

Poslední číslo před slosováním.

MATICE LIDU

Ročníku XLII. číslo 4.

(Běžné číslo 244.)

DĚJINY

M. MIGNET,

člen Akademie francouzské

REVOLUCE FRANCOUZSKÉ

OD ROKU 1789 DO ROKU 1841.

TISKEM A NÁKLADEM F. ŠIMÁČKA V PRAZE 1907.

Původní desky

na MATICI LIDU 1907 (na první dva svazky jedny desky, celoplátěné) lze dostati po 32 h, poštou po 37 h v kterémkoli knihkupectví nebo v nakladatelství F. Šimáčka v Praze, Jeruzalémská ul. 11.

obsahující pokračování II. dílu sensačního, napínavého románu DAN. LESUEURA MASKA LASKY.

4. číslo LIBUŠE

**Zároveň
vyšlo**

Ú V O D.

Povaha revoluce francouzské; její účinky, její postup. — Postupné útvary monarchie. — Ludvík XIV. a Ludvík XV. — Stav duchů, financí, moci vládní a potřeb obecných při nastoupení Ludvíka XVI. — Povaha Ludvíka XVI. — Maurepas, první ministr; jeho taktika. — Volil ministry lidové a pokrokové; proč. — Turgot, Malesherbes, Necker; jejich plány; narazí na odpor dvora a privilegovaných; padnou. — Smrt Maurepova. — Vliv královny Marie-Antoinetty. — Po ministrech lidových, následují ministři-dvořané. — Calonne a jeho system; Brienne, jeho povaha, jeho pokusy. — Tíseň finanční; odpor shromáždění noblů; odpor provincií. — Propuštění Brienna; druhé ministerstvo Neckerovo. — Svolání generálního stavovského shromáždění. — Co vedlo k revoluci.

Chci načrtnouti zběžně dějiny francouzské revoluce, která počíná v Evropě dobu nových společností, jako revoluce anglická počala dobu nových vlád. Tato revoluce změnila nejen moc politickou, změnila celé vnitřní bytí národa. Středověké útvary společností trvaly dosud. Půda byla rozdělena na provincie nepřátelské, lidé byli rozvrstveni na třídy, jež spolu stále se přely. Šlechta ztratila již dříve všechnu svou moc, ačkoli zachovala své stavovské rozdíly; lid neměl žádného práva; moc královská neměla mezí, a Francie byla vydána v šanc zmatku rozmarů ministrů, jednotlivých zřízení a výsad korporací. Za tento protiprávní řád dosadila revoluce jiný, více odpovídající spravedlnosti a více při-

způsobený našim poměrům. Zaměnila libovůli zákonem, výsadu rovností; zbavila lidi rozdílů stavovských, zemi provincií, průmysl pout korporací a cechů, zemědělství poddanství feudálních a břemena desátků, vlastnictví nesvobodné poslušnosti dědičné, a dovedla vše k jedinému státu, k jedinému právu, k jedinému lidu.

Aby provedla tak velké opravy, revoluci bylo přemoci mnoho překážek, což způsobilo pomíjející zla vedle trvalých dobrých účinků. Privilegovaní chtěli ji překaziti, Evropa pokusila se ji podrobiti, i přinucena jsouc k zápasu, nemohla ani měřiti svých sil, ani mírniti svého vítězství. Odpor vnitřní vedl k nadvládě množství, a nájezd z venčí k převaze vojenství. Přece však účelu bylo dosaženo přes anarchii a přes despotismus. Stará společnost byla vyhlazena za revoluce a nová zapustila kořeny za císařství.

Když reforma stala se nutnou, a když nadešla chvíle jejího provedení, nic jí nezabrání a vše jí slouží. Tu šťastní byli by lidé, kdyby si dovedli rozuměti, kdyby jedni vzdali se toho, čeho mají nadbytek, a kdyby druhí spokojili se tím, co jim schází; revoluce dávaly by se po dobrém, a dějepisec nemusil by připomínati ani násilí ani neštěstí; jemu zbylo by jen ukázati, jak lidstvo stalo se moudřejším, svobodnějším a šťastnějším. Leč až dosud letopisy nemají jediného příkladu této prozíravosti v obětech: kdo by je měli činiti, zamítají je; kdo si jich přejí, vynucují je a dobro provádí se jako zlo, prostřednictvím a násilím usurpace. Ještě nebylo hrubě jiného vládců než násilí.

Líče dějiny této důležité doby od zahájení generálního stavovského shromáždění až do roku 1814, hodlám vysvětliti rozličné krise revoluce současně, jak budu vykládati její postup. Uvidíme, čí vinou,

když zrodila se za znamení tak šťastných, zchátrala tak násilně; jak změnila Francii v republiku, a jak na troskách této pozvedla císařství. Tyto různé fáse byly téměř nutny, takovou měrou události, jež je způsobily, měly nezdolnou moc. Přece však bylo by smělým tvrzení, že věci nemohly nabýti tvárnosti jiné; ale jisto je, že revoluce s příčinami, jež ji přivedly, a s vášněmi, jichž užívala, neb které podnítila, musila míti tento vývoj a tento konec. Než budeme sledovati její dějiny, vizme, co vedlo ke svolání generálního stavovského shromáždění, jež samo vedlo ke všemu ostatnímu. Doufám, že kresle úvod k revoluci ukáží, že nebylo hrubě snadnější se jí vyvarovati než jí vésti.

Monarchie francouzská neměla od svého ustavení ani stálého útvaru ani pevného a uznaného veřejného práva. Za prvních pokolení koruna se propůjčovala volbou; národ byl svrchovaným pánem, a vladař byl jen pouhý vojenský vůdce, odvislý od úvan obecných o rozhodnutích, jež měla se učiniti, a o podnicích, jež měly býti provedeny. Národ volil svého vůdce, vykonával moc zákonodárnou pod vedením krále na „polích březnových“¹⁾ a moc soudcovskou pod vedením jednoho z jeho úředníků. Tato demokracie královská učinila za zřízení feu-

¹⁾ Národ francouzský vznikl splynutím germánských Franků s pořímanělým obyvatelstvem starověké Gallie, nynější Francie. Živel románský nabyl dokonalého vrchu již za první dynastie Meroveovců. Poněvadž v tehdejších okolnostech nebylo prostředku jiného, jak by vůle krále vcházela v obecnou známost, byli rok co rok v měsíci březnu všichni svobodníci svoláváni ku společné hromadě, ke které se dostavovali ve zbraní. Tak byla tato „pole březnová“ vojenskou přehlídkou i sněmem zároveň, neboť mnohdy se usnášela o důležitých zákonech. Za druhé dynastie Karlovců byla tato shromáždění přeložena na měsíc květen.

dálního místo královské aristokracii. Vláda postoupila výše, velmožové o ni oloupili lid, právě jako panovník brzy o ni oloupil pány. V této době monarcha stal se dědičným, ne jako král, nýbrž jako vlastník léna; moc zákonodárná náležela pánům na jejich širých územích nebo na parlamentech baronů,²⁾ a moc soud-

²⁾ Zřízení lenní vzniklo již za stěhování národů germánských, proniklo však i do států románských, ba i do mnohých slovanských. Přemoženému obyvatelstvu odňali vítězní Germané vždy část půdy, kterou pro sebe zabrali přední vůdcové dle míry svých zásluh. Takový statek byl zpupný, t. j. majitel byl zcela volný v nakládání s ním. Poněvadž mnozí drželi statky tak rozsáhlé, že jich sami vzdělávati nemohli, udělovali části jich v doživotní držení členům své družiny. Statek takový slul lénem, držitel jeho lenník (vasal) měl povinnost věrnosti k lennímu pánovi, tento zase povinnost chrániti svého vasala ve všech jeho potřebách. Léna původně byla jen doživotní a vasalové pozbývali jich pro zradu; časem však stávají se dědičnými. Zřízení lenní zakotvilo se hlavně ve Francii, která za prvních panovníků z třetí dynastie Capetovců byla rozdělena v množství lén, z nichž časem vyvinuly se provincie, rozdělení to správní, jež se zachovalo až do veliké revoluce. Také první králové z rodu Capetovců nebyli než držitelé rozsáhlých lén ve středu Francie kolem Paříže. Teprv králem Filipem VI. Augustem (1180—1223) počínají snahy o zcelení Francie pod bezprostřední mocí královou, ale až za Ludvíka XI. (1461—1483) a Karla VIII. (1483—1498) docházejí snahy ty skutečného úspěchu. — Barony nazýváni v době zřízení lenního královští služebníci, a poněvadž král služby jejich odměňoval lény a hodnostmi při svém dvoře, byl s jménem tím spojován pojem šlechtictví. — Slovo parlament má ve Francii význam podstatně jiný než v Anglii, kde jménem tím označován bývá sněm. Ve Francii mnohem dříve než jinde v Evropě (již ve stol. XIII.) soudnictví odděleno od správy politické a v Paříži zřízen parlament jakožto nejvyšší soud. Dle tohoto vzoru zřizovány ve stol. XIV. a XV. parlamenty i v provinciích, pařížský podržel však nad ostatními vždy postavení vynikající. Soudil nejen v rozepřích trestních a civilních, nýbrž choval i zemské desky, do nichž zapisoval mimo jiné i nové zákony a ordonnance

covská vasalům na soudních dvorech patrimoniálních. Konečně moc soustředila se ještě více, a právě tak, jako postupovala od velkého počtu k malému, došla k poslednímu místu malého počtu, k jedinci. Po kolik století neustálého úsilí králové francouzští bořili v zřícenině budovu feudální, aby na jejích troskách se povznegli. Podrobili si léna, podmanili ve jho poddanské vasaly, potlačili parlamenty baronů, zrušili neb zbavili samostatnosti soudy patrimoniální: přivlastnili si moc zákonodárnou a dali prováděti na svůj vrub moc soudcovskou v parlamentech právníků.

Generální stavovské shromáždění, které svolávali v naléhavých potřebách, aby dostali pomoc, a které složeno bylo ze tří tříd národa, z duchovenstva, šlechty a stavu třetího, nemělo nikdy pravidelného trvání. Přišedši k moci v době, kdy výsadní práva královská neustále rostla, nejprve bylo jimi ovládnuto, pak potlačeno. Odpor nejsilnější a nejpevnější, s nímž setkali se králové při svých plánech na zvětšení moci, přicházel mnohem méně z tohoto shromáždění, jehož práva i osudy v jejich rukou spočívaly, než od velmožů, kteří chránili proti nim nejprve svou svrchovanost, pak svůj vliv politický. Od Filippa-Augusta až po Ludvíka XI. bojovali, aby zachovali svou moc; od Ludvíka XI. až do Ludvíka XIV., aby stáli se mohli ministry moci královské. Fronda³⁾ byla poslední kampaň aristo-

královské, zvláště ty, jež se týkaly věci finančních. Odtud ujalo se veřejné mínění právní, že nový zákon nabývá platnosti teprv registrováním od parlamentu pařížského a členové jeho si osobovali právo po případě registrování takové odepřítí. Králové jim sice právo to upírali, přece však vykazují právní dějiny Francie případy, kdy parlament tohoto práva svého použil.

³⁾ Fronde (t. j. práčata bylo jméno, jímž dvůr královský posměšně dařil stranu, která za mladých let Lud-

kracie. Za Ludvíka XIV. monarchie absolutní ustavila se definitivně a opanovala beze sporu.

Ve vládě Francie od Ludvíka XIV. až po revoluci bylo více libovůle než despotismu. Neboť monarchové mohli mnohem více, než činili. Slabé hráze stavěly se v cestu záplavě této nesmírné moci. Koruna libovolně nakládala s lidmi tajnými zatýkacími rozkazy (*lettres de cachet*), s majetkem konfiskacemi, s příjmy daněmi. Je pravda sice, že jisté korporace měly po ruce prostředky obranné, jež zvány byly výsadami; ale těchto výsad zřídka kdy se dbalo, Parlament mohl schváliti nebo zamítnouti daň; ale král přinutil ho k registrování slavným zasedáním, a potrestal jeho členy vyhnanstvím. Šlechta měla výsadu, že nesmí být zdaněna vůbec, duchovenstvo tu, že ukládalo si daň samo dobrovolnými dary. Některé provincie platily určitou sazbu, a jiné samy ji rozvrhovaly. To byly nepatrné ochrany, jež zákon Francii poskytoval, a k tomu ještě směřovaly všechny k prospěchu tříd privilegovaných a na škodu lidu.

víka XIV. učinila pokus, by panovnický absolutismus ve Francii nahrazen byl ústavností dle vzoru anglického. Za nezletilého Ludvíka XIV. vládu poručnickou měla matka jeho Anna Rakouská, jejímž duchem řídícím byl však kardinál Mazarin, který podobně jako jeho předchůdce Richelieu všemi prostředky pracoval k utužení panovnického absolutismu. Válka frondy vypukla roku 1648 obecným povstáním v Paříži, jež bylo vyvoláno násilným zatčením dvou členů pařížského parlamentu, odpírajícího Mazarinovi zápis nových daní do svých desk. Válka frondy, v jejíž čele byl princ Condé, vedena po několik let se štěstím střídavým, několikrát zdálo se, že věc její zvítězí, zvláště když Mazarin po dvakráte byl donucen odejiti do vyhnanství, ale na konec vražedným bojem v pařížském předměstí St. Antoine 2. července 1652 rozhodnuto na mnoho desetiletí proti snahám frondy a pro panovnický absolutismus.

Tato Francie tak zotročená byla nad to velmi špatně organisována. Sociální nerovnosti byly učiněny ještě nesnesitelnějšími nespravedlivým jich rozdělením. Rozdělen jsa na tři stavy, jež samy dělily se na množství tříd, byl národ vydán v šanc všem násilnostem despotismu a všem zlům nerovnosti. Šlechta se dělila na dvořany, kteří žili z milosti knížat, to jest na útraty lidu, kteří zastávali buď správy provincií nebo vysoké hodnosti v armádě; na šlechtické povýšence, kteří vedli správu, byli nadáni intendanturami a zaujíмали úřady občanské; na znalce práv, kteří řídili spravedlnost a byli jediní schopní držeti její hodnosti; na šlechtu zemskou, jež utlačovala venkov vykonáváním práv feudálních, která přetrvala práva politická. Duchovenstvo dělilo se na dvě třídy, z nichž jedna určena byla k biskupstvím, opatstvím a bohatým příjmům z nich plynoucím, druhá k pracím apoštolů a jejich chudobě. Třetí stav, vyssávaný dvorem, ponížený šlechtou, byl sám rozdělen na korporace dle zájmů zvláštních, projevující si navzájem city nepřátelské. Měl sotva třetinu půdy, a na tu ještě byl nucen platiti pánům gruntovné, desátek duchovenstvu, daně králi. Na odškodněnou za tolik obětí netěšil se žádnému právu politickému, neměl žádné účasti na správě, a nebyl vůbec připuštěn k úřadům.

Ludvík XIV. oslabil pevnost monarchie napětím příliš dlouhým a zkouškou příliš násilnou. Popuzen byv bouřemi z dob svého mládí, zaujat jsa panovačností, zlomil všechny odpory, zapověděl všelikou opposici, i aristokratickou, která jevila se revoltami, i parlamentní, jež jevila se zamítáním, i protestantskou, která jevila se svobodou svědomí, již církve za kacířskou, království za zločinnou pokládalo. Ludvík XIV. podrobil si pány tím, že povolal je ke dvoru, kde obdrželi v radován-

kách a projevech přízně cenu své neodvislosti. Parlament, jenž až dosud byl nástrojem koruny, chtěl se státi její protiváhou, a vladař uložil mu velkomyslně na šedesát let poslušnost a mlčení. Konečně odvolání ediktu Nantského⁴⁾ bylo dovršením tohoto díla despotismu. Vláda libovůle nejenom nechce, aby se jí odporovalo, leč chce ještě, aby ji schvalovali a napodobili. Když si vynutila poslušnost vnější, pronásleduje svědomí, a když nemá již soupeřů politických, jde hledat svých obětí mezi odpadlíky

⁴⁾ Ihned od počátku náboženské reformace ve stol. XVI. získávaly snahy reformační mnoho přívrženců ve Francii, ač se k nim nikdy nehlásila většina obyvatelstva. Hojného rozšíření došlo zvláště učení Kalvinovo, jehož přívrženci ve Francii jmenováni Hugenoty. Náboženská nesnášlivost vedla v druhé polovici tohoto století ke krvavým válkám náboženským, jež vrcholily pověstnou nocí bartolomějskou z 24. na 25. srpen 1572, t. j. hromadným vražděním Hugenotů nejdříve v Paříži, pak i po venkově francouzském. Krutým zápasům přítrž učinila teprv velkomyslnost krále Jindřicha IV., který proslaveným ediktem Nantesským r. 1598 dal Hugenotům rovná práva s katolíky a jakožto záruku svého královského slova odevzdal jim čtyři pevnosti. Ty odňal jim sice zase kardinál Richelieu, přední ministr krále Ludvíka XIII., ale zbaviv je postavení zvláštní strany politické nijak nesahal na svobodu jejich vyznání. Teprv Ludvík XIV., který jako pro správu státní chtěl i pro svědomí svých podaných míti zákon jen jediný, totiž vůli svou vlastní, zrušil r. 1685 k naléhání paní de Maintenon edikt Nantesský v plném rozsahu. Mnozí Hugenoté přijali na oko katolictví, zůstávajíce v srdci tajně při víře svých otců, až pro ně nastaly zase doby lepší; většina však raději volila vyhnanství a stěhovala se do Hollandska, Švýcar a jmenovitě do Branibor, kde poněmčili jejich potomci namnoze žijí podnes. Vida, jak se země ochuzuje hromadným vystěhovalectvím pilného a přičinlivého obyvatelstva, dal Ludvík XIV. obsaditi hranice vojensky a smutně proslulými dragonádami exulanty již k odchodu připravené násilím vraceti do jejich domovů. Až i takto připravil násilný skutek králův Francii o více než půl millionu přičinlivých obyvatel.

náboženskými. Nesmírná moc Ludvíka XIV. se obracela uvnitř státu proti kacířům, překypovala ven proti Evropě. Utláčování našlo ctižádostivce, kteří k němu radili, dragouny, kteří mu sloužili, úspěchy, jež k němu podněcovaly; rány Francie byly zakryty vavříny, a její úpění ohlušováno bylo zpěvy vítěznými. Ale konečně vymřeli lidé ducha, vítězství ustala, průmysl se odstěhoval, peníze zmizely,⁵⁾ a bylo vidět jasně, že despotism vyčerpává své prostředky, a pohlcuje napřed svou vlastní budoucnost.

Smrt Ludvíka XIV. byla znamením reakce. Vzklenul se náhlý přechod od nesnášenlivosti k nevěře a od smyslu pro poslušnost k duchu zkoumavému. Za panování regenta⁶⁾ třetí stav získal na

⁵⁾ Jak úžasné vzrostl státní dluh přepychem dvora, vydržováním stálého vojska, především však nákladnými, třeba ponejvíce vítěznými výpravami vojenskými za dlouhého panování Ludvíka XIV., toho svědectvím jsou tyto čísllice: Když se po smrti Mazarinově Ludvík XIV. r. 1661 ujal sám správy Francie, převzal po zesnulém státníkovi hotovost 30 millionů livrů. Po smrti jeho r. 1715 obnášel státní dluh Francie 3000 millionů!! Při tom sluší uvážiti, že přičiněním znamenitého finančníka Colberta neobyčejně se za Ludvíka XIV. zvelebily průmysl a obchod, vůbec všechna odvětví výrobní, ač jim na straně druhé nejednu ránu zasadil svou politikou celní a osadní, jež se ve svých důsledcích ukázala neštěstím pro Francii.

⁶⁾ Poručnickou vládu za nezletilého Ludvíka XV. vedl v r. 1715—1723 zpustlý vévoda Orleanský dle jména, v pravdě však kardinál Dubois, ne mnoho lepší vévody. Za této poručnické vlády, kdy královský dvůr francouzský pro svou mravní zpustlost ponejprv upadl v opovržení vší slušné Evropy, stížena byla Francie státním bankrotem, způsobeným cedulovou bankou, již za souhlasu vlády zřídil dobrodružný Skot Law. Banka ta, roznítivši nejdříve spekulativnost obecenstva do míry nejkrajnější, vydala konečně papírových peněz osmdesátkrát více než obnášela hotovost peněz kovových. Mnoho tisíc rodin ozebračil nezdařený tento podnik finanční docela.

významu vzrůstem svého bohatství a osvícenosti vše to, co šlechta ztratila na vážnosti a duchovenstvo na vlivu. Za Ludvíka XV. dvůr pokračoval ve válkách, málo skvělých a velmi zhoubných; podnikl tajný zápas s veřejným míněním, a otevřený s parlamentem. Anarchie usadila se v jeho klíně, vláda padla do rukou maitres,⁷⁾ moc státní byla v plném úpadku, a opposice činila každý den nové pokroky.

Parlamenty změnily stanovisko i system. Království odělo je mocí, kterou teď obrátily proti němu. Ve chvíli, kdy trosky aristokracie stráveny byly jejich společným úsilím, rozdvajily se, jako všichni spojenci po vítězství. Království toužilo zlomiti nástroj, jenž, přestávaje mu být užitečným, stával se mu nebezpečným, a parlament dychtil ovládnouti království. Tento zápas, příznivý za Ludvíka XIV. monarchovi, provázený střídavým štěstím za Ludvíka XV., skončil teprve revolucí. Podle svého původu byl parlament povolán jen k tomu, aby sloužil jako nástroj. Ježto však provádění jeho výsadních práv a ctižádostivost jeho jako korporace vedly ho k tomu, aby odporoval silným a pomáhal slabým, sloužil nejprve koruně proti aristokracii, a hned na to lidu proti koruně. A to ho učinilo tak populárním za Ludvíka XV. a Ludvíka XVI., třeba

⁷⁾ Ze všech milostnic, jež ovládaly Ludvíka XV. a jím jeho dvůr, nejdéle při moci se udržela Jeanne Antoinette Poissonová, provdaná Lenormantová, jež přijata byvši přes nízký svůj původ r. 1745 ke dvoru královskému, jmenována byla od Ludvíka XV. markýzou, později vévodkyní Pompadourovou. Plných 19 let byla fideiitkou vůle královny, takže i přední státníci doby tehdejší musili se ucházeti o její přízeň, chtěli-li dosáti králova souhlasu pro svoje záměry. V té příčině neučinil výjimky ani geniální Václav Antonín hrabě Kounic, a Pompadourová měla o spolek rakousko-francouzský, sjednaný před válkou sedmiletou, také svou zásluhu.

že útočil na dvůr jen z konkurence. Veřejné mínění nežádalo na něm účtů z pohnutek; netleskalo jeho ctižádostivosti, ale jeho odporu; podporovalo jej, protože bylo jím hájeno. Povzbuzen těmito pobídkami stal se strašlivým pro autoritu. Když zrušil testament krále nejpanovačnějšího a nejlépe poslouchaného; když zvedl se proti válce sedmileté; když dosáhl práva dohledu nad operacemi finančními a zrušení řádu Jezuitského, jeho odpor stal se tak energickým a častým, že dvůr, jenž narážel naň všude, pochopil, že je třeba poslouchati ho neb podrobiti. I jal se prováděti plán k jeho rozpuštění, navržený kancléřem Maupeou-em. Tento odvážný muž, jenž se nabídl, že vyprostí korunu — jak se vyjádřil — z jizby písařské, nahradil tento nepřátelský parlament parlamentem oddaným, a dal zažiti týž osud všem soudním dvorům, které následovaly příkladu Pařížských. Leč to nebyl již čas k převratům státním.

Libovůle byla již tak diskreditována, že král s nedůvěrou odvážil se jí použiti, a setkal se i s nesouhlasem svého dvora. Utvořila se moc nová, moc veřejného mínění, jež nejsouc známa, nebyla tím méně vlivná, a jejíž rozhodnutí počínala míti velikou váhu. Lid, jenž dosud byl nullou, nabýval pozvolna zpět svých práv. Neměl účasti veřejné, ale měl na ni vliv. Tento postup je postup všech rodících se mocí; než připuštěny jsou k veslu, dozírají z venčí; po té stoupají od práva dohledu k právu součinnosti. Doba, kdy třetí stav měl nastoupiti svůj podíl na vládě, konečně nadešla. Učinil v dobách dřívějších mnoho marných pokusů, protože byly předčasny. Teď byl krátký čas osvobozen; neměl ničeho, co tvoří přesilu a pomáhá k moci, neboť práva nabývá se jenom mocí. Proto byl také jen třetím stavem v povstáních jako v generálním sta-

vovském shromáždění; všechno dalo se s ním, ale nic pro něho. Za tyranie feudální sloužíval králům proti panstvu, za doby despotismu ministerského a fiskálního velmožům proti králům; avšak v prvním případě byl jen sluhou koruny, v druhém aristokracie. Zápas rozvinul se v ovzduší a pro zájmy, jež nebyly jeho. Když byli páni definitivně poraženi v době Frondy, složil zbraně, což dokazuje, jak podružná byla jeho úloha.

Konečně po stu letech absolutního poddanství objevil se znovu na zápasišti, leč na svůj vlastní vrub. Minulost se nevrací, a šlechtě nebylo již možno zvednouti se ze své porážky, jako to není možno dnes monarchii absolutní. Dvůr musil mít jiného soupeře; neboť vždy jest nějakého třeba, ježto moci nikdy neschází nápadník. Stav třetí, jehož síla, bohatství, vážnost a osvícenost rostla den ode dne, byl předurčen k tomu, aby ho přemohl a podmanil. Parlament netvořil třídu, ale korporaci, a v tomto novém zápase mohl sice pomáhati svržení vlády, ale nemohl ji zadržeti pro sebe.

Dvůr sám přál pokrokům třetího stavu v dobách dřívějších, a přispěl k rozvoji jednoho z jeho hlavních prostředků, osvícenství. Nejabsolutnější monarcha podporoval hnutí duševní a utvořil mínění veřejné, aniž tomu chtěl. Pobízeje hlas pochvaly, připravoval půdu hlasu kárajícímu; neboť není možno vyvolati zkoušku sobě příznivou a nepodstoupiti jí později ke své škodě. Když chvalo zpěvy byly vyčerpány, počalo zkoumání, a filosofové století osmáctého nastoupili po literátech věku sedmnáctého.⁸⁾

⁸⁾ Tak zvaná literatura osvětlová z druhé polovice 18. stol. stala se svého času moderní lekturou ve Francii, působila však i daleko za hranicemi. Nejen filosofové, právníci a státovědci z povolání jí se zabývali, nýbrž i soukromníci, lid dělný a ženy. Čisti spisy Voltairovy

Vše stalo se předmětem jejich šetření a úvah, i náboženství, i zákony i zneužívání moci. Objevili práva, vyložili potřeby, poukázali na nespravedlnosti. Vytvořilo se veřejné mínění, silné a osvícené, jehož

bylo potřebou šlechtici, hřejiícímu se na výsluní dvorské přízně, právě jako měšťanu, řemeslníku a nádeníku. Skvělý, ba mnohdy oslňující, vtipem a břitkostí sršící sloh otevíral literatuře osvětové brány paláců ve velikých městech i dveře chudých jizeb v zapomenutých vesnicích. V době, kdy zjevovaly se již mnohé známky svědčící, že praskají ledy středověkého zřízení a společenské nerovnosti, uvažovali francouzští theoretikové o původu, účelu a zařízení státu. Montesquieu († r. 1755), dlouho bojovav sám s sebou, ustálil se zkušenostmi získanými na cestách v cizině v názoru, že ústavní monarchie dle vzoru anglického je nejlepší formou státního zřízení. Jeho kniha »Duch zákonů«, v níž vyložil tyto své myšlenky, šla na dračku a dočkala se v úžasně krátkém čase obrovského množství vydání. Anekdota vypravuje, že prý dva pařížští šlechtici podnikli souboj, aby rozhodli spor o to, kdo z nich má se stát majitelem jediného už exempláře té knihy, který měl knihkupec ještě na skladě. Dále než Montesquieu zašel ve svých úvahách Ženevan J. J. Rousseau († r. 1778). Pátraje po původu státu, shledává jej ve své »Smlouvě společenské« v dobrovolné úmluvě mezi národem a králem, v úmluvě zavazující obě strany měrou stejnou. Revoluce domyslnila důsledky jeho theorie. A jaká byla doba, kdy knihy toho druhu stávaly se vezdejším chlebem intelligence i lidu? Právě v té době bojoval neveliký poměrně hlouček asi 3 millionů anglických Američanů těžký, ale vítězný boj o svobodu se zemí mateřskou, světovládnou již tehdy říší Anglickou. Zápas ten s horečným napětím sledován po celé Evropě, zvláště však ve Francii, odkud mnozí se vydávali na západní polokouli, aby myšlenky svobody nabídli své jmění a své životy. Ba, veřejné mínění francouzské bylo v této příčině tak mocné, že donutilo konečně Ludvíka XVI., aby se povstalých Američanův ujal činně a Anglii vypověděl válku. A když revoluce severoamerická dospěla ke zdárnému konci, zrodivši unii Spojených Států, vraceli se francouzští dobrovolníci a vojíní domů; co bylo více na snadě než porovnávat zásady, jež otec svobody severoamerické Jiří Washington

útoky vláda ztrpěla a jehož hlas se neodvážila umlčet. Obrátilo na svou víru i ty, na které útočilo; dvořané pro dobrý ton, vláda z nutnosti podrobila se jeho rozhodnutím, a století oprav připraveno bylo

vtělil v ústavu mladého státu a zvláště jeho základní práva občanská s tím, co viděli kolem sebe v domově? -- Než ještě v jiném směru působila literatura osvětová velmi účinně. François Marie Arouet de Voltaire († r. 1778) je pravým typem své doby, nikdo z jeho vrstevníků nepředčil ho plodností, všestranností, vtipem a jizlivostí. Nic nebylo proň dosti svatého, aby se toho nedotýkal posměšně, zjevené náboženství jako státní správa, nesrovnalosti společenské jako umění a věda. Obecenstvo Voltaira přímo zbožňovalo a podalo toho důkazy okázalými ovacemi, jež mu uspořádalo, když krátce před svou smrtí naposledy navštívil Paříž. Co Voltaire svým vtipem ve formě vždy nejvyšší uhlazené napovídal, jiní pověděli bez obalu. Holbach na příklad zřejmě hlásal bezbožectví a hrubý materialismus: mravnost mu nebyla než zvykem a t. p. — Literatura osvětová stala se však literaturou moderní i za hranicemi Francie a charakteristické jest, že se jí zabývaly i mnohé hlavy korunované, nemajíce patrně předtuchy, čeho je písemnictví toto předzvěstí. Fridrich II., král pruský, byl s Voltairem v důvěrné korespondenci až do jeho smrti, on i Kateřina, carevna ruská, zvali jej k sobě. Charakteristická pro smýšlení »Semiramidy severu«, jak se Kateřina ráda dávala nazývati, je tato příhoda: Filosof Diderot, který spolu s matematikem d'Alembertem založil a od r. 1751 vydával proslulou francouzskou encyklopaedii, byl z nejnenáviděnějších mužů tehdejší Francie, neboť jeho slovník naučný obsahoval články, jež se přičily názorům vlády, parlamentu, duchovenstva, šlechty, zkrátka všeho, co mělo tehdy ve Francii moc a vliv. Není tudíž divu, že Diderot, který nad to neměl mnoho smyslu pro cenu peněz, často se ocitoval v nesnázích finančních. Když se Kateřina dověděla, že učenec zamýšlí si z okamžité nesnáze pomoci prodejem své knihovny, podala mu pomocnou ruku způsobem stejně taktním jako velkomyslným — odkoupila totiž jeho knihovnu sama, ponechala ji však Diderotovi k doživotnímu užívání a nad to ještě vykáza mu jako svému bibliotékáři v Paříži stálý roční důchod.

stoletím filosofie, jako toto bylo připraveno stoletím krásných umění.

Takový byl stav Francie, když Ludvík XVI. nastoupil 11. května roku 1774 na trůn. Finance, jež nemohlo pozvednouti ani ministerstvo kardinála Fleury svými opravami ani ministerstvo opata Terraye bankrotem, vládní moc v nevážnosti, parlamenty jež nedaly se vésti, mocné veřejné mínění, to byly obtíže, které zdělila nová vláda po předestlých. Ze všech princů Ludvík XVI. hodil se nejlépe svými záměry a svými ctnostmi do své doby. Národ byl syt libovůle a on byl odhodlán vzdáti se jejího užívání; byl rozhořčen nad pustými nevázanostmi dvora Ludvíka XV., a on měl mravy čisté a potřeby málo nákladné; dovolávali se náprav, jež staly se již nezbytnými, on znal potřeby obecné a dával svou slávu v nebezpečí, aby jim vyhověl. Ale bylo právě tak nesnadno konati dobré, jako pokračovati ve zlém. Neboť bylo třeba síly k podrobení stavů privilegovaných reformám nebo lidu násilností, a Ludvík XVI. nebyl ani oprávcce ani despota. Scházela mu moc vůle, která jediná je s to provésti velké změny ve státech a která je stejně nutná monarchům, kteří chtějí zmírniti svou moc, jak těm, kteří chtějí ji zvětšiti. Ludvík XVI. měl spravedlivou duši, srdce přímé a dobré; ale byl bez vůle charakteru a neměl vytrvalosti v jednání. Jeho opravné plány narazily na překážky, jichž nepředvídal a jichž neuměl přemoci. A tak padl svými pokusy o reformy, jako jiný byl by padl, odporuje jim. Jeho vláda až po generální shromáždění stavovské byla dlouhým, bezvýsledným podnikáním oprav.

Volba, kterou učinil Ludvík XVI. při svém nastoupení na trůn, dodala ještě rázu nerozhodnosti

jeho vládě. Mlád, pln vědomí svých povinností a své nedostatečnosti, utekl se ke zkušenosti starce třiašedesátiletého, jenž upadl v nepřízeň za Ludvíka XV. pro svůj odpor k maîtressám. Leč místo mudrce našel jen dvořana, jehož smutný vliv rozestřel se na celý jeho život. Maurepas byl málo zanejat pro dobro Francie a slávu svého pána, ukázal se jedině pozorným k jeho přízni. Bydle v samém zámku Versailleském, v bytě, jenž spojen byl s královým, a předsedaje radám, vtiskl duchu Ludvíkovu ráz nejistoty, povaze nerozhodnosti. Zvykl ho opatřením polovičním, změnám systémů, nedůslednostem vládní moci a zvláště na potřebu činiti vše prostřednictvím někoho jiného, nic sám. Maurepas měl volbu ministrů. Tito drželi se kolem něho, jako on se držel po boku královu. Ve strachu, aby nevydal v šanc svou vážnost, držel vzdáleny od úřadu ministerského lidi mocné svým okolím a jmenoval povýšence, kteří jeho potřebovali, aby se udrželi a aby provedli své opravy. Povolal k řízení státních záležitostí po řadě Turgota, Malesherbesa, Neckera, kteří pokoušeli se uvésti v platnost opravy, každý v té části správy, jež byla nejvlastnějším předmětem jeho pátrání.

Malesherbes, z rodiny soudcovské, zdědil ctnosti a nikoli předsudky člena parlamentu. Spojoval nej-svobodnější mysl s nejkrásnější duší. Chtěl každému dáti jeho práva: obžalovaným možnost býti klá-jenu; protestantům svobodu svědomí; spisovatelům svobodu tisku; všem Francouzům osobní bezpečnost, a navrhl zrušení práva útrpného, obnovení ediktu Nantského, potlačení tajných rozkazů zatýkacích a censury. Turgot, duch pevný a veliký, povaha rozhodná a síly nevšední, pokusil se uskutečniti plány ještě dalekosáhlejší. Přibral si Malesherbesa, aby s jeho přispěním ucelil zavedený systém správy,

jenž měl přivést jednotu ve vládu a rovnost do státu. Tento ctnostný občan zabýval se neustále zlepšením osudu lidu: podnikl sám to, co revoluce vykonala později, potlačení všech robot a všech výsad. Navrhl zprostiti venkov roboty, provincie jejich ohrad, obchod vnitřních cel, průmysl pout, jež ho tísnila, a konečně uložiti šlechtě i duchovenstvu daní ve stejném poměru jako třetímu stavu. Tento veliký ministr, o němž říkal Malesherbes: „Má hlavu Bacona a srdce jako de l'Hôpital,“ chtěl pomocí shromáždění provinciálních uvýknouti lid životu veřejnému a připravití jej tak na návrat generálního shromáždění stavovského. Byl by způsobil revoluci nařízením, kdyby se byl mohl udržeti. Leč za principu zvláštních výsad a všeobecného poddanství byly všechny plány dobra obecného neuskutečnitelné. Turgot neuspokojil dvořanů svými pokusy opravnými, znelíbil se parlamentu zrušením roboty, cechů, cel vnitrozemských, pobouřil starého ministra vlivem, ježž mu dávala jeho ctnost na Ludvíka XVI. Ludvík XVI. ho propustil, leč se slovy, že Turgot a on jediná chtějí blaho lidu.

Roku 1776 Turgot byl nahrazen ve vrchním dohledu nad financemi Clugnym, bývalým intendantem v Saint-Domingue, jenž šest měsíců na to byl vystřídán Neckerem.⁹⁾ Necker byl cizinec, protestant, bankéř a větší správce financí než státník. Založil také reformaci Francie na plánu méně rozsáhlém než byl Turgotův, ale provedl ho také s větší mírností a za přispění času. Byv jmenován ministrem, aby našel peníze na dvoře, použil potřeb dvora, aby opatřil

⁹⁾ Necker byl rodem Švýcar ze Ženevy. Jako jinoch 18letý přibyl r. 1750 do Paříže, s jejíž cítěním a životem úplně srostl. Měl v Paříži rozsáhlý závod bankovní, který mu byl zřídlem značného jmění soukromého.

lidu svobody. Učiniv pořádek, povznesl stav financí a získal provinciím v míře opatrné podíl na jejich správě.¹⁰⁾ Jeho myšlenky byly moudré a správné, čelily k srovnání příjmů s výší výdajů zmírněním těchto; k používání daní v dobách všedních, a půjček, když naléhavé okolnosti kázaly obtížiti daněmi budoucnost jako přítomnost; k ukládání daní pomocí shromáždění provinciálních a k vydávání výkazu financí k usnadnění půjček. Tento založen byl na povaze půjčky, která, potřebujíc úvěru, vyžaduje veřejnost správy, a na povaze daně, jež potřebujíc souhlasu, vyžaduje účastenství na správě. Kdykoli vláda má nedostatek a kdykoli žádá, obrací-li se k věřitelům, je jim povinna svou bilancí; obrací-li se k poplatníkům, je jim povinna účastí na vládní moci. A tak půjčky vedly k výkazům státních financí a daně ke generálním shromážděním stavovským, ke dvěma věcem, z nichž prvá podřídila moc soudu veřejného mínění a druhá soudu lidu. Ale Necker, ač byl méně nedočkavý reforem než Turgot, ačkoli chtěl obnoviti všechnu moc, kterou chtěl zrušiti jeho předchůdce, nebyl přece o mnoho šťastnější než on. Jeho šetrnost polhávala dvořany; práce shromáždění provinciálních narazily na nesouhlas parlamentů, jež chtěly samy pro sebe zachovati právo odporu; a první ministr nemohl mu odpustiti zdání vážnosti. Byl nucen vzdáti se svého úřadu r. 1781, několik měsíců po uveřejnění pověstného výkazu státních

¹⁰⁾ R. 1778 zavedeno bylo zřízení provinciálních stavů v Berry tak, že třetí stav rovnal se počtem šlechtě i duchovenstvu, a hlasovalo se nikoliv dle stavů, nýbrž dle hlav, t. j. každý z přítomných měl hlas stejně cenný. Necker, jehož vlivu opatření toto děkovalo za svůj původ, stal se tím velmi oblíbeným v národě. Týž způsob zaveden později r. 1787 po všech provinciích.

financi,¹¹⁾ jenž náhle zasvětil Francii ve znalost věcí státních a učinil nemožným na vždy návrat absolutní vlády.

Smrt Maurepova následovala v patách za odstoupením Neckerovým. Královna zaujala jeho místo vedle Ludvíka XVI. a zdělila celý jeho vliv na něho. Tento dobrý, leč slabý vládce potřeboval býti veden. Jeho mladá, krásná, činná a ctižádostivá žena nabyla nad ním velké nadvlády. Při tom však možno říci, že dcera Marie Terezie¹²⁾ se málo pamatovala na svou matku, mísila lehkomyšlnost s panovačností a používala moci jen k tomu, aby ji propůjčovala lidem, kteří způsobili pád státu a její vlastní. Maurepas, jenž střežil se ministrů dvořanů, volil si vždy ministry populární, ovšem že jich nepodpořoval. Ale třeba se nekonalo dobro, zlo aspoň nerostlo. Po jeho smrti ministři dvořané nastoupili po ministrech lidových a učinili neodvratnou tu krizi, kterou druzí chtěli zmařiti svými reformami. Tato

¹¹⁾ V tomto prvním úředním výkazu příjmův a vydání vypočetl Necker přebytek 10,200.000 livrů. Zachováti rozpočet ten bylo by se asi podařilo sotva, neboť byl sdělán na příliš smělých předpokladech a libovolných odhadech přece však měl nesmírnou cenu alespoň potud, že se Francouzové z něho ponejprv přesvědčili číslicemi, jak lehkomyšlně hospodařil absolutismus dob předchozích s národním majetkem.

¹²⁾ Marie Antonie, dcera císaře Františka I. a choti jeho Marie Teresie, panovnice rakouské, byla již v patnáctém roce svého věku provdána za tehdejšího dauphina (korunního prince), pozdějšího krále francouzského Ludvíka XVI. Nebyl to sňatek z lásky, nýbrž z příčin politických, triumf politiky Kounicovy, jenž dávnou nevraživost mezi dynastií francouzskou a rakouskou nahradil před válkou sedmiletou jejich aliancí. Z počátku nebylo mezi královskými manžely náklonnosti vůbec, později vyvolal ji zvyk v dobrosrdečném Ludvíkovi, však jeho choť zůstávala vždy nestálou a vrtkavou.

různost ve volbě ministrů je velmi významná. Přivedla změnou osob i změnu systémů ve správě státní. Revoluce datuje se od této doby; upuštění od reformem a návrat nepořádků uspíšily její příchod a rozdmychaly její žár.

Calonne byl povolán od úřadu intendantského k vrchnímu dohledu nad financemi. Tento úřad, tehdy nejdůležitější ze všech, bylo velmi nesnadno zastávat. Dva nástupci Neckerovi¹³⁾ byli již ustanoveni, aniž ho mohli nahraditi, když byl r. 1783 vyzván Calonne. Calonne byl odvážný, duchaplný, výmluvný, dobrý pracovník, ducha lehkou vznětlivého a plodného. Ať bylo to chybou, či z vypočítavosti, přijal ve správě systém úplně protivný systému předchůdců. Necker radil ke spořivosti, Calonne vychvaloval marnotratnost. Necker padl působením dvořanů, Calonne chtěl se jimi udržeti. Jeho klamné závěry udržovala jeho šlechetost; získal královnu slavnostmi, velké pány pensemi; dal financím hodně pohyblivosti, aby zjednal víru ve správnost svým náhledům velkým počtem a snadným provedením svých operací; oklamal všechny, ba i kapitalisty, zachovávaje z počátku až dočvilně platební lhůty. Pokračoval v půjčkách i po sjednání míru¹⁴⁾ a vyčerpал úvěr, který rozvážné jednání Neckerovo zaopatřilo vládě. Dospěv tak daleko, zbaven jsa zdroje, jehož nedovedl ani prozíravě užívat, aby prodloužil trvání své vlády, byl nucen uchýliti se k daním. Než na koho se obrátiti? Lid nemohl ni-

¹³⁾ Od května r. 1781 do března 1783 spravoval státní finance francouzské Joly de Fleury, odtud do listopadu téhož roku d'Ormesson.

¹⁴⁾ Naráží se tu na mír versailleský, jímž 3 září 1783 skončena válka za samostatnost Spojených států severoamerických. Francie ji vykoupila ztrátou některých svých držav zámořských.

čeho platiti, stavy privilegované nechtěly ničeho obětovati. A přece bylo třeba se rozhodnouti. Calonne, doufaje více od něčeho nového, svolal shromáždění notáblů,¹⁵⁾ jež zahájilo svá sezení ve Versailles 22. března r. 1787. Leč dovolávání se cizí pomoci znamenalo jistý hrob systému, založeného na marnotratnosti. Ministr, který se vyšinul, rozdávaje plným rukama, nemohl se udržeti, žádaje jiných o přispění.

Notáblové, zvolení vládou ve vysokých třídách, tvořili úřední shromáždění, jež neměla ani samostatné existence ani plné moci. A Calonne také jen aby vyhnul se parlamentům nebo generálnímu shromáždění stavovskému, obrátil se na shromáždění podřízenější, jež, jak doufal, snadněji se dá vésti. Leč to, složeno jsouc z osob privilegovaných, mělo velmi málo chuti k obětem. A ztratilo i tu, když vidělo propast, kterou utvořila nenasytná vláda. Seznalo s hrůzou, že státní dluh vzrostl v málo letech o jednu miliardu šest set čtyřicet šest milionů, a že se jeví ve státních příjmech roční deficit 140 mili-

¹⁵⁾ Notáblý nazývání byli ve Francii mužové vynikající postavením společenským, vzděláním a majetkem. Činitelem politickým stávali se notáblové od konce středověku, kdy vzrůstajícímu se panovnickému absolutismu čím dále tím nepohodlnějšími byli říšští stavové. Velmi často bývali místo nich svolávání jen notáblové, milejší vládě pro svou povolnost, neboť si je jmenovala sama. Konečně uznal absolutismus za dobré odhoditi již i tuto průhlednou škrabošku, kterou zakrýval své násilnictví, a r. 1626 svolal kardinál Richelieu notáblý naposled. Teprv rostoucí tíseň finanční přiměla Ludvíka XVI. k opětnému svolání tohoto sboru. Jak málo znala vláda smýšlení národa, nebo jak málo si ho vážila, toho svědectvím je složení tohoto sboru. Mezi 141 notáblý jmenovala 14 arcibiskupův a biskupů, 38 členů parlamentů, 7 princův a 36 jiných šlechticův, 12 vysokých státních hodnostářů, 12 jiných velkostatkářů, a jen 25 zástupců měst.

onů. Toto odhalení bylo znamením pádu Calonnova. Podlehl a byl vystřídán senským arcibiskupem, jímž byl Loménie de Brienne, jeho odpůrce ve shromáždění. Tento doufal, že většina notáblů je mu oddána, protože spojila se s ním k porážce Calonnově. Leč privilegovaní nebyli o nic ochotnější k obětem Briennovi než jeho předchůdci. Oni tehdy pomáhali jeho nájezdům, které byly v jejich zájmu, ale ne jeho ctižádostivosti, jež jim byla lhostejna.

Senský arcibiskup, jemuž se vyčítalo, že neměl žádného plánu, nemohl ho mít. Nebylo dovoleno pokračovati v marnotratnosti Calonnově; nebyl už čas k návratu k úsporám Neckerovým. Šetrnost, jež v době předešlé byla prostředkem spásy, nebyla jím již v této. Buď bylo třeba daní, a parlament byl proti nim; buď půjčky, a úvěr byl vyčerpán; buď obětí privilegovaných, a tito nechtěli jich činiti. Brienne který toužil po křesle ministerském po celý svůj život a který k nesnázím svého postavení připojoval nedostatečnost svých prostředků, pokusil se o vše a v ničem se mu nezdařilo. Byl to duch činný, ale bez síly, povaha odvážná, ale bez stálosti. Pln odvahy před podniknutím, ale sláb po něm, ničil se svou nerozhodností, neprozíravostí a nestálostí v prostředcích. Nemohl učiniti jiných rozhodnutí, než špatná: leč nedovedl se ani rozhodnouti pro jedno a držeti se ho.

Shromáždění notáblů se ukázalo málo poddajným a velmi skoupým. Když bylo schválilo ustavení sborů provinciálních, upravení obchodu obilního, zrušení roboty a novou daň kolkovou, rozešlo se 25. května 1787. Rozneslo po celé Francii vše, co odhalilo z potřeb trůnu, z chyb ministrů, z marnotratnosti dvora a z nevyléčitelných běd lidu. Brienne, zbaven jsa této podpory, uchýlil se k daním, jako ke zdroji, od jehož užívání bylo od nějaké doby

upuštěno. Žádal registrování dvou ediktů, o kolku a o mimořádné dani pozemkové. Ale parlament, jenž byl právě v celé své životní síle, v celém žaru své etížádostivosti a jemuž finanční rozpaky dvora poskytovaly prostředek jistý k zvětšení jeho moci, odepřel registrování. Relegován byv do Troyes, byl záhy syt vyhnanství, a ministr povolal jej zpět s podmínkou, že přijme edikty. Leč to bylo jen zastavení nepřátelství. Potřeby koruny učinily brzy zápas živějším a prudším. Ministr měl nové žádosti o peníze podat; trvání jeho úřadu bylo připoutáno ke zdaru několika půjček po sobě v obnosu čtyř set čtyřiceti milionů. Bylo nutno dosíci jejich registrování.

Brienne byl připraven na odpor parlamentu. Dal tedy tento edikt registrovat ve slavnostním zasedání; a aby udobřil soudní dvůr i veřejné mínění, v témže sezení protestanti byli uvedeni zpět ve svá práva, a Ludvík XVI. slíbil výroční publikaci výkazu státních financí a svolání generálního shromáždění stavovského do pěti let. Tyto ústupky teď již nestačily; parlament odepřel registrování a pozvedl se proti nadvládě ministrův. Několik jeho členů, a mezi jinými vévoda Orleánský, bylo posláno do vyhnanství. Parlament v jednom usnesení protestoval proti tajným zatýkacím rozkazům a žádal povolání svých členů zpět. Usnesení bylo králem prohlášeno za neplatné a parlamentem potvrzeno znovu. Válka se zapřádala čím dále, tím více. Soudní dvůr pařížský byl podporován soudními dvory celé Francie a podněcován veřejným míněním. Proklamoval práva národa, svou vlastní nekompetentnost v oboru daní; a stav se svobodomyšlným svými zájmy, zvedl se proti libovolným zatýkáním a žádal pravidelné svolávání generálního shromáždění stavovského. Po tomto projevu odvahy odhlasoval nesesaditelnost

svých členů s jejich úřadu a nekompetentnost toho, kdokoli by se násilím zmocnil jejich funkcí. Tento smělý manifest následován byl uvězněním dvou členů parlamentu Épřemesnila a Goislarda, přetvořením sboru a ustanovením generálního nového dvoru finančního (cour plénière).

Brienne pochopil, že odpor parlamentu stává se systematickým a že se bude obnovovati při každé žádosti o příspěví neb při každé autorisaci půjčky. Vyhnanství bylo jen chvilkovou odpomocí, jež odkládala opposici, aniž ji potlačila. I navrhl ihned redukování tohoto sboru na funkce soudcovské a spojil se se strážcem pečeti Lamoignonem k provedení tohoto podniku. Lamoignon byl muž státních převratů. Měl odvalu a spojoval s energickou vytrvalostí Maupouovou více vážnosti a poctivosti. Ale sklamal se v síle státní moci a v tom, co vzhledem k době bylo možno. Maupou vyměnil parlament, změnil jeho členy; Lamoignon chtěl jej desorganisovati. Prvé z těchto opatření, kdyby se bylo zdařilo, bylo by způsobilo klid jen dočasný; druhé mělo z něho vyvésti definitivní, ježto ničilo moc, jejímž přesazením se chtělo ono spokojiti; leč reforma Maupouova neměla trvání, a Lamoignonova nemohla se uskutečnit. Nicméně provádění této poslední dost dobře bylo řízeno. Téhož dne všechny soudní dvory Francie byly poslány do vyhnanství, aby nová organisace mohla se uplatnit. Strážce pečeti oloupil parlament Pařížský o jeho práva politická, aby jimi nadal nový finanční dvůr, úřednický složený, a omezil jeho kompetenci soudní na prospěch sborů soudních, jejichž pravomoc rozšířil. Leč veřejné mínění bylo pohoršeno, soudní dvůr Châteletu protestoval, provincie se bouřily, nejvyšší dvorský soud nemohl se ustaviti ani jednati. Zmatky vypukly v krajích Dauphiné, Bretagne, Provence, Flandres, Languedoc,

Béarn. Ministerstvo na místě částečného odporu parlamentů narazilo na odpor vášnivější a všeobecnější. Šlechta, třetí stav, stavy provinciální a dokonce i duchovenstvo se ho účastnily. Brienne, tísněn jsa nedostatkem peněz, svolal mimořádné shromáždění duchovenstva, jež sepsalo na místě adresu ke králi, aby na něm žádalo zrušení jeho nového finančního dvora a okamžité svolání generálního shromáždění stavovského. Jedině ono mohlo pro budoucnost napravit nepořádek finanční, zjistiti dluh státní a ukončiti tyto konflikty autorit.

Senský arcibiskup oddálil svým sporem s parlamentem tíseň finanční a způsobil nesnáze státní moci. Ve chvíli, kdy tato přestala, ona prvá se objevila znovu a rozhodla jeho ústup. Nemoha dosíci ani daně ani půjčky, nemoha zjednatí platnosti novému dvoru finančnímu, nechtěje zpět volati parlamentů, Brienne zkusil poslední záchranný prostředek a slíbil svolání generálního stavovského shromáždění. Leč tímto prostředkem uspíšil svůj konec. Byl povolán do ministerstva financí, aby pomohl vládě z nesnází, které zvětšil, aby našel peníze, kterých nemohl vymoci. Dalek od toho, pohoršil národ, pobouřil korporace státu, kompromitoval autoritu vlády a učinil nevyhnutelným nejhorší dle náhledu dvora prostředek k získání peněz, generální stavovské shromáždění. Podlehl 25. srpna r. 1788. Při příležitosti jeho pádu bylo zastaveno placení rent státních, což bylo počátkem bankrotu. Tento ministr byl nejvíce rozkřičen, protože přišel poslední. Zdědiv chyby a nesnáze minulosti, musil zápasiti proti obtížím svého postavení prostředky velmi slabými. Pokusil se o intriky, o potlačení; poslal do vyhnanství parlament, zastavil ho, desorganisoval. Vše mu bylo na překážku, nic na pomoc. Když se byl dlouho bil, padl únavou a slabostí, nechci říci nezkušeností;

neboť kdyby byl býval i o hodně silnější a o hodně obratnější, kdyby to byl sám Richelieu či Sully, byl by padl právě tak. Již nebylo nikomu možno zjednatí peněz a moci. Je třeba říci na jeho obhájení, že nezpůsobil situace, z které nedovehl se vyprostiti; mohl jen uvažovati, má-li ji přijmouti. Padl chybari Calonnovými, jako Calonne byl těžil pro svou marnotratnost z důvěry navedené Neckerem. Prvý zničil úvěr, a druhý, chtěje jej znovu k platnosti přivéstí mocí, zničil autoritu.

Generální stavovské shromáždění stalo se posledním prostředkem vlády a posledním útočištěm trůnu. Bylo vyžadováno o závod parlamentem i pairy království 13. června r. 1787; stavy Dauphiné ve shromáždění Vizilleském; duchovenstvem v jeho shromáždění pařížském. Stavy provinciální připravily pro ně náladu; shromáždění notáblů bylo jeho předchůdcem. Král slibiv 18. prosince 1787 svolání jeho v pěti letech, určil 8. srpna r. 1788 jeho zahájení na 1. květen r. 1789. Necker byl povolán zpět, parlament znovu ustaven, nový dvůr finanční zrušen, soudní dvory odvolány a provincie upokojeny; a nový ministr připravil vše k volbám poslanců a k vedení stavovského shromáždění.

Udála se v této době veliká změna v opozici, jež až dosud byla jednomyslná. Ministerstvo zakusilo za Brienna odpor všech korporací státu, protože je chtělo potlačiti. Zakusilo za Neckera odpor právě těch korporací, které chtěly moc pro sebe a porobu pro lid. Z despotického stalo se národním a mělo je stejně proti sobě. Parlament vedl spíše zápas za svou autoritu než za dobro obecné. Šlechta spojila se s třetím stavem více proti vládě než na prospěch lidu. Každá z těchto korporací žádala generální stavovské shromáždění plna nadějí: parlament, že ovládne je jako v roce 1614, a šlechta, že nabude

zpět svého ztracenného vlivu; a tak parlament stavěl za vzor generálního shromáždění stavovského na rok 1789 tvar onoho z r. 1614, a veřejné mínění ho opustilo; šlechta vzepřela se proti dvojnásobnému zastoupení třetího stavu, a rozpor vypukl mezi těmito dvěma stavy.¹⁶⁾

¹⁶⁾ V posledním shromáždění říšských stavů z roku 1614 měl stav třetí zrovna tolik zástupců kolik duchovenstvo a šlechta, byl tudíž od obou vyšších stavů po každé přehlasován, neboť se hlasovalo dle stavů (usnesení většiny každého stavu pokládalo se za jeden hlas). Proto domáhal se stav třetí toho, aby se mu dostalo zástupců tolik, kolik jich měly oba stavy vyšší dohromady, a aby se hlasovalo nikoli dle stavů, nýbrž dle hlav, t. j. aby se rozhodovalo většinou hlasů všech přítomných sněmovníků. Tyto otázky byly předmětem nejčastějších politických rozhovorů, zvláště horlivě přetřásány v novinách a politických brožurách. Průběhem několika málo neděl vznikla téměř celá literatura o tomto předmětu. Nejvíce pozornosti vzbudil spisek »Qu'est ce que le tiers état«, jehož autor abbé Siéyes nebyl již nováčkem v politickém písemnictví a nejširšímu obecnstvu neznám. Bylť dříve již tento vysoký hodnostář duchovní vydal několik politických úvah, ve kterých co nejrozhodněji zastával se idejí reformních, leč teprv spisek výše zmíněný svým obsahem a tím, že přišel v pravý čas, učinil jej nesmírně populárním. Na otázku v titule obsaženou, čím je třetí stav, odpovídá autor krátce: ničím. Na další otázku: a čím má býti třetí stav, zní jeho odpověď: vším. Není divu, že hlasatele těchto idejí vyslalo za svého zástupce do říšských stavů měšťanstvo pařížské. V následujících listech setkává se čtenář ještě často se jménem Siéyesovým a poznává z jeho skutků jeho politickou bezcharakternost, neboť dovedl vždy točiti plášť svůj po větru, kterým doba právě vanula. Jako řečník nevynikal valně, jeho síla byla v britkosti péra, proto býval zhusta povoláván k sepsání důležitých listin veřejných. Zemřel jako stařec bezmála devadesátiletý r. 1836. Za dlouhého svého života byl očitým svědkem a namnoze i účastníkem doby na politické převraty v dějinách Francie nejbohatší.

Toto dvojité zastoupení bylo reklamováno osvícenstvím doby, nutností reforem, významem, jehož nabytí třetí stav. Bylo již povoleno ve shromážděních provinciálních. Když Brienne, než opustil úřad ministerský, učinil výzvu ke spisovatelům, aby se dověděl, jaký by byl nejvhodnější způsob složení a vedení pro generální stavovské shromáždění, bylo viděti objevit se v množství děl, příznivých lidu, slavnou brožuru Sieyèsovu o třetím stavu a onu d'Entraiguesovu o generálním stavovském shromáždění.¹⁷⁾ Když veřejné mínění hlásilo se co den více k slovu, Necker, chtěje je uspokojiti a nemáje k tomu odvahy, žádostiv získati všech stavů, dosíci schválení všech, svolal druhé shromáždění notáblů dne 6. listopadu 1788 k úradě o složení generálního stavovského shromáždění a o volbě jeho členů. Doufal, že dosáhne od něho dvojitého zastoupení třetího stavu; leč ono je zamítlo, i byl nucen rozhodnouti přes shromáždění notáblů, co měl rozhodnouti bez něho. Necker nedovedl se vyhnouti sporům, ačkoli se snažil odstraňovati všechny nesnáze předem. Nechtěl míti iniciativu při dvojnásobném zastoupení třetího stavu, jako později neměl jí při hlasování dle stavů či dle hlav. Když generální stavovské shromáždění bylo zahájeno, rozřešení této druhé otázky, od něhož závisel osud vládní moci i lidu, bylo ponecháno moci.

Ať je tomu, jak chce, Necker, když nemohl dosáhnouti schválení dvojitého zastoupení třetího stavu od notáblů, dal je schváliti státní radou. Vyhláška královská z 27. listopadu rozhodla, že vyslanců do generálního stavovského shromáždění bude nejméně tisíc, a že zástupci třetího stavu budou rovni co do

¹⁷⁾ Mémoires sur les états généraux, leur droits et la manière de les convoquer (1788).

počtu zástupcům šlechty a duchovenstva dohromady. Necker dosáhl nad to připuštění farářů ve stav duchovenský a protestantů v třetí. Soudní sbory byly svolány k volbám; každý se snažil, aby byli zvoleni členové jeho strany a seřizeny soupisy opravných návrhů (les cahiers)¹⁸⁾ v jeho smyslu. Parlament měl málo vlivu na volby, dvůr žádný. Šlechta zvolila několik zástupců populárních, leč většinou oddaných zájmům svého stavu a stejných odpůrců stavu třetího jako oligarchie velkých rodin dvorských. Duchovenstvo jmenovalo biskupy a opaty, připoutané k výsadám, a faráře, přející věci lidu, jež byla i jejich; konečně stav třetí volil muže osvěcené, pevné a jednomyslné ve svých přáních. Zastupitelstvo šlechty bylo složeno ze dvou set čtyřiceti dvou šlechticů a dvaceti osmi členů parlamentu; duchovenstva ze čtyřiceti osmi arcibiskupů a biskupů, ze třiceti pěti opatův a děkanů, dvou set osmi farářů; třetího stavu konečně ze dvou duchovních, dvanácti šlechticů, osmnácti městských radních, jednoho sta a dvou členů soudních sborů, dvou set dvanácti advokátů, šestnácti lékařů, dvou set šestnácti obchodníků a rolníků. Zahájení generálního stavovského shromáždění bylo určeno na den 5. května 1789.

Tak byla přivedena revoluce: dvůr marně pokoušel se jí předejít, jako později marně pokoušel se ji potlačit. Pod vedením Maurepovým král činil

¹⁸⁾ Bylo to právo petiční, obvyklé ve Francii již od konce století XV. Při volbách do říšských stavů byly jednotlivým poslancům odevzdávány soupisy stížností, zvané cahiers, obsahující stížnosti, tužby a přání obyvatelstva a tvořící jakousi direktivu pro sněmovní činnost poslance. Při ustanovení sebral každý stav své cahiers v jeden veliký soupis opravných návrhů a odevzdal jej králi ve slavnostní schůzi.

pokusy s opravami; pod vlivem královny jmenoval ministry dvořany a činil pokusy s mocí. Potačení se nezdařilo o nic více, než mohly se uskutečnit reformy. Uchýliv se marně k dvořanům o úspory, k parlamentům o daně, o půjčky ke kapitalistům, hledal novou třídu poplatků a učinil výzvu k privilegovaným. Žádal na shromáždění notáblů, jež skládalo se ze šlechty a duchovenstva, podíl na břemenech státních, který odepřelo. Tu teprve obrátil se k celé Francii a svolal generální shromáždění stavovské. Vyjednával s korporacemi, dříve než jednal s národem, a teprve na zamítnutí prvých odvolal se k zemi, jejíhož zakročení a podpory se bál. Dával přednost shromážděním zvláštním, která osamocena měla zůstatí slába, před shromážděním všeobecným, které zastupujíc zájmy všechny, mělo spojití všechnu moc. Až do této velké doby každý rok viděl růsti potřeby vlády a odpor se rozpínati. Opposice přecházela s parlamentů na šlechtu, se šlechty na duchovenstvo a s ních všech na lid. Každý z nich, jak byl přibírán k radě mocí královskou, počal svůj odpor, až konečně všechny tyto opposice zvláštní splynuly v opposici národní, nebo před ní unikly. Generální stavovské shromáždění jenom spečetilo revoluci již hotovou.

REVOLUCE FRANCOUZSKÁ.

KAPITOLA PRVNÍ.

Od 5. května 1789 až po noc 4. srpna.

Zahájení generálního stavovského shromáždění. — Mínění dvora, ministerstva, různých korporací království o shromáždění. — Zkoumání plné moci. — Otázka hlasování dle stavů či dle hlav. — Třetí stav se ustavuje ve shromáždění národní. — Dvůr dá uzavřítí zasedací síň; přísaha v Míčovně. — Většina stavu duchovenského se spojí s měšťanstvem. — Sezení královské z 23. října, jeho bezvýslednost. — Plány dvora; události z 12., 13. a 14. července; odvolání Neckera; povstání pařížské; utvoření národní gardy; obléhání a dobytí Bastilly. — Následky 14. července. — Usnesení v noci 4. srpna. — Ráz právě vypuknuvší revoluce.

5. květen r. 1789 byl den určený k zahájení generálního stavovského shromáždění. Den před tím náboženský obřad předcházel jeho vstoupení v činnost. Král, jeho rodina, jeho ministři, zástupci tří stavů se odebrali v průvodu z kostela Notre-Dame do kostela sv. Ludvíka na zahajovací mši. S nadšením hledělo se na návrat této slavnosti národní, již byla Francie zbavena takovou dobu. Měla vzhled svátku. Nemírné množství lidu sešlo se do Versailles se všech stran; počasí bylo nádherné a město tonulo v záplavě

dekorací. Zvuky hudby, výraz dobrotivosti a spokojenosti na tvářích králových, vznešená krása důstojné královny a nejvíce obecné naděje plnily nadšením všechen lid. Leč tísnivým dojmem působilo dodržování etikety, kostymů a uspořádání v oddíly dle stavů z roku 1614. Duchovenstvo v sutaně, velkém plášti a čtverhranném baretu nebo v rouchu fialovém a v rochetce zaujímalo přední místo. Za ním následovala šlechta v oděvu černém, s vestou a výložky ze zlaté látky, s krajkovým límcem a v klobouku s bílými péry, dle módy Jindřicha IV. Konečně skromný třetí stav byl na místě posledním, oděn černě, v krátkém plášti, s límcem mušelinovým a s kloboukem bez per a bez šňůr. V kostele zůstaly tytéž rozdíly v umístění mezi třemi stavy.

Nazítří odbývalo se sezení královské v menším sále slavnostním (salle de Menus). Tribuny v kruhu rozestavené byly naplněny diváky. Poslanci byli vyvoláváni a uváděni dle řádu ustanoveného v roce 1614. Duchovenstvo bylo uvedeno na pravo, šlechta na levo a měšťanstvo naproli trůnu, který umístěn byl v pozadí sálu. Živým potleskem byly zahrnuty deputace: z Dauphiné, z Crépi en Valois, v jejímž středu byl i vévoda Orleánský, a z Provence. Také Necker, když vešel, byl předmětem všeobecných ovací. Přízeň obecnstva zahrnovala všechny ty, kteří přispěli ke svolání generálního stavovského shromáždění. Když vyslanci a ministři zaujali svá místa, objevil se král, provázený královnou, princí a nádhernou družinou. Sál otřásal se výkřiky uvítání při jeho příchodu. Ludvík XVI. usedl na svém trůně, a jakmile pokryl svou hlavu, všichni tři stavové učinili taktéž. Měšťanstvo proti zvyku ze starých shromáždění bez váhání následovalo duchovenstvo a šlechtu: minul čas, kdy třetí stav byl povinen státi s odkrytou hlavou a mluvit kleče. Za

nejhlubšího ticha očekávána byla slova králova. Všichni byli dychtívi dovědět se, jaké byly skutečné dispoice vlády vzhledem ke shromáždění. Chtěla by nové shromáždění učiniti podobným oněm starým, či snad mu přidělí úlohu, ke které ukazovaly potřeby státní a váha okolností?

„Pánové,“ pravil král s polnutím, „konečně přišel den, který mé srdce tolik očekávalo, i vidím se obklopena zástupci národa, jemůž ke své slávě vládnou Dlouhá doba uplynula od posledního generálního shromáždění; a ačkoli zdálo se, že odvykli jsme svolávání těchto shromáždění, neváhal jsem znovu uplatnit tuto zvyklost, z níž může království čerpat novou sílu, a jež může otevřítí národu nový zdroj štěstí.“ Tato první slova, která slibovala mnoho, sledována byla toliko rozkladem o státním dluhu a ohlášením úspor ve vydáních. Na místě aby rozvážně načrtl stavům cestu, kterou se měly brátí, král vyzýval stavy, aby byly svorny mezi sebou, vyjevil nedostatky finanční, strach před novotami a naříkal na nepokoj mysli, aniž udal jakékoli opatření, jímž by se mohl utišiti. Přece však nesmírný jásot vypukl, když pronášel na konec své řeči tato slova, jež dobře vystihla jeho záměry: „Vše, co lze čekati od nejhlubšího zájmu pro blaho obecné, vše, co lze žádati na panovníku, prvním příteli svého lidu, vy můžete, vy musíte doufati od mých citů. Kéž, pánové, šťastná shoda panuje v tomto shromáždění a kéž stane se tato doba památnou pro blaho a prospěch království! Toť touha mého srdce, toť moje nejvroucnější přání; toť konečně odměna, kterou čekám za poctivost svých úmyslů a za lásku k svému lidu.“

Na to mluvil strážce velké pečeti Bareutin; jeho řeč byla vlastně chvalozpěvem na generální shromáždění

děni stavovské a na dobrodiní královská. Po dlouhém úvodu dotkl se konečně otázek dne: „Jeho Veličenstvo,“ pravil, „přiděluje dvojité zastoupení na prospěch nejčtetnějšího ze tří stavů, toho, na kterém hlavně spočívá bříně daní, nikterak nezměnilo způsob dřívějších úrad. Ačkoli hlasování dle hlav, vedouc k jedinému výsledku, zdá se míti tu přednost, že lépe projevuje přání všeobecné, král chtěl, aby tento nový způsob mohl se uskutečniti jen za svobodného souhlasu stavů a se schválením Jeho Veličenstva. Ať však jakkoli se rozhodne o této otázce, ať jakékoli rozdíly mají se činiti mezi různými věcmi, jež stanou se předmětem úvah, nesmí býti pochyby o tom, že nejdokonalejší shoda pojiti bude všechny tři stavy ve příčině daní.“ Vláda nezavrhovala hlasování dle hlav ve věcech finančních, protože bylo rychlejší a účinnější, kdežto ve věcech politických se prohlašovala pro hlasování dle stavů, jež bylo velmi vhodné k zamezení novot. Chtěla takto dojíti k svému cíli, k finanční nápravě, a nenechati národ dosáhnouti jeho cíle, reforem. Způsob, jakým strážce pečeti určil úkoly generálního shromáždění stavovského, ukázal ještě lépe záměry dvora. Redukoval je na vyšetření daní za účelem jich povolení, na úvahu o zákonu tiskovém za účelem jeho omezení a na reformu zákonodárství občanského a trestního. Zavrhl všechny změny jiné a ukončil těmito slovy: „Všechny spravedlivé požadavky jsou splněny, král nepozastavil se nad nerozvážným reptáním; ráčil je zahrnouti svojí shovívavostí; odpustil i vyslovení zásad lichých a přehnaných, s jichž pomocí by chtěli zhoubné chiméry dosaditi na místo nezměnitelných principů monarchie. Zamítněte s rozhořčením, pánové, tyto novoty nebezpečné, které nepřátelé blaha obecného chtěli by smísiti se změnami šťastnými a nutnými, které

mají vésti k tomu znovuzrození říše, které jest prvním přáním Jeho Veličenstva.“

To znamenalo špatně znáti hlas lidu, nebo otevřeně vyzývati ho v boj. Shromáždění, málo jsouc uspokojeno, uchýlilo se k Neckerovi, od něhož očekávalo zcela jinou řeč. Byl ministrem lidovým, vymohl dvojité zastoupení, i doufali, že schválí hlasování dle hlav, které jedině mohlo dopomoci třetímu stavu k uplatnění jeho počtu. Leč on mluvil jako vrchní dozorce financí a člověk opatrný. Jeho řeč, která trvala tři hodiny, byla obšírný finanční budget; a když konečně, unaviv shromáždění, došel se k otázce, jež zajímala mysly všech, nechal ji nerozřešenu, aby si nepohněval ani dvůr ani lid.

Vláda měla lépe pochopiti význam generálního stavovského shromáždění. Sám návrat tohoto shromáždění znamenal revoluci. Očekáváno jsouc s nadějami od lidu, objevilo se v době, kdy stará monarchie zmírala vysílením a kdy samojediné bylo schopno reformovati stát a opatřiti potřeby království. Nesnáze doby, povaha jeho úkolu, volba jeho členů, vše ukazovalo k tomu, že nebylo již svoláno jako sbor poplatníků, ale zákonodárců. Právo obnoviti Francii bylo mu přiřknuto veřejným míněním, předáno soupisy voličů (t. j. soupisy opravných návrhů, t. zv. „cahiers“ — Pozn. překl.), a sílu k předsevzetí a k vykonání tohoto velkého díla mělo čerpati v hluboké propasti sociálních nesrovnalostí a v povzbuzování lidu.

Pro krále bylo důležité, aby se účastnil jeho prací. Tímto způsobem mohl zpět nabýti své moci a ochrániti se před násilnostmi revoluce, jsa jedním z jejích činitelů. Kdyby byl určil, dav iniciativu, pevně, leč spravedlivě nový řád věcí; kdyby byl určil, řídě se dle přání celé Francie, právo občanů, úkoly stavovského shromáždění, meze moci králov-

ské; kdyby se byl vzdal libovůle pro sebe, nerovnosti pro šlechtu, výsad pro korporace; konečně kdyby byl splnil všechny reformy, jichž se dovolávalo veřejné mínění a na kterých se usnášelo shromáždění konstituční, toto rozhodnutí bylo by předešlo neblahým rozporům, které vypukly později. Lze zřídka naléztí vladaře, jenž ochotně sdílí svou moc a který je dosti osvícen, aby postoupil to, co bude muset ztratiti. A přece Ludvík XVI. byl by tak učinil, kdyby byl méně ovládán býval svým okolím a kdyby byl sledoval své vlastní myšlenky. Leč největší zmatek byl v záměrech králových. Když svoláno bylo generální stavovské shromáždění, žádné opatření nebylo učiněno; nic nebylo rozhodnuto, čím mohlo by se předejiti sporům. Ludvík XVI. tékal nerozhodně mezi svým ministerstvem, řízeným Neckerem, a svým dvorem, ovládaným královnou a několika princí z jeho rodiny.

Necker, uspokojený tím, že vymohl dvojité zastoupení třetího stavu, obával se nerozhodností královny a nespokojenosti dvora. Neoceňuje dost význam krise, kterou považoval více za finanční než sociální, čekal na vývoj událostí, aby mohl jednati, a namlouval si, že je řídí, aniž učinil něco k jejich připravení. Cítil, že staré zřízení státní nelze dále udržeti, že existence tří stavů, z nichž každý měl právo odporu, stavěla se v cestu reformám a pokroku ve správě. Doufal, zakusiv tuto trojí opozici, že zredukuje počet stavů a zavede zřízení anglické spojením duchovenstva a šlechty v jedinou sněmovnu a třetího stavu ve druhou.¹⁹⁾ Neviděl, že, jakmile

¹⁹⁾ Ač nelze přesně stanovití dobu, kdy se tak stalo, najisto již koncem středověku rozdělil se parlament anglický ve dvě komory, totiž v »dům obecných«, z něhož se časem vyvinula dnešní sněmovna poslanecká, a v »dům lordů«, nynější to sněmovnu panskou.

jednou zápas se rozvinul, jeho zakročení bude marné; že opatření poloviční nehodí se nikomu; že slabší ze zatvrzelosti a silnější z důslednosti zamítnou tento zprostředkovací systém. Ústupky uspokojí jen před vítězstvím.

Dvůr, jsa dalek toho, aby řídil shromáždění stavů generálních, dychtil je zrušiti. Dával přednost příležitostnému odporu velkých korporací království před sdílením moci se stálým shromážděním. Rozdělení stavů bylo příznivo jeho úmyslům; počítal na to, že zanítí mezi nimi spor a tak zabrání jim v jednání. Generální shromáždění stavovské nemělo nikdy výsledku pro svou pochybenou organizaci; tehdy doufal v to dvůr tím více, že oba první stavy byly méně naladěny ustoupiti reformám vyžadovaným stavem posledním. Duchovenstvo chtělo zachovati své výsady a své bohatství; předvidalo dobře, že bude muset činiti více obětí než získá výhod. Šlechta se své-strany, nabývajíc náhlé neodvislosti politické, ztracené od tak dávné doby, věděla velmi dobře, že bude muset postoupiti lidu víc než dobude od moci královské. Jedině na prospěch třetího stavu vyvíjela se nová revoluce, a oba první stavy byly vedeny ke koalici s dvorem proti němu, jako se nedávno spolčily s ním proti dvoru. Jedině hmotné zájmy řídily tuto změny smýšlení, a ony spojily se s vládcem bez oddanosti, jako dříve hájily lid bez zřetele na blaho obecné.

Nešetřilo se ničeho, aby byla udržena šlechta a duchovenstvo v této náladě. Zástupci těchto dvou stavů byli předmětem lichocením a svádění. Zvláštní komité scházelo se u hraběnky de Polignac, k němuž náležely nejslavnější osobnosti; jejich přední členové tam byli připuštěni. Tu získáni byli d'Épremesnil a d'Entraigues, dva z nejhorlivějších obhájců svobody v parlamentě a před shromážděním sta-

vů generálních, kteří stali se pak jejími zjevnými odpůrci. Tam byl upraven oděv zástupců různých stavů a tam vznikla snaha, rozdvajiti je nejprve etiketou, pak intrikami a konečně mocí. Vzpomínka na dřívější generální stavovské shromáždění ovládala dvůr; doufal, že bude moci zaříditi přítomnost dle minulosti, zkrotiti Paříž vojáky, zástupce třetího stavu zástupci šlechty, opanovati shromáždění stavovské rozdvajením stavů, a aby nesvár roznítil mezi stavy, oživití staré zvyklosti, které vyvyšovaly šlechtu a ponižovaly měšťanstvo. A tak myslilo se, že se zabránílo všemu a nepovolilo nic.

6. května, den po zahájení generálního stavovského shromáždění, šlechta a duchovenstvo se odebralo do svých síní a tam se ustavilo. Stav třetí, jemuž jeho dvojnásobný počet zajistil sál stavovský, jenž byl největší, očekával tu ostatní dva stavy; považoval své postavení za provisorní a členy své za poslance domnělé, a přijal taktiku nečinnosti do té doby, pokud se s ním nespojí duchovenstvo a šlechta. A tu počal památný zápas, jenž měl rozhodnouti, zdali revoluce se vyvine dále či zastaví-li se. Celá budoucnost Francie záležela od rozdvajení nebo sloučení stavů. Tato důležitá otázka vystoupila v popředí při příležitosti zkoumání plných mocí. Zástupci lidu tvrdili důvodně, že má se díti společné, protože, i když zavrhuje se spojení stavů, není možno popřítí zájem, který každý z nich má na zkoušce pravomoci ostatních; vyslanci privilegovaní naproti tomu tvrdili, že zkoumání musí se dít odděleně, protože stavy mají zřízení odlišné. Chápali, že jediný společný akt učiní všelikou rozlukou pro budoucnost nemožnou.

Zástupci třetího stavu jednali s velkou prozíravostí, se zralým uvážením a velmi pevně. Teprve řadou úsilí ne bez nebezpečí, úspěchů zdlouhavých

a málo rozhodných a bojů stále se obnovujících došli svého cíle. Taktika nečinnosti, kterou přijali od počátku, byla nejmoudřejší a nejjistější zbraň: je mnoho případů, kde není třeba k vítězství než umění čekat. Oni byli jednomyslní a tvořili sami číselnou polovinu generálního stavovského shromáždění; šlechta čítala ve svém počtu odpadlíky lidové; většina duchovenstva, složená z několika biskupů nakloněných míru a z četné třídy farářů, kteří byli třetím stavem v církvi, měla přátelské smýšlení k měšťanstvu. Únava měla tedy způsobiti spojení; v to doufal třetí stav, toho báli se biskupové, a proto nabídli se dne 13. května za prostředníky. Leč toto zprostředkování nemohlo míti výsledku, protože šlechta nechtěla vůbec hlasování dle hlav, stav třetí hlasování dle stavů. A tak vyjednávání v konferencích, když bylo nadarmo prodlouženo do 27. května, bylo přerušeno šlechtou, která vyslovila se pro zkoumání plných mocí oddělené.

Nazítří po tomto nepřátelském rozhodnutí pozvali zástupci třetího stavu, odhodláni prohlásiti se za shromáždění národní, duchovenstvo ve jménu Boha míru a blaha obecného, aby spojilo se s nimi. Dvůr, byv pobouřen tímto krokem, zakročil za účelem nového navázání konferencí. Hlavní vyjednavatelé míru měli za úkol napravití neshody v konferencích. A tak osud shromáždění závisel na komisi, a komise měla rozhodčím královskou radu (ministerskou). Leč tato nová vyjednávání neměla šťastnějšího výsledku než prvá; vlekla se do nekonečna, aniž chtěl některý stav ustoupiti v něčem druhému, a šlechta konečně je přerušila, potvrzujíc znovu všechna svá rozhodnutí.

Pět neděl již minulo v ustavičném vyjednávání. Třetí stav, vida, že nadešla již vhodná doba k ustavení se, že další odklady mohly by proti němu popu-

dití lid, jehož důvěru mu získalo odmítnutí stavů privilegovaných, rozhodl se jednati a ukázal tu rozvahu a pevnost, jakou jevil ve své nečinnosti. Mirabeau²⁰⁾ sdělil, že poslanec pařížský hlásí se k ná-

²⁰⁾ Gabriel Honoré hrabě Mirabeau je bez odporu nejzajímavější politický a psychologický zjev z prvních let velké revoluce. Když počal v říšských stavech vystupovati jako aktivní politik, byl veřejnosti znám již nejen jako spisovatel a novinář, zvláště svými prudkými útoky na ministra Neckera, nýbrž i svým dobrodružným životem soukromým. Byl vojenským sběhem, několikráte i vězněn, nikoli pro politické přesvědčení, nýbrž pro dluhy a nekalé pletichy; vědělo se všeobecně, že velmi obratně vládne kordem a že neradno utkati se s ním v souboji. O milostných pletích jeho, ženatého muže, jehož domácnost poskytovala žalostný obraz nesváru a rozervanosti, mluvila celá Paříž, jmenovitě ženská její část; právě proto byl tento svůdce žen vdaných i svobodných předmětem touhy mnohých krásných očí. A přece nebyl Mirabeau krasavec, ba ve příčině zevnějšku ani ne z lidí prostředních; neforemná, z míry veliká jeho hlava klátila se na krku, jako by ji nemohl udržeti, škaredá, ba přímo ohyzdná jeho široká tvář byla zjizvena neštovicemi, oko mdlé a bez lesku, jakoby stále ospalé, jen tehdy zaplálo horečně, když ústa pronášela slova nejvniternějšího přesvědčení. Neměl-li tedy zevnějšek hraběte nic sympatického, odepřela mu příroda i všechny dary, které činí řečníka velikým. Hlas jeho byl dutý, takřka hrobový a často přerušován dusivým kašlem, následkem to zhýralého mládí a předzvěstí hrozné choroby, která jej v mladém poměrně ještě věku sklátila v předčasný hrob. A přece právě tento muž nejednou pronesl, co cítili tisícové, právě jeho slova vytykala revoluci aspoň z počátku směr a ráz. Efekt jeho řeči spočíval nikoli v zevní formě, nýbrž v síle přesvědčení, neuchvacoval, ale přesvědčoval, nepůsobil na cit, nýbrž na rozum. I jeví se Mirabeau takřka dvojím člověkem: Mirabeau soukromník je bezcharakterní zhýralec, Mirabeau politik ušlechtilá povaha, imponující svou opravdovou svobodomyslností a upřímnou náklonností k pravému konstitucionalismu, nezkalenému ani přehmaty shora, ani výtržnostmi zdola. Mělť Mirabeau vzácnou odvahu čeliti oněm jako těmto.

vrhu; a Sieyès, který byl zevnějšku bojácného, však ducha podnikavého, který získal si velkou vážnost svými myšlenkami a který více než kdo jiný byl schopen motivovati usnesení, ukázal na nemožnost shody, nutnost ověření plných mocí, spravedlivost požadavku, aby dalo se společně, a přiměl shromáždění k rozhodnutí, že šlechta i duchovenstvo mají býti pozvány, aby se dostavily do sálu stavovského a tam byly přítomny ověření, jež se odbude v jejich nepřítomnosti právě tak, jako budou-li přítomny.

Opatření obecného ověření bylo sledováno jiným, ještě energičtějším. Komuny (= zástupci stavu třetího — Pozn. překl.) po skončeném ověření ustavily se 17. června na návrh Sieyèsův ve shromáždění národní. Tento odvážný krok, jímž stav nejčetnější a jediný, jehož plná moc byla legalisována, prohlásil se za zastupitelstvo Francie a neuznal obou stavů ostatních, pokud by se nepodvolily ověření, řešil otázky dosud nerozhodnuté a měnil shromáždění stavů na shromáždění lidu. Zřízení stavovské mizelo v mocích politických, a to byl první krok k odstranění tříd a k zřízení občanskému. Tento památný dekret ze 17. června zrodil noc 4. srpna; leč bylo třeba obhájit, co odvážili se rozhodnouti, a bylo se co báti, že podobné rozhodnutí nedá se udržeti.

První výnos shromáždění národního byl akt svrchované moci. Ono uvedlo privilegované takřka ve svou závislost, vyhlašujíc nedělitelnost moci zákonodárné. Zbývalo ještě zkrotiti dvůr daněmi. Ohlásilo jejich nezákonnost, odhlasovalo nicméně jejich prozatímní převzetí, pokud bude zasedati, a jejich zrušení, jakmile bude rozpuštěno; upokojilo kapitalisty zajišťujíc dluhy státní a pečovalo o potřeby lidu jmenováním výboru nouzového.

Tato pevnost a tato prozíravost vzbudily nadšení lidu. Leč ti, kteří řídili dvůr, poznávali, že spory roznícené mezi stavy minuly se svého cíle; že je třeba k jeho dosažení uchýliti se k jinému prostředku. Jediná královská moc zdála se jim schopnou udržeti v platnosti stavy, což opposice šlechty nemohla již dlouho držeti. Využili cesty do Marly²¹⁾ k tomu, aby Ludvíka XVI. vzdálili moudrých a pokojných rad Neckerových a aby mu vnutíli úmysly nepřátelské. Tento vládce, stejně přístupný radám dobrým i zlým, obklopený dvorem, který prodchnut byl duchem strannickým, prošen jsa v zájmu své koruny a ve jménu náboženství, aby zastavil zločinný postup komun, dal se získati a slíbil všechno. Bylo rozhodnuto, že se odeběře slavnostně do shromáždění, zruší jeho výnosy, nařídí rozdělení stavů jako základní zákon monarchie a určí sám všechny reformy, které generální shromáždění stavovské má provést. Od té doby zmocnila se vlády tajná rada, a nejednala již potají, nýbrž otevřeně. Strážce pečeti Bareutin, hrabě d'Artois, princ de Condé a princ de Conti řídili sami plány, na kterých se shodli. Necker ztratil všecken vliv. Byl navrhl králi plán zprostředkování, jenž mohl míti výsledek před tím, než boj dostoupil takové vášnivosti, ale ne teď. Radil k novému královskému sezení, v němž by se povolilo hlasování dle hlav ve věcech daní a ponechalo v platnosti hlasování dle stavů ve věcech zvláštních zájmů a výsad. Toto opatření, které bylo nepříznivo stavu třetímu, protože směřovalo k udržení všech nesrovnalostí, udělujíc šlechtě a duchovenstvu právo zameziti jejich zrušení, bylo by následováno

²¹⁾ Marly, městečko na levém břehu řeky Seiny, oblíbené výletní místo Pařížanů na trati Paříž-St. Germain. Nádherný tamní zámek, zbudovaný od Ludvíka XIV., který v něm často sídlil, byl za revoluce zbořen.

ustanovením dvou komor pro příští generální shromáždění stavovské. Necker byl muž polovičatých opatření a chtěl provést nenáhlými ústupky změnu politickou, která měla být uskutečněna jednou ranou. Nadešla doba, kdy bylo nutno buď přiznati lidu všechna jeho práva, buď nechat mu je vzíti. Jeho myšlenka sezení královského byla změněna v státní převrat novou státní radou. Tato domnívala se, že zostření vládních opatření zastraší shromáždění, a že Francie spokojí se slibem několika oprav. Nevěděla, že poslední nebezpečností, ve které se může vydati královská moc, jest neposlušnost.

Obyčejně státní převraty dějí se způsobem neočekávaným a překvapují ty, jichž mají se dotknouti. Tomu tak nebylo při tomto: přípravy k němu přispěly k jeho nezdaru. Báli se, aby většina duchovenstva neuznala shromáždění národní a nepřipojila se k němu, a chtějíce předejiti tomuto rozhodnému kroku, na místě aby uspíšili sezení královské, uzavřeli síň stavovskou, aby přerušili shromáždění az do toho dne. Přípravy, kterých prý vyžadovala přítomnost krále, byly záminkou tomuto nevhodnému a neobratnému opatření. Tehdy předsedal shromáždění Bailly. Tento ctnostný občan došel všech důstojenství rodící se svobody, aniž je hledal. Byl prvním předsedou shromáždění, jako byl před tím prvním zástupcem Paříže a jako měl se státi později prvním jejím purkmistrem. Byl milován od svých, ctěn od protivníků, a ačkoli hlavními jeho ctnostmi byla mírumilovnost a osvícenost, měl největší míru odvahy při konání svých povinností. Upozorněn byv v noci 20. června strážcem pečeti na přerušení zasedání, ukázal se věrným přání shromáždění beze strachu, že bude neposlušen dvoru. Nazítrí v ustanovenou hodinu odebral se do stavovské síně, našel ji obsazenu ozbrojenou mocí. i protesto-

val proti tomuto skutku despotického násilí. Zatím sešli se poslanci a vzrušení se rozmáhalo; všichni ukázali se býti odhodláni podstoupiti nebezpečí zasedání. Ti, kteří byli nejvíce rozhořčeni, chtěli jíti odbývat zasedání do Marly pod sama okna královská; kdosi navrhl Míčovnu (Jeu de Paume), tento návrh byl přijat a vyslanci odebrali se tam v průvodu. Bailly šel v čele; lid následoval jich s nadšením; ba i vojáci provázeli je jako stráž; a tam v holém sálu zástupci komun, stojíce, s rukama pozdvíženými, se srdcem plným posvátnosti svého poslání přísahali všichni do jednoho, že nerozejdou se dříve, dokud nedají ústavu Francii.

Tato slavná přísaha,²²⁾ složená dne 20. června před tváří lidu, byla následována dne 22. znamenitým vítězstvím. Shromáždění, nemajíc místa pro svá sezení, nemohouc se již sejíti v Míčovně, kterou najali princové, aby mu mohla býti odepřena, odebralo se do chrámu svatého Ludvíka. A v tomto sezení přidala se k němu většina duchovenstva za nesmírného nadšení vlasteneckého. A tak kroky, učiněné k zastrašení shromáždění, pozdvihly jeho odvahu a uspíšily spojení, kterému měly zabrániti. Tyto dvě pohromy pro dvůr předcházely slavnému zasedání dne 23. června.

Konečně přišlo. Četná stráž obklopovala síň stavovskou. Přístup byl povolen poslancům, ale za mezeru lidu. Král objevil se obklopen jsa nádherou moci. Byl uvítán proti obyčejí hrobovým tichem. Jeho řeč dovršila nespokojenost tonem rozkazu, jímž nařizoval opatření, zavržené veřejným míněním a shromážděním. Naříkal na neshodu, zaviněnou samotným dvorem; odsoudil jednání shromáždění, které neuznával, leč za třetí stav, uložil reformy a určil je-

²²⁾ Text památné této přísahy sepsal Sieyès.

jich meze; nařídil stavům, aby je přijali, a hrozil, že je rozpustí a sám bude jednati pro blaho království, narazí-li ještě na nějaký odpor u nich. Po tomto výstupu autority, jenž nehodil se do poměrů doby a který nevycházel z jeho srdce, Ludvík XVI. se vzdálil s rozkazem, aby stavové se rozdělili. Duchovenstvo a šlechta uposlechly. Zástupci lidu bez hnutí, bez hlesu, plni pohoršení neopouštěli vůbec svých míst. Nějakou dobu setrvali takto. Náhle Mirabeau, přerušuje ticho, zvolal: „Pánové, přiznáváme, že to, co právě jste slyšeli, mohlo by býti záchranou vlasti, kdyby darý despotismu nebyly vždy nebezpečny. Jaká to urážlivá diktatura? nádhera ozbrojená, znesvěcení chrámu národa, aby se vám kázalo býti šťastnu?! Kdo vám to poroučí? váš vůdce. Kdo ukládá vám tyto zákony nebezpečné? váš vůdce, který má je přijímati od vás, od nás, pánové, na kterých spočívá posvátný a nedotknutelný úřad politický, od nás, pánové, od nichž dvacet pět milionů lidí očekává jisté blaho, protože má být schváleno, dáno a přijato ode všech. Leč svoboda vašich úřad je spoutána; moc ozbrojená obklopuje shromáždění! Kde jsou nepřátelé národa? Což je Katilina²³⁾ před branami? Žádám vás, abyste ohradili se svými důstojnostmi a mocí zákonodárnou, a abyste se pohřížili v posvátnost své přísahy; ona nám zajisté zakazuje rozejíti se, pokud nedáme lidu

²³⁾ Lucius Sergius Catilina byl zhýralý šlechtic římský, který přímo daemnickou výmluvností působil na nejnížší vrstvy římského lidu. Zosnoval spiknutí za účelem tím, aby byl úplný politický a sociální převrat v Římě, který měl na několika stranách současně býti zapálen, načež se Catilina za obecného zmatku na širokých bedrech chátřů hodlal vyšvihnouti k samovládě. Úklad ten, nastrojený stejně zchytřale jako pečlivě, byl však od Říma odvrácen ostrážitostí a důmyslem slavného řečníka M. Tullia Cicerona (r. 63 př. Kr.).

ústavy.“ Když nejvyšší ceremoniář viděl, že shromáždění se nerozchází, připomenul mu příkaz králův. „Řekněte svému pánu,“ zvolal Mirabeau, „že jsme tu z rozkazu lidu, a že odtud odejítí nás přinutí jen moc bodáků.“²⁴⁾ „Dnes jste tím,“ dodal klidně Sieyès, „čím byli jste včera; uvažujme.“ A shromáždění plno odhodlanosti a důstojnosti jalo se raditi. Na návrh Camusův setrvalo na všech svých usneseních; a na návrh Mirabeau-a odhlasovalo nedotknutelnost svých členů.

Toho dne autorita královská byla ztracena. Moc zákonodárná a moc morální přešly s monarchy na shromáždění. Ti, kteří svými radami vyvolali odpor, neodvážili se ho potrestati. Necker, jehož propuštění bylo rozhodnuto ráno, byl večer zapřísáhan královnou a Ludvíkem XVI., aby setrval. Tento ministr neschvaloval sezení královské, a odepřev býti mu přítomen, dobyl si znovu důvěry shromáždění, které pozbyl svým váháním. Čas nemilosti byl pro něho dobou popularity; stal se tedy svým odporem spojencem shromáždění, jež se prohlásilo jeho podporou. V každé velké době je třeba muže, jenž je vůdcem, a jehož jméno je heslem strany; pokud shromáždění mělo před sebou zápas s dvorem, tímto mužem byl Necker.

²⁴⁾ Slova, jež Mirabeau pronesl ke královskému ceremoniáři, brzy stala se legendárními, a zvláště závěr jejich byl všelijak pozměňován již několik dní po tom, co byla pronesena. Novější kritika historická shoduje se v tom, že Mirabeau nepronesl slov tak příkrých, jako jsou ona. Jež svrchu cituje Mignet, nýbrž že závěrek jeho řeči zněl asi takto: »Ostatně, abychom odstranili všeliké nedorozumění a odklad, prohlašuji, máte-li nařízeno nás odtud vypudit, že musíte žádati nových rozkazů, byste směl užiti násilí, nebo my neopustíme místa svého, leč budeme-li bodáky k tomu donuceni.«

Prvního zasedání účastnila se opět ta část duchovenstva, která spojila se se shromážděním národním v kostele sv. Ludvíka; v málo dnech na to přidalo se také čtyřicet sedm členů šlechty s vévodou Orleánským,²⁵⁾ a dvůr viděl se konečně nucen vyzvati sám většinu šlechty a menšinu duchovenstva, aby ustoupili od odporu nadále bezúčelného. Dvacátého sedmého června porada stala se všeobecnou. Stavové přestali existovati právně a brzy zmizeli ve skutečnosti. Zachovali sice i ve společném sezení oddělená místa, ta však konečně byla smíchána; liché výsady jednotlivých korporací musili se rozplynouti v niveč před autoritou národa.

Když dvůr marně se byl pokusil zabrániti ustavení shromáždění, nezbývalo mu nic jiného než připojiti se k němu, aby mohl řídití jeho práce. Ještě tehdy mohl opatrností a poctivostí napravit své chyby a v zapomenutí přivést své útoky. Jsou chvíle, kdy máme v moci přinést obět; avšak jsou i takové,

²⁵⁾ Ludvík Filip Josef, vévoda Orleánský, blízký příbuzný rodiny královské, byl již před vypuknutím revoluce osobou v kruzích opozičních neobyčejně populární. Demokratické svoje smýšlení rád dával veřejně na jevo, kdežto styků s dvorem okázale se stranil. K tomuto smýšlení vedly jej jednak zkušenosti z delšího pobytu v Anglii (napodoboval mrav anglický často až do litěrnosti), hlavně však jeho nepřátelský poměr ke královně Marii Antonii. A jako tento poměr všeobecně známý byl neposlední příčinou obliby vévodovy v lidu, tak zase naopak on sám činil vše, aby si tuto oblibu zachoval a upevnil. Palais Royal, původně kardinálem Richelieuem zbudovaný, byl jeho majetkem, vévoda jej však četnými přestavbami a přístavky v r. 1781—1786 zvelebil a rozšířil tak, že náležel k nejkrásnějším a nejrozsáhlejším budovám v Paříži. Zřídil v něm i divadlo, tržnice, hostince a kavárny, učinil jej nejoblíbenějším shromážděštěm všech vrstev pařížského obecnstva, které se letního času zvláště rádo scházelo v rozsáhlých jeho zahradách.

kdy musíme býti rádi, že se přijme. Při zahájení generálního stavovského shromáždění mohl král sám dáti konstituci; dnes měl ji přijmouti od shromáždění; kdyby se byl podrobil této situaci, byl by ji rozhodně zlepšil. Ale když rádcové Ludvíka XVI. vzpamatovali se z prvního překvapení nad porážkou, rozhodli uchýliti se o pomoc k bodákům, když se byli zklamali v moci autority. Namluvili mu, že zneuctění jeho vůle od stavů, bezpečnost jeho trůnu, udržení zákonů království a samo blaho jeho národa vyžaduje, přiměti shromáždění k poddání. Že musí být toto podrobeno moci, ježto Versailles, kdež zasedalo, a sousední Paříž prohlásily se pro ně; že jest nutno přeložiti je na jiné místo nebo rozpustiti je. Že toto rozhodnutí jest nezbytné k zastavení jeho postupu, a že jest nutno k jeho provedení povolati čtyry vojenské, aby zastrašily shromáždění a na uzdě udržely Versailles a Paříž.

Zatím co se zapřádaly tyto intriky, zástupci národa zahájili své práce zákonodárské a chystali onu konstituci tak netrpělivě očekávanou, o které doufali, že nemůže být již oddalována. Mnoho adres docházelo jich z Paříže a předních míst království; blahopřáli jim a povzbuzovali je k pokračování v díle francouzského obrození. Zatím co se toto dalo, vojenské zástupy docházely ve velkém počtu: Versailles nabývaly vzhledu vojenského tábora; sál stavovský byl obklopen strážemi a občanům byl vstup zakázán; Paříž obklopena byla různými sbory vojenskými, které zdály se býti tak rozestaveny, aby mohly utvořiti dle potřeby blokádu nebo obležení. Tyto rozsáhlé přípravy vojenské, příchod pluků od hranic, přítomnost cizích pluků, jichž poslušnost neznala mezí, věštily neblahé úmysly. Lid byl nekliđen a pobouřen; shromáždění chtělo králi vysvětliti situaci a žádalo na něm odvolání vojska. Na ná-

vrh Mirabeauův sepsalo dne 9. července adresu ke králi, uctivou a pevnou, která však minula se cíle. Ludvík XVI. prohlásil, že on jediný může posouditi potřebu povolání neb odvolání vojenských čet, ujišťoval, že armáda je tu jen z opatrnosti, aby předešlo se zmatkům, a na ochranu shromáždění; nabídl mu ostatně přeložení do Noyons nebo do Soissons, což znamenalo dostatí se mezi dvě armády a býti zbavenu opory lidu.

Paříž byla zachváčena velikým jitřením; toto ohromné město bylo jednomyslné ve své oddanosti shromáždění. Nebezpečnoství, jimiž zástupci lidu byli ohroženi, její vlastní a nedostatek potravin vedly ke vzbouření. Kapitalisté, z vlastního zájmu a ze strachu před bankrotem; lidé osvícení a celá střední třída z patriotismu; lid tísněn nouzí, svrhne vinu svých strastí na privilegované a na dvůr, dychtiv jsa převratů a novot, tito všichni přijali s nadšením věc revoluce za svou. Je nesnadno představit si vzrušení, které zmítalo hlavním městem Francie. Sotva vyšlo z klidu a ticha poddanství, již bylo překvapeno novotou situace a omámeno svobodou a nadšením. Tisk rozpaloval mysli, noviny rozšiřovaly úvahy shromáždění a uváděly čtenáře jaksí do jeho porad. Na náměstí pod širým nebem hovořilo se o otázkách, které byly přetřásány v jeho středu. Zvláště v Palais-Royal konaly se tábory lidu hlavního města. Zahrada byla stále plna davu, jenž zdál se býti stále na svém místě a jenž obnovoval se bez ustání. Stůl byl tribunou a kterýkoliv občan řečníkem; tu hovořili o nebezpečích, která hrozila vlasti, a povzbuzovali se navzájem k odporu. Na návrh, vyšlý z Palais-Royal, vniknuto do vězení „de l'Abbaye“ a granátníci francouzských gard, kteří tam byli uvězněni, protože odepřeli stříděti do lidu, byli odtud vyvedeni v triumfu. Tato vzpoura neměla ná-

sledků; byla vyslána depulace žádat zakročení shromáždění ve prospěch vysvobozených vězňů, a toto odporučilo ji milosti králův; vrátili se do vězení a obdrželi milost. Leč tento pluk, jeden z nejúplnějších a nejudatnějších, stal se stoupencem věci lidu.

Taková byla nálada v Paříži, když dvůr, shromáždív vojsko ve Versailles, v Sèvres, na poli Marlově, v Saint-Denis, doufal, že již může provést svůj plán. Počal 11. července posláním Neckera do vyhnanství a úplnou přeměnou ministerstva. Maršál de Broglie, la Galissonnière, vévoda de la Vauguyon, baron de Breteuil a intendant Foulon byli určeni k zastoupení dosavadních ministrů: Puységura, Montmorina, la Luzerne, Saint-Priest a Neckera. Tento obdržel v sobotu dne 11. června mezi obědem lístek od krále, který ukládal mu ihned opustiti Francii. Dojedl klidně, aniž komu sdělil rozkaz, který dostal, na to usedl se svou chotí do povozu, jako kdyby jel do Saint-Ouen, a dal se na cestu do Bruselu. Nazítří v neděli dne 12. července kolem čtyř hodin odpoledne dověděla se Paříž, že Necker upadl v nemilost a poslán do vyhnanství. Toto opatření považováno bylo za počátek spiknutí, k němuž přípravy byly již zpozorovány. V malé chvíli opanovalo město ohromné vzrušení, davy sbíhaly se se všech stran, a více než deset tisíc lidí odebralo se do Palais-Royal, pobouřených touto zprávou, odhodlaných ke všemu, leč nevědomých, čeho se má chopiti. Jakýsi mladík, odvážnější než ostatní, a jeden z obvyklých řečníků v davech, Camille Desmoulins, vystoupí na stůl s pistolí v ruce a zvolá: „Občane není ani chvíle k meškání; propuštění Neckera jest umíráčkem Bartolomějské noci pro vlastence! Dnes večer vyrazí všechny prapory švýcarské a německé s pole Marlova, aby nás pobíly! Nezbyvá

nám jiné útočiště než chopiti se zbraní.“ Bouře pochvalných výkřiků zahřmí v odpověď v davu na tato slova. I navrhne opatřiti se odznaky, aby se mohli poznati a hájiti: „Chcete,“ praví, „barvu zelenou, barvu naděje, či červenou, barvu svobodného řádu Cincinnatová?“²⁶⁾ — „Zelenou, zelenou,“ odpovídá. Řečník sestoupí se stolu, ozdobí zeleným listem se stromu svůj klobouk a všechen lid učiní tak dle jeho příkladu. Palácové kaštany oloupeny jsou téměř o své listí, a tento dav odeběře se, bouře cestou, k sochaři Curtiusovi.

Tam vezmou poprsí Neckera a vévody Orleánského, neboť rozšířila se pověst, že i tento má býti poslán do vyhnanství; ovinou je florem a nesou před průvodem v triumfu. Tento průvod projde ulicemi Saint-Martin, Saint Denis, Saint-Honoré a roste každým krokem. Lid přinutí smeknouti všechny ty, které potká. Jízdní stráž vyskytne se v cestě; i vezme ji jako eskortu. Průvod dojde takto až na náměstí Vendôme, a tam nošeno oboje poprsí kolem sochy Ludvíka XIV. Oddíl královského německého pluku chce rozprášiti průvod, zahrán však kamením na útěk a zástup pokračuje ve své cestě, přijde až na náměstí Ludvíka XV. Než tam napaden jest dragony prince de Lambesc; nějakou chvíli klade odpor, na to, když prolomen byl, jeden z těch, kdož nesli poprsí, a vojin z gardy francouzské padnou; dav se rozpráší, jedna část přehne k nábřežím, druhá uchýlí se zpět na

²⁶⁾ Řád Cincinnatův založen byl r. 1783 pro důstojníky bojovavší za svobodu severoamerickou. Hesla tohoto řádu připomínají prostotu, statečnost, vlastenectví a nezištnost prostého Římana Quintia Lucia Cincinnata, který v prvních dobách Římské republiky od pluhu byv povolán k nejvyšším a nejzodpovědnějším úřadům státním, vždy se zase vracel k svému pluhu, kdykoli úkolu svému dostál. Prvním presidentem členů tohoto řádu, jenž ostatně brzy zanikl, byl sám Jiří Washington.

boulevardy, ostatek vrhne se k zámku Tuileries²⁷⁾ po mostě Tournant. Princ de Lambesc pronásleduje je v čele svých jezdců po zahradě, napadne bezbranný dav, který ani nebyl z průvodu a který se klidně procházel. Při tomto útoku raněn šavlí jakýsi stařec; zástupy brání se židlemi, vystupují na terasy; pobouření stane se všeobecným, a brzy zaznívá křik „do zbraní“ všude, v Tuileries, v Palais-Royal, v městě i předměstích.

Pluk francouzské gardy byl, jak již řečeno, zmučen pro věc lidu: proto také uzavřeli ho v kasárnách. Princ de Lambesc, boje se přes to, aby se nesúčastnil vzpoury, nařídil šedesáti dragonům postavit se proti nim v ulici d'Antin. Vojáci z gardy, již beztak znepokojeni tím, že jsou zavřeni jako vězni, počnou se bouřit při pohledu na tyto cizince, s nimiž měli šarvátku několik dní před tím. Chtěli se chopit zbraní, a jejich důstojníci stěží je udrželi zpět, hned vyhrožující, hned zase prosíce. Leč nechtěli již rozumět ničemu, když někteří z jejich druhů přišli se zprávou o útoku, jenž udál se v Tuileries, a o smrti jejich soudruha. Chopili se zbraní, prolomili mříže a postavili se v bitevním šiku před kasárny naproti dragonům, volajíce: „Kdo tam?“ — „Královský německý pluk.“ — „Jste pro třetí stav?“ — „Jsme pro ty, kteří nám velí.“ — A tu francouzská garda vystřelila salvu proti nim, která zabila jim dva muže, poranila tři a zahнала je na

²⁷⁾ »Tuileries« jest název velkolepého paláce, v němž obývala královská rodina za svého pobytu v Paříži. Stavbu nádherné této budovy, před jejímž hlavním vchodem se rozpíná smělý triumfální oblouk, počala r. 1564 Kateřina Medicejská, vdova po králi Jindřichu II., dokončil ji Ludvík XIV. Týž panovník i jeho nástupcové učinili z Tuilerí pravé museum pokladův uměleckých. Zámek obklopuje rozsáhlý park, ozdobený přecitnými sochami.

útěk. Na to postoupili útočnou řadou s nasazenými bodáky až na náměstí Ludvika XV., položili se táborem mezi zámek Tuileries a poli Elysejskými, mezi lidem a vojskem, a zachovali toto postavení po celou noc. Vojíni z pole Martova dostali ihned rozkaz postoupiti vpřed. Když došli na pole Elysejská, vojíni gardové přivítali je ranami z pušek. Chtěli je vésti do boje, leč oni odepřeli: nejprve dal tento příklad pluk zvaný Petits-Suisses a ostatní ho následovaly. Důstojníci v zoufalství nařídili ústup; čtyry ustoupily až k mřížím Chaillotu, odkudž se vrátily brzy na pole Martovo. Odpadnutí francouzské gardy a odpor proti útoku na hlavní město, který projevily i čtyry cizí, podvrátily plány dvora.

Tohoto večera lid sběhl se k radnici a žádal, aby se zvonilo na poplach, aby se shromáždily distrikty²⁸⁾ a aby občané byli ozbrojeni. Několik voličů sešlo se na radnici a ujali se vedení. Za těchto dnů vzpoury prokázali svým spoluobčanům a věci svobody velké služby svou udatnou a rozvážnou činností; avšak v prvním zmatku vzbouření nebylo jim hrubě ani možno zjednatí si sluchu. Bouře dostoupila vrchołu, nikdo nepřijímal rozkazů leč od své vášně. Vedle občanů s dobrými úmysly našli se i lidé podezřelí, kteří hledali v povstání jen prostředek k nepořádkům a loupežím. Houfy dělníků, používaných vládou k pracím veřejným, lidí to bez příbytků a bez vyznání, zapalovaly domky mýtných, obrožovaly občany na ulicích, loupily po domech; to byli ti, kteří nazváni byli „briganti“.

²⁸⁾ Za účelem voleb do shromáždění generálních stavů ve stavu třetím byla celá Paříž rozdělena v 60 obvodů (distriktů). Voličské právo náleželo každému pětadvacetiletému Francouzovi, který platil nějakou přímou daň. Vždy 100 voličů vyslalo ze svého středu jednoho volitele, ti pak sepisovali stížné spisy (cahiers) a volili poslance.

Noc z 12. na 13. minula za bouří a poplachů.

Odjezd Neckerův, který zanítil povstání v hlavním městě, nezpůsobil menší výsledek ve Versailles a ve shromáždění národním. Překvapení a nespokojenost byla tu stejná. Poslanci sešli se ve stavovské síni již za časného jitra. Byli zachmuřeni, a jejich smutek pocházel daleko více z rozhořčenosti než ze stísněnosti. „Na počátku sezení,“ praví jeden poslanec, „bylo slyšeno mnoho adres souhlasu s usnesením za hrobového ticha shromáždění, méně pohrouženého v poslouchání čtených adres než ve své vlastní myšlenky. Slova ujal se Mounier; ohlásil propuštění ministrů milých národu a volbu jejich nástupců; navrhl adresu ke králi s žádostí o povolání jejich zpět, v níž upozorňoval ho na nebezpečnost násilných opatření a na neštěstí, která mohou následovati na povolání vojska, a v níž shromáždění národní slavnostně protestovalo proti bezectnému úpadku. Na ta slova vzrušení shromáždění až dosud zadržované vypuklo v bouři potlesku a pochvalných výkřiků. Na to předstoupil Neckerův přítel Lolly-Tollendal s tváří smutkem zachmuřenou, požádal o slovo a proslovil dlouhou, výmluvnou pochvalnou řeč na vyhnaného ministra. Byl poslouchán s největším zájmem; jeho bolest odpovídala všeobecnému zármutku, věc Neckerova byla věcí vlasti. Sama šlechta připojila se k členům třetího stavu, ať již uvažovala nebezpečí jako všeobecné, ať bála se, že utrpí tutéž pohromu co dvůr, nezavrhně-li jeho jednání, či byla uchváćena všeobecným vzrušením.

Jeden zástupce šlechty dal příklad a pravil: „Spojili jsme se za příčinou ústavy, dejme ji tedy národu; utužme své vzájemné svazky, obnovme upevněme, posvěťme slavné výnosy ze 17. června připojme se k onomu slavnému rozhodnutí z 20.

téhož měsíce. Přísahejme všichni, ano, všichni, všichni spojení stavové, že budeme věrni těmto prohlášeným usnesením, která jediná dnes mohou zachrániti království!“ — „Buď bude ústava dána, „dodal vévoda de la Rochefoucauld, „nebo nechceme žítí.“ Leč souhlas stal se ještě jednomyslnějším, když došla shromáždění zpráva o vzbouření v Paříži, o výstupech, které následovaly, o zapálení celnic, o shromáždění voličů na radnici, o zmatku ve hlavním městě a o nebezpečí, které hrozí občanům: buď že budou napadeni vojskem, buď že vzájemně se pobijí. Jediný výkřik zahřměl sálem: „Ať vyhasne vzpomínka na naše chvilkové rozpory! Spojine své síly pro spásu vlasti!“ — Ihned vysláno poselstvo ke králi, složené z osmdesáti členů, mezi nimiž byli všichni zástupci Paříže. Arcibiskup vienneský, předseda shromáždění, byl v jeho čele. Mělo vylíčiti králi nebezpečnost, která hrozila hlavnímu městu i království, nutnost odvolati vojsko a svěření města ochraně vyzbrojených sborů měšťanských; a přistoupili král na tyto prosby, řici mu, že je třeba vyslati posly do Paříže ohlásit tyto radostné zvěsti. Leč toto poselstvo vrátilo se brzy zpět s odpovědí málo uspokojivou.

Tu poznalo shromáždění, že může spoléhati jen samo na sebe a že úmysly dvora jsou neodvolatelně potvrzeny. Daleko jsouc toho, aby pozbývalo odvahy, nabylo tím ještě větší pevnosti a odhlasovalo ihned jednohlasně zodpovědnost tehdejších ministrů a všech rádců králových, ať jsou z kteréhokoli řádu a stavu; vyslovalo soustrast Neckerovi a ministrům, kteří upadli v nemilost. Ohlásilo, že neustane náležati na odvolání vojska a na ustavení ozbrojených sborů měšťanských; doporučilo státní dluhy ochráně francouzské poctivosti a setrvalo na všech svých předešlých usneseních. Po tomto kroku přistoupilo

k poslednímu, jenž nebyl nejméně nutný: obávajíc se, aby v noci stavovský sál nebyl obsazen mocí vojenskou, ustavilo se jako permanentní až do odvolání a rozhodlo, aby jedna část vyslanců zasedala přes noc a druhá aby ji ráno vystřídala. Aby ušetřili námahu nepřetržitého zasedání ctihodnému biskupu vienneskému, zvolili místopředsedu, jenž měl ho zastupovati v těchto mimořádných dobách. Volba padla na poslance la Fayette, jenž držel zasedání noční. Toto minulo bez porad; poslanci byli na svých místech tiši, klidni, leč plni odhodlanosti. A těmito návrhy, vyslovením soustrasti, tímto jednomyslným nadšením a svým pevným chováním pozvedalo se shromáždění stále více na výši svého nebezpečného poslání.

Povstání v Paříži nabylo 13. července pravidelnějšího rázu. Od rána hromadil se lid u radnice; zvonilo se na poplach z domu obecního i ze všech kostelů, bubeníci chodili ulicemi svolávající občany. Tito shromažďovali se na náměstích; tvořily se čety se jménem dobrovolníků z Palais-Royal, z Tuileries, z la Basoche, z l'Arquebuse. Distrikty se spojily; každý z nich jmenoval dvě stě mužů na svou obranu. Jenom zbraně scházely; hledali je všude, kde jen doufali, že mohou je nalézt; zmocnili se těch, které našli u puškařů a zbrojírů a na něž jim vyštavěli stvrzenky. Šli jich žádat na radnici; volitelé, stále ještě pohromadě, nadarmo odpovídali, že jich nemají; chtěli je míti za každou cenu. Tu vzkázali volitelé pro purkmistra a staršího obchodníků, jenž jediný znal zásoby zbraní v hlavním městě a jehož vážnost u lidu v tak těžkých dobách mohla býti s velkým užitkem. Jeho příchod uvítán byl jásotem množství: „Přátelé,“ pravil, „jsem váš otec, budete spokojeni.“ Na radnici utvořil se stálý výbor, aby učinil opatření potřebná pro blaho obecné.

Téhož času došla zvěst, že byl zpustošen dům lazaristů, v němž bylo uloženo mnoho obilí, že lid vpadl do královské zásobárny a že byly vyloupeny sklady zbrojířů. Bylo se co obávati největších násilností od lidu; byl rozvášněn, a zdálo se nesnadno ukrotiti jeho vášně. Leč v té chvíli byl pln nadšení a prost sobeckosti. Odzbrojoval sám lidi podezřelé; obilí nalezené u lazaristů bylo odneseno do obilního domu; ani jediný dům nebyl již vyloupen. Vozy a povozy se zásobami, nábytkem a nádobím zastaveny u městských bran a vedeny na náměstí Grève, jež stalo se velikým skladištěm. Lid srocoval se tam co chvíli, a stále bylo slyšeti krik: „Chceme zbraně.“ Bylo k jedné hodině, když starší obchodníků oznámil brzké dodání dvanácti tisíc kusů pušek z továrny v Charleville, za kterými hned na to mělo následovati třicet tisíc jiných.

Toto ujištění upokojilo na nějaký čas lid, a výbor oddal se s trochu větším klidem zřízení ozbrojených sborů měšťanských. Ani ne ve čtyřech hodinách plán byl navržen, uvážen, přijat, vytištěn a vyhlášen. Bylo usneseno, aby garda pařížská byla zvýšena až do nového rozkazu na čtyřicet osm tisíc mužů. Všichni občané byli pozváni, aby vstoupili do jejích řad; každý distrikt měl svůj prapor, každý prapor své vůdce; nabídli velení této armády měšťanské vévodovi d'Aumont, který vyžádal si dvacet čtyry hodiny na rozmyšlení. Prozatím jmenován byl markýz de la Salle druhým velitelem. Stuha zelená byla pak zaměněna červenou a modrou, barvami městskými. Vše to bylo dílem několika hodin. Distrikty projevíly svůj souhlas s opatřeními, která právě učinil stálý výbor. Písaři z Châteletu a z Palais-Royal, žáci ranhojičství, vojíní městské gardy francouzské nabídli své služby shromáždění

národnému. Počaly se tvořiti hlídky, které ihned procházely ulicemi.

Lid očekával s netrpělivostí výsledek slibů staršího kupců; zbraně nedocházely, večer se blížil a na noc báli se útoku vojska. Domnívali se, že jsou zrazeni, dovídajíce se, že padesát centnýřů střelného prachu mělo býti tajně vyvezeno z Paříže a že lid na hradbách právě je zadržel. Leč brzy přišly bedny s nápisy „artillerie“. Pohled na ně uspokojil vzrušení; doprovodili je na radnici; doufali, že obsahují očekávané pušky z Charlevillu; otevřeli je a našli je naplněny špinavým prádlem a kusy dřeva. A tu jal se lid křičeti „zrada“, vypukl v reptání a hrozby proti výboru a proti staršímu kupců. Tento se vymluvil řka, že byl oklamán, a aby získal času a zbavil se lidu, poslal ho do Chartreux hledat tam zbraně. Leč nebylo jich tam, a lid vrátil se ještě nedůvěřivější a zuřivější. Tu nahlédl výbor, že nemá jiných prostředků k vyzbrojení Paříže a k zbavení lidu nedůvěry než dáti ukovat píky. Nařídil jich zhotoviti padesát tisíc, a s prací se ihned začalo. K zamezení násilností z noci předešlé bylo město osvětleno a hlídky procházely městem ve všech směrech.

Nazítí lid, který nenašel zbraní den před tím, přišei jich záhy z rána žádat na výboru, vyčítajíc mu zamítnutí a vytáčky z předešlého dne. Výbor dal je marně hledati; z Charleville nešlo vůbec žádné; v Chartreux nenašli ničeho; Arsenál byl rovněž prázdný.

Lid, který se dnes nespokojil s žádnou výmluvou a stále více věřil, že je zrazen, odebral se v davech k domu vysloužilců, v němž byl značný sklad zbraní. Nejevě strachu před vojskem, rozloženým na poli Martově, vnikl do domu přes naléhání guvernéra pana de Sombreuil, našel tam dva-

cet osm tisíc pušek, ukrytých ve sklepech, zmocnil se jich. vzal i šavle, meče a děla a odnesl všechny tyto zbraně v triumfu. Děla byla umístěna při vstupu do předměstí, na zámku Tuileries, na nábrežích, na mostech, k obraně města před vpádem čet vojenských, který čekal se co chvíli.

Téhož jitra zvoněno na poplach, když došla zpráva, že pluky, umístěné v Saint-Denis jsou na pochodu a že děla Bastilly²⁹⁾ jsou namířena na ulici Saint-Antoine. Výbor vyslal ihned zvědy, rezeštil občany na obranu této strany města a vyslal poselstvo ke guvernéru Bastilly se žádostí, aby stáhl zpět svá děla a vzdal se všech projevů nepřátelských.

²⁹⁾ Bastilla byla pevná tvrz, stojící na rozhraní Paříže a předměstí Saint-Antoine. Chmurný zevnějšek zachovala až do svého zbourání. V druhé polovici XIV. stol. bylo osm kulatých věží Bastilly spojeno s vysokou, tvrdou zdí, později celek obehnan ještě jednou zdí vnější a příkopem. Za všech bouří domácích bývala vždy Bastilla klíčem Paříže, když však pokolením Frondy zápas mezi šlechtou a královským absolutismem rozhodnut ve prospěch tohoto, pozbyla Bastilla svého bývalého významu strategického, ač na jejím opevnění nic se nezměnilo, a užíváno jí od dob Ludvíka XIV. za vězení, zvláště pro zločince politické. Poněvadž do Bastilly bývali dopravováni hlavně nešťastníci, kteří znelibivše se králi nebo někomu z mocných u jeho dvora, tajnými listy zatýkacími bývali na léta, ba někdy i na doživotí zbavováni osobní svobody, aniž jim oznámena i jen příčina jejich zatčení, stal se tento hrad nejnenáviděnějším symbolem libovůle, příčící se citu právnímu. Nastoupením dobrosrdečného krále Ludvíka XVI. přestala sice Bastilla sloužiti tomuto účelu (v červenci 1789 bylo v ní už jen 7 vězňů, z nichž žádný nepykal za přečin nebo zločin politický), ale stará hořkost proti ní v lidu zůstala. Politování je hodno, že při dobytí Bastilly rozchvácen byl lidem důležitý její archiv, jehož některé části později sice nalezeny, jiné však prodejem dostaly se až do Londýna, Petrohradu a jinam, opět jiné zničeny docela. Bastilla ještě průběhem r. 1789 srovnána se zemí úplně, tak že se po ní na naše časy nedochovalo stopy nejmenší.

Tento náhlý poplach, strach, který budila pevnost, nenávisť proti zločinům, které chránila, nutnost obsaditi bod tak důležitý a nenechatí ho v rukou nepřátel ve chvíli povstání, obracely pozornost lidu na tuto stranu. Od devíti hodin z rána až do dvou hodin jediné heslo bylo slyšeti od jednoho konce Paříže k druhému: „Na Bastillu! Na Bastillu!“ Se všech stran sbíhali se tam občané v rotách, ozbrojeni puškami, píkami, šavlemi. Množství lidu, které ji obklopovalo, bylo již povážlivé; stráže byly rozestaveny a mosty zdviženy jako v době války.

Jeden z vyslanců distriktu Saint-Louis de la Culture, jménem Thuriot de la Rosière, požádal o rozmluvu s guvernérem panem Delaunay. Připuštěn byv k němu, vyzval ho, aby změnil směr svých děl. Guvernér odpověděl, že kusy byly vždy na věžích; že není v jeho moci je sejmuti, že je ostatně, dověděv se o nepokoji Pařížanů, dal stáhnouti o několik kroků zpět ze střelen. Thuriot stěží obdržel dovolení vniknouti dále do tvrze a zjistiti, je-li stav její tak uspokojující pro lid, jak pravil guvernér. Postoupiv dále, našel tři děla, namířená na ulice, vedoucí k pevnosti, pohotově k rozprášení těch, kteří by se pokusili o útok. Asi čtyřicet Švýcarů a osmdesát vysloužilců bylo ve zbraní. Thuriot naléhal na ně stejně jako na sbor důstojnický ve jménu cti a vlasti, aby se neukázali nepřáteli lidu; důstojníci i vojíní přísahali všichni, že nepoužijí svých zbraní, nebudou-li napadeni. Na to vystoupil Thuriot na věže; odtud spatřil nesmírné množství, které se sbíhalo se všech stran a zvláště z předměstí Saint-Antoine v massách. Venku již jevíli nepokoj nad tím, že ho nevidí tak dlouho se vraceti, a žádali ho bouřlivě. Aby uklidnil lid, ukázal se na okraji opevnění a byl pozdraven pochvalným jásosem ze zahrady Arsenálu. Sestoupil, vrátil se ke svým,

sděлил jim výsledek svého poslání a odebral se na to do výboru.

Leč netrpělivé množství žádalo vydání pevnosti. Co chvíli bylo slyšeti z jeho středu výkřiky: „Chceme Bastillu! Chceme Bastillu!“ Odhodlanější než ostatní dva muži vystoupili náhle z davu, vrhli se na strážný domek a sekýrami bili do řetězů velkého mostu. Vojíní vyzývali je k ústupu, hrozíce, že střelí. Leč oni bili dále a brzy přerazili řetězy, spustili most, po němž vyrazili s davem vpřed. Postoupili až k druhému mostu, aby ho rovněž spustili. Tu vystřelila posádka hromadnou salvu, která je rozprášila. Odtud nepřišli již k útoku, a po několik hodin všechno úsilí bylo obráceno k druhému mostu, k němuž přístup bráněn byl nepřetržitou střelbou z pevnosti. Lid popuzen jsa tímto zatvrzelým odporem, pokusil se vylomit bránu ranami seker a zapáliti strážní domky; ale posádka sáhla k střelbě kartáčů, která byla vražednou pro obléhající a zabila neb zranila jim množství lidu. Tím stali se jen odvážnějšími; a podporováni jsouce udatností a vytrvalostí svých vůdců, kterými byli Hélie a Hulin, pokračovali roztrpčeně v dobývání.

Výbor na radnici byl v největších úzkostech. Obléhání Bastilly zdálo se mu podnikem příliš odvážným. Dostával co chvíli zprávy o nezdarech pod pevností. Stál před dvojím nebezpečím: od vojska, jestliže toto zvítězí, a od lidu, jenž na něm žádal prostředků k dalšímu obléhání. Protože nemohl jich poskytnouti, nemaje jich, volalo se o zradě. Vyslal dvě poselstva zastavit nepřátelství a vyzvat guvernéra, aby svěřil ochranu pevnosti občanům. Leč uprostřed hluku, křiku a výstřelů z mušket nemohla dojíti sluchu. Poslal třetí s bubeníkem a praporem, aby snáze bylo poznáno, leč ani to nebylo šťastnější; na žádné z obou stran nechtěli o ničem

slyšeti. Přes své námahy a svou činnost výbor na radnici byl vydán v podezření u lidu. Zvláště starší kupců budil největší nedůvěru. — „Již tohoto dne nás několikráte oklamal,“ pravil jeden. — „Mluví o tom, aby byl učiněn průlom,“ pravil jiný, „a zatím chce jen získati času, abychom my ztratili svůj.“ — „Soudruzi,“ zvolal tedy jakýsi stařec, „co učiníme s těmito zrádci? Ku předu za mnou! Ve dvou hodinách Bastilly bude dobyt.“

Více než čtyři hodiny byla obléhána Bastilla, když dorazily francouzské gardy s děly. Jejich příchod změnil tvářnost boje. Posádka sama nutila guvernéra, aby se vzdal. Nešťastný Delaunay, obávaje se osudu, který ho čekal, chtěl vyhoditi pevnost do povětří a pohřbiti se pod troskami jejími a předměstskými. V zoufalství přiblížil se se zapáleným doutnákem v ruce ke skladu střelného prachu. Posádka sama mu zabránila ve vykonání jeho úmyslu, vztyčila na hradbách bílý prapor a obrátila své muškety, převrátila děla na znamení míru. Leč obléhatelé bojovali a postupovali stále vpřed, volající: „Spusťte mosty!“ Ze střelen žádal švýcarský důstojník o povolení kapitulace a odchodu s vojenskými počty. — „Nikdy, nikdy!“ křičel dav. — Tých důstojník navrhl, že složí zbraň, zaručí-li se jim bezpečnost života. — „Spusťte most,“ odpověděly mu přední řady útočníků, „nic se vám nestane.“ — Na toto ujištění otevřeli bránu, spustili most a obléhající vrhli se do Bastilly. Ti, kteří byli v čele davu, chtěli zachrániti guvernéra, Švýcary a vysloužilce před jeho pomstou, leč tento volal: „Vydejte nám je, vydejte nám je; stíleli na své spoluobčany, zasluhují provaz.“ Guvernér, někteří Švýcaři a vysloužilci byli vyrváni z ochrany svých obhájců a bez milosti pobiti neusmířitelným davem.

Stálý výbor neznal výsledku boje. Zasedací síň byla uzavřena zuřícími zástupy, které ohrožovaly staršího kupců a voliče. Flesselles počal ztráceti klid ve svém postavení; byl bledý, zmaten, jsa terčem výčitek a nejhrubších hrozeb, byl nucen, aby se odebral ze zasedací síně výboru do sálu generálního shromáždění, kde bylo shromážděno nesmírné množství občanů. — „Ať jde, ať nás následuje,“ voláno se všech stran. — „Je toho dost,“ odpověděl Flesselles; „ku předu, protože tomu chtějí; jděme tam, kde jsem očekáván.“ Leč sotva přišel do velkého sálu, když tu pozornost davu byla odvrácena výkřiky, které rozlehly se na náměstí Grève; bylo slyšet: „Vítězství! vítězství! svoboda!“ Byli to vítězové z Bastilly, jichž příchod byl oznamován. Brzy vstoupili tito sami do sálu, poskytující obraz hrozného, skutečně lidového vítězného průvodu. Ti, kdož nejvíce se vyznamenali, byli nesení v triumfu a ověnčeni vavříny. Byli provázeni více než patnácti sty lidí s očima planoucíma, s vlasy rozčuchanými, nesoucích všechny možné zbraně, kteří tísnil se navzájem a pod jejichž kroky sténala podlaha. Jeden nesl klíče a prapor Bastilly, druhý reglement, zavěšený na bodáku své ručnice, jiný — strašný pohled — v krvavé ruce zvedal do výše sponu z límce guvernérova. Takto vešel průvod vítězů z Bastilly, provázen jsa nepřehlednými zástupy, které zaplavovaly náměstí i nábřeží, do sálu na radnici sdělit výboru své vítězství a rozhodnout o osudu vězňů, kteří zbyli na živu. Někteří chtěli přenechatí výboru soud nad nimi; leč jiní křičeli: „Žádnou milost zajatým. Žádnou milost těm, kteří stříleli na své spoluobčany!“ — Velitel la Salle, velitel Moreau de Saint-Méry a udatný Hélie dosáhli nicméně uklidnění zástupů a povolení amnestie všeobecné lidem.

Teď však došlo na nešťastného Flessella. Tvrdí se, že nalezené psaní u Delauneye dokazovalo jeho zradu, ze které ho již podezřívali. „Bavím,“ psal prý mu, „Pařížany kokardami a sliby; držte se statečně až do večera, dostanete posilu.“ Lid tísnil se kolem výboru. Nejmírnější žádali, aby byl zajat a uvězněn ve vězeních Châteletu; leč jiní byli proti tomu, řkouce, že třeba je vésti ho do Palais-Royal, aby tam byl souzen. Toto poslední mínění stalo se všeobecným. — „Do Palais-Royal! do Palais-Royal!“ voláno se všech stran. — „Dobrá! nuže, pánové,“ odpověděl Flesselles s tváří dosti klidnou, „pojdme do Palais-Royal.“ — Na ta slova sestoupil s podia, prošel davem, jenž ustoupil mu s cesty a následoval ho, aniž mu jen dost málo ublížil. Leč na rohu nábřeží Pelletier nějaký neznámý přiblížil se k němu a zabil ho ranou z pistole.

Po těchto scénách zbrojení, hluku boje a vražedné mstivosti Pařížané, kteří čekali za noci útok, k němuž všechno zdálo se ukazovati, připravili se k uvítání nepřátel. Veškeré obyvatelstvo dalo se do práce opevnění města. Stavěli barrikády, vztyčili opevnění, vytrhali dláždění po ulicích, kovali zbraně, lili koule; ženy nosily kameny nahoru do domů k házení na nepřátele; národní garda rozdělila si hlídky; Paříž podobala se obrovské dílně a rozsáhlému táboru, a celá tato noc byla ztrávena ve zbraní a v očekávání boje.

Zatím co povstání v Paříži nabývalo rázu vášnivého, trvalého a úspěšného hnutí, co se dělo ve Versailles? Dvůr chystal se uskutečniti své plány proti hlavnímu městu a shromáždění. Noc ze dne 14. na 15. byla určena k provedení. Baron de Breteuil, šef ministerstva, slíbil, že ve třech dnech pozvedne znovu autoritu královskou. Velitel armády, rozložené před Paříží, maršál de Broglie, dostal ne-

obmezenou plnou moc ve všech směrech. Dne 13. července měla býti obnovena vyhláška ze dne 23. června, a král, přinutě shromáždění, aby ji přijalo, měl je rozpustiti. Čtyřicet tisíc výtisků této vyhlášky bylo přichystáno k rozšíření po celém království; a na odstranění nesnází finančních bylo zhotoveno za více než sto millionů státních papírů. Hnutí v Paříži, daleko jsouc toho, aby odvrátilo dvůr, podporovalo jeho úmysly. Až do poslední chvíle považoval je za vzpouru chvilkovou, kterou snadno lze potlačiti; nevěřil ani v její trvání ani v její zdar, a nezdálo se mu možným, že by město prostyců měšťanů mohlo odporovati celé armádě.

Shromáždění znalo všechny tyto záměry. Ode dvou dnů zasedalo nepřetržitě uprostřed nepokojů a poplachů. Nevědělo o velké části toho, co dělo se v Paříži. Brzy došla zpráva, že povstání stalo se všeobecným a že celá Paříž je na pochodu k Versailles, brzy, že čty vojenské jsou na pochodu proti hlavnímu městu. Myslili, že je slyšet rachot děl, i naslouchali s uchem na zemi, aby se o tom ujistili. Čtrnáctého na večer doneslo se, že král odjede za noci a shromáždění že bude vydáno na milost a nemilost cizím plukům. Tento poslední postrach nebyl bez důvodu; povoz pro krále byl stále zapřažen a od několika dní tělesné strážě nesvlékly své výzbroje. Ostatně udály se v Oranžerii skutečně znepokojující příhody: pluky cizinecké byly připraveny k výpravě štědrým udílením vína i pobídek. Všechno dávalo tušiti, že rozhodná chvíle nadešla.

Přes blízkost a zdvojené nebezpečí shromáždění jevilo se neochvějným a následovalo svých prvních rozhodnutí. Mirabeau, který první žádal za odvolání vojska, dovolával se vyslání nového poselstva. Právě odešlo, když přišel z Paříže poslanec vikomt de Noailles a sdělil se shromážděním pokroky povstání,

oznámil vyloupení domu vysloužilců, ozbrojení lidu a obležení Bastilly. Jiný poslanec, Wimpfen, přišel připojit k této zprávě zvěsti o osobních nebezpečích, která ho potkala, a ujistil, že vzrušení lidu roste s jeho nebezpečími. Shromáždění usneslo se ustanovit posly, aby mělo každé půl hodiny zprávu.

Zatím dva volitelé, páni Ganieh a Bancal des Issarts, vyslaní výborem radničním jako poselstvo ke shromáždění, potvrdili mu vše, co právě slyšelo. Sdělili mu usnesení, která učinili volitelé k udržení pořádku a na obranu hlavního města; oznámili nehody, které udály se pod Bastillou, bezvýslednost deputací ke guvernérovi, a pravili, že střelba posádky pokryla mrtvolami okolí pevnosti. Na tuto zprávu výkřik pohoršení zvedl se ve shromáždění, i bylo vysláno ihned poselstvo druhé, aby doneslo králi bolestné zvěsti. Prvé vrátilo se s odpovědí málo uspokojivou; bylo deset hodin večer. Král dovídaje se o těchto neblahých událostech, které byly předzvěstí těžších, zdál se býti dojat. Zápasil proti rozhodnutí, jež mu bylo vnuceno. — „Rozdíráte mi srdce stále více,“ pravil k poslancům, „zprávou, kterou mi přinášíte o neštěstích v Paříži. Není možno věřit, že by rozkazy dané četám vojenským byly jejich příčinou. Znáte odpověď, kterou jsem dal vašemu předešlému poselstvu; nemám, co bych k ní připojil.“ Tato odpověď sestávala ze slibu vzdáliti od Paříže čtyry vojenské z Martova pole a z rozkazu daného některým generálům, aby se postavili v čelo měšťanských sborů ozbrojených a řídili je. Podobná opatření nestačila k napravení nastalé nebezpečné situace; také jimi nebylo shromáždění ani uspokojeno ani uklidněno.

Krátce na to poslanci d'Ormesson a Duport přišli oznámit shromáždění smrt Flessella a Delauneye. Chtěli vyslati třetí poselstvo ke králi a žádati znovu

vzdálení vojska. — „Nikoli,“ pravil Clermont-Tonnerre, „nechme jim noc na uvážení; jest třeba, aby králové právě tak jako jiní lidé dovršili zkušenost.“ V tomto stavu ztrávilo shromáždění noc. Z rána nové poselstvo bylo určeno, aby poukázalo Ludvíkovi XVI. na nehody, které následovati budou na další odpírání. A tu Mirabeau, zastavuje poslance v samé chvíli odchodu, zvolal: „Řekněte mu, že hordy cizinecké, jimiž jsme obklopeni, přijaly včera návštěvu princů, princezen, oblíbených dvořanů a dvořanek a jejich lichocení a jejich pobídky a jejich dary; řekněte mu, že po celou noc tito cizáčtí příživníci, nacpaní zlatem a vínem, předpovídali ve svých zpěvech bezbožných porobu Francie a že jejich brutální přání volala po zničení shromáždění národního; řekněte mu, že v samotném jeho paláci dvořané vmísili svůj tanec ke zvukům této barbarské hudby, a že taková byla přehra noci Bartolomějské! Řekněte mu, že ten Jindřich,³⁰⁾ jehož památku velebí celý svět, ten z jeho předků, kterého chtěl si vzít za vzor, dal dovážeti zásoby do Paříže, kterou osobně obléhal, a že jeho ukrutní rádcové zamezují dopravu obilí, které obchod dováží věrné a vyhladovělé Paříži.“

Leč v téže chvíli přicházel král do shromáždění. Vévoda de Liancourt použil přístupu, který mu k je-

³⁰⁾ Naráží se tu na krále Jindřicha IV., zakladatele dynastie Bourbonské, který vstoupiv r. 1589 na trůn francouzský, setkal se pro hugenotské svoje náboženství v zemi převahou katolické s odporem tak mocným, že musil o svou korunu podstoupiti těžkou válku. Tak jmenovitě obléhal delší dobu Paříž, vedl si však při tom k obleženým s takovou velkomyslností, že již tím budoval základy své pozdější veliké popularity v národě. Když r. 1593 dobrovolně přijal katolictví, otevřela mu plesající Paříž své brány a za jejím příkladem celá země uznala Jindřicha králem.

ho osobě poskytoval úřad vrchního správce garderoby královské, zpravil ho v noci o odpadnutí francouzských gard, o útoku a dobytí Bastilly. Na tyto zprávy, které mu jeho rádci zatajili, pravil král s podivením: „Tof vzpoura.“ — „Nikoliv, Sire,“ odpověděl vévoda de Liancourt, „tof revoluce.“ Tento znamenitý občan poukázal mu na nebezpečí, v které jej vydávají plány jeho dvora, obavy, rozhořčení lidu, špatné přípravy jeho vojska, a přiměl ho k tomu, aby se dostavil do shromáždění a upokojil je ve příčině svých záměrů. Zpráva o tom způsobila nejdříve výbuchy radosti. Leč Mirabeau vyložil svým soudruhům, že nehodí se nikterak oddávati se předčasnému jáсотu. „Sečkejme,“ pravil, „až Jeho Veličerstvo nás seznámí s dobrými úmysly, jež se nám od něho oznamují. Krev našich bratří vylita je v Paříži. Tiché projevení úcty ať je prvním uvítáním monarchy zástupci lidu nešťastného; mlčení národů jest naučením králům.“ Shromáždění zaujalo znovu držení zachmuřené, od kterého neupustilo ode tří dnů. Král objevil se bez stráže a bez jiného průvodu kromě svých bratří. Z počátku přijat byl hlubokým tichem; leč když pravil, že on a národ jedno jest a že, spoléhaje na lásku a věrnost svých poddaných, dal rozkaz četám vojenským vzdáliti se od Paříže a od Versailles; když pronesl tato dojemná slova: „Nuže, tedy já na vás spoléhám,“ bylo slyšení všeobecnou pochvalu; shromáždění mimovolným hnutím pozvedlo se celé a vedlo ho do zámku.

Tato zvěst rozšířila jáсот ve Versailles i v Paříži, kde lid upokojený přešel náhle od roztrpčenosti k vděčnosti. Ludvík XVI. navrácen jsa opět sám sobě, pocítoval, jak důležitě jest pro něho jíti osobně uklidnit hlavní město, získati zpět oddanost a tak zjednati si moc lidu. Dal ohlásiti shromáždění,

že povolává zpět Neckera a že se odebere nazítří do Paříže. Shromáždění jmenovalo už stočlenné poselstvo, které předcházelo krále do hlavního města. Bylo přijato s nadšením. Bailly a la Fayette, kteří se ho účastnili, byli jmenováni onen starostou Paříže, tento velitelem ozbrojených sborů měšťanských.³¹⁾ Za tyto odměny lidu děkovali Bailly svému dlouhému a obtížnému předsedání shromáždění, la Fayette svému slavnému vlasteneckému jednání.

³¹⁾ Marie Joseph Paul markýz la Fayette, potomek staré šlechtické rodiny francouzské, byl jako pravý syn své doby odchovancem tehdejší osvícenské literatury francouzské a horuje pro ideu svobody, opustil již r. 1777 jako jinoch dvaceliletý vojenskou službu francouzskou i vystrojil vlastním nákladem loď, na které se přepravil do Ameriky, aby se účastnil tamního povstání za svobodu. Vynikaje vzácnými schopnostmi vůdcovskými, znamenitou měrou přispěl k porážce Angličanů u Jorktownu, kde 7000 Angličanů pod vedením lorda Cornwallisa kapitulovalo (r. 1781). Svůj pobyt v Americe přerušil několikaměsíčním návratem do francouzské vlasti, kde slovem živým i psaným roznítil ve veřejném mínění takové nadšení pro neodvislost Ameriky, že strhlo konečně i Ludvíka XVI. k válce proti Anglii. Avšak již rok po míru versaillesském pospíchá do Spojených států, tehdy už neodvislých, znovu k návštěvě svého přítele Jiřího Washingtona, s nímž až do jeho smrti udržoval styky důvěrné. A když nadešla doba příhodná, stává se la Fayette horlivým zastancem idejí, jimž dříve sloužil v cizině, i doma. Již ve sboru notáblů doporučoval co nejdůrazněji svolání generálních stavů, v těchto pak, ačkoli měl mandát svůj od šlechty, přidržoval se hned od prvopočátku proudů lidových a jmenovitě položil několik hodin před tím, než byl jmenován velitelem národních gard, na stůl národního shromáždění dne 11. července 1789 svou slavnou osnovu základních práv občanských, upravenou dle vzoru osnovy, která se před nedávnem stala základem ústavy Spojených států severoamerických. Z následujícího vypravování vysvitne, kterak neměl la Fayette pro ideální své nadšení ani dosti jasného vědomí cíle, natož pak prostředků.

Přítel Washingtonův a jeden z předních původců neodvislosti americké, vrátiv se do své vlasti, první vyslovil jméno generálního stavovského shromáždění, přidal se k shromáždění s menšinou šlechty a osvědčil se potom jako jeden z nejhorlivějších stoupců revoluce.

Dva noví úředníci šli uvítat dne 27. krále v čele municipality a gardy pařížské. — „Sire,“ pravil Bailly, „přináším Vašemu Veličenstvu klíče Vašeho dobrého města Paříže: jsou to tytéž, které byly podány Jindřichovi IV.; on získal znovu svůj lid; zde získal si znovu lid svého krále.“ Od náměstí Ludvíka XV. až k radnici král šel špalírem národní gardy, postavené ve třech nebo čtyřech řadách, ozbrojené puškami, píkami, kopími, kosami i holemi. Ve tvářích zřítí bylo ještě temné chmury, a bylo slyšet jen volání často opětované: „Sláva národu!“ Když však Ludvík XVI. sestoupil s vozu, když přijal trojbarevnou kokardu, kterou mu podal Bailly, a když beze stráží, obklopen jsa davem, s důvěrou vstoupil do radnice, jásot a výkřiky „Ať žije král!“ rozléhaly se na všech stranách. Smíření bylo úplné: Ludvíku XVI. dostalo se největších důkazů oddanosti; když schválil volbu nových představených, vykonanou lidem, odjel do Versailles, kde následkem předchozích nepokojů nebyli bez starostí ve příčině jeho cesty. Shromáždění národní očekávalo ho ve třídě Pařížské; doprovodilo ho až do zámku, kde vyšla mu královna s dětmi vstříc, vrhnout se do jeho náručí.

Ministři protirevoluční a všichni původci plánů, které právě selhaly, opustili dvůr. Hrabě d'Artois,³²⁾ jeho dva synové, princ de Condé, princ de

³²⁾ Hrabě d'Artois byl mladší bratr krále Ludvíka XVI., maje v ošklivosti všechny novoty a jmenovitě násilnosti;

Conti, rodina Polignacova s četnou družinou odcestovali z Francie. Usídlili se v Turině, kde hrabě d'Artois a princ de Condé setkali se brzy s Calonne, jenž stal se jejich agentem. Tak počala první emigrace. Vystěhovalí princové neváhali vyvolávat občanskou válku ve vlasti a utvoření koalice evropské proti Francii.

Necker vrátil se v triumfu. To byla nejkrásnější chvíle jeho života, a je málo lidí, kteří mají podobné. Ministr národa, pro nějž upadl v nemilost i zpět povolán, obdržel na své cestě z Bâle do Paříže důkazy vděčnosti a nadšení obecného. Den jeho příchodu do Paříže byl dnem svátku. Leč tento den, jenž byl pro něj vrcholem popularity, stal se téměř jejím koncem. Lid stále zuřící proti těm, kteří si smočili v záměrech ze 14. července, způsobil s krutostí, která nedala se ničím umírniti, smrt odstouplého ministra Foulona a jeho synovce Berthiera. Pohoršen jsa těmito popravami, obávaje se, aby jini nestali se jejich oběťmi a chtěje zvláště zachrániti barona de Besenval, velitele armády pařížské za maršála de Broglie, jenž byl držen ve vězení, Necker žádal všeobecnou amnestii a dosáhl jí od shromáždění volitelů. Toto šlechetné zakročení bylo neopatrné v této chvíli nedůvěry a rozvášnění; Necker

jimiž byly provázeny, opustil Francii hned na počátku veliké revoluce a prodlel za jejími hranicemi po všechen čas až do pádu Napoleonova. Teprv když ve Francii obnoveno zase Bourbonské království, vrátil se s bratrem svým Ludvíkem XVIII. do Francie a nastoupil po jeho smrti r. 1824 na trůn královský jakožto Karel X. Leč i on byl trůnu zbaven červencovou revolucí r. 1830, po níž poslední král ze starší větve rodu Bourbonského nastoupil svou druhou, tentokráte nedobrovolnou emigraci. Tehdy žil se svým dvorem některý čas také na Hradčanech v Praze. On přivedl s sebou do Prahy slavného francouzského geologa Joachima Barranda.

nezna. lidu; nevěděl ani zbla, jak snadno vrhá v podezření své vůdce a v prach sráží své bohy. Tento domníval se, že chtějí vyprostiti jeho nepřátele z trestů, které na se uvalili. Distrikty se shromáždily, bylo útočeno na nezákonnost amnestie, vyslovené shromážděním neoprávněným, a volitelé sami ji odvolali. Rozhodně bylo třeba raditi ke klidu národu a připomínati mu milosrdenství. Leč nejlepší prostředek byl žádati místo vyproštění obžalovaných soud, který by je vyrval vražedné pravomoci lidu. V některých případech není nejlidštějším, co se nejvíce zdá takovým býti. Necker, aniž čeho dosáhl, popudil lid proti sobě a distrikty proti volitelům; od té doby začal zápasiti s revolucí, jejímž pánem doufal se státi, protože byl na chvíli jejím hrdinou. Leč člověk je pouhé nic vůči revoluci, která hýbe massami; hnutí běře ho s sebou, nebo ho opouští; je nutno jíti napřed nebo podlehnouti. V žádné době není vidět jasněji podřízenost lidí věcem: revoluce mají mnoho vůdců, a když se poddávají, poddají se jen jednomu.

Následky 14. července byly ohromné. Hnutí pařížské sdílely i provincie; lid za příkladem obyvatelů hlavního města se tu organisoval v municipality k svému řízení a v gardy národní na svou obranu. Autorita právě tak jako moc změnily svoje místo úplně; království ztratilo je svým podlehnutím, a lid jich nabyl. Nové úřady jediné měly moc a poslušnost po ruce; staré staly se předmětem nedůvěry. V městech bouřili se proti nim a proti privilegovaným, kteří byli pokládáni — ne bezdůvodně — za nepřátele změn právě provedených. Na venkově zapalovali zámky, a sedláci pálili listiny svých pánů. Je vzácným zjevením, aby ve chvíli vítězství nezneužilo se moci. Pro uklidnění lidu mělo velkou důležitost odstranění nesrovnalostí

sociálních, aby nesmísil, chtěje se jich zbaviti, výsady s vlastnictvím. Stavovské rozdíly zmizely; libovůle přestala; její bývalá družka, nerovnost, měla být odstraněna. Touto cestou bylo nutno se bráti k zavedení nového řádu; tyto předběžné události byly dílem jediné noci.

Shromáždění vydalo svolání k lidu, vhodná k opětnému zjednání pokoje. Dosazení Châteletu³³⁾ za soudní dvůr nad spiklenci ze 14. července také přispělo k zavedení pořádku, činíc zadost lidu. Zbývalo provéstí krok důležitější, zrušení privilegií. Na večer 4. srpna vikomt de Noailles dal k tomu podnět; navrhl vykoupení práv feudálních a odstranění osbních služebností. Tento návrh zahájil oběti všech privilegovaných; vyvinulo se mezi nimi závodění v obětech a vlastenectví. Nadšení stalo se všeobecným; v několika hodinách bylo usneseno odstranění všech bezpráví. Vévoda de Châtelet navrhl osvobození od desátků a jich změnu v placení daně na penězích; biskup chartreský zrušení výlučného práva honebního, hrabě de Virieu výsadního práva holubníků a holubáren. Zrušení patrimoniálních soudních dvorů, prodejnosti veřejných úřadů, immunity daňové a nerovného rozdělení daní, vedlejších příjmu farářů, obročí římského dvora, současného držení několika beneficí, bez zásluhy udílených pensí bylo postupně navrženo a povoleno. Po obětech jednotlivců přišly oběti korporací, měst a provincií. Cechovní pořádky a společenstva byly zrušeny. Jeden z poslanců za Dauphiné, markýz de Blacons, jménem své provincie slavnostním způsobem sřekl se jejích výsad. Ostatní provincie následovaly Dauphiné, a

³³⁾ Châtelet nazývala se věž nejstarší čtvrti pařížské; pocházela prý už z časů římských a od nepaměti konaly se v ní soudy městské.

města šla za příkladem provincií. Na věčnou památku tohoto dne byl ražen pamětní peníz, a shromáždění udělilo Ludvíku XVI. titul obnovitele svobody francouzské.

Tato noc, kterou nějaký nepřítel revoluce nazval tehdy bartolomějskou nocí vlastnictví, byla jí zvláště pro všeliká bezpráví. Odklidila trosky zřízení feudálního; osvobodila lid od zbytků služebností, půdu od odvislosti panských, selské pozemky od pustošení panskou zvěří a od vymáhání desátků. Zrušením patrimoniálních soudních dvorů, zbytků výsadní moci jednotlivců, vedla k zřízení moci veřejné: zrušením prodejnosti hodnot úředních byla předzvěstí spravedlnosti bezplatné. Tvořila přechod od řádu věcí, v němž všechno náleželo jednotlivcům, k řádu jinému, v němž vše náleželo národu. Tato noc změnila podobu království, učinila všechny Francouze sobě rovnými; všichni mohli dojít důstojenství, domáhati se vlastnictví a pěstovati průmysl. Konečně tato noc byla revolucí stejně důležitou jako povstání ze 14. července, jehož byla následkem. Učinila lid pánem společnosti, jako ono ho učinilo pánem vlády, a dovolila mu zrušiti starou ústavu a připravovati novou.

Revoluce měla průběh velmi prudký a dosáhla v krátké době velmi velikých výsledků; byla by méně rychlá a méně úplná bývala, kdyby nebyla bývala napadena. Každý odpor stal se pro ni příležitostí k úspěchu. Zmařila intriky, na odpor se postavila moci a zvítězila nad silou; a ve chvíli, ke které jsme došli, celá budova absolutní monarchie sřítla se vinou svých vůdců. 17. červen viděl mizeti rozdíl tří stavů a stavovské shromáždění změnit se na shromáždění národní; 23. červen znamenal konec morálního vlivu království; 14. červenec konec jeho hmotné moci; shromáždění zdědilo prvé, lid druhé;

konečně 4. srpen byl dovršením této revoluce. Doba, kterou jsme právě prošli, odděluje se od ostatních způsobem význačným; během jejího krátkého trvání moc mění své místo a všechny změny přípravné se provedou. V době následující nový útvar vládní nabývá pevných obrysů, ustavuje se, a shromáždění, když bylo bořilo, začíná stavěti.

KAPITOLA DRUHÁ.

Od noci 4. srpna do 5. a 6. října 1789

Stav shromáždění ústavodárného. — Strana vysokého duchovenstva a šlechty; Maury a Cazalès. — Strana ministerstva a dvou komor poslaneckých: Mounier, Lally-Folleudal. — Strana lidová; triumviát Barnave, Duport a Lameth; jeho postavení; vliv Sieyèsův; Mirabeau, vůdce shromáždění za této doby. — Co si máme mysliti o straně Orleánské. — Práce ústavní: vyhlášení práv; stálost a jednotnost sboru zákonodárného; sankce královská; vnější rozrušení, které způsobí. — Pián dvora; hostina tělesné stráže; povstání z 5. a 6. října; král usídli se v Paříži.

Shromáždění národní, složené z výkvětu národa, bylo plno osvícenosti, záměrů dobrých a ohledů na blaho obecné. Nebylo přes to beze stran a sporů; leč massa nebyla pod nadvládou ani jediné myšlenky ani člověka, a byla to ona, která po úvaze vždycky svobodné, často samostatné se usnášela o rozhodnutích a sdílela popularitu. Popatřme, jaké rozdíly názorů a zájmů se v ní stýkaly.

Dvůr měl ve shromáždění za sebou stranu privilegovaných, která zachovávala nějakou dobu ticho a brala teprv až později činnou účast na poradách. Tato strana byla složena z těch, kteří v době hád-

ky stavovské se vyslovili proti spojení. Přes dočasnou svou shodu s obecnými³⁴⁾ za posledních událostí měly třídy aristokratické zájmy protivné se zájmy strany národní. Tak šlechta a vyšší duchovenstvo, které tvořily pravici shromáždění, byly s ním ve stálém rozporu; vyjímajíc některé dny nadšení. Tito nespokojenci s revolucí, kteří ji nedovedli ani překaziti svými obětmi ani zadržeti svým připojením, potírali systematicky téměř všechny její reformy. Předními vůdci měli dva muže, kteří nikterak nebyli mezi nimi první rodem a hodnostmi, leč kteří vynikali nadáním. Maury a Cazalès byli jaksi představiteli, prvý duchovenstva, druhý šlechty.

Tito dva řečníci privilegovaných v intencích své strany, která nevěřila v trvání změn, snažili se méně hájiti než kaziti; a ve všech poradách snažili se spíše na špatnou cestu uvésti shromáždění než bděti nad jeho konáním. Každý z nich mísil do své úlohy ráz svého ducha a povahy: Maury pronášel dlouhá kázání, Cazalès činil prudké výpady. Prvý zachoval na řečništi své zvyklosti kazatele a akademika: rozprávěl o látkách ze zákonodárství, mnohdy aniž jim rozuměl, a zřídka zaujímal správné stanovisko v té či oné otázce, natož stanovisko výhodné pro svou stranu. Jevil odvahu, obratnost, různost pramenů; skvělou výřečnost a duchaplné obraty, leč nikdy hluboké přesvědčení, pevný úsudek, živou výmluvnost. Abbé Maury mluvil, jako se bijí vojáci. Nikdo nedovedl častěji a déle namítati než on, ani užívati místo dobrých důvodů citátů a sofismat, a místo pohnutí duševního řečnických obrátů. Ačkoli měl veliké vlohy, scházelo mu, co

³⁴⁾ »Obecnými« nazývání v Anglii členové sněmovny nižší (poslanecké); dle tohoto vzoru pak přešlo v politické terminologii francouzské jméno obecných na zástupce stavu třetího.

je oživuje: opravdivost. Cazalès byl opak Mauryho; byl ducha bystrého a obratného; v jeho výmluvnosti bylo stejně lehkosti, leč více života; v jeho pohybech byla upřímnost, a důvody, které po-
dával, byly vždy nejlepší. Nejsa nikterak učeným řečníkem, zaujímal v otázkách postavení věcně správné a Maurymu přenechával stránku řečnickou. Při přímosti jeho náhledů, žáru jeho povahy a při správném užívání jeho vloh nebylo u něho nic špatného, než co se týkalo jeho postavení; kdežto Maury spojoval chyby svého ducha s těmi, jichž nebylo lze odloučiti od jeho věci.

Necker a ministerstvo měli rovněž stranu; ale tato byla slabší než prvá, protože byla stranou umírněnou. Francie byla tehdy rozdvojena na bývalé držitele výsad, kteří stavěli se na odpor revoluci, a na stoupence zájmů obecných, kteří chtěli ji míti celou. Nebylo ještě mezi nimi místa pro stranu, která by konala služby zprostředkovatele. Necker prchlásil se pro konstituci anglickou, a všichni, kdož sdíleli jeho náhled, ať z důvěry, ať ze ctižádosti, spojili se s ním. Jedním z nich byl Mounier, duch pevný, povaha nezlomná, který považoval tento systém za vzor vlád parlamentních; Lally-Tollendal, stejně přesvědčený jako onen a více přesvědčivý; Clermont Tonerre, přítel a spojenec Mouniera a Lally-Tollendala; konečně menšina šlechty a část biskupů, kteří doufali, že stanou se členy panské sněmovny, budou-li přijaty myšlenky Neckerovy.

Vůdcové této strany, která nazvána později stranou monarchistů, chtěli provést revoluci přizpůsobením a uvést do Francie úplnou vládu parlamentní, jako byla v Anglii. V každé době prosili ty, kteří byli silnější, aby se porovnali se slabšími; před 14. červencem žádali na dvoru a třídách privilegovaných, aby uspokojily obecné; na to žádali obecných,

aby přijali vyjednávání s dvorem a třídami privilegiovanými. Myslili, že jest třeba zachovati každému jeho činnost ve státě, že strany svržené jsou stranami nespokojenými, a že jest nutno, utvořiti jim nějakou právní existenci, ač-li zápasy s nimi neměly býti bez konce. Leč čeho neviděli, to byla nevhodnost jejich myšlenek v době výlučných vášní. Počal boj, boj, který měl zroditi vítězství jediné soustavy a ne přivésti vyrovnání. Bylo to vítězství, které mělo nahraditi tři stavy jediným shromážděním, a bylo velmi nesnadno zmařiti jednotnost tohoto shromáždění a dospěti ke zřízení dvou komor. Umírnění nemohli dosáhnouti tohoto zřízení ode dvora; právě tak nemohli ho dosáhnouti od národa: onomu zdálo se příliš lidovým, tomuto příliš aristokratickým.

Zbytek shromáždění tvořila strana národní. Nebylo tam ještě zřízení mužů, kteří jako později Robespierre, Pétion, Buzot atd. by chtěli počítati druhou revoluci, sotva první byla skončena. V této době nejkrajnějšími stoupenci této strany byli Duport, Barnave a Lameth, kteří tvořili triumvirát, jehož náhledy byly připravovány Duportem, udržovány Barnavem, a jehož jednání řídil Alexandre Lameth. Bylo cosi velmi pamětihodného a dýšícího duchem svobody té doby v těsném spojení advokáta ze třídy střední, rady ze třídy parlamentní, plukovníka ze třídy dvorské, kteří zřekli se zájmů svých stavů, aby se spojili za účelem blaha obecného a přízně lidu. Tato strana zaujala stanovisko pokročilejší, než ke kterému dospěla revoluce. 14. červenec byl triumfem střední třídy; shromáždění ústavodárné bylo jejím shromážděním; národní garda její ozbrojenou mocí; představenstvo obce její lidovou vládou: Mirabeau, la Fayette a Bailly spolehli na tuto třídu a stali se jeden jejím řečníkem, druhý gene-

rálem, třetí představeným. Strana Duport, Barnaye a Lameth měla zásady a podporovala zájmy této revoluční doby; ale sestávajíc z mužů mladých, zanícených žárem vlasteneckého nadšení, kteří přicházeli do záležitostí veřejného života s vynikajícími vlastnostmi, krásnými vlohami, s vysokým postavením, a kteří spojovali se ctižádostí svobody ctižádost přední úlohy, tato strana překonala od počátku o něco revoluci ze 14. července. Opírala se ve shromáždění o členy krajní levice; mimo shromáždění o kluby; v národě o stranu lidu, která spoluúčinkovala dne 14. července, a která nechtěla, aby jenom měšťanstvo těžilo z vítězství. Stavíc se v čelo těch, kteří neměli vůdců a kteří, jsouc částečně mimo vládu, toužili do ní vstoupiti, nevyznykala se tomuto období revolučnímu. Tvořila pouze jakousi opozici demokratickou ve střední třídě, lišící se od vůdců této jen v malichernostech, a hlasující s nimi ve většině otázek. Byla to spíše mezi těmito muži soutěž ve vlastenectví, než nesvornost ve straně.

Duport — hlava znamenitá, — který získal velmi záhy zkušenost ve vedení vášní politických v bojích, které vedl parlament s ministerstvem, a které on částečně řídil, věděl, že lid odpočívá, jakmile dobyl svých práv, a že slábne, jakmile odpočívá. Aby udržel v činnosti ty, kteří vládli ve shromáždění, na radnici, ve sborech ozbrojených; aby nedal usnouti činnosti veřejné, aby nepustil z otěží lid, jehož bude snad někdy třeba, pojal a provedl záměr slavné konfederace klubů.³⁵⁾ Tato konstituce,

³⁵⁾ Kluby politické vznikly v Anglii již v první polovici stol. XVIII. Středem jejich býval zpravidla některý vynikající člen parlamentu, který se občas se svými politickými stranníky scházel k poradám o parlamentní taktice. Do jisté míry byly tyto kluby náhradou za veřejné

jako vše, co vnucuje veliké hnutí národu, vykonala mnoho zlého i dobrého. Sepjala pouty moc zákonů, když tato nabyla dostatečného rozsahu; leč dala také nesmírnou energii revoluci, když tato, napadána jsouc se všech stran, mohla se zachrániti jen použitím všech svých sil. Ostatně její zakladatelé nepočítali na všechny možné následky tohoto sdružení. Bylo pro ně zcela prostě kolečkem, které mělo udržovati státní stroj v činnosti nebo přiváděti ho bez nebezpečí do pohybu, když hrozil povoliti nebo zastaviti se; netušili ani, že pracují ve prospěch lidu. Když krajní strana lidová po útěku Varenenském³⁶⁾ příliš požadovala a stala se příliš strašnou, opustili ji a za oporu proti ní zvolili massu shromáždění a střední třídu, jejíž vedení bylo uprázdněno smrtí Mirabeauovou. V této době záleželo jim na tom, aby brzy ustavili pevně revoluce konstituční; neboť prodlužovati ji bylo by znamenalo vésti k revoluci republikánské.

Massa shromáždění, o němž jsme již mluvili, měla s dostatek mužů spravedlivých, zkušených i vynikajících. Jeho vůdci byli dva muži cizí třetímu stavu a od něho přijatí. Bez abbé Sieyèsa bylo by vložilo shromáždění ústavodárné možná méně souvislosti do svých prací, a bez Mirabeaua méně energie do svého jednání.

schůze voličské našich dnů. Dle vzorův anglických počaly se také ve Francii zřizovati politické kluby již před velikou revolucí k přetřásání veřejných otázek, byly však r. 1787 policejně rozpuštěny. Teprve revoluce dodala klubům, z nichž se vyvinuly strannické organisace, nebývalého významu.

³⁶⁾ Naráží se tu na nezdařený pokus útěku z Paříže, jejž učinil král Ludvík XVI. v noci z 20. na 21. června 1791. Zevrubnější zmínka o něm stane se ve čtvrté kapitole tohoto díla.

Sieyès byl jeden z těch lidí, kteří tvoří sekty ve stoletích náboženského nadšení, a uplatňují moc ducha mohutného ve století osvícenosti. Samotářstvím a pracemi filosofickými dozrál jeho duch záhy; měl myšlenky nové, silné, leč trochu příliš systematické. Společnost obzvláště byla předmětem jeho bádání; sledoval její vývoj, rozkládal její síly. Vznik vlády zdál se mu méně otázkou práva, než otázkou času. Jeho pořadatelský duch pojímal celou společnost z těch dnů s jejími rozdíly, vztahy, právy a pohybem. Ačkoli chladný, Sieyès měl v sobě žár, který zaněcuje bádání po pravdě, a vášně pravdy, která pojímá člověka, když myslí, že ji odkryl; a tak byl rozhodný ve svých myšlenkách, a pln pohrdání pro mínění jiných, protože je shledával nedokonalým a protože v jeho očích pravda poloviční byla chybou. Odpor ho popouzel; byl málo sdílný, byl by se chtěl dát poznati až na dno své duše, leč nemohl toho dokázati vůči celému světu. Jeho nauky předávali jiným teprve jeho žáci, což dodávalo mu jakési tajemnosti a činilo ho předmětem jakéhosi druhu bohopocty. Požíval vážnosti, kterou skýtá úplná znalost vědy státoprávní; a ústava mohla vyjít z jeho hlavy celá se vši výzbrojí jako Jupiterova Minerva či zákonodárství starých, kdyby za našich časů každý nechtěl k ní přispěti nebo ji posuzovati. Přes to až na některé změny byly jeho návrhy 'obecně přijaty, i měl daleko více žáků ve výborech než spolupracovníků.

Mirabeau dosáhl na řečništi téže moci jako Sieyès ve výborech. Byl to muž, který čekal jen na příležitost, aby mohl se státi velikým. V Římě za slavných dnů republiky byl by býval jedním z Gracchů; za jejího úpadku Katilinou; za Frondy

kardinálem de Retz;³⁷⁾ a ve dnech, kdy monarchie zmírala stářím, kdy duch takový jako on mohl uplatnit své veliké schopnosti jen v nepokojích, vynikl mohutností svých vášní, účinky své vážnosti, životem ztráveným ve svádění nepokojů a trpění za ně. Tomuto až zázračně činnému duchu bylo třeba zaměstnání; revoluce mu je dala. Zvyklý boji proti despotismu, rozhořčený pohrdáním šlechty, která, vyčítajíc mu jeho nájezdy, zavrhovala ho ze svého středu; jsa obratný, odvážný, výmluvný, Mirabeau cítil, že revoluce bude dílem jeho života. Vyhovoval předním potřebám své doby. Jeho myšlení, hlas a přednes jevil řečníka. V okolnostech nebezpečných měl moc sugerce, kterou ovládal shromáždění. V otázkách nesnadných měl bystré myšlenky, které je rozhodují. Jedním slovem srážel k zemi ctižádost, umlčoval nepřátelství, mátl žárlivost. Tento mocný smrtelník, jenž cítil se volným, byl-li obklopen nepokoji, který hned oddával se jejich bouři, hned důvěrným stykům s mocí, prováděl ve shromáždění jakýsi druh nadvlády. Dosáhl velmi rychle veliké popularity, kterou si zachoval až do konce; a ten, jemuž při jeho vstupu do shromáždění vyhýbaly se všechny pohledy, byl nesen po své smrti do Pantheonu³⁸⁾ za smutku shromáždění i Francie. Bez

³⁷⁾ Bratři Tiberius a Gajus Gracchové byli vznešení Římané původu šlechtického, kteří však z příčin humanitních i politických celým srdcem přilnuli k zuboženému lidu. V nerovném zápase, jejž podnikli se zhyžralou šlechtou ve prospěch politického a sociálního převratu ve smyslu demokratickém, zahynul tragickou smrtí nejdříve Tiberius r. 132 př. Kr., o 11 let později též Gajus — Kardinál Retz byl od r. 1648 jedním z náčelníků Frondy a po její porážce žil až do smrti Mazarinovy ve vyhnanství.

³⁸⁾ V chrámě sv. Jenovefy v Paříži klene se mohutná kupole, spočívající na 32 korintských sloupech. Nazývá se Pantheon, a jak svědčí nápis: »Aux grands hommes

revoluce nebyl by Mirabeau tím, čím se stal; neboť nestačí, býti velikým, je třeba přijíti včas.

Vévoda Orleánský, jemuž se přičítala strana, měl velmi málo vlivu ve shromáždění; hlasoval s většinou, a ne většina s ním. Oddanost osobní několika z jeho členů, jeho jméno, obavy dvora, popularita, s níž setkávalo se jeho mínění, naděje daleko spíše než nějaké pikle, zvětšily slávu jeho jako buřiče. Neměl ani předností ani vad spiklence; při tom mohl podporovati svým jménem a jménem hnutí lidová, která by bez něho stejně vypukla a která měla jiný cíl než povznést ho. Obecnou chybou jest ještě, že největší z revolucí přičítá se několika tajným, malicherným pletichám; jako kdyby v podobné době všechen lid mohl býti nástrojem jednotlivci.

Shromáždění nabylo svrchované moci: obecní zastupitelstva byla od něho odvislá a gardy národní byly ho poslušny. Rozdělilo se na výbory, aby ulehčilo si své práce a aby na ně vystačilo. Moc královská, ačkoli právně existovala, byla jaksí sesazena, protože jí nebylo vůbec posloucháno, a shromáždění musilo zastávati její činnost. Také neodvisle od výborů ověřených úkolem přípravných prací jmenovalo jiné, které by prováděly účelný dozor mimo shromáždění. Výbor pro potraviny zaměstnával se zásobováním, věci tak důležitou v roce drahoty; výbor zpravodajský dopisoval si s obecními zastupitelstvy a s provinciemi; výbor vyšetřovací přijímal udání na spiklence ze 14. července. Leč vlastním předmětem jeho pozornosti byly finance a ústava, kterou minulé krise zadržely.

la patrie reconnaissante (Velikým mužům vděčná vlast), je hrobkou nejznamenitějších mužů Francie. Tam byly přeneseny a odpočívají ostatky spisovatelů Voltaira a Rousseana. Mirabeau byl v Pantheoně pohřben první.

Postaravši se pro chvíli o potřeby státního pokladu, shromáždění, ačkoli stalo se svrchovanou mocí, staralo se o přání svých voličů pomocí soupisů. Potom pokračovalo ve svých nařízeních s methodou, rozsáblostí a volností náhledů, které měly opatřiti Francii ústavu, odpovídající spravedlnosti a jejím potřebám. Spojené státy severoamerické posvětily první chvíle své neodvislosti slavnou vyhláškou práva lidská a občanská. Tím se počíná vždy. Lid, který vyjde z poroby, pocífuje potřebu proklamovati svá práva, než založí svou vládu. Ti Francouzi, kteří stáli při této revoluci a činněúčastnili se i naši, navrhli podobné prohlášení jako úvod k našim zákonům. To se ovšem líbilo shromáždění zákonodárců a filosofů, které nebylo poutáno žádnou mezí a které řídilo se základními a absolutními idejemi, na nichž století osmnácté, jehož bylo žákem, založilo lidskou společnost. Ačkoli toto prohlášení obsahovalo jen hlavní **zásady** a vykládalo pouze v pravidlech, co ústava měla učiniti zákonem, bylo schopno povznést mysli a dáti občanům vědomí jejich důstojnosti a důležitosti. Na návrh la Fayetteův shromáždění bylo již počalo o tom rozhovor, který události Pařížské a usnesení ze 4. srpna přinutily jej přerušiti; vrátilo se tedy k němu a skončilo jej. posvěcujíc zásady, které byly podkladem novému zákonu a které byly okkupací práva ve jménu lid-skosti.

Když tyto všeobecné věty byly schváleny, shromáždění zaměstnávalo se organisací moci zákonodárné. To byl jeden z nejdůležitějších předmětů; měl určití ráz jeho úkolů a ustaviti jeho vztahy ke králi. V tomto rozhovoru mělo shromáždění samo rozhodnouti o příštím stavu moci zákonodárné. Co se týče jeho sama, oděno jsouc mocí ústavodárnou, bylo povzneseno nad své vlastní výnosy a žádná jiná

moc nemohla zastaviti nebo překaziti jeho posláni. Leč jaký měl býti pro příští zasedání útvar korporace poradní? Měla zůstatí jednotnou, či se rozdělití na dvě komory? V případě posledním jaký měl býti ráz druhé sněmovny? Mělo se z ní učiniti shromáždění aristokratické či umírněný senát? Konečně má být sbor poradní, ať už bude jakýkoli, stálý či občasný a má se s ním král sdíletí o moc zákonodárnou? Takové byly nesnáze, které doléhaly na shromáždění a na Paříž v měsíci září.

Snadno se pochopí, jak byly tyto otázky rozřešeny, uváží-li se postavení shromáždění a mínění, jež mělo o vládě. Král byl v jeho očích jen dědičným úředníkem národa, jemuž nemohlo náležeti ani právo svolávatí jeho zástupce, ani je řídití, ani je rozpouštětí. A tak odepřelo mu právo iniciativy v zákonech i rozpouštětí shromáždění. Myslílo, že sbor zákonodárný nesmí býti dán v závislost na králi. Ostatně bálo se, kdyby přiznalo vládě příliš silný vliv na shromáždění nebo kdyby stále nezasedalo, aby vládce nevyužil doby, kdy bude sám, k výpadům proti moci jiných a snad i k zrušení nového vládního systému. Chtěli tedy proti moci stále činné postaviti shromáždění stále zasedající i odhlasovali stálost sboru zákonodárného. Když jednalo se o jeho nedělitelnost či rozdělení, rozhovor byl velmi prudký. Necker, Mounier, Lally Tollendal žádali mimo sněmovnu poslaneckou senát, jehož členové byli by jmenováni králem na návrh lidu. Myslíli, že je to jediný prostředek k zmírnění moci a k zamezení tyranie samojediného shromáždění. Stoupenci jejich bylo několik členů, kteří buď sdíleli jejich myšlenky, buď doufali, že budou pojatai do horní sněmovny. Většina šlechty nechtěla sněmovnu pairů, nýbrž shromáždění aristokratické, jehož členy by sama volila. Nemohli se dohodnouti, ježto strana

Mounierova vzpírala se návrhu, který by znovu vzkřísil k životu stavy, a aristokrati zavrhovali senát, který dotvrzoval pád šlechty. Největší počet zastupců duchovenstva a obcí byl pro jednotnost shromáždění. Straně lidové zdálo se nezákonným stanovit zákonodárce doživotní; tato strana mínila, že horní komora byla by nástrojem dvoru a šlechtě, a pak stala by se nebezpečnou, nebo vůbec stala by se bezúčelnou, spojit se s obcemi. A tak strana šlechtická z nespokojenosti, strana lidová ze smyslu pro absolutní spravedlivost zamítly stejně horní sněmovnu.

Toto rozhodnutí shromáždění bylo předmětem mnoha výčitek. Stoupenci komory pairů přičítali všechna zla revoluce jejímu neuskutečnění, jako kdyby bylo bývalo možno jediné korporaci, ať byla jakákoliv, zastavit její postup. Ráz, jaký měla, nedala jí konstituce, ale události, způsobené bojem stran. Co by byla svedla sněmovna horní mezi dvorem a národem? Kdyby se byla připojila k onomu, nebyla by ho ani vedla ani zachránila; jako stoupenka tohoto nebyla by mu přidala síly, a v obojím případě její zániknutí bylo nevyhnutelné. V takové době jde se rychle ku předu, a vše, co zadržuje, se odhodí. V Anglii sněmovna lordů, ačkoli se ukázala velmi povolnou, byla zastavena za krise revoluční,³⁹⁾ Tyto různé systémy mají každý svou dobu; revoluce dějí se se sněmovnou jedinou a končí se dvěma.

Sankce královská vzbudila prudké spory ve shromáždění a veliký hluk mimo ně. Jednalo se o obmezení účasti monarchovy ve sdělávání zákonů.

³⁹⁾ Když král Karel I. 30. ledna 1649 byl popraven, prohlášena Anglie republikou, a sněmovna horní zrušena docela. Ovšem, že ani republika ani zrušení sněmovny lordů neměly dlouhého trvání.

Zástupci shodovali se téměř všichni v jednom bodě; byli rozhodnuti přiznati mu právo potvrditi nebo zamítnouti zákony; leč jedni chtěli, aby toto právo bylo neobmezené, jiní aby platilo jen na čas. Celkem to bylo totéž; neboť nebylo možno králi prodlužovati svůj odpor do nekonečna, a veto, byť i absolutní, nemohlo míti než platnost odkládací. Leč tato moc, staviti vůli lidu, daná jedinému člověku, zdála se příliš velikou, zvláště mimo shromáždění, kde se méně chápala.

Paříž nevzpamatovala se ještě z nepokojů 14. července. Byla v prvních dnech vlády lidové, a zakoušela její svobodu i nepořádky. Shromáždění volitelů, které v okolnostech nesnadných zastávalo místo prozatímní městské správy, bylo právě nahrazeno sto osmdesáti členy, jmenovanými od distriktů, kteří ustavili se v zákonodárce a zástupce obce. Zatím co pracovali na návrhu na organizaci obce, každý chtěl poroučeti; neboť ve Francii láska ke svobodě jest poněkud podobna chuti k rozkazování. Výbory jednaly bez purkmistra; shromáždění zástupců zvedalo se proti výborům, a okresy proti shromáždění zástupců. Každý ze šedesáti okresů přisvojoval si moc zákonodárnou a uděloval moc výkonnou svým výborům; považovali všichni členy shromáždění obecného jakoby za své podřízené, a osvojovali si právo rušiti jeho výnosy. Tato myšlenka nadřiznosti voliče nad poslancem činila ohromné pokroky. Všichni ti, kteří neměli podílu na moci, scházeli se ve shromážděních a tam oddávali se poradám. Voljím vedli rozhovory v Oratoriu, krejčovští pomocníci v Kolonnádě, parukáři na polích Elysejských, sluhové v Louvru. Leč obzvláště v zahradě Palais-Royal odbývaly se rozpravy nejživější. Zkoumali tu věci, jež zaměstnávaly shromáždění národní, a kontrolovali jeho rozhovory. Nedostatek potravin za-

vdal také podnět k srocování lidu, a tato nebyla nejméně nebezpečná.

Takový byl stav Paříže, když zahájeno bylo jednání o vetu. Strach před tímto právem královským byl ohromný; pravilo se, že osud svobody připoután je na toto rozhodnutí, a že jediné veto poverle zpět k starému vládnímu systému. Lid, který neznal povahy a mezí práv, chtěl, aby shromáždění, na něž spoléhal, mohlo vše, a král, jemuž nedůvěřoval, aby nemohl nic. Všechn prostředek, ponechaný k dispozici dvoru, zdál se býti zbraní protirevoluční. Palais-Royal se bouřil; výhrůžné listy psány byly členům shromáždění, kteří jako Mounier se prohlásili pro neobmezené veto; mluvilo se o jejich sesazení jako zástupců proradných a o tažení na Versailles. Z Palais-Royalu vysláno poselstvo ke shromáždění obecnému se žádostí, aby prohlásilo poslance za odvolatelné a zároveň za odvislé od volitelů. Ale zastupitelstvo bylo pevné, zamítlo žádosti z Palais-Royal a konalo opatření, aby se zamezilo srocování lidu. Národní garda je podporovala; byla ve velmi dobrém stavu, la Fayette získal její důvěry, počala býti organisována, nosila stejnokroj, zvykala kázni, k níž gardy francouzské jí dávaly příklad, a učila se od svého vůdce lásce k pořádku a úctě k zákonu. Leč střední třída, která ji tvořila, neuvázala se ještě výlučně ve vládu lidovou. Lid, zapsaný 14. července, byl ještě tu. Nepokoje z venku dodávaly bouřlivosti rozpravám o vetu. A tak otázka zcela jednoduchá nabyla nesmírné důležitosti, a ministerstvo, vidouc, jak neblahý mohl by býti účinek rozhodnutí pro veto absolutní, a vědouc ostatně, že ve skutečnosti veto neobmezené a veto odkladací je totéž, přimělo krále k tomu, aby se spokojil posledním a vzdal se onoho. Shromáždění usneslo se, že odepření sankce královské ne-

může se prodloužiti přes dvojí trvání shromáždění zákonodárného, a toto rozhodnutí upokojilo celý svět.

Dvůr využil nepokoje v Paříži k provedení jiných záměrů. Od nějakého času působili na mysl královu. Tento odepřel nejprve potvrditi výnosy ze 4. srpna, ačkoli náležely k ústavě, a on měl je jenom veřejně vyhlásiti. Přijav je na rozklady shromáždění, způsobil tytéž nesnáze při prohlášení práv. Cílem dvora bylo způsobiti o Ludvíku XVI. mínění, jakoby byl utlačován shromážděním a nucen podrobiti se opatřením, kterých přijmouti nechtěl; snášel své postavení netrpělivě a chtěl znovu se domoci své dřívější moci. Útěk byl jediným prostředkem, a bylo jej třeba ospravedlniti; nezmohlo se nic v přítomnosti shromáždění a v sousedství Paříže. Autorita krále selhala dne 23. června, zakročení vojenské 14. července; zbývala jen válka občanská. Protože bylo nesnadno přiměti k ní krále, vyčkávali poslední chvíli, aby ho svedli k útěku, a jen jeho nerozhodností plán selhal. Hodlali se uchýliti do Met k markýzi de Bouillé do středu své armády, povolati odtud k monarchovi šlechtu, čty, které zůstaly věrný, a parlamenty; prohlásiti shromáždění i Paříž za spiklence, vyzvati je k poslušnosti nebo je k ní přinutiti, a kdyby se nedal znovu ustaviti bývalý režim absolutistický, spokojiti se aspoň s prohlášením z 23. června. Na druhé straně, měl-li dvůr zájem na vzdálení krále z Versailles, aby mohl něco podniknouti, stoupenci revoluce měli zájem na jeho přivedení do Paříže; strana Orleánská, byla-li vůbec jaká, měla dohnati krále k útěku, nahánějíc mu strachu, aby pak shromáždění mohlo jmenovati svého náčelníka generálním místodržitelem království. Konečně lid, jenž měl nouzi o chléb, měl doufati, že pobyt králův v Paříži odstraní nebo zmenší nedostatek potravin. Ke

všem těmto příčinám scházela jen příležitost ke vzbouření; dvůr ji poskytl.

Pod záminkou obrany proti možným hnutím v Paříži povolal vojsko do Versailles, zdvojil hlídky tělesných stráží, povolal dragony a pluk Flanderský. Tento zjev vojska způsobil velmi živé obavy: byla rozšiřována pověst o protirevolucionářském převratu státním a oznamován odjezd králův a rozpuštění shromáždění v několika dnech. V Luxembourgu, v Palais-Royal, na polích Elysejských bylo viděti stejnokroje neznámé, kokardy černé a žluté; nepřátelé revoluce ukazovali radost, které u nich od nějakého času nebylo viděti. Dvůr svým chováním utvrdil podezření a odhalil účel těchto příprav.

Důstojníci pluku Flanderského, přijati obcí Versailleskou s nepokojem, byli slavnostně pohoštěni na zámku a připuštěni dokonce ke hrám královny. Snažili se zajistiti si jejich oddanost; tělesná stráž královská uspořádala pro ně hostinu. Důstojníci dragonu a myslivců, přítomní ve Versailles, důstojníci gard švýcarských, švýcarských setnin, zemské jízdy a velitelství národních gard byli k ní pozváni. Za místo k slavnosti vybrali velký sál divadelní, výhradně určený pro nejslavnější dny dvorské, který od svatby druhého bratra králova otevřen byl jen císaři Josefu II.⁴⁰⁾ Hudebníci královi měli rozkaz účinkovati při této slavnosti, první, kterou pořádala tělesná stráž. Během hostiny byly pronášeny s nadšením přípitky na rodinu královskou; přípitky na národ byly zapomenuty nebo zamítnuty. Při dru-

⁴⁰⁾ Sňatek hraběte z Artois se savojskou princeznou Marií Terezií konal se 16. listopadu 1773. Císař Josef II. navštívil krále francouzského, svého svaka, z jara roku 1777.

hém jídle byli uvedeni do sálu granátníci Flanderští, Švýcaři a dragoni, aby byli svědky tohoto výjevu a sdíleli pocity, které oživovaly hodovníky. Nadšení rostlo co chvíli. Náhle ohlášen jest král, jenž vstoupí do sálu v loveckém oděvu, následován jsa královnou, nesoucí prince v náručí. Ozvou se projevy lásky a oddanosti; s obnaženým mečem v ruce připíjí se na zdraví rodiny královské; a ve chvíli, kdy Ludvík XVI. odchází, hudba hraje melodii: Ó, Richarde, ó, králi můj, svět celý tebe opouští!... Tu nabude scéna význačné tvářnosti: pochod Hulánů, a víno marnotratně podávané zbaví hosty vši zdrženlivosti. Zatroubí se k útoku; zpívající vpadnou hosti do loží jako kdyby šli do bitvy; rozdělí si bílé kokardy; stuha trojbarevná,⁴¹⁾ jak se praví, pošlapána, a tento dav rozběhne se po galeriích zámku, kde dámy dvorské zahrnou je blahopřáním a ozdobí je stuhami a kokardami.

Taková byla pověstná hostina z 1. října, kterou nerozvážné dvůr obnovil třetího. Není možno nenaříkat na jeho osudnou neprozřetelnost; nedovedl ani poddati se svému osudu, ani změnití jej. Povolání vojska, daleko od toho, aby předešlo útoku Paříže, vyvolalo jej; hostina neučinila oddanost vojska bezpečnější, za to však zvětšila nespokojenost lidu. Na obranu nebylo třeba tolik žáru ani k útěku tolik příprav. Ale dvůr nedovedl nikdy zaříditi opatření vhodných ke zdaru svých záměrů nebo prováděl je z polovice, a aby se rozhodl, čekal vždy, až už na to nebylo kdy.

V Paříži zpráva o hostině způsobila největší jitření. Od čtvrtého tajemné zvěsti, provokace protirevo-

⁴¹⁾ Bourbonický rod královský měl ve svém znaku tři lilie, pročež barvou jeho byla barva bílá. Kokarda města Paříže byla trojbarevná.

lučni, strach před spiknutím, rozhořčení proti dvoru, hrůza vzrůstajícího se nedostatku, vše hlásalo vzpouru; lid obracel již své pohledy k Versailles. Páté povstání vypuklo násilně a nezdolně; naprostý nedostatek mouky byl podnětem. Jakési děvče vešlo do strážního domku, zmocnilo se bubnu, a probíhalo ulicemi bubnujíc a volajíc: „Chleba! chleba!“ Brzy bylo obklopeno průvodem žen. Tento dav postupoval k radnici vzrůstaje stále; zatlačil jízdní hlídku od bran obecního domu, vnikl do vnitř, žádaje chleba a zbraní; vypáčil dvěře, zmocnil se zbraní, zvonil na poplach a chystal se k pochodu na Versailles. Brzy též povel zněl ze zástupu lidu a křik. „Na Versailles!“ stal se všeobecným. Ženy vyrazily první pod vedením Maillarda, dobrovolníka z Bastilly. Lid, gardy národní i garda francouzská chtěly jich následovati. Velitel la Fayette dlouho se vzpíral proti odchodu, leč bylo to marno a ani jeho úsilí, ani jeho oblíbenost nemohly zmociti tvrdošijnost davu. Sedm hodin k němu mluvil a zadržoval ho. Konečně dav netrpělivý z tolika odkladů, hluchý k jeho volání, byl by se již dal na pochod bez něho, když tu la Fayette, cítě, že jeho povinností jest vésti je, aby je mohl držeti na uzdě, jako jí dříve bylo držeti je zpět, dosáhl od obce povolení k odchodu, i dal k němu povel k sedmé hodině z večera.⁴²⁾

Ve Versailles hnutí bylo méně bouřlivé, ale stejně vážné; gardy národní a shromáždění byly

⁴²⁾ O účasti la Fayetteově v událostech ze dne 5. října soudí novější historická kritika jinak než Mignet. Přijalť od městské rady přímo vyzvání požádati krále, by vzal trvale sídlo v Paříži. Je-li tomu tak, pak nelze jednání la Fayetteova vysvětliti jinak, nežli že se pozdě dal s národní gardou na pochod zúmyslně, aby král, přestrašený zatím shlukem hladových žen, byl povolnější.

znepokojeny a pohoršeny. Dvojí hostina tělesné stráže, schválení její, které dala právě královna slovy: „Byla jsem nadšena čtvrtkem,“ odpor králův proti pouhému přijetí lidských práv, jeho smluvené váhání a nedostatek potravin vzbuzovaly starosti zástupců lidu a naplňovaly je podezřením. Pétion, jenž učinil udání o hostině tělesné stráže, byl vyzván poslancem smýšlení royalistického, aby rozvinul dále své udání a aby označil vinníky. „Ať se prohlásí výslovně, že všechno mimo krále tomu podléhá a jest zodpovědno,“ zvolal Mirabeau, „a já opatřím důkazy.“ Tato slova, která vztahovala se na královnu, přinutila pravici k mlčení. Před tímto rozhovorem nepřátelským i po něm vedeny byly rozpravy méně prudké o odepření sankce a o hladu v Paříži. Konečně právě byla vyslána deputace ke králi žádat ho o prosté přijetí práv lidských a zapřisáhnout ho, aby uspíšil všemi svými prostředky zásobování hlavního města, když tu ohlášen byl příchod žen vedených Maillardem.

Jejich neočekávaný zjev, neboť byly zastavily všechny posly, kteří by je byli mohli ohlásiti, způsobil postrach na dvoře. Vojenské čtyři Versaillské chopily se zbraní a obklopily zámek; leč úmysly žen nebyly nikterak nepřátelské. Maillard, jejich vůdce, přiměl je k tomu, aby předstoupily jako prosebnice, a tak také vyložily své stížnosti postupně shromáždění i králi. Také první hodiny tohoto bouřlivého večera byly dosti klidny. Leč bylo téměř nemožno, aby mezi těmito davy bez kázně a nenáviděnou tělesnou stráží nevznikl podnět k sporům a nepřátelství. Tato umístěna byla na dvoře zámeckém na-proti gardám národním a pluku Flanderskému. Prostor, který je odděloval, byl vyplněn ženami a dobrovolníky z Bastilly. Uprostřed nepořádku, který byl nevyhnutelný následek takové blízkosti, vznikla

šarvátku: to bylo znamení k zmatku a boji. Důstojník ze stráže udeřil svou šavlí pařížského vojína, a byl za to zasažen kulí na rameně. Národní gardy postavily se proti strážci tělesné; spor stal se dosti prudkým, a nebyl by se obešel bez krveprolití, nebýti noci, nepohody a rozkazu, který dostala tělesná stráž, nejdříve aby upustila od boje, a pak aby ustoupila. Ježto však vinili ji, že začala nepřátelství, pobouření davu šlo nějakou chvíli do krajností; vnikl násilím do jejich kasáren: dva muži byli zraněni a jiní sotva vyvázli životem.

Za tohoto nepokoje dvůr ve zmatku radil se o králově útěku, vozy byly připraveny; hlídka gard národních spatřila je u mříže zahrady oranžové, a přinutivši je k odjezdu, zavřela mříž. Král ostatně, buď že neznal až dosud úmyslů dvora, buď že nedoufal v možnost jich provedení, odepřel uniknouti. Bázeň mísila se v jeho záměry mírumilovné, když nechtěl ani útoku na odpor se postavit, ani uchýlit se k útěku. Kdyby podlehl, obával se téhož osudu, jaký stihl Karla I. v Anglii; kdyby unikl, bál se, že vévoda Orleánský ustanoven bude správcem království. Zatím však nepohoda, únava a nečinnost stráže tělesné zmírnily hněv davu, a la Fayette přišel v čele armády pařížské.

Jeho přítomnost uklidnila dvůr, a odpovědi královy deputaci Pařížské uspokojily lid i armádu. V krátkce činnost la Fayetteova, dobrá nálada a kázeň pařížské gardy obnovily pořádek všude. Klid zase nastal. Tento dav žen a dobrovolníků, přemožen únavou, rozešel se; a gardy národní byly jednak ověřeny hájením zámku, jednak pohoštění svými soudruhy Versailleskými. Rodina královská, upokojivši se po hrůzách a únavě této strašné noci, od-

řadila se odpočinku ke druhé hodině z rána. V pět hodin la Fayette, dohlédnuv na vnější hlídky, které byly svěřeny jeho strážím, a shledav, že služba je dobře opatřena, město klidné, dav rozprášen nebo ve spánek pohroužen, věnoval také nějakou chvíli odpočinku.

Leč k šesté hodině několik mužů z lidu, vášnivějších než ostatní a dříve se probudivších, potulovalo se kolem zámku. Našli otevřenou branku, upozornili své soudruhy a vnikli do vnitř tímto vchodem. Na neštěstí stráž vnitřní ponechány byly tělesné strážím a odepřeny vojsku pařížskému. Toto osudné odepření způsobilo všechna neštěstí této noci. Stráž vnitřní nebyla dokonce ani zdvojena; sotva že dohlédli na branky a služba konala se nedbale, jako v dobách obyčejných. Oni muži, zmítaní všemi vášněmi, které přivedly je do Versailles, zpozorovali stráž tělesnou u okna a zahrnuli ji nadávkami; tato na ně vystřelila a zranila jednoho z nich. I vrhli se na tělesné gardisty, kteří chránili zámek krok za krokem a hájili se hrdinsky; jeden z nich měl ještě čas, aby upozornil královnu, kterou zvláště útočníci ohrožovali, a královna se utekla polonaha ke králi. Bouře a nebezpečí v zámku dostoupily vrcholu.

La Fayette, zpraven byv o vpádu do obydlí královského, vstoupil na kůň a odejel v největší rychlosti k místu nebezpečí. Tam našel tělesné stráž obklopeny zuřivci, kteří chtěli je pobít. Vrhł se mezi ně, zavolal několik gardistů francouzských, kteří byli na blízku, a zahnav útočníky a zachrániv tělesnou stráž, odebral se spěšně do zámku. Našel ho již pod ochranou granátníků gard francouzských, kteří přiběhli na první hluk útoku a chránili stráž tělesnou, z níž mnozí byli ukrutně pobiti, proti vražedné zuřiv-

vosti Pařížanů. Leč výjev nebyl ještě u konce; dav shromážděný na dvoře mramorovém pod balkonem krále, žádal ho bouřlivě; král se objevil. Žádali jeho odjezd do Paříže; slíbil jíti tam se svou rodinou, a tato zpráva přijata byla s pochvalou. Královna byla odhodlána následovati ho; ale předchozí události byly tak silné proti ní, že cesta nebyla pro ni bez nebezpečí; bylo nutno smířiti ji s lidem. La Fayette navrhl jí, aby ho provázela na balkon; po některém váhání se k tomu odhodlala. Objevili se spolu, a aby jedním znamením vyrozuměl tento bouřící dav, přemohl jeho rozvášnění, znovu vzbudil jeho nadšení, la Fayette políbil uctivě ruku královninu; dav odpověděl jásotem. Zbývalo ještě učiniti smír s tělesnou stráží: la Fayette přiblížil se k jednomu z nich, připjal na jeho klobouk svou vlastní trojbarevnou kokardu, a objal jej před zraky lidu, který volal: „Ať žije tělesná stráž!“ Tak skončil tento výstup. Rodina královská odjela do Paříže, provázena jsouc vojskem a svými gardami smíšenými s ním.

Povstání z 5. a 6. října bylo skutečné lidové hnutí. Není třeba podkládati tomuto povstání tajných motivů, ani přičítati mu skrytých ctižádostí; bylo vyvoláno neopatrností dvora. Hostina tělesné stráže, poplašné pověsti o útěku, strach před válkou občanskou a nedostatek potravin samy dohnaly Paříž do Versailles. Jestliže jednotliví spiklenci — a to i nejpečlivější zkoumání nechalo pochybným⁴³⁾

⁴³⁾ Z pramenů, jež Mignetovi ještě známy nebyly, vychází na jevo, že bouře 6. října organizovali placení agenti vévody Orleánského, který při tom přímo usiloval o bezživost Ludvíka XVI. Nazejtří po událostech vypsáných nařídil svému bankéři, aby smluvené mzdy nevyplácel, s výslovným odůvodněním, poněvadž prý »hlupák ještě žije« (le marmot vit encore).

— přispěli k uskutečnění hnutí, nezměnili ani jeho směru ani cíle. Tato událost měla výsledkem zničení staré vlády dvora; odňala mu jeho tělesnou stráž, přenesla ho ze sídla královského ve Versailles do hlavního města revoluce a umístila ho do středu řidu.

KAPITOLA TŘETÍ.

Od 6. října 1789 až do smrti Mirabeaua
v dubnu 1791.

Následek říjnových událostí. — Změna provincií v departementy; organisace úřadů správních a obecních dle systému svrchovanosti lidové a volby. — Finance; všechny prostředky, jichž použito, jsou nedostatečné, statky duchovenstva jsou prohlášeny za statky národní. — Prodej statků duchovenstva vede k assignátům. — Občanské zřízení duchovenstva; náboženská opposice biskupů. — Výročí 14. července; zrušení titulů; slavnost sjednocení na poli Martově; nová organisace armády; opposice důstojníků — Církevní rozluka při příležitosti občanského zřízení duchovenstva. — Kluby. — Smrt Mirabeauova. — Během celé této doby rozdíl stran stává se stále vyslovenějším.

Doba, která je předmětem této kapitoly, je méně významná událostmi než stále rostoucím rozdílem mezi stranami. Tou měrou, kterou vyvíjely se změny ve státě a v zákonech, ti, jichž zájmům nebo míněním byly na ujmu, prohlašovali se proti nim. Revoluce měla za protivníky od počátku generálního stavovského shromáždění dvůr, od sloučení stavů a zrušení výsad šlechtu, od ustanovení jediného

shromáždění a zamítnutí dvou komor ministerstvo a stoupence zřízení anglického. Od zřízení departementů měla dále proti sobě provincie se stavovskými shromážděními; od výnosu o statcích a občanském zřízení duchovenstva celý církevní svazek; od nových zákonů vojenských všechny armádní důstojníky. Zdá se, že shromáždění nemělo provésti tolik změn najednou, aby si nezpůsobilo tolik nepřátel; leč jeho obecné záměry, jeho potřeby a právě úskoky jeho nepřátel vedly ke všem těmto novotám.

Shromáždění mělo po 5. a 6. říjnu právě tak svou emigraci jako dvůr měl svou po 14. červenci. Mounier a Lally-Tollendal je opustili, zoufajíce nad svobodou ve chvíli, kdy jejich myšlenky přestaly býti prováděny. Neústupní jsouce ve svých záměrech, chtěli, aby lid, když byl osvobodil shromáždění 14. července, ihned ustal jeltnati, a to znamenalo neznati sílu revoluce. Když použito služeb lidu, jest velmi nesnadno jich se vzdáti; a nejmoudřejším není odporovati jeho zakročení, nýbrž upravití je. Lally-Tollendal vzdal se jména Francouze a vrátil se do Anglie, země svých předků. Mounier odebral se do své provincie, kterou pokusil se vzbouřiti proti shromáždění. Byla v tom nedůslednost, stěžovati si na jedno povstání a vyvolávatí druhé, zvláště když mělo býti na prospěch jiné strany; neboť jeho strana byla příliš slabá, než aby se udržela mezi starým zřízením a revolucí. Přes svůj vliv v Dauphiné, jejíž dřívější hnutí řídil, Mounier nemohl tam najíti pevného středu pro trvalý odpor; ale shromáždění bylo tím dovedeno k zrušení starého zřízení provincialního, které mohlo sloužiti za oporu válce občanské.

Po 5. a 6. říjnu zastupitelstvo národní následovalo krále do hlavního města, k jehož uklidnění jejich společná přítomnost velmi přispěla. Lid

byl šťasten, že má krále; důvody jeho jitření přestaly. Vévoda Orleánský, který, ať už klamně, ať správně byl pokládán za strůjce povstání, právě byl vzdálen; svolil odebrati se do Anglie s jakýmsi posláním. La Fayette byl určen k udržování pořádku; gardy národní, plny dobré vůle, zvykaly den ke dni kázni a poslušnosti; obecní zastupitelstvo vyšlo z prvního zmatku svého ustavení a počalo nabývatí vážnosti. Zbývala jen jedna příčina bouří, nedostatek. Přes horlivost a prozíravost výboru, jemuž uloženo zásobování, denní srocování ohrožovalo bezpečnost veřejnou. Lid, jenž tak snadno dá se klamati, když trpí, ubil rezníka, jménem François, jenž mu byl křivě udán jako obilní lichvář. Dne 21. října prohlášen byl vojenský zákon, jenž zmocňoval obecní radu k použití moci k rozehnání davů po vyzvání občanů, aby se rozešli. Moc byla v rukou třídy, které záleželo na pořádku. Obce a gardy národní podřízeny byly shromáždění; poslušnost zákonů byla vášní této doby. Poslanci se své strany toužili jen dokončiti ústavu a uskutečniti znovuzřízení státu. Měli tím více potřebu pospíšiti si, čím více nepřátelé shromáždění používali zbytků starého zřízení, aby mu působili nesnáze. Proto odpovídalo na každý jejich pokus výnosem, který, méně starý řád, zbavil je jedné z útočných zbraní.

Počalo spravedlivějším a pravidelnějším rozdělením království. Provincie, které s lítostí viděly mizeti své výsady, tvořily malé státy, jichž rozsah byl příliš veliký a správa příliš neodvislá. Záleželo na tom, aby zrušena byla jejich velikost, změněna jejich jména, a aby podrobeny byly témuž zřízení. 22. prosince shromáždění přijalo v tomto směru návrh sosenovaný Sieyès-em a přednesený Thouretem jménem výboru, který se zabýval touto věcí nepřetržitě po dva měsíce.

Francie rozdělena byla na osmdesát tři departementy, téměř stejné rozsahem i počtem obyvatelstva. Departement byl rozdělen na distrikty, distrikty v kantony. Správa jejich uspořádána byla jednotně dle způsobu zřízení hierarchického. Departement měl správní radu, složenou ze třiceti šesti členů, a výkonné říditelstvo pětičlenné; jak jméno samo naznačuje, v moci prvního bylo rozhodovati, v moci druhého jednati. Okres byl uspořádán stejným způsobem, ač v menším rozměru. Měl radu a říditelství méně četné, které závisely na radě a říditelství nadřízeném. Kanton, složený z pěti nebo šesti farností, byl okrskem volebním a ne správním; občané s aktivním právem volebním (a k tomu bylo třeba platiti daň rovnou třem denním mzdám pracovním), shromažďovali se k volbě svých poslanců a úředníků. Všechno v novém zřízení podléhalo volbě. Ale tato měla několik stupňů. Zdálo se nerozvážným svěřiti lidu volbu jeho poslanců, a nezákonným nepovoliti mu na ní účast: této nesnázi unikli dvojí volbou. Občané kantonu s aktivním právem volebním jmenovali volitele, na něž vznesen úkol voliti členy shromáždění národního; správce departementů, distriktů a soudce soudních dvorů. Byl ustanoven trestní soudní dvůr pro celý departement, civilní soud pro každý okres a soud smírčí pro každý kanton.

Taková byla ústava departementů. Zbývalo uspořádati ústavu obce: správa této svěřena byla vrchní radě a obecnímu zastupitelstvu, složenému z členů, jichž počet byl úměrný lidnatosti měst. Úředníci obecní byli jmenováni bezprostředně lidem, a mohli jediní žádati zakročení ozbrojené moci. Obec tvořila první stupeň společnosti, království tvořilo poslední; departement byl pojítkem obce a státu, zájmů obecních a zájmů čistě místních.

Provedení tohoto plánu, který organisoval svrchovanost lidu, který všem občanům dával účast na volbě jejich představených, který svěřoval jim jejich vlastní správu a dělil je na soubory, které nepřekážejíce státnímu celku ve volném pohybu, udržovaly vzájemný poměr jeho částí a zamezovaly jejich osamocení, vzbudil nespokojenost některých provincií. Stavové v Languedocu a Bretagni protestovali proti novému rozdělení království; a parlamenty v Metáci, Rouenu, v Bordeaux a Toulouse pozvedly se proti opatřením shromáždění, které potlačilo prázdňové parlamenty, zrušilo stavy a za nekompetentní prohlásilo výbory stavovské. Stoupenci starého zřízení vládního chápali se všech prostředků, aby je v jeho postupu vyrušili: šlechta bouřila provincie, parlamenty vydávaly výnosy, duchovenstvo čtlo pastýřské listy, a spisovatelé užívali svobody tisku k útokům na revoluci. Její dva úhlavní nepřátelé byli šlechtici a biskupové. Parlament, nemaje základní opory v lidu, tvořil pouhý úřad, jehož útokům se předešlo jeho zrušením, kdežto šlechta a duchovenstvo měly po ruce prostředky k jednání, které přetrvaly jejich stavovský vliv. Nehody obou těchto tříd byly z velké části jimi samými způsobeny: Když byly popouzely proti revoluci ve shromáždění, napadly ji později s otevřenou mocí, duchovenstvo pobuřováním uvnitř, šlechta volajíc Evropu proti ní do zbraně. Doufali mnoho od anarchie, která, pravda, způsobila mnoho zla ve Francii, ale která daleka byla toho, aby učinila jejich vlastní postavení lepším. Vizme, co vedlo k nepřátelství duchovenstva, a vraťme se proto poněkud zpět.

Revoluce byla povstala pro stav finanční, a dosud nemohla odstraniti nesnází, které ji přivodily. Věci největší důležitosti zaujaly volné chvíle shromáždění. Povoláno byvši, ne k zaopatření peněz

správě, nýbrž aby dalo ústavu státu, přerušovalo ob čas své porady zákonodárné, aby uspokojilo nejnaléhavější potřeby státního pokladu. Necker navrhl prostředky prozatímní, které byly schváleny s důvěrou a téměř bez debaty. Přes tuto horlivost viděl ne bez mrzutosti, že záležitosti finanční jsou podřízeny záležitostem ústavy a ministerstvo shromáždění. První půjčka třiceti millionů, povolená 9. srpna, se nezdařila; pozdější půjčka osmdesáti millionů, povolená 27. téhož měsíce, nestačila. Daně byly zmenšeny nebo zrušeny a nevynášely téměř ničeho pro nesnadnost vybírání. Stávalo se bezvýsledným uchýlovati se k důvěře veřejnosti, která odpírala pomoci; a v září navrhl Necker jako jediný prostředek mimořádnou daň jedné čtvrtiny z příjmů, najednou splatnou. Každý občan měl ji určití sám, užívaje této přísěžní formule tak prosté, která tak dobře vystihuje ony první chvíle poctivosti a vlastenectví: „Prohlašuji s pravdou.“

A tehdy dal Mirabeau udělití Neckerovi skutečnou diktaturu v záležitostech finančních. Mluvil o naléhavých státních potřebách, o pracích ve shromáždění, které nedovolovaly mu vyšetřiti plán ministrův a které mu bránily ve zkoumání jiného, o obratnosti Neckerově, které zaručuje zdar jeho plánu, a naléhal na shromáždění, aby přeneslo svou zodpovědnost za úspěch na něj a přijalo ho s důvěrou. Poněvadž jedni neschvalovali náhledů ministrových, poněvadž druzí podezřívali úmysly Mirabeauovy vzhledem k němu, skončil tuto řeč, jednu z nejvýmluvnějších, které kdy pronesl, ukazuje na hrozící bankrot a volaje: „Povolte tuto mimořádnou daň, a kéž by stačila! Povolte ji, neboť máte-li pochybnosti o povaze prostředků, nemáte jich o nezbytnosti její a o naší neschopnosti nahraditi je jinými: povolte ji, protože stav záležitostí veřej-

ných nestrpí váhání, a protože zodpovědni budeme za každý odklad. Chraňte se žádati si lhůty; neštěstí nedává jí nikdy!... Hola, pánové, při příležitosti směšného hnutí v Palais-Royal, útoku nicotného, který neměl nikdy významu, leč v hlavách slabých a převrácených myslech několika lidí zlé vůle, vyslechli jste nedávno pošetilá slova: „Katilina před branami Říma, a oni uvažují!“ A jistě nebylo kolem nás ani Katiliny, ani nebezpečí, ani stran, ani Říma. Ale dnes bankrot, hnusný bankrot je tu: hrozí pohltnuti vás, vaše statky, vaši čest, a vy uvažujete!“ Mirabeau uchvátil shromáždění, i odhlasována daň vlastenecká za všeobecného jásotu.

Leč tento pramen způsobil ulehčení jen na chvíli. Finanční stav revoluce závisel od kroku odvažnějšího a rozsáhlejšího; bylo třeba nejen podporovati revoluci, ale nad to zakrýti veliký schodek, jenž zadržoval její postup a ohrožoval její budoucnost. Zbýval jen jediný prostředek záchranný, totiž prohlásiti za národní statky duchovenstva a prodati je ve prospěch státu. Zájem obecný toho vyžadoval, i mohlo se to provésti vším právem, ježto duchovenstvo nebylo vlastníkem, nýbrž prostým správcem svých statků, které dány byly kultu a ne kněžím. Mohl tedy národ, bera na se náklady na bohoslužbu a vydržování jejích obstaravatelů, opatřiti si tímto způsobem značný pramen příjmů a míti z toho i velký výtěžek politický.

Záleželo na tom, nenechatí již ve státě společnosti neodvislých a zvláště ne starých, neboť za doby revoluce vše, co jest staré, jest proti ní. Vzdáleno jsouc nových změn, bylo by duchovenstvo svou strašnou hierarchií a svým bohatstvím se udrželo jako republika v království. Tento útvar hodil se pro jiné zřízení vládní; dokud nebylo státu, nýbrž jenom společnosti, každý stav staral se o svou orga-

nisaci a existenci. Duchovenstvo mělo své dekretály,*) šlechta své lenní právo, lid svá zastupitelstva; vše bylo neodvislo, protože vše bylo soukromou věcí jednotlivých lidí, rodin a tříd. Leč dnes, kdy funkce stávaly se veřejnými, chtěli z kněžství učiniti úřad náboženský, jako měnili království v nejvyšší úřad politický; a aby církev podřídili národu, chtěli způsobiti vydržování duchovenstva státem a odniti mu jeho statky za náhradu přiměřeného stálého příjmu. Tento veliký podnik, kterým zrušeno bylo staré zřízení církevní, byl proveden takto.

Jednou z nejnaléhavějších nutností bylo zrušení desátku. Protože byla to daň placená duchovenstvu lidem venkovským, její odstranění mělo směřovati na prospěch těch, kteří jí byli ptlačováni. A tak, když byla prohlášena výkupnost desátku v noci 4. prosince, byl zrušen bez náhrady 11. téhož měsíce; duchovenstvo vzepřelo se nejprve proti tomu, ale potom bylo tak rozvážno, že k tomu svolilo. Arcibiskup pařížský vzdal se desátku jménem všech svých spoluobratří, a tímto skutkem prozíravosti ukázal se věrným jednání privilegovaných v noci 4. srpna; ale to byl konec jejich obětí.

V krátce na to začlo jednání o statcích církevních. Biskup v Autunu, Talleyrand,⁴⁴⁾ navrhl ducho-

*) Rozhodnutí prvních papežů.

⁴⁴⁾ Smýšlení Talleyrandovo, odchyľující se v mnohé příčině nápadně od smýšlení a konání většiny duchovenstva, vysvětluje se tím, že si zvolil jen s nechtů kněžství za své životní povolání. Kdyby nebyl měl chromou nohu, byl by jako potomek starého a vynikajícího rodu šlechtického zajisté učinil rychlejší kariéru ve vojstě. Tím, že první z biskupů francouzských jal se světit kněze přísežné, uvalil na sebe církevní klatbu, kterou na něj r. 1730 vyhlásil papež Pius VI. Talleyrand však v očích mass tím jen vzrostl ve své popularitě. Nicméně vzdal se svého biskupství Autunského a nepřijal jiné hodnosti duchovní, nýbrž věnoval se výhradně záležitostem ve-

venstvu, aby se jich vzdalo ve prospěch národa, jenž by jich užil na udržování bohoslužeb a na zaplacení svého dluhu. Odůvodnil oprávněnost a vhodnost tohoto kroku. Statky duchovenstva šly do několika miliard; kdyby převzal národ jeho dluhy, náklad na bohoslužby, na nemocnice řádové a mzdu jejich správců, zbývalo ještě, z čeho zaplatiti všechny státní renty, jak stálé, tak i doživotní, a z čeho nahraditi kupní ceny soudcovských míst. Duchovenstvo pozdvihlo se proti tomuto návrhu. Spor byl velmi prudký, a bylo rozhodnuto přes jeho odpor, že není vlastníkem, nýbrž pouhým správcem statků věnovaných bohoslužbě zbožností králů nebo věřících, a že národ, staraje se o bohoslužbu, má znovu nastoupiti v držení svého majetku. Výnos, který mu je dal k dispozici, byl vyhlášen dne 2. prosince 1789.

Odtud vypukl hněv duchovenstva proti revoluci. Bylo přístupnější než šlechta na počátku generálního stavovského shromáždění, po ztrátě svých bohatství prohlásilo se však stejně jako ona proti novému zřízení, jehož stalo se nejvášnivějším a nejzarytější nepřitelem. Přes to, poněvadž rozhodnutí ono dávalo statky církevní k dispozici národu, aniž provedlo dosud jejich směnu, odpor duchovenstva nevypukl hned. Správa jejich byla mu stále ještě ponechána, i doufalo, že budou sloužiti jen za záruku dluhu, avšak že nebudou vůbec prodány.

Rejným. R. 1792 byl s diplomatickým poselstvím vypraven do Anglie, leč upadnuv v podezření, že je v tajném porozumění s králem Ludvíkem XVI., nevrátil se a zmizel — ovšem jen na čas — s jeviště politického. Po čtyři roky žil v Anglii a jmenovitě ve Spojených státech severoamerických v ústraní soukromníka a téměř zapomenut. Teprv r. 1796, když utišila se již horečka hrůzovlády, vrátil se zas do Francie, načež události brzy vynesly zase jeho jméno na povrch.

Ve skutečnosti bylo nesnadno provést tento prodej, jenž přes to nemohl býti oddalován, ježto státní pokladna udržovala se jenom zálohami a eskomptní banka, která jí vydávala poukázky, počala ztráceti všecken úvěr pro veliký počet svých emisí. Zatím vyčerpán tento úplně opatřováním státu nových pramenů příjmů. Potřeby roku tohoto a následujícího vyžadovaly prodej čtyř set millionů těchto statků; k jeho usnadnění učinilo zastupitelstvo Pařížské značné upsání, a zastupitelstva z celé říše následovala jeho příkladu. Měla odevzdati státnímu pokladu cenu statků, které přejímala od státu, aby je rozprodala jednotlivcům, leč neměla dosti peněz, i nemohla zaplatiti jich ceny, nemajíc na ně ještě kupců. Co učinila tedy? Vydala obecní úpisy, určené k uspokojení státních věřitelů do té doby, až by nabyla potřebného kapitálu k jich zrušení. Když přešlo se až sem, pochopili, že místo těchto úpisů obecních je lépe vydati úpisy státní, které by měly pevný kurs a zastávaly místo peněz kovových: to znamenalo zjednodušení opatření jeho sevšeobecním. Tak vznikly assignáty.⁴⁵⁾

⁴⁵⁾ Prodej duchovenských statků stal se pod nátlakem veřejného mínění, jež holdovalo národohospodářským ideám fysiokratickým. Učení toto, původně v Anglii vzniklé, mělo již před velikou revolucí mnoho přívrženců ve Francii, kde slavný lékař François Quesnay zásadám jeho odchoval četné žáky. K základním naukám fysiokratismu náleželo, že jediným pramenem národního bohatství je půda, že tudíž k úhradě veřejných potřeb mají sloužiti toliko přímé daně z majetku pozemkového, kdežto každá jiná daň přímá a všechny daně nepřímé prý jsou neodůvodnitelný dle práva přirozeného. Také většina členů ve shromáždění ústavodárném hlásila se k těmto zásadám, a když dříve již bylo provedeno zrušení všech nenáviděných daní nepřímých, stal se prodej statků duchovenským prvním pokusem ve velikém slohu, aby theorie fysiokratické uvedeny byly v praxi. Pokus tento selhal.

Tato novota posloužila mnoho revoluci, a jediná umožnila prodej statků církevních; assignáty, které byly pro stát prostředkem k zbavení se dluhů, staly se zárukou pro věřitele. Tito, přijímající je, nebyli nikterak povinni přijmouti v pozemcích to, co poskytlí na hotovosti. Leč dříve či později assignáty musely dojít k lidem, kteří byli ochotni je realizovati, a tu měly býti zrušeny současně s odpadnutím své záruky. Aby dosáhly svého cíle, vyžadoval se jejich nucený oběh; aby byly bezpečny, byl obmezen jejich počet na cenu statků, které byly dány do prodeje; aby nepadly příliš náhlou směnou, byly zúročeny; shromáždění chtělo jim dátí od samé chvíle jejich vydání celou podstatu peněz. Doufalo, že hotové peníze, ukryté z nedůvěry, brzy se objeví v oběhu, a že assignáty budou s nimi soutěžití. Zástava činila je stejně bezpečnými a úrok výhodnějšími. Leč tento úrok, který přinášel s sebou mnoho nevýhod, byl odstraněn při druhé emisi. Takový byl počátek těchto papírových peněz, vydaných

Byloť vydáváno assignátů tolik, že musila nejdříve snižována býti jejich míra úroková, až konečně zrušena docela, a když jim dán nucený oběh, staly se z nich papírové peníze. Jak rychle klesala jejich cena, toho dokladem jsou následující číslce: V lednu 1792 měly assignáty již jen 7-⁰/₁₀ své nominální hodnoty, o rok později klesly již na 51⁰/₁₀, za další rok na 40⁰/₁₀, v lednu 1795 již jen na 18⁰/₁₀ a 1. ledna 1796 dokonce na 0-54⁰/₁₀. Rozumí se samo sebou, že tím poměrem, kterým klesala cena peněz, zdražovaly se všechny životní potřeby. Platy důstojníků a generálů revolučních armád na př. šly na papíře do úžasné výše, ve skutečnosti však mívali majitelé těchto na pohled přímo luxuriózních důchodů často hlad a bídu. Zajímavo jest, že po zřízení republiky zámožní royalisté hojně kupovali a pečlivě schovávali assignáty z prvních emisí, opatřené ještě obrazem Ludvíka XVI. Činili tak v naději, až zase bude obnoveno království, že tyto papíry jediné zůstanou v oběhu a podrží svou platnost.

nejprve z nutnosti a opatrně, které umožnily revoluci provedení tak velikých věcí, a které pozbyly úvěru z příčin, ležících ještě méně v jich povaze než v pozdějším jejich užívání.

Když duchovenstvo vidělo, že správa jeho statků výnosem ze dne 29. prosince přenesena na obecní zastupitelstva, že bude jich prodáno za čtyři sta millionů, že vydány jsou peníze papírové, které usnadňují jeho oloupení a odnímají mu při tom statky na vždy, neopomenulo ničeho k hájení věci svého bohatství. Učinilo poslední pokus; nabídlo uskutečnití svým jménem půjčku čtyř set millionů, což bylo zamítnuto, protože bylo by znovu bývalo uznáno vlastníkem, když už jednou bylo rozhodnuto, že jím není. I chápalo se tedy všech prostředků, by mařilo podniky zastupitelstev. Na jihu pobouřilo katolíky proti protestantům; na kazatelně bouřilo svědomí; ve zpovědnici prohlašovalo prodej statků za svato-krádež a na řečništi snažilo se uvrhnouti podezření na úmysly shromáždění. Vyvolávalo, pokud jen mohlo, spory náboženské, aby je do nich zapletlo a aby smísilo věc svých vlastních zájmů s věcí náboženství. Zneužívání a neprospěšnost klášterních slibů v této době byly uznány celým světem, ba i samým duchovenstvem. Od jejich zrušení dne 13. února 1790 biskup z Nancy, chápaje se příležitosti, navrhl lstivě, aby jedině katolické náboženství mělo veřejné bohoslužby. Shromáždění pozvedlo se proti důvodům, které vedly k tomuto návrhu, a přešlo přes něj k dennímu pořádku. Leč tentýž návrh byl přednesen znovu v jiném sezení; a po velmi prudkých debatách shromáždění prohlásilo, že z úcty k nejvyšší bytosti a náboženství katolickému, jež jediné vydržováno na útraty státu, nemůže dle svého mínění rozhodnouti o otázce, jež mu byla podána.

V takové náladě bylo duchovenstvo, když v měsíci červnu a červenci r. 1709 podniklo shromáždění uspořádání jeho vnitřní organisace. S netrpělivostí již čekalo na tuto příležitost k zanícení církevního sporu. Tento návrh neopatrný, jehož přijetí způsobilo tolik zla, směřoval k opětnému návratu církve v její staré základy a k očištění víry; nebyl nikterak dílem filosofů, ale přísných křesťanů, kteří chtěli podepřítí bohopoctu ústavou a spojití je obě k blahu státu. Svod biskupství na týž počet jako departementů, obdoba rozdělení církevního s rozdělením občanským, jmenování biskupů voliteli, kteří volili funkcionáře správní a poslance, zrušení kapitul a záměna kanovnictví vikářstvími, takový byl tento plán: nic z toho netýkalo se nauky nebo obřadů církve. Po dlouhou dobu byli biskupové a jiní hodnostáři duchovní jmenováni lidem; a co se týče hranic diocésí, to byla změna čistě materiální, která neměla v sobě nic náboženského. Ostatně bylo velkomyšlně postaráno o vydržování členů stavu duchovenského, a viděli-li se vysocí hodnostáři zkráceni ve svých příjmech, bylo přidáno farářům, kteří tvořili největší jeho část.⁴⁶⁾

Leč občanská organisace duchovenstva poskytla záminku příliš vítanou, než aby se jí nechopili. Od zahájení rozhovoru protestoval arcibiskup z Aix proti zásadám výboru církevního. Dle něho bylo to proti církevní nauce, aby biskupové byli ustanovováni mocí občanskou nebo jí sesazováni; a ve chvíli, kdy rozhodnutí mělo býti odhlasováno, připomenul znovu

⁴⁶⁾ Opatření tato nedotýkala se ovšem zásad věroučných, nieméně odpůrcové jejich pokládali je za zasahování do vrchnostenských práv papežových. Minulost katolické Evropy před velikou revolucí francouzskou kromě několika zcela ojedinělých pokusů nezná případu, aby stát uváděl ve svou závislost církev.

biskup clermontský zásady přednesené arcibiskupem z Aix a vyšel ze sálu v čele všech odpůrců. Rozhodnutí prošlo; ale duchovenstvo zahájilo válku proti revoluci. Od této chvíle spojilo se úže s nespokojenou šlechtou. Stejně přivedeny byvše ve společné postavení obě třídy privilegované, vynaložily všechnu sílu, aby zabránily provedení reforem.

Sotva byly departementy ustaveny, a již poslaly tam komisaře, aby svolali volitele a pokusili se o nová jmenování. Jejich nadějí nebylo vůbec dosíci příznivých voleb, nýbrž zanítiti spory mezi shromážděním a departementy. Leč tento plán byl oznámen s řečníště, a jakmile byl znám, selhal. Jeho původci tedy chopili se věci jinak: lhůta mandátů daných poslancům generálního stavovského shromáždění došla, jejich moc měla trvat již jen rok dle přání okresů. Bývalí privilegovaní využili tohoto času, aby se dožadovali obnovení shromáždění. Kdyby toho byli dosáhli, byli by získali velké výhody, a proto dovolávali se sami svrchované moci lidu. „Nade vši pochybnost,“ odpověděl jim Chapelier, „všechna moc je v lidu; leč tuto zásadu nelze uplatnit v okolnostech nynějších. Obnoviti shromáždění dříve ještě, než konstituce bude skončena, znamenalo by zničit konstituci i svobodu a patřiti na to, jak rodí se znovu rozdíly stavovské, marnotratnost ve příjmech státních a násilí, které kráčí v patách za despotismem.“ Všechny zraky se obrátily k pravici a spočinuly na abbéovi Maury. „Pošlete ty lidi do Châteletu,“ zvolal tento náhle, „anebo, neznáte-li jich, nemluvte o nich!“ — „Je nemožno,“ pokračoval Chapelier, „aby konstituce nebyla dána jediným shromážděním. Ostatně staří volitelé již neexistují, okresy jsou smíšeny v departementech; rozdíly stavovské zanikly. Podmínka obmezení plných mocí ztrácí tedy platnost; a je proti

zásadám konstituce, aby poslanci, jichž mandáty jsou jí dotčeny, nezůstali v tomto shromáždění; jejich přísaha velí jim tam zůstatí, a zájem veřejný toho vyžaduje.“

„Oklopují nás záhadami,“ ujal se opět slova abbé Maury; „od kdy jsme shromáždění národní? Mluví se o přísaze, kterou jsme složili dne 20. června, a nemyslí se na to, že nemohla zrušiti oné, kterou složili jsme našim volitelům. A potom, pánové, konstituce jest dokončena; zbývá nám jen prohlásiti, že úplná moc výkonná náleží králi; jsme tu jen proto, abychom zajistili národu francouzskému právo vlivu na jeho zákony, abychom stanovili, že daň ustanovuje souhlas lidu, abychom zabezpečili svoji svobodu. Ano, ústava jest hotova, i protestuji proti všelikému usnesení, které by obmezovalo moc lidu nad poslanci. Zakladatelé svobody jsou povinni respektovati svobodu národa; národ jest nad námi; a my ničíme svoji moc, poutajíce moc národa.“

Pochvala s pravice provázela tato slova abbéa Maury. Mirabeau vystoupil na řečniště. „Plaší se,“ pravil, „od kdy zástupci národa stali se národním shromážděním. Já pravím, že od toho dne, kdy našedše přístup ku své zasedací síni obklopený vojáky, sešli se na prvním místě, kde mohli se shromáždití, aby přísahali, že spíše zahynou, než zradí a opustí práva národa. Naše práva, ať byla jakákoli, změnila toho dne svou povahu; ať jakákoli je moc, kterou jsme prováděli, naše snahy, naše práce je ospravedlnily; souhlas národa je posvětil. Vy všichni vzpomínáte si jistě slov onoho velkého muže starověku, jenž přestoupil meze zákona, aby zachránil svou vlast. Vyzván byv od buřičského řečníka, aby prohlásil, zachoval-li zákony, odpověděl: „Přísahám,

že jsem zachránil vlast.“⁴⁷⁾ Pánové (obraceje se k zástupcům obcí), přísahám, že jste zachránili Francii!“ Celé shromáždění zvedlo se mimovolným hnutím a prohlásilo, že jeho zasedání nebude skončeno, leč až bude dovršeno jeho dílo.

Pokusy protirevoluční množily se téže doby i mimo shromáždění. Pokusili se svéstí nebo desorganisovati armádu; ale shromáždění učinilo moudrá opatření v tomto ohledu: připoutalo vojsko k revoluci, činíc hodnosti a postup nezávislým na dvoru a titulech šlechtických. Hrabě d'Artois a princ de Condé, kteří se uchýlili po 14. červenci do Turina, navázali styky s Lyonem a jím; leč emigrace, nemajíc ještě v této době pevného postavení za hranicemi, jako měla později v Koblenci, a postrádajíc opory uvnitř, setkala se s nezdarem ve svých záměrech. Pokusy o vzbouření, které provádělo duchovenstvo v Languedocu, byly tedy bezvýsledny; vedly k několika nepokojům krátkého trvání, leč nevznítily ani dost málo války náboženské. Je třeba času k utvoření strany, a je ho třeba ještě více k jejímu přemluvení k vážnému boji. Méně nevhodný byl záměr unésti krále a odvésti jej do Péronne. Markýz de Favras za pomoci⁴⁸⁾ Monsieura, bratra

⁴⁷⁾ Řečník naráží na thébského hrdinu Epaminonda, původce svrchovanosti Théb nad ostatním Řeckem ve IV. stol. př. Kr. Zákon thébský nařizoval, že nikdo nesmí podržeti vojenské velitelství déle jednoho roku. Epaminondas znaje neschopnost ostatních vůdců, prohřešil se proti liteře zákona, podržel velitelství a přivedl válku se Spartou ke slavnému konci. Když pak od nepřátel svých byl obžalován pro přestupek zákona, doznal svou vinu a prohlásil, že jest ochoten za ni přdstoupiti smrt s podmínkou, že na jeho náhrobek budou vryta slova: Epaminondas byl k smrti odsouzen proto, že zachránil vlast.

⁴⁸⁾ Míněn tu starší z obou bratrů králových, hrabě Proveneský (později král Ludvík XVIII.).

králova, propůjčil se k provedení, ale plán byl odhalen. Châtelet odsoudil k smrti tohoto neohroženého dobrodruha, jehož podniknutí se nezdařilo, protože k němu příliš zjevně se připravoval. Uniknutí královo po událostech říjnových nemohlo se uskutečnit, leč potajmu, jako později stal se o ně pokus.

Dvůr byl v postavení nejistém a těžkém. Povzbuzoval všechny podniky protirevoluční, nepřiznával se k žádnému; pocítoval více než kdy jindy svou slabost a svou odvislost od shromáždění, a touže z ní se vymaniti, bál se o to se pokusiti, protože úspěch zdál se mu nesnadným. A tak podněcoval odpor, aniž se ho zjevně účastnil. S jedněmi snil o staré vládě, s jinými snažil se jen umírniti revoluci. Mirabeau vyjednával s ním krátkou dobu. Byv jedním z hlavních původců oprav, chtěl zajistiti jich trvání spoutáním stran; jeho cílem bylo nakloniti dvůr revoluci a nikoli vydati revoluci dvoru. Přispění, které nabízel, neodporovalo ústavě; nemohl navrhnouti jiného, protože jeho moc založena byla na jeho oblíbenosti a jeho oblíbenost na jeho zásadách. Leč chybil tím, že je prodal; kdyby jeho nesmírné potřeby nebyly ho donutily k tomu, aby přijal peníze a prodal své rady, nebyl by býval zasloužil více hany než nezměnitelný la Fayette, Lamethové a Girondini, kteří po řadě spolčovali se s dvorem.⁴⁹⁾ Leč ani

⁴⁹⁾ V jednání se dvorem dal se Mirabeau prostřednictvím hraběte la Marche již ve Versailles v září 1789, zvláště však časté, ač nikoli přímé byly jeho styky se dvorem v Paříži od května 1790. Věze až po krk v dlužích, Mirabeau, který nikdy nepoznal ceny peněz, přijímal ode dvora dary. Přes to však nelze ho vinit z úplatnosti, neboť cokoli i potom mluvil a konal veřejně, mluvil a konal z nejvniternějšího svého přesvědčení. Svě snahy charakterisoval sám případně výrokem, že chce pořádku, ale nikoli pořádku starému. Protož od práce ničivé a bo-

jedni ani druzí nedosáhli nikdy úplné důvěry dvora, který utíkal se k nim jenom z nouze. Pokoušel se jejich pomocí zadržeti revoluci, zatím co pomocí odpůrců revoluce doufal ji zničiti. Ze všech vůdců revoluce Mirabeau měl snad největší vliv na dvůr, protože měl nejvíce výmluvnosti a síly.

řivé, jíž ve Versailles zničen starý stát feudální, postoupil v Paříži k práci kladné a tvůrčí. Proto chtěl býti ministrem prvního konstitučního krále francouzského nikoli z hamižnosti a důvodů sobeckých. Co uznal za správné, toho se domáhal třebas i za cenu své popularity. Osvědčil to na př. v květnu 1790, když se v ústavodárném sněmu a ovšem i mimo něj v klubech a politické veřejnosti vůbec theoreticky mnoho uvažovalo o otázce, náleží-li právo vypovídati válku a smlouvatí mír sněmu či králi. Mirabeau se vším ohněm své letory zastával se v té věci práv koruny. Za to jeho nepřátelé vydali tiskem a veřejně rozdávali pamflet nadepsaný: »Zrada hraběte Mirabeaua.« Leč domnělý zrádce počav řeč obhajovací svou prohlášením, že mu dobře známo, jak krátká je cesta vedoucí s Kapitolu ke skále Tarpejské, vyložil ryzost svého přesvědčení důvody tak pádnými, že pro ně získal i většinu sněmu, který přiznal v této věci králi iniciativu. Jest jen jediný svědek, jehož výpovědi by mohly vrhati temný stín na jasný politický charakter Mirabeauův, a svědkem tím není nikdo jiný než vlastní jeho korespondence s hrabětem la Marchem, vydaná v Paříži 1851 o 3 svazcích. Leč žravý sarkasmus státníkův týká se jen nestálosti, kolísavosti, nerozhodnosti a intrikánství dvora, nikoli zásad konstituční monarchie. Posledního velikého zadostiučinění dočkal se Mirabeau, jemuž nebylo souzeno domoci se křesla ministerského, 29. ledna 1791, kdy jej ústavodárný sbor zvolil za svého předsedu; než této své hodnosti netěšil se již dlouho. Když později po zrušení království slepě zuřilo se proti všemu, co upomínalo na doby nedávno minulé, hněv jeho nepřátel obrátil se proti kostem Mirabeauovým, jemuž ani mrtvému nemohli odpustiti, že byl upřímným zastancem konstituční monarchie. Z nařízení konventu byly ostatky jeho v Pantheonu vyzdvíženy a do hrobu, v němž odpočíval dříve Mirabeau, pochován obavný Marat.

Ze všech těchto spiknutí a intrik shromáždění pracovalo bez únavy na ústavě. Odhlasovalo novou soudcovskou organizaci Francie. Všechny nové úřady byly dočasny. Ježto za monarchie absolutní všechna moc vycházela od vlády, funkcionáři byli jmenováni králem; za monarchie konstituční, ježto všechna moc vycházela od lidu, funkcionáři byli jmenováni jím. Jedině trůn byl dědičný; ostatní hodnosti, ježto nebyly majetkem ani jednotlivce ani jedné rodiny, nebyly ani doživotní, ani dědičné. Zákonodárství této doby bylo založeno na zásadě jediné, na svrchovanosti lidu. I samy úřady soudcovské měly tento ráz pohyblivosti: soud porotní, insti'tuce demokratická, kdysi téměř všeobecná, která přežila jediné v Anglii nájezdy feudalitý a trůnu, byla zavedena ve věcech trestních. Pro věci občanské jmenováni soudcové zvláštní. Byly zřízeny stálé soudní dvory, druhý stupeň budovy spravedlnosti, aby umožněno bylo odvolání proti omylům, a dvůr kasační, který by bděl nad zachováním ochranných forem zákona. Jakmile tato značná moc vychází od trůnu, může být neodvislá jen tehdy, nelze-li ji odnítí; leč mysli-li, že je nutno učiniti ji dočasnou, protože, závisíc na všech, nezávisela na níkom.

Při jiné, stejně důležité věci, při právu nad mírem a válkou, shromáždění rozhodlo otázku novou, choulostivou, a učinilo tak způsobem obrátným, bezpečným a správným po jedné z nejskvělejších a nejvýmluvnějších rozprav, které proslavily jeho zasedání. Ježto válka a mír více vztahovaly se na jednání než na vůli, přiznalo proti pravidlu iniciativu králi. Ten, jenž nejspíše mohl poznati vhodnost války, měl ji navrhnouti; leč sbor zákonodárny o ní rozhodoval.

Bouře lidu, rozpoutavší se proti starému zřízení vládnímu, tichla ponenáhlu. Nové hráze pou-

taly ji se všech stran; vláda revoluční ustavila se rychle: shromáždění dalo novému zřízení jeho monarchu, jeho zastupitelstvo národní, jeho zemské rozdělení, jeho ozbrojenou moc, jeho úřady obecní i správní, jeho lidové soudy, jeho duchovenstvo, jeho peníze; našlo záruku pro svůj dluh a prostředek k převodu jistých vlastnictví bez bezpráví.

Blížil se 14. červenec; tento den byl pro národ výročím jeho osvobození; chystali se oslaviti jej slavností, která povznesla by duše občanů a ztutila vzájemné svazky. Spolčení celého království mělo se státi na poli Martově; a tam pod širým nebem zástupci vyslaní osmdesáti třemi departementy, garda pařížská a monarcha měli přísahati na ústavu. Jako předehrou k tomuto svátku národnímú lidoví členové šlechty navrhli zrušení titulů, a shromáždění vidělo, jak se obnovuje sezení podobné onomu z noci 4. srpna. Tituly, znaky, roucha, řády rytířské zrušeny byly 20. června, a marnivost ztratila své výsady jako moc ztratila svoje.

Toto zasedání zjednalo rovnost všude a způsobilo shodu mezi slovy a skutky, rušíc tyto zbytky jiných dob. Tituly znamenaly druhdy hodnosti; znaky odlišovaly kdysi mocné rodiny; v livreje oblékaly se čtyř vasalů, řády rytířské chránily kdysi stát proti cizině nebo Evropu proti islamu. Leč dnes nic z toho neexistovalo: tituly ztratily svůj věčný podklad a svou vhodnost; šlechta, která nebyla již vrchností, přestala také býti ozdobou; a moc jako sláva měly nadále vycházeti také z řad lidu. Ale buď že aristokracie tkvěla více na svých titulech než na svých výsadách, buď že čekala jen na záminku, aby se prohlásila otevřeně, toto poslední opatření dovršilo jako žádné jiné její emigraci a její útočnost. Bylo pro šlechtu tím, čím zřízení ob-

čanské pro duchovenstvo, příležitostí spíše než příčinou nepřátelství.

14. červenec nadešel, málo dní tak krásných měla revoluce; jedině počasí neodpovídalo nikterak tomuto velkolepému svátku. Zástupci všech departementů byli představeni králi, jenž přijal je velmi přátelsky; dostalo se nejtklivějších důkazů oddanosti také jemu, ale jako králi ústavnímu. — „Sire,“ pravil k němu vůdce poselstva bretoňského, klekaje na koleno a podáváje mu svůj meč, „do vašich rukou odevzdávám věrný meč statečných Bretoňců; nebude potřísněn, leč krví vašich nepřátel.“ Ludvík XVI. ho zdvihl, objal ho a vrátil mu jeho meč. „Nemůže býti lépe uložen,“ odpověděl, „než v rukou mých milých Bretoňců; nikdy jsem nepochyboval o jejich oddanosti a věrnosti; řekněte jim, že jsem jich otec, bratr, přítel všech Francouzů.“ — „Sire,“ doložil vyslanec, „všichni Francouzi vás milují a milovati vás budou, proto že jste král občan.“

Na poli Martově měla se konati slavnost spojení; nesmírné přípravy k této slavnosti sotva byly skončeny. Celá Paříž přispívala po několik týdnů k přípravným pracem, aby vše bylo hotovo čtrnáctého. Ráno v sedm hodin průvod volitelů, zástupců obcí, představených okresů, shromáždění národního, gardy pařížské, zástupců armády, federovaných, departementů, vyšel z pořádku z místa, kde stávala Bastilla. Přítomnost všech korporací národních, vlající korouhve, hesla vlastenecká, rozmanité kroje, zvuky hudby a jásot lidu činily tento průvod velkolepým. Prošel městem a překročil Seine za hřímání děl po mostě z člunů, postaveném den před tím. Vešel na pole Martovo obloukem vítězným, ozdobeným nápisy vlasteneckými. Každá korporace zaujala v pořádku za hlučného jásotu místo vykázané.

Širá prostora pole Martova byla obklopena tráv-
natými stráněmi, naplněnými čtyřmi sty tisíci di-
váků. Uprostřed zvedal se oltář dle způsobu staro-
věkého; kolem oltáře na prostorném kruhu bylo vi-
děl krále, jeho rodinu, shromáždění a zastupitelstvo;
federovaní z departementů stáli dle ustanoveného
pořádku pod svými korouhvemi; zástupci armády
a garda národní stáli v řadách se svými prapory.
Biskup autunský přistoupil k oltáři v rouše biskup-
ském; čtyři sta kněží, oděných v bílých rízách a
ozdobených vlajícími stuhami trojbarevnými, se po-
stavilo na čtyřech rozích oltáře. Mše byla sloužena
za průvodu vojenské hudby; biskup autunský po-
žehnal potom říšskou korouhev oriflammu⁵⁰⁾ a osm-
desát tři prapory.

Tu nastalo hluboké ticho na tomto nesmírném
okruhu; a la Fayette, který jmenován byl vrchním
velitelem gard národních z celého království, před-
stoupil první, aby složil přísahu občanskou. Byl ne-
sen pažemi granátníků k oltáři za jasotu lilu, i zvol-
lal povýšeným hlasem ve jménu svém, vojska a fe-
derovaných: — „Přisaháme, že budeme vždy věrní
národu, zákonu a králi, že podporovati budeme ce-
lou svojí mocí ústavu odhlasovanou shromážděním
národním a přijatou králem a že zůstaneme spo-
jeni nezrušitelnými svazky bratrství.“ V tom vý-
střely z děl, bouře výkřiků „sláva národu!“ „sláva
králi!“ a zvuky hudby splynuly dohromady. Před-
seda shromáždění složil touž přísahu a všichni zá-
stupci ji opakovali najednou. Tu zvedl se Ludvík
XVI. a pravil: „Já, král francouzský, přísahám, že
použiji veškeré mocí, jež stanovena mi ústavodár-

⁵⁰⁾ Tou dobou byla oriflamma již jen reliquií histo-
rickou, neboť naposledy vlála v bitvě u Azincourtu proti
Angličanům r. 1415. Byla to červená zástava na pozlacené
tyči. V době míru chována byla v opatství St. Denis.

ným projevem státu, k zachování ústavy, usnesené shromážděním národním a mnou přijaté.“ Královna nadšeně pozvedla prince v náručí a ukazujíc jej lidu pravila: „Hle, můj syn; je právě tak jako já téhož mínění.“ V téže chvíli korouhve se sklonily, jásoť lidu se rozlehl: poddaní věřili v upřímnost vládcovu, vládce v oddanost poddaných, i ukončen tento den slavnostním pěním chvalozpěvů.

Slavnosti spojení prodloužily se ještě na nějakou dobu; hry, osvětlení, tance uspořádány byly městem Paříží zástupcům departementů. Na téže půdě, kde rok před tím zvedala se Bastilla, konal se ples; železné mříže a zříceniny byly rozházeny tu i tam a na bráně umístěn byl tento nápis, jenž tvořil kontrast s bývalým určením tohoto místa; „Zde se tančí.“ „Vskutku tančilo se s radostí, bezpečně,“ praví jeden ze současníků, „na téže půdě, kde prolito tolik slzí, kde tolikráte vzdychaly odvahy, veliký duch, nevinnost, kde tak často byly dušeny výkřiky zoufalství.“ Po skončení těchto slavností byl ražen slavnostní peníz k uchování jejich památky na vždy a každý z federovaných vrátil se do svého departementu.

Federace odložila pouze nepřátelství stran. Začly znovu malé intriky jak ve shromáždění, tak mimo ně. Vévoda Orleanský vrátil se se své cesty, nebo, lepe řečeno, ze svého vyhnanství. Vyšetřování o událostech ze dnů 5. a 6. října, na nichž vina přikládána jemu a Mirabeauovi, bylo vedeno soudním dvorem Châtelet. Proces, který byl zatím přerušen, byl znovu zahájen. Tímto útokem ukázal se dvůr znovu neprozřetelným; neboť bylo nutno žalobu buď dokázati nebo ji vůbec nepronesiti. Shromáždění, které bylo rozhodnuto, že vydá vinníky, najde-li je, prohlásilo žalobu za neodůvodněnou; a Mirabeau po prudkém výpadu proti tomuto jednání přinutil pra-

vici k mlčení a zůstal vítězem nad obviněním, jež proneseno jen proto, aby ho zastrašilo.

Neútočilo se jen na jednotlivé poslance, ale i na samo shromáždění. Dvůr kul pikle proti němu; pravi-
ce hnala je do krajností. „Nám líbí se jeho
výnosy,“ říkával abbé Maury; „chceme ještě
dva nebo tři takové.“ Uplacení pisatelé hano-
pisů dali prodávati před jeho dveřmi spisy schopné,
aby odňaly mu vážnost u lidu; ministři hanili je a
překáželi mu v jeho postupu. Necker, jehož stále
pronásledovala vzpomínka na jeho bývalý vliv, psal
mu pamětní spisy, v nichž potíral jeho výnosy a
udílel mu rady. Tento ministr nemohl zvyknouti
vedlejší úloze, nechtěl následovati jeho pronikavých
plánů zcela opačných jeho myšlenkám o opravách
pozvolných. Konečně buď že byl přesvědčen, buď
unaven bezvýsledností svého úsilí, Necker opustil
Paříž, podav svou demissi dne 4. září 1790; a ce-
stoval potají provinciemi, kterými čtrnáct měsíců
před tím jel v triumfu.⁵¹⁾ Za revoluce lidé upadají
snadno v zapomenutí, protože národové vidí jich
mnoho a žijí rychle. Nechce-li se, aby byli ne-
vděční, je třeba neustati ani na chvíli složití jim
vhod.

Na druhé straně šlechta, které dostalo se no-
vého podnětu k nespokojenosti zrušením titulů, po-
kračovala ve svých pokusech protirevolučních. Pro-
tože nemohla vzbouřiti lidu, jenž ve svém postavení
nalézal nové změny velmi výhodnými, utekla se k ji-

⁵¹⁾ Od svého propuštění z úřadu ministerského až do
své smrti r. 1804 žil Necker na svém statku v Coppetu.
V bouřlivých tehdejších časech marně se pokoušel cti-
žádostivý tento muž zachrániti jméno své před zapome-
nutím některými spisy obrannými. Zpráva o jeho smrti
nezpůsobila v politické veřejnosti Francie vzrušení žád-
ného.

nému prostředku, jenž zdál se jí jistějším: opustila království, aby se tam vrátila, zapletouc Evropu do svého sporu. Leč čekajíc, až by se emigrace mohla organisovati, čekajíc, až najde revoluci cizí nepřátele, neustávala jí jich buditi uvnitř království. Na vojsko od nějaké doby působilo se v různém směru, jak shora řečeno. Nový zákon vojenský byl přízniv pro vojíny prosté: hodnosti, dříve dle urozenosti rozdílené, udílel dle stáří. Většina důstojníků byla oddána zrušenému zřízení a netajila se tím. Když měli skládati přísahu, že věrní budou národu, zákonu a králi, která stala se přísahou obecnou, jedni opustili armádu a šli zvětšit řady vystěhovalců; druzí snažili se získati vojíny na svou stranu.

Jenerál markýz de Bouillé náležel k těmto; vzpírav se dlouho proti přísaze občanské, složil ji konečně s tímto úmyslem. Měl pod svým velením dosti mnoho čet; byl blízko hranic severních; obratný, rozhodný, oddaný králi, nepřítel revoluce takové, v jakou se vyvinula, ač stoupenec oprav, což jej později učinilo podezřelým v Koblenzi,⁵²⁾ držel svou armádu prostu občanů, aby zůstala věrnou, a aby nenakazila se duchem neposlušensství, který oni sdíleli s vojskem. Dovedl si také zachovati svým rozvážným chováním a vlivem své veliké povahy důvěru a oddanost vojínů. Nebylo tomu tak jinde. Důstojníci byli předmětem všeobecné nenávisti; vinili je, že zkracují žold a nepodávají účtů z nákladů na vojsko; mínění politická měla na tom také podíl. Tyto spojené příčiny vzbudily vzbouření části vojínů. Vzpoula v Nancy v srpnu 1790 způsobila živý rozruch a stala se téměř znamením války občanské. Tři pluky, a sice z Château-Vieux, z Maistre-de-

⁵²⁾ Koblenz byl hlavním sídlem francouzských vystěhovalců v Německu.

Camp a pluk královský vzbouřily se proti svým velitelům. Bouillé dostal rozkaz, dáti se na pochod proti nim; učinil tak v čele posádky a gardy národní z Met. Po dosti prudkém boji je podrobil; shromáždění mu k tomu blahopřálo; ale Paříž, která viděla ve vojínech vlastence a v Bouilléovi spiklence, zachvátilo vzrušení při této zprávě. Lid se srocoval a žádal, aby v obžalobu dáni byli ministři, kteří dali jeneráli Bouilléovi rozkaz k pochodu proti Nancy. Nicméně la Fayette rozprášil nespokojence s přispěním shromáždění, které vidouc se mezi stranou protirevoluční a anarchistickou, cdporovalo obojí s vysokou moudrostí a s touž odvahou.

Protivníci revoluce jásalí při pohledu na nesnáze, které doléhaly na shromáždění národní. Bylo nutno dle jejich mínění, aby se dalo v odvislost lidu, nebo aby zbavilo se jeho opory; zdálo se jim, že v obou případech přechod k starému zřízení bude krátký a snadný. Duchovenstvo přispívalo k tomu se své strany: prodej jeho statků, který snažilo se zameziti, byl proveden v ceně vyšší dokonce, než byla dříve určena. Lid, zproštěn desátku a upokojen ve příčině státního dluhu, byl dalek toho, aby poddal se citům biskupů. I použili občanského zřízení duchovenstva k zanícení rozkolu. Tento výnos shromáždění, jak bylo viděti, netýkal se ani kázně ani nauk církevních. Král potvrdil ho 26. prosince; leč biskupové, kteří shledávali ho neméně nepříznivý svým zájmům, než odporující pravidlům církve, prohlásili, že jest zasažením v moc božskou. Papež, lázán byv stran tohoto opatření, které olupovalo ve Francii římský stolec o jeho moc, odepřel k němu své svolení, které žádal na něm naléhavě král, a podporoval svým povzbuzováním odpor biskupů. Biskupové rozhodli se tedy, že nepřispějí ani zbla k zavedení zřízení občanského; že ti z nich,

kteří budou sesazeni, budou protestovati proti tomuto aktu nezákonnému; každé založení biskupství bez součinnosti papeže že bude neplatným a že arcibiskupové odeprou nastolení biskupům, jmenovaným dle způsobu občanského.

Shromáždění, chtějíc neškodnu učiniti tuto jednotu, upevnilo ji. Kdyby bylo přenechalo kněze rozkolníky sobě samým, přes své přání nebyli by našli žádných důvodů k válce náboženské. Leč shromáždění usneslo se, aby duchovní přísahali, že budou věrni národu, zákonu a králi a že budou podporovati občanské zřízení duchovenstva. Odepření této přísahy mělo vésti k sesazení hodnostářů s jejich biskupství a beneficií. Shromáždění doufalo, že vyšší duchovenstvo z vlastního zájmu a duchovenstvo nižší ze ctižádosti přikloní se k této opravě. Biskupové naproti tomu mysli, že všichni duchovní následovati budou jejich příkladu a že odepřením přísahy zanechají stát bez bohoslužby a lid bez kněží. Nestalo se ani dle přání jedné, ani druhé strany. Největší počet biskupů a farářů shromáždění odepřel přísahu; leč několik biskupů a mnoho farářů ji složilo. Odpírající hodnostáři byli sesazeni a jejich volitelé jmenovali nástupce, kteří přijali církevní posvěcení od biskupů z Autunu a z Lidy. Leč sesazení duchovní odepřeli vzdáti se svých funkcí, prohlásili své nástupce za vetřelce, svátosti jim udílené za neplatné, křesťany, kteří nebáli by se je uznati, za vyobcované z církve. Neopustili svých dioecésí; vydávali tam pastýřské listy, pobízeli k neposlušnosti zákonů; a tak věc zájmu hmotného a organisace stala se nejprve záležitostí náboženskou a pak záležitostí strany. Bylo dvojí duchovenstvo, jedno ústavní, druhé odporující; oboje mělo své stoupence a zvalo se navzájem rebelly a kacíři. Náboženství stávalo se dle vášní a zájmů

nástrojem nebo překážkou; a když kněží dělali fanatiky, revolucionáři dělali nevěrce. Lid, kterého nezasáhlo ještě toto zlo vyšších tříd, ztratil, zvláště v městech, víru svých otců pro neopatrnost těch, kteří jej postavili mezi revoluci a svůj kult. „Biskupove,“ praví markýz de Ferrières, „jejichž hana nebude podezřívána, zamítli podrobiti se jakémukoli narovnání, svými trestuhodnými intrikami znemožnili veškeru cestu ke smíru, obětující náboženství katolické pošetilé umíněností a zavrženíhodné lásce k svým bohatstvím.“

Lid snažily se získati všechny strany; dvořily se mu jako svrchovanému pánu těch dob. Ustavše působiti na něj náboženstvím, chopily se prostředku tehdy všemocného, klubů. Kluby byly v této době soukromými schůzemi, kde hovořilo se o opatřeních vládních, o záležitostech státních a o výnosech shromáždění. Jejich porady neměly žádné moci, ale nebyly bez vlivu. První klub děkoval za svůj vznik poslancům bretoňským, kteří již ve Versailles scházeli se spolu k úradě o svém postupu. Když shromáždění národní se přestěhovalo z Versailles do Paříže, zástupci bretoňští a ti, kteří ze shromáždění byli s nimi stejného smýšlení, konali svá sezení v bývalém klášteře Jakobínském, jenž dal své jméno jejich spolku. Nepřestal býti shromážděním přípravým z počátku; leč, poněvadž vše, co žije, roste, klub Jakobínů nespokojil se s vlivem na shromáždění; chtěl ještě působiti na obecní zastupitelstvo a lid, i připustil jako členy i členy zastupitelstva a prosté občany. Jeho uspořádání nabylo většího rozsahu, jeho jednání síly; jeho zasedání byla pravidelně uveřejňována v žurnálech; zařídil odbory v provinciích a pozvedl po bok moci zákonů jinou moc, která nejprve jí radila a na konec téměř ji vedla.

Klub Jakobínů, ztrácející svůj původní ráz a stávající se spolkem lidovým, byl opuštěn částí svých zakladatelů. Tito založili společnost pod jménem klubu z roku osmdesátého devátého. Sieyès, Chapelier, la Rochefoucauld jej řídili, jako Lamethové a Barnave řídili klub Jakobínů. Mirabeau účastnil se jednoho i druhého a byl tam stejně oblíben. Tyto kluby, z nichž jeden ovládal shromáždění a druhý lid, byly oddány novému řádu, ač v rozdílné míře. Strana aristokratická chtěla napadnouti revoluci jejími vlastními zbraněmi: otevřela kluby royalistické jako protiváhu klubů lidových. Klub, který ustaven byl první, pod jménem klubu Neodvislých, nemohl se udržeti, protože se nehlásil k žádnému mínění. Objeviv se znovu pode jménem klubu Monarchického, měl za členy všechny ty, jichž přání zastupoval. Chtěl si nakloniti lid, pořádal rozdělování chleba; ale lid, dalek jsa toho, aby jej přijal, považoval tento spolek za tajný podnik protirevoluční; mařil jeho sezení a přinutil ho k několikeré změně místa jeho schůzí. Konečně moc zastupitelstva obecního viděla se nucena zavřít tento klub, jenž často dával podnět ke vzpourám.

Nedůvěra lidu šla do krajností; odjezd králových tet, jemuž přikládal důležitost, zvětšil jeho neklid a zavládl podnět k domněnku, že chystá se odjezd jiný. Podezření nebyla nikterak bez důvodů a způsobila jakýsi druh povstání, jehož protirevolucionáři chtěli využiti k tomu, aby přiměli krále k odjezdu. Tento plán selhal rozhodností a obratností la Fayetteovou. Zatím, co dav táhl do Vincennes, aby tam zbořil věž, která dle jeho mínění, sousedíc s Tuileries, měla sloužiti králi k útěku, více než šest set osob ozbrojených vpadlo do Tuileries, aby donutily krále k útěku. La Fayette, který odebral se do Vincennes v čele gard národních, aby rozehnal

davy, přišel odzbrojit protirevolucionáře ze zámku, rozprášiv sročení lidu; i získal svou druhou výpravou znovu důvěru, kterou mu měla odníti prvá.

Tento pokus způsobil obavu před útekem Ludvíka XVI. větší než kdy jindy. Také, když nějaký čas potom chtěl se odebrat do Saint-Cloud, bylo mu v tom zabráněno davem a dokonce i vlastní jeho stráží přes úsilí la Fayette, jemuž záleželo na tom, aby zjednal vážnost zákonu a svobodu monarchovi⁵³⁾ Shromáždění, odhlasovavši nedotknutelnost vládcovu, zřídívši jeho tělesnou stráž ústavní, přidělivši regentství nejbližšímu mužskému dědici koruny, prohlásilo, že jeho útek za hranice království způsobil by jeho sesazení. Zdvojení vystěhovalectva, jeho záměry vyložené, chování již hrozivé evropských vlád bylo hodně způsobilé ke vzbuzení obav, aby král nepojal podobného rozhodnutí.

A tehdy poprvé shromáždění chtělo zastaviti postup emigrace výnosem; leč toto rozhodnutí bylo nesnadno. Kdyby byli trestáni ti, kteří vyjdou z království, porušily by se zásady svobody, posvěcené v prohlášení práv; kdyby nebyly položeny meze vystěhovalectví, byla vydána v šanc bezpečnost Francie, které šlechtici neopouštěli ani na chvíli, leč proto, aby ji napadli. Ve shromáždění mimo stranu, přející emigraci, jedni viděli jen právo, druzí jen nebezpečí; a podle toho, jak kdo nahlížel na věc, hlásil se pro nebo proti zákonu potlačujícímu. Ti, kteří ho žádali, chtěli ho míti mírný; ale v té chvíli dal se provést jen jediný, a na štěstí shromáždění couvlo před ním. Tento zákon měl na libovolné udání výboru ze tří členů pronést smrt občanskou uprchlíka a konfiskaci jeho statků. „Pro-

⁵³⁾ Bylo to 18. dubna. Událost sama svědčí, že Ludvík XVI. tou dobou byl vlastně už zajatcem.

jevy úžasu, které bylo slyšeti při čtení tohoto návrhu,“ zvolal Mirabeau, „dokazují, že tento zákon hoden jest, aby umístěn byl v kodexu Drakontově, a že nemůže obstáti mezi výnosy shromáždění národního ve Francii. Prohlašuji, že bych se pokládal za sprostěna vší přísahy věrnosti k těm, kteří byli by tak nestoudni a jmenovali by diktatorskou komisi. Obliba u lidu, po níž toužím a které se ke cti své těším, není kus slabé třtiny; v pevné zemi chci ji míti zapuštěnu, na základech spravedlnosti a svobody.“ Okolnosti vnější nebyly ještě tak znepokojivé, aby vedly k podobnému opatření bezpečnosti a ochrany revoluce.

Mirabeau netěšil se dlouho přízni lidu, které jistým domníval se býti. Toto sezení bylo posledním pro něj; jeho smrt, která přikvačila dne 2. dubna r. 1791, zdála se všeobecnou pohromou; celá Paříž byla při jeho pohřbu, Francie oděla se v smutek a jeho tělesné ostatky uloženy byly pod krovem, který byl právě zasvěcen velikým mužům ve jménu vděčné vlasti. Neměl vůbec nástupce v moci a oblíbenosti, a ještě dlouho po jeho smrti zraky shromáždění obracely se při těžkých otázkách ke křeslu, odkudž vycházivala ona velitelská slova, která končila jeho spory. Mirabeau, pomáhav revoluci svou odvahou v dobách zkoušek a mohutností svého ducha od jejího vítězství, zemřel v pravý čas. Jeho hlavou obíhaly rozsáhlé záměry: chtěl upevniti trůn a zajistiti budoucnost revoluci; dvě věci velmi nesnadné v podobné době. Jest se co báti, že království, kdyby bylo bývalo učiněno neodvislým, bylo by chtělo podrobiti revoluci, nebo, kdyby se bylo setkal s nezďarem, že by byla revoluce zničila moc královskou. Snad je nemožno obrátiti bývalou moc na nový řád; snad jest třeba delšího trvání revoluce,

aby nabyla zákonitosti a aby trůn, znovu se pozvédaje, získal novosti jiných institucí.

Od 5. a 6. října 1789 až do měsíce dubna 1791 shromáždění doplnilo znovuzřízení Francie; dvůr od-
dal se malým pletichám a záměrům útěku; třídy
privilegované hledaly nové prostředky moci, ježto
ty, kterými kdysi vládly, byly jim postupně odňaty.
Chápaly se všech příležitostí k nepokoji, které jim
poskytovaly okološlosti, aby útočily na novou vládu
a uvedly zpět bývalou vládu pomocí anarchie. Ve
chvíli, kdy znovu zabájeny parlamenty, šlechta vy-
volala protest komor prázdninových; když provincie
byly zrušeny, protest stavů; od té doby, co utvo-
řeny byly departementy, usilovala o nové volby;
jakmile došly staré mandáty, žádala rozpuštění shro-
máždění; jakmile odhlasován nový zákon vojenský,
vyvolala odpadnutí důstojníků; konečně, když všech-
ny její prostředky odporu nevedly ji k cíli jejích
záměrů, vystěhovala se z říše, aby popudila Evropu
proti revoluci. Duchovenstvo, nespokojeno jsouc ztrá-
tou svých statků právě tak jako zřízením občanským,
chtělo zrušiti nový řád vzpourami a vzpoury způ-
sobiti rozkolem. A tak během tohoto období strany
dělily se víc a více, a dvě třídy nepřátelské revo-
luci chystaly základy pro válku občanskou i s moc-
nostmi cizími.

KAPITOLA ČTVRTÁ.

Od dubna 1791 do 30. září, dne ukončení sněmu
ústavodárného.

Politika Evropy před francouzskou revolucí, soustava aliancí, sledovaná různými státy. — Všeobecná koalice proti revoluci; pohnutky jednotlivých mocností. — Porada a prohlášení v Mantui. — Útěk Varenneský; zajetí krále; jeho dočasné sesazení. — Strana republikánská oddělí se poprvé od konstituční strany monarchické. — Tato opět dosadí krále. — Prohlášení Pilnické. — Král přijme konstituci. — Konec ústavodárného sněmu; soud o něm.

Revoluce francouzská změnila politiku Evropy; ukončila zápas králů proti králům a počala zápas králů s národy. K zápasu tomuto bylo by došlo mnohem později, kdyby ho vladaři sami nebyli vyvolávali. Chtěli potlačit revoluci, a šířili ji, neboť útočíce na ni činili ji dobývací. Evropa octla se tehdy v koncích politické soustavy, která jí dosud vládla. Existence různých států, projevující se hlavně vnitřně za vlády feudální, projevovala se mnohem více za vlády monarchické. Období první končilo téměř současně pro veliké národy evropské. A tu králové, kteří zápasili tak dlouho se svými vazaly, protože byli ve styku s nimi, střetli se na hranicích svých států a jali se bojovat spolu. Ježto

nikdo z nich nemohl se domoci nadvlády všeobecné, ani Karel V., ani Ludvík XIV., protože slabí spojovali se vždy, aby seslabili silnější, vytvořila se po různých proměnách v převaze a v aliancích jakási rovnováha evropská. Není neprospěšno seznati, co bylo před revolucí, abychom mohli plně pochopiti události pozdější.

Rakousko, Anglie a Francie, to byly od míru westfálského až do poloviny osmnáctého století tři velmoci evropské. Společné zájmy spojily první dvě proti třetí. Rakousko mělo příčinu báti se Francie v Nizozemí; Anglie obávala se jí na moři. Soupeření na poli moci a obchodu bylo příčinou častých sporů, i snažili se navzájem se seslabiti neb oloupiti. Španělsko od té doby, co princ z domu bourbonského seděl na jeho trůně, bylo spojencem Francie proti Anglii. Byla to ostatně moc pokleslá; odkázáno jsouc na kout pevniny, seslabeno za systému Filipa II., rodinnou smlouvou⁵⁴⁾ zbaveno jsouc jediného nepřitele, který je mohl udržovati v činnosti, uchovalo si toliko na moři zbytek své staré nadvlády. Francie však měla jiné spojence takřka na všech stranách Rakouska: na severu Švédsko, na východě Polsko a Turecko, na jihu Německo, Bavorsko, na západě Prusko a v Italii království Neapolské. Moci ty, jimž bylo se obávati záplavy Rakouska, musily přirozeně býti spojenci jeho nepřitele. Piemont, zmítající se mezi oběma aliancemi, byl hned pro tu, hned pro onu, dle okolností a dle svých zájmů.

⁵⁴⁾ Na trůn španělský dosedli Bourbonové po dlouhé a krvavé válce r. 1713 Filipem V. R. 1738 nabyli Bourbonové španělské království Obojí Sicilie a r. 1748 i vévodství Parmského, ve kterýchžto státech zřízena secundogenitura a tertioigenitura španělská. Rodinná smlouva ze dne 15. srpna 1761 zavazovala všechny státy, v nichž Bourbonové panovali, ku vzájemné pomoci v zápletkách mezinárodních.

Hollandsko spolčovalo se s Anglií nebo s Francií, dle toho, převládala-li v republice strana místodržitelova či strana lidová.⁵⁵⁾ Švýcarsy byly neutrální.

Ve druhé polovici osmnáctého století vynikly dvě moci na severu, Prusko a Rusko. Prusko z prostého kurfiřtství bylo změněno v důležité království⁵⁶⁾ Bedřichem Vilémem, jenž mu dal státní poklad a armádu, a jeho synem Bedřichem Velikým, jenž obojího užil k rozšíření svého území. Rusko, dlouho postrádající styků s ostatními státy, bylo v politiku evropskou uvedeno zvláště Petrem I. a Kateřinou II. Přírůstek těchto dvou mocností pozměnil staré alliance. Ve shodě s kabinetem vídeňským provedlo Rusko a Prusko první rozdělení Polska v r. 1772; a po smrti Bedřicha Velikého r. 1786 dohodli se císařovna Kateřina a císař Josef o rozdělení evropského Turecka.⁵⁷⁾

⁵⁵⁾ Generální stavové nizozemští, jak se úředně nazývala republika Hollandská, dosáhli samostatnosti odbojem proti španělskému králi Filipovi II. a jeho nástupcům. O zdar odboje toho zásluhy největší získal si princ Vilém Oranžský, který r. 1581 za to povýšen na generálního místodržitele, t. j. doživotního předsedu republiky. Totéž postavení zaujímali s krátkými přestávkami také Vilémovi nástupcové, občas však pokoušel se silný proud lidový odniti rodu Oranžskému tolo postavení a státu dáti zřízení demokratické. Pokusy toho druhu zůstávaly však vždycky jen přechodními epizodami, po kterých se Oranžští pokaždé zase dostali v předešlé své postavení. Rod Oranžský v zápletkách mezinárodních vždy se spojoval s Anglií, strana lidová sympatisovala s Francií.

⁵⁶⁾ Za krále pruského prohlásil se se svolením císaře Leopolda I. a v Královci 13. ledna 1701 dal se korunovati braniborský kurfirst Bedřich III., jako král pruský toho jména první. Bylo arci zásluhou obou jeho nástupců, že korunovace ona nezůstala pouhou formální změnou v titule.

⁵⁷⁾ Stalo se tak při osobní návštěvě, kterou z jara 1787 Kateřině II. císař Josef II. učinil na Krimu. Dle

Seslaben jsa od neopatrné a nešťastné války sedmileté, přihlížel kabinet versailský bez odporu rozdělení Polska, přihlížel přípravám k povalení říše ottomanské, aniž se tomu protivil, a nechal i bez pomoci podlehnouti republikánskou stranu v Holandsku, svého spojence, pod útoky Pruska a Anglie. Ty vojenskou mocí r. 1787 znovuzřídily dědičné místodržitelství ve Spojených Provincích. Jediný čin, jenž byl ke cti politice francouzské, byla podpora, poskytnutá neodvislosti severní Ameriky. Revoluce z r. 1789, ač rozšířila mravní vliv Francie, seslabila ještě více její vliv diplomatický.

Anglie, kterou řídil tehdy mladý Pitt,⁵⁸⁾ pobouřila se r. 1788 ctížádostivými plány Ruska. Spojila se s Pruskem a Holandskem, aby jim učinila konec. Nepřátelství již již bylo by propuklo, když v tom zemřel císař Josef v únoru 1790, a nástupcem jeho stal se Leopold II., jenž v červenci přistoupil na smlouvu Reichenbašskou. Smlouva ta stanovila za sprostředkování Anglie, Ruska a Holandska základy míru mezi Rakouskem a Tureckem, jenž byl definitivně podepsán ve Svišřově dne 4.

smluv těch měly západní části tehdejšího Turecka připadnouti Rakousku, kdežto z východních mělo obnoveno býti středověké císařství byzantské jakožto ruská secundo-genitura. Odpor Anglie a Pruska, jakož i předčasná smrt císaře Josefa II. 20. února 1790 zmařily ovšem smělé tyto plány.

⁵⁸⁾ Villiam Pitt, na rozdíl od otce svého, rovněž vynikajícího státníka, mladším zvaný, již v mladých letech upoutal na sebe veřejnou pozornost jakožto znamenitá hlava ve straně whigů. Od r. 1783 stál po 17 let v čele anglického ministerstva a provedl v tomto postavení četné a dalekosáhlé reformy. V záležitostech zahraničních byl Pitt mladší jmenovitě od popravy krále Ludvíka XVI. duší všeho, co se v tehdejší Evropě podnikalo proti Francii.

srpna 1791; přispěla zároveň k uklidnění zmatků v Nizozemí.⁵⁹⁾

Na doléhání Anglie a Pruska Kateřina II. rovněž uzavřela mír s Portou v Jasseh, dne 29. prosince 1791. Tato jednání a smlouvy, jež byly jich výsledkem, zakončily politické zápasy osmnáctého století a dopřály mocnostem volnosti, aby se mohly zabývatí francouzskou revolucí.

Vládcové evropští, kteří neměli dosud jiných nepřátel mimo samy sebe, spatřovali v ní nepřitele společného. Bývalé styky válečné a spojenecké, ochablé již za války sedmileté, ustaly tehdy úplně; Švédsko spojilo se s Ruskem, a Rusko s Rakouskem. Byli již jen na jedné straně králové a na druhé národ, čekající těch, které by mu pomocníky učinil jeho příklad nebo chyby vladařů. Utvořila se záhy všeobecná koalice proti francouzské revoluci: Rakousko se k ní připojilo v naději na rozmnožení svého území;⁶⁰⁾ Anglie v naději na pomstu za válku

⁵⁹⁾ Míni se tu tehdejší Nizozemí rakouské, dnešní Belgie. Císař Josef II. vida, na jakou závalu jest jeho centralisačním novotám odlehlost Belgie od ostatní jeho říše, zamýšlel nejdříve vyměnití ji za Bavorsy, když pak plán ten zmařilo Prusko, jal se v Belgii všechny své novoty zaváděti, až vzbudil proti sobě v zemi odpor branný. Koncesse, nabídnuté jeho nástupcem Leopoldem II., většině povstalců nedostačovaly, nezbylo tudíž než potlačití je mocí vojenskou. Je přirozeno, že tato strana potlačená s otevřenou náručí přijala jako své osvoboditele pluky francouzské, když o několik měsíců později vítězně vtrhly do Belgie.

⁶⁰⁾ Slova koalice užívalo se v politickém názvosloví za druhé polovice 18. století k označení branných spolků podobně asi, jako ve století 16. týž pojem se vyjadřoval slovem liga. Důvodem rozhodujícím pro Rakousko, aby přistoupilo ke koalici, byly zajisté zájmy dynastické. Bylať královna Marie Antonie sestrou císaře Leopolda II.; nemohl mu tedy osud královské rodiny francouzské býti lhostejný, když se revoluce počínala obracetí proti ní.

americkou a na ochranění se před duchem revolučním; Prusko, aby upevnilo ohroženou moc absolutistickou a rozšířilo se, zaměstnávajíc zahálející vojsko svoje; knížata německá, aby vrátila některým členům svým feudální práva, jichž pozbyli zrušením této soustavy vládní v Elsasku; král švédský, jenž se učil rytířem libovlády, aby ji obnovil ve Francii, jako ji obnovoval ve své vlastní zemi,⁶¹⁾ Rusko, aby klidně mohlo dokončiti rozdělení Polsky, zatím co by Evropa byla zaměstnána jinde; konečně všichni vladaři z domu bourbonského v zájmu o svou moc i z přichylnosti rodinné. Vystěhovalci je povzbuzovali v těchto záměrech a vybízelí je ke vpádu. Podle nich byla Francie bez vojska, nebo aspoň bez vůdců, zbavena peněz, vydána nepořádku, syta sněmu, náchylna starému způsobu vládnímu, a k obraně neměla ani prostředků ani chuti. Přicházeli houfně, aby seúčastnili toho krátkého tažení, a sestavovali se v organisované sbory pod princem

⁶¹⁾ Švédský král Gustav III. provedl brzy po svém nástupu na trůn vstoupení proti slibu dříve danému státní převrat, směřující proti všemohoucí šlechtě. Poněvadž se z počátku opíral o stav selský a měšťanstvo, získal přízeň jejich, kterou též utvrdil některými mnohoslibnými reformami ve správě státní. Poněvadž však v přílišném sebe přecenění brzy se dal na dráhy absolutismu nejtuzšího, popudil konečně proti sobě všechny vrstvy obyvatelstva. Byl zásadním odpůrce francouzské revoluce, v níž práve spatřoval nebezpečí pro absolutní moc panovnickou vůbec. Proto se horlivě účastnil válečných příprav v koalici proti Francii, ba skončil za tou příčinou bez jakéhokoli prospěchu pro sebe válku s Ruskem, již nevedl s nezdarem. Kateřina II. vyhlédla jej za generalissima koaliční armády proti Francii, však ujmouti se velení, jak bylo nejhoroucnější tužbou jeho, nedopřál již osud králi Gustavovi. Stal se obětí šlechtického spiknutí, jehož vykonavatel Jakub Ankarström jej na maskarním plese 16. března 1792 smrtelně postřelil.

z Condé ve Wormsu a pod hrabětem z Artois v Kolenci.

Hrabě z Artois naléhal zvláště na brzké rozhodnutí ministerstev. Císař Leopold byl v Itálii; hrabě z Artois odcestoval za ním s Calonne, jenž mu zastával ministra, a s hrabětem Alfonsem z Durforta, jenž byl jeho prostředníkem se dvorem v Tuileriích a přinesl mu královu plnou moc k vyjednávání s Leopoldem. Vyjednávání konalo se v Mantui, a hrabě z Durfortu přinesl z něho Ludvíku XVI. jménem císařovým tajné prohlášení, kterým mu byla ohlašována brzká pomoc koalice. Rakousko mělo vypraviti třicet pět tisíc mužů na hranice flanderské, knížata německá patnáct tisíc do Elsaska, Švýcaři patnáct tisíc na hranici Lyonska, král Sardinský patnáct tisíc na hranici provincie Dauphiné; Španělsko mělo zvýšiti na dvacet tisíc svoji armádu v Katalonii; Prusko bylo koalici příznivo; král anglický měl se jí účastniti jako kurfiřt hannoverský. Všecky ty oddíly vojenské že vypraví se současně koncem července; dům Bourbonský pak bude protestovati, mocností vydají manifest; ale až do té doby jest nutno záměr ten uchovati v tajnosti, vyhýbat se každému povstání částečnému a nepokoušet se vůbec o útěk. Takový byl výsledek vyjednávání v Mantui dne 20. května 1791.

Ludvík XVI., buď že nechtěl se úplně vydati na milost cizině, buď že se bál vlivu, jakého by nabyl hrabě z Artois, kdyby se vrátil v čele vítězných vystěhovalců, na vládu, kterou by znovu zřídil, chtěl monarchii opět povznést raději sám. Měl v generálovi markýzu z Bouillé straníka oddaného a obratného, jenž odsuzoval zároveň vystěhovalectví i sněm a jenž mu sliboval útulek a podporu ve svém vojsku. Od nějaké doby tajně si spolu dopisovali; Bouillé připravoval vše k přijetí krále. Pod zámin-

kou pohybu nepřátelských tlup na hranici zřídil tábor v Montmédy; oddíly vojenské umístil na cestě, kterou se musil dáti král, aby mu poskytl průvod; a protože bylo třeba důvodu k těmto opatřením, předstíral, že chrání pokladnu, určenou k výplatě vojska.

Se své strany konala rodina královská potají všecky přípravy k odjezdu; málo lidí bylo do nich zasvěceno; nic je neprozrazovalo. Ludvík XVI. a královna naopak okázale zabývali se vším, co mohlo zmenšiti každé podezření, a v noci 20. června, ve chvíli určené k odjezdu, opustili palác, každý zvlášť a přestrojeni. Unikli pozornosti stráží, odebrali se na boulevard, kde je očekával povoz, a odjeli směrem k Châlonsu a k Montmédy.

Následujícího dne při zprávě o jich útěku byla Paříž nejprve zachvácená ustrnutím; záhy však nabylo vrchu rozhořčení; tvořily se skupiny, hluk vzrůstal. Ti, kdo nezamezili útěk, byli obviňováni, že ho podporovali; nedůvěrou nebyl ušetřen ani La Fayette ani Bailly. Viděli v příhodě té vpád do Francie, vítězství vystěhovalců, návrat k staré vládě, nebo aspoň dlouhou válku občanskou. Ale chování se sněmu zjednálo záhy opět pocit klidu a bezpečnosti. Sněm učinil všechna opatření, jichž bylo potřebí v poměrech tak nesnadných; pohnal k zodpovědnosti ministry a hlavní představitele moci úřední, utišil lid proklamací, dal učiniti vhodné opatření k zachování veřejného pokoje, zmocnil se moci výkonné, uložil ministru zahraničných záležitostí, Montmorinovi, aby oznámil mocnostem evropským mírumilovné úmysly jeho, vyslal komisaře k oddílům vojenským, aby se ujistil věrností jejich a přijal jejich přísahu nikoli již jménem krále, nýbrž jménem sněmu; konečně dal po departementech rozvolati rozkaz, aby zadržen byl každý, kdo by opou-

šťěl království. „A tak, ani ne za čtyři hodiny,“ praví markýz z Ferrières, „měl sněm všecku moc v rukou; vláda byla v chodu, veřejný klid neutrpěl ani nejmenšího otřesu; a Paříž i Francie seznaly z této zkušenosti, jež se stala tak osudnou království, že téměř vždycky samovládce jest cizí vládě, která existuje pod jeho jménem.“

Zatím Ludvík XVI. a rodina jeho blížili se k cíli své cesty. Úspěch prvních dnů i vzdálenost od Paříže učinily krále méně zdržlivým a důvěřivějším; dopustil se té neopatrnosti, že se ukazoval lidem; byl poznán a zadržen ve Varennes dne 21. června.⁶²⁾ V okamžiku byly všechny národní gardy

⁶²⁾ Na útěk z Paříže pomýšlel král Ludvík XVI. již dávno, a různí lidé radili mu k němu z příčin různých. Po přesídlení do Paříže počátkem října 1789 sám Mirabeau vybízel krále, by opustil hlavní město, neboť viděl, že jest ohrožován ve svobodě svého rozhodování vlivy pouličními. Arci nepředstavoval si veliký státník odchod králův jako útěk podloudný a tajný, nýbrž dle jeho mínění měl se král veřejně odebrati do Rouenu jakožto hlavního města Bretagne, první provincie, která se byla prohlásila pro konstituční monarchii. Tam měl krále přirozeně následovati také sněm, ohrožovaný v Paříži stejně jako on. Aby uposlechl této rady, k tomu nedostávalo se Ludvíkovi XVI. odhodlanosti a statečnosti. Teprv několik měsíců po Mirabeauově smrti odhodlal se král Paříž opustiti, ale učinil to způsobem, který jej rozvedl s národem. Dvůr královský podnikal okázale vše, by odvrátil od sebe jen stín podezření. Sněmu předkládal král oběžníky pro své vyslance při cizích dvorech, ve kterých je vyzýval, aby cizině vysvětlili, že se stotožňuje s ústavou, ale v tajných cirkulářích protestoval proti všemu a prohlašoval se za vězně. V klubech často se mluvilo a v novinách mnoho psalo o útěku královi, ale nikdo tomu nevěřil. A vskutku byl podnik takový málo podoben pravdě. Všecky chodby a vchody Tuillerií byly obsazeny silnými hlídkami národní gardy, a král i královna byli provázeni stráží, i když přecházeli z komnaty do komnaty. Všechno to podporovalo záměry dvora. Den před odjezdem procházela se královna s oběma svými dítkami do pozdního večera v zámeckém

na nohou; důstojníci čt' rozestavených Bouillém marně snažili se vysvoboditi krále; dragoni a husaři báli se nebo odmítli podporovati je. Bouillé, zpraven byv o neblahé příhodě této, přispěchal sám v čele pluku jízdy. Bylo však již pozdě; když dorazil do Varennes, byl král odtamtud již několik

parku, načež se s nimi vracela tak, aby byla viděna od všech stráží, a uložila ditky na lůžka. Také sama ulehla, totéž učinil i král. Avšak již k 11. hodině noční vstala opět, probudila děti a oblékala je, načež se tyto v průvodu své vychovatelky vévodkyně Turrelové vydaly z paláce tajnou chodbou, k níž si klíč zavčas opatřila královna. Nějakou chvíli po nich vyšli touže cestou král i sestra jeho Alžběta a setkali se s dětmi na umluveném místě na boulevardu. Radost ze šťastného uniknutí byla všem zkalena tím, že královna, jež Tuillerie opustila poslední, nepřicházela. Pravou věcností byla čekající hodina jejího prodlévání. Konečně se toužebně očekávaná objevila a záhada vysvětlena. Sotva vykročila královna v průvodu věrného důvěrníka na ulici, potkala se s kočárem La Fayetteovým, před kterým neseny hořící pochodně. Na štěstí nepovšiml si velitel národní gardy zakuklené ženy, ale hned nastala nesnáze jiná. Průvodce královnin, málo obeznalý v klikatých uličkách starého města pařížského, zabloudil a dorazil na určené místo o hodinu později než bylo smlouveno. Nemeškajíce vsedli všichni do fiakru, za jehož vozku přestrojen byl hrabě Ferzen, rodilý Švéd, králi Ludvíkovi a jeho rodině tělem a duší oddaný. Ten vyvezl je až za bránu sv. Martina, kde přesedli všichni do připraveného již velikého cestovního vozu. Přese všechnu tíseň, která přirozeně skličovala jej a jeho rodinu, nabýval král dobré mysli od okamžiku, kdy opustili poslední ulici hlavního města, neboť měl s sebou cestovní pas na jméno ruského barona Korša. Ba, čím dále se vzdalovali od Paříže, tím neopatrněji vedl si král a tím častěji vyhlížel z okna, tak že již v Châlonu sur Marne lidé jej poznávali a pozdravovali, začož on přívětivě děkoval. Nicméně bez valnější celkem nehody dostali se prchající až do Menehouldu, kam dorazili 21. června kolem osmé hodiny večerní. Na své neštěstí vystoupil tam král z vozu, avšak poštmistr Drouet, muž smýšlení republikánského, jej poznal. Poněvadž si však přece nedůvěřoval, nemýli-li se snad v osobě, sedl

hodin pryč; škadrony jeho byly unaveny a zdráhaly se jíti dále. Národní gardy byly všude ve zbraňi, i nezbývalo mu po nezdaru jeho podniku než opustiti vojsko i Francii.

Sněm, zvěděv o zajetí krále, vyslal jako svoje komisaře k němu tři své členy, Pétiona, Latour-Maurlbourga a Barnavea; ti setkali se s rodinou královskou v Épernay⁶³⁾ a vrátili se s ní. Během cesty té Barnave, dojat jsa dobrou vůlí Ludvíka XVI., přívětivostí Marie Antonietty a osudem celé rodiny

rychle na koně, aby s jedním ještě průvodcem krále stíhal. Gestou zvěděl, že dal král v Menelouldě kočímu nahlas rozkaz: »Do Varennes!« Vskutku přibyl tam povoz královský kolem jedenácté hodiny noční, k velikému svému překvapení nenalezli tam však cestující příprze, která je měla očekávati. Bylo to vinou opozdění královnina, jež spojencům královým ovšem známo býti nemohlo. Král s královnou vystoupivše z vozu vykonali krátkou noční procházku městem, ale když se vraceli k vozu, bylo již celé město vzhůru, neboť zatím dorazil tam také již i Drouet a rozhlásil, že cestující jsou král a členové jeho rodiny. Byli vyzváni, aby předložili své cestovní papíry, ale pas na jméno barona Korfa vyhradil si městský úřad dříve prozkoumati, nežli cestující propustí dále. Zatím byli všichni odvedeni do domu městského prokurátora Sauce, kde strávili hroznou noc až na obě děti, které klidně spaly, zatím co ulicemi vířil hluchý lomoz a zvony byly na poplach, svolávajíce lid z okolních míst do Varennes. Osud nešťastníků rozhodlo vojsko, neboť většina místní posádky přešla na stranu lidu, a král neměl odhodlanosti, aby menšině, jež mu zůstala věrna a byla odhodlána prosekati mu stůj co stůj další volný odjezd k východní hranici, dal povel k prolévání krve. A tak vracel se nešťastný Ludvík XVI. nazejtří opět do Paříže jako zajatec, uniknuv palácovému svému vězení sotva na 24 hodiny. Krásné rusé vlasy královniny Marie Antonie sešedivěly za několik těch hrůzoplých chvil ve Varennes do jednoho.

⁶³⁾ Vlastně nesetkala se deputace sněmovní s královskou rodinou v samém Épernay, nýbrž v nedalekém městečku Dormans.

královské, tak ponížené, osvědčoval mu nejživější zájem. Od onoho dne mu přispíval radou i pomocí. Průvodu, dorazivšímu do Paříže, bylo projítí nesmírným davem, z něhož neozývaly se ani projevy souhlasné ani reptání; zachoval pochmurné mlčení.

Král byl prozatímně sesazen; byla mu dána stráž, stejně jako královně; jmenováni komisaři, kteří ho měli vyslýchati. Všecky strany byly vzrušeny; jedni chtěli ho ponechati na trůně přes jeho útěk, jiní tvrdili, že se vzdal trůnu, odsuzuje v manifestu adresovaném Francouzům při svém odjezdu i revoluci i skutky z ní vyplynuvší v době té, již nazýval dobou zajetí.

Tehdy počala se objevovati strana republikánská. Dosud byla buď odvislá nebo se skrývala, protože neměla vlastní existence nebo záminky k projevení se. Zápas, jenž se rozpoutal nejprve mezi sněmem a dvorem, pak mezi samými stoupenci ústavy, nastával nyní mezi stoupenci ústavy a republikány. Takový jest, v době revoluce, pravidelný chod věcí. Straníci nového řádu sblížili se v době té a sřekli se rozporů, které nebyly na prospěch zájmům jejich v době, kdy sněm byl všemohoucí, a které stávaly se nebezpečnými ve chvíli, kdy vystěhovalci hrozili se strany jedné a lid se strany druhé. Mirabeau již nežil; střed, o nějž se opíral tento výmluvný řečník a jenž tvořil část sněmu nejméně ctižádostivou a královskému rodu nejoddanější, mohl, jsa opět spojen s Lamethy, znovu dosadití Ludvíka XVI. a konstituční monarchii i čeliti překypění lidu.

Spolek ten se uskutečnil; Lamethové dohodli se s Andrém a předními členy středu, smluvili se s dvorem a otevřeli klub mírných republikánů (Feuillantů), aby zjednali protiváhu proti klubu Jakobi-

nův. Těm však nenedostávalo se vůdců; bojovali pod Mirabeauem proti Monnierovi, pod Lamethy⁶⁴⁾ proti Mirabeauovi, bojovali pod Pétionem a Robespierem proti Lamethům. Strana, která chtěla druhé revoluci, podporovala stále nejkrajnější účastníky revoluce již vykonané, protože to znamenalo přiblížit si zápas a vítězství. Teď konečně z podřízené stávala se neodvislou; nebila se již za jiného a na účet cizího mínění, ale za sebe a za svůj vlastní prapor. Dvůr, četnými chybami svými, neopatrnými piklemi a konečně i útekem královým, umožnil jí přiznati svůj cíl; a Lamethové, opustivše ji, ponechali ji oprávněným vůdcům jejím.

Lamethové zakusili také sami výbuch davu, který viděl jen jejich spojení se dvorem, nezkoumající jeho podmínek. Ale podporování jsouce všemi stoupenci ústavy, byli nejmocnější ve sněmu, a záleželo jen na tom, aby co nejdříve znovu dosadili krále, by ukončil spor, který ohrožoval nový pořádek, oprávněuje stranu republikánskou žádati svržení s trůnu, pokud by trvalo prozatímné sesazení. Komisaři pověřeni výslechem Ludvíka XVI. nadiktovali mu sami prohlášení, jež předložili jeho jménem sněmu a jež zmírnilo špatný dojem jeho útěku.⁶⁵⁾ Zpravodaj prohlásil, jménem sedmi výborů

⁶⁴⁾ Bratři Karel a Alexandr de Lamethové, hrabata a generálové francouzští, bojovali za mladých let za svobodu v Americe, oba byli r. 1789 vysláni do generálních stavů šlechtou, zůstali však členy ústavodárného sboru, v němž náleželi k levici. Po útěku do Varennes strana jejich obrátila se prudce proti králi; hrubých násilností páchaných na králi roku následujícího bratři Lamethové neschvalovali a za toto svoje přesvědčení i trpěli.

⁶⁵⁾ V prohlášení tom se pravilo, že nikdy nebylo úmyslem královým Francii opustiti, nýbrž že se chtěl vydati do Montmédy jen proto, by odtud obnovil silnou vládu a v čele vojska čelil případnému vpádu cizích mocností a vystěhovalců do země.

pověřených zkoumáním této důležité otázky, že není příčiny poháněti Ludvíka XVI. před soud ani prohlásiti ho za zbavena trůnu. Rokování, jež následovalo po zprávě té, bylo dlouhé a živé; úsilí strany republikánské, ač tvrdošíjné, bylo bezvysledné. Mluvila většina řečníků jejich; žádali sesazení, nebo vladařství, totiž vládu lidovou nebo aspoň náběh k ní. Barnave, potíraje všechny důvody jejich, končil řeč svoji těmito pozoruhodnými slovy: „Znovuzřizovatelé moci panovnické, neuchylujte se s cesty své. Dokázali jste, že máte dosti zmužilosti, abyste zamezili zneužití moci; dokázali jste, že máte vše, čeho třeba, aby v život byla uvedena zařízení moudrá a šťastná; dokažte, že dovedete je moudře chrániti a udržovati. Národ právě podal veliký důkaz síly a zmužilosti, použil slavnostně a z vlastního popudu všeho toho, co může postaviti proti útokům, jimiž byl ohrožován. Jednejte dále stejně opatrně; nechtě naše pomezí, nechtě naše hranice jsou mocně hájeny. Ale ve chvíli, kdy projevujeme svoji moc, dokažme také svoji umírněnost; přinesme mír světu, znepokojenému tím, co děje se ve středu našem; dejme příležitost k triumfu všem těm, kteří v cizích zemích zajímají se o revoluci naši! Volají na nás se všech stran: Jste mocni, buďte moudří, buďte mírní; to bude vrcholem slávy vaší; tím dokážete, že za všelikých okolností dovedete užiti svých schopností, prostředků i různých předností!“

Sněm se přidal k náhledu Barnaveovu. Ale, aby uklidnil lid a zajistil do budoucnosti bezpečnost Francie, prohlásil, že by se král skutečně sřekl trůnu, kdyby odvolal svou přísahu na konstituci a kdyby se postavil v čelo armády, aby bojoval proti národu, nebo kdyby strpěl, aby kdokoliv proti národu bojoval jeho jménem; pak že by stal se prostým občanem, přestal by býti nedotknutelným

a mohl by býti obžalován pro činy, jichž by se dopustil po sřeknutí se trůnu.

V den, kdy usnesení toto bylo přijato sněmem, vůdcové strany republikánské pobouřili lid. Ježto sněmovna byla obklopena národní gardou, nemohly davy ani vniknouti do ní ani zastrašiti ji. Agitátoři, nemohouce zameziti její usnesení, vzbouřili lid proti ní. Sestavili petici, v níž zneuznávali kompetenci sněmu, odvolávající se na svrchovanost národa, pokládající Ludvíka XVI. za zbavena trůnu po jeho útěku, a žádající jeho nahrazení. Petice tato, upravená Brissotem, spisovatelem „Vlastence francouzského“⁶⁶⁾ a předsedou vyšetřovacího výboru pařížského, byla donesena dne 17. července na Pole Martovo, na oltář vlasti; nesmírné davy přišly ji podepsat. Sněm, byv upozorněn, obeslal správu městskou a uložil jí, aby bděla nad veřejným klidem. La Fayette zakročil proti srocení, a podařilo se mu poprvé rozptýliti je bez krveprolití. Úředníci městští usadili se v Paláci invalidů; leč ještě téhož dne vrátil se dav ve množství mnohem značnějším a s větší rozhodností. Danton a Camille Desmoulins k němu mluvili na samém oltáři vlasti. Dva invalidi, pokládání za špehouny byli ubiti, a hlavy jich naraženy na kopí. Vzbouření stávalo se znepokojivým. La Fayette vypravil se znovu na Pole Martovo v čele dvanácti set mužů národní gardy. Bailly ho doprovázel a dal rozvinouti rudý prapor. Davy byly dle předpisů zákonných vyzvány k rozchodu; odmítly však rozejíti se a zneuznávající úřední moc volaly: „Pryč s rudým praporem!“ a jaly se národní gardu kamenovati. La Fayette dal vystřeliti, ale do vzduchu; davy se nezalekly a počaly znovu. A tu, donucen jsa tvrdostí vzbou-

⁶⁶⁾ Patriote français.

řenců, dal vypáliti novou salvu, ale tentokráte vražednou. Zděšený dav se rozprchl, zanechav mnoho mrtvých na poli sbratření. Zmatky ustaly, pořádek byl obnoven; leč krev byla prolita, a lid neodpustil ani La Fayettevi ani Baillyovi krutou nezbytnost, k níž je donutil. Byla to skutečná bitva, v níž strana republikánská, jež posud nebyla ani dosti silna ani dosti podporována, byla zdolána konstituční stranou monarchistickou. Pokus na poli Martově byl předehrou nepokojů, jež skončily dne 10. srpna.

Zatím co se toto dělo ve sněmu a v Paříži, vystěhovalci, jež útěk Ludvíka XVI. naplnil nadějí, byli zdrceni jeho zajetím. „Monsieur“, jenž unikl v téže době jako bratr a byl šťastnější než on, dorazil sám do Brusselu s plnou mocí a titulem vladařským. Vystěhovalci nespolehali nyní již na nic jiného než na přispění Evropy; důstojníci opouštěli svoje prapory; dvě stě devadesát členů sněmu protestovalo proti jeho usnesením, aby zjednali zákonné oprávnění vpádu; Bailly napsal vyhrůžný list v nepochopitelné naději, že zastraší sněm a zároveň aby sám převzal zodpovědnost za útěk Ludvíka XVI., a konečně císař, král pruský a hrabě z Artois sešli se v Pilnici,⁶⁷⁾ kde vypracovali pověstnou deklaraci ze dne 27. srpna, jež připravovala vpád do Francie, a jež, místo aby zlepšila osud králův, byla by jej vydala v šanc, kdyby sněm nebyl si zůstal důsledným přes hrozby lidu i hrozby ciziny.

V deklaraci pilnické prohlašovali mocnáři věc Ludvíka XVI. za věc svoji. Dožadovali se, aby směl svobodně jíti, kam by chtěl, to jest k nim; aby byl znovu dosazen na svůj trůn, aby sněm byl roz-

⁶⁷⁾ Pilnice je letní sídlo tehdejších kurfirstů, nyní králů saských poblíž Drážďan.

puštěn a aby říšským knížatům, majícím statky v El-sasku byla vrácena jejich práva feudální. Pro případ odmítnutí hrozili Francii válkou, již měly se zúčastniti všechny mocnosti, které si zaručily bytí francouzské monarchie.⁶⁸⁾ Deklarace tato popudila sněm i lid, místo aby je zkrušila. Ptali se sami sebe, jakým právem vladaři evropští zasahují v jejich vládu, jakým právem dávají rozkazy velikému národu a ukládají mu podmínky; a protože samovládci ti dovolávali se moci, konány přípravy k odporu. Hranice přihotoveny k obraně, povoláno do zbraně sto tisíc mužů národní obrany, a klidně očekávány útoky nepřátel, v důvěře, že národ francouzský je nepremožitelný v revoluci a doma.

Zatím však práce sněmu blížily se ke konci; práva občanská, státní daně, povaha zločinů, jejich stíhání, jejich vyšetřování a trestání bylo upraveno stejně jako poměry všeobecné a konstituční. Rovnost byla zavedena v dědictví, ve zdanění i trestech; zbývalo již jen snést všecka ta usnesení konstituční v jeden zákoník a předložiti jej ke přijetí králi. Sněm počínal již býti unaven svými pracemi; ba i lid, jež ve Francii nudí vše, co trvá dlouho, přál si nové representace národní; svolání voličských sborů bylo ustanoveno na den 5. srpna. Na neštěstí členové sněmu dosavadního nemohli býti členy sněmu nového, bylo tak rozhodnuto již před útekem královým. V důležité otázce této nezištnost jedněch, soupeřství druhých, naděje v bezvládu u šlechty a na panství u republikánů, uchvátily sněm. Nadarmo prohlašoval Duport: „Jak mohli jsme nepoznati za tu dlouhou dobu, co přesycování

⁶⁸⁾ Pilnické osvědčení v pravdě nebylo dokonce tak vyzývavé, za jaké bylo veřejným míněním francouzským pokládáno. Rakousko a Prusko byly ochotny podniknouti vojenskou výpravu do Francie jen za výslovného souhlasu

jsme zásadami, že stálost jest také základem vlády? Což chceme vydati Francii, jejíž hlavy jsou tak horké a nestálé, každé dva roky revoluci v zákonech a ve veřejném mínění?“ To právě chtěli privilegovaní a Jakobíni, ač s různými úmysly. Při všech podobných otázkách zákonodárný sněm buď se zmýlil, buď se dal ovládnouti; když se jednalo o ministerstvu, rozhodl proti Mirabeauovi, že poslanec nesmí býti ministrem; když bylo jednáno o nových volbách, rozhodl proti svým vlastním členům, že nesmějí býti znovu voleni; ve shodě s tím zakázal jim také na dobu čtyř let přijati jakýkoli úřad udělovaný králem. Tato manie nezištnosti přiměla záhy La Fayettea, že sřekl se velitelství národní obrany, a a Baillya, že se vzdal starostenství; a tak pozoruhodné období to skončilo úplně sněmem ústavodárným, a nebylo po něm již ani stopy ve sněmu zákonodárném.

Sloučení usnesení ústavních v jeden celek dalo popud k jich revisi. Leč tento pokus revise vyvolal krajní nespokojenost a výsledek jeho nebyl téměř nijaký; nebylo radno dodatečně ústavu činiti aristokratičtější, byloť se obávati, že by ji dav chtěl pak ještě lidovější. Aby spoutal svrchovanost národa a zároveň aby ji nezapřel, prohlásil sněm, že má Francie právo na revisi své ústavy, ale že jest záhodno, aby práva toho nepoužila po třicet let.

Listina ústavní byla předložena králi šedesáti poslanci; prozatímní sesazení jeho bylo zrušeno; Ludvík XVI. jal se opět vykonávati svoji moc, a garda, již mu přiřkl zákon, byla podrobena jeho velení. Stal se svobodným, ústava mu byla předložena.

všech mocností evropských. Přese všechnu nechuť k revoluci v Evropě ostatní bylo však přece málo podobno pravdě, že by se souhlasu takového docílilo.

Po několikadenním zkoumání⁶⁹⁾ psal sněmu: „Přijímám ústavu; zavazuji se zachovávatí ji v říši, chrániti ji proti útokům vnějším a dáti ji vykonávati všemi prostředky, k nimž mne zmocňuje. Prohlašuji, že zpraven jsa o oddanosti, se kterou veliká většina národa lne k ústavě, vzdávám se spolupůsobení, jehož jsem si přál při práci, a že, poněvadž jsem zodpověden jedině národu, nikdo jiný, já-li se toho vzdám, nemá práva si stěžovati.“

List tento vyvolal živý souhlas. La Fayette navrhl a dal schváliti amnestii těm, kdo byli stíháni pro odjezd králův nebo pro skutky vztahující se k revoluci. Následujícího dne přišel král sám do sněmu, aby přijal ústavu. Dav ho tam provázal svým souhlasem; byl předmětem nadšení poslanců i galerií, dne toho získal si opět důvěry a lásky národa. Konečně dne 29. září, měl býti sněm skončen. Král se dostavil do jeho schůze; řeč jeho byla často přerušována souhlasem. „Vám, pánové,“ pravil, „kteří jste ve dlouhém a úmorném zasedání projevili horlivost tak neúnavnou, zbývá vykonati ještě jednu povinnost, až se rozptýlíte po celé říši, totiž vyložiti svým spoluobčanům . pravý smysl zákonů, jež jste stanovili pro ně, připomenouti je těm, kdo je zneužívají, vytříbiti, sloučiti náhledy všech příkladem, jež budete dávatí láskou k pořádku a poslušností zákonů.“ — „Ano, ano!“ volali jedním hlasem všichni poslanci. — „Spoléhám, že budete tlumočnický mých citů u svých spoluobčanů.“ — „Budeme, budeme!“ — „Povězte jim všem, že král bude vždy jich prvním a nejvěrnějším přítelem; že má zapotřebí, aby jimi byl milován; že nedovede býti šťasten, leč s nimi

⁶⁹⁾ Výraz „několikadenní zkoumání“ je přemrštěný. Bylať listina ústavní králi předložena 14. září a již 16. téhož měsíce potvrzena. Za daných okolností nezbývalo mu při zkoumání sebe delším a důkladnějším nic jiného.

a jimi; naděje, že budu moci přispěti k jich štěstí, bude mne podporovati v úmyslech mých, a zadostiučinění, že se mně to zdařilo, bude mi nejsladší odměnou.“ Toť řeč po způsobu Jindřicha IV., zvolal kdosi; a Ludvík XVI. odcházel za nejbouřlivějších projevů lásky.

Tu pravil Thouret hlasem silným, obraceje se k lidu: „Sněm ústavodárný prohlašuje, že úkol jeho je dokonán a že končí ve chvíli této svoje zasedání.“ Tak skončil tento první a slavný sněm národní. Byl odvážný, osvícený, spravedlivý a měl jedinou vášeň, oddanost zákonům. Vykonal ve dvou letech svým úsilím a s neúnavnou vytrvalostí největší revoluci, kterou kdy vidělo jediné pokolení lidské. Uprostřed prací svých potlačil samovládu i bezvládí, zmařiv úklady šlechty a udržuje lid v poslušnosti. Hlavní chybou jeho bylo, že nesvěřil vedení revoluce těm, kdo byli její původci; vzdal se moci, jako oni zákonodárci starověcí, kteří se vystěhovali z vlasti, když jí dali ústavu. Nebylo sněmu nového, jenž by byl utvrdil dílo jeho, a revoluce, jež měla býti skončena, počala znovu.

Ústava z r. 1791 byla sestavena dle zásad, jež odpovídaly ideám a situaci Francie. Ústava ta byla dílem středního stavu, jenž byl tehdy nejsilnější; neboť, jak víme, síla, která vládne, zmocňuje se vždy zřízení státních. Ale síla ta, má-li ji jediný člověk, stává se samovládou; má-li ji několik lidí, výsadou; a mají-li ji všichni, právem: a tento poslední stav jest cílem a koncem společnosti, jako jest jejím počátkem. Francie dospěla k němu konečně, prostřední feudalismem, zřízením to aristokratickým, a neobmezenou mocí, zřízením to monarchickým. Rovnost mezi občany stala se svatou, a sněmu byla přiznána vládní moc; takové měly býti za nového řádu postavení občanů i útvar vládní.

V ústavě této lid byl pramenem všech práv, ale nevykonával žádného z nich; byla mu ponechána jen prvotní volba, a úředníci jeho byli voleni muži z třídy vzdělané. Ta skládala sněm, soudy, úřady správní, obecní, vojenské a měla tak všecku sílu a všecku moc státní. Byla tehdy jediná schopná užívati jich, protože jediná měla tolik osvícenosti, kolik vyžaduje vedení vlády. Lid nebyl dosud dosti pokročilý, aby se s ní mohl dělití o moc, a tak jen náhodou a přechodně spadla mu do klína; dostávalo se mu však občanského vychování, a cvičil se ve státní správě na shromážděních nejširších ve shodě se skutečným cílem společnosti lidské, jímž není dávatí svoje práva v dědičný majetek určité třídě, nýbrž učiniti jich účastnými třídy všechny, jsou-li schopny získati si jich. Bylo hlavním znakem ústavy z r. 1791: stane-li se kdo schopným, aby vešel v majetek práva, jest k němu připuštěn; ústava ta rozmnožovala svoje čty s postupem civilisace, jež volá stále větší počet mužů k řízení státu. Tím byla zjednána opravdivá rovnost, jejíž věčným znakem jest připustitelnost, jako jest znakem nerovnosti vylučování. Uvedši moc v závislost od voleb, učinila z ní veřejný úřad, kdežto výsady, činíce ji dědičnou předáváním, učinily z ní majetek soukromý.

Ústava z r. 1791 uplatnila vlivy stejnorodé, jež si navzájem odpovídaly a navzájem se držely na úzdě; ovšem, nutno přiznati, moc královská byla v ní příliš podřízena moci lidu. Na neštěstí svrchovaná moc státní, nechť přichází odkudkoliv, dává si vždycky jakousi protiváhu, omezuje-li sama sebe. Ústavodárný sněm seslabuje moc královskou; král zákonodárce poutá plná práva sněmu.

Ústava tato byla však přece méně lidová než ústava Spojených států, již bylo lze provéstí přes

rozsáhlost země; ⁷⁰⁾ to dokazuje, že nikoli forma zřízení státního, nýbrž souhlas, jehož se jim dostane, nebo rozpory, které vyvolají, umožňují nebo zamezují jeho uvedení v život. V zemi nové po revoluci o neodvislost, jako v Americe, každá ústava jest možná; jest tam jediná strana nepřátelská, strana státu mateřského, a jakmile ta jest přemožena, ustává zápas, protože důsledkem porážky jest její vypuzení. Jinak jest tomu při sociálních revolucích národů starých. Změny dotýkají se zájmů, zájmy tvoří strany, strany se dávají v boj, a čím více se rozpíná vítězství, tím více roste pomstychtivost. To se stalo ve Francii. Dilo sněmu ústavodárného zahynulo ne tak svými vadami, jako útoky protivných stran. Jsouc uprostřed mezi šlechtou a lidem, bylo vydáno útokům oné a nájezdům tohoto. Lid nebyl by se stal svrchovaným vládcem, kdyby občanská válka a koalice nepřátelská nebyly vyvolaly jeho zakročení a jeho pomoc. Aby obhájil vlast, chtěl jí vládnouti; proto sosnoval svou revoluci, jako si ji sosnovala třída střední. Měl svůj 14. červenec, jímž byl 10. srpen; svůj ústavodárný sněm, jímž byl konvent; svou vládu, již byl výbor obecného blaha; ale, jak uvidíme, bez vystěhovalců nébylo by republiky.

⁷⁰⁾ Ovšem nesmí se mysliti na nynější obrovský rozsah Spojených států, které při svém vzniku zaujímaly jen končiny mezi Alleghanami a oceánem Atlantským.

KAPITOLA PÁTÁ.

Od 1. října 1791 do 21. září 1792.

První styky zákonodárného shromáždění s králem. — Stav stran: Feuillantí opírají se o stav střední, Girondini o lid. — Vystěhovalci a vzdorné kněžstvo; usnesení proti nim; veto královo. — Předzvěsti války. — Girondinské ministerstvo; Dumouriez a Roland. — Prohlášení války proti králi uherskému a českému. — Nezdary našich*) vojsk; usnesení o zřízení záložního tábora o 20.000 mužů u Paříže; usnesení o vypovědění kněží nepřísahavších; veto královo; pád ministerstva girondinského. — Odbojná petice ze dne 20. června, žádající přijetí usnesení a povolání ministrů zpět. — Poslední pokusy strany konstituční. — Manifest vévody brunšvického. — Události dne 10. srpna. — Vojenské povstání La Fayetteovo proti původcům 10. srpna; jeho nezdar. — Nesvornost shromáždění a nové komunity; Danton. — Vpád pruský. — Řeže 2. září. — Výprava Argonneská. — Příčiny události za shromáždění zákonodárného.

Nový sněm zahájil schůze svoje dne 1. října 1791. Prohlásil se ihned zákonodárným shromážděním národním. Hned s počátku dostalo se mu příležitosti, osvědčiti svoji oddanost k novému pořádku a úctu, kterou mu vnukli zakladatelé francouzské svobody. Kniha ústavy byla mu slavnostně předložena archivářem Camusem, provázeným dvánácti nejstaršími členy shromáždění národního. Shro-

*) = francouzských. (Pozn. překl.).

máždění přijalo listinu ústavní stojíc a s obnaženými hlavami, a přísahalo na ni za souhlasu lidu, jenž naplňoval galerie, že „bude buď žítí svobodně, buď že zemře.“ Pak odhlasovalo díky členům sněmu ustavujícího a chystalo se k početí svých prací.

První jeho styky s králem neměly však téhož rázu shody a důvěry. Dvůr, jenž bezpochyby doufal, že za shromáždění zákonodárného opět nabude převahy, již pozbyl za sněmu ústavodárného, nechoval se s dostatečnými ohledy k neklidnému, dráždivému zastoupení lidovému, pokládanému tehdy za první ve státě. Shromáždění vyslalo deputaci šedesáti členů svých ke králi, aby mu oznámilo, že se ustavilo. Král jich sám nepřijal a vzkázal jim po ministru spravedlnosti, že je může připustiti ke slyšení teprve příštího dne o polednách. Odbytí, tak málo ohledů prozrazující, jakož i to, že styk mezi vládou a národním zastupitelstvem měl sprostředkovati ministr, citelně urazilo deputaci. Proto, když byla připuštěna k Ludvíku XVI., pravil vůdce její Duchastel lakonicky: „Sire, zákonodárné shromáždění národní se definitivně ustavilo; vyslalo nás k vám, aňychom vám to oznámili.“ Ludvík XVI. mu odpověděl ještě sušeji: „Nemohu k vám přijíti, až v pátek.“ Toto chování vůči sněmu bylo neobratné a nepřispělo k tomu, aby králi opět zjednálo lásku národa.

Sněm schválil chladný způsob vyjádření se vůdce deputace a dovolil si záhy politováníhodný skutek odplaty. Obřadné předpisy, jak má býti král přijat v jeho středu, byly upraveny předcházejícími zákony. Bylo mu vyhrazeno křeslo ve tvaru trůnu; užíváno bylo v řeči s ním titulů „sire“ a „veličenstvo“, a poslanci, kteří při jeho vstupu povstávali a smekali, usedali, pokrývali hlavy a povstávali opět, uctivě napodobující všechny pohyby vládcovy. Několik neklidných a přepjatých hlav shledávalo ústupky tyto

nedůstojnými svrchovanosti shromáždění. Poslanec Grangeneuve žádal, aby slova „sire“ a „veličenstvo“ byla nahrazena ústavnějšími a krásnějšími tituly krále Francouzů. Couthon šel ještě dále a navrhl, aby králi bylo dáno prosté křeslo, úplně podobné křeslu presidentovu. Návrhy tyto vzbudily lehký odpor některých členů; většina však je ochotně přijala. „Oddávám se naději,“ pravil Guadet, „že národ francouzský bude mít vždy ve větší úctě prosté křeslo předsedy národního zastupitelstva, než pozlacené křeslo, na něž usedá hlava moci výkonné. Nebudu mluvit, pánové, o titulech „sire“ a „veličenstvo“. Divím se, že národní shromáždění chce uvažovati o tom, má-li je zachovati. Slovo „sire“ značí „pán“; souviselo se soustavou feudální, které již není. A co se týče slova „veličenstvo“, mělo by se ho užívatí již jen o bohu a o národu.“

Otázka předběžná byla žádána, ale slabě; bylo hlasováno o různých návrzích těchto, a byly přijaty značnou většinou. Protože však usnesení takové zdálo se nepřátelským, mínění konstitučních vyslovovalo se proti němu, neschvalujíc této přelhané a nemístné přísnosti v použití zásad. Následujícího dne ti, kteří se přimlouvali za předběžnou otázku, žádali, aby bylo upuštěno od usnesení včerejších. Zároveň rozšířila se pověst, že král vůbec nepřijde do shromáždění, kdyby trvalo na svém usnesení, a tak bylo zrušeno. Tím skončily tentokráte tyto drobné rozmršky mezi dvěma mocnostmi, které se navzájem obávaly uchvatitelství, osobivosti a zvláště zlovůle. Upomínka na ně byla úplně smazána příchodem Ludvíka XVI. do sboru zákonodárného, kde byl uvítán s největší úctou a s nejživějším nadšením.

Hlavním předmětem řeči jeho bylo všeobecné uklidnění. Naznačil shromáždění, čemu by pře-

všim mělo věnovati svoji pozornost: financím, zákonům občanským, obchodu, průmyslu a upevnění nové vlády; slíbil, že se vynasnaží, aby opět zjednal pořádek a kázeň ve vojsku, aby znovu učinil království schopným obrany a rozšířil o revoluci francouzské náhledy, jimiž by opět mohlo býti sjednáno dobré srozumění v Evropě. Končil těmito slovy, jež vzbudila značný souhlas: „Pánové, aby výsledkem vašich důležitých prací jakož i vaší horlivosti bylo všecko dobré, jež lze od nich očekávati, musí býti mezi sborem zákonodárným a králem stálá harmonie a nezlomná důvěra. Nepřátelé naši budou se zajisté snažiti, znesvářiti nás; nechť však nás pojí láska k vlasti a nechť veřejné blaho nás činí nerozlučnými! Pak bude se veřejná moc vyvíjeti bez překážky; správa státní nebude soužena planými poplachy; majetek i víra každého budou stejně chráněny, a nikdo již nebude míti zámluky, aby žil vzdálen země, v níž budou zákony v platnosti a všechna práva ctěna.“ Na neštěstí byly dvě třídy, vzdalující se revoluce, které nechtěly se s ní smířiti a jichž snahy v Evropě i v nitru Francie měly znemožniti uskutečnění těchto moudrých a míruplných slov. Jakmile jsou ve státě strany, zbavené vůdčího postavení, dochází k zápasu a válečná opatření proti nim stávají se nutností. A tak vnitřní nepokoje, podněcené nepřísahavším kněžstvem, vojenská shromáždění vystěhovalců a přípravy koalice zavedly záhy zákonodárné shromáždění dále, než dovoľovala ústava a než samo chtělo jíti.

Složení tohoto shromáždění bylo úplně lidové. Protože všeobecné mínění bylo pro revoluci, nepůsobil dvůr ani šlechta ani kněžstvo nijak na volby. Nebylo tedy ve shromáždění tomto, jako ve předchozím, zastanců absolutní moci a výsad. Obě strany levice, jež se rozešly ke konci sněmu ústavodár-

ného, stály ještě proti sobě, ač ne již v témže poměru počtu a významu. Lidová menšina shromáždění předešlého stala se většinou v tomto. Zákaz opětne volby osvědčených již členů sněmu zákonodárného, nutnost vybírat poslance z těch, kdo svými náhledy a svým chováním nejvíce na sebe upoutali pozornost, a zvláště účinný vliv klubů vedly k tomuto výsledku. Náhledy i strany záhy se projevíly. Byla pravice, střed, levice, jako ve sněmu ústavodárném, ale povahy docela jiné.

Pravice, složená ze stoupenců ústavy pevných a rozhodných, byla stranou mírnou. Hlavními mluvčími jejími byli Mathieu, Dumas, Ramond, Vaublanc, Beugnot a j. Měla jakési styky se dvorem prostřednictvím Barnavea, Duporta, Alexandra Lametha, kteří byli starými vůdci jejími, jichž radami však zřídka jen se řídil Ludvík XVI., přidávaje se s větší důvěrou k náhledům svého okolí. Na venek opírala se o klub Feuillantů⁷¹⁾ a stav městský. Národní garda, vojsko, direktorium departementu a vůbec všechny ústavní úřady byly jí nakloněny. Leč strana ta, nemajíc již převahy ve shromáždění, pozbyla záhy místa stejně důležitého, obecní rady, již se zmocnili její odpůrci z levice.

Ti utvořili stranu tak zvanou girondinskou, která v revoluci sprostředkovala přechod od stavu středního k lidu. Nezanášela se tehdy ještě plány převratnými, byla však odhodlána hájiti revoluci všemi prostředky, na rozdíl ož ústaváků, kteří chtěli ji

⁷¹⁾ Klub Feuillantův, založený La Fayettem, soustřeďoval v sobě umírněné konstitucionalisty, kteří si přáli klidného vývoje ústavního dle vzoru anglického; odtud také i zástupcové tohoto směru ve sboru zákonodárném nazýváni Feuillanty. Jména dostalo se klubu odtud, že první svou zasedací místnost měl v bývalém klášteře Feuillantův, odnože to řádu Cistercienského.

hájili jen zákonem. V čele jejím byli skvělí řečníci z Girondska, kteří jí dali jméno,⁷²⁾ Vergniaud, Guadet, Gensonné, a Provençal Isnard, který se honosil výmluvností ještě plamennější. Předním vůdcem jejím byl Brissot, který byv za předcházejícího sněmu členem obecní rady pařížské, stal se později členem sněmu. Náhledy Brissotovy, jenž chtěl úplnou reformu, veliká jeho činnost duševní, jež mu dovoľovala působiti v listě „Patriote“,*) na řečništi sněmovním i v klubu Jakobinův, jeho přesné a obsáhlé znalosti o stavu cizích mocí dodávaly mu nemalé váhy v době zápasu mezi stranami a připravující se války proti Evropě. Condorcet působil vlivem jiného druhu; děkoval zaň svým hlubokým myšlenkám a svým demokratickým teoriím, jež mu v tomto druhém pokolení revolučním přidělily téměř úlohu Sieyèsovu. Pétion, ohnivý a odhodlaný, byl činným mužem strany té. Jeho dobrácká tvář, plynná výmluvnost, styky s lidem povznesly ho záhy k úřadu municipálnímu, jež zastával Bailly jménem stavu středního.

Levice měla ve shromáždění v řadách svých jádro strany ještě výstřednější než byla sama, a jejíž členové jako Chabot, Bazire, Merlin de Thionville byli Girondinům tím, čím byli Pétion, Buzot, Robespierre levici sněmu ústavodárného. Byl to počátek strany demagogické, která z vnějšku podporovala Girondiny a rozhodovala o poměru klubů k lidu. Robespierre ve spolku Jakobinů, v němž založil moc svou po svém odchodu ze sněmu; Danton, Camille Desmou-

⁷²⁾ Při novém rozdělení Francie dostaly (a doposud mají) jednotlivé departementy ponejvíce jména zeměpisná po svých horách a řekách. Gironde jest ústí Garronny a rovněž i kraj kolem něho rozložený.

*) = vlastenec.

lins a Fabre d'Eglantine v klubu Cordelierů,⁷³⁾ jež založili z novotářů ještě přepjatějších než byli Jakobíni, jichž klub skládal se posud z příslušníků stavu měšťanského; sládek Santerre v předměstích, kde sídlila moc lidu, byli vlastní vůdcové této strany, jež se opírala o celou třídu a toužila založiti svoje vlastní panství. Bojovala však jenom v druhé řadě, a jenom okolnosti mimořádné důležitosti mohly jí dopomoci k vítězství.

Střed zákonodárného shromáždění byl upřímně oddán novému pořádku. Měl téměř tytéž názory a tutéž náklonnost k umírněnosti jako střed sněmu ústavodárného; ale význam jeho nebyl již takový, nebyl již v čele rozvážné třídy, s jejíž pomocí by byl mohl udržovati na úzdě svou silou i moudrostí strany přepjaté. Veřejná nebezpečnost, vyvolávající znovu pocit potřeby krajních názorů a stran vnějších, zničily úplně vliv středu. Stal se záhy kořistí silnějších, jako se stává všem skupinám umírněným, a levice ho ovládla.

Postavení shromáždění bylo velice nesnadné; předchůdce jeho zanechal mu strany, kterých patrně nemohl přiměti k míru. Již v prvních schůzích bylo nuceno zabývati se jimi, zabývati se bojem proti nim. Vystěhovalci činili znepokojivé pokroky; bratři královi, princ de Condé a vévoda bourbonský protestovali proti přijetí ústavy Ludvíkem XVI., to jest proů jedinému možnému prostředku dohody; tvrdili, že král nemůže zciziti práva staré monarchie, a protest jejich, rozšířený po celé Francii, učinil veliký dojem na jejich stranníky. Důstojníci odcházeli od svých praporů, šlechtici opouštěli svoje zámky, celé

⁷³⁾ Také Jakobíni a Cordelieri jmenovali se po svých klubovních místnostech v bývalých klášterích. Cordeliers (t. j. provazem opásaní) sluli ve Francii mniši řádu Františkánského.

setniny sbíhaly a vstupovaly do pluků na hranicích. Liknavým posílány přeslice a vyhrožováno těm, kteří by se nevystěhovali, že budou vřaděni do stavu měšťanského, jakmile se šlechta vítězně vrátí. V rakouském Nizozemí a v sousedních kurfiřtstvích utvořila se tak zvaná „zevní Francie“. Protirevoluce byla otevřeně připravována v Bruselu, ve Wormsu, v Kolenci pod záštitou, ba i s podporou cizích dvorů. Byli přijímáni vyslanci vystěhovalců, kdežto vyslanci vlády Francouzské byli buď posíláni zpět, nebo nevládně s nimi jednáno, nebo dokonce byli uvězněni, jako Duveyrier.⁷⁴⁾ Francouzští cestující a kupci, kteří upadli v podezření vlastenectví nebo příchylnosti k revoluci, byli dáni Evropou v klatbu. Některé moci prohlásily se nepokrytě; bylo mezi nimi Švédsko, Rusko a Španělsko, řízené tehdy markýzem de Florida Blanca, vystěhovalcům úplně oddaným. Zároveň udržovalo Prusko svoje vojsko ve stavu válečném, řetěz tlup sardinských a španělských na hranicích alpských a pyrenejských stále se sesíloval, a Gustav III. sbíral armádu švédskou.

Neposlušní duchovní neopomíjeli ničeho, čím mohli ve Francii působiti na prospěch vystěhovalectva. — „Kněží a zvláště biskupové,“ praví markýz de Ferrières, „užívali všech prostředků fanatismu, aby pobouřili obyvatelstvo venkova a měst proti občanské ústavě duchovenstva.“ Biskupové zakazovali

⁷⁴⁾ Již několik měsíců před skutečným vypuknutím války přicházeli do Francie v přestrojení rakouští důstojníci, aby prohlíželi budoucí bojiště. Ti z nich, kteří byli poznáni, byli ovšem zadrženi. V červnu 1791 vyslal Ludvík XVI. barona Duveyriera se soukromým posláním k princí Condé do Wormsu. Na zpáteční cestě byl však baron od Rakušanů zadržen a 24 hodiny chován v zajetí, aby se tím vymohla výměna několika zajatých důstojníků rakouských. Příhoda ta je důkazem, jak napjaté byly mezi oběma státy poměry již 10 měsíců před válkou.

kněžím konati bohoslužebné výkony v týchž kostelích jako kněží ústavní, z obavy, aby lid snad nezaměňoval oba ty kulty a obojí kněžstvo. „Kromě těchto oběžníků, zaslanych farářům,“ praví dále, „byla po venkově rozšířena poučení pro lid. Tvrdilo se v nich, že není dovoleno obracet se s žádostí o udělení svátostí ke kněžím ústavním, kteří byli nazýváni vetřelci; že každý, kdo by se jich zúčastnil, dopustil by se již pouhou přítomností svou hříchu smrtelného; kdo by se dal vetřelcům oddati, že není oddán a že přivolává kletbu na sebe i děti svoje; že nikdo nesmí míti styků s nimi, ani s těmi, kdo se odštěpili od církve; obecní úředníci, kteří by je dosazovali, že by se stali odpadlíky stejně jako oni; že v okamžiku dosazení mají se zvoníci a kostelníci vzdáti svých míst... Fanatické výzvy tyto dosáhly účinku, jakého biskupové očekávali od nich: nepokoje náboženské propukaly na všech stranách.“

Ke vzbouření došlo zvláště v Calvados, v Gévaudane a ve Vendée. Krajiny tyto byly málo vhodné pro revoluci, protože třída střední a vzdělaná byla tam méně četná a protože dav posud zůstával v odvislosti od kněžstva a šlechty. Znepokojení Girondini chtěli užiti přísných opatření proti vystěhovalcům i nepřátelským kněžím, kteří útočili na stávající pořádek. Brissot navrhl, vystěhovalce učiniti přítrž vzdáním se soustavy mírnosti a shovívavosti, již bylo, jak pravil, až posud užíváno proti němu. Rozlišil vystěhovalce ve tři třídy: 1. hlavní náčelníky, v jichž čelo postavil oba bratry královy; 2. veřejné úředníky, kteří opustili svá místa i vlast a snažili se k tomu svěsti také své druhy; 3. prosté stranníky, kteří z obavy o svůj život, z nenávisti k revoluci nebo z jiných důvodů opustili vlast, aniž se však proti ní chopili zbraní. Žádal za přísné zákony proti dvěma třídám prvním a pravil, že by

naopak bylo pólitické, ke třídě poslední chovati se shovívavě. Co se týče kněží nepřisahavších a klid rušících, chtěli se někteří Girondini spokojiti přísnějším dozorem nad nimi; jiní mínili, že lze proti nim užití jediného prostředku spolehlivého: duch vzpoury že se neuklidní, dokud nebudou vypovězeni z království. — „Jakákoli cesta smírná,“ pravil prudký Isnard, jest nyní nemístna; ptám se, čeho bylo dosud docíleno opětným a opětným odpouštěním? Smělost vašich nepřátel jen vzrůstala tím více, čím větší byla vaše shovívavost; přestanou vám škoditi teprve tehdy, až nebudou k tomu míti prostředků. Musí býti vítězi nebo přemoženými; k tomu musí dojíti, a každý, kdo nevidí této veliké pravdy, jest podle mého náhledu slepcem v politice.“

Prívrženci ústavy byli proti všem opatřením těmto; nezapírali nebezpečenství, pokládali však zákony takové za despotické. Tvrdili, že především jest nutno dbáti ústavy a prolo omeziti se na opatření ochranná; že stačí postavití se na obranu proti vystěhovalcům a vyčkati s potrestáním vzdorných kněží, až jim bude lze dokázati skutečné spiknutí; doporučovali neporušovati zákonu ani vzhledem k nepřátelům, z obavy, kdyby jednou nastoupena byla dráha ta, že by při tom nezůstalo a že by revoluce zahynula jako bývalá vládla svými vlastními nespravedlivostmi. Leč shromáždění, jež pokládalo blaho státu za důležitější než přesné zachovávání zákona, jež spatřovalo nebezpečenství ve váhavosti a jež bylo ostatně zmítáno vášněmi, které svádějí k rychlému rozhodnutí, nedalo se zadržeti důvody takovými. Dne 30. října přijalo ještě, za všeobecného souhlasu, usnesení, týkající se nejstaršího bratra krále, Ludvíka Stanislava Xaviera. Princ ten byl vyzván jménem ústavních předpisů, aby se do dvou měsíců vrátil do Francie; kdyby tak neučinil ve lhutě té, že bude

zbaven svých práv k regentství. Leč svorností nedocíleno ve příčině usnesení proti vystěhovalcům a proti kněžím. Dne 9. listopadu usnesl se sněm, že Francouzové, shromáždění za hranicemi, jsou podezřelí ze spiknutí proti vlasti, a budou-li dne 1. ledna 1792 ještě shromážděni, že s nimi bude jednáno jako se spiklenci, že budou moci býti trestáni smrtí, a že po jich odsouzení v jich nepřítomnosti budou důchody statků jejich zabaveny ve prospěch národa, leč bez poškození práv jejich manželek, jejich dětí a jejich zákonitých věřitelů. Dne 29. téhož měsíce učinilo téměř stejné usnesení proti vzdorným kněžím; uloženo jim složití občanskou přísahu, jinak že budou zbaveni svých platů a budou pokládáni za podezřelé ze vzpoury proti zákonu. Kdyby opětně odmítli, měli býti přísně střeženi; kdyby došlo k náboženským nepokojům v jich farnostech, měli býti odvedeni do hlavního města departementu, a kdyby se nepokojů těch zúčastnili vybízejíce k neposlušnosti, měli býti odsouzeni do žaláře.

Král schválil první usnesení, týkající se jeho bratra, dal však svoje veto proti oběma druhým. Krátce před tím projevil veřejnými kroky nesouhlas svůj s vystěhovalectvím a povolal vystěhovalé prince písemně zpět do království. Vyzýval je k tomu jménem klidu Francie, jménem oddanosti a poslušnosti, kterou mu jsou povinni jako svému bratru a svému králi. Psal jim na konci listu svého: „Budu Vám povděčen po všechen život svůj, ušetříte-li mne nutnosti, jednati proti Vám, neboť jsem neústupně odhodlán dostáti tomu, co jsem ohlásil.“ Rozumná výzva jeho zůstala beze všeho výsledku; leč Ludvík XVI., ač odsuzoval jednání vystěhovalců, nechtěl přistoupiti na opatření proti nim. V odmítavém stanovisku svém byl podporován přívrženci ústavy a

directoriem departementů. Podpora ta nebyla mu neprospěšna v době, kdy se lidu zdál býti spoluvinníkem vystěhovalectva, kdy vzbuzoval nespokojenost Girondinův a oddaloval se od shromáždění. Byl by se měl pevně přimknouti k přátelům ústavy, protože se jí dovolával ve svých listech proti vystěhovalcům a prováděl ji proti revolucionářům, užívaje svých práv královských. Postavení jeho bylo by se upevnilo jedině tehdy, kdyby byl se věrně přichýlil k první revoluci a zájmy stavu měšťanského učinil zájmy svými.

Leč dvůr neměl tolik oddanosti, očekával stále lepší časy, což mu vadilo jednati důsledně a rozptylovalo jeho naděje na všechny strany. Udržoval stále styky s Evropou a nebyl vždy neochoten, odmítnouti její zakročení; kul s ministry plány proti straně lidové a užíval Feuillantů, ač s mnohou nedůvěrou proti Girondinům. Hlavní prostředky jeho byly v době té pletichy Bertranda de Molleville, jenž řídil radu ministerskou; ten založil „francouzský klub“, jehož členy platil, zakupoval souhlas řečníků ve shromáždění, doufal, že tímto opičením se po revoluci zdolá revoluci skutečnou, a zamýšlel oklamati strany a doslovným zachováváním ústavy zbaviti ji účinnosti.

Při tomto postupu dopustil se dvůr i té neopatrnosti, že oslaboval přívržence ústavy, ač by je byl měl posilovati; pracoval proti nim na prospěch zvolení Pétiona starostou. Pod vlivem nezištnosti, kterou se dalo unésti shromáždění předešlé, všichni ti, kteří zastávali veřejné úřady za něho, postupně se jich vzdali. La Fayette vzdal se dne 8. října velitelství národní gardy, a Bailly odstoupil právě ze starostenství. Strana ústavní navrhovala La Fayette na jeho místo, do jisté míry první ve státě, protože vydávala Paříž v moc toho, kdo je zastával, umož-

ňujíc mu vyvolávali nebo zamezovati povstání. Až dosud zaujímalí místo to přívrženci ústavy, kteří tím také potlačili hnutí na Poli Martově. Pozbyli vedení shromáždění a velitelství národní gardy, pozbyli konečně také městské rady. Dvůr soustředil na Pétiona, kandidáta Girondinův, všechny hlasy, jež mu byly ke službám. „Pan de La Fayette,“ pravila královna Bertrandovi de Molleville, „chce se státi jen proto starostou pařížským, aby se záhy potom stal správcem zemským. Pétion jest Jakobín, republikán; ale je to hlupák, neschopný státi se někdy vůdcem strany.“ Pétion byl zvolen starostou dne 14. listopadu většinou 6708 hlasů z 10.632.“

Girondini, pro něž byla volba tato rozhodnou, neomezili se na získání starostenství. Francie nemohla již zůstatí déle v tomto stavu nebezpečném a prozatímním; usnesení, která právem či neprávem měla se postarati o obhájení revoluce a králem byla zamítnuta, nebyla vládou nahražena žádným opatřením jiným; ministerstvo projevovalo špatnou vůli nebo zřejmou bezstarostnost. Proto obviňovali Girondini ministra zahraničních záležitostí Delessarta, že poškozuje čest a bezpečnost vlasti způsobem svého vyjednávání s cizími mocnostmi, svou chabostí a neznalostí; také stěžovali si živě na ministra války Du Portaila a ministra námořnictví Bertranda de Molleville, že nepřipravují na obranu ani hranic ani pobřeží. Nepřátelské chování kurfiřtů trevírského, mohučského a biskupa špýrského, kteří podporovali shromáždění čet vystěhovaleckých, bylo zvláště příčinou hlubokého rozhořčení v národě. Diplomatický výbor navrhl, aby králi bylo prohlášeno, že by národ viděl s uspokojením, kdyby vyzval pomezí knížata, aby v době tří neděl rozehnala ony tlupy, a aby sebral dostatečné vojsko, jímž by je donutil ctíti mezinárodní právo. Chtěli tak významným

krokem tímto uložití Ludvíku XVI. právoplatný závazek a projevití říšskému sněmu řezenskému, jakož i všem ostatním dvorům evropským, pevnou vůli Francie.

Isnard vystoupil na řečniště, aby podporoval návrh tento. „Povznesme se,“ pravil, „při této příležitosti k výši svého poslání; mluvmе s ministry, s králem, s celou Evropou tak pevně, jak se na nás sluší. Povězme ministrům našim, že až dosud národ nebyl příliš spokojen s činností žádného z nich; povězme jim, že na příště zbývá jim jen volba mezi veřejnou vděčností a pomstou zákonů, a že slovem zodpovědnost rozumíme smrt. Povězme králi, že jest v jeho zájmu, aby hájil ústavu; že vládne jen lidem a pro lid; že lid sám jest jeho svrchovaným vládcem, a že jest podroben zákonu. Povězme Evropě, že národ francouzský, vytasí-li meč, odhodí pochvu jeho a nezdvihne ji, leda ověněnou vavříny vítězství; že, zaplétají-li kabiny krále do boje proti národům, my zapleteme národy do boje na život a na smrt proti králům. Povězme jí, že všechny boje, v nichž se utkají národové na rozkaz samovládců...“ A když tu byl přerušen projevy souhlasu, zvolal: „Netleskejte, netleskejte; ctěte moje nadšení, jest to nadšení svobody! Povězme tedy Evropě, že všechny boje, v nichž se utkají národové na rozkaz samovládců, podobají se ranám, jež si v nedorozumění zasazují dva přátelé, podráždění věrolomným podněcovatelem. Zasvitne-li opět denní světlo, odhodí zbraně, obejmou se a ztrestají toho, jenž je oklamal. Stejně obejmou se národové před očima tyrannů zbavených trůnů, potěšené země a radujících se nebes, až ve chvíli, kdy nepřátelské voje budou bojovati s našimi, světlo filosofie osvítlí zraky jejich!“

Shromáždění přijalo s nadšením jednohlasně navrhané opatření a vyslalo dne 2. listopadu po-

selstvo ke králi. Vaublanc byl mluvčím deputace té. „Sire,“ pravil Ludvíkovi XVI., „sotva národní shromáždění obrátilo zraky své na stav království, zpozorovalo, že zmatky, jež jím posud zmítají, mají pramen svůj ve zločinných přípravách vystěhovalců francouzských. Smělost jejich podporována jest knížaty německými, která zneuznávají smlouvy, podepsané mezi nimi a Francií a tváří se, jakoby byla zapomněla, že této říši děkují za mír vestfálský,⁷⁵⁾ jenž zaručuje jich práva a bezpečnost. Tyto nepřátelské přípravy, tyto hrozby vpádem vyžadují zbrojení, jež pohlcuje nesmírné obnosy, které by národ s radostí byl vložil v ruce svých věřitelů.

Na vás jest, sire, abyste tomu učinil konec; na vás jest, abyste k cizím mocnostem promluvil tak, jak se sluší na krále Francouzů! Řekněte jim, že všude tam, kde jsou trpěny přípravy proti Francii, musí Francie viděti nepřátele; že věrně setrváme při přísaze nečiniti výbojů, že jim nabízíme dobré sousedství, neporušitelné přátelství národa svobodného a mocného; že budeme míti v úctě jejich zákony, jejich zvyky, jejich ústavy; ale že chceme, aby také měli v úctě ústavu naši! Povězte jim konečně, budou-li knížata německá i dále podporovali přípravy, směřující proti Francouzům, že Francouzové přijdou k nim ne s mečem a ohněm, ale se svobodou! Na nich jest, aby uvážili, jaké mohou býti následky tohoto probuzení národů!“

Ludvík XVI. odpověděl, že velmi bedlivě uváží poselství sněmu; a za několik dní přišel mu sám osobně oznámit svoje rozhodnutí. Odpovídalo vše-

⁷⁵⁾ Mír vestfálský, jímž zakončena r. 1648 válka třicetiletá, zaručil vlivem Francie knížatům německým úplnou téměř svrchovanost v obvodu jejich území, tak že se koruna císařská, jejíž leskvalně oslabily již četné otřesy předchozí, stala pouhou prázdnou formou.

obecnému přání. Král pravil za hlučného souhlasu, že dá prohlásiti kurfiřtu Trevirskému a ostatním kurfiřtům, že je bude pokládati za nepřátele, neustanou-li do 15. ledna shromáždování čet a všechny nepřátelské přípravy vystěhovalých Francouzů v zemích jejich. Dodal pak, že dopíše císaři a požádá ho, aby užil vlivu svého jako hlava říše k zamezení neštěstí, jež by bylo nezbytným následkem další neústupnosti některých členů říše německé. „Nedodjou-li sluchu prohlášení ta, pak, pánové,“ pravil, „nezbude mně než navrhnouti válku, válku, kterou národ, jenž slavnostně se odřekl výbojů, nikdy nepodniká bez nutnosti, kterou však velkodušný a svobodný národ podnikne, vyžaduje-li toho jeho vlastní bezpečnost, jeho čest!“

Zakročení královo u knížat německých bylo podporováno přípravami vojenskými. Dne 6. prosince byl du Portail nahrazen novým ministrem vojenství. Narbonne, zvolený z Feuillantů, mladý, čilý, žádostivý vyznamenati se vítězstvím své strany a obhájením revoluce, odebral se ihned na hranici. Stopadesát tisíc mužů povoláno do zbraní; shromáždění povolilo k účelu tomu mimořádně dvacet milionů; utvořeny tři armády, jimž veleli Rochambeau, Luckner a La Fayette; konečně obžalováni „Monsieur“, hrabě d'Artois, princ de Condé „jako podezřelí z úkladů a spiknutí proti obecné bezpečnosti státu a ústavy.“ Statky jejich byly sekvestrovány, a ježto lhůta dříve určená „Monsieurovi“ k návratu do Francie již byla uplynula, byl zbaven svého práva k regentství.

Kurfiřt Trevirský zavázal se, že rozežene tlupy vystěhovalců a nedovolí jim již, shromažďovati se; vše se však omezilo na zdánlivé rozpuštění tlup. Rakousko nařídilo maršálkovi Benderovi, aby chránil kurfiřta, kdyby byl napaden, a schválilo usnesení

řezenského sněmu. Sněm ten žádal opětové uvedení říšských knížat v jich majetek; nechtěl, aby jim byla dána peněžitá náhrada za ztrátu jich práv, a ponechal Francii volbu jen mezi znovuzřízením feudalismu v Elsasku a válkou. Tyto dva kroky vídeňského kabinetu byly povahy málo příznivé míru. Vojska rakouská postupovala k francouzským hranicím, dokazující ještě zřetelněji, že nelze spoléhati na jejich nečinnost. Padesát tisíc mužů bylo v Nizozemí; šest tisíc bylo v Breisgovsku a třicet tisíc přicházelo z Čech. Tato mocná armáda pozorovací mohla se co chvíli státi armádou útočnou.

Shromáždění cítilo, že jest nutno přiměti císaře k rozhodnutí. Pokládalo kurfiřty za jeho nastrčence, a vystěhovalce za jeho nástroje; neboť kníže Kauníc uznával „ligu panovníků spojených k bezpečnosti a cti korun“ jako právoplatnou. Girondini chtěli proto předejítí nebezpečného protivníka tohoto, aby mu nedopřáli času k dalším přípravám. Žádali, aby se do 10. února jasně a určitě vyslovil o skutečných úmyslech svých vzhledem k Francii. Pronásledovali zároveň ministry, na něž nebylo lze spoléhati v případě války. Neschopnost Delessartova a pletichy Bertranda de Molleville poskytovaly jim zvláště příležitost k útokům; Narbonne byl jediný, jehož šetřili. Podporováni byli nesvorností ministerské rady, jejíž polovina, Bertrand de Molleville, Delessart a j., byla nepřátelská revoluci, a polovina, Narbonne, ministr vnitra Cahier de Gerville, byla ústavní. Muži tak protichůdných názorů a prostředků nemohli se ovšem shodnouti; Bertrand de Molleville měl prudké spory s Narbonnem, jenž chtěl soudruhy svoje pohnouti k jednání přímému, rozhodnému a učiniti shromáždění oporou královou. Narbonne podlehl v zápase tom, a jeho propuštění mělo za následek rozpadnutí tohoto ministerstva. Giron-

diní obžalovali Bertranda de Molleville a Delessarta; onen se dovedl obrátit ospravedlniti, tento však byl pohnán před vrchní soud orléánský.

Král, zaleknut rozhořčením shromáždění proti členům ministerské rady a zvláště usnesením o obžalobě Delessartově, nemohl si pomoci jinak, než že nové ministry svoje zvolil ze strany vítězné. Jedině spolek s nynějšími pány revoluce mohl mu zachrániti svobodu a trůn. Smlouval spolu shromáždění, moc královskou i městskou radu; a kdyby se byl udržel spolek tento, Girondini byli by učinili společně se dvorem to, co po roztržce, jak se domnívali, mohli učiniti jen bez něho. Členy ministerstva byli: Lacoste námořnictví, Clavière financí, Duranthon spravedlnosti, de Grave, záhy nabražený Servanem, války; Dumouriez záležitostí zahraničních a Roland vnitra. Poslední dva byli nejznamenitější a nejdůležitější členové rady ministerské.

Dumouriezovi bylo čtyřicet sedm let, když vypukla revoluce; žil do té doby v pletichách,⁷⁶⁾ a nemohl jich zapomenouti ani v době, kdy bylo třeba užívatí malých prostředků jen na podporu velikých, a ne v náhradu za ně. V první části politického života svého snažil se naléztí toho, kým by se mohl vyšínouti, ve druhé toho, kým by se mohl udržeti. Dvořan před rokem 1789, ústavník za prvního shromáždění národního, Girondin za druhého, Jakobín za republiky, měnil barvu podle okolností. Měl však vše, co se žádá na muži vynikajícím: povahu podni-

⁷⁶⁾ Charakteristické pro náklonnost Dumouriezovu k pletichářství jest, že již jako mladý dvořan Ludvíka XV. dal se s vědomím krále v úklady proti tehdejšímu ministru zahraničních věcí Aiguillonovi, byl však na rozkaz jeho na cestě do Švédska zatčen v Hamburku a uvržen do Bastilly. Na svobodu dostal se teprv zase amnestií, kterou politickým vězňům při svém na trůn vstoupení udělil Ludvík XVI.

kavou, činnost neunavnou, rychlý, bezpečný, široký rozhled, ohnivost v jednání a neobyčejnou důvěru ve výsledek; a mimo to byl přímý, vlídný, duchaplný, odvážný, vynalézavý, úžasně obratný a dovedl se vpraviti do jakéhokoli postavení, aby je změnil. Vynikající tyto vlastnosti ovšem byly seslabovány jeho chybami: dával mnoho v sázku, byl lehkomyslný a velice nestálý ve smýšlení i prostředcích svých, pro svou neustálou potřebu činnosti a pletich. Hlavní chybou jeho byl úplný nedostatek politického přesvědčení. Pro svobodu ani pro moc nedosáhne v dobách revolučních ničeho, kdo není členem některé strany, a ctižádosti své neprospěje, kdo nevidí dále a nemá-li silnější vůle než jeho strana. Tak jednal Cromwell, tak jednal Bonaparte, kdežto Dumouriez, jenž dříve sloužil stranám, domníval se, že je všechny přemůže intrikami. Neměl nadšení své doby; to teprve činí muže celým mužem, to jediné může mu získati nadvládu.

Roland byl opakem Dumouriezovým; byla to povaha, kterou svoboda našla úplně hotovou, jako kdyby si ji byla sama vytvořila. Roland byl muž způsobů prostých, mravů přísných, náhledů osvědčených; miloval svobodu nadšeně a byl schopen, zasvětit ji nezištně všechen život svůj, nebo zahynouti pro ni bez okázalosti a bez lítosti. Byl by býval na svém místě v republice, ne však v revoluci, a málo se hodil do zmatků a zápasů stran; nadání jeho nebylo vynikající, povaha jeho byla poněkud drsná; nebyl schopen ani prohlédati lidí, ani vésti je; a ačkoliv byl pracovitý, osvícený a činný, byl by málo vynikl beze své manželky. Vše, čeho jemu se nedostávalo, měla za něho ona; sílu, obratnost, vznět, prozíravost. Paní Rolandová byla duší Girondy; kolem ní shromažďovali se mužové vynikající a odvážní, aby uvažovali o potřebách a nebezpečnostech

vlasti; ona povzbuzovala ty, které znala jako schopné činu, a podněcovala k vystoupení na řečniště ty, které znala jako výmluvné.

Dvůr nazval toto březnové ministerstvo ministerstvem „sansculottův“.⁷⁷⁾ Když se Roland objevil poprvé v královském zámku s páskami na střevících a v kulatém klobouce, proti pravidlům etikety, zdráhal se obřadník předpustiti ho. Jsa však nucen nechat ho vejíti, pravil Dumouriezovi, ukazuje na Rolanda: „Ach, pane, nemá přasek na střevících!“ — „Ach, pane, vše jest ztraceno!“ odvětil Dumouriez zcela chladnokrevně. Takové byly tehdy předsudky dvora! Prvním krokem nového ministerstva byla válka. Postavení Francie stávalo se stále nebezpečnějším, a od zlovůle Evropy bylo se obávati všeho. Leopold zemřel, a úmrtí jeho asi uspíšilo rozhodnutí vídeňského kabinetu. Mladý nástupce jeho, František II., byl dle domněnky méně mírumilovný anebo méně opatrný. Mimo to shromažďovalo Rakousko vojsko, zřizovalo tábory, jmenovalo generály; vniklo na území Basilejské a obsadilo kraj Porentruy, aby si zajistilo cestu do départementu dubského. Nebylo tedy již pochybností o plánech jeho. V Koblenci počali se vystěhovalci shromažďovati opět ve značnějším počtu; vídeňský kabinet na chvíli rozptýlil vystěho-

⁷⁷⁾ Sansculotty bývala za pozdější hrůzovlády nazývána nejzpuštější chátara a v Evropě ostatní ustálil se pro výraz onen překlad: bezkalhotáci, t. j. otrhanci. Než původně výraz ten významu takového neměl. Šlechta nosila krátké, jen po kolena sahající spodky, řečené culottes, na rozdíl od obyvatelstva měšťanského, jehož dlouhé kalhoty sluly pantalons. Ač tedy nelze popírati, že výraz »ministerstvo sansculottské« nezněl z úst šlechty bez dávky posměchu, přece neměl významu potupného a mohli bychom jej volně přeložiti výrazem i v politickém názvosloví Rakouska známým: ministerstvo občanské.

valce shromážděné v provinciích belgických jen proto, aby předešel vpádu do země té, na jehož odražení nebyl posud připraven; chtěl však jen zachrániti zdání a trpěl v Brusselu generální štáb důstojníků v uniformách s bílou kokardou. Konečně ani odpovědi Kaunicovy na žádost o vysvětlení nebyly nikterak uspokojující. Zdráhal se docela přímo vyjednávat, a baron z Cobentzelu měl uloženo odpověděti, že Rakousko se nevzdá svých požadavků. Znevuzřízení monarchie na základě královského sezení ze dne 23. června, vrácení statků církvi, vrácení pozemků v Elsasku se všemi jich právy německým princům, vrácení Avignonu a hrabství Venaissinského ⁷⁸⁾ papeži, takové bylo ultimatum Rakouska. Tak stalo se nemožným jakékoli dorozumění; nebylo již lze spoléhati na udržení míru. Francii hrozil osud, jaký stihl Nizozemí a snad také osud Polska. Bylo jen otázkou, má-li se vyčkati válka či předejiti jí, využití nadšení lidu či nechat je schladnouti. ⁷⁹⁾

Skutečným původcem války není ten, kdo ji vypoví, ale ten, kdo ji učiní nezbytnou.

⁷⁸⁾ Od r. 1309 bylo jihofrancouzské město Avignon skoro po 70 let sídlem papežů, kteří tam přesídlili z Říma. Za této doby koupil papež Kliment VI. r. 1348 Avignon a spojil jej se sousedním hrabstvím Venaissinem, starší už državou stolice papežské. Od té doby náležel Avignon s Venaissinem papežům, kteří jej po svém opětovém trvalém přesídlení do Říma spravovali prostřednictvím zvláštních legátů jakožto svých místodržících do 1791, kdy za revoluce připojeny k Francii. Tehdejší papež Pius VI. ovšem proti tomuto spojení, které formálně bylo uznáno teprv r. 1797, po velikých vítězstvích generála Bonaparta v Itálii, protestoval.

⁷⁹⁾ Odchylné od Mignetova a jiných dějepisců francouzských mínění o původu války mají historikové němečtí, jmenovitě Sybel: Dle nich nikoli cizina, nýbrž Girondini s Brissotem v čele hnali Francii do války

Ludvík XVI. objevil se dne 20. dubna ve shromáždění, provázen jsa všemi svými ministry. „Přícházím, pánové,“ pravil, „do národního shromáždění pro věc z nejdůležitějších, které musí poutati k sobě pozornost zástupců národa. Můj ministr zahraničných záležitostí přečte vám zprávu, kterou podal v mé radě o našem postavení politickém.“ Slova se ujal pak Dumouriez; vyložil stížnosti, jaké měla Francie proti Rakousku; vysvětlil účel porad v Mantui, v Reichenbachu a v Pilnici; koalici, již utvořilo Rakousko proti francouzské revoluci; stále vážnější zbrojení jeho; zřejmou ochranu, kterou skýtalो četám vystěhovalců; velitelský tón jeho a zúmyslné protahování vyjednávání; konečně nesnesitelné podmínky jeho ultimata; a po dlouhé řadě důvodů, opírajících se o nepřátelské chování krále uherského a českého (František II. nebyl ještě zvolen císařem), o tíseň, v níž byl národ, o jeho zjevně projevenou vůli nestrpěti příkoří ani zasahováním do svých práv, o čest a upřímnost Ludvíka XVI., jemuž byla svěřena důstojnost a bezpečnost Francie, končil návrhem války proti Rakousku. Nyní pravil Ludvík XVI. hlasem poněkud pohnutým: „Slyšeli jste, pánové, o výsledku vyjednávání mého s dvorem vídeňským. Se závěrky zprávy té souhlasili členové rady mé jednohlasně; sám jsem je přijal také. Shodují se s přáním, které mně projevilo několikráte národní shromáždění, a se smýšlením, jež mi osvědčilo velmi mnoho občanů z různých krajů království; všichni dávají raději přednost válce, než by nechali déle urážeti důstojnost národa francouz-

v naději, že jim příběhy válečné poskytnou příležitost k odstranění monarchie a zřízení republiky. Pravda je tuším uprostřed. Záminka k válce nebyla rázu takového, aby nebylo bývalo možno vyrovnati ji při dobré vůli. Té se však nedostávalo měrou asi stejnou na straně té i oné.

ského a ohrožovati jeho bezpečnost. Bylo povinností mojí dříve vyčerpati všechny prostředky k zachování míru. Přicházím dnes, řídě se ústavou, navrhnouti národnímu shromáždění válku proti králi uherskému a českému!“ Slova králova byla přijata souhlasem některých poslanců; leč slavnost chvíle té a velikost rozhodnutí naplňovala všechny hlubokým a tichým pohnutím. Jakmile král odešel, ustanovilo shromáždění mimořádnou schůzi na večer, a ve schůzi té byla rozhodnuta válka téměř jednohlasně. Tak byla s hlavní ze spojených mocí podniknuta válka, která se prodloužila na čtvrt století, která upevnila vítěznou revoluci a změnila i tvářnost Evropy.

Celá Francie přijala zprávu o tom s radostí. Válka oživila ještě více národ, tak již rozčilený. Distrikty, municipality, spolky lidové psaly adressy; odváděli brance, dávali dobrovolné dary, kovali píky, a celý národ jakoby povstával, aby vyčkal útoku Evropy nebo napadl ji. Ale nadšení, které na konec přináší vítězství, nenahrazuje na počátku nedostatek organisace. A tak bylo možno při zahájení války spoléhati jen na pravidelné vojsko, než by se vycvičilo nově sebrané. Stav sil našich byl takový: dlouhá hranice od Dunquerque až po Hüningy byla rozdělena ve tři veliké sbory. V levo, od Dunquerque až po Philippeville, byla armáda severní, čítající asi čtyřicet tisíc mužů a osm tisíc koní, pod velením maršálka Rochambeaua. La Fayette velel armádě střední, čítající čtyřicet pět tisíc mužů a sedm tisíc koní a rozložené od Philippeville až k opevněné čáře weissenburgské. A konečně armáda rýnská, čítající třicet pět tisíc mužů a osm tisíc koní, měla velitelem maršálka Lucknera, jenž měl obsazeno území od Weissenburka až k Basileji. Hranice alpská a pyrenejská byla svěřena generálu Montesquiouovi,

jehož armáda byla nevalná; tato část Francie nebyla však ještě ohrožena.

Maršálek Rochambeau byl toho náhledu, že jest třeba omeziti se na obranu a stříci hranice. Dumouriez naproti tomu chtěl započítí válečné pohyby, jako by byla také válka námi vypovězena, aby využítkoval výhod toho, kdo je první pohotově. Byl velmi podnikavý; a protože řídil podniky válečné, ačkoli byl ministrem věcí zahraničních, prorazil se svým plánem, jenž záležel v rychlém vpádu do Belgie. Provincie tato pokusila se r. 1790 zbaviti se jha rakouského a po počátečních vítězstvích byla přesilou přemožena. Dumouriez domníval se, že vlastenci brabantští budou podporovati vpád francouzský jako prostředek k vlastnímu osvobození. Vypracoval za tím účelem plán trojnásobného vpádu. Generálové Theobald Dillon a Biron, kteří veleli ve Flandrech pod Rochambeauem, obdrželi rozkaz, jeden aby postoupil se čtyřmi tisíci mužů z Lille k Tournai, druhý s desíti tisíci z Valenciennes k Monsu. Zároveň la Fayette s částí armády své vyrazil z Mett, směruje rychlými pochody přes Stenay, Sedan, Mézières a Givet na Namur. Plán tento však předpokládal u vojinů cvik, kterého posud neměli, a od vůdců shodne jednání, které bylo velmi nesnadné. Ostatně útočné oddíly nebyly ani dosti silné na podnik takový. Sotva Theobald Dillon překročil hranici a dne 28. dubna setkal se s nepřítelem, zmocnila se všeobecná hrůza jeho čet. Bylo voláno v řadách jeho: „Zachraň se, kdo můžeš!“ a byl lidmi svými stržen a ubit. Totéž stalo se a za týchž okolností ve sboru Bironově, jenž byl rovněž nucen v nepořádku ustoupiti do dřívějšího postavení svého. Náhlý ten útek obou vojáků musí býti připsán buď bázni před nepřítelem, jež zmocnila se mužstva, které po-

sud nebylo v ohni, nebo nedůvěře k vůdcům, nebo zrádným zlomyslníkům.

La Fayette, přišed do Bouvines, když urazil padesát mil za několik málo dní a po špatných cestách, zvěděl o nezdaru valencienském a lilleském; viděl že vpád se minul s účelem, a nahlédl správně, že nemůže učiniti nic lepšího, než ustoupiti. Rochambeau stěžoval si na „ukvapenost“ a na „nesouvvislost“ kroků, jež mu byly co nejpřesněji předeepsány. A ježto „nechtěl zůstat trpným nástrojem a libovůli ministrů podporovati se tam, kde měl míti vedení,“ vzdal se svého místa. Od té chvíle omezilo se vojsko naše opět na obranu. Hranice byla rozdělena již jen ve dvě generální velitelství, z nichž jedno, svěřené La Fayettevi, prostíralo se od moře po Longwy, kdežto druhé, od Mosely až po Juru, připadlo Lucknerovi. La Fayette podrídil levé křídlo armády své velení Artura Dillona a pravým křídlem svým dotýkal se Lucknera, jenž měl Birona zástupcem svým na Rýně.

První nezdary zatím zvětšily nesvár mezi Feuillanty a Girondiny. Generálové připisovali nezdary ty plánu Dumouriezovu. Ministr je svaloval na způsob, kterým byl plán ten proveden generály, kteří všichni ustanoveni byli Narbonnem a patřili ke straně konslituční. Jakobíni obviňovali protirevolucionáře, že zaviniли divoký útěk křikem „Zachraň se, kdo můžeš!“ Radost, které tito neskrývali, jejich naděje, že záhy spatří spojence v Paříži, že záhy se vrátí vystěhovalci a starý řád, utvrzovaly podezření. Myslilo se, že dvůr, jenž placenou stráž královskou z osmnácti set mužů zvýšil na šest tisíc a složil ji z vybraných protirevolucionářů, jedná ve shodě s koalicí. Pode jménem „rakouský v ý-

bor“ byl udán tajný výbor, jehož byli však nebylo lze dokázati. Nedůvěra dostoupila vrcholu.

Shromáždění učinilo ihned opatření; nastoupilo dráhu válečnou a bylo od té doby odsouzeno, v chování svém řídit se méně spravedlností než obecným blahem. Učinilo se permanentním; rozpustilo placenou stráž královu, a když přibývalo náboženských nepokojů, vydalo dekret o vypovězení vzdorných kněží,⁸⁰⁾ aby nemusilo zároveň bojovati proti koalici a potlačovati povstání. Aby napravilo poslední nezdary a mělo poblíže hlavního města záložní vojsko, schválilo dne 8. června na návrh ministra války Servana utvoření tábora poblíže Paříže o 20 tisících mužů, sebraných z departementů. Snažilo se také rozjařiti mysl revolučními slavnostmi a počalo ozbrojovati lid pikami, jsouc toho náhledu, že v nebezpečenství tak velikém žádná pomoc není zbytečná.

Opatření tato nebyla přijata bez odporu přívrženců ústavy. Odporovali zřízení tábora o 20 tisících mužů, v němž viděli strannickou armádu, shromážděnou proti národní gardě a proti trůnu. Štáb národní gardy protestoval, a ihned bylo podniknuto přetvoření tohoto sboru na prospěch strany vládnoucí. Do nové gardy národní byly pojaty setniny ozbrojené pikami. Přívrženci ústavy byli opatřením tímto spokojeni ještě méně, protože uvádělo nižší třídu do jejich řad, a, jak se zdálo, mělo za účel zničení stavu měšťanského luzou. Konečně odsuzovali také otevřeně vypovězení kněží, jež nebylo v očích jejich ničím jiným, než prohlášením jejich za psance.

Luďvík XVI. byl od některé doby chladnější ke svým ministrům, kteří vystupovali také proti němu

⁸⁰⁾ Dekret vypovídací ve příčině kněží nepřisečných byl usnesen 27. května, rozpuštění tělesné stráže 29. května.

oschivěji. Naléhali naň, aby připustil k sobě kněze v přísahu vzaté a tak dal příklad na prospěch občanské ústavy kněžstva a odstranil záminku k nepokojům; odpíral tomu vytrvale, odhodlán jsa neučiniti již žádného ústupku náboženského. Poslední usnesení učinilo konec jeho spolku s Girondou; po několik dní o tom nemluvil a neprojevil svého rozhodnutí v ohledu tom. Tu napsal mu Roland slavný list svůj o jeho povinnostech ústavních⁸¹⁾ a doléhal naň, by se upřímně učinil králem revoluce, aby uklidnil mysl i a upevnil vážnost svoji. List ten ještě více rozhořčil Ludvíka XVI., odhodlaného již rozejíti se s Girondiny. Byl podporován Dumouriezem, jenž opustil svou stranu a s Duranthonem a Lacostem odtrhl se v ministerstvu od Rolanda, Servana a Clavièrea. Ale jako obratný ctižádostivec poradil Dumouriez Ludvíku XVI., aby propustil ministry, s nimiž nebyl spokojen, a zároveň aby schválil usnesení, by si tak získal přízeň lidu. Láčil mu dekret proti kněžím jako ochranné opatření v jich prospěch, protože vyhnanstvím ujdou pronásledování snad ještě více politování hodnému, a zavázal se, předejiti revolučním následkům dvacítisícového tábora tím, že prapory hned po jich příchodu pošle k armádě. Za těch podmínek převzal Dumouriez ministerstvo války a vydržel náraz vlastní strany; Ludvík XVI. však propustil ministry dne 13. června, zamítl pak dekrety, a Dumouriez odecestoval k vojsku, učiniv se podezřelým. Shromáždění prohlásilo, že odstoupení Rolandovo, Servanovo a Clavièreovo provázeno jest lítostí národa.

Král zvolil si nové ministry z Feuillantů. Scipio Chambonnas převzal ministerstvo zahraničních zá-

⁸¹⁾ Text památného tohoto listu, jejž národní shromáždění ve formě letáku rozšířilo po všech departementech, vyšel z péra Rolandovy choti.

ležitostí, Terrier-Monteil vnítra, Beaulieu iniancí, Lajjarre valky; Lacoste a Duranthon podrželi prozatím ministerstva spravedlnosti a námořnictví. Všichni ti muži byli beze jména, bez vážnosti, a i strana jejich již skomírala. Poměry ústavní, po dobu jichž měla vládnouti, měnily se stále více v revoluci. Jak by se byla také strana zákonná a umírněná mohla udržeti mezi dvěma stranami protichůdnými a spolu zápasícími, z nichž jedna chystala se z ciziny potlačit revoluci, druhá pak ji chtěla stůj co stůj ochrániti? Feuillantí stali se za poměrů takových zbytečnými. Král, jenž cítil slahost jejich, jak se zdálo, spoléhal nyní již jen na Evropu, a Mallet-Dupan byl vypraven s tajným posláním ke spojencům.

Zatím všichni ti, které za sebou zanechalo lidové hnutí a kteří náleželi prvním dobám revoluce, spojili se, aby podporovali tento lehký pohyb zpětný. Stoupenci monarchie, v jichž čele byli Lably-Tollendal a Malouet, přední dva členové strany Mounierovy a Neckerovy; Feuillantí, vedení starým triumvirátem: Duportem, Lamethem a Barnavem; konečně la Fayette, který byl nesmírně ctěn jako přítel ústavy, snažili se potlačit kluby, upevnit zákonný pořádek a moc královskou. Jakobíni byli v době té velice činní, vliv jejich stával se ohromným, byli v čele strany davu. Aby byli udrženi na uzdě, bylo by bývalo nutno postaviti proti nim starou stranu měšťanskou; ta však byla v rozkladu, a moc její upadala stále více a více. Aby ji opět povznesl, poslal la Fayette dne 16. června z tábora u Maubeuge shromáždění list, v němž žaloval na stranu Jakobínů; žádal odstranění vlády klubů, neodvislost a upevnění ústavního trůnu a vyzýval shromáždění jménem svým, jménem svého vojska, jménem všech přátel svobody, aby pro blaho obecné užívalo jen opatření zákonem dovolených. Odvážný list ten vzbudil ostrý

spor mezi levicí a pravicí shromáždění. Ačkoli pohnutky jeho byly čisté a nezištné, zdál se tento krok mladého generála, jsoucího v čele armády, krokem v duchu Cromwellově, a od té chvíle počaly útoky na dobré jméno la Fayetteovo, jehož až dosud bylo protivníky jeho šetřeno. Díváme-li se ostatně na krok tento pouze s hlediska politického, byl neopatrný. Gironda, jež byla vytlačena z ministerstva a již byla zamezena činnost pro veřejné dobro, neměla potřebí ještě nového draždění, a stejně neměl la Fayette, ani v zájmu vlastní strany, oslabovati beze všeho prospěchu vážnost svoji.

Girondě záleželo na tom, pro bezpečnost její vlastní i pro bezpečnost revoluce, aby si opět osvojila moc, aniž by však ještě užila prostředků protíústavních. Cílem jejím nebylo, jako později, sesaditi krále, nýbrž uvésti jej opět ve svůj střed. Za tím účelem utekla se k velitelským peticím lidu. Od prohlášení války objevovali se ozbrojení prosebníci před národním shromážděním, nabízeli se k obraně vlasti a obdrželi povolení, v plné zbroji defilovat napříč síní, v níž konány schůze. Ústupek tento byl hoden zavržení, činilť všechny zákony proti srocování neúčinnými; ale na obou stranách byl stav mimořádný, a prostředku nezákonného užíval každý: dvůr pomáhal si Evropou, Gironda lidem. Lid byl neobyčejně rozčilen. Vůdcové předměstí, mezi nimiž byli poslanci Chabot, Santerre, rezník Legendre, Gonchon, markýz Saint-Hurugues, připravovali jej od několika dní k revolučnímu projevu, podobnému onomu, který se nezdařil na poli Martově. Blížil se 20. červen, výroční den přísahy v míčovně. Pod záminkou oslavy tohoto památného dne slavností občanskou a zasazení máje na počest svobody vytrhl dne toho houf as osmi tisíc ozbrojených mu-

žů z předměstí Saint-Antoine a Saint-Marceau a ubíral se k zasedací síni Shromáždění.

Syndik Roederer právě to oznamoval shromáždění, když povstalci dorazili ke dveřím síně. Vůdcové jejich žádali, aby směli předložit petici a defilovati před shromážděním. Došlo k prudkým sporům mezi pravíci, která nechtěla přijmouti ozbrojených podavatelů petice, a mezi levíci, která opírajíc se o případy dřívější byla toho náhledu, že mají býti přijati. Vergniant prohlásil, že shromáždění porušilo všechny zásady, připouštějíc ozbrojené tlupy do svého středu; mluvě o tomto případě prohlásil však také, že jest nemožno svolení, kterého se dříve dostalo tak mnohým, odepřítí těm, kteří se ho nyní dožadovali. Nebylo snadno odporovati vůli davu, rozčileného a nesmírného, podporovaného částí poslanců. Dav se tísnil již v chodbách, když shromáždění rozhodlo, že podavatelé petice mají býti připuštěni. Deputace byla uvedena. Mluvčí její pronesl řeč výhrůžnou, pravil, že národ povstal, že jest hotov užití prostředků, velikých prostředků, obsažených ve výkladu práv, odporu proti potlačování; že by ti členové shromáždění — jsou-li jací — kteří nesdíleli náhledu toho, neměli znečišťovati zemi svobody, ale odebrati se do Koblence; a pak dodal, přecházeje k vlastnímu předmětu této povstalecké petice: „Moc výkonná není ve shodě s vámi; nechceme jiného důkazu toho než propuštění vlasteneckým ministrů. Tak tedy má blaho svobodného národa záviseti na rozmaru krále? Či smí král ten míti jinou vůli než vůli zákona? Lid tak tomu chce, a hlava jeho má stejnou cenu jako hlava korunovaných despotů! Hlava ta jest rodokmenem národa a před silným dubem tím musí se skloniti slaboučká třtina! Stěžujeme si, pánové, do nečinnosti našich armád, žádáme, byste vyšetřili pří-

činy její; je-li příčinou moc výkonná, pak budiž zničena!"

Shromáždění odpovědělo podavatelům petice, že bude uvažovati o žádosti jejich; vyzvalo je pak, aby měli úctu k zákonu a k ústavním vrchnostem a dovolilo jim defilovati v zasedací síni. Průvod ten, čítající nyní asi třicet tisíc lidí — žen, dětí, národních gardistů, mužů s pikami — s praporcí a odznaky zřejmě revolučními, procházel síní zpívaje pověstný refrain: „Ca ira!“ a volaje: „Ať žije národ! Ať žijí sansculotti! Pryč s ve-tem!“ Vedli jej Santerre a markýz Saint-Hurugues. Ze shromáždění vydal se k zámku, s petičníky v čele.

Vnější brány zámku byly otevřeny na rozkaz králův; dav vnikl dovnitř. Vnikl do komnat, a když jal se dvěře páčiti sekerami, poručil Ludvík XVI. otevřítí je a vyšel mu vstříc, provázen jsa jen několika osobami. Proud lidu se před ním na okamžik zarazil; leč ti, kdo byli venku a nemohli býti zadrženi přítomností královou, tlačili se stále vpřed. Z opatrnosti zaveden byl Ludvík XVI. průvodem svým do výklenku okenního. Nikdy neprojevil více odvahy než v žalostný den tento. Obklopen jsa národními gardisty, kteří tvořili zeď mezi ním a davem, sedě na křesle, jež bylo postaveno na stůl, aby mohl poněkud volněji dýchatí a davem býti viděn, zachoval klid a pevnost. Odpovídal stále těm, kdo na něm hlučně žádali schválení dekretů: „To není ani vhodný způsob ani chvíle, dosíci toho o'de mne!“ Maje odvalu odepřítí to, co bylo hlavním podnětem tohoto hnutí, domníval se, že nesmí odmítnouti odznak, jenž byl pro něj bezvýznamný, ale v očích davu byl odznakem svobody; vsadil si na hlavu červenou čapku, jež mu byla podána na hrotu píky. Dav byl velice potěšen touto blahosklonností. Krátce potom zahrnul ho souhlasem, když duse

se horkem a žízní napil se bez váhání ze sklenice, kterou mu nabídl muž poloopilý. Zatím přiběhli Vergniaud, Isnard a někteří poslanci girondinští, aby chránili krále, aby promluvili k lidu a učinili konec nedůstojným výjevům těm. Shromáždění, jež krátce před tím přerušilo svoji schůzi, sestoupilo se spěšně opět, polekáno jsouc tímto vpádem, a vyslalo několik deputací za sebou k Ludvíku XVI., aby mu byly ochranou. Konečně přišel také sám maire Pétion; vystoupil na židli, promluvil krátce k lidu, vyzval jej, aby se klidně vzdálil, a lid poslechl. Ti hrubí a násilničtí povstalci, kteří chtěli dosíci dekretů a ministrů, rozešli se, pohanivše a ohroživše krále, ale nepřiměvše ho k povolnosti.

Den 20. června podnítl nevoli přívrženců ústavy proti jeho původcům. Násilné vniknutí do bytu královského, potupení Ludvíka XVI., nezákonnost petice, podané za násilností ozbrojeného davu, byly ostře vytýkány straně lidové. Ta na chvíli musila se omeziti pouze na obranu; nehledíc k tomu, že se provinila sročením, utrpěla opravdovou porážku. Stoupenci ústavy osvojili si opět tón a povýšenost strany uražené a panující; to však netrvalo dlouho, neboť nebyli podporováni dvorem. Národní garda nabízela se Ludvíku XVI., že bude stále shromážděna kolem něho; vévoda la Rochefoucauld-Liancourt, jenž velel v Rouenu, chtěl jej odvésti ve středu svých čet, jež mu byly oddány. La Fayette navrhoval mu, že ho dovede do Compiègne a postaví v čelo své armády; Ludvík XVI. však zamítl všechny tyto návrhy. Domníval se, že agitátoři pozbudou odvahy špatným výsledkem posledního pokusu; a doufaje, že bude vysvobozen spojenci, ještě více podnícenými následkem událostí 20. června, nechtěl užiti pomoci stoupenců ústavy, protože by pak s nimi musil vyjednávati.

Zatím odvážil se la Fayette posledního pokusu na prospěch zákonné monarchie. Postarav se o vrchní velení své armády a sehrav adresy proti posledním událostem, vydal se do Paříže a objevil se 28. června neočekávaně před shromážděním. Žádal, jménem svým i jménem vojska, za ztrestání útoků ze dne 20. června a za zničení Jakobinův. Krok jeho vyvolal ve shromáždění náhledy různé. Pravice horlivě souhlasila, levice však vzepřela se jeho jednání. Guadet navrhl vyšetřování, neprovinil-li se opuštěním své armády a tím, že přišel shromáždění předpisovat zákony. Zbytek vážnosti zabránil shromáždění přidati se k mínění Guadetu; a po jednání nemálo bouřlivém počtilo la Fayettea dovolením, aby směl se účastniti schůze jeho; to však bylo vše, co shromáždění učinilo. La Fayette obrátil se pak k národní gardě, jež mu byla tak dlouho oddána, a doufal, že s její pomocí bude moci zavřít kluby, rozprášiti Jakobíny, vrátiti Ludvíku XVI. všecku moc, kterou mu přiznával zákon, a upevniti ústavu. Strana revoluční byla ohromena a obávala se všeho od odvahy a rychlosti tohoto protivníka z pole Martova. Dvůr však, jenž se bál vítězství zastanců ústavy, zmařil sám záměr la Fayetteův; zamezil přehlídku jím nařízenou svým vlivem na velitele praporů royalistických. Granátníci a myslivci, vybrané setniny nejvěrnější měly se shromáždit u něho a odtud se vydati proti klubům, ale nesešlo se ani třicet mužů. Po marném pokusu tomto, spojití dvůr a národní gardu v zájmu ústav yla společné obrany, vida se opuštěna všemi těmi, kterým chtěl pomoci, vrátil se la Fayette k své armádě, pozbyv posledního zbytku své popularity a svého vlivu. Pokus tento byl posledním příznakem života strany ústavní.

Shromáždění vrátilo se pak ovšem k stavu Francie, jenž se nezměnil. Mimořádná komisse dvanácti-

členná,⁸²⁾ jejíž mluvčím byl Pastoret, načrtla málo uspokojivý obraz o stavu stran a jich rozdělení. Jean Debey navrhl jménem téže komise za účelem uklidnění lidu, jenž byl nesmírně rozčilen, aby bylo ohlášeno, jakmile krise stane se hroživou, že to shromáždění prohlásí slovy: „Vlast je v nebezpečení“, a pak že budou učiněna opatření potřebná. Došlo k rokování o důležitém návrhu tomto. Vergniaud líčil řečí, která hluboce rozechvěla shromáždění, všechna nebezpečení, kterým byla vlast ve chvíli té vydána. Pravit, že ve jménu králově srotili se vystěhovalci, spojili se vladaři, cizí vojska táhnou na hranice francouzské, dějí se vnitřní zmatky. Obviňoval krále, že ochromuje rozmach národa svým odporem a vydává tak Francii koalici. Uvedl článek ústavy, v němž se praví, kdyby se král postavil v čelo armády a vedl ji proti národu, anebo kdyby se výslovně neopřel takovému podniku, jenž by byl konán jeho jménem, že by to bylo tolik, jako by se vzdal hodnosti královské. Na základě předpokladu, že Ludvík XVI. z vlastní vůle protíví se prostředkům k obraně vlasti, jak bychom neměli, pravil, právo říci mu v případě tom: „Ó, králi! jenž jste se bez pochyby domníval, stejně jako tyran Lysander,⁸³⁾ že pravda nestojí za více nežli lež, a že jest nutno baviti muže přísahami, jako bavíme děti hračkami; jenž jste se tvářili, jako byste miloval zákony jen proto, abyste si uchoval moc ke

⁸²⁾ Hned po pádu girondinského ministerstva zvolilo národní shromáždění dvanáctičlennou komissi (později rozmnožena na 21 člena), jíž uloženo, by sněmu podávala neprodleně zprávy o každé události mimořádné.

⁸³⁾ Spartský vojevůdce Lysander pokoriv r. 401 před Kr. Atheny, pracoval odtud všemi prostředky na hmotné i mravní jich zničení.

vzdoru proti nim, ústavu, aby vás nesvrhla s trůnu, na němž jste musil zůstat, abyste ji zničil, myslíte, že nás oklamete pokryteckými sliby? Myslíte, že nám nešťastný stav náš zastřete lstivými výmluvami svými? Bylo to za účelem obrany naší, že jste postavil proti cizím vojm síly, jichž nedostatečnost nepřipouštěla pochybnosti o jich porážce? Mělo nám být obranou pomíjeti návrhy, čelící ku vnitřnímu opevnění našemu? Mělo nám být obranou, nezakřiknouti generála, jenž porušoval ústavu, a spoutali odvalu těch, kteří jí sloužili? Ponechala vám ústava volbu ministrů pro naše blaho či k naší zkáze? Učinila vás velitelem vojska k naší slávě či k naší hanbě? Dala vám konečně právo schvalovati, civilní listinu a tolik výsad, abyste ústavně zahubil ústavu i říši? Nikoli, nikoli! Muži, kterého nedojala šlechtnost Francouzů, kterého dovedla dojmouti jediné láska k despotismu... nejste již ničím pro tu ústavu, kterou jste tak hanebně porušil, pro národ, jejž jste tak hanebně zradil!“

V nynějším stavu svém pomýšlela Gironda jen na sesazení krále. Vergniaud mluvil sice posud pouze podmíněčně; ale celá strana lidová připisovala skutečně Ludvíku XVI. záměry, které v ústech Vergniaudových byly jen domněnkami. Málo dní potom vyslovil se Brissot otevřeněji: „Nebezpečství, ve kterém jsme, jest kromobyčejnější než jakékoli nebezpečství staletí minulých. Vlast jest v nesnázích, ne že by neměla vojska, ne že by vojsko to bylo málo silnaté, hranice její málo opevněny, prameny její málo vydatné... Nikoli! Jest v nebezpečství, protože byly ochromeny síly její! A kdo je ochromil? Jediný člověk, týž, kterého ústava učinila svou hlavou a kterého proraďní rádcové učinili jejím nepřitelem. Říká se vám, že se musíte báti krále uherského a krále pruského... A já pravím vám, že

hlavní síla králů těch jest u dvora, tam že musíme je přemoci nejdříve. Pravilo se vám, udeřte na vzdorné kněze po všem království... A já pravím vám, udeřiti na dvůr v Tuileriích, toť zásáhnouti kněze jednou ranou! Praví se vám, aby-ste pronásledovali všechny pleticháře, všechny buřiče, všechny spiklence... A já pravím, že všichni ti zmizí, udeříte-li na kabinet v Tuileriích; neboť kabinet ten jest středem, v němž se sbíhají všechny nitky, v němž se osnují všechny pletichy, odkud vycházejí všechny podněty! Národ jest hříčkou kabinetu toho! To jest tajemství našeho postavení, to jest zřídlo zla, to jest místo, kde třeba odpomoci!"

Gironda připravovala tak shromáždění na otázku sesazení s trůnu. Před tím však jednáno o veliké otázce nebezpečnosti, hrožících vlasti. Tři spojené výbory prohlásily, že jest na místě učiniti opatření na prospěch obecného blaha, a shromáždění proneslo dne 5. července tuto slavnostní větu: „Občané, vlast jest v nebezpečnosti!“ Úřady občanské ihned sestoupily se ke stálému dozoru, všichni občané, schopní nositi zbraň a slouživší již v národní gardě byli svoláni; každý musil udati zbraň a výzbroj, již byl opatřen; těm, kteří nemohli býti vyzbrojeni puškami, dány piky; odváděni dobrovolníci na veřejných náměstích, uprostřed jich vztyčeny praporky s nápisem: „Občané, vlast jest v nebezpečí!“ a utvořen tábor v Soissons. Všecka ta nevyhnutelná opatření obranná podnítila na nejvyšší stupeň revoluční nadšení. Bylo to viděti ve výroční den 14. července, kdy smýšlení davu a vyslanců z departementů projevilo se beze všeho omezování. Pétion byl při tom bůžkem lidu; dostalo se mu všech poct branného spolku. Několik jen dní před tím byl pro svoje chování 20. června sesazen direktoriem départementu a radou; leč

shromáždění dosadilo ho opět v úřad jeho, a ve slavnostní den Branného spolku ozýval se jediný hlas: „Pétion nebo smrt!“ Několik praporů národní gardy, jako na př. prapor des Filles-Saint-Thomas, projevovalo dosud oddanost dvoru; prapory ty staly se předmětem nedůvěry a nevole lidu. Na polích Elysejských byl mezi granátníky des Filles-Saint-Thomas a členy branného spolku z Marseillu spor, při němž bylo několik granátníků poraněno. Krise stávala se každým dnem hrozivější; strana přející válce nemohla již vystáti stranu ústavní. Útoky proti la Fayetteovi se množily; byl pronásledován v novinách, udáván ve shromáždění. Konečně počalo nepřátelství. Klub Feuillantů byl zavřen; rozpuštěny setniny granátníků a myslivců národní gardy, jež byly hlavní oporou měšťanstva; vojíni řadová a část Švýcarů byli vzdáleni z Paříže, a byla otevřeně připravována katastrofa 10. srpna.

Postup Prusů a pověstný manifest brunšvický přispěly k uspíšení chvíle té. Prusko spojilo se s Rakouskem a s knížaty německými proti Francii. Koaalice tato, k níž se přidružil dvůr turínský, byla strašlivá, ačkoli v ní nebyly všechny moci, které z počátku k ní měly přistoupiti. Smrt Gustava III., předurčeného velitele armády, jež měla vpadnouti do Francie, zdržela od ní Švédsko; ministr Florida-Blanca byl nahrazen hrabětem Arandem, mužem opatrným a umírněným, a to bylo příčinou, že ke koalici nepřistoupilo Španělsko; Rusko a Anglie schvalovaly tajně útoky evropské ligy, posud se jich však neúčastnily. Po srážkách již vyličených se oba protivníci více navzájem pozorovali než spolu se bili. V době té zvykl la Fayette armádu svou poslušnosti a oddanosti; a Dumouriez, pod velením Lucknerovým v táboře u Maulde, otužil oddíly sobě svěřené ve válce drobnými srážkami a denními úspě-

chy. Utyčili tak jádro dobré armády, což bylo tím nutnější, protože bylo potřebí organisace a důvěry k odražení blízkého vpádu spojenců.

Vedl jej vévoda brunšvický. Byl vrchním velitelem nepřátelského vojska, složeného ze sedmdesáti tisíc Prusů a šedesáti osmi tisíc Rakušanů, Hessů a vystěhovalců. Útočný plán byl takový: Vévoda brunšvický měl s Prusy přejíti Rýn u Koblenze, postupovati po levém břehu Mosely, napadnouti hranici francouzskou na místě nejpřístupnějším a táhnouti na hlavní město přes Longwy, Verdun a Châlons. Princ Hohenlohe měl postupovati po jeho levici ve směru na Thionville a na Metty, s Hessy a jedním sborem vystěhovaleckým, kdežto generál Clairfait s Rakušany a jiným sborem vystěhovaleckým měl poraziti la Fayettea, jehož armáda byla rozložena mezi Sedanem a Mézières, přejíti Mosu, a přes Remes a Soissons postupovati na Paříž. Tak mělo býti ve středu i po obou stranách, od Mosely, od Rýna a z Nizozemí, soustředně postupováno na hlavní město. Jiné sbory armádní, rozložené na hranici rýnské a na nejzazší hranici severní, měly naše vojsko napadnouti s obou stran a tak usnadniti vpád do středu.

Dne 26. července, ve chvíli, když se vojsko vypravilo z Koblenze, vydal vévoda brunšvický manifest jménem císaře a krále pruského. Vytýkal těm, kteří se zmocnili otěží správy ve Francii, že tam porušili pořádek a svrhli zákonnou vládu; že proti králi a rodině jeho každého dne podnikali úklady a násilnosti; že svévolně potlačili práva a statky knížat německých v Elsassu a Lotrinsku; konečně že jednání své dovršili vypovězením nespravedlivé války Jeho Veličenstvu císaři a napadením jeho provincií nizozemských. Prohlásil, že spojení vladaři vypravili vojska svá, aby učinili konec bez-

vládí ve Francii, aby zamezili útoky proti trůnu a církvi, aby vrátili králi bezpečí a svobodu, jichž byl zbaven, a umožnili mu vykonávati zákonitou moc jeho. Proto činil zodpovědnou národní gardu a úřady za všechny nepořádky až do příchodu vojsk spojeneckých. Vyzýval je, aby se vrátily k bývalé věrnosti. Právil, že obyvatelé měst, která „by se odvážíla hájiti se“, budou na místě potrestáni jako vzbouřenci se vší přísností práva válečného, a domy jich že budou shořeny nebo spáleny; nevrátí-li město Paříž králi úplnou svobodu a neprokáže-li mu účtu jemu příslušící, že činí spojená knížata osobně jich hlavami za to zodpovědny všechny členy národního shromáždění, departementu, distriktu, municipality, národní gardy, kteří propadnou válečnému osudu bez naděje v odpuštění; a konečně, kdyby dav vnikl do královského zámku nebo jej přepadl, že se knížata za to pomstí příkladně a nezapomenutelně tím, že vydají Paříž vojenské exekuci a úplné zkáze. Sliboval naproti tomu obyvatelům pařížským přimluvu spojených knížat u Ludvíka XVI., aby jim byla odpuštěna jich provinění či poblouzení, uposlechnou-li bez odkladu rozkazů koalice.⁸⁴⁾

⁸⁴⁾ Zpupný, ba vyzývavý tón manifestu Ferdinandova, zvláště pak onoho jeho místa, v němž se vyhrožovalo zkázou Paříže, nevymizel nikdy z paměti vrstevníků, jejichž hrdosti se dotkl v místě nejcitlivějším. Dávno již převalila se vlna revoluce a Francie úpěla pod císařským despotismem Napoleonovým, když se Francouzové s vévodou brunšvickým setkali znovu na poli válečném, Bylo to v bitvě u Jeny, 14. října 1806, v níž Ferdinandovi, té doby již letitému kmetu, byly prostřeleny obě oči. Asi měsíc po tom zemřel vévoda Ferdinand (vlastně plným jménem Karel Vilém Ferdinand). Panika, jež následovala v Prusku po této bitvě, byla s netajenou škodolibostí ve Francii považována za dostiučinění za vévodův manifest před 14 roky vydaný.

Tento prudký a nepolitický manifest, jenž nezastíral ani úmyslů vystěhovalectva ani záměrů Evropy, jenž k celému velikému národu mluvil věru bezpříkladně poručnický a opovržlivě, jenž mu otevřeně sliboval všechny bídy válečného vpádu, a nad to i despotismus a pomstu, podnítil povstání národa. Více než cokoliv jiného uspil pád trůnu a zamezi úspěch koalice. Jen jediné přání, jediné volání po odporu zaznívalo po vší Francii; a kdo by nebyl sdílel přání to, byl by býval pokládán vinným neláskou k vlasti a posvátnému zájmu její neodvislosti. Strana lidová, uvedená v nutnost zvítěziti, neviděla již jiného prostředku, než zbaviti krále vší moci, a aby toho dosáhla, neměla jiného východiště, než dáti prohlásiti jeho sesazení. Leč ve straně té každý chtěl dojiti cíle svým způsobem: Gironda dekretem shromáždění, vůdcové davu povstáním. Danton, Robespierre, Camille Desmoulins, Fabie d'Églantine, Marat a jiní utvořili nemístnou stranu, kteréž bylo třeba revoluce, aby ji ze středu lidu uvedla do shromáždění a do obecní správy. Byli ostatně skutečnými vůdci nového hnutí, jež se vyvíjelo s pomocí nižší třídy společnosti proti třídě střední, k níž náleželi Girondini svým postavením a svými zvyky. Od toho dne nastal rozkol mezi těmi, kdo chtěli za nynějšího řádu potlačit jen dvůr, a mezi těmi, kdo chtěli na něj uvést dav. Tito se nezdržovali dlouhými poradami. Zmítání jsouce všem vášněmi revolučními, chystali se k ozbrojenému útoku, k němuž konali přípravy otevřeně a dlouho předem.

Podnik jich byl několikráte osnován a opět odložen. Dne 26. července mělo vypuknouti povstání; bylo však špatně připraveno, a Pétion je zadržel. Když přišli Marseillští federovaní, aby se odebrali do tábora soissonskeho, měla jim jíti předměstí vstříc

a z nenadání s nimi vytáhnouli proti královskému zámku. Povstání toto selhalo také. Příchod Marseilčanů však dodal odvahy spiklencům v hlavním městě, i konány mezi nimi a vůdci fdeerovaných porady v Charentonu o povalení trůnu. Sekce⁸⁵⁾ byly velmi rozčileny; sekce Manconseilská prohlásila se první pro povstání a dala to oznámiti národnímu shromáždění. V klubech rokováno o sesazení s trůnu, a 3. srpna maire Pétion žádal za ně ve sboru zákonodárném jménem obce a sekcí. Petice ta byla odkázána mimořádné komissi dvanáctičlenné. Dne 8. srpna rokováno o tom, má-li býti la Fayette obžalován. Většina ho se zbytkem odvahy účinně hájila, a ne bez nebezpečností. Byl osvobozen, ale všichni ti, kteří proň hlasovali, byli při odchodu ze zasedací síně lidem tupeni, pronásledováni a ztýráni.

Následujícího dne dostoupilo vření vrcholu. Shromáždění zvědělo z listů značného počtu poslanců, že byli den před tím, odcházejíce ze schůze, ztýráni a vyhrožováno jim smrtí za to, že hlasovali pro osvobození la Fayettea. Vaublanc oznámil, že srocenci přepadli a prohledali jeho dům, pátrajíce po něm. Girardin psal: „Není možno rokovati bez úplné volnosti mínění. Oznamuji svým voličům, že nemohu se účastniti porad, nezaručí-li mně zákonodárný sbor svobodu a bezpečnost.“ — Vaublanc žádal důtklivě, aby shromáždění učinilo nejvydatnější opatření, by zákony mohly býti zachovány. Žádal také, aby federovaní, kterých se ujímali Girondini, byli bez odkladu posláni zpět do Soissons.

⁸⁵⁾ Dle nového obecního řádu z května r. 1790 byla Paříž místo bývalých 60 distriktů rozdělena na 48 sekcí. Sekce ty dovedly brzy bouřlivým vystupováním vůli svou vnutiti také národnímu shromáždění.

Za rokování tohoto obdržel předseda poselství od ministra spravedlnosti Jolya. Ten ohlašoval, že zlo dostoupilo vrcholu a že lid jest podněcován ke všemožným výtržnostem. Podával zprávu o výtržnostech, spáchaných předešlého večera nejen proti poslancům, ale i proti čelným osobám jiným. — „Udal jsem,“ pravil ministr, „útoky ty trestnímu soudu; leč zákony jsou bezmocny; čest a poctivost nutí mne oznámiti vám, že bez nejrychlejší pomoci sboru zákonodárného vláda nemůže již na sebe vzítí další zodpovědnost.“ — Zatím došla zpráva, že sekce Quinze-Vingts se rozhodla, nebude-li ještě téhož dne prchlášeno sesazení s trůnu, o půlnoci zvoniti a bubnovati na poplach a udeřiti na zámek. Rozhodnutí toto bylo sděleno čtyřiceti osmi sekcím, a všechny je schválily mimo jedinou. Shromáždění předvolalo syndika departementu, jenž osvědčil sice dobrou vůli, ale také malomoc svou, a maira, jenž odpověděl, že ve chvíli, kdy sekce ujmou se opět své svrchovanosti, nemůže působiti na lid jinak než domluvou. Shromáždění se rozešlo, neučinivši žádného opatření.

Povstalci ustanovili útok na královský zámek na den 10. srpna. Dne 8. srpna byli Marseillští ze svých kasáren v rue Blanche přivedeni k Františkánům se svými zbraněmi, děly i praporem. Obdrželi pět tisíc ostrých patron, jež byly mezi ně rozděleny na rozkaz správy policejní. Středisko povstání bylo v předměstí Saint-Antoine. Večer, po schůzi velmi prudké, odebrali se tam Jakobíni v průvodu; povstání bylo nyní organisováno. Bylo usneseno zrušiti úřad departementní, uložiti Pétionovi domácí vězení, aby byl zbaven povinností svého úřadu a vší zodpovědnosti, a konečně generální radu obecní nahraditi municipalitou povstaleckou. Agitátoři odebrali se záro-

ven do sekcí předměstských a do kasáren federovaných Marseillanův a Bretoňců.

Dvůr byl od nějaké doby upozorněn na nebezpečnoství a připravil se k obraně. Snad se domníval ve chvíli té, že bude moci nejen klásti odpor, ale i ještě úplně povznésti moc svoji. Vnitřek zámku byl obsazen Švýcary, na počet asi osmi či devíti stý, důstojníky rozpuštěné gardy a tlupou šlechticů a royalistů, kteří se dostavili ozbrojeni šavlemi, kordy a pistolemi. Vrchní velitel národní gardy, Mandat, odebral se se svým štábem do zámku, aby ho hájil; praporům ústavě nejoddanějším nařídil, chopiti se zbraní. Ministři byli rovněž u krále; syndik departementu dostavil se tam téhož večera na rozkaz králův, jenž dal zavolati také maire Pétiona, aby se dověděl bližších podrobností o stavu Paříže a získal si oprávnění, násilí odraziti násilím.

O půlnoci zvoněno a bubnováno na poplach, povstalci se sbíhali a seřadovali v čety; členové sekcí sesadili municipalitu a jmenovali prozatímní radu obecní, která se odebrala na radnici, aby řídila povstání. Prapory národní gardy vydaly se zatím k zámku a byly rozestaveny po dvorech a hlavních strážích spolu s jízdným četnictvem; dělostřelci zaujali svými děly příchody k Tuileriím, Švýcaři a dobrovolníci chránili komnaty. Obrana byla v nejlepším stavu.

Zatím několik poslanců, probuzených zvoněním na poplach, odebralo se do zasedací síně sboru zákonodárného a zahájilo schůzi za předsednictví Vergniaudova. Zvěděvše, že Pétion jest v Tuilleriích, a domnívajíce se, že jest tam držen a že jest třeba vysvoboditi ho, povolali ho před národní shromáždění, aby podal zprávu o stavu Paříže. Na rozkaz ten opustil zámek. Objevil se v národním shromáždění, u něhož právě deputace dožadovala se

jeho vysvobození, domnívajíce se také, že jest v Tuileriích vězněn. Vrátil se s deputací touto do radnice a novou obecní radou byla mu dána stráž tří set mužů. Nová rada, která v tento den značku nechtěla jiných úřadů než povstaleckých, povolala časně zrána velitele Mandata, aby zvěděla od něho o opatřeních v královském zámku. Mandat váhal uposlechnouti; nevěda však, že byla zvolena nová rada obecní a maje za svou povinnost, poslechnouti jejích rozkazů, odebral se na radnici po druhém vyzvání, jehož se mu dostalo od obce. Vcházeje viděl nové tváře a zbledl. Obviňovali ho, že splnomocnil tlupy, aby střílely na lid. Popletl se, byl poslán do Opatství,*) a vycházeje z radnice, byl na schodišti zavražděn. Obecní radou byl velitelstvím národní gardy hned potom pověřen Santerre.

Dvůr byl tak zbaven svého ochránce nejodhodlanějšího a nejvlivnějšího. Přítomnost Mandatova a rozkaz, jež obdržel, aby v případě potřeby užil násilí, byly nezbytny, měla-li národní garda býti pohotova k boji. Pohled na šlechtice a royalisty značně ji ochladil. Sám Mandat před svým odchodem bez úspěchu prosil královnu, aby je poslala pryč, protože zastancům ústavy byli podezřelí.

Ke čtvrté hodině ranní povolala královna k sobě syndika departementu Roederera, jenž strávil noc v Tuileriích, a tázala se ho, co by bylo činiti za poměrů těch. Roederer odpověděl, že se mu zdá nezbytným, aby král i královská rodina odebrali se do národního shromáždění. — „Navrhujete,“ pravil Dubouchage, „abychom dovedli krále k jeho nepříteli?“ — Roederer odvětil, že čtyři sta členů shromáždění toho ze šesť set vyslovilo se dva dny před tím ve prospěch la Fayetteův, a že ostatně navrhuje krok

*) Vojenské vězení v Paříži.

ten jen jako nejméně nebezpečný. Královna mu pravila pak tónem velmi rozhodným: „Pane, jsou tu branné síly; jest konečně na čase, zvěděti, zvítězí-li král a ústava, či vzpurná strana!“ — „Paní,“ odvětil Roederer, „podívejme se, jaká jsou učiněna opatření obranná!“ Byl zavolán Lachesnaye, jenž velel v nepřítomnosti Mandatově. Ptali se ho, učinil-li nezbytné opatření, aby zamezen byl přístup srocenců k zámku, a dal-li stříci náměstí Carrousel. Přisvědčil, a obraceje se pak ke královně pravil rozmarně: „Paní, nesmím vás nechat v nevědomosti o tom, že komnaty jsou plny lidí, kteří značně stěžují službu a zamezují volný přístup ke králi, což se národní gardy dotýká nepříjemně!“ — „K tomu není důvodu,“ odvětila královna; „ručím vám za všecky, kdo jsou zde; budou kráčet v předu, v zadu, v řadách, jak budete chtít, jsou odhodláni ke všemu, čeho snad bude zapotřebí. Jsou to lidé bezpeční!“ Učiněno jen tolik, že dva ministři, Joly a Champion, byli posláni do národního shromáždění, aby je upozornili na nebezpečensví a požádali je za komissaře a příspěví.*)

Byl již rozkol mezi obhájci zámku, když je Ludvík XVI. přehlížel o páté hodině ranní. Prošel nejprve vnitřní stráž, jež shledal plny oddanosti; byl sledován několika členy své rodiny a byl velice smuten. „Neodloučím,“ pravil, „zájmu svého od zájmu dobrých občanů; buď se zachráníme, buď zahyneme společně!“ Sestoupil pak do dvorů, provázen jsa několika štábními důstojníky. Jakmile se objevil, bylo bubnováno ku počtě, ozývalo se volání: „Sláva králi!“ a bylo opětováno národní gar-

*) »Kronika padesáti dnů, od 20. června do 10. srpna 1792, sestavená na základě ověřených pramenů« od P.-L. Roederera; v Paříži 1832. Dějiny doby té jsou v ní vypravovány velmi podrobně a s úzkostlivou přesností.

dou; ale dělostřelci a prapor Croix-Rouge odpověděly na to voláním: „Sláva národu!“ V témže okamžiku přišly nové prapory, ozbrojené puškami a pikami, jež defilujíce před králem, aby se rozestavily na terrasse u Seiny, volaly: „Sláva národu! Sláva Pétionovi!“ Král pokračoval v přehlídce, nemálo jsa zarmoucen tímto projevem. Byl přijat s projevem největší oddanosti prapory des Filles-Saint-Thomas a Petits-Pères, jež měly obsazenu terrassu podél zámku. Zatím co procházel zahradou, aby přehlédli strážu u Pont-Tournant, pronásledovaly ho prapory pikami ozbrojené křikem: „Pryč s vetem! Pryč se zrádce!“ A když král se vrátil, opustily prapory ty svoje místo, postavily se u Pont-Royal a obrátily svoje děla proti zámku. Dva jiné prapory, umístěné na dvorech, následovaly příkladu jejich a zaujaly na náměstí Carrousel postavení útočné. Vraceje se do zámku, byl král bledý, myslí pokleslé, a královna pravila: „Vše jest ztraceno! Tato přehlídka způsobila více zlého než dobrého!“

Zatím, co se toto vše dalo v Tuileriích, postupovali povstalci v několika proudech; užili noci k tomu, aby se shromáždili a organisovali. Hned z rána vnikli do zbrojnice a rozdělili si zbraně. Proud z předměstí Saint-Antoine, čítající asi patnáct tisíc mužů, a proud z předměstí Saint-Marteau, v síle pěti tisíc mužů, vydaly se na pochod k šesté hodině ranní. Dav je cestou stále sesiloval. Directoriem departementu byla děla umístěna na Novém mostě, aby zamezeno bylo spojení útočníků z obou břehů řeky; leč obecní prokurátor Manuel nařídil odstraniti je odtud, a tak byl přechod přes most volný. Předvoj předměstí, skládající se z federovaných Marseillanův a Bretonců, vyrazil již z ulice Saint-Honoré, postavil se v bitevní šik na náměstí Carrousel a namířil svoje děla proti zámku. Joly a Cham-

pion vrátil se ze shromáždění a oznámili, že není schopno usnášeti se, že jest tam sotva šedesát až osmdesát poslanců, a že nevyslechlo jejich návrhů. Tu syndik departementu Roederer se členy rady departementní vyšel vstříc povstalcům, pravil jim, že tak veliké množství nemůže býti připuštěno ani ke králi ani k národnímu shromáždění, a vyzval je, aby zvolili si dvacítičlennou deputaci a té svěřili svoje přání. Ti však již ho neposlouchali. Obrátil se k národní gardě a předčítal jí článek zákona, jenž jí nařizoval ve případě útoku splácti násilí násilím; ochotnou k tomu zdála se však jen nepatrná část národní gardy, a dělostřelci, místo vši odpovědi, vyňali náboje z děl. Roederer vida, že povstalci všude triumfují, že jsou pány obecní rady, že jich poslouchá dav i vojenské oddíly, vrátil se spěšně do zámku v čele výkonného výboru.

Král radil se s královnou a ministry. Úředník obecní správy polekal je právě zvěstí, že proudy povstalců blíží se Tuileriím. — „A co chtějí?“ tázal se správce pečeti Jolly. — „Sesazení s trůnu,“ odvětil úředník. — „Nechť se o tom vysloví národní shromáždění!“ dodal ministr. — „Ale co se stane po tomto sesazení?“ tázala se královna. Úředník se uklonil, ale neodpověděl. V tom vešel Roederer, jenž zvýšil zděšení dvora zprávou, že nebezpečnoství dostoupilo vrcholu, že s tlupami povstalcu není možno vyjednávati, a na národní gardu že se nelze spolehnouti. — „Sire,“ pravil důtklivě, „Vašemu Veličenstvu nezbývá ani pět minut času; není již pro vás bezpečnosti, leč v národním shromáždění; departement jest toho náhledu, že se tam musíte odebrati bez odkladu; nemáte ve dvorech dostatek mužstva k ochraně zámku; ochota jejich není valná. — Dělostřelci, na pouhé vyzvání k obraně, vyňali náboje z děl!“ — Král odpovídal nej-

prvé, že neviděl mnoho lidí na náměstí Carrousel; a královna dodatečně, že král má dostatek mužstva k ochraně zámku. Leč na další doléhání Roedererovo král, zableděv se na chvílku na něho upřeně, obrátil se ke královně a povstáváje pravil: „Pojďme!“ Paní Alžběta ⁸⁶⁾ pravila syndikovi: „Pane Roederere, ručíte za život králův?“ — „Ručím, paní, životem svým!“ odvětil Roederer. „Půjdu bezprostředně před ním!“

Ludvík XVI. vyšel ze své komnaty se svou rodinou, se svými ministry, s členy rady departementní, a ohlásil těm, kdo přišli do zámku chránit ho, že odchází do národního shromáždění. Mezi dvěma řadami národní gardy, jimž bylo uloženo provázeti ho, prošel místnostmi zámku a zahradou. Deputace národního shromáždění, zpraveného o jeho příchodu, vyšla mu vstříc. — „Sire,“ pravil mluvčí deputace, „shromáždění, chtějíc přispěti k vaší bezpečnosti, nabízí vám a vaší rodině útulek ve svém středu.“ Průvod ubíral se dále a s nemalou námahou pronikl terrassou Feuillantů, přeplněnou velmi rozčileným davem, který pronášel nadávky a hrozby. Král a rodina jeho jen s těží dostali se

⁸⁶⁾ Alžběta, sestra Ludvíka XVI., byla dáma povahy neobyčejně pevné a vynikala v tomto směru zajisté vysoko nad vrtkavého a kolísavého svého bratra. Když sešlo s jejího sňatku s císařem Josefem II., o který se původně vyjednávalo mezi dvory francouzským a rakouským, žila v tichém ústraní mimo Paříž. Opustila je teprv po vypuknutí revoluce, nikoliv aby se vystěhovala z Francie jako královi mladší bratři, nýbrž aby s dvorem královským snášela vše, co přinášely doby pohnuté, a dle možnosti aby mu byla radou a pomocí. Tak účastiila se s královskými manželi nezdařeného útěku do Varennes, tak se s nimi 10. srpna 1792 odebrala z Tuillerií do sněmu zákonodárného, sdílela s nimi vězení a jako oni byla dle nálezu revolučního tribunálu, den před tím učiněného, odpravena guillotinou 10. května 1794.

do zasedací síně národního shromáždění,⁸⁷⁾ kde usedli na křesla vyhrazená ministrům. — „Pánové,“ pravil král, „přicházím sem, abych zabránil velikému zločinu a myslím, že nemohu býti nikde více v bezpečí než ve vašem středu!“ — „Sire,“ odvětil Vergniaud, jenž předsedal, „můžete spoléhati na národní shromáždění; členové jeho přísahali, že zemrou zachovávající práva lidu a ústavní úřady!“ Král usedl pak po pravici předsedově. Leč Chabot připomenul, že shromáždění nemůže se usnášeti v přítomnosti králově, a Ludvík XVI. odešel se svou rodinou a svými ministry do lože novinářské, jež byla za předsedou a odkud bylo možno vše viděti a slyšeti.

Po odchodu králově nebylo příčiny k odporu. Ostatně zmenšily se také síly obranné odchodem národních gardistů, kteří provázeli Ludvíka XVI. Četnictvo opustilo svoje místo volajíc: „Sláva národu!“ Národní garda kolísala, přichylujíc se k útočníkům. Ale nepřátelé stáli proti sobě, a ačkoli nebylo již příčiny k boji, došlo k němu přece. Proudý povstalců obklíčily zámek; Marseilci a Bretonci, kteří byli v prvních řadách, vyrazili královskou bránu na náměstí Carrousel a vnikli do dvorů zámku. Měli v čele bývalého poddůstojníka jménem Westermanna, přítele Dantonova a muže velmi odhodlaného. Seřadil tlupu svou v bitevní šik a přiblížil se k dělostřelcům, kteří na jeho vyzvání připojili se se svými děly k Marsellanům. Švýcaři stáli nehybně v oknech zámku. Obě strany stály chvíli proti sobě, nepodnikajíc útoku. Několik útočníků docela vystoupilo v před, aby se s nimi sbratřili, a Švýcaři na zna-

⁸⁷⁾ Sněm zákonodárný zasedal tehdy v jízdárně, nalézající se od Tuillerií na sever v těch místech, kde jest nyní Rue Rivoli.

mení míru vyhazovali okny patrony; vnikli až do předsíně, kde byli jiní obhájci zámku. Zábradlí je oddělovalo. Tu počal boj, ale nebylo možno zjistiti, která strana přešla k útoku. Tu jali se Švýcaři pálití na povstalce, a ti se rozptýlili. Náměstí Carroussel bylo vyklizeno. Ale Marseillané a Bretonci vrátili se záhy ve větší síle; na Švýcary střeleno z děl a byli obklíčeni. Vytrvali, až jim donesen rozkaz králův, aby ustali ve střelbě. Rozhořčení povstalci však neustali jich pronásledovati a krvavě se mstili; nebyl to již boj, nýbrž vraždění, a dav oddával se v zámku všem výstřednostem vítězství.

Shromáždění bylo zatím nanejvýš znepokojeno. První rány z děl naplnily je zděšením. Čím více sesilovala se střelba z děl, tím více vzrůstalo rozčilení. V jedné chvíli domnívali se členové shromáždění, že jsou ztraceni. Důstojník jakýs veběhl kvapně do zasedací síně volaje: „Na svoje místa, zákonodárci; dobývají se na nás!“ Někteří poslanci povstali, chtějíce vyjítí. „Ne, ne,“ volali ostatní, zde jest naše místo!“ Z tribun voláno ihned: „Sláva národnímu shromáždění!“ a shromáždění odpovídalo voláním: „Sláva národu!“ Konečně bylo slyšeti z venčí: „Vítězství! Vítězství!“ a osud monarchie byl rozhodnut.

Shromáždění vydalo ihned vyhlášku, aby opět zjednało klid, zapřísáhajíc lid, aby šetřil spravedlnosti, svých úřadů, lidských práv, svobody a rovnosti. Leč dav a jeho vůdcové měli neobmezenou moc a chystali se jí využítí. Nová obecní rada přišla, aby se dala potvrditi ve svém úřadě. Neseny před ní tři praporce, na nichž byla slova: Vlast, svoboda, rovnost. Řeč její byla velitelská, končila žádostí za sesazení krále a za svolání národního konventu. Deputace přicházela za deputací, a všecky vyslovovaly toléž přání, či lépe řečeno dávaly týž rozkaz.

Shromáždění vidělo se nuceno vyhověti jim. Nechtělo však vzítí na sebe sesazení krále. Vergniaud vystoupil na řečníštlé jménem dvanáctičlenné komise a pravil: „Navrhuji vám opatření velmi přísné, ale ponechávám vaše bolesti k posouzení, jak jest důležité, abyste je ihned přijali.“ Opatření toto záleželo ve svolání shromáždění národního, v propuštění ministrů a prozatímném sesazení krále. Shromáždění přijalo jednomyslně. Ministři girondinští byli opět povoláni, známé dekrekty uskutečněny; vypovězeno asi čtyři tisíce kněží nepřísahajících, a vyslání komisaři k armádám, aby zajistili jich věrnost. Ludvík XVI., jemuž shromáždění s počátku vyká-
zalo palác luxemburský za bydlíště, byl všemohoucí obecní radou pod záminkou, že jinak nemůže odpovídati za jeho osobu, převeden do Templu⁸⁸⁾ jako zajatec. Konečně na den 23. září bylo ustanoveno zahájení mimořádného shromáždění, jež mělo rozhodnouti o osudu království. Leč království ve skutečnosti podlehló již 10. srpna, onoho dne, jenž byl povstáním davu proti třídě střední a proti ústavnímu trůnu, jako 14. červenec byl povstáním třídy střední proti třídám privilegovaným a neobmezené moci koruny. Den 10. srpna znamená počátek období diktátorství a libovůle revoluční. Ježto poměry stávaly se stále nesnesitelnějšími, došlo k dalekosáhlé válce, která vyvolala nadbytek energie; a tato energie nespořádaná, protože byla lidová, učinila nadvládu nižší třídy neklidnou, tísnivou a ukrutnou. Věc se teď úplně změnila; neběželo již o svobodu, nýbrž o blaho obecné; a doba konventu, od konce ústavy z roku 1791 až do chvíle, kdy ústava roku

⁸⁸⁾ Byl to původně řádový dům rytířů Templářských, od zrušení tohoto řádu majetek rytířů Svatojanských. Od zrušení všech řeholí tvrdá jeho věž proměněna v státní vězení.

III. dosadila direktorium,⁸⁹⁾ byla jen dlouhým bojem revoluce proti stranám a proti Evropě. A mohlo-li býti jinak? „Jakmile bylo revoluční hnutí jednou v proudu,“ praví de Maistre, „Francie a monarchie nemohly býti zachráněny než jakobinismem... Nasi vnukové, kterým málo bude záležitosti na našem utipení a kteří budou tančili na našich hrobech, budou se smáti dnešní nevědomosti naší; utěší se snadno nad výstřednostmi, které my jsme zažili, a které zajistily celistvost nejkrásnějšího království.“

Departementy lpěly na událostech ze dne 10. srpna. Vojsko, jež podléhalo vždy poněkud pozdě vlivu revoluce, bylo posud royalisticky ústavní; ježto však tlupy jeho byly podřízeny stranám, musily se snadno podrobiti převládajícímu mínění. Generálové druhého řádu, jako Dumouriez, Custine, Biron, Kellermann, Labourdonnaie, byli ochotni souhlasiti s posledními změnami. Ještě se nerozhodli pro žádnou stranu a doufali, že revoluce ta přinese jim povýšení. Ne tak dva generálové velící; Luckner kolísal nerozhodně mezi povstáním 10. srpna, jež nazýval „malou příhodou v Paříži,“ a mezi „přítelem svým“ la Fayettem. Tento, hlava strany ústavní, do poslední chvíle věrný své přísaze, chtěl ještě hájiti zvrácený trůn a ústavu, které již nebylo. Velel asi třiceti tisícům mužů, kteří byli oddáni jeho věci a jeho osobě. Hlavní stan jeho byl u Sedanu. V úmyslu, klásti odpor na prospěch ústavy, porozuměl se s radou města toho a direktoriem departementu ardenského, aby zřízeno bylo občanské středisko, k němuž by se mohly připojiti všechny departmenty. Komisaři Kersaint, Antonelle, Péraldy, vyslaní zákonodárným sborem k jeho armádě, byli zajati a

⁸⁹⁾ T. j. 27. října 1793.

uvěznění ve věži sedlanské. Krok ten byl odůvodněn tím, že, protože shromáždění bylo učiněno násilí, členové jeho, kteří se podjali takového poslání, mohou býti jen vůdci nebo nástrojem strany, která ujařmila národní shromáždění i krále. Vojsko a občanské úřady obnovily pak přísahu na ustavu, a la Fayette pokusil se rozšířiti okruh povstání vojska proti povstání lidu.

Snad ve chvíli té generál la Fayette myslil příliš na minulost, na zákon, na společné přísahy a ne dosti na stav skutečně mimořádný, ve kterém byla Francie. Viděl jen nejdražší naděje přátel svobody zničeny, uchvácení moci státní demagogi, a anarchistickou vládu Jakobinů; neviděl však situace, která vedla k vítězství těchto nejmladších revolucionářů. Měšťanstvo, jež bylo dosti silné k povalení starého způsobu vládního a k přemožení tříd privilegovaných, které však ochablo po tomto vítězství, nezdálo se schopným odraziti útok vystěhovalectva a celé Evropy. K tomu tvořil se nový olřes, nová víra; vyvstávala třída početná, ohnivá, ještě neunavená, nadšená pro 10. srpen, jako bylo měšťanstvo nadšeno pro 14. červenec. La Fayette nemohl se s ní shodnouti; bojoval proti ní za shromáždění ústavodárného, na poli Martově, před 20. červencem i po něm. Nemohl pokračovati v bývalé úloze své ani hájiti bytí strany spravedlivé, ale událostmi odsouzené, aby nevydal v nebezpečení osud vlasti a výsledky revoluce, k níž upřímně přilnul. Odpor jeho, prodlužuje se ještě dále, byl by podnítil občanskou válku mezi vojskem a lidem ve chvíli, kdy nebylo ani jisto, stačí-li sloučení všech sil na válku s cizinou.

Bylo 19. srpna, a útočné vojsko, jež 30. července vyrazilo z Koblence, postupovalo proti toku

Mosely a blížilo se ke hranici. Vojenské oddíly, uznávající společné nebezpečí, byly ochotny opět poslouchati národního shromáždění; Luckner, jenž z počátku souhlasil s la Fayettem, s pláčem a proklínáním odvolal své slovo dané obecní radě metlské; a la Fayette cítil sám, že jest nutno ustoupiti mocnějšímu osudu. Opustil svoji armádu, vzav na sebe zodpovědnost za všecko toto povstání. Provázen ho Bureau-de-Pusy, Latour-Maubourg, Alexandr Lameth a několik důstojníků jeho štábu. Mířil mezi nepřátelskými posádkami do Hollandska, odkud chtěl se odebrati do Spojených států, druhé vlasti své. Byl však poznán a zajat i se svými druhy. Proti všemu mezinárodnímu právu bylo s ním jednáno jako s válečným zajatcem a byl uvězněn nejdříve v žaláři magdeburském, na to Rakušany v Olomouci. I anglický parlament zakročil v jeho prospěch; leč teprve mírem v Campo Formio vyprostil ho Bonaparte z vězení. Po čtyři léta nejtěžšího žalářování a všemožného strádání, nevěda nic o osudu svobody a vlasti, nemaje před sebou nic jiného než naprosto zoufalou budoucnost zajatce, projevoval zmužlost nejhrdinnější. Propuštění jeho bylo učiněno závislým na odvolání některých věcí, ale zůstal raději pohřben ve svém žaláři, než by se byl čímkoli zpronevěřil posvátnému cíli, jemuž se věnoval.

Za naší doby málo mužů žilo život tak čistý, jako la Fayette, málo bylo povah krásnějších, málo kdo těšil se přízni lidu delší a poctivěji získané. Bojovav za svobodu v Americe po boku Washingtonově byl by rád stejným způsobem dopomohl jí k vítězství ve Francii; bylo však možno provésti krásný úkol tento v naší revoluci? Domáhá-li se národ svobody bez vnitřních rozkolů a má-li nepřítelem jen cizinu, může nalézt osvoboditele, jako byl Nizozemí princ Oraňský, Americe Washington; domáhá-li se

jí však přes vůli svých příslušníků a proti ostatním za strannických sporů a bojů, může v něm vyvstati jen Cromwell a Bonaparte, kteří se učiní diktátory revolucí za zápasů nebo po vyčerpání stran. La Fayette, činitel v první době krise, prohlásil se s nadšením pro její výsledky. Stal se generálem středního stavu, jak v čele národní gardy za shromáždění ústavodárného, tak v armádě za shromáždění zákonodárného. Jí se povznesl, a jí padl. Lze říci o něm, že, dal-li se i postavením svým svěsti k některým chybám, měl vždycky jediný cíl, svobodu, a užíval jen jediného prostředku, zákona. Způsob, kterým se již v mladých letech svých zasvětil osvození dvou dílů světa, jeho slavné jednání, nezlomná stálost, budou mu ke cti i u potomstva, u něhož nikdo nemá dvojí pověst, jako v dobách strannických zápasů, ale oceňován jest dle skutečných zásluh svých.⁹⁰⁾

Původci 10. srpna rozcházelí se stále více a více, nemohouce se dohodnouti o výsledcích, které by měla míti tato revoluce. Strana odvážná a násilná, jež se zmocnila rady obecní, chtěla touto ovládati Paříž, Paříží národní shromáždění, a národním shromážděním Francii. Vymohši převezení Ludvíka XVI. do Templu, dala povaliti všechny sochy králů, od-

⁹⁰⁾ Zatčením a uvězněním svým mizí La Fayette na dlouhou dobu zrakům veřejnosti, nikoli však trvale. Vazba jeho byla velmi tuhá, zvláště v kasematech olomouckých; teprv posledního půl druhého roku bylo dovoleno jeho manželce sdíleti vazbu s ním. Když mírem v Campo Formio r. 1797 opět nabyl svobody, zdržoval se nějaký čas v cizině, neúčastnil se však života veřejného ani po svém návratu do Francie, leč až za druhého císařství Napoleonova. Poněvadž i za obnoveného panství Bourbonů vždy zůstával věren ideálům svého mládí, bylo mu snášet časté ústrky. Vynikající účastenství měl La Fayette opět při revoluci červencové r. 1830, za níž znovu byl

straniti všechny znaky monarchie. Direktorium departementu mělo právo dohledu na obecní radu; dala zrušiti právo to, aby učinila obecní radu neodvislou. Zákon vyžadoval jisté podmínky, aby kdo mohl býti občanem schopným k hlasování; dalo dekretovati zrušení zákona toho, aby dav mohl býti uveden do správy státní. Žádalo zároveň zřízení mimořádného soudu, jenž by soudil spiklence z 10. srpna. Protože shromáždění nejevilo dosti povolnosti a snažilo se proklamacemi přivésti opět lid ke smýšlení mírnějšímu a spravedlivějšímu, dostávalo se mu z radnice výhrůžných poselství. „Jako občan,“ pravil kterýs člen obecní rady, „jako úředník lidu oznamuji vám, že dnes o půlnoci bude zvoněno a bubnováno na poplach. Lid již omrzelo, že není pomstěn; bojte se, aby si nezjednal spravedlnosti sám!“ — „Nebude-li během dvou, tří hodin,“ pravil jiný, „jmenován předseda poroty a nebude-li porota způsobila jednati, dojde k velikým neštěstím v Paříži!“ Aby předešlo novým pohromám, bylo shromáždění nuceno jmenovati mimořádný soud trestní. Soud ten odsoudil několik osob; zdál se však příliš zdoluhavým obecní radě, jež zanášela se záměry nejhroznějšími.

V čele jejím byli Marat, Panis, Sergent, Duplain, Lenfant, Lefort, Jourdeuil, Collot-d'Herbois, Billaud-Varennes, Tallien a j. Hlavním vůdcem stra-

velitelem národních gard. Zemřel 20. května 1834. La Fayette náloží historii dvou zemí. Jak vážen byl ve Spojených státech, toho svědectvím je čestné pozvání, jež ho došlo od kongressu washingtonského k návštěvě Ameriky r. 1824, kdy se ke konci schylovalo první půlstoletí od počátků revoluce severoamerické. La Fayette přijal pozvání a skvělé počty kruhův úředních i spontanní ovace obecenstva všude, kde se objevil, proměnily poslední cestu starého bojovníka za svobodu po vlasti svobody v jízdu triumfátora.

ny té byl však tehdy Danton; na 10. srpnu měl účast větší než kdo jiný. Po celou tu noc běhal ze sekci do kasáren Marseillanův a Bretonců a odtud do předměstí. Jako člen revoluční rady obecní řídil její kroky a byl pak jmenován ministrem spravedlnosti.

Danton byl revolucionář obrovitý. Žádný prostředek nezdál se mu zavržení hodným, jen když vedl k cíli; byl toho náhledu, že člověk dovede vše, čeho se odváží. Danton, jenž byl nazván Mirabeauem luzy, podobal se tomuto tribunovi vyšších tříd tvrdými tahy tváře, silným hlasem, prudkými posunky, smělou výmluvností, velitelským čelem. Chyby jejich byly také stejné, leč u Mirabeaua byly to chyby patricia, u Dantona chyby demokrata; co bylo smělého v myšlenkách Mirabeauových, opakovalo se v Dantonovi, ale jiným způsobem, protože náležel za revoluce jiné třídě a jiné době. Ohnivý, tísněn jsa dluhy a potřebami, mravů volných, oddávaje se hned svým naruživostem, hned práci pro stranu svou, byl strašlivý v politice své, když záleželo na tom, aby došel cíle, a stával se opět pohodlným, jakmile cíle dosáhl. Mocný ten demagog spojoval v sobě směs chyb a vlastností si odporujících. Ačkoli se zaprodal dvoru, zachoval si povznešenou odvahu republikánských citů svých i v nízkosti své zaprodatosti. Projevil se také vyhladitelem, aniž byl divoch, neúprosný proti massám lidským. šlechetný i k jednotlivcům.*) Revoluce v jeho očích byla hrou, v níž vítěz, má-li toho zapotřebí, získává život pře-

*) V době, kdy obecní rada připravovala řeze 2. září, zachránil všechny, kdo se k němu obrátili; vysvobodil z žalářů z vlastního popudu Duporta, Barnavea a Ch. Lametha, které mohl do jisté míry pokládati za svoje osobní nepřátele.

moženého. Prospěch strany jeho byl mu nad zákon, ba i nad lidskost; to vysvětluje jeho atentáty po 10. srpnu a jeho návrat k umírněnosti, když se se domníval, že jest republika upevněna.

V době té Prušáci, postupující podle zmíněného již plánu útočného, překročili po dvacítidenním pochodu hranice. Armáda sedanská byla bez vůdce a neschopna vzdorovati vojům o tolik početnějším a tak organisovaným. Dne 20. srpna obklíčili Prusové Longwy, dne 21. je bombardovali, a dne 24. se vzdalo. Dne 30. srpna dorazila nepřátelská armáda před Verdun, oblehla jej a počala bombardovati. Kdyby Verdun byl padl, byla by cesta k hlavnímu městu bývala otevřena. Dobyť Longwy, blízkost tak velikého nebezpečství uvedly Paříž v nejvyšší rozčilení a nepokoj. Výkonná rada, skládající se z ministrův, byla povolána do všeobecného výboru obranného, aby s ním uvažovala o nejbezpečnějších prostředcích k odvrácení nebezpečství tak hrozivého. Jedni chtěli vyčkati nepřítele pod zdmi hlavního města, druzí vstoupili do Saumur. „Víte dobře,“ pravil Danton, ujav se slova, „že Francie jest v Paříži; vydáte-li hlavní město cizinci, vydáte mu sebe a vydáte mu Francii. V Paříži jest nutno udržeti se všemi možnými prostředky; nemohu schválněti úmysl opustiti ji. Ani druhý návrh nezdá se mně lepším. Jest nemožno pomysleti na boj pod hradbami hlavního města; den 10. srpna rozdělil Francii ve dvě strany, z nichž jedna jest oddána království, druhá chce republiku. Tato, jejíž daleko menší početnost jest nepochybná, jest jediná, na niž byste v boji mohli spoléhati. Strana druhá odepře vypraviti se v boj, bude popouzeť Paříž na prospěch cizincův, zatím co vaši obranci mezi dvěma ohni nechají se ubíjeti, aby jej odrazili. Podlehnou-li, což se mně zdá nepochybným, jest jista zkáza Francie

i zkáza vaše; vrátí-li se proti všemu nadání jako vítězi nad koalicí, bude také to vítězství porážkou pro vás; neboť bude vás státi tisíce udatných mužů, kdežto royalisté, četnější než vy, nepozbudou nic ze své síly ani ze svého vlivu. Jsem toho náhledu, že, abychom zmátli jich výpočty a zadrželi nepřátele, musíme nahnati strach u royalistům!“ Výbor, jenž pochopil smysl hrozných slov těch, byl zdrcen... „Ano, pravím vám,“ pokračoval Danton, „jest jim nutno nahnati strachu...“ A když výbor zamítl hrozný tento návrh svým mlčením a svým zděšením, radil se Danton s obecní radou; chtěl potlačit nepřátele svoje hrůzou, dopřáti větší a větší úlohy davu, učiniti ho svým spoluvinníkem a nenechat revoluci jiného východiště než vítězství.

Konány domovní prohlídky za pochmurných a dalekosáhlých příprav; uvězněno mnoho osob podezřelých straně revoluční svým slagem a svým smýšlením. Nešťastní zajatci ti byli bráni zvláště ze dvou jinak smýšlejících tříd, z kněžstva a šlechty, jež byly obviňovány ze spiknutí za shromáždění zákonodárného. Občané schopní nositi zbraň byli vřadění do pluků na poli Marťově a vydali se dne 1. září na pochod ke hranici. Bubnováno a zvoněno na poplach, stříleno z děl; a Danton, odebrav se do národního shromáždění, aby mu podal zprávu o opatřeních učiněných k záchraně vlasti, pravil: „Výstřely z děl, jež slyšíte, nejsou výstřely poplašné; jest to znamení k útoku na nepřátele naše. Čeho jest třeba, abychom je přemohli, abychom je zničili? Odvahy, odvahy a opět odvahy!“ Zpráva o pádu Verdunu došla v noci z 1. na 2. září. Chvilé té, v níž polekaná Paříž dominávala se již viděti nepřátele před svými branami, využítkovala obecní rada k provedení hrozných záměrů svých. Opět stří-

leno z děl, zvoněno na poplach, brány uzavřeny, a řeže počaly.

Zajatci, zavření u Karmelitánů, v Opatství, v Conciergerii, v káznici, byli vražděni po tři dni tlupou asi tří set vrahů, které řídila a platila obecní rada. S klidným fanatismem ve jménu vraždy šlapající po posvátných formách spravedlnosti, hned jako soudcové, hned jako vykonavatelé rozsudku zdáli se vykonávati ne tak pomstu, jako spíše řemeslo; vraždili bez vášně, bez výčitek svědomí, s přesvědčením fanatiků a poslušností katů. Pohnu-ly-li jimi některé okolnosti mimořádné a připoměly jim city lidskosti, spravedlnosti a milosrdenství, nechali se na chvílku dojmouti a začali pak znovu. Tak bylo zachráněno několik obětí, ale bylo jich velmi málo. Shromáždění chtělo zabrániti vraždění tomu, ale nemohlo; ministerstvo bylo stejně bezmocno jako shromáždění; strašlivá obecní rada jediná mohla všechno a nařizovala všechno; maire Pétion byl sesazen; vojáci, střeloucí vězení, báli se odporovati vrahům a nechali je jednati; dav zdál se spoluvinným nebo lhostejným; zbytek občanstva neodvažoval se ani dáti na jevo svoji hrůzu; a bylo by bývalo věru na podiv, že zločin tak veliký a tak dlouhý mohl býti sosnován, proveden, trpěn, kdybychom nevěděli, co vše dovede fanatismus stran a snese strach. Ale trest za nesmírný zločin ten stihl konečně přece jeho původce. Většina jich zahynula v bouři, kterou vyvolali, a týmiž násilnými prostředky, kterých užívali sami. Zřídka jen stranníci nepodlehnou osudu, který připravili jiným.

Výkonná rada, jejíž válečné podniky řídil generál Servan, nařídila odchod praporů nově svolaných na hranici. Chtěla na místo nejohroženější poslati generála nejschopnějšího, ale volba nebyla snadná. Z generálů, kteří se prohlásili pro poslední udá-

losti politické, zdál se Kellermann způsobilým jen k velitelství podřízenému, i byl ustanoven na místo nespolehlivého Lucknera. Custine, ačkoli nepostrádal zkušeností válečných, hodil se spíše k provedení nějakého odvážného kousku než k vedení veliké armády, od níž měl záviseti osud Francie. Nepokládání za vynikající válečníky ani Biron, Labourdonnaie a ostatní generálové, kteří ponechání na svých dosavadních místech u sborů, jimž dosud veleli. Zbýval již jen Dumouriez, na nějž Girondini měli stále ještě poněkud svrchu a jehož podezřívali ostatní také ze záměrů ctižádostivých, z choutek a povahy dobrodružné, ač neupírali mu velikého nadání.* Ježto však byl jediným generálem, způsobilým na místo tak důležité, svěřila mu výkonná rada velitelství armády moselské.

Dumouriez odebral se co nejspěšněji z tábora mauldského do tábora sedanského. Svolal válečnou radu, v níž bylo všeobecným míněním ustoupiti k Châlons nebo k Remeši a krýti se řekou Marnou. Místo co by se byl poddal nebezpečné této radě, jež by byla bývala příčinou poklesnutí mysli vojska, jež by byla vydala v plen Lotrinsko, Tři biskupství,⁹¹⁾ část Champagne a otevřela cestu k Paříži, pojal Dumouriez geniální plán. Viděl, že jest nezbytno, odvážným pochodem dostihnouti lesa Argonneského, a tam že bude jistě možno nepříteli zadržeti. Les ten měl čtyři východy, u Chêne-Populeux v levo, u Croix-au-Bois a Grandpré uprostřed, u Islettes v pravo, jež otvíraly a uzavíraly vstup do Francie. Prusové byli od něho vzdáleni již jen šest mil cesty, a Dumouriez musil urazit dvanáct mil, a chtěl-li se lesa toho zmocniti, musil skrývati záměr svůj na jeho obsazení. Provedl ho velmi obratně a velmi

⁹¹⁾ Metty, Toul a Verdun.

odvážně: generál Dillon, vyslaný do Istettes, obsadil je se sedmi tisíci muži; sám vydal se do Grandpré a položil se tam táborem s třinácti tisíci; Croix-au-Bois a Chêne-Populeux bylo rovněž dobyté a dána tam posádka. Tehdy psal ministru války Servanovi: „Verdun padl. Očekávám Průšáky. Tábor v Grandpré a v Islettes jsou francouzskými Thermopylami; budu však šťastnější než Leonidas.“⁹²⁾

V tomto postavení mohl Dumouriez zadržeti nepřítele a vyčkati pomocných sborů, jež mu byly posílány ze všech končin Francie. Prapory dobrovolnické sbíraly se v táborech, zřízených uvnitř země, odtud byly posílány k jeho armádě, jakmile byly poněkud vycvičeny. Na hranici flanderské měl Beurnonville nařizeno postupovati s devíti tisíci muži a doraziti do Rhétel na levém křídle Dumouriezově dne 13. září. Duval měl doraziti dne 7. září se svými sedmi tisíci muži do Chêne-Populeux, a konečně Kellermann přicházel z Mett s dvacíti dvěma tisíci muži k posile pravého křídla jeho. Stačilo tedy jen získati času.

Vévoda brunšvický, zmocniv se Verdunu, přešel Mosu třemi proudy. Generál Clairfait postupoval po jeho pravici, princ Hohenlohe po levici. Netroufaje si vytlačiti Dumourieze z jeho postavení přímým útokem, pokusil se obejítí ho. Dumouriez dopustil se té neopatrnosti, že umístil všechny své síly v Grandpré a v Islettes a že měl jen slabě obsazeny Chêne-Populeux a Croix-au-Bois, kteréžto body byly ovšem méně důležité. Průšáci jich dobyli a chystali

⁹²⁾ Průsmyk Thermopyly mezi pohořím Octou a mořem byl za starověku jedinou jakž takž pohodlnou cestou z Řecka severního do středního. Tam padli r. 480 před Kr. spartský král Leonidas s hloučkem několika set hrdin proti Peršanům do posledního muže.

se obejítí jeho tábor v Grandpré a donutit ho ke složení zbraní. Po této veliké chybě, která učinila bezvýslednými jeho původní opatření, nezoufal nad postavením svým. V noci na 14. září tajně opustil svůj tábor, překročil řeku Aisne, ku které mu mohl býti zabráněn přístup, provedl ústup stejně obratný, jako byl jeho pochod do lesa Argonneského, a soustředil voje své u Sainte Menehould. Již v Argonneském lese zdržel pochod Prusáků; počasi bylo čím dále horší; bylo jen třeba udržeti se v novém postavení až do příchodu Kellermannova a Beurnonvilleova, a výsledek výpravy byl zajištěn. Vojíní byli již válce navyklí, a armáda čítala po příchodu Beurnonvilleově a Kellermannově dne 17. září na sedmdesát tisíc mužů.

Armáda pruská sledovala pohyby Dumouriezovy. Dne 20. září napadla Kellermannu u Valmy, aby zamezila armádě francouzské ústup k Châlons. Došlo k prudkému dělostřeleckému boji s obou stran. Prusové postupovali pak v kolonách na výšiny u Valmy, aby jich dobyli. Kellermann sestavil svoji přechotu rovněž v kolony, nakázal jí nestříleti, vyčkati příchodu nepřítelova a pak ho napadnouti bodákem. Dal rozkaz ten s heslem: „Ať žije národ!“ a heslo toto, opětované v celé čáře bitevní, překvapilo Prusy ještě více než neústupnost našich čet. Vévoda Brunšvický dal ustoupiti svým praporům, již poněkud kolísajícím; střelba z děl pokračovala až do večera; nepřátelé pokusili se o nový útok a byli odraženi. Den byl náš, a téměř bezvýznamný úspěch u Valmy působil na naše vojsko i na veřejné mínění ve Francii dojmem dokonalého vítězství.

Od té chvíle počala také ochablost nepřítelova a jeho ústup. Prusové podnikli výpravu tuto na sliby vystěhovalců jako vojenskou procházku. Byli beze

zásob, bez potravin. V otevřené krajině naráželi na odpor den ze dne silnější; stálé deště rozmočily cesty; vojáci zapadali do bláta až po kolena, a po čtyři dni již neměli k jídlu nic jiného než vařenou pšenici. Nemoci vyvolané křídovitou vodou, strádáním a vlhkosí řádily silně v armádě jejich. Vévoda brunšvický radil k ústupu proti náhledu krále pruského a vystěhovalců, kteří chtěli odvážit se bitvy a zmocnit se Châlons. Ale protože osud monarchie pruské záležel na jejím vojsku, a protože porážkou byla by úplná ztráta armády zpečetěna, nabyla vrchu rada vévody brunšvického. Počalo se vyjednávat; a Prusové, slevující s původních požadavků svých, žádali již jen znovudosazení krále na trůn konstituční. Leč konvent již se shromáždil; republika byla prohlášena, a výkonná rada odpověděla, že republika francouzská nemůže přistoupiti na žádný návrh, dokud vojsko pruské úplně neopustí území francouzské. Prusové nastoupili pak ústup večer dne 30. září. Byli jen slabě znepokojováni Kellermannem, jež Dumouriez vyslal pronásledovat jich, zatím co sám vydal se do Paříže, aby užil svého vítězství a smluvil vpád do Belgie. Vojsko francouzské obsadilo opět Verdun a Longwy; nepřítel, přešed Ardenny a Lucembursko, překročil Rýn u Koblence koncem října.

Výprava tato měla vesměs dobré výsledky pro Francii. Ve Flandrech byl vévoda saský nucen ustáti od obležení města Lille po sedmidenním hrozném bombardování, nepřetržitém, ale bezvýsledném. Na Rýně dobyl Custine Treviru, Špýru a Mohuče. V Alpách generál Montesquiou vnikl do Savojska a generál Anselme do hrabství Nizského. Armády naše, všude vítězíci, přešly vesměs k útoku, a revoluce byla zachráněna.

Kdybychom ukázali obraz státu, který přestal velikou krísi, a kdybychom řekli: Ve státě tomto byla vláda absolutní, jejíž moc byla obmezena; dva privilegované stavy, jež pozbyly své nadvlády; nesmírný národ, svobodný již svou vzdělaností a osvíceností, leč bez práv politických, národ, jenž byl nucen, protože mu byla odpírána, sám si jich dobytí; kdybychom dodali pak: vláda, jež se s počátku bránila této revoluci, podrobila se jí, ale stavy privilegované potíraly ji neustále — mohli bychom z těchto předpokladů usuzovati asi takto:

Vláda bude litovati, lid bude projevovati nedůvěru, a strany privilegované budou útočiti proti novému pořádku každý svým způsobem. Šlechta, nejsouc k tomu schopna doma, kde jest příliš slabá, vystěhuje se, aby popudila cizí moci, které budou konati přípravy k útoku. Kněžstvo, jež by v cizině pozbylo svého vlivu, zůstane doma a bude shledávati nepřátele republiky. Lid, z ciziny ohrožovaný, doma v plen vydáváný, rozhořčený proti vystěhovalcům, kteří vyzbrojují cizince, proti cizincům, kteří útočí na jeho neodvislost, proti kněžstvu, které pobuřuje jeho vlast, bude pokládati za nepřátele kněžstvo, vystěhovalce i cizince. Bude žádati nejprvé dozor nad vzdornými kněžími, pak jich vypuzení; zabavení důchodů vystěhovalců, a konečně válku proti spojené Evropě, aby ji předešel. První původci revoluce budou odsuzovati ta opatření, která porušují zákon; pokračovatelé revoluce naopak budou v nich viděti spásu vlasti; a nesvornost vypukne mezi těmi, kdo budou dávatí přednost ústavě před státem, a těmi, kdo budou dávatí přednost státu před ústavou. Vladař, jehož zájem jeho jako krále, jeho náklonnost a svědomí budou popouzeti, aby zavrhoval politiku takovou, bude pokládán za spoluvinníka protirevoluce, protože se bude zdáti,

jakoby ji ochraňoval. Revolucionáři pokusí se pak, získati krále pro sebe tím, že ho zastraší, a nezdaří-li se jim to, zvrátiti monarchii.

Takové byly dějiny shromáždění zákonodárného. Vnitřní zmatky přivodily usnesení proti kněžím, vnější hrozby usnesení proti vystěhovalcům, dohoda cizích mocí válku proti Evropě, první porážka našich čet zřízení tábora o dvaceti tisících mužů. Zdráhání Ludvíka XVI. potvrditi většinu těchto usnesení uvrhlo naň podezření Girondinů; rozepře mezi těmito a zastánci ústavy, z nichž jedni jako v době míru chtěli se jeviti jako zákonodárci, druzí nepřáteli jako v době války, znesvářily přívržence revoluce. Pro Girondiny spočívala otázka svobody ve vítězství, vítězství v usneseních. Dvacátý červen byl pokusem k vynucení jich přijetí; leč nedosáhnuvše cíle domnívali se, že se musí odřící buď revoluce, buď trůnu, a učinili tak 10. srpna. Bez vystěhovalcu, kteří přivodili zmatky, byl by se král bezpochyby přizpůsobil ústavě, a revolucionáři nebyli by mohli mysliti na republiku.

NÁRODNÍ KONVENT.

KAPITOLA ŠESTÁ.

Od 21. září 1792 až do 21. ledna 1799.

První opatření konventu. — Jeho složení. — Býje Girondinů a Montagnardů. — Moc a cíle obou těchto stran. — Robespierre; obviněn Girondiny z bažení po diktatuře. — Marat. — Nové obvinění Robespierrea Louvetem; obrana Robespierrova; konvent přejde k dennímu pořádku. — Montagnardi, vyšeďše vítězně z tohoto zápasu, žádají odsouzení Ludvíka XVI. — Minění stran v té věci. — Konvent rozhodne, aby Ludvík XVI. byl souzen, a to jím samým. — Ludvík XVI. v Templu; jeho odpovědi před shromážděním; jeho obrana; jeho odsouzení; odvaha a klid jeho posledních chvil. — Co měl, a čeho postrádal jako král.

Konvent ustavil se 20. září 1792 a zahájil své úvahy dne 21. Od prvního zasedání zrušil moc královskou a prohlásil republiku. 22. přivlastnil si revoluci prohlášením, že nebude více počítati rok čtvrtý od svobody, ale rok první od republiky francouzské. Po těchto prvních krocích, přijatých s pochvalou a s jakýmsi závoděním obou stran rozdělivších se na konec shromáždění zákonodárného v demokracismu a v nadšení, konvent, místo aby počal

své práce, oddal se vnitřním rozepřím. Girondini a Montagnardi chtěli před ustavením nové revoluce věděti, komu z nich bude náležeti, a ani ohromná nebezpečí jejich postavení neodvrátila jejich zápas. Více než kdy jindy měli se co báti úsilí Evropy. Po útoku Rakouska, Pruska a některých knížat německých na Francii před 10. srpnem všechno nasvědčovalo tomu, že ostatní panovníci se prohlásí proti ní po pádu monarchie, uvěznění Ludvíka XVI. a krvavých událostech v září. Uvnitř zvětšil se počet nepřátel republiky. Bylo třeba přičísti k stoupencům starého režimu, šlechty a duchovenstva sloupce království ústavního, ty, pro které osud Ludvíka XVI. byl předmětem živých obav, a ty, kteří nevěřili v možnost svobody bez kázně a pod vládou lidu. Uprostřed tolika překážek a protivníků, kdy k boji nebyly by stačily ani spojeny, srazily se Gironda a „Hora“ s nejneúprosnější krutostí. V pravdě nemohly se tyto dvě strany snést a vůdcové jejich nemohli se sblížit; tolik bylo důvodů k rozdělení v jejich sporu o vládu a v jejich záměrech!

Girondini byli nuceni událostmi býti republikány. Nejvhodnější by bylo bývalo, kdyby byli zůstali stranou ústavní. Příměst jich záměrů, jejich nechť k lidu, jejich odpor proti prostředkům násilným, zvláště opatrnost, která radila pokoušeti se jen o to, co vůbec bylo možno, vše jim to přikazovalo; leč nebylo v jejich moci zůstatí takovými, jakými se ukázali zprvu. Sledovali srážnou cestu, která vedla je k republice, a uvykli pozvolna tomuto útvaru státní správy. Ačkoli žádali si ji teď vášnivě a opravdově, tušili, jak bude nesnadno ji ustaviti a upevniti. Věc zdála se jim velkou a krásnou; ale viděli, že lidé míjejí se s věcí. Lid neměl ani osvícenosti ani mravnosti, jaká náleží k tomuto útvaru veřejné správy. Revoluce provedená shro-

mážděním ústavodárným, měla více důvodů k svému ospravedlnění ve své uskutečnitelnosti než ve své oprávněnosti: měla svou ústavu a svoje občany. Ale nová revoluce, která povolala by k správě státu nižší třídu, nemohla míti trvání. Měla narazit na příliš mnoho zájmů a míti obránce jen na chvíli, ježto nižší třída mohla se uplatňovati v době krise, ale ne stále. A přece bylo třeba na ni spolehnouti, souhlasili-li s touto druhou revolucí. Girondini toho neučinili, a octli se ihned v postavení úplně nesprávném; ztratili přispění strany ústavní, aniž získali spojenectví strany demokratů, a neměli ani vyšších ani nižších vrstev společnosti. A tak tvořili jen stranu poloviční, který byla rychle vyvrácena, neboť neměla pevných základů. Girondini byli po 10. srpnu mezi třídou střední a lidem tím, čím byli monarchisté nebo strana Neckerova a Mounierova po 24. červenci mezi stavy privilegovanými a bourgeoisii.

„Hora“ naproti tomu chtěla revoluci s lidem. Vůdcové této strany, mrzíce se nad vážností Girondinů, snažili se je přemoci a dostatí se na jejich místo. Byli méně vzdělaní, méně výmluvní, ale obratnější, ráznější a nikterak úzkostliví ve svých prostředcích. Nejkrasnější lidovláda zdála se jim nejlepší z vlád; a čemu říkali lid, to jest třída nižší, to bylo předmětem jejich stálých lichocení a péče méně opravdové než prospěchářské. Žádná strana nebyla nebezpečnější, ale žádná nebyla důslednější: pracovala pro ty, s nimiž se společně bila.

Od zahájení konventu Girondini zaujali pravici, Montagnardi nejvyšší místa na levici; odtud jméno, jímž je označujeme. Girondini byli nejsilnější ve shromáždění; volby v departementech dopadly celkem dle jejich přání. Velký počet poslanců shromáždění zákonodárného byl znovu zvolen; a ježto v ta-

kově době spolky činí mnoho, všichni členové, kteří byli spojeni s poslanci Girondinskými nebo se zastupitelstvem pařížským, vrátili se s týmž míněním. Ostatní přicházeli bez promyšleného plánu, beze strany, bez oddanosti, bez nepřátelství; tvořili, co nazváno bylo v té době „Rovina“ nebo „Močál“. Tento spolek, nesúčastněný v zápasech Girondy a Hory, přidával se ke straně nejspravedlivější, pokud dovoleno mu bylo zachovávat umírněnost, to jest, pokud nebál se sám o sebe.

Hora složena byla ze zástupců Paříže, kteří zvoleni byli pod vlivem zastupitelstva z 10. srpna a z několika velmi rozhodných republikánů z departementů: konečně doplňovala se z těch, které rozvášnily události, nebo které jí přidružil strach. Ale, ač poslední počtem v konventu, byla přes to všemocna, zvláště v této době. Ovládala Paříž; obecní zastupitelstvo bylo jí oddáno, a obecní zastupitelstvo dospělo až tam, že učinilo se první autoritou ve státě. Montagnardi pokusili se ovládnouti departementy Francie, způsobující mezi zastupitelstvem Paříže a ostatními zastupitelstvy shodu v záměrech a v chování; nepodařilo se jim to přes to úplně, a departementy byly z velké části nakloněny jejich protivníkům, kteří pěstovali jejich náklonnost letáky a denními listy, posílanými ministrem Rolandem, jehož dům Montagnardi jmenovali ústavou veřejného mínění, a jehož přátelům říkali pleticháři. Ale mimo spojení se zastupitelstvy obecními, které dříve či později mělo se jim zdařiti, měli spojení s Jakobíny. Tento klub, nejmnocnější právě jako nejstarší a největší, měnil smýšlení při každé krizi, aniž měnil jméno; byl to rám, uchystaný pro vládnoucí stranu, která z něho vylučovala rozkolníky. Klub Pařížský byl hlavním sídlem jakobínismu a ovládal téměř svrchovaně ostatní. Mon-

agnardi se ho zmocnili; vzdálili již z něho Girondiny pomocí denunciací a opovržení a nahradili členy z měšťanstva tak zvanými „sans-culottes“. Girondinům zbývalo jen ministerstvo, které, jsouc potíráno obecním zastupitelstvem, bylo bezmocno v Paříži. Montagnardi naproti tomu měli po ruce celou skutečnou moc hlavního města; mínění veřejné prostřednictvím Jakobinů, okresy a čtvrti městské pomocí „sansculottů“, konečně povstání prostřednictvím obecního zastupitelstva.

První starostí stran, když ustavili republiku, bylo dáti se v boj. Girondini byli rozhořčeni krveprolitím z měsíce září, i viděli s ustrnutím na křeslech konventu muže, kteří k nim radili nebo kázali. Mezi jinými obzvláště dva budili v nich nechuť a odpor: Robespierre, o němž mysli, že baží po nadvládě, a Marat, který od počátku revoluce učinil se ve svých listech apoštolem vraždy.⁹³⁾ Stíhali Robespierra s větší zlobou než opatrností; nebyl ještě tak nebezpečný, aby byl obžalován z diktatury. Jeho nepřátelé, vytýkající mu úmysly tehdy pravdě nepodobné, kterých v žádném případě nebylo lze dokázati, zvětšili sami jeho oblíbenost a důležitost.

⁹³⁾ Jan Pavel Marat, jeden z nejkrvelačnějších tyranů francouzské revoluce, byl svého zaměstnání lékařem a po několik let ve službách hraběte z Artois, bratra králova. Té doby zabýval se výhradně pracemi vědeckými a díla jeho, vyznamenávající se tvrdošíjnou neústupností v hájení vlastních názorů, došla povšimnutí i za hranicemi Francie a překládána do jazyků cizích. Leč rok 1789 strhl jej na dráhu novinářskou, které již neopustil do smrti. Svého »Publicistu pařížského« proměnil r. 1790 na denník velmi rozšířený a překřtil jej na »Přítele lidu«. Ve dnech hrůzy, v září 1792 počal vydávati »Žurnál republiky«, nad to spisoval i hojně pamfletů proti odpůrcům svých destruktivních názorův.

Robespierre, který zastával tak strašnou roli v naší revoluci, počal vystupovati v první řadě. Až dosud měl přes všechna svá úsilí muže lepší sebe ve své vlastní straně: za shromáždění ústavočárného pověstné vůdce tohoto shromáždění; za shromáždění zákonodárného Brissota a Pétiona; 10. srpna Dantona. V těchto různých dobách prohlásil se proti těm, jehož pověst a popularita ho zastiňovaly. Ježto uprostřed slavných osobností prvního shromáždění mohl vyniknouti jen zvláštností svých mínění, ukázal se krajním reformátorem; za druhého změnil se v stoupence ústavy, protože jeho soupeři byli novotáři, a mluvil ve prospěch míru k Jakobinům, protože jeho soupeři žádali si války; od 10. srpna jednalo se v tomto klubu o to, aby zničení byli Girondini a vypíchnut Danton, který neustále spojoval zájmy své marnivosti se zájmy lidu. Tento muž, jehož vlohy byly všední a povaha prázdná, děkoval své podřízenosti, že vystoupil jeden z posledních, což jest velkou výhodou při revoluci, a své vášnivé sebelásce, že mířil do přední řady, že vše učinil, aby se tam dostal, že všeho se odvážil, aby se tam udržel. Robespierre měl schopnosti k nadvládě: duši nikterak velikou, pravda, ale ne všední; zdání vlastenectví, zaslouženou pověst nepodplatitelnosti, život přísný a žádný odpor před krví. Byl důkazem, že uprostřed nepokojů občanských ne duchem svým, ale svým chováním lze se domoci veřejné kariéry a že prostřednost vytrvalá je mocnější než genius, který se zastavuje.

Také je třeba říci, že Robespierre opíral se o stranu mocnou a fanatickou, pro niž žádal moc a jejíž zásady zachovával od konce shromáždění zákonodárného. Tato strana měla svůj počátek v osmáctém století, jejíž určitá mínění představovala. Za symbol v politice měla svrchovanost neobmeze-

nou „Společenské smlouvy“ J. J. Rousseauovy a v náboženskv deism „Vyznání víry savojského vikáře“; ⁹⁴⁾ dospěla později k jejich usku-
tečnění na chvíli v ústavě z r. 93. a v bohocht By-
tosti nejvyšší. Bylo více soustavnosti a více
fanatismu v rozličných dobách revoluce, než se my-
slilo.

At již Girondini z daleka předvídali nadvládu
Robespierrovu, či spíše dali se uchvátiti svým citem,
obžalovali ho ze zločinu nejtěžšího pro republikány.
Paříž zmitána byla duchem vzpoury; Girondini chtěli
zákon proti těm, kdož vyvolávali nepokoje, násil-
nosti, a dáti současně konventu moc neodvíslou, od-
ňatou osmdesáti třem departementům. Způsobili jme-
nování výboru, který měl přednésti návrh v té věci.
Hora napadla toto opatření jako nespravedlivé pro
Paříž; Gironda je chránila, poukazujíc na návrh
triumvirátu podaný zastupitelstvem Paříže. „Jsem
zrozen v Paříži,“ pravil tehdy Osselin; „jsem zástup-
cem tohoto města. Práví se, že vznikla strana v je-
ho klíně, která chce diktaturu, triumviru, tribunu. Já
prohlašuji, že jest třeba k tomu úplné nevědomosti
nebo úplné zločinnosti, aby kdo pojal takový plán.
Proklet budiž, kdo ze zástupců pařížských odváží
se pojati podobnou myšlenku!“ — „Ano,“ zvolal
Rebecqui z Marseilles, „ano, jest v tomto shromáždění
strana, která baží po diktatuře, a vůdce této
strany, já ho jmenuji, toť Robespierre! Hle, muž,

⁹⁴⁾ Obrovský vliv Rousseauových spisů »Smlouva
společenská« (srovn. pozn. 8 na str. 15.) a »Emila«,
z něhož »Vikář savojský« jest vyňatkem, jevil se v ohledu
nejen politickém, nýbrž i náboženském. Deismus popíral
boha zjeveného a lidí i konfessionální jeho uctívání, jak
je předpisují především rozličné cirkve křesťanské, ale
ctil boha osobního, který stvoriv svět dále ho již nerídí.
Tato bohopocta je dle učení deistů výronem citu nábo-
ženského, člověku vrozeného.

kterého vám udávám.“ Barbaroux opřel toto udání svým svědectvím; byl jedním z hlavních původců 10. srpna; byl vůdcem Marseillanů a měl dosti velký vliv na jihu. Tvrdil, že když v době 10. srpna Marseillané byli hledáni oběma stranami, které dělily se o hlavní město, byli pozváni k Robespierrovi; tam že se jim řeklo, aby spojili se s občany, kteří získali nejvíce popularity, a že Panis jim označil výslovně Robespiera jako muže ctnostného, který měl býti diktátorem Francie. Barbaroux byl mužem činu. Pravice čítala mezi sebou několik členů, kteří mínili jako on, že jest třeba přemoci nepřátele, nechťejí-li býti přemoženi jimi. Chtěli, aby se použilo konventu proti zastupitelstvu obecnímu, aby se postavily departementy proti Paříži, a aby se ani zbla nešetřilo nepřátel, dokud byli slabí, a kterým jinak bylo by dáno pokdy, aby sesílili. Ale většina bála se rozporu, a opřela se opatřením energickým.⁹⁵⁾

Žaloba vznesená na Robespiera neměla výsledku; ale padla na Marata, který byl radil k diktatuře ve svém listě „L'Ami du peuple“ a chválil vraždění. Když objevil se na řečništi, aby se ospravedlnil, pocit hrůzy zmocnil se shromáždění. „Dolů, dolů,“ voláno se všech stran. Marat zůstane kliden. Ve chvíli mlčení: „Mám v tomto shromáždění,“ praví, „mnoho osobních nepřátel.“ — „Všechny; všechny;“ — „Mohli by se stydět; vyzývám je, aby vzdali se zuřivého křiku a nepřislušných hrozeb proti muži, který sloužil svobodě a jim samým daleko více než si myslí; kéž neodeprou jednou svého sluchu!“ A tento muž vykládal uprostřed konventu, užaslého nad jeho odvahou a chladnokrevností, své mínění

⁹⁵⁾ Stalo se to 25. září, tedy hned v jedné z prvních schůzí konventu.

o proskripcích a diktatuře. Po dlouhou dobu unikal z podzemí do podzemí veřejnému mínění a zatýkacím rozkazům, jež na něho byly vydány. Jedině jeho krvavé listy se objevovaly; v nich žádal hlav a připravoval lid na vraždy z měsíce září.

Není hlouposti, která nemohla by padnouti v hlavu muže, a co horšího, která by nemohla býti v některé chvíli uskutečněna. Marata zaujímalo několik utkvělých myšlenek. Revoluce měla nepřátele, a podle něho nesměla jich míti, měla-li míti trvání; a odtud neviděl nic prostšího, než aby byli vyhlazeni a aby byl jmenován diktátor, jehož právo bylo by jen pronásledování; chválil veřejně tato dvě opatření s krutostí cynika, nešetře více slušnosti než lidského života, a pohrdaje jako duchy slabými všemi těmi, kteří zvali jeho plány nelidskými, místo aby je shledávali hlubokými. Revoluce účastnili se i jiní muži právě tak krvelační, jako on, ale žádný neměl zhoubnějšího vlivu na svoji dobu. Zkazil morálku stran již beztak málo spravedlivou, a měl dvě myšlenky, které výbor obecného blaha uskutečnil později svými komisary a svým zřízením správním, pronásledování v massách a diktaturu.

Ani žaloba vznesená na Marata neměla výsledku: vzbuzoval více odporu, ale méně nenávisť než Robespierre. Jedni viděli v něm jen blázna; druzí hleděli na tyto boje jako na rozpory strany, a ne jako na věc závažnou pro celou republiku. Ostatně zdálo se nebezpečným očistiti konvent nebo dáti v obžalobu jednoho z jeho členů, a byl to krok, k němuž nesnadno bylo se odhodlati, i pro strany. Danton nikterak neospravedlňoval Marata: „Nemám ho rád,“ říkal; „znám jeho povahu ze zkušeností; je vznětlivý, svárlivý a nespolečenský. Ale proč hledati v tom, co píše, mluvu strany? Což má všeobec-

ný neklid jinou příčinu, než samo hnutí revoluční?“ Robespierre se své strany tvrdil, že málo zná Marata; že před 10. srpnem měl s ním jen jedinou rozmluvu, po níž Marat, jehož násilných mínění neschvaloval, shledal jeho náhledy politické tak úzkoprsými, že napsal ve svém listu, že nemá ani myšlenek ani odvahy státníka.

Ale on byl předmětem nenávisti daleko větší, neboť jeho báli se více. První žaloba, kterou vznesli Rebecqui a Barbaroux, minula se cíle. Krátce na to ⁹⁶⁾ měl ministr Roland správu o stavu Francie a Paříže; udal v ní vraždění z měsíce září, přehmaty obecního výboru a pletichy spiklenců. „Když vrhají se,“ pravil, „v nenávist nebo v podezření nejneohroženější obránci svobody, když zásady krvavých revolt veřejně jsou hlášány, když tleská se jim ve shromážděních a bouře výkřiků zvedá se proti samému konventu, nemohu již pochybovati, že by stoupenci staré vlády nebo falešní přátelé lidu, skrývající svou pošetilost neb svou zločinnost pod maskou vlastenectví, nebyli pojali plán převratu, kterým doufají pozvednouti se na troskách a mrtvolách, okusiti krve, zlata a ukrutnosti!“ Aby podporoval svou zprávu, předčítal dopis, v němž místopředseda druhého oddělení trestního soudu mu sděloval, že on a nejznamenitější Girondini jsou ohroženi; že podle slov jejich nepřátel jest třeba znovu pustiti jim žilou, a že tito lidé nechtějí o nikom jiném slyšeti než o Robespierrovi.

Na ta slova běží tento na tribunu se ospravedlnit: „Nikdo,“ zvolá, „neodvází se obžalovati mě tváří v tvář.“ — „Já,“ zvolal Louvet, jeden z nejráznějších mužů Girondy. „Ano, Robespierre,“ pokračoval, upíraje na něho svůj planoucí zrak, „já

⁹⁶⁾ 29. října.

vznáším na tebe žalobu.“ Robespierre, jehož chování až dosud bylo pevné, se zachvěl; srazil se jednou v klubu Jakobínů s tímto nebezpečným protivníkem, jehož duchaplnost, vášnivost a bezohlednost znal. Louvet ujal se ihned slova, a v jedné z nejvýmluvnějších řečí s patra nešetil ani skutků ani jmen; sledoval Robespierrea k Jakobínům, do obecního zastupitelstva, do shromáždění volitelů, „kdež pomlouval nejlepší vlastence; mrhal nejnižším lichocením vůči několika stovkám občanů, které zval nejdříve lidem pařížským, pak vůbec lidem, pak pánem; bez usínání vypočítával své vlastní zásluhy, své dokonalosti, své ctnosti, a neopominul nikdy, když se byl dovolával síly, velikosti a svrchované moci lidu, zapřísahati se, že on jest rovněž z lidu.“ Ukázal, jak skryl se 10. srpna, aby potom ovládal spiklence v obecním výboru. Došel až k vraždám v měsíci září; zvolal: „Revoluce z 10. srpna jest dílem všech.“ A obraceje se k několika členům obecního výboru, stoupencům Hory, doložil: „Ale revoluce z 2. září, toť vaše dílo; patří jen vám! A nevychloubali jste se tím vy sami? S divokým pohrdáním označovali nás oni sami vždy jen jako vlastence z 10. srpna! Ah! ať zůstane jim tento rozdíl, hodný odvahy jim vlastní; ať zůstane jim k našemu trvalému ospravedlnění a k jich věčné hanbě. Tito domnělí přátelé lidu chtěli znovu vrlmouti na lid pařížský hrůzy, kterými byl poskvřen první týden měsíce září... Nehodně ho pošpinili. Umí se bít lid pařížský; ale neumí vraždit! Je pravda, že byl viděn celý před zámkem Tuileriemi ve velkolepém dnu 10. srpna; lži jest, že bylo ho vidět před vězeními hrozného dne 2. září. Kolik katů bylo uvnitř? Dvě stě, ani ne snad; a kolik mohlo se čítat venku diváků, přivábených zvědavostí v pravdě nepocho-pitelnou? Nejvýš dvakrát tolik. Ale, řeklo se, jestliže

lid nesúčastnil se těchto vražd, proč jim nezabránil? — Proč? Protože ochranná moc Pétionova byla spoutána, protože Roland mluvil nadarmo, protože ministr spravedlnosti Dauton nemluvil... protože předsedové čtyřiceti osmi sekcí čekali na vyzvání, jichž vrchní velitel vůbec neučinil, protože úředníci obecní ozdobeni svými stuhami vedli tyto hrozné činy. — Ale shromáždění zákonodárné? — Shromáždění zákonodárné! Zástupci lidu, vy je pomstíte! Bezmocnost, do které přivedeni byli vaši předchůdci, přes tolik zločinů, je největší z těch, za něž musí pykati zůřivci, které vám udám.“ A vracaje se k Robespierrovi, Louvet ukázal na jeho ctižádost, jeho pletichy, jeho svrchovaný vliv na luzu, a skončil tuto vášnivou filipiku řadou činů, z nichž každému předeslal tuto hrozebnou větu: Robespierre, já tě obviňuji!“

Louvet sestoupil s řečniště za bouře potlesku; Robespierre vystoupil na ně, aby se ospravedlnil, bled a provázen reptáním. Až zmaten, ať ze strachu před zaujatostí, žádal osm dní. Když prošla daná lhůta,⁹⁷⁾ objevil se méně jako obžalovaný, než jako vítěz; odmítl s ironií výtky Louvetovi a dal se do dlouhé řeči obhajovací sebe sama. Dlužno přiznati, protože skutků bylo mnoho, měl co činit, aby jich váhu oslabil nebo vyvrátil. Tribuny byly připraveny předem k potlesku; sám konvent, který viděl v této žalobě spor sebelásky a který se ani dost málo neobával — dle slov Barrèrových — všedního muže, jenž ve své malichernosti kul pikle, byl ochoten ukončiti tyto spory. A tak, když pravil Robespierre ke konci: „Pokud mne se týče, neučiním žádných osobních návrhů; vzdal jsem se výhody na snadě ležící, odpovídati na pomluvy

⁹⁷⁾ 5. listopadu.

mých protivníků udánými závažnějšími; chtěl jsem potlačit útočnou část svého ospravedlnění. Vzdávám se nároků na spravedlovou pomstu, kterou bych plným právem mohl provést proti svým osočovatelům; nežádám jiné než návrat míru a vítězství svobody!“, byl zahrnut potleskem, a konvent přešel k dennímu pořádku. Nadarmo chtěl Louvet odpovědět, nemohl se k tomu dostat; Barbaroux rovněž tak zcela marně nabídl se za žalobce, a Lanjuinais mluvil proti dennímu pořádku, aniž rozhovor byl znovu zahájen. Sami Girondini ho podporovali; dopustili se prvé chyby tím, že zvedli žalobu, a druhé, že ji nedovedli ke konci. Montagnardi byli vítězi, protože nebyli vůbec poraženi, a Robespierre přiblížil se úloze, které byl tak vzdálen. Za revoluce je člověk brzy tím, za koho ho pokládají; a strana Hory učinila ho svým vůdcem, protože Girondini ho jako takového pronásledovali.

Co však bylo větší důležitosti než nájezdy osobní, to byly veřejné rozhovory o ustavení a chování vůdců a stran. Girondinům selhalo nejen proti jednotlivcům, ale i proti obecnímu výboru. Žádné z jejich opatření se nezdařilo; buď byla špatně pojata, nebo špatně podporována. Měli posílit vládu, změnit obecní zastupitelstvo, držet se v klubu Jakobínů a v něm nabytí vrchu, získat lid nebo předjet jeho jednání; a neučinili ničeho ze všeho toho. Jeden z nich, Buzot, navrhl dát konventu stráž tří tisíc mužů z departementů. Tento prostředek, který měl aspoň udržet neodvislost shromáždění, nebyl dost naléhavě požadován, aby byl povolen. A tak Girondini napadli Montagnardy, aniž je seslabili, obecní výbor, aniž ho podrobili, předměstí, aniž je zrušili. Pohoršili Paříž, vyzývající na pomoc departementy, aniž přes to jí dosáhli, jednáje takto

proti pravidlům nejobyčejnější opatrnosti; neboť je jistější něco učiniti, než tím hroziti.

Jejich odpůrci obratně využili této okolnosti. Rozšířili potají mínění, které mohlo jen škoditi Girondinům; to jest, že chtěli prý přenéstí republiku na jih a opustiti ostatní část říše. Tehdy vznikla tato výtká federatismu, odtud tak osudná. Girondini pohrdali jí, protože neviděli její nebezpečnost. Leč nabývala nutně víry, zároveň jak Girondini slábli a jich nepřátelé stávali se odvážnějšími. Co k tomu přispělo, byl nejprve návrh, hájiti se za Loirou a přenéstí na jih vládu, kdyby sever byl napaden a Paříž opanována; dále záliba, kterou jevíli pro provincie a jejich rozhořčení proti buřičům hlavního města. Bylo snadno jejich nepřátelům převrátiti tento návrh obrany zaměněním doby, v níž byl pojat, a v neschválení nepokojů jednoho města shledávati úmysl utvořiti svazek všech ostatních měst státu proti němu. A tak Girondini byli označeni lidu jako federalisté. Zatím co činili udání na obecní výbor a žalovali Robespiera a Marata, Montagnardi způsobili odhlasování jednoty a nedílnosti republiky. Byl v tom skryt jakýsi útok proti nim, a vrženo tím jakési podezření na ně, ačkoli přidali se k těm návrhům s takovou ochotou, že zdálo se, jakoby litovali, že jich sami nepodali.

Událost neblahá, zdánlivě vzácná ve sporech těchto dvou stran, posloužila ještě lépe Montagnardům. Nabyvše odvahy již lichými pokusy, které proti nim byly namířeny, čekali jen na příležitost, aby se zase oni chopili útoku. Konvent byl unaven těmito dlouhými spory: ti z jeho členů, jichž se netýkaly, ba i ti z obou stran, kteří nestáli v přední řadě, pociťovali potřebu svornosti a chtěli, aby se konvent zabýval republikou. Nastalo zdánlivé příměří, a pozornost shromáždění obrátila se na

chvilí k nové ústavě, od níž odvrátila ji strana Montagnardů za účelem rozhodnutí o osudu padlého monarchy. Při tom vůdcové krajní levice vedeni byli mnohými pohnutkami: nechtěli, aby Girondini a umírnění z Roviny, kteří byli v čele výboru ústavního, jedni Pétionem, Condorcetem, Brisotem, Vergniaudem, Gensonné-m, druzí Barrérem, Sieyèsem, Thomasem Paynem, zřídili republiku. Byli by ustavili vládu bourgeoisie, činíce ji poněkud více demokratickou než onu z r. 1791, kdežto oni toužili dostati k vládě lid. Ale nemohli dosáhnouti svého cíle, leč jsouce u vesla, a nemohli nabytí vrchu, leč prodloužením revolučního stavu ve Francii. Nehledíc k této potřebě zabránili ustavení stavu zákonnitého strašným převratem státním, jako bylo odsouzení Ludvíka XVI., které rozpoutalo všechny vášně, které připojilo k nim strany násilnické, prokazujíc je nezdolnými strážci republiky, doufali, že pobouří city Girondinů, kteří neskrývali svého přání zachrániti Ludvíka XVI., a tak že znemožní je u lidu. Jest jisto, že byl určitý počet Montagnardů, kteří v tomto případě jednali upřímně a jedine jako republikáni, v jichž očích Ludvík XVI. zdál se provinilým na revoluci; i svržený král byl nebezpečný pro rodící se demokracii. Ale tato strana byla by se ukázala méně neúprosnou, kdyby nebyla měla před sebou zničení Girondy zároveň s Ludvíkem XVI.

Od nějakého času připravovala se mimo konvent nálada k jeho odsouzení. Klub Jakobínů ozýval se nájezdy proti němu, byly rozšiřovány nejhanlivější pověsti o jeho povaze; žádáno bylo jeho odsouzení k upevnění svobody. Lidové spolky departementů psaly otevřené listy na konvent v témtž smyslu; sekce dostavovaly se k zábradlí sborů; a byli předváděni v jeho střed na nosítkách muži ranění 10. srpna, kteří přicházeli volat po

mstu na Ludvíka Capeta. Nejmenovali Ludvíka XVI. jinak než tímto jménem jeho praděda, a myslili, že zaměnili jeho titul královský jeho jménem rodinným.

Pohnutky strannické a předpojatost lidu se spojily proti tomuto nešťastnému princí. Ti, kdož dva měsíce před tím byli by zamítli myšlenku dáti mu podstoupiti jiný trest než pád, tonuli v zmatku: tak ztrácí se rychle v dobách krise právo hájiti své mínění! Odkrytí železné skříně zvláště zdvojilo rozvášnění lidu a oslabilo obránce královy. Po 10. srpnu našli v kancelářích civilní listiny papíry, které dokazovaly tajné styky, udržované Ludvíkem XVI. s princí nespokojenými, emigrací a Evropou. Ve zprávě, vydané na rozkaz zákonodárného shromáždění vinili ho z úmyslu zraditi stát a zvrátiti revoluci. Vytýkali mu, že psal 16. dubna 1791 biskupu Clermontskému, že, dosáhne-li znovu své moci, přivede opět starou vládu a duchovenstvo v bývalý stav; že navrhl později válku jen proto, aby urychlil příchod svých osvoboditelů; že prý udržoval písemné styky s muži, kteří mu psali: „Válka přinutí všechny mocnosti, aby spojili se proti buřičům a zločincům, kteří zotročují Francii, aby jejich trest byl brzy výstrahou všem těm, kteří byli by v pokušení rušiti pokoj říší... Můžete spoléhati na sto padesát tisíc mužů, jak Prusů, tak Rakušanů i čet říšských, a na armádu dvaceti tisíc vystěhovalců“; vytýkali mu dále, že byl ve srozumění se svými bratry, kterým odporoval svým jednáním veřejným; konečně, že neustal potírati revoluci.

Nové listiny přispěly podporou těmto obviněním. V Tuilerích byl za jakousi výplní umělého vykládání otvor ve zdi, utvořený železnými dveřmi. Tato tajná schránka byla udána ministru Rolandovi, i našli

tam doklady všech spiknutí a všech intrik dvora proti revoluci; plány směřující k upevnění ústavní moci krále s rádci lidovými, k opětnému uvedení starého zřízení vládního s aristokraty; pletichy Talonovy, dohody s Mirabeauem; přijaté návrhy Bouilléovy za ústavodárného a něco nových záměrů z dob zákonodárného shromáždění. Toto odhalení zvětšilo rozvášněnost proti Ludvíku XVI. Poprsí Mirabeaua bylo v klubu Jakobínů rozbito; a konvent zahalil rouchem ono, které umístěno bylo v jeho zasedací síni.

Od nějakého času bylo na přetřesu ve shromáždění přeličení proti tomuto nešťastnému princí, který, byv svržen, nemohl již býti stihán. Nebylo soudu, který by mohl pronést rozsudek; nebylo treslu, kterým byl by mohl býti stížen: a tak uchýlili se k nesprávným výkladům nedotknutelnosti přiznané Ludvíku XVI., hledající, jak by po zákonu jej odsoudili. Největším bezprávím stran po jejich nespravedlnosti jest, že se nechtějí nespravedlivými zdáti. Výbor zákonodárný, jenž měl rozhodnouti o tom, zda Ludvík XVI. může býti souzen a zda může býti souzen konventem, vyslovil se kladně. Poslanec Mailhe zvedl se jeho jménem proti učení o nedotknutelnosti, ale, ježto toto učení platilo za předešlé doby revoluce, tvrdil, že Ludvík XVI. byl nedotknutelným jako král a ne jako soukromý občan. Dovožoval, že národ, nemoha býti bez záruky vzhledem k činům vládní moci, doplnil nedotknutelnost monarchy zodpovědností jeho ministrů, a že tam, kde Ludvík XVI. byl jednal jako soukromá osoba, přestává býti nedotknutelným, ježto jeho zodpovědnost nepadá na nikoho. Mailhe obmezil takto ochranu udělenou ústavou Ludvíkú XVI. na jeho jednání jako krále. Vývodem jeho řeči bylo, aby Ludvík XVI. byl souzen, ježto sesazení nebylo

trestem, ale změnou vlády; aby byl souzen na základě zákona trestního zákonníku vztahujícího se na zrádce a na spiklence; konečně, aby byl souzen konventem, aniž sledován postup jiných soudních dvorů, protože, ježto konvent zastupuje lid, lid obsahuje všechny zájmy, všechny zájmy jsou spravedlností, je nemožno, aby soud národa prohřešil se proti spravedlnosti, a odtud bezúčelno, aby byl podřízen obvyklostem. To byl řetěz klamných závěrů, jimiž výbor měnil konvent v soudní dvůr. Strana Robespierrova se ukázala nejdůslednější, uznávajíc jen důvody státní a zavrhuje zvyklosti zákona jako klamné.

Rozhovor zahájen byl 13. listopadu, šest dní po podání zprávy výborové. Obránci nedotknutelnosti, ačkoli uznávali Ludvíka XVI. vinným, hájili mínění, že nemůže býti souzen. V čele jejich byl Morisson; pravil, že nedotknutelnost platí vůbec; že ústava předvíдалa daleko více než jen skrytá nepřátelství Ludvíka XVI., totiž otevřený jeho útok a vyslovila v tom případě jen sesazení; že národ tu dal v šanc svou svrchovanost, že konvent měl za úkol změnit vládu a ne soudit Ludvíka XVI.; že vázán jest příkazy spravedlnosti a ještě zvyklostmi válečnými, které dovolují jen v průběhu boje zbaviti se nepřítele, jenž po vítězství stojí opět pod ochranou zákona; ostatně že republika nemá žádného zájmu na odsouzení Ludvíka XVI.; že má se spokojiti vzhledem k němu s opatřeními obecné bezpečnosti, držeti ho v zajetí, nebo vyhostiti z Francie. To bylo mínění pravice konventu. „Rovina“ sdílela náhled výboru, ale „Hora“ zavrhovala i nedotknutelnost i soud nad Ludvíkem XVI.

„Občané,“ pravil Saint-Just, „pokusím se dokázati, že mínění Morissonovo, které zachovává králi nedotknutelnost, i výboru, který chce, aby byl souzen

jako občan, jsou stejně nesprávná. Já pravím, že král musí býti souzen jako nepřítel; že spíše máme s ním bojovati než jeho souditi; že, ježto vyloučen jest ze smlouvy, která pojí všechny Francouze, způsob soudního řízení není v zákonu občanském, ale v zákonu práv mezinárodních; že váhání a rozmýšlení jsou tu skutečnými neopatrnostmi, a že po té, která oddaluje dobu, jež dá nám zákony, nejzlobnější byla by ta neopatrnost, která by nás vedla k zdržování se králem.“ Podřizuje vše stanovisku nepřátelství a politiky, Saint-Just doložil: „Právě ti lidé, kteří chtějí souditi Ludvíka, mají založiti republiku; ti, kteří přikládají nějakou důležitost spravidlivému trestu krále, nikdy nezaloží republiku. Občané, jestliže lid římský po šesti stech letech statečnosti a nenávisti proti králům, jestliže Velká Britannie po smrti Cromwellově viděla znovuzrození králů přes své úsilí, čeho nemusí se všeho báti mezi námi dobří občané, přátelé svobody, vidouce sekýru chvěti se ve vašich rukou a lid od prvního dne své svobody cítiti vzpomínku na své okovy?“

Tato strana násilnická, která chtěla zaměnití rozsudek státním převratem, neclítí žádný zákon, žádný obyčej, ale zabiti Ludvíka XVI. jako přemoženého zajatce, dávajíc přežití nepřátelstvím vítězství, byla ve velmi slabé menšině v konventu, a stoupenci nedotknutelnosti se své strany chápali se s odvahou důvodů obecného zájmu, a současně příkazů spravedlnosti a lidskosti. Tvrdili, že titíž lidé nemohou býti i soudci i zákonodárci, žalobci i porotci. Chtěli ostatně, aby dána byla rodící se republice svatozář velkých ctností, velikomyslnosti a odpuštění; chtěli, aby šlo se za příkladem lidu Římského, který dobyl své svobody a zachoval ji po pět set let, protože ukázal se velikomyslným, protože vyhostil Tarqui-

niovce a nedopustil jich smrt. Se stanoviska politického poukazovali na důsledky odsouzení vzhledem na stranu anarchistickou, která by jím nabyla odvahy, a vzhledem k Evropě, jejíž mocnosti dosud neutrální by vtáhlo do koalice proti republice.

Ale Robespierre, který během tohoto dlouhého jednání ukázal odvahu a zatvrzelost, které daleko do budoucnosti věštily všechnu jeho moc, vystoupil na tribunu hájit mínění Saint-Justa. Vytkl konventu, že uvedl znovu v pochybnost to, co rozhodlo povstání, a že posiluje soustrastí a veřejným hájením poraženou stranu royalistů. „Shromáždění,“ pravil Robespierre, „je zavlčeno bez své vůle od vlastního předmětu jednání. Tu se nejedná o nějaké přelíčení; Ludvík naprosto není obžalovaným, vy nejste nikterak soudci; vy nejste a nemůžete býti leč státníky. Nemáte vůbec pronést soud pro nebo proti jednomu muži, nýbrž učiniti opatření v zájmu obecného blaha, provésti skutek prozřetelnosti národní. Král sesazený jen k dvojímu je dobrý, buď aby rušil klid státu a oťrásl svobodu, neb aby upevnil obojí.

Ludvík byl králem: republika je založena; pověstná otázka, která vás zaujímá, je rozhodnuta pouze těmito slovy. Ludvík nemůže býti souzen; souzen již jest, odsouzen jest, aneb republika nemá místa.“ Žádal, aby konvent prohlásil Ludvíka XVI. zrádcem proti Francii, vinným proti lidskosti, a na místě odsoudil ho k smrti z moci povstání.

Těmito krajními návrhy, souhlasem, kterého docházeli z venčí od lidu vášnivě ukrutného, chtěli učiniti nevyhnutelným jakékoli odsouzení. Jdouce daleko před ostatními stranami, přinutili je, aby jich následovali, třeba zdaleka. Většina konventu složená z velké části Girondinů, kteří neodvážili se prohlásiti Ludvíka XVI. nedotknutelným, a z „Ro-

viny“, rozhodla na návrh Pétionův proti náhledu Montagnardů a obránců nedotknutelnosti, aby Ludvík XVI. souzen byl konventem. Robert Lindet podal tedy ve jménu výboru jedenadvaceti svou zprávu o Ludvíku XVI. Sestaven žalobní spis o skutcích, které mu byly za vinu kladeny a konvent vyzval vězně před svou stolicí.

Ludvík byl držen v Templu od čtyř měsíců; nebyl tam nikterak svoboden, jak chtělo původně shromáždění zákonodárné, vykazujíc mu Luxemburg za obydlí. Podezříváný obecní výbor střežil ho přísně; ale oddán jsa ve svůj osud, připraven na všechno, nejevil ani lítosti, ani pohnutí. Neměl kolem sebe, leč jediného sluhu, Cléry, který zároveň sloužil celé jeho rodině. V prvních měsících svého zajetí nebyl vůbec od ní odlučován, a nalézal ještě jakous útěchu v tomto spojení; skytal útěchu sobě i svým dvěma družkám v neštěstí, své choti a své sestře; byl učitelem mladému princí, a sdílel s ním naučení člověka nešťastného a uvězněného krále. Čítal mnoho a vracel se často k Humeovým dějinám Anglie; našel tam množství padlých monarchů a mezi jinými jednoho souzeného lidem.⁹⁸⁾ Hledáme vždy osudy svému podobné. Ale útěcha, kterou shledával v pohledu na svou rodinu, neměla dlouhého trvání; odloučily ho od ní, jakmile se jednalo o jeho souzení. Obecní výbor chtěl předejít tomu, aby zajatci shodli se na svém ospravedlnění; dozor, jaký vedl vzhledem na Ludvíka XVI., byl co den přísnější a krutější.

⁹⁸⁾ Slavný anglický filosof a dějepisec David Hume vypsál v obšírném díle dějiny Anglie od dob římských. Počátek učinil s dějinami Stuartovců, poněvadž jsou to, jak sám praví, počátkové dějin ústavnosti. Král, o němž se výše praví, že byl souzen lidem, je Karel I. Stuartovec, odpravený mečem katovým 30. ledna 1649.

Zatím dostal Santerre rozkaz, aby předvedl Ludvíka XVI. před konvent. Odebral se do Templu, provázen jsa starostou města, který sdělil králi své posláni a tázal se ho, chce-li sestoupiti. Ludvík váhal chvíli, na to pravil: „To je opět násilí; je třeba ustoupiti!“ A rozhodl se předstoupiti před konvent, kterého neodmítl, jako to učinil Karel I. svým soudcům. Jakmile ohlášen byl jeho příchod: „Poslanci,“ pravil Barrère, „brzy dáte průchod právu spravedlnosti národní. Ať vaše jednání odpovídá vašim novým hodnotem.“ A obraceje se k tribunám: „Občané, vzpomeňte strašného ticha, jež provázelo Ludvíka XVI., když veden byl do Varennes, ticha, jež předchází soudům národů nad králi.“ Chování Ludvíka XVI., když vstupoval do sálu, bylo pevné; shromáždění přelétl klidným pohledem. Stal se vedle pažení, a president pravil mu pohnutým hlasem: „Ludvíku, národ francouzský vás žaluje. Uslyšíte žalobní spis. Ludvíku, sedněte si!“

Křeslo bylo pro něho připraveno; usedl. Za dlouhého výslechu osvědčil mnoho klidu a ducha-přítomnosti; odpověděl na každou otázku vhodně, velmi často způsobem tklivým a vítězným. Odmítl výtky, jež byly mu učiněny ve příčině jeho chování před 14. červencem, připomínaje, že jeho moc nebyla tehdy ještě obmezena; výtky pro své chování před cestou do Varennes odmítl usnesením shromáždění ústavodárného, jež bylo spokojeno jeho odpovědmi; konečně, vzhledem k svému chování před 10. srpnem, sváděje všechny skutky veřejné na zodpovědnost ministrů a popíraje všechny tajné podniky, které výhradně jeho osobě byly přičítány. Toto zapírání nezrušilo nikterak v očích členů konventu skutků většinou osvědčených listinami, psanými nebo podepsanými jeho rukou; ale použil přirozeného práva všech obžalovaných. A tak neuznal ani existence

železné schránky, ani pravosti listin, jež mu byly předloženy. Ludvík XVI. dovolával se ochrany zákona, kterého nepřipouštěl konvent, a konvent snažil se dokázati pokusy protirevoluční, kterých Ludvík XVI. nechtěl doznati.

Když Ludvík XVI. vrátil se do Templu, konvent zabýval se jeho žádostí za obhájce. Nadarmo opřeli se tomu někteří Montagnardi, konvent rozhodl, aby Ludvík XVI. měl rádce. Označili Targeta a Troncheta; první odepřel. A tu ctihodný Malesherbes nabídl se konventu k hájení Ludvíka XVI. „Dva-kráté,“ napsal, „byl jsem povolán k radě toho, který byl mým pánem, v době, kdy domáhal se této hodnosti kde kdo; jsem mu povinen touž službou, když je to hodnost, kterou mnozí lidé shledávají nebezpečnou.“ Jeho žádosti bylo vyhověno. Ludvík XVI. ve svém opuštění dojat byl tímto důkazem oddanosti. Když Malesherbes vstoupil do jeho komnaty, šel mu vstříc, sevřel ho v náručí a se slzami v očích pravil: „Vaše oběť je tím vznešenější, že vydáváte v šanc svůj život, aniž zachráníte mého.“ Malesherbes a Tronchet bez odkladu zabývali se jeho obranou, a přibrali si pana Desèze; snažili se vzpružiti důvěru královi; ale shledali, že jest málo přístupen naději. „Jsem tím jist, vydají mne na smrt; ale co na tom, zabývejme se mou pří, jako jako kdybych ji měl vyhráti; a vskutku zvítězím, neboť pamět, kterou zanechám, bude bez poskvrny.“

Konečně nadešel den jeho obrany.⁹⁹⁾ Byla pro-
slovena panem Desèzem, Ludvík byl pří omen; nej-
větší ticho opanovalo shromáždění i tribuny. Pan
Desèze uvedl na prospěch královského obžalova-
ného všechny důvody spravedlnosti a nevinnosti. Do-
volával se nedotknutelnosti, která mu byla přiznána;

⁹⁹⁾ 26. prosince.

pravil, že nemůže býti souzen jako král; že zástupci lidu nemohou být jeho soudci, jsouce žalobci. V tom nepostoupil o nic dále, než co bylo uvedeno částí shromáždění. Ale vzal si za úkol zvláště ospravedlniti chování Ludvíka XVI. a přičítati mu záměry vždy čisté a prosté výtek. Skončil těmito slavnostními posledními slovy: „Slyšte předem Dějiny, které budou vyprávěti Pověsti: „Ludvík, vstoupiv na trůn ve dvaceti létech, vnesl tam vzor mravů, spravedlnosti a šetrnosti; nepřinesl s sebou žádné slabosti, žádné zkažené vášně; byl věrný přítel lidu. Lid chtěl, aby neblahá daň byla zrušena, Ludvík ji zrušil; lid chtěl zrušení poddanství, Ludvík je zrušil; lid žádal si oprav, provedl je; lid chtěl změnití své zákony, svolil k tomu; lid chtěl, aby milliony Francouzů dosáhly zpět svých práv, vrátil jim je; lid chtěl svobodu, dal mu ji. Nemožno odepřítí Ludvíkovi slavné pověsti, že vyšel lidu vstříc svými obětmi; a on jest to, pro něhož navrhuje se vám... Občané, nedokončím, umlknu před Dějinami; pomněte, že souditi budou váš rozsudek, a že jejich soud bude soudem století.“ Ale vášně byly hluchy a neschopny ohledu na budoucnost jako na spravedlnost.

Girondini toužili zachrániti Ludvíka XVI.; ale báli se výtky royalismu, kterou jim již učinili Montagnardi. Po celou při jejich chování bylo dost obojetné; neodvážili se prohlásiti ani pro něj ani proti královskému provinilci, a jejich umírněnost příliš nejistá zničila je, aniž jemu posloužila. V té chvíli jeho pře, pře jeho života, byla při jejich. Mělo se rozhodnouti projevem přísné spravedlnosti nebo vražedným převratem státním, o návratu k zřízení zákonitému nebo o prodloužení vlády revoluční. Vítězství Girondinů nebo Montagnardů bylo skryto v jednom či druhém z těchto rozřešení. Tito poslední jednali horečně. Tvrdili, že sledují se zvyklosti, jež

jsou zapomenutím síly republiky, a že obrana Ludvíka XVI. je výklad o monarchii, přednesený národu. Jakobíni je podporovali mocně, a deputace přicházely před křesla konventu žádat smrt královu. Zatím Girondini, kteří neodvážili se podporovati nedotknutelnost, navrhli obratný prostředek, jak vyrvati Ludvíka XVI. smrti, odvolávající se z rozsudku konventu k lidu. Krajiní pravice protestovala znovu proti tomu, aby shromáždění ustavilo se jako soud. Ale o pravomoci konventu bylo již dříve rozhodnuto, i nesly se všechny snahy jiným směrem. Salles navrhl prohlásiti Ludvíka XVI. vinným a nechati širšími shromáždění stanovení trestu. Buzot, boje se, aby konvent nevydal se tím v nebezpečí výtky slabosti, myslil, že on sám má pronésti trest, a odvolati se ze svého vlastního rozsudku k lidu. Tento náhled byl brzy vyvrácen Montagnardy, ano i velkým počtem umírněných členů konventu, kteří viděli ve svolání širších shromáždění nebezpečí občanské války. Shromáždění rozhodlo jednomyslně, že Ludvík jest vinen, když tu byla položena otázka odvolání k lidu.¹⁰⁰⁾ Dvě stě osmdesát čtyři hlasy byly pro, čtyři sta dvacet čtyři proti, deset se zdrželo. Tehdy došlo k hrozně otázce stanovení trestu. Paříž byla v nejvyšším stupni pobouření; hrozeno bylo poslancům u samých vrat shromáždění; bylo se co báti nových vzbouření lidu; klub Jakobínů byl pln šílených nájezdů proti Ludvíku XVI. a proti pravici. Strana Montagnardů, až posud nejslabší

¹⁰⁰⁾ Otázky, jež bylo konventu zodpověděti, byly 14. ledna 1793 formulovány takto: 1. Je Ludvík Capet vinen spiknutím proti svobodě národa, a úklady proti svobodě státu? 2. Má rozsudek nad ním býti předložen k posouzení lidu? 3. Kterého trestu má se mu za to dostati? O prvních dvou otázkách hlasovalo se 15. ledna, o otázce třetí rozhodovala schůze, jež počavši 16. ledna o osmé hodině večerní, trvala plně 24 hodiny nepřetržitě.

v konventu, snažila se získat většiny hrůzami, rozhodnuta jsouc, setká-li se s nezdarem, stejně obětovati Ludvíka XVI. Konečně po čtyřhodinném hlasování dle jmen ujal se slova předseda Vergniaud: „Občané, prohlásím výsledek sčítání hlasů. Když spravedlnost promluvila, lidskost má přijíti na řadu.“ Bylo sedm set jeden a dvacet hlasujících. Absolutní většina byla tři sta šedesát jeden. Smrt rozhodnuta byla většinou dvaceti šesti hlasů. Mínění byla smíšená: Girondini hlasovali pro smrt, pravda, s odkladem; nejvyšší počet členů pravice hlasoval pro zajetí neb vyhnanství; někteří Montagnardi¹⁰¹⁾ hlasovali jako Girondini. Jakmile znám byl výsledek sčítání hlasů, pravil předseda s nádechem žalu: „Ve jménu konventu prohlašuji, že trest, který pronáší proti Ludvíku Capetovi, jest smrt.“ Obhájci objevili se před shromážděním: byli velmi pohnuti. Pokusili se nakloniti shromáždění citům milosrdenství, vzhledem na malý počet hlasů, který rozhodl soud. Ale o věci té již bylo nřuveno a rozhodnuto. Zákony stanoví se jen prostou většinou, pravil jakýsi Montagnard. — „Ano,“ odpověděl jakýsi hlas, „usnesení se odvolá, život člověka však zpět se nevrátí.“ Malesherbes chtěl mluvit, ale nemohl. Slzy tlumily jeho hlas, a bylo slyšeti jen několik pohnutých, přerývaných slov. Jeho bolest dotkla se shromáždění. Girondini vznesli žádost o odklad, jako poslední záchranu, ale i tu setkali se s nezdarem, a osudný rozsudek byl prohlášen.

¹⁰¹⁾ V Hofe zasedal jakožto jeden ze zástupců hlavního města též poslanec Egalité, jak se od r. 1792 nazýval někdejší vévoda Orleánský Ludvík Filip. Nedbaje blízkých svazků příbuzenských, které jej poutaly k obžalovanému králi hlasoval okázale s onou frakcí Montagnardů, která byla pro bezodkladnou popravu.

Ludvík byl na to připraven. Když Malesherbes přišel se slzami v očích oznámit mu trest smrti, našel ho v přítmí, s lokty opřenými o stůl, s tváří zakrytou dlaněmi, pohřížena v hluboké rozjímání. Při šramotu, který způsobil, zvedl se Ludvík XVI. a pravil: „Ode dvou hodin neustále pátrám ve svých vzpomínkách, zdali za své vlády mohl jsem zasloužití od svých poddaných nejmenší výtky. Nuže, dobrá! Pane de Malesherbes, přísahám vám s celou pravdou svého srdce jako člověk, který záhy předstoupí před Boha, vždy chtěl jsem blaho svého lidu, a nikdy nepojal jsem jediného přání proti němu.“ Malesherbes doufal, že odklad nebude zamítnut, v což nikterak nedoufal Ludvík. Vypováděje Malesherbesa prosil ho, aby ho neopouštěl v jeho posledních chvílích. Malesherbes slíbil mu, že přijde opět; ale přišel několikráte, a nemohl nikdy vniknouti až k němu. Ludvík žádal si ho často, a byl zarmoucen, že ho již nespatří. Přijal bez žalu svoje odsouzení, které mu přišel ohlásit ministr spravedlnosti. Žádal tři dny, než předstoupí před Boha; žádal nad to, aby povolán byl k němu kněz, kterého označil, a aby mohl se volně stýkati se svou chotí a svými dětmi. Jedině těmto jeho posledním dvěma prosbám bylo vyhověno.

Chvíle shledání byla srdcervoucí pro tuto rodinu bez útěchy; chvíle rozloučení ještě daleko více. Opouštěje ji, Ludvík slíbil novou návštěvu nazítří; ale vrátiv se do svého pokoje, cítil, že to byla zkouška příliš krutá, a procházeje se dlouhými kroky, pravil: „Nepůjdu.“ To byl poslední jeho boj; již nemyslel, leč aby se připravil na smrt. Tu noc, která předcházela jeho potupnému trestu, měl klidný spánek. Vzbuzen byv v pět hodin Clérym, kterému to byl příkazal, učinil své poslední přípravy. Přijal svátost oltářní, uložil Clérymu poslední příkazy a

odevzdal mu vše, co bylo mu dovoleno odkázati: prsten, pečeť, několik vlasů. V tom zaznělo již víření bubnů, bylo slyšet temný hluk vlečených děl a bouře hlasů. Konečně Santerre přišel: „Jdou pro mne,“ pravil Ludvík; „žádám vás o minutu.“ Odevzdal svou poslední vůli úředníku obecnímu, požádal o svůj klobouk, a pravil pevným hlasem: „Jdeme.“

Jedné hodiny potřeboval vůz, aby dospěl na náměstí Revoluce. Dvojitá řada vojáků uzavírala cestu, více než čtyřicet tisíc mužů bylo ve zbraních; Paříž byla zachmuřena. Mezi občany, kteří přihlíželi této smutné popravě, nejevila se ani pochvala ani zjevná lítost; všichni mlčeli. Přišel na místo popravy, Ludvík sestoupil s vozu. Vystoupil pevným krokem na stupně lešení, přijal na kolenou žehnání kněze, který pravil k němu tehdy, jak se ujišťuje: „Synu Ludvíka Svatého, vystup na nebesa!“ Dal si svázati ruce, ač s odporem; a pokročiv prudce k levé straně lešení: „Umírám nevinně,“ zvolal; „odpouštím svým nepřátelům; i tobě, nešťastný lide!“ — — V téže chvíli dáno znamení k víření bubnů, jich rachocení ztlumilo jeho hlas, tři kati se ho chopili. V deset hodin deset minut vydechl naposled.

Tak zahynul v třicátém devátém roce po vládě šestnáct a půl léta trvající, ztrávené hledáním dobra, nejlepší, ale nejslabší z panovníků. Jeho předkové mu odkázali revoluci. Více než kdo z nich schopen byl jí předejítí nebo ji ukončiti; neboť byl ochoten býti králem opravcem než vypukla, nebo býti potom králem ústavním. Jest jediným snad z vládců, kteří nemajíce vášně, neměli ani touhy po moci, a kteří spojovali dvě vlastnosti, jež činí dobré krále, bázeň před Bohem a lásku k lidu. Zahynul v obět

vášní, jichž neměl, vášní svého okolí, jež byly mu cizí, a vášní lidu, jichž nevznítil. Je málo králů, kteří by zachovali tak úctyhodnou památku. Dějiny budou o něm vyprávěti, že s větší silou charakteru byl by býval králem ojedinělým.

KAPITOLA SEDMÁ.

Od 21. ledna 1793 do 2. června.

Politická a vojenská situace Francie. — Anglie, Holland Španělsko, Neapol a všechny kraje Císařství*) přistupují ke koalici. — Dumouriez, dobyt Belgie, pokusí se o výpravu do Hollandska. — Chce znovu ustaviti monarchii konstituční. — Nehody našich vojsk. — Boj Montaguardů a Girondinů; spiknutí z 10. března. — Povstání kraje Vendée; jeho pokroky. — Odpadnutí Dumourieze. — Girondini žalováni ze spoluviny s ním; nové pikle proti nim. — Ustavení výboru »dvanácti« k překažení záměrů spikleneckých. — Povstání z 27. a 31. května proti výboru »dvanácti«; jeho potlačení. — Povstání z 2. června proti dvaceti dvěma předním Girondinům; jejich uvěznění. —
Úplná porážka této strany.

Smrt Ludvíka XVI. znemožnila smír stran a rozmnožila vnější nepřátele revoluce. Republikánům nastával boj proti celé Evropě, proti četným nespokojencům a proti sobě samým. Ale Montagnardi, kteří vedli tehdy lidové hnutí, pokládali se za příliš vázány, než aby hnali věc do krajnosti. Zastrášiti nepřátele republiky, vznítiti vášnivost lidu řečmi, doléhajícím nebezpečím, povstáními; přenést vše na něj, vládu i spásu republiky; vzbuditi v něm

*) = říše Německé.

nejvroucnější nadšení, ve jménu svobody, rovnosti a bratrství; držeti jej v tomto násilném stavu krise, aby mohli použiti jeho vášní a jeho síly: to byl plán Dantona a Montagnardů, kteří si ho zvolili vůdcem. On to byl, který zvětšil jítření lidu s rostoucími nebezpečími republiky, a který způsobil pode jménem vlády revoluční na místě svobody zákonitě despotism lidu. Robespierre a Marat šli ještě dále než on; chtěli zřídití jako vládu trvalou, co Danton považoval jen za přechodní. Tento byl jen vůdcem politickým, kdežto ostatní byli skuteční sektáři, první spíše ctižádostivý, druhý více fanatický.

Montagnardi katastrofou z 21. ledna dobyli velkého vítězství nad Girondiny, kteří měli politiku daleko umravněnější než byla jejich, a kteří doufali, že zachrání revoluci, aniž ji potřísní krví. Ale jejich lidskost nejprve příliš bázlivá a jejich loudavý cit spravedlnosti jim neposloužily v ničem a obrátily se proti nim. Vinili je, že jsou nepřáteli lidu, protože vzepřeli se jeho výstřednostem, že jsou spoluviníky tyranů, protože chtěli zachránit Ludvíka XVI., a že zrazují republiku, protože radí k mírnosti. Těmito výtkami pronásledovali je Montagnardi od 21. ledna až do 31. května a 2. června s nejzatvrzelejším záštítem uprostřed konventu. Girondini byli dlouho podporováni středem, který s pravicí vyslovil se proti vraždám a anarchii, s levicí pro opatření v zájmu obecného blaha. Tato massa, která utvářela vlastně mínění konventu, jevila jakousi odvahu, a byla protiváhou moci Roviny a obecního výboru, pokud měla ve svém středu tyto Girondiny druhdy neochvějné a vždy výmluvné, kteří nesli s sebou do svých vězení a na popravu všechnu pevnost a všechna šlechtná rozhodnutí shromáždění.

Jedna chvíle viděla svorny rozličné strany shromáždění. Lepelletier Saint-Fargeau byl proklán dýkou bývalým tělesným gardistou zvaným Paris, protože hlasoval pro smrt Ludvíka XVI. Nad jeho hrobem přísahali členové konventu, spojení společným nebezpečím, že zapomenou svých nepřátelství. Ale vrátili se k nim brzy. V Meaux pronásledováno bylo několik vražedníků z měsíce září, jichž potrestání žádali vážení republikáni. Montagnardi z obavy, aby nebylo zkoumáno jich chování v minulosti, a aby jejich nepřátelé nevyužili odsouzení k tomu, aby je samy napadly s otevřenějším hledím, dosáhli zastavení soudního stíhání. Tato beztrestnost dodala ještě více odvahy vůdcům lidu; a Marat, který měl na něj v té době k víře nepodobný vliv, popudil ho k plenění kupců, jež vinil z lichvy s potravinami. Bouřil ukrutně ve svých listech i klub Jakobínů proti aristokracii měšťanů, obchodníků a „státníků“ (tak jmenoval Girondiny), to jest proti všem těm, kteří v národě neb ve shromáždění, vzpírali se ještě nadvládě sansculottů a Montagnardů. Bylo něco strašného ve fanatismu a nepřekonatelné zatvrzelosti těchto sektářů. Intrikány zvali od počátku konventu Girondiny pro úřední moc, které nabýli, a prostředky trochu skryté, jimiž snažili se potírati v departementech odvážné a otevřené jednání Jakobínů.

Také obviňovali je pravidelně v klubu. „V Římě říkával řečník¹⁰²⁾ každodenně: Jest nutno zahladiti Karthaginu. Nuže! Ať stoupá Jakobín co den na toto řečniště s těmito jen slovy: Jest nut-

¹⁰²⁾ Narážka na M. P. Catona staršího, který prý nevávil svých krajanů proti Karthagině živil tím, že každou svou veřejnou řeč, ať se týkala čehokoli, končil slovy: »Jest nutno zahladiti Karthaginu«.

no vyhladiti intrikány. Eh! kdo nám by mohl odporovat? My potíráme zločin a efémérní moc bohatství; ale máme za sebou pravdu, spravedlnost, chudobu, ctnost... S takovými zbraněmi v brzku řeknou Jakobíni: „Šli jsme jen mimo a veta bylo po nich.“ Marat, který měl daleko více odvahy než Robespierre, jehož nenávistné plány kryly se ještě pod jakýmsi zevnějškem, byl patron všech udavačů a anarchistů. Mnoho Montagnardů vinilo ho, že poškozuje jich věc svými vášnivými plány a nevhodnými výstřednostmi; ale celý sbor Jakobínů ho podporoval i proti Robespierrovi, který ve svých sporech s ním zřídka kdy nabyl vrchu. Plenění, k němuž raděno v březnu v „l'Ami du peuple“ u některých kupců pro výstrahu, bylo skutečně provedeno a Marat byl udán v konventu, který dal jej v obžalobu po velmi bouřlivém zasedání. Ale toto usnesení nemělo následků, protože obyčejné soudní dvory neměly moci. Tato dvojí zkouška síly části jedné a slabosti druhé udála se během měsíce března. Brzy události ještě rozhodnější přivedly Girondiny ve zkázu.

Vojenský stav Francie byl dosud uspokojivý. Dumouriez korunoval právě skvělou výpravu Argonneskou dobýtím Belgie. Po ústupu Prušáků vrátil se do Paříže, aby se tam smluvil o vpádu do rakouského Nizozemí. Vrátiv se k armádě dne 20. října 1792, počal útok dne 28. Plán, který na počátku války s tak malou vhodností, mocí a úspěchem byl prováděn, byl znovu předsevzat a proveden s převahou v prostředcích. Dumouriez v čele armády Belgické, silné na čtyřicet tisíc mužů, táhl od Valenciennes k Monsu, opíraje se na pravém křídle o armádu Ardeneskou v počtu as 16.000 mužů, vedenou generálem Valencem, který směřoval od Givetu na Namur, a na levém křídle

o armádu severní, čítající na 18.000 mužů pod vedením generála Labourdonnaie, který postupoval od Lille na Tournai. Armáda rakouská, rozložená před Monsem, vyčkávala boj v jeho opevněních. Dumouriez porazil ji na hlavu; a vítězství u Jemappes otevřelo Belgii Francouzům a počalo opět vítězný postup našich zbraní. Zvítěziv 6. listopadu Dumouriez vtáhl 7. do Monsu, 14. do Brusselu, 28. do Lutti-chu. Valence dobyl Namuru; Labourdonnaie zmocnil se Antverp, a v polovici prosince vpád do Nizozemí byl úplně ukončen. Armáda francouzská, jež opanovala Mosu i Šeldu, rozbila svůj zimní tábor, zahnavši dříve za Roeru Rakušany, které byla by mohla zatlačit až za Rýn.

Od té chvíle počalo nepřátelství Dumourieze s Jakobíny. Výnos konventu z 15. září rušil zákony země dobyté a dával jí zřízení demokratické. Jakobíni rozesílali své agenty do Belgie, aby tam propagovali revoluci, aby tam zřizovali kluby dle vzoru spolku mateřského; ale nadšení Flámů, s kterým nás přijali, bylo ochlazeno válečnými daněmi, které na nich vymáhány, všeobecným pleněním a nesnesitelnou anarchií, kterou s sebou přinesli Jakobíni. Celá strana, která vzpírala se dříve proti panství rakouskému a která doufala nabýti svobody pod ochranou Francie, shledala naše panství příliš krutým a litovala, že nás povolala nebo podporovala. Dumouriez, který osnoval plány neodvislosti pro Flámy a ctižádosti pro sebe sama, přišel do Paříže stěžovat si do tohoto nepolitického jednání v zemích dobytých. Změnil své chování dosud obojetné: nestál pod praporem žádné z nich, doufaje v přispění pravice pomocí svého přítele Gensonné, Roviny pomocí Dantona a Lacroixa, a v úctu obou pro svá vítězství. Ale při této druhé cestě pokusil se zastaviti postup Jakobínův a zachrániti Ludvíka XVI.;

ježto nemohl toho dosáhnouti, odcestoval k armádě, aby počal druhou výpravu, velmi nespokojen a rozhodnut, že použije nových vítězství k zastavení revoluce a k změně její vlády.

Všechny hranice Francie měly býti napadeny tentokráte mocnostmi evropskými. Válečné úspěchy revoluce a katastrofa z 21. ledna přivedly k vstoupení do koalice většinu vlád dosud nerozhodných aneb neutrálních.

Na zprávu o smrti Ludvíka XVI. kabinet Saint-Jameský¹⁰³⁾ poslal zpět vyslance Chauvelina, kterému odpíral uznání již od 10. srpna a od sesazení krále. Konvent vida Anglii spojenou již s koalicí, a tím všechny sliby neutrality zmařeny a neplatny, prohlásil 1. února 1793 válku králi Velké Britannie, právě jako místodržiteli hollandskému, který od roku 1788 byl úplně podřízen kabinetu Saint-Jameskému. Anglie, která až dotud zachovávala zdání neutrality, chopila se této příležitosti, aby

¹⁰³⁾ Londýn podnes nemá velkolepého paláce královského, v němž by, jak tomu jest v jiných městech residenčních, královská rodina po staletí sídlila trvale. Ve století osmnáctém sídlili králové angličtí v paláci Saint-Jameském, v němž se ovšem konávaly též porady ministerské. Za našich dnův užívá se paláce Saint-Jameského ponejvíce jen ku slavnostním audiencím. — Pitt mladší, náčelník kabinetu Saint-Jameského v době francouzské revoluce, vystupoval velmi ostře již dávno před formálním vypuknutím nepřátelství nejen proti francouzským příslušníkům v Anglii, nýbrž i proti domácím živlům demokratickým, jež ovšem s hnutím ve Francii sympatisovaly, ba neostýchal se dokonce na čas obmeziti ustanovení slavné »*habeas corpus acti*«, základního to zákona ve příčině svobody osobní, platného již v Anglii déle jednoho století. V nastalé potom válce proti Francii záležela účast Anglie vedle rozvinutí sil námořních skoro výhradně v t. zv. subsidiích, t. j. podporách peněžitých, vyplácených ze státní pokladny anglické ostatním mocnostem koalovaným na válku pozemní.

se objevila na jevišti válečném. Připraven jsa již dlouhou dobu na rozdvojení, Pitt chápaje se všech pramenů pomoci, ujednal v době šesti měsíců sedm úmluv o spojenectví a šest úmluv o pomoci peněžité.*) A tak stala se Anglie duší koalice proti Francii; její loďstva byla hotova rozvinouti plachty; ministerstvo dosáhlo mimořádného schválení osmdesáti millionů, a Pitt hodlal využití naší revoluce k zajištění převahy Velké Britannie, jako Richelieu a Mazarin využili krise Anglie v roce 1640¹⁰⁴⁾ k zvětšení moci Francie v Evropě. Kabinet Saint-Jameský zvláště řízen byl důvody zájmů Anglických; chtěl dosíci stůj co stůj upevnění vlády aristokratické ve své vlastní zemi a výhradního panství v obojí Indii a na mořích.

Kabinet Saint-Jameský tehdy po druhé vznítíl koalici. Španělsko bylo právě pod dojmem změny ministerstva: pověstný Godoi, vévoda z Alcudie a potom princ de la Paix¹⁰⁵⁾ byl postaven v čelo

*) Tyto smlouvy byly: 4. března artykule mezi Velkou Britannií a Hanöverskem; 25. března londýnská smlouva o alianci mezi Ruskem a Velkou Britannií; 10. dubna smlouva o pomoci peněžité s lanckrabětem hessko-kasselským; 25. dubna smlouva o pomoci peněžité se Sardinií; 25. května společná úmluva madridská o alianci se Španělskem; 12. července Neapolská smlouva o alianci s Obojí Sicilií; 14. července úmluva alliance s Pruskem v táboře před Mohučí; 30. srpna Londýnská smlouva o spolku s císařem; 21. září smlouva o pomoci peněžité s markhrabětem Badenským; 26. září Londýnská úmluva o alianci s Portugaly. V těchto smlouvách poskytovala Anglie zvláště Rakousku a Prusku značnou peněžitou pomoc.

¹⁰⁴⁾ Ve svolání tak řečeného dlouhého parlamentu r. 1640 dlužno spatřovati vlastní počátek revoluce anglické, která skončila popravou krále Karla I. a prohlášením republiky.

¹⁰⁵⁾ Španělský tento státník, který v mladistvém věku na dlouhou řadu let převzal řízení zahraničné politiky

vlády pletichou Anglie a vystěhovalectva. Tato mocnost přerušila styky s republikou, když byla marně zakročila ve prospěch Ludvíka XVI. a vydala v šanc svou neutralitu za cenu života králova. Císařství Německé přistoupilo celé k válce; Bavorsko a kurfirst falcký se připojili k bojovným krajům Císařství. Neapol sledovala příklad státu papežského, který se již prohlásil; a státy neutrálními zůstaly jen Benátky, Švýcars, Švédsko, Dánsko a Turecko. Rusko zaměstnáno bylo ještě dělením Polska.

Republika byla ze všech stran ohrožena nejbojovnějšími vojsky Evropy. Nastával jí záhy boj se čtyřiceti pěti tisíci Rakušanů a Sardinců v Alpách; s padesáti tisíci Španělů v Pyrenejích; se sedmdesáti tisíci Rakušanů a císařských, sesílenými třiceti osmi tisíci Angličanů a Hollandanů na jihu Rýna a v Belgii; s třiceti třemi tisíci čtyřmi sty Rakušanů mezi Mosou a Moselou se sto dvanácti tisíci šesti sty Prušáků, Rakušanů a císařských na středním a horním Rýnu. Aby čelil tolika nepřátelům, konvent usnesl se postavití do pole tři sta tisíc mužů. Toto krajní opatření obranné bylo provázeno uvnitř země opatřením proti stranám. Ve chvíli, kdy nové prapory, než opustily Paříž, předstoupili před shromáždění, Hora žádala ustavení mimořádného soudního dvora, aby podporoval uvnitř revoluci, kterou prapory šly hájit na hranice. Tento soudní dvůr

své rodné země, děkoval za své vynikající postavení nikoli svým schopnostem, nikoli svým úspěchům — neboť politika jeho vodila Španěly od potupy k potupě — nýbrž výhradně svému sličnému zjevu, jímž se zalíbil králi Karlovi IV. i záletné jeho choti. Čestný titul »knížete míru«, udělený mu králem po míru Basilejském r. 1795, byl pravou ironií na činnost státníka, který lehkomyslně stát zaplétal do válek vojensky neslavných a politicky přímo potupných.

skládající se z devíti členů měl souditi bez poroty a bez odvolání. Girondini vzepřeli se celou svou mocí proti instituci takové libovůle a takového nebezpečí ale nadarmo; neboť zdálo se, že přejí nepřátelům republiky, zavrhuje soud, jenž měl je trestati. Vše, čeho dosáhli, bylo přibrání porotců, zamezení přístupu mužům násilnickým a neplatnost jeho jednání, pokud měli nějaký vliv.¹⁰⁶⁾

Hlavní úsilí koalice byla namířena proti rozsáhlé hranici od Anversu a Ruremondu až k Huningue. Princ Koburský měl napadnouti v čele Rakušanů armádu francouzskou na Roeře a Mose, vniknouti do Belgie, kdežto v jiném bodě Prusáci měli dáti se na pochod proti Cüstineovi, s ním svésti boj, obklíčiti Mohuč a obnoviti předešlý vpád po jeho dobytí. Tyto dvě operující armády byly podporovány ve svém spojení značnou mocí válečnou. Ve chvíli, kde bylo nutno nemysleti na nic, než na nebezpečí Francie, Dumouriez, jsa zaujat záměry ctižádostivými a zpátečnickými, umínil si přes konvent a Evropu znovu zřídliti království z roku 1791. Čeho nemohl vykonati Bouillé pro starou monarchii, la Fayette pro vládu konstituční v době daleko příhodnější, to doufal provésti Dumouriez zcela sám pro ústavu zrušenou a pro království, jež bylo bez přívrženců. Místo aby zůstal neutrálním mezi stranami, jak to okolnosti kázaly generálu a ctižádostivci, rozhodl se Dumouriez zrušiti styky s nimi, aby je mohl ovládnouti. Zamýšlel utvořiti si stranu mimo Francii; vniknouti do Hollandska pomocí republikánů holandských, vzpírajících se proti místodržitelství a

¹⁰⁶⁾ Tento revoluční tribunál, který se později za dob hrůzovlády smutně proslavil nenasytnou krvelačností, dav prý popravit na 3000 lidí, byl aktivován 11. března 1793 a působil až do 23. května 1795, kdy nahrazen byl plnomocnou komisí vojenskou.

vlivu anglickému; zbavití Belgie Jakobínů; spojití tyto dvě země v jediný stát neodvislý a přivlastnění si jejich politický protektorát po získání veškeré slávy dobyvatele. Aby zastrašil strany, měl nakloniti si vojsko, táhnouti na hlavní město, rozpustiti konvent, zavříti lidové spolky, znovu ustaviti konvent z r. 1791 a dáti Francii krále.

Tento plán, který nedal se provésti při tak veliké srážce revoluce a Evropy, zdál se snadným vznětivému a dobrodružnému Dumouriezovi. Místo aby hájil ohroženou linii od Mohuče až k Roeře, vrhl se na levé křídlo válečných operací a vpadl do Holandska v čele dvaceti tisíc mužů. Měl se rychlým pochodem dostat do středu Spojených provincií, napadnouti ze zadu pevnosti, a v Nimvegách mělo se k němu přidružiti dvacet pět tisíc mužů pod generálem Mirandou, jenž se měl pravděpodobně zmocniti Maëstrichtu. Armáda čtyřiceti tisíc mužů měla stržiti Rakušany a krýti je z pravého boku.

Dumouriez vedl usilovně svou výpravu hollandskou; dobyl Brédy a Gertruydenbergu a chystal se minouti Bies-Bosch a zmocniti se Dordrechtu. Ale zatím armáda na pravém křídle utrpěla velmi znepokojivé nehody na dolní Mose. Rakušané chopili se útoku, překročili Roeru, porazili Miazinského u Ách, přinutili Mirandu upustiti od obléhání Maëstrichtu, kterého byl bezvýsledně dobýval, přešli Mosu a zabili úplně na útěk u Lutrichu naši armádu, která se byla rozložila mezi Tirlemontem a Louvainem. Dumouriez dostal od výkonného výboru rozkaz opustiti Holandsko co nejrychleji a převzítí velení vojska belgického; byl nucen uposlechnouti a vzdáti se jedné části svých nejpošetilejších ale i nejdražších nadějí.

Jakobíni na zprávu o všech těchto nehodách stali se ještě popudlivějšími. Nechápací porážky bez

zrady, zvláště po skvělých a neočekávaných vítězstvích posledního období, přičítali tyto nehody válečné zápletkám strany. Obvinili Girondiny, ministry a generály, jež podezřívali ze spolčení za účelem vydání republiky jejím nepřátelům a přísáhli jejich zničení. Soupeření přidalo se k podezřením, a oni toužili stejně získati neobmezené nadvlády jako ubrániti ohrožené území; počali Girondiny. Ježto neuvykli dosud lid myšlence proskribovati své zástupce, uchýlili se nejprve k spiknutí, aby se jich zbavili; rozhodli se napadnouti je v konventu, kde je mohli stihnouti všechny najednou, a určili noc 10. března k provedení spiknutí. Shromáždění zasedalo v permanenci vzhledem k obecným nebezpečím. V předvečer rozhodli v klubu Jakobínů a Cordelierů uzavřítí barriery, zvoniti na poplach a táhnouti ve dvou rotách na konvent a na ministry. Ve smlouvenou hodinu vyrazili; ale několik okolností zabránilo spiklencům ve zdaru. Girondini, byvše upozorněni, nedostavili se vůbec do nočního zasedání; sekce vystoupily proti spiknutí a ministr války Bernonville vytáhl proti spiklencům v čele praporu federovaných z Brestu; všechny tyto nepředvídané překážky a déšť, který bez ustání lil se s nebes, rozprášily buřiče. Nazítří obvinil Vergniaud výbor pro vzbouření, který sosnoval tento vražedný plán, žádal, aby výkonnému výboru bylo uloženo vyšetřiti podrobně spiknutí z 10. března, vyzkoumati protokoly klubů a zatknouti členy výboru pro vzbouření. „Kráčíme,“ zvolal, „od zlonů k amnestiím a od amnestií k zločinům. Velký počet občanů byl tím uveden k tomu, že mate vzpoury buřičů s velkým povstáním svobody, že pohlíží na vyzývavost lupičů jako na projevy duchů silných a na samo plenění jako na opatření obecné bezpečnosti. Viděli jsme, jak vyvinula se tato podivná soustava

svobody, podle níž se vám praví: „Jste svobodni, ale myslíte jako my, nebo voláme na vás pomstu lidu; jste svobodni, ale skloňte hlavu před idolem, kterému my se klaníme, anebo voláme na vás pomstu lidu; jste svobodni, ale spojte se s námi k pronásledování mužů, jichž poctivosti a osvícenosti se bojíme, anebo svoláme na vás pomstu lidu! Občané, jest se co báti, aby revoluce jako Saturnus nezhltna postupně všech svých dětí a nezrodila na konec despotism se všemi jeho pohromami.“ Tato prorocká slova učinila jakýsi dojem na shromáždění, ale opatření navržená Vergniaudem nevedla k ničemu.

Jakobíni byli zastaveni na chvíli neúspěchem svého prvního podniku proti svým nepřátelům; brzy však povstání krajiny Vendée vrátilo jim odvahu. Válka proti Vendée byla nevyhnutelným následkem revoluce. Tato země, opírající se o moře a Loiru, protkaná málo cestami, po níž tu a tam roztroušeny byly osady, samoty a usedlosti šlechtické, udržela se ve svém starém stavu feudálním. Do Vendée nemnoho vnikly nové myšlenky, protože střední třída nebyla tu četná, protože tam nebylo vůbec anebo jen velmi málo měst. Stav rolnický nedošel dosud k jiným myšlenkám, než které mu vštěpovali kněží, a neoddělil svých zájmů od zájmů šlechty. Tito prostí, statní mužové nechápali ve své nábožnosti a oddanosti starému zřízení ničeho z revoluce, která byla výsledkem nauk a potřeb úplně cizích jejich postavení. Šlechta a kněží, majíce převahu v této zemi, nestěhovali se odtud vůbec, a tu skutečně existovala strana přívrženců staré vlády, protože tu uchovány byly její zásady a její společnost. Nebylo ani hrubě možno, aby Francie a Vendée, země tak rozdílné ve věcech víry a státní správy, dříve či později nesrazily se válkou; aby obojí fanatismu moci monarchovy a svrchovanosti lidu pod proti-

chůdným nátlakem kněžstva a revoluce nezvedl svých korouhví proti sobě a nevedl k vítězství starého nebo nového řádu společenského.

Ojedinělé vzpoury vypukly několikráte ve Vendée. Již r. 1792 markýz de la Rouarie chystal povstání všeobecné, které nezdařilo se následkem jeho uvěznění; ale všechno bylo ještě připraveno k povstání, když tu nařízen byl odvod tří set tisíc mužů. To bylo znamením k němu. Povolání do pole porazili žandarmy u Saint-Florent, zvolivše dříve svými vůdci na různých místech vozičkáře Cathelineaua, námořního důstojníka Charettea a myslivce Stoffleta. S přispěním Anglie na zbraních a penězích povstání zaujalo v krátkém čase celou zemi; devět set obcí zvedlo se na znamení poplachu; a tu i vůdcové šlechty, Bonchamps, Lescure, la Rochejaquelein, d'Elbée, Talmont, připojili se k ostatním. Řadové vojsko a prapory národní gardy, které vytáhly proti povstalcům, byly poraženy. Generál Marcé byl na hlavu poražen u Saint-Vincent od Stoffleta; generál Cauvilliers od Elbéa a Bonchampsu u Baupréau; generál Quetineau od Rochejaqueleina u Aubiers a generál Ligonnier u osady Cholet.

Vendejští, opanovavše Châtillon, Bressuire, Vihiers, zamýšleli se nějak zorganizovati, dříve než postoupí dále. Utvořili tři sbory po deseti až dvaceti tisících mužů podle rozdělení krajiny Vendée pod trojím velením: první pod velením Bonchampsu, obsadil břehy Loiry a dostal jméno armády Anjouské; druhý umístěný uprostřed tvořil velkou armádu pod velením Elbéa; třetí v dolní Vendée stal se armádou „Močálu“ pod vůdcovstvím Charettea. Povstalci ustanovili radu, která měla rozhodovati o podnicích válečných a zvolili Cathelineaua vrchním velitelem. Tato opatření a toto rozdělení země umožnilo v pluky sestavit povstalce a poslati

je zpět do jejich usedlostí nebo povolati je pod jejich korouhve.

Zpráva o tomto hrozném povstání přiměla konvent k opatřením ještě přísnějším proti kněžím a vystěhovalcům. Poslal mimo zákon kněží a šlechtice, kteří účastnili se nějakého srocení; odzbrojil všechny ty, kteří kdy náleželi třídě privilegované. Dřívější vystěhovalci byli vypovězeni na vždy; nesměli se vrátiti pod trestem smrti; jejich statky byly konfiskovány. Na každých domovních dveřích mělo býti jméno všech těch, kteří v něm přebývali. A soudní dvůr revoluční, který byl odložen, nastoupil svou obávanou činnost.

Současně docházela zpráva za zprávou o nehodách vojsk. Dumouriez, vrátiv se k armádě Belgie, soustředil své síly, aby postavil se na odpor rakouskému generálu princí Koburskému. Jeho čtyř pozbývaly odvahy a pocítovaly nedostatek všeho; dopsal konventu list hrozebný proti Jakobínům, kteří ho žalovali. Vrátiv své armádě část bývalé důvěry několika menšími vítězstvími, odvážil se rozhodného činu u Neerwind; bitvu prohrál. Belgie byla vyprázdňena a Dumouriez, postaven mezi Rakušany a Jakobíny, poražen jsa jednými, pronásledován druhými, uchýlil se k trestuhodnému prostředku odpadnutí, aby uskutečnil své staré plány. Měl několik porad s plukovníkem Mackem a dohodl se s Rakušany, že potáhne na Paříž, aby tam znovu zřídil monarchii, kdežto je měl nechat na hranicích, zůstavějí jím několik pevností jako záruku. Je pravděpodobno, že Dumouriez chtěl dosaditi na trůn konstituční mladého vévodu de Chartres,¹⁶⁷⁾ který proslavil se

¹⁶⁷⁾ Vévoda Chartreský je Ludvík Filip, syn vévody Orleánského, potomního poslance Egalité. Na královský trůn francouzský dosedl teprv po revoluci červencové

v průběhu celého tohoto období válečného, kdežto princ Koburský doufal, že, dospěje-li protirevoluce až tam, postoupí ještě dále a pomůže k trůnu synům Ludvíka XVI. a staré monarchii. Protirevoluce nezastaví se, právě tak jako revoluce; jakmile počne, jest třeba, aby se vyčerpala. Jakobíni byli brzy zpraveni o záměrech generála Dumourieza; tajil je s dosti malou pečlivostí, ať již chtěl zkusiti své vojsko, či ať chtěl polekati své nepřátele, nebo poddával se své vrozené lehkovážnosti. Aby se o tom přesvědčil ještě více, klub Jakobínů vyslal k němu poselstvem tři ze svých, jménem Proly, Péreiru a Dubuissona. Přípuštění byvše k Dumouriezovi, dosáhli od něho více příznání, než čekali. „Konvent,“ pravil, „je shromáždění sedmi set třiceti pěti tyranů. Pokud budu míti čtyři palce ocele, nestrpím, aby vládl a proléval krev se soudem revolučním, který právě utvořil. Co se týče republiky,“ dodával, „toť prázdné slovo, věřil jsem v ni tři dni: od bitvy u Jemappes litoval jsem všech úspěchů, kterých jsem dobyl pro věc tak špatnou. Jen jediným prostředkem lze spasiti vlast, a to znovuzřízením ústavy z r. 1791 a dosazením krále.“ — „Myslíte, generále?“ pravil k němu Dubuisson: „Francouzi hrozí se království, ano i pouhého jména Ludvík.“ — „Eh, co na tom, bude-li se jmenovati tento král Ludvík, Jakub, či Filip?“ — „A vaše prostředky...“ „Moje armáda... ano, moje armáda; ona to způ-

r. 1830, pozbyl ho však revoluci únorovou r. 1848, kdy Francie po mnohých převratech vnitřních po druhé prohlášena republikou. V době, o které je řeč, vévoda, tehdy mladík dvacetiletý, nalézal se při armádě a vyznamenal se zvláště u Jemappes. Jsa už od dřívějšíka členem klubu Jakobínů povrhl po příkladu otcovu titulem rodovým a nazýval se jako on Egalité. Po nezdaru záměru Dumouriezova přebhl však do ciziny, kde se od smrti otcovy psal už zase vévodou Orleánským.

sobí, a z mého tábora nebo z lůna některé pevnosti poví, že chce krále.“ — „Ale váš záměr zhorší osud vězňů v Templu.“ — „A byt i poslední z Bourbonů byl ubit, i oni v Koblenci, Francie přece obdrží krále, a kdyby Paříž připojila tuto vraždu k oněm, kterými se již zneuctila, v tu chvíli táhl bych na Paříž.“ Prohlásiv se s tak malou prozřetelností, Dumouriez oddal se provádění svého neuskutečnitelného plánu. Octl se v postavení v pravdě nesnadném; jeho vojíni měli pro něho hodně odanosti; ale byli stejně oddáni své vlasti. Bylo třeba vydati pevnosti, jichž pánem nebyl; a mohlo se očekávat, že generálové jemu podřízení učiní mu z věrnosti k republice nebo ze ctižádosti totéž, co on sám byl učinil la Fayetteovi. Jeho první pokusy nebudily odvahy. Vzchopiv se v Saint-Amandu chtěl se zmocniti Lillu, Condé, Valenciennu; ale tento jeho podnik selhal. Tento neúspěch uvrhl ho v nejistotu a nedopustil mu vůbec chopiti se útoku.

Ne tak konvent, který jednal s rychlostí, odvahou, pevností a především s přesností, které měly mu získati vítězství. Když víme, co chceme, a když chceme to rychle a správně, vítězíme téměř vždy; a toto scházelo Dumouriezovi, to stavilo jeho odvalu a ochvělo jeho stoupenci. Jakmile konvent byl zpraven o jeho záměrech, vyzval ho před svou stolicí; odepřel uposlechnouti, aniž ještě zvedl prapor revolty. Konvent vyslal ihned čtyři zástupce Camusa, Quinettea, Lamarquea, Bancala a ministra války Beurnonvillea, aby mu jej předvedli neb aby ho zatkli uprostřed jeho armády. Dumouriez přijal poselstvo v čele svého generálního štábu; odevzdali mu úkaz konventu, přečetl ho a vrátil jim ho řka, že stav jeho armády nikterak mu nedovoluje ji opustiti. Nabídl svou demisi a slíbil, že až nastane klid, po-

žádá sám o soudce a vydá počet ze svých úmyslů a ze svého chování. Vyslanci vyzvali ho k poddání, odvolávajíce se na příklad starověkých generálů římských. „Klameme se vždy svým odvoláváním,“ odpověděl, „a přetvořujeme dějiny římské, dávajíce za omluvu našim zločinům jejich ctnosti. Římané nezabili Tarquinia; Římané měli republiku spořádanou a dobrých zákonů; neměli ani klubu Jakobínů, ani soudu revolučního. My octli jsme se v době anarchie; tigři žádají mou hlavu, a já nehodlám jim ji dáti.“ — „Občane generále,“ pravil tehdy Camus, „chcete uposlechnouti nařízení konventu národního a odebrati se do Paříže?“ — „Tu chvíli nikoli.“ — „Nuže prohlašuji, že zbavuji vás vašich hodností; nejste již generálem, i kážu, aby se vás zmocnili.“ — „To je příliš mnoho!“ zvolal Dumouriez a dal zatknouti německými husary vyslance, které vydal Rakušanům jako rukojmí.¹⁰⁸⁾

Po tomto projevu vzpoury nemohlo se již váhati. Dumouriez pokusil se znovu o Condé, nikoli s větším zdarem než poprvé; chtěl zavléci armádu do své zrady, ale ta ho opustila. Vojíni měli ještě dlouho dávati přednost republice před svým generálem; oddanost revoluci planula dosud plným žárem a moc občanská byla v plné své síle. Dumouriez zakusil, prohlásiv se proti konventu, osudu, který zkusil la Fayette, když se prohlásil proti shromáždění zákonodárnému, a Bouillé, když se prohlásil proti shromáždění ústavodárnému. V této době, i kdyby byl některý generál spojoval Bouilléovu pevnost s vlastenectvím a oblíbeností la Fayetteovou, s vítězstvím a prostředky Dumouriezovými, byl by padl jako on. Revoluce s hnutím, které bylo jí vnuceno, musila býti silnější než strany, generálové i Evropa. Du-

¹⁰⁸⁾ 1. dubna 1793.

mouriez přešel s vévodou de Chartres, plukovníkem Thouvenotem a dvěma eskadrami Berchinyovými do tábora rakouského; ¹⁰⁹⁾ zbytek jeho armády odebral se do tábora Famarského spojit se s četami, jimž velel Dampierre.

Konvent na zprávu o zajetí vyslanců ustavil se za permanentní, prohlásil Dumourieza zrádcem vlasti, zplnomocnil každého občana napadnouti ho, vypsal cenu na jeho hlavu, ustanovil pověstný výbor obecného blaha ¹¹⁰⁾ a vypověděl z republiky vévodu

¹⁰⁹⁾ Cena 300.000 franků, kterou na zprávu o jeho útěku vypsal konvent na hlavu Dumouriezovu, zůstala sice nevyplacena, poněvadž se o ni nikdo nepokusil, přes to však zůstal zrádný generál až do své smrti r. 1823 vyhnancem a nepoužil převratů dob pozdějších k návratu do Francie. Proti všeobecnému opovržení, které jej stihlo za jeho zradu, bojoval r. 1794 pérem ve svých memoírech a vlastním životopise, než v těchto dobách, kdy události tak rychle následovaly za sebou, také rychle se zapomínalo, a Dumouriez nevzbudil svými obrannými spisy pozornosti téměř žádné.

¹¹⁰⁾ Výbor obecného blaha (comité de salut public) zřízený 25. března 1793, měl původně 25 členů, byl však již 6. dubna obmezen na členů 9, kteří podrželi původní jméno, kdežto původní výbor 25členný nazval se výborem pro všeobecnou bezpečnost (comité de sûreté générale). Ač výbor obecného blaha, jenž úplně zanikl teprve zřízením vlády diktátorské 1795, spáchal mnoho zlého, vykazuje se nicméně také mnohými aktivy vysoké mravní ceny. Největší o ně zásluhu měl setník Lazar Mikuláš Carnot, muž znamenitých schopností, nedostižný organizátor vojenský, jemuž děkovala republikánská Francie, že nepodlehla útokům celé téměř ostatní Evropy. Povolav do zbraně všechny schopné muže stal se zakladatelem všeobecné branné povinnosti, odstraniv povyšování důstojníků dle stáří, nahradil je povyšováním dle schopností a zásluh a opatřil tím v několika měsících francouzským armádám řadu mladých, schopných vůdců. Sám jsa vzorem spartánské přímo prostoty a skromnosti, nikdy nemyslel na sebe, ale dnem i nocí horečně pracoval pro věc republiky, již oddán byl celým srdcem. A při této úmorné činnosti

Orleánského a všechny Bourbony. Ačkoli napadli Girondini v těchto okolnostech Dumourieza stejně prudce jako Montagnardi, byli obviněni ze spoluviny na jeho odpadnutí, a tak připojen nový důvod k stížnostem ke všem ostatním. Jejich nepřátelé mohutněli den ode dne, a zvláště v dobách obecného nebezpečí bylo se jich co báti. Až dosud v boji, který rozvinul se mezi oběma stranami, zvítězili ve všech směrech. Zastavili vyšetřování proti krveprolitím z měsíce září; udrželi protiprávnou moc obecního výboru; dosáhli nejprve soudu nad Ludvíkem XVI., pak jeho smrti; jejich pletichami drancování z února a spiknutí z 10. března zůstalo bez trestu; způsobili schválení soudu revolučního přes odpor Girondinů; pro nechuť, kterou k němu pociťovali, vypudili Rolanda z ministerstva;¹⁰¹⁾ právě dobyli vítězství nad Dumouriezem. Zbývalo jim jen uloupiti Girondinům jich poslední útočiště, shromáždění: toto počali dne 10. dubna a skončili 2. června.

Robespierre pronásledoval jmenovitě Brissota, Guadeta, Vergniauda, Pétiona, Gensonnéa v konventu; Marat obviňoval je v lidových spolcích. Na-

organisátorské, která sama vyžadovala sil a času celého muže, nalézal podivuhodný tento genius ještě dosti prázdných chvil, ve kterých se v ústraní své pracovny oddával oblíbeným svým studiím mathematickým, které jméno jeho řadí k předním na tomto poli vědy, ba se jménem Carnotovým je nerozlučně spojen kulturní čin, kterým Francie daleko předstihla Evropu ostatní. Uprostřed největších hrůz revolučních otevřen r. 1794 v Paříži první ústav polytechnický, původně sloužící ovšem téměř výhradně účelům vojenským, o jehož organizaci přední zásluhu měl opět Carnot. Pařížská polytechnika stala se vzorem ostatním ústavům toho druhu v Evropě, z nichž nejstarší zřízen byl českými stavy v Praze a otevřen 10. listopadu 1806.

¹⁰¹⁾ Roland opustil svůj úřad hned po smrti Ludvíka XVI. dne 23. ledna.

psal jako předseda Jakobínů otevřený list na départementy, kdež vyzýval k bouři petica žalob proti zrádcům a poslancům nevěrným, kteří chtěli zachrániti tyrana, hlasující pro odvolání k lidu nebo pro vězení. Pravice a Rovina cítily, že jest třeba se sjednotiti. Marat byl obeslán před soud¹¹²⁾ revoluční. Zpráva o tom vnesla poplach do klubů, v lid i ve výbor obecní. Proti tomu starosta Pache přišel ve jménu třiceti pěti sekcí a generální rady žádat o vypuzení předních Girondinů. Mladý Boyer-Fronfrède žádal, aby byl spolu pojat v proskripci svých soudruhů, a členové pravice a Roviny zvedli se volající: „Všichni! Všichni!“ Tato petice, třeba byla prohlášena za utrhačnou, byla prvním útokem zvenčí proti konventu a připravila veřejné mínění na pád Girondy.

Obvinění Marata bylo daleko toho, aby zastrašilo Jakobíny, kteří provázeli ho před revoluční soud. Marat byl osvobozen a nesen v triumfu do shromáždění.¹¹³⁾ Od této chvíle byly příchody k sálu obsazený odvážnými sansculotty, a obvyklí posluchači Jakobínů naplnili tribuny konventu. Členové klubů a Robespierovy „pletačky“¹¹⁴⁾ neustále přerušovaly řečníky pravice a rušily porady, kdežto venku stále hledána byla vhodná příležitost k zbavení se Girondinů. Henriot, velitel sekce „Bezkalhotáků“, po-

¹¹²⁾ 12. dubna 1793.

¹¹³⁾ 24. dubna 1793.

¹¹⁴⁾ Aby řídil jednání konventu po vůli své, najal Robespierre množství nezaměstnaných žen, jež obsadivše tribuny na dané znamení hlukem a jinými výtržnostmi přehlušovaly neoblíbené řečníky. Poněvadž jednání samo tyto nevzdělané ženštiny nudilo, pletly pro ukrácení dlouhé chvíle punčochy, pročež se jim dostalo jména »Robespierových pletaček« (tricoteuses).

pudil k tomu prapory, které se chystaly na cestu do Vendée. Guadet seznal tehdy, že nestačí již spokojiti se stížnostmi a řečněním; vstoupí na řečniště: „Občané,“ pravil, „zatím co lidé ctnostní obmezují se na nářky nad nehodami vlasti, bouří se spiklenci, aby ji zničili. Jako Caesar praví: Ať mluví, my budeme jednati? Nuže! jednejte také. Zlo vězí v beztrestnosti spiklenců z 10. března; zlo je v anarchii; zlo je v tom, že jsou v Paříži úřady, úřady, které baží po penězích zároveň a po moci. Občané, ještě je čas, můžete zachrániti vlast a svoji slávu, jež je ohrožena. Navrhuji sesaditi úřady pařížské, nahraditi ve dvaceti čtyřech hodinách obecní zastupitelstvo předsedy sekcí, svolati zástupce konventu do Bourges v nejkratší lhůtě, a rozeslati tento úkaz departementům zvláštními posly.“¹¹⁵⁾ Tento návrh Guadetův překvapil na chvíli Horu. Kdyby opatření, jež navrhoval, byla ihned přijata bývala, veta by bylo bývalo po nadvládě obecního zastupitelstva a po plánech spiklenců; ale pravděpodobno jest také, že by se byly strany bouřily, že by byla vzplanula válka občanská po celé zemi, že konvent byl by rozpuštěn býval shromážděním v Bourges, všeliké středisko jednání zničeno, a že revoluce nebyla by měla dosti síly proti bojům vnilním a útokům Evropy: a toho bála se umírněná strana shromáždění. Bojíc se anarchie, nepostaví-li se meze obecnímu zastupitelstvu, protirevoluce, bude-li příliš utlačován lid, byla by chtěla udržeti rovnováhu mezi dvěma krajními stranami konventu. Z této strany složeny byly výbory veřejné bezpečnosti a obecního blaha; byla řízena Barrèrem, který jako každý duch spravedlivý a charakter slabý byl pro umírněnost, pokud strach neučinil z něho nástroj krutosti a tyranie.

¹¹⁵⁾ Návrh ten učiněn 18. května 1795,

Na místo rozhodných opatření Guadetových navrhl jmenovitě mimořádný výbor dvanácti členů, jemuž uloženo bylo zkoumati chování obecního zastupitelstva, vypátrati původce spiknutí sosenovaných proti zastupitelstvu národnímu, a zatknouti je. Tato střední cesta byla přijata; ale ponechala v platnosti obecní zastupitelstvo, a obecní zastupitelstvo mělo nabýti vrchu nad konventem.

Výbor dvanácti vzbudil nepokoj u členů obecního zastupitelstva svými vyšetřováními; odkryl nové spiknutí, které mělo vypuknouti 22. května, dal zatknouti několik spiklenců a mezi jinými náměstka obecního prokurátora Héberta, zakladatele listu „Père Duchesne“,¹¹⁶⁾ který byl jat ve středu samého představenstva. Obecní zastupitelstvo, nejprve zmateno, chystalo se k boji. Od té chvíle nebyla již řeč o spiknutích, nýbrž o povstáních. Generální rada, povzbuzována jsouc Montagnardy, obklopila se buřiči hlavního města; rozšiřovala pověsti, jakoby výbor dvanácti chtěl zrušiti konvent a nahraditi revoluční tribunál, který osvobodil Marata, soudem protirevolučním. Jakobíni, Cordeliéri a sekce zahájily permancení. 26. května výsledky pobouření počaly se jeviti; 27. nabylo toto dosti síly, aby obecní zastupitelstvo mohlo přejíti k útoku. Předstoupilo před konvent a žádalo propuštění Héberta a potlačení výboru dvanácti; bylo provázeno zástupci sekcí, kteří přednesli totéž přání, a sál obklopen byl davy, které vzbuzovaly obavu. Sekce la Cité odvážila se dokonce žádati, aby výbor dvanácti byl předveden před soud revoluční. Isnard, předseda shromáždění, odpověděl jim hlasem pozdviženým: „Slyšte, co vám řeknu. Jestliže by někdy jedním z těch povstání, které ob-

¹¹⁶⁾ Byl to nejničemnější hanopis, co jich koliv od r. 1789 zplodilo revoluční časopisectvo,

novují se od 10. března a na něž úřady neupozornily shromáždění, rána zasažena byla zastupitelstvu národnímu, prohlašuji vám ve jménu celé Francie, veta bylo by po Paříži, ano, celá Francie vzala by pomstu za tento zločin, a brzy hledali by lidé, na kterém břehu Seiny Paříž stávala.“ Tato odpověď byla znamením k veliké bouři výkřiků. „I já oznamuji vám,“ zvolal Danton, „že tolik nestoudnosti počíná nám býti na obtíž; my se vám na odpor postavíme.“ A obraceje se k pravici: „Pryč s příměří s Horou, pryč se zbabělci, kteří chtěli zachrániti tyrana.“

Největší zmatek zavládl tehdy v sále; tribuny zvedly pokřik proti pravici, Montagnardi vypukli v hrozby, co chvíli nové deputace docházely z venčí, a konvent obklopen byl nesmírným davem lidu. Někteří z okresů Mailh a Butte-des-Moulins pod velením Raffetovým postavili se pod kuloary a v příchodech, aby ho chránili. Girondini kladli deputacím a Hoře odpor, pokud mohli. Ohrožení jsouce uvnitř obléháni zvenčí, domnívali se, že mohou na základě tohoto násilí vzbuditi pohoršení shromáždění. Ale ministr vnitra Garat zbavil je záhy této opory. Vyzván byv, aby zodpovídal za stav Paříže, tvrdil, že konvent nemá se čeho báti; a mínění Garata, který platil za neustranného a kterého jeho smiřovatelský duch naváděl k činům obojetným, dodalo odvahy členům Hory. Isnard byl nucen opustiti své křeslo; Hérault de Séchelles byl jeho nástupcem, a to bylo pro Montagnardy znamením vítězství. Nový předseda odpověděl deputacím, které Isnard až dosud držel na uzdě: „Síla rozumového důvodu a síla lidu jedno jest. Žádáte na nás úřad a spravedlnost; zástupci lidu vám ji dají.“ Bylo velmi pozdě, pravice pozbyla odvahy, aby někteří z jejích členů se vzdálili; deputace vnikly od pažení na křesla poslanecká a tam

smíchání s Montagnardy, uprostřed výkřiků a zmatků odhlasovali všichni společně sesazení Dvanácti a propuštění vězněných na svobodu. Tento výnos vyhlášen byl o půl jedné v noci za bouře pochvaly na tribunách a v lidu.

Snad by bylo bývalo moudré od Girondy, protože skutečně nebyla nejsilnější, nevracet se k této věci. Hnutí ze dne předešlého nebylo by mělo jiného výsledku než potlačení výboru dvanácti, kdyby jiné příčiny ho neprodlužovaly. Ale došedše až k takové zuřivosti ve svém nepřátelství, obě strany musily svůj spor dobojovat až do konce; byly nuceny se bít, protože se nemohly snést; měly kráčet od porážky k vítězství, od vítězství k porážce, den ode dne více se rozhňující, až strana silnější dosáhla by úplného vítězství nad slabší. Nazítrí členové pravice opanovali znovu bojiště konventu; způsobili odvolání rozhodnutí z předešlého dne jako nezákonně usneseného ve zmatku a pod nátlakem, a výbor byl znovu dosazen. „Včera vykonali jste,“ pravil k nim tehdy Danton, „veliký skutek spravedlnosti. Ale, to vám pravím, podrží-li výbor moc tyranskou, kterou vykonával; nebudou-li úřady lidu zpět dosazeny ve své hodnosti; mají-li se počestní občané bátí libovolných zatýkání tu, když — jak jste viděli — převyšujeme své nepřátele v opatrnosti a moudrosti, předčíme je i odvahou a silou revoluční.“ Danton bál se zahájit boj a stejně bál se vítězství Montagnardů jako Girondinů; a tak chtěl nejprve 31. květnu předejít, a pak zmírnit jeho následky; ale viděl se nucen přidat se k svým během boje a mlčeti po vítězství.

Jitření, které bylo trochu uklidněno rozpuštěním výboru dvanácti, nabylo hrozivé tvářnosti při zprávě o jeho obnovení. Rečníště sekcí a spolků lidových ozývaly se nájezdy, výkřiky nebezpečí, vý-

zvami k povstáním. Hébert, vyšed z vězení, znovu objevil se v obecním výboru. Vložili mu na hlavu korunu, kterou on položil na čelo poprsí Brutova,¹¹⁷⁾ a běžel mezi Jakobíny volat o pomstu proti Dvanácti. Tu Robespierre, Marat, Danton, Chaumette a Pache spojili se k zanícení nového hnutí. Povstání sosnováno bylo dle vzoru z 10. srpna: dne 29. května využito bylo k připravení nálady myslí; 30. členové volebního výboru, vyslanci klubů a zástupci okresů shromáždili se v biskupském paláci, prohlásili povstání, zrušili generální obecní radu, po té ji znovu sestaviti, přijavše od ní novou přísahu; Henriotovi udělen byl titul vrchního velitele ozbrojené moci, a Bezkalhofákům vykázáno čtyřicet sous denně, pokud budou ve zbraní. Když pojata byla tato rozhodnutí, zvoněno dne 31. záhy zrána na poplach, za zvuků generálského pochodu spojeny čtyř a nastoupen pochod na konvent, který zasedal od nějaké doby na zámku Tuileries.

Shromáždění již dlouho zasedalo; sešlo se na znamení poplachu. Ministr vnitra, správcové departementů a starosta pařížský postupně voláni byli před pažení. Garat zodpovídal se za vzbouření Paříže, a zdálo se, že neobává se neblahých následků. Lhuillier ujišťoval jménem departementu, že je to jen pouhé mravní vzrušení. Starosta Pache předstoupil poslední, a způsobem pokryteckým sděloval podnikání povstalců, tvrdil, že nasadil všechno úsilí k tomu, aby udržel pořádek; ujišťoval, že stráž konventu je zdvojena a že zabránil vystřeliti poplašné rány z děl. Ale v téže chvíli zaduněly v dálce. Překvapení a vzrušení nemělo mezí. Cambon vyzval

¹¹⁷⁾ Brutus, původně důvěrník Caesarův, stal se později náčelníkem spiknutí proti němu, jež skončilo násilnou Caesarovou smrtí r. 44 př. Kr.

shromáždění k sjednocení. Žádal tribunu o zachování ticha: „V těchto mimořádných okolnostech,“ praví, „jediný prostředek, jak skřížiti plány zloduchů, je vymoci vážnost konventu národnímu.“ — „Žádám,“ praví Thuriot, „aby výbor dvanácti byl ihned zrušen.“ — „A já,“ zvolá Tadlien, „aby ostří zákona stihlo spiklence, kteří jsou v samém lůně konventu.“ Girondini chtějí, aby byl obeslán smělý Henriot za to, že dal vystřelit z děl na poplach bez rozkazu konventu. „Bude-li jaký boj,“ zvolá Vergniaud, „bude, ať dopadne jakkoli, zkázou republiky. Ať přísáhnou všichni členové, že zemrou, hájíce ji. Celé shromáždění povstane na znamení souhlasu s návrhem. Danton vyskočí na řečniště: „Zrušte výbor dvanácti,“ volá; „děla promluvila. Jste-li politickými zákonodárci, tu daleko jsouce od toho, abyste kárali výbuch Paříže, obrátíte jej na prospěch republiky, opravíte své chyby, zrušíte svůj výbor.“ A poněvadž zaslechl reptání: „To platí těm, kteří mají jakés politické nadání, a ne oněm hlupákům, kteří nedají slova, leč svým vášním. Pravím vám: Uvažte velikost svého cíle; ten znamená uchrániti lid jeho nepřatel, aristokratů, jeho vlastního hněvu. Jestliže někteří mužové skutečně nebezpeční, ať kterékoli náležejí straně, chtějí by ještě polom prodlužovati hnulí, bez účelu tehdy, až byste vykonali spravedlnost, Paříž sama vrátí je k jejich ničemnostem. Žádám klidně pouhé a prosté potlačení výboru z pohybů politických.“ Výbor byl prudce napaden s jedné strany, slabě hájen s druhé; Barrère a výbor obecného blaha, kteří byli jeho původci, navrhli jeho zrušení, aby opět byl zjednán klid a shromáždění nebylo vydáno na milost lidu. Montagnardi umírnění chtěli se spokojiti tímto opatřením, když tu přišla poselstva. Členové departementu, obecního představenstva a vyslanci sekcí, připuštění před konvent,

žádali nejen rozpuštění výboru dvanácti, ale ještě potrestání jeho členů a všech vůdců Girondinů.

Tuileries byly obklopeny povstalci, a přítomnost jejich vyslanců v samém shromáždění dodala odvahy krajním Montagnardům, kteří chtěli zničit stranu Girondinů. Robespierre, jejich vůdce a řečník, ujal se slova a pravil: „Občané, neztrácejme tohoto dne lichými křiky a nedostatečným. opatřením; toť je možná poslední den, v němž vlastnictví potře tyranii! Kéž věrní zástupci lidu spojí se, aby zajistili jeho blaho!“ Naléhal na konvent, aby sledoval raději postup označený deputacemi, než onen navržený výborem obecného blaha. Ježto pouštěl se do dlouhého řečnění proti svým protivníkům: „Tož skončete přece!“ zvolal naň Vergniaud. — „Ano, skončím, a to proti vám! proti vám, kteří po revoluci z 10. srpna chtěli jste na popraviště vésti její původce! proti vám, kteří jste bez ustání vyvolávali zkázu Paříže! proti vám, kteří jste chtěli zachrániti tyrana! proti vám, kteří jste se spikli s Dumouriezem! proti vám, kteří jste ukrutně pronásledovali tytéž vlastence, jichž hlavy žádal Dumouriez! proti vám, jejichž zločinná pomstychtivost vyvolala tytéž výkřiky pohoršení, z nichž jste chtěli zločin učiniti u těch, kteří jsou vašimi oběťmi! Nuže dobrá! Můj závěr, toť návrh, aby dáni byli v obžalobu všichni spoluvinníci Dumouriezovi a všichni ti, kteří označení jsou peticemi.“ Přes takovouto násilnost nenabyla strana Robespierrova vrchu. Povstání bylo namířeno jen proti Dvanácti; a výbor obecného blaha, který navrhl jeho zastavení, zvítězil nad výborem obecním. Shromáždění schválilo návrh Barrerův, kterým sesazen výbor dvanácti, kterým v stav permanence dána veřejná moc, a kterým k uspokojení interpellujících uloženo výboru obecného blaha vyšetřiti spiknutí jimi označená. Jakmile lid, který

obklopoval shromáždění, dověděl se o těchto opatřeních, přijal je s pochvalou a rozešel se.

Ale spiklenci nechtěli se nikterak spokojiti tímto polovičním vítězstvím: 30. května šli dále než 29.; a 2. června zašli dále než 31. května. Vzbouření stalo se z mravního, jak říkali, osobním, to znamená, že nebylo již vedeno proti vládní moci, ale proti poslancům; vyklouzlo z rukou Dantonovi a Hoře, a uniklo Robespierreovi, Maratovi a obecnímu výboru. — „Od večera 31. května,“ praví jeden ze zástupců jakobínských, „bylo hotovo jen půl díla, které bylo třeba dokončit, a nedáti lidu ochladnouti.“ Henriot nabídl klubu, že dá mu k volnému použití ozbrojenou moc. Povstalecký výbor ustavil se otevřeně před očima konventu. Celý den 1. června zasvěcen byl přípravami k velkému hnutí. Obecní výbor psal sekcím: „Občané, buďte vzhůru; nebezpečí vlasti vám velí to jako nejvyšší zákon. Na večer Marat, který byl hlavním původcem 2. června, se odebral na radnici, vystoupil sám na věž a zvonil na poplach; vyzval členy rady, aby nehnuli se se svých míst, pokud by neobdrželi příkaz k žalobě proti zrádcům a státníkům. Několik poslanců sešlo se v konventu, a spiklenci přišli žádat výnos proti proskribovaným. Ale nebyli ještě dost sesílení, aby ho vymohli na konventu.

Celá noc ztrávena byla přípravami; zvoněno na poplach, generálský pochod zněl, lid se srocoval. V neděli ráno k osmé hodině Henriot dostavil se před generální radu a prohlásil svým spoluvinníkům ve jménu lidu povstaleckého, že nebudou odloženy zbraně, leč po uvěznění spiklých poslanců. Na to postavil se v čelo nesmírných davů, které byly na náměstí radničním, oslovil je a dal znamení k odchodu. Bylo téměř deset hodin, když povstalci došli na náměstí Caroussel; Henriot rozestavil kolem zám-

ku tlupy nejoddanější, a brzy obklopen byl konvent osmdesáti tisíci mužů, z nichž většina nevěděla, co se od nich žádá, a byla spíše nakloněna k tomu, aby hájila než aby napadala zastupitelstvo.

Většina proskribovaných nedostavila se vůbec do shromáždění. Někteří, odvážní až do konce, byli přišli naposledy vzdorovat bouři. Na počátku sezení Lanjuinais vstoupí na řečníště: „Žádám si,“ praví, „mluviti o pochodu generálů, který se ozývá po celé Paříži.“ Ihned přehlušen jest výkřiky: *Dolů! Dolů!* chce vznítiti občanskou válku! chce protirevoluci! pomlouvá Paříž! uráží lid! Přes hrozby a potupy, křiky Hory a tribun, Lanjuinais oznamuje plány obecního zastupitelstva a buřičů; jeho odvaha roste s jeho nebezpečími. „Viníte náš, že špiníme Paříž! Paříž jest čista, Paříž je dobrá, leč Paříž utlačena jest od tyranů, kteří chtějí krev a vládu.“ Tato slova stanou se znamením k nejprudšímu hluku; několik poslanců z Hory vrhne se na řečníště, aby strhli Lanjuinaisa, který drží se statečně a který s přízvukem nejušlechtilější odvahy ještě zvolá: „Žádám, aby všechny revoluční úřady Paříže byly zrušeny; žádám, aby vše, co vykonaly ode tří dnů, bylo zrušeno; žádám, aby všichni ti, kteří budou chtít se domoci nějaké nové moci protizákonné, byli postaveni mimo zákon, a aby dovoleno bylo všem občanům volně je napadnouti.“ Sotva že skončí, již žádají deputace povstalcův uvěznění jeho a jeho soudruhů. „Občané,“ volají na konec, „lid jest syt odkladů svého štěstí; ještě chvíli nechává je ve vašich rukou; zachraňte jej, anebo vám prohlašujeme, že se zachrání sám!“

Pravice žádá přechod přes žádost spiklenců k dennímu pořádku. Konvent přejde k dennímu pořádku. Hned žadatelé odejdou s hrozivým chováním.

ním, lidé opustí tribuny, ozvou se výkřiky „do zbraní“, a velký hluk dolehne z venčí. „Zachraňte lid,“ zvolá jakýsi Montagnard, „zachraňte své soudruhy, odhlasující jejich prozatímní uvěznění!“ — „Nikoli, nikoli,“ odpoví pravice, ano i část levice. — „Chceme všichni sdíletí jejich osud,“ zvolá la Réveillère-Lépaux. Výbor obecného blaha, vyzván, aby promluvil v té věci, ohromen jsa velikostí nebezpečí, navrhl jako 31. května zdánlivě smírné opatření, aby uspokojil spiklence bez úplného obětování proskribovaných. „Výbor obrací se,“ pravil Barrère, „k vlastenectví, k šlechetnosti členův obviněných; žádá je, aby vzdali se svých hodností, poukazuje jim na to, že je to jediný prostředek, který by mohl staviti rozpory, jež doléhají na republiku, a opět uvést v ni klid.“ Někteří z nich souhlasili s tímto opatřením. Isnard vzdal se sám; Lanthénas, Dussaulx a Fauchet šli za jeho příkladem; Lanjuinais ho nenásledoval. „Já, doufám, ukázal jsem až po tuto chvíli jakousi odvahu; nečekejte ode mne ani vzdání, ani úplné odřeknutí se.“ Byv náhle přerušen: „Když staří,“ dodal, „chystali obět, věnčili obětní zvíře kvítím a stuhami, vedouce je k oltáři: kněz je obětoval, ale nepokořoval.“ Barbaroux byl rovněž tak pevný jako Lanjuinais. „Přisahal jsem,“ pravil, „že umru na svém místě; splním svou přísahu.“ I sami spiklenci z Hory pozvedli se proti návrhu výboru. Marat tvrdil, že jest třeba čistoty ke konání obětí, a Billand-Varennes žádal odsouzení Girondinův a nikoli jejich sesazení na čas.

Zatím, co zuří tento boj, vstoupí stoupenec Hory, poslanec Lacroix, chvatně do sálu, vyskočí na řečníště a prohlašuje, že byl právě insultován u vchodu, že mu bylo zabráněno vyjítí a že konvent není

svoboden. Veliký počet Montagnardů jest pobouřen proti Henriotovi a jeho četám. Danton zvolá, že jest nutno důrazně pomstíti uražený národní majestát. Barrère navrhne konventu předstoupiti před lid: „Zástupci lidu,“ praví, „nařídte svou svobodu, přerušte své sezení, učiňte, ať skloní se před vámi bodáky, které vás obklopují.“ Celý konvent pozvedne se a vykročí za svými strážci, v čele máje svého předsedu s hlavou pokrytou na znamení smutku. Dosáhne východu, který vede na náměstí Caroussel, a narazí na Henriota na koni, se šavlí v ruce. „Čeho žádá si lid?“ praví k němu předseda Hérault de Sécheles; „konvent zabývá se jen jeho štěstím. — „Héraulte,“ odpoví Henriot, „lid nepozvedl se, aby slyšel fráse; žádá vydání dvaceti čtyř vinníků.“ — „Ať vydají nás všechny!“ volají ti, kdož obklopují předsedu. Tu vrátí se Henriot ke svým a zvolá: „Dělostřelci, ke svým kusům!“ Dvě děla namířena na konvent, který ustoupí, vejde do zahrady a dosáhne několika východů, které najde stejně zavřeny. Všude vojíni jsou ve zbrani. Marat pobíhá řadami; nabaďá, povzbuzuje povstalce: „Žádnou slabost,“ praví jim, neopouštějte svého místa, pokud vám jich nevydají.“ Tu vrátí se konvent do své zasedací síně; zdrcen jsa svou bezmocností, přesvědčen o bezvýslednosti svých úsilí a úplně ztročen. Nevzpírají se již proti zatčení proskribovaných. Marat, skutečný diktátor shromáždění, jme se svrchovaně rozhodovati o osudu jeho členů. „Dussaulx,“ praví, „je žvanivý stařec, neschopný vésti stranu; Lanthénas je duchem ubožák, který nezasluhuje, aby se na něho mysliło; Ducos měl jen několik bludařských náhledů, a nedovedl by býti vůdcem protirevolučním. Žádám, aby byli vyňati a nahrazeni Valezem.“ I vyškrtnou z listiny Dussaulxe, Lanthénasa, Ducose, a připojí tam Valazéa. Listina

byla takto ustavena, aniž polovice shromáždění účastnilo se usnesení.

Tato jsou jména oněch slavných psanců. Dle usnesení měli býti zatčeni Girondini: Gensonné, Guadet, Brissot, Gorsas, Pétion, Vergniaud, Salles, Barbaroux, Chambon, Buzot, Birotteau, Ridon, Rabaud, Lasource, Lanjuinais, Grangeneuve, Lehardy, Lesage, Louvet, Valazé, ministr zahraničních záležitostí Lebrun, ministr berní Clavières a členové výboru dvanácti: Kervelegan, Gardien, Rabaud, Saint-Étienne, Boileau, Bertrand, Vigéc, Molleveau, Henri la Rivière, Gomaire a Bergoing. Konvent dal je v domácí vazbu a postavil je pod stráž lidu. Od té chvíle odvolán byl rozkaz, dle něhož shromáždění bylo v zajištění, a lid se rozešel; ale od té chvíle bylo již také veta po svobodném konventu.

Tak podlehla strana Girondy, strana vynikající velikými talenty a myšlenkami vznešenými, strana, která ke cti byla rodící se republice svým odporem proti krveprolití, nenávisť zločinů, nechuť k bezvládní, láskou k řádu, spravedlnosti a svobodě; strana, špatně postavená mezi třídou střední, jejíž revoluci potírala, a třídami nejnižšími, jichž vládě odpírala. Odsouzena jsouc k nečinnosti, tato strana mohla jen proslaviti jistou porážku bojem odvážným a krásnou smrtí. V této době s jistotou mohl se předvídati její konec: byla hnána s místa na místo: z klubu Jakobínů vpádém Montagnardů; z obecného výboru odchodem Pétiona; z ministerstva ústupem Rolanda a jeho druhů; z armády odpadnutím Dumouriezovým. Zbýval jí jediný konvent; tam se uchýlila, tam bojovala a tam podlehla. Její nepřátelé bez ustání kuli pikle proti ní a povstání. Pikle zavdaly podnět k utvoření výboru dvanácti, který, jak se zdálo, nějaký čas nakloněn byl Girondě, ale který tím jen prudčeji popudil její protivníky. Tito

rozdmychali bouři lidu a odňali Girondinům nejprve jejich moc, zrušivše výbor dvanácti, potom jejich význam politický proskripcí jejich vůdců.

Následky této neblahé události zklamaly předvídání všech. Stoupenci Dantonovi doufali, že budou ukončeny rozpory stran, a vypukla válka občanská. Umírnění z výboru obecného blaha doufali, že konvent nabude opět veškeré své moci, a konvent byl zotročen. Obecní výbor doufal, že 31. květen zjedná mu vládu, která unikla Robespierreovi a několika mužům oddaným jeho osudu nebo krajní demokracii. Na konec bylo tu o jednu stranu více, kterou bylo přičísti ke stranám poraženým a odtud ke stranám nepřátelským; a jako byla způsobena republika proti stoupencům ústavy po 10. srpnu, vztyčena byla po 31. květnu hrůzovláda proti umírněným v republice.

OBSAH.

DĚJINY REVOLUCE FRANCOUZSKÉ.

DÍL I.

(Od 5. května 1789 do 2. června 1793).

Úvod.

Str.

Povaha revoluce francouzské; její účinky, její postup. — Postupné útvary monarchie. — Ludvík XIV. a Ludvík XV. — Stav duchů, financí, moci vládní a potřeb obecných při nastoupení Ludvíka XVI. — Povaha Ludvíka XVI. — Maurepas, první ministr; jeho taktika. — Volil ministry lidové a pokrokové; proč. — Turgot, Malesherbes, Necker; jejich plány; narazí na odpor dvora a privilegovaných; padnou. — Smrt Maurepova. — Vliv královny Marie-Antoinetty. — Po ministrech lidových následují ministři-dvořané. — Calonne a jeho system; Brienne, jeho povaha, jeho pokusy. — Tiseň finanční; odpor shromáždění notáblů; odpor provincií. — Propuštění Brienna; druhé ministerstvo Neckerovo. — Svolání generálního stavovského shromáždění. — Co vedlo k revoluci . .

SHROMÁŽDĚNÍ ÚSTAVODÁRNÉ.

Od 5. května 1789 až po noc 4. srpna.

KAPITOLA PRVNÍ.

Str.

Zahájení generálního stavovského shromáždění. — Mí-
nění dvora, ministerstva, různých korporací králov-
ství o shromáždění. — Zkoumání plně moci. —
Otázka hlasování dle stavů či dle hlav. — Třetí stav
se ustavuje ve shromáždění národní. — Dvůr dá
uzavřítí zasedací síň; přísaha v Míčovně. — Většina
stavu duchovenského se spojí s měšťanstvem. —
Sezení královské z 23. října, jeho bezvýslednost. —
Plány dvora; události z 12., 13. a 14. července; od-
volání Neckera; povstání pařížské; utvoření národní
gardy; obléhání a dobytí Bastilly. — Následky 14.
července. — Usnesení v noci 4. srpna. — Ráz právě
vypuknuvší revoluce

33

Od noci 4. srpna do 5. a 6. října 1789.

KAPITOLA DRUHÁ.

Stav shromáždění ústavodárného. — Strana vysokého
duchovenstva a šlechty; Maury a Cazalès. — Strana
ministerstva a dvou komor poslaneckých: Mounier,
Lally-Tolledal. — Strana lidová; triumvirát Barnave,
Duport a Lameth; jeho postavení; vliv Sieyèsův;
Mirabeau, vůdce shromáždění za této doby. — Co si
máme mysliti o straně Orleánské. — Práce ústavní:
vyhlášení práv; stálost a jednotnost sboru zákonodár-
ného; sankce královská; vnější rozrušení, které
způsobí. — Plán dvora; hostina tělesné stráže; po-
vstání z 5. a 6. října; král usídli se v Paříži . . .

78

Od 6. října 1789 až do smrti Mirabeaua
v dubnu 1791.

KAPITOLA TŘETÍ.

Následek říjnových událostí. — Změna provincií v de-
partementy; organizace úřadů správních a obecních
dle systému svrchovanosti lidové a volby. — Finance;

všechny prostředky, jichž použito, jsou nedostatečny, statky duchovenstva jsou prohlášeny za statky národní. — Prodej statků duchovenstva vede k assig-nátům. — Občanské zřízení duchovenstva; nábo-ženská opposice biskupů. — Výročí 14. července; zrušení titulů; slavnost sjednocení na poli Martově; nová organisace armády; opposice důstojníků. — Církevní rozluka při příležitosti občanského zřízení duchovenstva. — Kluby. — Smrt Mirabeauova. — Během celé této doby rozdíl stran stává se stále vy-slovenějším 101

Od dubna 1791 do 30. září, dne ukončení sněmu ústavodárného.

KAPITOLA ČTVRTÁ.

Politika Evropy před francouzskou revolucí, soustava aliancí, sledovaná různými státy. — Všeobecná koalice proti revoluci; pohnutky jednotlivých moc-ností. — Porada a prohlášení v Mantui. — Útěk a zajetí krále ve Varennes; jeho dočasné sesazení. — Strana republikánská odděluje se poprvé od konsti-tuční strany monarchické. — Tato opět dosadí krále. — Prohlášení Pilnické. — Král přijímá konstituci. — Konec ústavodárného sněmu; soud o něm . . . 133

NÁRODNÍ SHROMÁŽDĚNÍ ZÁKONODÁRNÉ.

Od 1. října 1791 do 21. září 1792.

KAPITOLA PÁTÁ.

První styky zákonodárného shromáždění s králem. — Stav stran: Feuillantí opírají se o stav střední, Giron-dini o lid. — Vystěhovalci a vzdorné kněžstvo; usne-sení proti nim; veto královo. — Předzvěsti války. — Girondinské ministerstvo; Dumouriez a Roland. — Prohlášení války proti králi uherskému a českému. — Nezday francouzských vojů; usnesení a zřízení zá-

ložního táboru o 20.000 mužů u Paříže; usnesení o vypovězení kněží nepřísahavších; veto královo; pád ministerstva girondinského. — Odbojná petice ze dne 20. června, žádající přijetí usnesení a znovu povolání ministrů. — Poslední pokusy strany konstituční. — Manifest vévody brunšvického. — Události dne 10. srpna. — Vojenské povstání La Fayetteovo proti původcům 10. srpna; jeho nezdár. — Nesvor-
nost shromáždění a nové komunity; Danton. — Vpád pruský. — Řeže 2. září. — Tažení v Argonn-
ském lese. — Příčiny události za shromáždění zá-
konodárního 155

NÁRODNÍ KONVENT.

Od 21. září 1792 až do 21. ledna 1793.

KAPITOLA ŠESTÁ.

První opatření konventu. — Jeho složení. — Boje Girondinů a Montagnardů. — Moc a cíle ohou těchto stran. — Robespierre; obviněn Girondiny z bažení po diktatuře. — Marat. — Nové obvinění Robes-
pierra Louvetem; obrana Robespierrova; konvent přejde k dennímu pořádku. — Montagnardi, vyšedše vítězně z tohoto zápasu, žádají odsouzení Ludvíka XVI. — Měnění stran v té věci. — Konvent rozhodne, aby Ludvík XVI. byl souzen, a to jím samým. — Ludvík XVI. v Templu; jeho odpovědi před shro-
mážděním; jeho obrana; jeho odsouzení; odvaha a klid jeho posledních chvil. — Co měl, a čeho po-
strádal jako král 221

Od 21. ledna 1793 do 2. června.

KAPITOLA SEDMÁ.

Politická a vojenská situace Francie. — Anglie, Hol-
land, Španělsko, Neapol a všechny kraje Císařství

přistupují ke koalici. — Dumouriez, dobyv Belgie, pokusí se o výpravu do Hollandska. — Chce znovu ustaviti monarchii konstituční. — Nehody našich vojsk. — Boj Montagnardů a Girondinů; spiknutí z 10. března. — Povstání kraje Vendée; jeho pokroky. — Odpadnutí Dumourieze. — Girondini žalováni ze spoluviny s ním; nové pikle proti nim. — Ustavení výboru »dvanácti« k překažení záměrů spikleneckých. — Povstání z 27. a 31. května proti výboru »dvanácti«; jeho potlačení. — Povstání z 2. června proti dvaceti dvěma předním Girondinům; jejich uvěznění. — Úplná porážka této strany 250

M. MIGNET,
člen Akademie francouzské,

DĚJINY REVOLUCE FRANCOUZSKÉ OD ROKU 1789—1814.

DÍL DRUHÝ.

Dle devatenáctého vydání
přeložil

OT. PROCHÁZKA.

Vysvětlujícími poznámkami
opatřil

Dr. J. KOSINA.

V PRAZE.

TISKEM A NÁKLADEM F. ŠIMÁČKA.
1907.

22. VI. 1907

KAPITOLA OSMÁ.

Od 2. června 1793 až do dubna 1794.

Povstání departementů proti 31. květnu; další nehody na hranicích. — Montagnardi schválí ústavu a hned ji odloží, aby udrželi a upevnili vládu revoluční. — Všeobecné povstání; zákon o podezřelých. — Vítězství Montagnardův uvnitř a na hranicích. — Smrt královny, dvacetidvou Girondinů atd. — Výbor pro obecné blaho; jeho moc; jeho členové. — Kalendář republikánský. — Vítězové z 31. května se rozdvojí. — Ultrarevoluční strana obecní rady neboli Hébertisté způsobí zrušení katolicismu a ustaví ctění rozumu; její boj s výborem obecného blaha; její porážka. — Umírněná strana Hory neboli Dantonisté chce potlačit diktaturu revoluční a ustavit vládu zákonitou; její pád. — Výbor obecného blaha zůstane jediným vítězem.

Bylo na snadě, že Girondini nepřestanou na své porážce a že 31. květen bude znamením k povstáním departementů proti Hoře a obecnímu zastupitelstvu pařížskému. Zbýval jim tento poslední pokus; učinili ho. Ale v tomto rozhodném kroku bylo viděti též nedostatky shody, který ztratil jim jejich věc ve shromáždění. Jest pochybné, zda by byli Girondini zvítězili, i kdyby se byli ukázali sjednoceni, a zvláště, zda by svým vítězstvím byli zachránili revoluci. Jak by byli mohli vykonati zákony spravedlivými to, čeho nedokázali Montagnardi

opatřeními násilnými? Jak by byli mohli přemoci nepřátele cizí bez fanatismu, strany bez hrůzy potlačit; uživit lid bez stanovení nejvyšších cen prodejních,¹¹⁸⁾ udržovati vojska bez všeobecných výzev? Kdyby byl 31. květen vyzněl v opačném smyslu, již tehdy bylo by bývalo pravděpodobně viděti, co se ukázalo později, ochabnutí činnosti revoluční, zdvojené útoky Evropy, obnovení boje na všech stranách, dny prairialu bez možnosti potlačit lid, dny vendémiairu bez možnosti potlačit royalisty¹¹⁹⁾, vpád spojenců, a dle obvyklé politiky v té době rozkouskování Francie. Republika nebyla dosti mocna, aby stačila tolika útokům, jako k tomu dospěla po reakci z měsíce thermidoru.¹²⁰⁾

Ať je tomu jakkoli, Girondini, kteří měli buď zůstat, buď bojovati spolu, neučinili toho, a po 2. červnu všichni umírnění stoupenci strany zůstali pod nařízením o zatčení; všichni ostatní unikli. Vergniaud, Gensonné, Ducos, Fonfrède atd. byli v počtu prvních; Pétion, Barbaroux, Guadet, Louvet, Buzot, Lanjuinais v počtu druhých. Uchýlili se do Évreux, do departementu Eureského, kde Buzot požíval velké důvěry, a odtud do Caenu, v Calvadosu. Učinili z tohoto města střed povstání.¹²¹⁾ Bre-

¹¹⁸⁾ Aby za trvající nouze a vzešlé z toho drahoty přítrž učinil lichvaření potravinami a jinými potřebnostmi, vydal konvent 17. a 29. září 1793 dva dekrety, jimiž ustanovil nejvyšší prodejní ceny (tak zv. maximum) na obilí a jiné nezbytnosti. Překročení těchto maximálních cen od prodávaců bylo stíháno přísnými tresty jako lichva.

¹¹⁹⁾ Narází se tu na události z 1. prairialu roku IV. (20. května 1795), o nichž se vypravuje v 10. kapitole tohoto díla, a 1. vendémiairu, t. j. 22. září (viz kapitolu 11.).

¹²⁰⁾ O přibězích z 9. thermidoru r. III. (27. července 1794) viz počátek kapitoly 10.

¹²¹⁾ Calvados jest jméno departementu při průlivu la Manche, zřízeného z bývalé provincie dolní Normandie.

tagne neváhala se ho účastniti. Povstalci pode jménem shromáždění departementů spojených v Caenu utvořili vojsko, jmenovali generála Wimpfena jeho velitelem, zatkli Montagnardy Rommea a Prieura z Marne, vyslance konventu, a připravili všechno k pochodu na Paříž. Odtud vyšla též mladá, krásná a odvážná dívka Charlotte Cordayová, aby ztrestala Marata, hlavního původce 31. května a 2. června: myslila, že zachrání republiku, obětujíc se pro ni. Ale tyrannie nebyla připoutána na jediného muže; závisela na straně a na bouřlivém stavu republiky. Provedši svůj vznešený, ale bezvýsledný plán, Charlotte Cordayová¹²²⁾ zemřela s nezvratným klidem duše, odvahou skrom-

Krajina tato, plná úskalí, z nichž mnohá spadajíce až k moři činí plavbu v těchto místech svrchovaně nebezpečnou, svým divokým rázem a nesnadnou přístupností nad jiné výborně se hodila za shromaždiště povstaleckých tlup a východiště jejich operací.

¹²²⁾ Jako mnoho jiných intelligentních dam doby tehdejší, byla i Ch. Cordayová, pravnučka slavného dramatického básníka P. Corneilla, horlivě oddána ideám revolučním, zanevřela však na Marata pro jeho krvelačnost. Z častých styků s Girondiny, kteří po 30. květnu prchli z Paříže do odlehlého jejího rodného kraje, utvrdila se ve své nenávisti a pojala konečně úmysl, že Marata zavraždí; učinila to v bláhovém domnění, že odstraněním jediné osoby odstraní její hrozný systém. Vydala se tedy do Paříže a v přestrojení za květinářku vloudila se do domu Marata, jehož zastihla, an právě vystupoval z lázně. By získala jeho důvěru, oznámila mu, že přichází odhalit spiknutí, které v Caenu nastrojili uprchlí Girondini. Té chvíle, kdy se Marat nahnul ke stolu, aby si poznamenal jména spiklých, použila Cordayová, by vrazila nůž do prsou ohavníkovi, který za nedlouho zemřel 14. července. Zpráva o vraždě roznesla se hned rychlostí blesku a rozlícený dav byl by vražedníci málem hned na ulici rozsápal. Ale týž dav oněměl úžasem vida, s jak mužnou statečností šla mladistvá krasaviče na smrt 17. července.

nou a uspokojením, že vykonala dobrý skutek.*) Ale zavražděný Marat stal se pro lid předmětem většího nadšení, než za svého života. Vzáývali ho na místech veřejných, jeho poprsí bylo umístěno ve všech lidových spolcích a konvent byl nucen přiknouti mu pocty Panthéonu.

V téže době vzbouřil se Lyon, Marseille a Bordeaux chopily se zbraní a více než šedesát departementů přidalo se k povstání. Brzy tento útok vedl ku všeobecnému povstání všech stran, a royalisté zmocnili se v různých bodech hnutí, které vznítili Girondini. Royalisté snažili se zvláště řídit povstání lyonské, aby z něho učinili střed operací na jihu. Toto město bylo velmi připoutáno k starému řádu věcí. Jeho hedvábnický průmysl a vyšívání zlatem a stříbrem, jeho přepychový obchod činily je závislým na vyšších třídách. Proto musilo se brzy prohlásiti proti změně společenské, která rušila staré vztahy a ničila jeho továrny snížením šlechty a duchovenstva. Také Lyon v roce 1790., právě za shromáždění ústavodárného, když princové vystěhovali meškali v sousedství na dvoře turinském, činil pokusy vzbouření. Tyto pokusy, řízené kněžími a šlechtici, byly sice potlačeny, ale nálada zůstala

*) Tuto uvádím některé z odpovědí této rekovné dívky před tribunálem revolučním: — Jaké byly vaše záměry při zabiti Marata? — Staviti zmatky ve Francii. — Pojala jste tento plán dlouho před tím? — Od události z 31. května, dne to proskribování zástupců lidu. — To tedy v novinách dověděla jste se, že Marat je anarchista? — Ano, věděla jsem, že obrací Francii na ruby. — — — Zabíla jsem — doložila hlasem velmi pozdviženým — jednoho muže, abych jich zachránila sto tisíc, zločince, abych zachránila nevinné, divokou šelmu, abych zjednala klid své zemi. Byla jsem republikánkou před revolucí, a nikdy nescházela mi pevná vůle.

(Pozn. spisovatele.)

táž. Zde chtěli po 10. srpnu jako druhdy způsobiti revoluci lidu a zříditi jeho vládu. Châlier, fanatický nohsled Maratův, byl v čele Jakobínů, sansculottů a obecní rady lyonské. Jeho odvaha vzrostla po řezech z měsíce září a 21. ledna. Přes to nic nebylo ještě rozhodnuto mezi nižší vrstvou republikánskou a střední třídou royalistickou, z nichž jedna soustředila svou moc v obecní radě, druhá v sekcích. Ale když spory vzrostly na konec května, srazily se, a sekce zvítězily. Obecní rada byla obléhána a vzata útokem. Châlier byl jat na útěku a po nějaké době popraven. Členové sekcí, neodváživše se dosud setřásti jeho konventu, vymluvili se před ním nezbytností boje, do nějž uvrhli je Jakobíni a členové obecní rady. Konvent, který jen smělostí se mohl zachrániti, nechtěl ničeho slyšeti. Zatím nadešly červnové události, povstání Calvadosské bylo známo, a Lyonští povzbuzeni jsouce nebáli se již zvednouti prapor vzpoury. Své město uvedli ve stav obrany: postavili opevnění, utvořili armádu dvacetí tisíc mužů, přijali vystěhovalce ve svůj střed, svěřili velení své ozbrojené moci royalistovi Précyovi, markýzi de Virieux a dohodli se o válečném postupu s králem sardinským.

Vzpoury lyonské měl se konvent tím více co báti, že toto město svou polohou ve středu se opíralo o jih, který chápal se zbraní, kdežto celý západ bouřil se také. V Marseille zpráva o 31. květnu pobouřila stoupence Girondinů: Rebecqui odebral se tam v největším spěchu. Sekce byly shromážděny, členové soudu revolučního byli postaveni mimo zákon a svolána armáda desíti tisíc mužů, aby táhla na Paříž. Tato opatření byla dílem royalistů, kteří tu jako jinde, čekajíce jen na příležitost, aby vzkřísili svou stranu, vystoupili nejprve pod zevnějškem republikánským a na konec jednali pod svým vlast-

ním jménem. Zmocnili se sekci a hnutí nevyvíjelo se již na prospěch Girondinů, ale pro protirevolucionáře. Jakmile vzpoura je tu, strana, jejíž mínění jest nejkrajnější a účel nejpřesněji vytkčen, nabývá převahy nad svými spojenci. Vida obrat povstání, Rebecqui vrhl se v zoufalství do přístavu marseilského. Povstalci dali se na cestu k Lyonu; jejich příkladu rychle následoval Toulon, Nîmes, Montauban a hlavní města jihu. V Calvadosu vzbouření nabylo téhož rázu royalistického, jakmile markýz de Puisaye vstoupil v čele několika čet v řady Girondinů. Města Bordeaux, Nantes, Brest, Lorient byla nakloněna proskribovaným z 2. června a některá se pro ně prohlásila; ale nebyla jim s velkým prospěchem, protože byla držena stranou jakobínskou nebo nutností bojovatí s royalisty západu.

Tito během tohoto povstání departementů téměř všeobecného šířili své podnikání. Po jejich prvních vítězstvích zmocnili se Vendejští Bressuiru, Argentonu a Thouarsu. Jsouce úplnými pány své vlastní země, zamýšleli zmocniti se jejich pohraničních pevností a otevřítí si cestu do Francie revoluční a ke stykům s Anglií. Dne 6. června armáda vendejská, čítající čtyřicet tisíc mužů pod Cathelinauem, Lescurem, Stofflettem a La Rochejaqueleinem, vytáhla na Saumur, kterého násilím dobyla. Chystala se udeřiti a dobýti Nantů, aby zabezpečila držení a obranu Vendée a mohla užívati toku Loiry. Cathelinau v čele vojska vendejského opustil Saumur, zanechav tam posádku, dobyl Angersu, překročil Loiru, předstíral pochod na Tours a Mans, a vrhl se prudce s boku na Nantes, které napadl s pravého břehu, kdežto Charette měl na ně udeřiti s břehu levého.

Zdálo se, že vše se spojuje, aby zdrtilo konvent. Jeho vojska byla bita na severu a v Pyre-

nejích v téže době, kdy ohrožen byl Lyonskými ve středu, Marseillany na jihu, Girondiny v jedné části západu a Vendejskými v druhé, a kdy dvacet tisíc Piemontských vniklo do Francie. Úpadek vojenský, který po skvělé výpravě argonneské a belgické nastal zvláště následkem neshod mezi Dumouriezem a Jakobíny, vojskem a vládou, projevil se způsobem daleko smutnějším po odpadnutí vrchního velitele. Nebylo již souvislosti v pohybech, nadšení ve vojsku, shody mezi konventem, zaujatým svými spory, a generály, kteří pozbyli odvahy. Trosky armády Dumouriezovy spojily se v táboře Famarském pod vedením Dampierrovým; ale byly nuceny ustoupiti po porážce pod ochranou děl Bonchainových. Dampierre byl zabit. Od Dunkerque po Givet hranice byly ohroženy ozbrojenou přesilou. Custine zavolán spěšně do Mosely k armádě severní; ale jeho přítomnost nezlepšila stav věcí. Valenciennes, klíč celé Francie, byly dobyty; Condé zakusilo týž osud; armáda, hnána s místa na místo, uchýlila se za Skarpu, před Arrasem, poslední to stanice na ústupu až do Paříže. S druhé strany Mohuč, těžce tísněná nepřítelem a hladem, pozbyla naděje na přispění armády Moselské, přinucené k nečinnosti; a nedoufajíc, že by se déle udržela, vzdala se.¹²³⁾ Konečně vláda anglická, vidouc po dnech 31. května a 2. června, že hlad v zoufalství uvádí Paříž i provincie, prohlásila blokádu na všechny přístavy Francie a prohlásila za zabaveny všechny neutrální lodi, které by se pokusily dopravit tam potraviny. Toto opatření, nové v annálech dějin a určené k vyhladovění celého národa, vyvolalo tři měsíce na to zákon drahotní. Postavení republiky nemohlo býti horší.

¹²³⁾ Mohuč se vzdala 23. července 1793.

Konvent byl jaksi nepředvídaně napaden. Postrádal řádu, protože právě vyšel ze zápasu a vláda vítězů neměla dosud kdy ustaviti se. Po 2. červnu, před tím, než nebezpečí stalo se tak naléhavým pro něj v departementech i na hranicích, Hora vyslala komisary na všechny strany, a ihned zabývala se ústavou tak dlouho očekávanou, od níž doufala mnoho. Girondini chtěli ji schváliti před 21. lednem, aby zachránili Ludvíka XVI., zaměňujíce stav revoluční řádem zákonitým; vrátili se k tomu před 31. květnem, aby zabránili své vlastní proskripci. Ale Montagnardi po dvakráte odvrátili shromáždění od tohoto rozhovoru dvěma převraty státními, odsouzením Ludvíka XVI. a vyloučením Girondy. Dnes, když zůstali pány, úsilně snažili se připoutati k sobě republikány schválením konstituce. Hérault de Séchelles byl zákonodárcem Hory, jako Condorcet Girondy. V několika dnech tato nová ústava byla schválena konventem a předložena k přijetí shromážděním širším. Pochopíme snadno, jaká musela býti, když takové mínění převládalo tehdy o vládě demokratické. Stoupenci ústavy byli pokládáni za aristokraty: zákon, který sestavili, byl považován za porušení práv národa, protože ukládal podmínky k provádění práv politických; protože nepotvrzoval rovnost nejúplnější; protože dal voliti poslance a úředníky voliteli, a tyto lidem; protože obmezoval v jistých případech svrchovanost národa, vylučuje část občanů s aktivními právy z velkých hodností veřejných a proletáře z hodností občanů aktivních práv; konečně, protože, místo aby určil lid za jediný základ práv, spojoval jej v celém rozsahu s majetností. Zákon ústavní z roku 1793. zřizoval čistou vládu lidu: nejen uznával lid za pramen všech práv, ale dokonce odkazoval mu jejich provádění. Svrchovanost bez mezí, měnitelnost naprostá v úřadech,

volby přímé, jichž každý se mohl účastniti; shromáždění základní, jež scházela se v určité době beze všeho svolávání, která jmenovala poslance a dohlížela na jejich jednání; shromáždění národní, rok co rok obnovené, které bylo vlastně jen výbo-rem shromáždění základních: taková byla tato ústa-va. Protože dávala vládu do rukou lidu, protože zbavovala všeho řádu vládní moc, nebylo jí lze upo-řebiti nikdy, ale zvláště ne v době války. Místo nej-
krajnější lidovlády potřebovala strana Montagnardů
nejtěsnější diktaturu. Ústava byla odložena,¹²⁴⁾
sotva byla hotova, a posílená vláda revoluční byla
podržena až do míru.

Právě průběhem rozhovoru o ústavě a po ode-
slání jejím do shromáždění širších dověděli se Mon-
tagnardi o všech nebezpečích, která jim hrozila. Ma-
jíce potlačiti uvnitř tři nebo čtyři strany, skončiti
různé války občanské, napravití nehody armád a
zatlačiti zpět celou Evropu, títo odvážní lidé nedali
se zastrašiti svým postavením. Zástupci čtyřiceti
čtyř obecních rad přišli přijati ústavu. Před-
puštění byvše před shromáždění, oznámili souhlas
lidu a žádali uvěznění všech lidí pode-
zřelých a hromadné povolání lidu do
zbraně.

„Nuže, dobrá!“ zvolal Danton, „odpovězme
jejich přání! Zástupci nejširších shromáždění dali
právě mezi námi první popud k hrůzovládě! Žádám,

¹²⁴⁾ Porady o nové demokratické ústavě byly v národním konventě poměrně velmi krátké, doba 14 dnů (od 10. do 24. června) stačila k projednání věci tak svrchovaně důle-
žité. Konvent, vyžádav si pro novou ústavu souhlas svých
přivrženců v departementech, vyhlásil ji 10. srpna, avšak
již 10. září zase ji odvolal, ovšem jen prozatímně, leč ve
skutečnosti nikdy již nenabyla platnosti. Od té chvíle
všecka moc výkonná soustředila se v rukou devítičleného
výboru pro obecné blaho.

aby konvent, jenž má býti proniknut celou svojí důstojností, neboť byl právě oděn celou mocí národa, žádám, aby usnesl se zplnomocniti zástupce nejširších shromáždění k vyhotovení rozvrhu o stavu zbraní, zásob střeliva, k vydání výzvy k lidu, k rozvinutí síly občanů a k sebrání hotovosti čtyř set tisíc mužů. Ranami děl je třeba ohlásiti ústavu našim nepřátelům. Je chvíle k složení té veliké a poslední přísahy, že odhodláni jsme všichni na smrt a že zničíme tyrany!“ Přísaha ihned byla vykonána všemi, kdokoli z poslanců a občanů byli přítomni. V málo dnech na to Barrère ve jménu výboru obecného blaha, který byl složen revolucionářsky, který stal se středem podniků a vlády shromážděné, navrhl opatření ještě obecnější: „Svoboda,“ pravil, „stala se věřitelkou všech občanů; jedni jsou jí povinni svým průmyslem, druzí svým bohatstvím; tito svými radami, oni svými pažemi; všichni jsou jí povinni svou krví. A tak všichni Francouzi každého pohlaví, každého stáří jsou voláni vlastí k obraně svobody. Všechny schopnosti fysické i morální, všechny prostředky politické i průmyslové jsou jí povinny; všechny kovy, všechny živly jsou jí poplatny. Ať každý zaujme své místo v hnutí národním a vojenském, které se připravuje. Mladí lidé budou bojovati; lidé ženatí budou kouli zbraně, nositi zavazadla a střelivo, připravovati zásoby; ženy pracovati budou na oděvu vojáků, vyráběti stany a ošetřovati pečlivě raněné v asylech; děti budou cupovati staré plátno; a starci dle poslání, jaké měli u starých, dají se přenést na veřejná místa; podnikovati budou odvahu mladých bojovníků, hlásati nenávist ke králům a jednotu republiky. Národní domy budou změněny v kasárna, veřejná místa v dílny; půda sklepů sloužiti bude k přípravě ledku; všichni jízdní koně vzati budou pro jízdu, všichni

tažní pro dělostřelectvo; pušky lovecké, přepychové, zbraně bílé stačí pro službu uvnitř země. Republika je jen velkým obleženým městem, je třeba, aby Francie byla jen jediným širým táborem.“ Opatření navržená Barrèrem byla na místě schválena. Všichni Francouzi od osmnácti do dvaceti pěti let chopili se zbraní; armády byly doplněny odváděním mužů, živeny odváděním potravin. Republika měla dobrých čtrnáct armád a dvanáct set tisíc vojáků. Francie, která stala se jediným táborem a jedinou dílnou pro republikány, změnila se ve vězení pro rozkolníky. Při nastupování proti nepřítelům vysloveným chtěli se zajistiti nepřáteli tajnými, a hrozný zákon o podezřelých¹²⁵⁾ byl vyhlášen. Zatýkáni byli cizinci pro své pletichy a věznění též stoupenci monarchie ústavní a republiky umírněné, aby střezeni byli až do míru. V té chvíli bylo to jen opatření ochranné. Měšťanstvo, obchod, třída střední dodávaly vězně po 31. květnu jako šlechta a duchovenstvo je dodávaly po 10. srpnu. Byla postavena armáda revoluční o šesti tisících vojáků a tisíci dělostřelců pro vnitrozemí. Každý potřebný občan měl čtyřicet sous denně, aby mohl se účastniti shromáždění sekcí. Byla vydávána osvědčení smýšlení občanského, za příčinou jistoty o mínění těch, kteří činně se účastnili hnutí revolučního. Hodnostáři dáni byli pod dozor klubů, utvořen výbor revoluční po sekcích, a postaven odpor na všech stranách nepřítelům vnějším i vzbouřencům uvnitř.

Povstalci z Calvadosu byli snadno podrobeni; při prvním setkání u Vernonu tlupy povstalecké se daly na útěk. Wimpfen bezvýsledně snažil se je znovu sebrati. Třída umírněná, která chopila se obrany Girondinů, ukázala málo zápalu a jednala

¹²⁵⁾ 17. září 1793.

slabě. Když ústava byla přijata ostatními departementy, chopila se této příležitosti, aby uznala, že se klamala, myslíc, že staví se proti buřičské menšině. Odvolání stalo se v Caenu, který byl hlavním městem povstání. Vyslanci Montagnardů nepokáleli popravami tohoto prvního vítězství. S jiné strany generál Carteaux postupoval v čele několika pluků proti jižní armádě sekcí: porazil ji dvakráte, stíhal ji až k Marseille, kamž vtáhl za ní, a Provence byla by bývala podrobena jako Calvados, kdyby royalisté, uchýlivše se do Toulonu po své porážce, nebyli povolali na pomoc Angličany a vydali do jejich rukou tento klíč Francie. Admirál Hood vkročil do města¹²⁶⁾ jménem Ludvíka XVII., kterého prohlásil králem, odzbrojil loďstvo, dal dopravití po moři osm tisíc Španělů, zaujal okolní pevnosti a přinutil Carteauxa, který táhl na Toulon, ustoupiti k Marseille.

Přes tuto nehodu podařilo se členům konventu osamotiti povstání. Vyslanci Montagnardů vtáhli již do hlavních měst vzpoury, Robert Lindet do Caenu, Tallien do Bordeaux, Barras a Fréron do Marseille. Zbývalo již jen dobýti dvou měst: Toulonu a Lyonu. Přestali obávati se spojeného útoku jihu, západu a středu, a uvnitř byli jen nepřátelé na obranu. Lyon byl obležen Kellermannem, generálem armády alpské; tři sbory armádní tísnily toto město se všech stran. Staří vojíní alpští, pluky revolucionářské a čtyř nových branců docházely každého dne posílit obléhající. Lyonští bránili se se vši odvahou zoufalství. Spoléhali především na přispění povstalců z jihu; ale když tyto zahnal Carteaux, obrátili své poslední naděje k armádě piemontské, která pokusila se útokem odvrátiti obléhatele, byla však pora-

¹²⁶⁾ 28. srpna 1793.

žena Kellermannem. Tísňeni jsouce stále více, viděti ztrátu svých předních posic. Hlad počal doléhati a odvaha je opouštěla. Vůdcové royalistů, přesvědčení o neužitečnosti tak dlouhého odporu, opustili město, a armáda republikánská vstoupila v jeho hradby; tam vyčkala rozkazů konventu. Několik měsíců na to i Toulon, ač hájen byl vojskem válce uvyklým, padl do rukou republikánů. Pluky armády italské, posíleny jsouce těmi, jimž porážka Lyonských uvolnila ruce, doléhaly prudce na toto místo. Po opětných útocích a divech zdatnosti i obratnosti opanovali je, a dobytí Toulonu dokončilo, co začalo vzetím Lyona.¹²⁷⁾

¹²⁷⁾ Při dobytí Toulonu ponejprv rozletělo se světem neznámé doposud jméno mladistvého, teprv čtyřiaadvacetiletého důstojníka revoluční armády francouzské Napoleona Bonaparta. Narodil se v hlavním městě Korsiky Ajacciu 15. srpna 1769. Krátce před tím (r. 1768) byla Korsika po dlouhém a hrdinném, ale bezúspěšném odporu proti svým vykořisťovatelům Janovanům od těchto prodána Francii. Než i proti novým pánům země trval odboj dále, až konečně chrabrý jeho náčelník Paoli byl nucen utéci se do Anglie a Korsičané složili zbraň. V bojích těchto činné účastenství měl i Napoleonův otec Karel Buonaparte, po jehož boku často bojovala i jeho šlechtná a vysoce vzdělaná manželka Marie Laetitia, rodem Ramoliniová, dáma to ctností v pravdě antických. Osudem bylo jí určeno, aby viděla syna svého na vrcholu lesku a moci, i aby v hoři a zármutku přečkala mnoho let jeho tragický pád, ba i smrt na opuštěném ostrově v dalekém oceáně. Když skončilo povstání korsické, otec Napoleonův přijal v Ajacciu státní úřad francouzský, ale oba manželé vychovávali četné svoje děti horlivě ve vlastenectví korsickém přes to, že byly přijaty na vychování do Francie na útraty státní. Tak dostal se i druhorozený Napoleon do vojenských škol v Brienne a Paříži, kde projevoval sice znamenité schopnosti, ale také povahu uzavřenou a záduščívou, ač nebyl druhdy nepřístupný také bujným veselostem mládí. Jediným zřídlem všech jeho skutků dobrých i zlých byla nezřízená ctižádost, již obětoval vše, i své vlastenectví korsické, pro niž i pů-

Konvent byl všude vítězem. Vendejským selhal jejich pokus o Nantes, když ztratili tam množství lidu a svého vrchního velitele Cathelinaua. Tento útok byl koncem útočného a postupujícího hnutí povstání Vendejského. Royalisté přešli zpět za Loiru, vzdali Saumur a zaujali znovu svá bývalá stanoviška. Leč přes to přece budili velké obavy a republikáni, kteří je pronásledovali, byli znovu bití na půdě vendejské. Generál Biron, který nastoupil po generálu Berruyerovi, pokračoval ve válce drobné k velké své nevýhodě. Jeho mírnost a špatná soustava útočná způsobily, že nahražen byl Canclauxem a Rossignolem, kteří nebyli šťastnější. Byli dva vůdcové, dvě armády, dvě střediska válečných podniků, jedno v Nantech a druhé v Saumuru, postavené pod různými vlivy. Generál Canclaux nemohl se dorozumět s Rossignolem, ani vyslanec Hory umírněné Philippeaux se zástupcem výboru obecného

1.
vodní své italské jméno Buonaparte zaměnil za francouzské Bonaparte. Nebyl horovatelem pro revoluci, ale bystrozrak jeho postřehl záhy, že na konec rozhodovati bude vojsko, proto všemi prostředky pracoval o své kariéře vojenské. Ba, když na Korsice vypuklo nové povstání proti konventu, jež za pomoci Angličanů řídil opět hrdinný Paoli, neostýchal se mladičkův důstojník bojovati ve své rodné zemi proti ideám, jichž byl do nedávna sám ještě horlivým zastancem. Leč tam nepodařilo se mu vyniknouti a žil pak v Paříži nějaký čas v poměrech dosti trudných. Hvězda jeho zasvítla teprv před Toulonem, kde poznal, že slabinou posice nepřátelské jsou tvrzi Mulgravi a mys l'Aiguillette. K jeho radě podniknut hlavní útok právě na tato místa a zdar jeho měl za následek vyklizení Toulona od Angličanů 19. prosince 1793. Bonaparte nezklamal se ve svých nadějích. Carnot, který ve výboru pro obecné blaho byl chefem vojenství a neopomenul odměnit nikoho, kdo skutkem přispěl k úspěchům revolučních armád, nezapomněl naň. Napoleon Bonaparte odcházel od Toulona jako generál dělostřelectva. To byl první jeho mohutný, sebevědomý krok na dráze dějinné.

blaha Bourbottem; a tento pokus o vpád selhal jako předešlé nedostatkem shody v podnicích a souvislosti v pohybech. Výbor obecného blaha brzy tomu odpomohl jmenováním jediného vrchního velitele, Léchella, a vznícením velké války ve Vendée. Tato nová metoda spolu s přispěním posádky mohučské, čítající sedmnáct tisíc mužů, zběhlých ve válce, kteří nemohouce po své kapitulaci sloužiti dále proti spojencům, byli zaměstnáni uvnitř říše, způsobila úplnou změnu situace. Royalisté utrpěli řadu čtyř porážek, dvě u Châtillonu, dvě u Choletu. Lescure, Bonchamps, d'Elbée byli smrtelně zraněni; a povstalci, na dobro poraženi v hoření Vendée, ze strachu, kdyby utekli se do dolní, že by tam úplně byli zničeni, rozhodli se opustiti svoji zemi v počtu dvacetí čtyř tisíc.¹²⁸⁾ Toto vystěhování napříč Bretaňskem, které doufali pobouřiti, stalo se jim osudným. Zatlačeni byvše před Grandville, zahánáni úplně na útěk u Mansu, byli rozprášeni u Savenay¹²⁹⁾ a sotva několik tisíc mužů z trosk této veliké emigrace vrátilo se do Vendée. Tyto nehody nenapravitelné pro věc royalistů, dobytí ostrova Noirmontiers na Charetteovi, rozprášení čet tohoto vůdce a smrt Rochejaqueleinova učinily republikány pány země. Výbor obecného blaha v domnění, že jeho nepřátelé jsou poraženi, ale že nejsou podrobeni, přijal hroznou vyhlazovací soustavu, aby jim zabránil znovu se pozvednouti. Generál Thurreau obklopil přemoženou Vendée šestnácti hrazenými tábory; dvanáct potulných pluků, zvaných pluky pekelnými, probíhalo zemi ve všech směrech s mečem a ohněm v ruce, prohledávalo lesy, rozhánělo srocení a straš-

¹²⁸⁾ Přechod Loiry vykonán mezi 17. a 19. říjnem 1793.

¹²⁹⁾ 23. prosince 1793.

ným drancováním vnášelo hrůzu do této nešťastné krajiny.

Armády cizí byly zahánány rovněž od hranic, které napadly. Dobyv Valenciennes a Condé, uzavřev Maubeuge a Le Quesnoy, nepřítel směřoval pod velením vévody z Yorku na Cassel, Hondschoote a Furnes. Výbor obecného blaha, nespokojen jsa s Custinem, který ostatně byl mu podezřelý jako Girondin, nahradil ho generálem Houchardem. Nepřítel až dosud vítězný byl poražen u Hondschoote¹³⁰⁾ a přinucen k ústupu. Obrát válečný počal odvážnými opatřeními výboru obecného blaha. Sám Houchard byl sesazen. Jourdan přejal velení armády severní, dobyl důležitého vítězství u Watignies¹³¹⁾ na princi koburském, osvobodil Maubeuge od obléhání a přešel k útoku na této hranici. Stejně tomu tak bylo na všech ostatních. Nesmrtelné období válečné z roku 1793 a 94 bylo zahájeno. Co vykonal Jourdan u armády Severní, Hoche a Pichegru konali u armády moselské a Kellermann u alpské. Nepřítel byl všude zatlačován a všude držen v šachu. I událo se tehdy po 31. květnu, co stalo se po 10. srpnu: nastala znovu shoda mezi generály a vůdci shromáždění, které nebylo před tím; hnutí revoluční, které bylo pohaslo, vzrostlo znovu, a vítězství počala opět v tomto dlouhém období. Vojska měla své krise jako strany, a tyto krise vedly k nehodám jako k úspěchům vždy dle téhož zákona.

Na počátku války roku 1792 generálové byli ústavní a ministři girondinští: Rochambeau, la Fayette, Luckner málo si rozuměli s Dumouriezem, Servanem, Clavièrem a Rolandem. Bylo ostatně málo nadšení v armádě, která byla bita. Po 10. srpnu ge-

¹³⁰⁾ 8. září 1793.

¹³¹⁾ 16. října 1793.

nerálové girondinští vystřídali generály ústavní. Byla jednota v náhledech, v důvěře a konání mezi vojskem a vládou. Katastrofa z 10. srpna zvětšila energii, ukládajíc nutnost zvítěziti, a z ní následoval plán výpravy argonneské, vítězství u Valmy, u Jemmapes, vpád do Belgie. Zápas Hory a Girondy a Dumourieza s Jakobíny uvedl znovu neshodu mezi armádou a shromážděním, zničil důvěru čet, které utrpěly náhlé a četné pohromy. Tu bylo odpadnutí Dumouriezovo, jako tu byl ústup la Fayetteův. Po 31. květnu, který zdrtil stranu Girondy, když výbor obecného blaha se pevně ustavil a zaměnil generály Dumourieza, Custinea, Houcharda, Dillona generály Jourdanem, Hochem, Pichegrum, Moreauem, když znovu rozdmýchal žár revoluční strašnými opatřeními, kteráž učinil, bylo vidět, jak výprava argonneská a belgická obnovuje se v oné z r. 1794, a jak válečné plány Carnotovy vyrovnávají se Dumouriezovým, nepředčily-li jich vůbec.

Průběhem této války výbor obecného blaha oddal se provádění nejhroznějších poprav. Vojska spokojují se zabíjením na bojišti: ne tak strany revolucionářské, které v dobách rozvášnění, bojíce se, že uvidí obnovení boje po vítězství, zabezpečují se předem proti novým útokům použitím neuprosné krutosti. Ježto svou državu vztyčují jako právo, ti, kdo je napadají, jsou pro ně nepřáteli, pokud bojují, buřiči, jakmile jsou přemoženi, i zabíjejí je takto pode jménem války a pode jménem zákona. Všechny tyto pohnutky řídily současně politiku výboru obecného blaha, politiku msty, hrůzy a obrany vzhledem k němu samotnému. Tuto jsou zásady, dle nichž řídil své chování k městům vzbouřeným: „Jméno Lyon,“ pravil Barrère, „nesmí dále trvati. Nazvete je Ville-affranchie, a na ssutinách tohoto zlopověstného města bude vztyčen pomník, jenž

svědčit bude o zločinu a potrestání nepřátel svobody. Toto jediné slovo poví všechno: „Lyon zvedl válku proti svobodě, je po Lyonu veta.“ K uskutečnění hrozná a nenávislná kletba vyslání výborem do tohoto nešťastného města Collot-d'Herbois, Fouché a Couthon, kteří děly vyhladili jeho obyvatele a zpustošili jeho budovy. Povstalce toulonské stihl téměř podobný osud z rukou poslanců Barrasa a Frérona. V Caenu, v Marseille, v Bordeaux stíhání bylo méně všeobecné a méně hrubé, protože prováděno bylo v poměru k důležitosti povstání, jež nebylo v dohodě s cizinou.

Uvnitř říše zasáhla diktátorská vláda všechny strany, s nimiž válčila, v tom, co měly nejvyššího. Bylo stejně soustavnosti, jako nelidskosti v jejich útocích. Odsouzení královny Marie-Antoinetty bylo namířeno proti Evropě; odsouzení dvaadvaceti proti Girondinům; rozvážného Bailly proti starým stoupencům ústavy; konečně vévody Orleánského proti některým členům Hory, kteří byli v podezření, že podporovali jeho povýšení. Nešťastná vdova po Ludvíku XV.¹³²⁾ byla první vydána na smrt krva-

¹³²⁾ S uvězněnou královnou Marií Antonii bylo nakládáno velmi krutě, neboť přišlo se na stopu několika pokusů o její vysvobození. Smutné tyto chvíle snášela královna s podivuhodnou energií. Také před revolučním tribunálem, který vedle oprávněné výtky, že podporovala nepřátelský vpád do Francie, neprávem kladl nenáviděné královně za vinu i hrubé poklesky proti samému řádu mravnímu, hájila se s mužnou důstojností, kterou smyla aspoň částečně svoje nepopíratelné chyby z dob starších. Dav nicméně nebyl dojat jejím neštětím. Viděl v ní pořád ještě marnotratnou a rozmarů plnou intrikánu, zástupce povaleného absolutismu. Proto neozvala se v něm lidskost, ba naopak dav zevlujících diváků divoce zajásal, když brzy po polednách 16. října 1793, několik jen málo hodin po prohlášení rozsudku, hlava její, sekerou guillotiny oddělená od trupu, klesla do koše. — Smutný byl osud obou dítek

vým soudem revolučním. Proskribovaní z 2. června šli brzy za ní; zahynula 16. října, a poslanci girondinští zhynuli dne 31. Bylo jich jedenadvacet: Brissot, Vergniaud, Gensonné, Fonfrède, Ducos, Valazé, Lasource, Silléry, Gardien, Carra, Duperret, Duprat, Fauchet, Beauvais, Duchâtre, Mainville, Lacaze, Boileau, Lehardy, Antiboul a Vigée. Tři a sedmdesát jejich soudruhů, kteří protestovali proti jejich zatčení, bylo uvězněno rovněž; ale

královských, které již v měsíci červnu byly matce odňaty. Starší dcera Marie Teresie Charlotta byla odevzdána jakési modistce a teprv r. 1795 vydána dvoru rakouskému výměnou za několik zajatých členů konventu. Provдала se o několik let později za svého bratrance Ludvíka Antonína Bourbonského, vévodu z Angoulému, nejstaršího syna hraběte z Artois, potomního krále Karla X. Hrozné události, jejichž očitou svědkyní byla v letech dívčích, vryly se trvale v její mysl, jež po všechem čas jejího života zůstala zádušně. Mladší její bratr Ludvík Karel dán byl na výchování ševci Simonovi, o kterém se dříve ujišťovalo, že prý s královským dítětem nakládal velmi surově, bil prý je a opíjel kořalkou, až nešťastný pacholík dotrpěl 8. června 1795 v 10. roce svého věku. Novější kritika soudí o Simonovi mírněji. Nebyl tak surový, jakým byl líčen, ostatně jsa jako člen výboru obecné bezpečnosti takřka dnem i nocí zimničně zaměstnán, nemohl se ani mnoho starati o svou domácnost, tudíž také ne o svého svěřence. Ačkoli tedy je v této věci mnoho záhadného, zdá se přece podobným pravdě, že dauphin zemřel smrtí přirozenou, nezvěděv nikdy, že jej dal strýc jeho, potomní král Ludvík XVIII., hned na zprávu o smrti jeho otce v cizině prohlásiti králem francouzským pode jménem Ludvíka XVII. Poněvadž byl dauphin pochován na hřbitově obecním a hrob jeho nijak neoznačen, nemohlo v dobách pozdějších, když nastaly zase poměry klidnější, přesně býti zjištěno místo, kde odpočívá nešťastné dítě královské, aby zbytky mrtvol byly vykopány a z nich dle možnosti určeno, jakou smrtí zemřel. Té okolnosti použili mnozí dobrodruzi, jižto se vydávali za Ludvíka XVII. tvrdíce, že osudného dne červnového byla pohřbena buď rakev prázdná buď s mrtvolou podvrženou, pravému dauphinovi že se podařilo uniknouti. Podvod vět-

neodvážili se dáti jim zakusiti týž trest. Během jednání tito slavní obžalovaní ukázali nejpevnější a nejjasnější odvahu. Vergniaud dal jednu chvíli, ale zcela nadarmo, zazníti svému výmluvnému hlasu. Slyše rozsudek, Valaze bodl se dýkou, a Lasource pravil k soudcům: „Umírám ve chvíli, kdy lid pozbyl rozumu; vy zhynete v den, kdy ho opět nabude.“ Odsouzení kráčeli na popravu se vším stoicismem¹³³⁾ té doby. Zpívali *Marseillaisu*¹³⁴⁾ přizpůsobenou jejich postavení:

šiny těchto Lžiludvíků byl ovšem příliš nejpnný, než aby nebyl hned vyšel na jevo. Leč hodinář Karel Vilém Naundorf, rodilý z pruské Špandavy, docházel pro své tvrzení mnoho viry, ba navštívil dokonce domnělou sestru svou, vévodkyni Angoulémskou, v Praze, když se r. 1832 po červecové revoluci se svým manželem a tchánem na delší dobu přestěhovala do královského zámku na Hradčany. Tvrdil o sobě, že poví své sestře z jejího dětství podrobnosti, o nichž kromě jejího bratra nemůže věděti nikdo. Vévodkyně se však k němu nehlásila.

¹³³⁾ Smrt na popravišti, poněvadž se stala za těchto dnů hrůzy zjevem každodenním, ba všedním, pozbývala příznakův obvyklých, a jsou doklady, že nejen mužové, nýbrž i ženy kráčeli na popraviště, které jim bylo vysvobozením z nekonečné řady útrap fysických a muk duševních, s písní na rtech. Že proti rozsudkům revolučního tribunálu dostatečnou záštitou nebyl ani genius, o tom svědčí na příklad, že průběhem r. 1794 popraveni mimo přecetné oběti jiné básník André Chénier a geniální zakladatel moderní chemie Antonin Lavoisier.

¹³⁴⁾ Píseň tuto, která za našich dnů je nejen národní hymnou třetí republiky, nýbrž daleko široko známa za jejími hranicemi, složil v září 1792 na pochodu proti Rakušanům francouzský důstojník Rouget de l'Isle. Poněvadž text její výborně vystihoval tehdejší náladu myslí a nápěv vynikal rázností, stala se píseň brzy tím, čím dle původních intencí skladatelových vskutku býti měla, populární písní vojenskou a bojovnou. Morální úspěchy její byly velkolepé. Generálové žádali od vlády pro svoje rozedrané a téměř bosé armády šatstvo a obuv, vláda jim místo žádaného zasílala statisíce

V před, dítky vlasti, pojďme jen,
Nám kyne, kyne slávy den:
A na nás, tyrannie již
Svůj krvi zrudlý zvedá nůž...

Ostatní vůdce této strany téměř všechny stihl neblahý osud. Salles, Guadet a Barbaroux byli vypátráni v jeskyních Saint-Emilionských u Bordeaux a zahynuli na lidovém popravišti. Pétion a Buzot bloudili nějaký čas po zemi a pak se zabili sami; našli jich mrtvoly v polích, zpola ohlodány vlky. Rabaud-Saint-Étienne byl vydán bývalým přítelem; madame Rolandova byla také odsouzena a osvědčila odvalu Římanky. Její choť na zprávu o její smrti opustil svůj úkryt psance a šel se zabít na hlavní silnici. Condorcet, jenž postaven byl mimo zákon nějaký čas po 2. červnu, byl vypátrán, právě když přechal z rukou katů, a unikl popravě jedem. Louvet, Kervelegan, Lanjuinais, Henri la Rivière, Lesage a la Réveillère-Lépaux byli jediní, kteří očekávali v bezpečných úkrytech konec této krvavé hrůzovlády.

Vláda revoluční se ustavila; byla prohlášena konventem 10. října. Před 31. květnem nebyla moc nikde, ani v ministerstvu, ani v obecním výboru, ani v konventu. Bylo přirozeno, že moc vládní se soustředila v tak krajním nebezpečí a ve chvíli, kdy pocífována byla potřeba jednoty a rychlost jednání. Ježto shromáždění bylo nejširší ústřední mocí, diktatura musela se utvořit v jeho středu, a tam býti prováděna stranou panující a v této straně několika muži. Výbor obecného blaha v konventu, ustavený dne 6. dubna, aby pečoval, jak naznačovalo jeho

exemplářů marseillaisy. Leč brzy nabyla píseň významu jiného. Při útoku na Versailles 10. srpna zanotovali ji po-nejprv Marseillané a od té doby stala se píseň po nich pojmenovaná také písní revoluční.

jméno, o obranu revoluce opatřeními mimořádnými a naléhavými, byl hotovým již rámcem pro vládu. Zasáhnuv v děj během rozporů mezi Horou a Girondou, byl složen z neutrálních členů konventu až do 31. května, z Montagnardů krajních od svého prvního obnovení. Barrère v něm zůstal; ale Robespierre byl zvolen jeho členem a jeho strana tam ovládla Saint-Justem, Couthonem, Collotem d'Herbois a Billaudem-Varennes. Odňal všechnen vliv několika Dantonistům, kteří tam ještě byli, jako Hérault ze Séchelles, Robert Lindet, získal Barrèrea a ujal se vlády, přejímaje odbor veřejného mínění a policie. Jeho spojenci rozdělili si úlohy. Saint-Just měl za úkol dohled nad stranami a udávání jich; Couthon násilnické plány, jimž bylo třeba zmírnění ve formě; Billaud-Varennes a Collot-d'Herbois řídili poselstva do departementů; Carnot zabýval se válkou; Cambon financemi; Prieur de la Côte-d'Or, Prieur de la Marne a někteří jiní pracemi vnitřními a správními; a Barrère byl denní řečník a chvalořečník vždy pohotový výboru diktátorského. Jemu podřízen byl jako výpomocný v jednotlivých záležitostech správy revoluční a pro opatření řádu podřízeného výbor obecné bezpečnosti, složený v témž duchu jako velký výbor a čítající dvanáct členů, kteří mohli býti po třech měsících znovu voleni a tak stále ponechávání ve svých hodnostech.

A v rukou těchto mužů spočívala všechna síla revoluce. Dav dekretovati vládní moc decemvirů¹³⁵⁾ až do míru, Saint-Just neskrýval ani pohnutek, ani cíle této diktatury. „Nemusíte již ničeho šetřiti proti nepřátelům nového řádu, a svoboda musí zvítěziti za jakoukoli cenu. V postavení, v jakém jest re-

¹³⁵⁾ Výjimečně měl tehdy výbor pro obecné blaho na krátký čas členů deset.

publika, ústava nemůže být znovu zavedena; stala by se záštitou zločinných útoků proti svobodě, poněvadž by postrádala krutosti nutné k jejich potlačení. Vláda nynější je také příliš spoutána. Vy jste příliš vzdáleni všech zločinných útoků; je třeba, aby meč zákona zasahoval všude bleskurychle a aby vaše rámě bylo všude přítomno!“ Tak utvořena byla tato strašná moc, která pohltila nejprve nepřátele Hory, která pohltila potom Horu a obecní výbor, a která neustala, leč až pohltila sama sebe. Výbor nakládal volně vším ve jménu konventu, který sloužil mu nástrojem. On jmenoval a sesazoval generály, ministry, zástupce vyslanecké, soudce a porotce; on potíral strany; od něho vycházel podnět ke všem opatřením. Prostřednictvím jeho komisařů armády a generálové byli v jeho závislosti, i řídil neobmezeně departementy; zákonem o podezřelých volně nakládal všemi osobami, soudem revolučním všemi životy; requisicemi a zákonem o maximum všelikými movitostmi; pomocí zastrašného konventu žalobními usneseními proti jeho vlastním členům. Konečně jeho diktatura měla oporou lid, který radil se v klubech, vládl ve výborech revolučních, jehož součinnost byla placena denní mzdou a jenž živen byl maximum. Souhlasil s touto hroznou vládou, která rozněcovala jeho vášně, která mu přeháněla jeho důležitost, která mu přidělovala první místo a která zdánlivě konala všechno v jeho prospěch.

Novotáři, odloučení válkou i svými zákony ode všech států, a ode všech útvarů vládních, chtěli se od nich oddělit ještě více. Utvořili pro neslychanou revoluci éru úplně novou; změnili rozdělení roku, jména měsíců a dnů; zaměnili kalendář křesťanský kalendářem republikánským, týden dekadou a ustanovili den odpočinku ne v neděli, ale desátého

dne. Nová éra počítala se od 22. září 1792, doby založení republiky. Bylo tu dvanáct měsíců stejných po třiceti dnech, které počínaly 22. září; v tomto pořádku:*) vendémiaire, brumaire, frimaire pro podzim; nivôse, pluviôse, ventôse pro zimu; germinal, floréal, prairial pro jaro; messidor, thermidor, fructidor pro léto. Každý měsíc měl tři dekadý; každá dekada deset dní, a každý den dostal jméno dle svého místa v dekadě; nazývaly se**): primidi, duodi, tridi, quartidi, quintidi, sextidi, septidi, octidi, nomidi, décadi. Pět dní na doplněnou bylo připojeno na konec roku, aby bylo dosaženo celého; dostaly jméno sans culottides a byly posvěceny první svátku Genia; druhý Práce; třetí Činů, čtvrtý Odměn, pátý Veřejného Mínění.¹³⁶⁾ Ústava z r. 1793 vedla

*) Jména těchto měsíců vztahují se na počasí a přírodu. Pořadem znamenala by asi toto: měsíc vinobraní, mlh, jíní; sněhů, dešťů, větrů; klíčení, rozkvětu (květen), lučin; žní, horka, ovoce. (Pozn. překl.)

**) Doslovně: první den, druhý den atd.

(Pozn. překl.)

¹³⁶⁾ Republikánský tento kalendář, který se ovšem neudržel trvale, nebyl než důsledkem snahy té doby ve Francii všeobecné, aby všechno počítání, měření i vážení bylo založeno na soustavě desetinné. Již první ústavodárný sněm rozhodl se r. 1790 posavadní míry a váhy nahraditi novými dle této soustavy. R. 1792 počala zvláštní komise s měřením poledníku města Paříže a průběhem několika let změřila valnou jeho část. Základem nové míry délkové stal se metr, desetimilliontá část quadrantu (čtvrtkruhu) poledníkového. Zákon o metrických měrách a vahách vyhlášen byl 13. frimairu r. VIII. (10. prosince 1799). Pro svou praktičnost rozšířily se metrické míry a váhy po valné části vzdělaného světa a zvítězily nad starým zvykem. Republikánský kalendář, který zaváděl dekadickou soustavu do měření času, neobstál v zápase se starými tradicemi hlavně pro převraty, jež provázely jeho zavedení v ohledu náboženském.

ke kalendáři republikánskému a kalendář republikánský k zrušení kultu křesťanského. Uvidíme brzy, že obecní rada i výbor obecného blaha navrhovaly každý své náboženství; obecní rada kult Rozumu, výbor obecného blaha kult Nejvyšší Bytosti. Ale jest třeba napřed vyličití nový boj mezi samými původci katastrofy z 31. května.

Obecní rada a Hora provedly tuto revoluci proti Girondě, a jedině výbor z ní těžil. Během pěti uplynulých měsíců, od června do listopadu, výbor, chopiv se všech obranných opatření, přirozeně stal se první mocí v republice. Když boj byl jaksi skončen, obecní rada zatoužila, by ovládla výbor, a Hora po tom, aby nebyla ovládnuta jím. Strana obecního zastupitelstva byla poslední metou revoluce. Postavena jsouc svým cílem proti výboru obecného blaha, chtěla na místě diktatury konventu nejkrajnější místní demokracii a místo kultu posvěcení nejhrubší nevěry. Anarchie politická a ateism náboženský, to byly symboly této strany a prostředky, jimiž doufala zavést své vlastní panství. Revoluce byla výsledek různých systémů, které zmítaly stoletím, jež ji zrodilo. A tak během krise ve Francii katolicism ultramontánský byl zastoupen vzdorným duchovenstvem, jansenism¹³⁷⁾ duchovenstvem ústavním, deism filosofický uctívání Bytosti Nejvyšší, které založil výbor obecného blaha; materialism společnosti Holbachovy uctíváním Rozumu a Přírody, jehož ustanovení způsobila obecní rada. Stejně tomu tak bylo, co se tkne mínění politických, od království staré vlády až po naprostou demokracii strany obecní rady. Tato poslední ztratila v Maratovi svou

¹³⁷⁾ Jansenism, vzniklý za Ludvíka XIV., učil, že jen milost boží může člověka vésti k spasení věčnému, nikoliv dobré skutky.

přední oporu a svého skutečného vůdce, kdežto výbor obecného blaha zachoval svého, Robespierrea. Měla v čele muže, kteří těšili se největší přízni v nižší třídě: Chaumette a jeho zástupce Hébert byli jejími vůdci politickými; Ronsin, velitel armády revoluční, jejím generálem; ateista Anacharsis Clootz jejím apoštolem. Opírala se v sekcích o výbory revoluční, v nichž bylo mnoho tajemných cizinců, kteří pokládáni byli za náhončí Anglie, vyslané, aby zničili republiku, dohánějíce lid k anarchii a k výstřednostem. Klub Cordelierů byl složen výhradně z jejich stoupenců. Staří Cordelieři Dantonovi, kteří tak účinně přispěli k 10. srpnu a kteří utvořili obecní radu této doby, vstoupili v konventu do vlády a byli nahrazeni v klubu členy, které zvali opovrhlivě vlastenci třetí výzvy.

Strana Hébertova, která šířila mezi lidem v listu „Père Duchêne“ triviální řeč, city nízké a kruté, a která výsměch nad oběťmi mísila k strannickým popravám, učinila v krátkém čase značné pokroky. Přinutila biskupa pařížského a jeho vikáře odpřisáhnouti křesťanství před konventem, a konvent rozhodnouti, aby kult katolický byl nahražen kultem Rozumu.¹³⁸⁾ Kostely byly zavřeny nebo přeměněny v chrámy Rozumu a ustanoveny ve všech městech svátky, které byly pohoršlivými projevy ateismu. Výbor obecného blaha byl znepokojen mocí této strany ultrarevoluční, i chystal se staviti její vzrůst a zničiti ji. Robespierre napadl ji záhy (15. frimairu roku II., 5. prosince 1793) z řečniště shromáždění. „Občané, zástupci lidu, králové spojení proti republice nám válku zdvihli vojsky, intrikami; a my proti jejich vojům voje udatnější a proti jejich pletichám bdělost a postrach spravedlnosti národní

¹³⁸⁾ 7. listopadu 1793.

postavíme. Stále pozorní na to, aby znovu navazovali předivo svých tajných pletich, zároveň jak trháno jest rukou vlastenectví, stále obratní k obrácení zbraní svobody proti svobodě samé, náhončí nepřátel Francie pracují dnes k podvrácení republiky republikanismem a k zanícení války občanské filosofii.“ Postavil ultrarevolucionáře z obecní rady po bok vnějším nepřítelům republiky. „Na vás jest,“ pravil konventu, „abyste zabránili výstřednostem a pošetilostem, které v jedno spadají s plány spiknutí cizího. Žádám, abyste zabránili jednotlivým podřízeným úřadům (obecní radě) sloužit našim nepřítelům kroky nerozvážnými, a aby žádná ozbrojená moc nesměla se mísiti v záležitosti náboženského přesvědčení.“ A konvent, který pochvalou provázel odpřisáhnutí, která vymohla obecní rada, rozhodl na žádost Robespierrovu, že všechny násilnosti a opatření, směřující proti svobodě bohoslužeb, jsou zakázány.¹³⁹⁾

Výbor obecního blaha byl příliš mocný, než aby netriumfoval nad obecní radou; leč současně měl se postavit umírněné straně Hory, která žádala zrušení vlády revoluční a diktatury výborů. Vláda revoluční byla utvořena jen pro utlačování, diktatura jen aby vítězila; a ježto potlačování a vítězství nezdály se již nutny Dantonovi a jeho straně, snažili se přivést zpět řád zákonitý a neodvislost konventu; chtěli potříti stranu obecní rady, staviti činnost soudu revolučního, vyprázdniti vězení naplněná podezřelými, obmeziti moc výborů nebo je rozpustiti. Tento plán mírnosti, lidskosti a vlády zákonité pojali Danton, Phillippeaux, Camille Desmoulins, Fabre d'Eglantine, Lacroix, generál Westermann a všichni přátelé Dantonovi. Chtěli především, a b y

¹³⁹⁾ 6. prosince 1793.

republika zajistila si bojiště; ale po vítězství chtěli, aby zjedнан byl mír.

Tato strana umírněná pustila z rukou moc; vzdala se vlády, nebo dala se z ní vyloučiti stranou Robespierrovou. Ostatně od 31. května chování Dantonovo zdálo se přemrštěným vlastencům dvojakým. Jednal chabě tohoto dne a později neschvaloval odsouzení dvaadvaceti. Počali mu vyčítati nepořádný život, jeho prodejně vášně, jeho přebíhání od jedné strany ke straně, jeho nevčasnou umírněnost. Aby zažehnal bouři, uchýlil se do Arcis-sur-Aube, svého kraje, a tam zdálo se, že v nečinnosti na vše zapomíná. Za jeho nepřítomnosti strana Hébertova učinila nesmírné pokroky a přátelé Dantonovi volali ho v největším spěchu. Vrátil se na počátku frimairu (prosince). Ihned stěžoval si Philippeaux do způsobu, jakým vedena válka s Vendée; generál Westermann, který vynikl za této války a který byl právě sesazen výborem obecného blaha, podporoval Phillipeauxa; a Camille Desmoulins vydal první sešity svého „Vieux Cordelier“. Tento mladý muž, oslňujícího nadání a ohnivě povahy sledoval všechna hnutí revoluce od 14. července do 31. května, schvaluje všechny její výstřednosti a všechny její násilnosti. Jeho srdce však přece bylo mírné a něžné, ačkoli jeho náhledy byly divoké a jeho žerty často ukrutné. Tleskal vládě revoluční, protože věřil, že jest nezbytna k založení republiky; přispěl ke zkáze Girondy, protože bál se nesvárů v republice. Republice obětoval až do toho svědomí a až do těch tužeb svého srdce spravedlnost a lidskost; věnoval všechno své straně v domnění, že dává to republice; leč dnes nemohl již ani tleskat, ani mlčeti. Svůj žár, jímž sloužíval revoluci, propůjčil o málo později proti těm, kteří ji ničili, zalévající ji krví. Ve svém „Vieux Cordelier“

mluvil o svobodě s uchvacující výmluvností a o lidech se šíravým vtipem. Ale brzy vzbouřil proti sobě i fanatiky i diktátory, vyzýváje vládu k mírnosti, k milosrdenství a spravedlivosti.

Utvořil výrazný obraz tyrannie současné podle jménem minulé tyrannie. Látku vypůjčil si z Tacita.¹⁴⁰⁾ „V oné době,“ pravil, „slova stala se státními zločiny; odtud byl jen krok k tomu, aby v zločiny změněny byly prosté pohledy, smutek, soucit, vzdechy i samo mlčení. Brzy byl to zločin urážky Jeho Veličenstva, nebo proti revoluci od Cremutia Corda, že nazval Bruta a Cassia posledními Římany; zločin proti revoluci od potomka Cassiova, že choval u sebe obraz svého praděda; zločin proti revoluci od Mamerca Scaura, který napsal tragoedii, v níž byly verše, jimž mohli přikládati dvojsmysl; zločin proti revoluci od Torquata Silana, že měl velká vydání; zločin proti revoluci od Pomponia, protože jakýsi přítel Sejanův hledal útočiště v jednom z jeho venkovských domů; zločin proti revoluci stěžovati si do neštěstí doby, neboť to znamenalo žalovati vládu; zločin proti revoluci od matky konsula Fusia Gémina, že oplakávala neblahou smrt svého syna.

Bylo nutno jeviti radost nad smrtí svého přítele, příbuzného, nechtěl-li se kdo vydat sám v nebezpečí záhuby. Za Nerona přemnoží, jichž milé na smrt vydal, šli bohům za to obětovat. Aspoň bylo nutno tvářiti se spokojeně: lidé měli strach, aby samým strachem se neprovinili. Vše vzbuzovalo nedůvěru u tyra. Jakýs občan požíval přízně lidu; byl to sok vladařův, který mohl vznítiti válku občanskou. Podezřelý. — Prchal-li jsi naproti tomu přízni lidu

¹⁴⁰⁾ Cornelius Tacitus je římský dějepisec z počátku 2. stol. po Kristu.

a držel's se v ústraní u svého krbu, tento život v ústraní na tě upozornil. Podezřelý. — Byl-li jsi bohat, hrozilo tu nebezpečí, aby lid nebyl podplacen tvou štědrostí. Podezřelý. — Pakli chud jsi byl bylo nutno tě stříci ještě přísněji; není nikdo tak podnikavý jako ten, kdo nic nemá. Podezřelý. — Byl-li's povahy zasmušilé, zádumčivé, a nedbal's o svůj zevnějšek: co tě rmoutilo, to byly záležitosti veřejné, jež byly v dobrém stavu. — Jestliže některý občan si udělal dobré časy a popřál-li si, jistě proto, že vladaři dařilo se špatně. Podezřelý. — Byl-li ctnostný, přísný ve svých mravech, chtěl kárati dvůr. Podezřelý. — Byl-li to filosof, řečník, básník, slušelo mu dobře, že více měl slávy, než ti, kdo vládli! Podezřelý. — Konečně, zjednal-li si někdo vážnost ve válce, byl tím jen více podezřelý pro své nadání; bylo třeba zbaviti se generála nebo odstraniti ho z armády. Podezřelý.

Přirozená smrt slavného muže nebo jen hodnostáře byla tak vzácnou, že dějepisci jako událost znamenitou sdíleli ji paměti století. Smrt tolika nevinných a ctihodných občanů zdála se menším neštěstím, než zpupnost a pohoršení budící zámožnost jejich vrahů a jejich udavačů. Každý den udavač, nedotknutelný v posvátnosti svého úkolu, vstupoval vítězně do paláce mrtvých a přijímal nějakou bohatou pozůstalost. Všichni tyto udavači zdobili se nejkrásnějšími jmény, dali se zváti Cotta, Scipio, Regulus, Saevius, Severus. Aby vynikl slavným prvním vystoupením, šlechtic Serenus zvedl žalobu ze zločinu proti revoluci proti svému staříckému otci, který byl již ve vyhnanství; a potom dal se nazývati Brutus. Jací žalobníci, takoví soudci; soudní dvory, záštitý života a vlastnictví, staly se jatkami, kde to, co neslo jméno trestu nebo zabavení, bylo jen loupeží a vraždou.

Camille Desmouľins nespokojil se útoky na vládu revoluční a diktátorskou, žádal její zrušení; volal po ustavení výboru milosti, jako jediném prostředku k ukončení revoluce a k smíření stran. Jeho list jevil velký účinek na veřejné mínění; dával trochu naděje a odvahy. Se všech stran ozývaly se otázky: „Čtli jste „Vieux Cordelier“?“ Současně Fabre d'Églantine, Lacroix a Bourdon de l'Oise pobízeli konvent, aby setřásl jho výborů; snažili se spojití Horu a pravici, aby znovu vzkřísili svobodu a moc shromáždění. Ježto výbory měly všechnu moc, pokoušeli se je ničití krok za krokem, pozvolna; ten postup třeba bylo sledovati. Záleželo na tom, aby změněno bylo veřejné mínění a povzbuzeno shromáždění, aby mohli se opřítí o mravní sílu proti síle revoluce, o moc konventu proti moci výborů. Montagnardi, kteří souhlasili s Dantonem, snažili se odloučití Robespierra od ostatních decemvirů; jediní Billaud-Varennes, Collot-d'Herbois a Saint-Just zdáli se jim nenapravitelně lpětí na systému hrůzovlády. Barrère se ho zastával ze slabosti, Couthon z oddanosti k Robespierrovi. Doufali získati tohoto pro věc umírněnosti jeho přátelstvím k Dantonovi, jeho myšlénkami o řádu, jeho přísnými mravy, jeho veřejným přiznáváním se k praporu ctnosti a jeho hrdostí. Hájil šedesát tři uvězněné poslance girondinské proti výborům i Jakobínům; odvážil se napadnouti Cloutze a Héberta jako ultra-revolutionáře a dovedl přimětí konvent k veřejnému potvrzení jsoucnosti Bytosti Nejvyšší. Robespierre požíval druhdy největší důvěry v lidu; byl jaksi vůdcem republiky a diktátorem veřejného mínění; jeho získáním doufali dospětí ke konci výborů i obecní rady bez poškození věci revoluční.

Danton setkal se s ním při svém návratu z Arcis sur-Aube, a zdálo se, že se dohodnou; napaden

byv v klubu Jakobínů, byl jím hájen. Robespierre četl a opravoval sám *Vieux Cordelier*, který schvaloval. V téže době přihlásil se veřejně k několika zásadám mírnosti; ale tehdy povstali všichni ti, kteří vykonávali vládu revoluční, nebo kteří věřili v její nezbytnost. Billaud-Varennes a Saint-Just hájili otevřeně politiku výborů. Mluvě o posledním, Desmoulins pravil: „Váží si sám sebe tolik, že nosí svou hlavu na svých ramenech s úctou jako nejsvětější svátost.“ „A já,“ odvětil Saint-Just, „ukáži mu, že ponese svou hlavu jako svatý Diviš.“¹⁴¹⁾ Mezitím vrátil se Collot-d'Herbois, který meškal za jakýmsi posláním; chránil stranu anarchistů, kteří nějaký čas byli zastrašeni, a jímž jeho přítomnost vrátila odvahu. Jakobíni vyloučili Camillea Desmoulins ze své společnosti a Barrère napadl ho v konventu jménem vlády. Sám Robespierre nebyl ušetřen; vinili ho z moderantismu, a v některých skupinách reptali již proti němu.

Přes to, ježto jeho úvěr byl nesmírný, ježto nemohli se napadati ani potíratí bez něho, hledali ho s obou stran. Těže z výhodného tohoto postavení, držel se mezi stranami, aniž se k některé připojil, a snažil se potíratí jejich vůdce jednoho po druhém.

V této době chtěl obětovati obecní radu a anarchisty; výbory chtěly obětovati Horu a umírněné. Dorozuměli se; Robespierre vydal Dantona, Desmoulins a jejich přátele členům výboru, a členové výboru mu vydali Héberta, Cloutze, Chaumettea, Ronsina a jejich spoluvinníky. Nakloněn jsa nejprve umírněným, připravil zkázu anarchistům a do-

¹⁴¹⁾ Stará legenda vypravuje, kterak sv. Diviš, jenž v 3. stol. po Kr. byl v Paříži sťat, odtud prý krácel až do St. Denis (jenž po něm má jméno), svou vlastní hlavu nesa v ruce.

sáhl dvou příznivých výsledků své panovačnosti a své hrdosti: zničil nebezpečnou stranu a zbavil se autority revoluční, která soutěžila s autoritou jeho.

Důvody obecného blaha pojily se také samy o sobě k těmto pohnutkám stranickým. V této době všeobecného rozvášnění proti republice a nedokonaných ještě jejích vítězství výbory nevěřily, že by nadešla chvíle míru s Evropou a vnitřními rozkolníky; i zdálo se jim nemožno pokračovati ve válce bez diktatury. Ostatně pokládali Hébertisty za stranu nízké úrovně, která kazila lid a sloužila cizině anarchismem, a Dantonisty za stranu, jejíž umírněnost politická a nemravný život soukromý byly na škodu a k hanbě republice. Vláda navrhla tedy shromáždění prostřednictvím Barrèrea pokračování ve válce a její účinnější vedení, kdežto Robespierre několik dní na to přišel se žádostí o podržení vlády revoluční. Prohlásil se již v klubu Jakobínů proti listu „Vieux Cordelier“, který až dosud podporoval. Zákonitou vládu zamítl takto:

„Zevně,“ pravil, „na vás dorážejí všichni tyrani; uvnitř všichni přátelé tyranie kují pikle; a kouti je budou, dokud v beznaději nebude uvržen zločin. Je třeba zahubiti nepřátele republiky nebo zahynouti s ní. Tož v tomto postavení první zásadou vaší politiky musí býti: působiti na lid rozumem a na nepřátele lidu hrůzou. Je-li hybnou silou vlády lidové v míru ctnost, pak hybnou silou lidové vlády v revoluci jest zároveň ctnost i hrůza. Ctnost, bez níž hrůza je neblahá, hrůza, bez níž ctnost je bezmocna. Tož skrofte hrůzou nepřátele svobody a budete v právu jako zakladatelé republiky. Vláda revoluční je despotism svobody proti tyranii.“

V této řeči obvinil dvě strany, umírněných a ultrarevolucionářů, obě z úmyslu, zničiti republiku.

„Kráčejí,“ pravil, „pod prapory různými a cestami odlišnými; ale jdou za týmž cílem; tímto cílem jest uvedení nekázně do vlády lidové, pád konventu a vítězství tyranie. Jedna z těchto dvou stran nás dohání k slabosti, druhá k výstřednostem.“ Naladil mysl k jejich proskripci, a jeho řeč, schválená bez námitek, byla rozeslána po všech lidových spolcích, po všech úřadech a armádách.

Po tomto počátku nepřátelství Danton, který nepřerušil styků s Robespierrem, žádal ho o setkání; odbylo se v domě samého Robespierra; ale byli chladni, drsní. Danton prudce si stěžoval, a Robespierre držel se v záloze. „Znám,“ pravil mu Danton, „všechnu nenávisť, kterou mě zahrnuje výbor; ale nebojím se ho.“ — „Mýlíte se,“ odvětil Robespierre, „není tu zlých úmyslů proti vám; ale jest dobře, dorozuměti se.“ — „Dorozuměti se! dorozuměti se!“ na to Danton; „k tomu bylo by potřeba dobré vůle.“ A vida, že Robespierre zachmužuje tvář na tato slova: „Beze všech pochybností,“ dodal, „jest třeba potlačiti royalisty; ale zasazovati máme jen rány užitečné republice a nesmíme plésti nevinného s vinníkem.“ — „Eh! kdo vám řekl,“ ujal se znovu Robespierre roztrpčeně slova, „že by byl vydán na smrt jeden nevinný?“ Tu obrátil se Danton k jednomu ze svých přátel, který ho provázel, a pravil s trpkým úsměvem: „Co tomu říkáš? Ani jeden nevinný nebyl utracen!“ Po těchto slovech se rozloučili; bylo veta po všem jejich přátelství.

V málo dnech¹⁴²⁾ na to Saint-Just vystoupil na tribunu a hrozil otevřeněji, než kdykoli dosud, všem jinak smýšlejícím, umírněným i anarchistům. „Občané, chtěli jste republiku; kdybyste nebyli chtěli zároveň tomu, co ji upevňuje, pohřbila by vás ve

¹⁴²⁾ 13. března 1794.

svých ssutinách. Co upevňuje republiku, jest zkáza všeho, co je proti ní. Jsou lidé vinni proti republice, protože litují uvězněných; jsou vinni, protože nechtějí vůbec ctnosti; jsou vinni, protože nechtějí vůbec hrůzovlády. Co chcete, vy, kteří nechcete vůbec ctnosti, abyste byli šťastni (anarchisté)? Co chcete, vy, kteří nechcete hrůze proti zlým (umírnění)? Co chcete, vy, kteří pobíháte po místech veřejných, abyste se ukazovali a dávali podnět k řečem, jako: „Vidiš toho a toho; jde mimo (Danton)? Zhynete, vy, kteří ženete se za štěstím; vy, kteří tváříte se divoce a předstíráte vlastenectví, aby cizina vás zakoupila, neb aby vláda vás umístila; vy, ze strany shovívavých, kteří zachrániti chcete zločince; vy, z přívrženců ciziny, kteří přísnost obrátíte proti obráncům lidu! Již nastoupeny kroky, abychom se zajistili vinníky; jsou obklopeni. Vzdejme díky geniovi národa francouzského za to, že svoboda vyšla vítězně z jednoho z největších zločinných útoků, jež proti ní zosnovány! Odhalení tohoto rozsáhlé spiknutí, postrach, který rozšíří, a opatření, jež vám budou navržena, zbaví republiku i zemi všech spiklenců.“

Saint-Just dosáhl toho, že dána vládě nejrozsáhlejší plná moc proti spiklencům z obecní rady; způsobil, že spravedlnost a poctivost byly na denním pořádku. Anarchisté nedovedli se uchopiti nijakého prostředku obranného; zahalili jednu chvíli práva lidská, v klubu Cordelierů a pokusili se z počátku o povstání, ale bez mohutnosti a sjednocení. Lid se ani nehnul, a výbor dal zatknouti svým velitelem Henriotem náměstka Héberta, generála revolucionáře Ronsina, Anacharsa Clotze, řečníka lidského pokolení; Monmoro, Vincenta a jiné. Předvedli je před soud revoluční jako náhončí ciziny, a jakoby se byli spikli proto, aby

dali státu tyрана. Tímto tyranem měl býti Pache, pode jménem velký soudce. Jakmile vůdci anarchističtí byli jati, jejich odvaha je opustila; bránili se a zemřeli většinou bez odvahy.¹⁴³⁾ Výbor obecného blaha zrušil armádu revoluční, zmenšil úděly výborů sekčních, a přinutil obecní radu k tomu, že přišla vzdát dík konventu za uvěznění a ztrestání buřičů, svých spoluvinníků.

Byl čas, kdy Danton se hájil; proskripce, když zasáhla obecní výbor, blížila se k němu. Radili mu, aby se měl na pozoru a jednal; kdyžť však nemohl zničiti moc diktátorskou povznesením veřejného mínění a shromáždění pomocí žurnalistů a svých přátel z Hory, nač mohl spolehnouti? Konvent klonil se ovšem k němu a k jeho věci; ale byl zotročen revoluční mocí výborů. Danton, nemaje ani vlády pro sebe, ani shromáždění, ani obecní rady, ani klubů, vyčkával proskripce, aniž co činil, aby se jí vyhnul.

Jeho přátelé zapřísahali ho, aby se hájil: „Chci raději,“ pravil, „býti obětí guillotiny, nežli katem; ostatně můj život nestojí za námahu, a humanita mě nudí.“ — „Členové výboru hledají Tvou smrt.“ — „Nuže, dobrá,“ vece v hněvu, „jestliže kdy... jestliže Billaud... jestliže Robespierre..., prokleti budou jako tyrani; se zemí srovnán bude dům Robespierův; sůl sypati tam budou; vztýčí tam pranýř na pomstu za zločin... Ale o mně řeknou moji přátelé, že byl jsem dobrý otec, dobrý přítel, dobrý občan; budu žít v jejich vzpomínkách.“ — „Můžeš uniknouti...“ — „Chci raději býti obětí, než katem.“ — „Ale tu nutno jest uprchnouti!“ (Stahuje ústa a ohrnuje rty s pohrdáním a pohoršen:) „Uprchnouti! Což odnese člověk vlast svou s sebou na podešvích své obuvi?“

¹⁴³⁾ 24. března 1794.

Jediný prostředek záchrany zbýval Dantonovi; zkusiti totiž svůj hlas tak známý a mohutný, obviniti Robespierrea a výbory a pobouřiti konvent proti jeho tyranii. Byl k tomu mocně nutkán, ale věděl příliš dobře, jak nesnadno jest zvrátiti panství již ustavené; znal příliš dobře zotročilost a strach shromáždění, než aby počítal na účinnost podobného prostředku. Čekal tedy, doufaje, že jeho nepřátelé couvnou před proskripcí takovou, jako byla jeho. 10. germinalu¹⁴⁴) přišli k němu se zprávou, že o jeho uvěznění bylo mluveno ve výboru obecného blaha, i naléhali ještě jednou na něho, aby uprchl. Uvažoval chvíli a odpověděl: „Nemohu se odvážiti!“ V noci dům jeho byl obklopen, a on sám veden do Luxembourgu s Camillem Desmoulins, Philippeauxem, Lacroixem, Westermannem. Vstupuje dovnitř, oslovil srdečně vězně, kteří tlačili se kolem něho. „Pánové,“ pravil jim, „doufal jsem, že v krátkém čase vám odtud pomohu; než tu jsem se octl mezi vámi sám, a nevím teď, jak to skončí.“ — Hodinu na to byl dán do tajné vazby do žaláře, kde nedávno před tím uvězněn byl Hébert, a kam záhy měl býti poslán Robespierre. Tam, oddávaje se svým myšlénkám a svému žalu, pravil: „V podobné době dal jsem podnět k založení soudu revolučního; žádám za to odpuštění od Boha i lidí, ale nestalo se to, aby byl metlou člověčenstva.“

Jeho uvěznění vyvolalo mračna nepokoje a všeobecné vzrušení. Nazítří při zahájení sezení mluvilo se potichu ve shromáždění a s úžasem dotazovali se jedni druhých, jaká je záminka tohoto nového převratu státního proti zástupcům lidu. „Občané,“ pravil Legendre, „čtyři členové tohoto shromáždění jsou uvěznění této noci: vím, že jedním z nich

¹⁴⁴) 30. března 1794.

jest Danton, neznám jména ostatních. Ale, občané, to prohlašuji, já věřím, že Danton tak čist je, jako já, a přes to je v okovech. Mají strach bezpochyby, aby jeho odpovědi nevyvrátily obvinění namířená proti němu; žádám důsledkem toho, aby zatčení, dříve než uslyšíte nějakou zprávu, byli povoláni a slyšeni.“ Tento návrh byl přijat příznivě a dodal shromáždění na chvíli odvahy; někteří členové žádali, aby se hlasovalo; ale tato dobrá vůle měla krátké trvání. Robespierre zjevil se na řečništi. „Ze zmatku, neznámého drahý čas, který teď opanoval toto shromáždění,“ pravil, „ze vzrušení, jež způsobila slova toho, kterého právě jste slyšeli, jest lehké zříti, že jedná se tu o věc velkého zájmu, že jedná se o poznání, zdali několik lidí dnes více váhy má než vlast. Tohoto dne uvidíme, dovede-li konvent zbořiti domnělý idol, který zahnívá již drahý čas, či zdrtí-li tento ve svém pádu konvent i národ francouzský!“ A stačilo mu několik slov, aby zjednal opět ticho, kázeň ve shromáždění, aby zadržel přátele Dantonovy a přinutil k ústupu samého Legendra. Hned na to vstoupil do sálu Saint-Just, následován jsa ostatními členy výborů. Četl proti uvězněným dlouhou zprávu, v níž žaloval na jejich mínění, jejich chování politické, jejich soukromý život, jejich plány, čině je prostřednictvím pravdě nepodobných, ale do podrobností vypracovaných předpokladů spoluvinníky všech spiknutí a náhončimi všech stran. Shromáždění, vyslechnuvši ho bez hlesu a s údivem souhlasu, potvrdilo jednohlasně, ano, i s pochvalou obžalobu Dantona a jeho přátel. Každý se snažil získati času vůči tyrannii a vydával jí hlavy jiných, aby zachránil svoji.

Obžalování, předvedení byvše před soud revoluční, prokázali tu odvalu a hrdost ve svém chování. Projevili odvalu v řeči a pohrdání vůči svým

soudcům, kteří nebyli všední. Danton odpověděl předsedovi Dumasovi, jenž tázal se, ho, jak obvyklo, na jeho jméno, jeho věk, jeho obydlí: „Jsem Danton, dosti známý v revoluci; je mi třicet pět let. Můj příbytek bude brzy srovnán se zemí, a mé jméno žíti bude v Pantheonu dějin.“ Jeho odpovědi pohrdavé nebo vášnivé, chladná a odměřená řeč Lacroixova, Philippeauxova přísnost, oheň Desmoulinsův počaly dojímati lid. Ale obžalovaní byli postaveni mimo jednání pod záminkou, že nešetří úcty k spravedlnosti, a odsouzeni ihned bez dalšího výslechu. „Obětuji nás,“ zvolal Danton, „ctižádosti několika zbabělých lupičů; ale nebudou se dlouho těšiti ovoci svého zločinného vítězství. Vleku za sebou Robespiera... Robespierre jde za mnou.“ Byli vedeni do Conciergerie a odtud na popraviště.

Kráčeli na smrt s klidem obvyklým v této době. Mnoho čet bylo konsignováno a průvod jejich byl velmi četný. Dav, obyčejně hlučící pochvalou, byl pohroužen v ticho. Camille Desmoulins ještě na katovském voze žasl nad svým odsouzením, nemoha ho pochopiti: „Ejhle,“ pravil, „toť odměna určená prvnímu apoštolu svobody!“ Danton nesl hlavu vzhůru a vysílal klidný a hrdý pohled kolem sebe. Pod samým popravištěm povolil na chvíli svým citům: „Och, moje drahá, milovaná!“ zvolal, „ó ženo má, již tebe neuzřím!...“ Po té, náhle se přerušiv: „Dantone, žádnou slabost!“ Tak zahynuli opozdilí, ale poslední obhájci svobody, mírnosti; poslední, kteří chtěli mír mezi vítězi Revoluce, milosrdenství k poraženým. Po nich žádný hlas se neozval po nějakou dobu proti diktatuře hrůzovlády; tato zasažovala od jednoho konce Francie k druhému rány zdvojené a tiché. Girondini chtěli předejiti této vládě násilí, Dantonisté ji staviti, zahynuli všichni; a uchvatitelé měli o tolik obětí své vražedné vášně

více, oč více čítali nepřátel. Není odpočinku na této cestě krví zbrocené, než když se pobijí sami vespolek. Decemvirové po konečném pádu Girondinů uvedli hrůzu na denní pořádek; po pádu Hébertistův uvedli spravedlnost a poctivost, protože byli bezectnými buřiči; zavedli hrůzovládu a všechny ctnosti po pádu Dantonistů, protože zvali je stranou shovívavců a nemravných.¹⁴⁵⁾

¹⁴⁵⁾ 5. dubna 1794.

KAPITOLA DEVÁTÁ.

Od smrti Dantonovy v dubnu 1794 až do 9. thermidoru (27. července 1794).

Zdvojení hrůzovlády; její příčina. — Soustavy demokratů; Saint-Just. — Moc Robespierrova. — Svátek Nejvyšší Bytosti. — Couthon přednese zákon z 22. prairialu, který znovu zřizuje tribunál revoluční; zmatky, boje, na to poslušnost konventu. — Činní členové výborů se rozdvojí: na jedné straně jen Robespierre, Saint-Just a Couthon; na druhé Billaud-Varennes, Collot-d'Herbois, Barrère a členové výboru obecné bezpečnosti. — Chování Robespierrovo; opustí výbory a spolehne na Jakobiny a obecní radu. — 8. thermidoru požádá o obnovení výborů; setká se s nezdarem. — Sezení z 9. thermidoru; Saint-Just obviní výbory; přerušen Tallienem; Billaud-Varennes napadne prudce Robespierra; všeobecné rozvášnění konventu proti triumvirům; jejich uvěznění. — Obecní rada se vzbouří a osvobodí vězně. — Nebezpečí a odvaha konventu; postaví buřiče mimo zákon. — Sekce se prohlásí pro něj. — Porážka a potrestání Robespierra a buřičů.

Po čtyři měsíce, které sledovaly pád strany Dantonovy, moc výborů prováděna bez odporu a bez mezí. Smrt stala se jediným prostředkem vlády, a republika byla vydána popravám denním a soustavným. Tehdy vynalezena spiknutí ve vězeních, která plněna zákonem o podezřelých a vyprazdňována zákonem z 22. prairialu, jenž mohl býti zván zákonem odsouzených; tehdy zástupci výboru obec-

ného blaha vystřídali náhle v departementech zastupce Hory, a tehdy vystoupil na západě Carrier, chráněnc Billaudův; na jihu Maignet, chráněnc Couthonův; na severu Josef Lebon, chráněnc Robespierřův. Hromadné hubení nepřátel diktatury demokratické, které prováděno již v Lyonu a Toulonu děly, stalo se ještě hroznějším utápěním uvězněných v Nantech,¹⁴⁶⁾ krvavými popravami v Arrasu, Paříži a v Orange.

Kéž tento příklad naučí pravdě, která pro blaho lidstva měla by se státi všeobecnou, že totiž v revoluci všechno závisí od prvního zamítnutí a prvního boje! Aby novota dála se v míru, jest třeba, aby nebyla sporna; pakli jest, válka se rozvine, a revoluce se šíří, protože lid všecken se bouří, aby ji bránil. Když společnost je takto otřesena ve svých základech, tu vítězství dobudou lidé nejodvážnější, a místo reformátorů moudrých a umírněných máme jen reformátory krajní a neúprosné. Zrozeni jsouce z boje, chtějí se jím udržeti; jednou rukou se bijí, aby uhájili své panství; druhou zakládají svoji soustavu, aby je upevnili. Zabíjejí ve jménu své spásy;

¹⁴⁶⁾ V Nantech prováděl hromadné popravy plnomocník konventu J. K. Carrier. Průběhem 4 měsíců dal pohubiti na 16 000 lidí, mezi nimiž nejvíce bylo zajatých povstalců z Vendée. Ve vymýšlení nových, namnoze bestialních způsobů poprav byl přímo nevyčerpatelný. Nespokojil se mečem a guillotinou, nýbrž vymyslel i t. zv. noyady (noyer = topiti), dával totiž odsouzence vyvážeti doprostřed Loiry na lodích s pohyblivým dnem, které na dané znamení se stáhlo, tak že nešťastníci na něm stojící utonuli. Dle vlastního doznání utratil Carrier v 25 noyadách na 3000 lidí. Ke všemu měl ještě netvor pro toto hromadné vraždění cynická posměšná jména, jako: republikánské snatky, lázné atd. Ovšem na konec nalezla Nemesis i jej, po devátém thermidoru také jeho poprava byla jedním z dozvuků právě minulé hrůzovlády.

zabíjejí ve jménu svých nauk : ctností, lidskosti, blaha národa, všeho, co je svato na zemi, užívají důvodem pro své zločinné útoky, záštitou pro svou diktaturu. Dokud nesevšední a nepadnou, hyne všechno v jedné směsi, i nepřátelé i stoupenci reforem, bouře uchvacuje a ztroskotá celý národ na revoluci. Hleďte, co stalo se v roce 1794 z mužů roku 1783, a uvidíte je stejně zavlečeny do tohoto velkého stroskotání. Jakmile jedna strana vstoupila na bojiště, povolala tam všechny ostatní, a všechny ostatní tam postupně byly poraženy a vyhlazeny jako ona, i stoupenci ústavy i Girondini, i Montagnardi, i sami decemvirové. Každou porážkou krveprolití stává se větší a vláda tyranie ukrutnější. Decemvirové měli nejméně slitování, protože byli poslední.

Výbor obecného blaha, jsa terčem útoků Evropy a nenávisti tolika poražených stran, myslil, že povolení v násilnosti by zavdalo podnět k jeho záhubě; chtěl zároveň potlačití své nepřátele a zbavit se jich. „Jenom mrtví se nevracejí,“ říkal Barrère. — „Čím více se potí těleso společenské, tím zdatnějším se stává.“ Ale decemvirové, kteří nepokládali svou moc jen za efemérní, toužili založiti demokracii, a hledali ve zřízeních záruku pro čas, až se vzdají poprav. Podléhali v největší míře fanatismu některých teorií sociálních, jako chilias¹⁴⁷⁾ té revoluce anglické, k nimž možno je přirovnati, podléhali fanatismu některých ideí náboženských. První vycházeli z lidu, jako druzí vycházeli z Boha; chtěli nejúplnější rovnosti politické, jako druzí chtěli rovnosti evangelické; toužili po království ctností, jako druzí toužili po krá-

¹⁴⁷⁾ Řeckým jménem chilias^{tů} (neb latinským millenariů) nazývala se v revoluci anglické blouznivá sekta politicko-náboženská, jež usilovala o zřízení tisíciletého království božího na zemi.

lovství světců. Ve všech věcech přirozenost lidská kráčí k posledním mezím, a rodí v době náboženské demokraty křesťanské, v době filosofické demokraty politické.

Robespierre a Saint-Just podali plán této demokracie, k jejíž zásadám hlásili se ve všech řečech, chtěli změnit mravy, ducha a zvyky Francie; chtěli z ní učinit republiku po způsobu starých. Vládu lidu, úřady bez pýchy, občany bez poklésků, bratrskost ve vzájemných stycích, ctnění ctností, prostotu mravů, přísnost povahy, to chtěli zavést. Najdete obvyklé výrazy této sekty ve všech rozhovorech zpravodajů výboru, zvláště u Saint-Justa a Robespierrea. Svoboda a rovnost pro vládu republiky; nedílnost pro její útvar; blahoobecné pro její ochranu a udržení; ctnost pro její zásadu; Nejvyšší Bytost pro její bohopoctu; co se tkne občanů, bratrství v jejich obvyklých stycích; poctivost pro jejich chování; zdravý rozum pro jejich mysl; skromnost pro jejich jednání veřejné, které mělo přispívat k dobru státu, a ne jim samým: takové bylo vyznání víry této demokracie. Fanatism nemůže jíti dále. Původci této soustavy nezkoumali, lze-li ji uskutečnit, věřili v její spravedlivost a přirozenost, a majíce sílu po ruce, chtěli ji zavést násilím. Nebylo tu jediného slova, které by nebylo posloužilo k odsouzení některé strany nebo několika lidí. Royalisté a aristokraté byli pronásledováni ve jménu svobody a rovnosti; Girondini ve jménu nedílnosti, Philippeaux, Camille Desmoulins a umírnění ve jménu obecného blaha; Chaumette, Anacharsis Clootz, Gobet, Hébert, celá strana anarchistů a atheistů ve jménu ctnosti a Nejvyšší Bytosti; Chabot, Bazire, Fabre-d'Églantine ve jménu poctivosti; Danton ve jménu ctnosti

a skromnosti. V očích fanatiků tyto zločiny mravní přispěly k jejich zkáze jako spiknutí, která se jim vytýkala.

Robespierre byl patronem této sekty, která měla ve výboru ještě vášnivější horlivce než jeho: byl to Saint-Just, jehož apokalyptický¹⁴⁸⁾ nazývali. Měl obličej pravidelný, mohutných rysů, výrazu silného a melancholického; vlasy černé, volně splývající, a dlouhé. Jeho způsoby byly chladné, ač duše jeho byla plna ohně. Prostý ve svých obyčejích, přísný, pln zásad, kráčel bez váhání k splnění své soustavy. Maje sotva dvacet pět let, ukázal se nejodvážnějším z decemvirů, protože byl mezi nimi nejvíce přesvědčen. Podléhaje vášni k republice, byl neunavný ve výborech, neochvějný ve svých posláních k armádám, kde dával příklad udatnosti, sdíleje pochody i nebezpečenství vojinů. Jeho láska k lidu nevedla ho k tomu, aby lichotil jeho náklonostem, a dalek jsa toho, aby přejal jeho kroj a jazyk jako Hébert, chtěl mu dodati blahobytu, vážnosti a důstojnosti. Ale jeho politika učinila ho ještě obávanějším než jeho přesvědčení lidové. Měl mnoho odvahy, chladnokrevnosti, obratnosti a pevnosti. Málo jsa schopen milosrdenství, projevoval svá opatření veřejného blaha zásadami, a zásady ihned převáděl v činy. Vítězství, proskripce a diktatura zdály se mu potřebny, i žádal jich ihned. Na rozdíl od Robespierra byl mužem činu. Tento, chápaje všechny výhody, které z něho mohly by mu plynouti, připoutal ho k sobě záhy v konventu; Saint-Just se své strany byl váben k Robespierrovi jeho pověstí o jeho neúplatnosti, jeho přísným životem a jeho shodou myšlenek se svými.

¹⁴⁸⁾ Apokalypsa, t. j. zjevení sv. Jana. Apokalyptický = dný, tajemný.

Chápeme, jak strašné musilo býti jejich spojení na základě jejich obliby, vášní, závisti a panovačnosti u jednoho, povahy nepoddajné a soustavnosti v myšlení u druhého. Couthon byl s nimi spojen; byl osobně oddán Robespierrovi. Ačkoli měl obličej něžný a tělo z poloviny chromé, byl ovládán fanatismem, který neznal slitování. Tvořili v samém výboru triumvirát, který chtěl záhy stáhnouti všechnu moc na sebe. Tato ctižádostivost odcizila jim ostatní členy výborů a konečně je zařubila. Vyčkávaje, triumvirát vládl svrchovaně konventem a výborem samým. Když bylo třeba zastrašiti shromáždění, byla věc přidělena Saint-Justovi, když je chtěli překvapiti, používali Couthona. Jevilo-li se nějaké reptání nebo váhání, vystoupil Robespierre a jedním slovem uvedl vše v mlčení a postrach.

Prvé dva měsíce po pádu obecní rady a strany Dantonovy decemvirové, kteří nebyli ještě rozdvojeni, pracovali na upevnění svého panství. Jejich komisaři drželi na uzdě departementy a armády republikánské vítězily na všech hranicích. Výbory využily této chvíle klidu a jednoty k položení základů nových obyčejů a nových zřízení. Nesmíme nikdy zapomenouti, že v revoluci lidé jsou vedeni dvěma náklonnostmi: láskou k svým ideám a touhou po vládě. Členové výboru shodovali se z počátku pro vítězství svých myšlének demokratických; na konec bili se pro vrchní moc.

Billaud-Varennes přednesl theorii vlády lidové a prostředky k stálému přidržení armády k poslušnosti vůči národu. Robespierre pronesl řeč o ideách mravních a slavnostech, které přísluší republice; na jeho podnět zasvěceny svátky dekádní Nejvyšší Bytosti, Pravdě, Spravedlnosti, Studu, Přátelství, Střídmosti, Počestnosti,

Slávě a Nesmrtelnosti, Neštěstí atd., zkrátka všem ctnostem mravním a republikánským. Tímto způsobem připravoval na zřízení nového kultu Nejvyšší Bytosti. Barrère přednesl zprávu o vyhlášení žebroty a o přispění, jímž republika povinná je potřebným. Všechny tyto zprávy byly přeměněny ve výnosy podle přání demokratů. Barrère, jehož obvyklé řeči v konventu směřovaly k tomu, aby mu znechutily jeho porobu, byl jedním z nejvhodnějších nástrojů výboru; nelpěl na hrůzovládě ani z fanatismu ani z krutosti. Jeho mravy byly jemné, jeho soukromý život prostý výtek a měl dost velkou duševní mírnost. Ale byl bázlivec; a když byl royalistou ústavním před 10. srpnem, umírněným republikánem před 31. květnem, stal se chvalořečníkem a podílníkem tyranie decemvirů. Z toho je vidět, že nemá člověk býti v revoluci jednající osobou, nemá-li pevné povahy. Duch sám není dost nepoddaný; dá se příliš přizpůsobiti; najde důvody ke všemu, i k tomu, co se mu protiví neb co ho děsí; nedovede nikdy zastaviti se včas v době, kdy nutno, aby člověk stále byl připraven na smrt, a skončiti svou úlohu, kde končí jeho mínění.

Robespierre, který byl pokládán za zakladatele této demokracie mravní, dosáhl tady nejvyššího stupně vznešenosti a moci. Stal se předmětem všeobecného lichocení své strany: byl velkým mužem republiky. Nemluvílo se o ničem než o jeho ctnosti, o jeho důmyslu, o jeho výmluvnosti. Dvě okolnosti přispěly ještě ke zvětšení jeho vlivu. Dne 3. prairialu¹⁴⁹⁾ jakýsi tajemný, ale neohrožený muž, zvaný L'Admiral, chtěl osvoboditi Francii od Robespierra a Collota-d'Herbois. Čekal nadarmo na Robespierra celý den, a večer

¹⁴⁹⁾ 22. března.

rozhodl se napadnouti Collota. Vystřelil na něho dvě rány z pistole; ale chybil ho. Nazítří dívka jménem Cécile Rénaudova přišla v dům Robespierrovů a žádala naléhavě o rozmluvu s ním. Ježto byl vzdálen, a ona naléhala přes to, aby byla k němu připuštěna, zatkli ji. Měla malý balíček a našli u ní dva nože. „Co vás přivedlo,“ tázali se jí, „k Robespierrovi?“ — „Chtěla jsem s ním mluvit.“ — „Proč?“ — „To záleží na tom, jakým bych ho slyšela.“ — „Znáte občana Robespierra?“ — „Nikoli, poněvadž chtěla jsem ho poznati, a šla jsem k němu, abych viděla, jak vyhlíží tyran.“ — „Co jste zamýšlela činiti s dvěma noži?“ — „Nic, nehodlajíc nikomu ublížiti.“ — „A váš balíček?“ — „Je v něm prádlo, abych se mohla převléci, kam mne povedou.“ — „Kam?“ — „Do vězení a odtud pod guillotinu.“ Nešťastná dívka byla tam vedena, a i její rodina byla zavlčena s ní ve zkázu.

Robespierrovi dostalo se mnoho projevů nejopojnějšího lichocení. V klubu Jakobínů a v konventu přičítali jeho záchranu geniovi, ochránci republiky a Nejvyšší Bytosti, jejichž jsoucnost dal stvrditi dne 18. floréalu.¹⁵⁰⁾ Slavnost nového kultu byla určena na den 20. prairialu¹⁵¹⁾ po celé Francii. 16. Robespierre byl jmenován jednohlasně předsedou konventu, aby byl veleknězem při této slavnosti. Objevil se při tomto obřadu v čele shromáždění, záře důvěrou a radostí, což nebylo u něho obvyklo. Kráčel patnáct kroků před svými soudruhy v nádherném kroji, drže kvítí a klasy v ruce, jsa předmětem všeobecné pozornosti. Každý čekal od toho dne cosi velkého; nepřátelé Robespierrovi pokusy uchvatitelské, strany pronásledo-

¹⁵⁰⁾ 7. května.

¹⁵¹⁾ 8. června.

vané vládu nadále mírnější. Zklamal očekávání všech; mluvil k lidu jako velekněz a skončil svou řeč, v níž hledána byla naděje na lepší budoucnost, těmito beznadějnými slovy: „Lidé můj, dnes oddejme se nadšení čisté radosti! Zítřka znovu potíráti budeme zločiny a tyranny.“

Dva dni na to, 22. prairialu, Couthon předstoupil před konvent s návrhem nového zákona. Revoluční soudní dvůr napadal poslušně všechny, kteří byli mu označeni: royalisté, stoupenci ústavy, Girondini, anarchisté i Montagnardi stejně byli posíláni na smrt. Ale nehověl dosti rychle soustavným vyhlazovatelům, kteří se chlěli stůj co stůj a rychle zbavili svých vězňů. Dosud zachovávány jakési formy; potlačili je. „Každé meškání,“ pravil Couthon, „je zločinem, každé shovívavé okolkování obecným nebezpečím: lhůtou k potrestání nepřátel má býti jen doba, potřebná k jejich poznání.“ Obvinění mívali obhájce; odňali jim je. Zákon dává nařknutým vlastencům za obhájce vlastence zapřisáhlé; nepovoluje jich vůbec spiklencům. Bývali souzeni jednotlivě; teď odsuzovali je hromadně. Bývalo jakési určité vymezení zločinů, i revolučních; teď prohlásili vinnými všechny nepřátele lidu, a nepřáteli lidu všechny ty, kteří hleděli zmařiti svobodu, ať násilím, ať lstí. Porotci mívali pravidlem pro své rozhodnutí zákon; teď měli již jen svoje svědomí. Jediný soud, Fouquier-Tinville a několik porotců, nemohlo dále stačiti záplavě obětí, kterou věštil nový zákon; rozdělili soud na čtyři oddělení, rozmnožili soudce a porotce a přidělili veřejnému žalobci čtyři náměstky, aby mu pomáhali. Konečně zástupci lidu nemohli dříve býti předvedeni před soud, leč z usnesení konventu; upra-

vili zákon tak, že mohlo se tak státi z pouhého nařízení výborů. Zákon o podezřelých vedl k zákonu z praíríalu.

Jakmile dočetl Couthon svoji zprávu, nastalo ve shromáždění hlučení údivu a bázně. „Projde-li tento zákon,“ zvolal Ruamps, „zbude nám jen prohnati si hlavu kulí. Žádám o odklad.“ Odklad byl podporován; ale Robespierre vystoupil na řečniště. „Již dralný čas,“ pravil, „národní konvent jedná a usnází se na místě, poněvadž již dlouhou dobu není zotročen pod nadvládou stran. Žádám, aby konvent, nezastavuje se při návrhu na odklad, projednával až do osmi hodin večer, je-li toho třeba, návrh zákona, který mu jest předložen.“ Ihned zahájen rozhovor a ve třiceti minutách schválen výnos po druhém čtení. Ale nazítří několik členů, zastrašeno jsouc ještě více zákonem, než výborem, vrátilo se k úvaze z předešlého dne. Montagnardi, přátelé Dantonovi, kteří báli se pro sebe nového opatření, jež vydávalo poslance decemvirům na milost a nemilost, navrhli konventu, aby postaral se o bezpečnost svých členů. Bourdon z Oise první ujal se slova za tím účelem; byl podporován. Merlin obratným zdůvodněním znovu přivedl na přetřes bývalou ochranu členů konventu a shromáždění přijalo Merlinovo zdůvodnění. Krok za krokem činěny námitky proti onomu usnesení, odvaha Montagnardů rostla, rozhovor nabýval velké živosti. Couthon napadl Montagnardy. „Ať si uvědomí,“ odpověděl mu Bourdon z Oise, „ať si uvědomí členové výboru, že jsou-li oni vlastenci, i my jsme jimi jako oni! Ať si uvědomí, že neodpovím roztrpčeně na výtky, jež mi byly učiněny! Vážím si Couthona, vážím si výboru; ale vážím si rovněž neochvějné Hory, která zachránila svobodu!“ Robespierre, překvapený tímto neobvyklým odporem, vymrštil se tehdy na řečniště:

„Konvent,“ pravil, „Hora, výbor, toť totéž! Každý zástupce lidu, který miluje upřímně svobodu, každý zástupce lidu, který jest odhodlán umřít za vlast, je z Hory! Bylo by potupou vlasti, zločinem na lidu páchaným, trpěti, aby několika pletichářům, více zavržení hodným než ostatní, protože jsou většími pokrytci, zachtělo se uchvátiti část této Hory a učiniti se vůdci strany!“ — „Nikdy,“ pravil Bourdon, „nenapadlo mi, abych se učinil vůdcem strany.“ — „Bylo by,“ pokračoval Robespierre, „největší hanbou, aby někteří z našich soudruhů, oklamáni jsouce očerňováním našich úmyslů a cílů našich prací...“ — „Žádám, aby se dokázalo, co se tu tvrdí,“ na to znovu Bourdon; „řeklo se právě dosti jasně, že jsem zločinec.“ — „Nejmenoval jsem Bourdona. Běda tomu, kdo se jmenuje sám! Ano, Hora jest čista; jest povýšena nad výtky, a pleticháři nejsou z řad Hory!“ — „Jmenujte je!“ — „Budu je jmenovati, až toho bude třeba.“ Hrozby, velitelský ton Robespierřův, přispění ostatních decemvirů, strach, který rostl krok za krokem, přiměly všechno k mlčení. Rozklad Merlinův byl odvolán jako potupný pro výbor obecného blaha a zákon prošel celý. Od té doby počalo skutečné krmení guillotiny¹⁵²⁾ a denně posíláno až padesát odsouzenců na popravu. Tato vláda hrůzy v hrůze trvala téměř dva měsíce.

Ale konec této vlády se blížil. Sezení v měsíci prairialu bylo pro členy výborů poslední metou jejich svornosti. Od nějaké doby vládly mezi nimi tajemné rozpory. Kráčeli ve shodě potud, pokud byli nuceni bojovati spolu; ale nebylo tomu tak ve chvíli, když octli se sami na zápasišti se svou

¹⁵²⁾ Pro tyto hromadné popravy ustálil se ve dnech hrůzy cynický název *«les fournées»*. Výraz *la fournée* znamená vlastně chlebovou pec.

zvyklostí boje a potřebou panovali. Ostatně jejich mínění nebyla úplně shodna; strana demokratická rozdvojila se pádem bývalého obecného zastupitelstva; Billaud-Varennes, Collot-d'Herbois a přední členové výboru obecné bezpečnosti, Vadier, Amar, Voulant, drželi se této strany podvrácené a dávali přednost uctívání Rozumu před ctěním Nejvyšší Bytosti. Jevili také žárlivost na Robespierrovu pověst a obavu před jeho mocí; tento byl rozhořčen nad jejich tajným odporem a překážkami, které kladli jeho vůli. Poslední pojal v té době úmysl potříti nejpodnikavější členy Hory, Talliena, Bourdona, Legendrea, Frérona, Rovièrea atd. i své soupeře z výboru.

Robespierre měl neobyčejnou moc k volnému používání. Nižší vrstvy lidu, které viděly revoluci v jeho osobě, podporovaly ho jako zástupce svých nauk a svých zájmů; ozbrojená moc Paříže, stojíc pod velením Henriotovým, byla pohotově k jeho rozkazům. Vládl v klubu Jakobínů, které přijímal a které vylučoval dle své chuti; všechna vynikající místa zaujímaly jeho stvůry; on sám utvořil soudní dvůr revoluční a novou obecní radu, dosadiv na místo generálního prokurátora Chaumettea národního návladního Payana, na místo Pache starostu Fleuriota. Ale jaký byl jeho cíl, když přiděloval hodnosti, které dávaly největší vliv lidem novým a když odlučoval se od výborů? bažil po diktatuře? chtěl jenom dojít ke své demokracii ctnosti zkázou toho, co zbývalo z nemravných Montagnardů a z buřičů ve výboru? Všechny strany ztrátily své vůdce: Gironda dvacet dva; obecní rada Héberta, Chaumettea, Ronsina; Hora Dantona, Chabota, Lacroixe, Camillea Desmoulinse. Ale, třeba krutě pronásledoval jejich vůdce, Robespierre starostlivě chránil massy. Hájl uvězněnou tříasedm-

desátka¹⁵³⁾ proti obviněním Jakobínů a nenávisti výborů; postavil se v čelo nové rady obecní; nebylo se mu již báti odporu pro své plány, ať byly jakékoli, leč se strany malého počtu Montagnardů a vlády konventu. A proti této dvojité překážce řídil svá úsilí v posledních chvílích své životní dráhy. Jest pravděpodobno, že neodlučoval vůbec republiky od své záštity, a že věřil, že zakládá obojí stejně na troskách ostatních stran.

Výbory bojovaly proti Robespierrovi svým způsobem. Pracovaly potají na jeho pádu, viníce ho ze samovlády. Vykládaly založení jeho kultu jako předzvěst jeho uchvatitelství; připomínaly jeho hrdé jednání dne 20. prairialu, vzdálenost, v které se sám umístil od samého národního konventu. Mezi sebou zvali ho Peisistratem¹⁵⁴⁾ a toto jméno šlo již od úst k ústům. Okolnost, v jiné chvíli bezvýznamná, dovolila jim, aby napadli ho způsobem skrytým. Jakási stařena, jménem Kateřina Theotová, hrála si na prorokyni v tajemném úkrytu, obklopena jsouc několika mystickými sektáři; zvali ji matkou boží; a věštila brzký příchod spasitele a obnovitele. U ní meškal také bývalý soudruh Robespierrovův ze shromáždění ústavodárného, kartuzián dom Gerle, který měl osvědčení občanské od samého Robespierra. Výbory, když vypátraly mystérie matky boží a její věštby, věřily, aneb předsíraly, že věří, že Robespierre užívá tohoto prostředku, aby získal fanatiky a ohlásil své povznesení. Změnily její jméno Théot v Théos, což znamená Bůh; a ve spasiteli, jehož prorokovala,

¹⁵³⁾ T. j. ony 73 poslance, girondinsky smýšlející, kteří v létě r. 1793 podepsali protest proti událostem z 31. května, začez 3. října byli zatčeni.

¹⁵⁴⁾ Opíraje se o přízeň obecného lidu založil si Peisistratos r. 560 př. Kr. v Athenách samovládu.

označovali dosti obratně Robespierra. Starý Vadier byl jménem výboru obecné bezpečnosti pověřen úkolem přednésti zprávu proti nové sektě. Postrádala zjištěných fakt a byla chytře sosnována: vinila zasvěcené v mystérie, obracela jich obřady ve směšnost, zaplétala do toho Robespierra, aniž ho jmenovala, a způsobila uvěznění fanaticů. Robespierre chtěl je zachrániti. Chování výboru obecné bezpečnosti ho hluboce pohněvalo, i mluvil s pohrdáním a rozhořčením o řeči Vadierově v klubu Jakobínů. Zakusil nový odpor ve výboru obecného blaha, který odepřel pronásledovati ty, které mu označil Robespierre. Od té doby neobjevil se již uprostřed svých společníků ve vládě, a účastnil se jen zřídka sezení konventu. Ale docházel pravidelně do klubu Jakobínů; a s tribuny tohoto klubu doufal, že zničí své nepřátele, jako to činil až posud.

Jsa od přírody smutný, podezřívavý, plný obav, stal se zasmušilejším a nedůvěřivějším. Nevycházel již, leč provázen jsa několika Jakobíny, holemi ozbrojenými, které zvali jeho osobní stráží. Záhy počal svá obviňování ve spolku lidovém: „Je nutno,“ pravil, „vyhnati z konventu všechny úplatné muže.“ To znamenalo obviniti přátele Dantonovy. Robespierre dal je stříci s nejprísnější starostlivostí. Každodenně slídíci, jsouce jim stále v patách, sledovali všechny jich pohyby, zpravovali ho o jejich podnicích, o jejich návštěvách a jejich slovech. Robespierre nenapadl jen Dantonisty v klubu Jakobínů; vystoupil proti samému výboru a zvolil k tomu den, kdy Barrère předsedal ve schůzi lidového spolku. Po odchodu ze schůze vracel se tento domů zbaven jsa odvahy. „Jsem syt lidí,“ pravil k porotci Villateovi. — „Jaký mohl být,“ ptal se ho tento, „jeho důvod, aby tě napadl?“ — „Tenhle Robespierre je nenasytný,“ na to znovu Barrère, „ježto neděje se

všechno, co on chce, je třeba, aby navázal styky s námi. Kdyby mluvil nám o Thuriotovi, Guffroi, Rovèreovi, Lecointreovi, Panisovi, Cambonovi, Monestierovi, o všech nohsledech Dantonových, snad bychom se dohodli; ať si žádá třeba i Talliena, Bourdona de l'Oise, Legendrea, Frérona... Ale Duvala, ale Audoina, ale Léonarda Bourdona, Vadiera, Voulanda, s tím není možno souhlasiti.“ Vydati členy výboru obecné bezpečnosti, to znamenalo napadnouti sebe samy. A tak drželi se pevně; vyčkávali útok, ačkoli se ho báli. Robespierre budil veliké obavy, ať již svou mocí, ať svými nenávisťnými záměry; na něm bylo, aby počal boj.

Ale jak se toho chopiti? Poprvé shledal se původcem spiknutí; až potud těžil ze všech hnutí lidových. Danton, Cordelieři spolu s předměstími způsobili 10. srpen proti trůnu; Marat, Hora a obecní rada vyvolali 31. květen proti Girondě; Billaud, Saint-Just a výbory přispěli ke zkáze obecní rady a k zeslabení Hory. Dnes zbýval Robespierre sám. Nemoha užiti přispění vlády, protože prohlásil se proti výborům, uchýlil se o pomoc k nižším vrstvám lidu a k Jakobínům. Hlavní spiklenci byli: Saint-Just a Couthon ve výboru, starosta Fleuriot a národní návladní Payan v obecní radě; předseda Dumas a místopředseda Coffinhal v soudu revolučním; velitel ozbrojené moci a lidový spolek. 15. messidoru,¹⁵⁵⁾ tři týdny po zákonu z prairialu a dvacet čtyři dni před 9. thermidorem, rozhodnutí bylo již pojata; v té době a pod tímto datem psal Henriot starostovi: „Příteli, budeš spokojen se mnou a se způsobem, jakým se chopím věci; jdiž, lidé, kteří milují vlast, snadno se dohodnou, aby obrátili všechny své kroky na prospěch věci obecné. Byl bych

¹⁵⁵⁾ 3. července.

chtěl, a chtěl bych ještě teď, aby tajemství podniku bylo ve dvou našich hlavách; není třeba, aby ničemové z toho co zvěděli. Pozdrav a bratrství.“

Saint-Just meškal za posláním u armády severní; Robespierre povolal ho co nejspěšněji zpět. Čekaje na jeho příchod, připravoval náladu v klubu Jakobínů. V lezení z 3. thermidoru¹⁵⁶⁾ stěžoval si do chování výborů a pronásledování vlastenců, které hájiti přísahal. „Nesmí už,“ pravil, „zbývati žádná stopa strany ani zločinu, ať je to kdekoli. Několik zlosynů poskvřňuje konvent; ale ten zajisté nedá se jimi utlačiti.“ Na to zavázal své soudruhy z Jakobínů, že podají své úvahy národnímu shromáždění. Sledoval tu postup z 31. května, 4. přijal deputaci departementu Aisneského, která přišla si k němu stěžovat do podnikání vlády, jichž byl vzdálen déle než měsíc. „Konvent,“ odpověděl jí Robespierre, „v postavení, v jakém jest; šířán jsa zkázou a nemaje sil, aby se z ní vyprostil, nemůže již zachrániti republiku; oba dva zahynou. Proskripce vlastenců přichází na denní pořádek. Co se mne týče, jednou nohou stojím v hrobě; v několika dnech tam vstoupím druhou. Ostatek je v rukou Prozřetelnosti.“ Byl trochu churav v té době, i přeháněl úmyslně svou slabost, své obavy a nebezpečí republiky, aby rozolnil vlastence a připoutal osud revoluce k svému vlastnímu.

V tom vrátil se Saint-Just od armády. Byl zpraven Robespierrem o stavu věcí. Předstoupil před výbory, jejichž členové přijali ho chladně; pokaždé, když tam vstoupil, přestali rokovati. Saint-Just, který z jejich mlčení, z několika uklouzlých slov, z neklidu a z nepřátelského vzhledu jich tváří pochopil,

¹⁵⁶⁾ 21. července.

že nesmí se ztrácet čas, nutil Robespierrea k činům. Jeho zásadou bylo napadati prudce a rychle. „Odvažte se,“ říkával, „hle, toť celé tajemství revolucí.“ Ale chtěl přimět Robespierrea k odvážnému kroku, který nebyl možný, neboť nutil ho, aby zasáhl své nepřátele ničeho netušící. Moc, kterou měl po ruce, byla síla revoluční a veřejného mínění, a ne síla organisovaná. Bylo třeba, aby spo-lehl na přispění konventu nebo obecní rady, aby použil zákonité moci vládní nebo mimořádného prostředku, povstání. Takový byl obyčej a tak bylo nutno, aby děly se státní převraty. Ani nebylo lze uchýliti se k povstání, leč po zamítnutí od shromáždění, sic jinak nebyla tu záminka k povstání. Robespierre byl tedy nucen vyvinouti útok v samém konventu. Doufal, že všeho dosáhne svým vli-vem, nebo postaví-li se mu proti svému obyčeji konvent na odpor, počítal, že lid, popuzený obecní radou, vzbouří se 9. thermidoru proti proskribovaným z Hory a výboru obecného blaha, jako se vzbouřil 31. května proti proskribovaným z Girondy a výboru dvanácti. Téměř vždy dle minulosti řídíme své chování a své naděje.

8. thermidoru dostaví se záhy do konventu. Vstoupí na tribunu a obviní výbory v řeči velmi umělé. „Přicházím hájit před vámi,“ praví, „vaší uražené autority a těžce poškozené svobody. Budu hájiti také sebe sama, nebudete tím nijak překvapeni nepodobáte se ani dost málo tyranům, které potíráte. Výkřiky uražené nevinności nepřičí se nikterak vašemu sluchu, a víte velmi dobře, že tato věc není ani dost málo vám cizí.“ Po tomto úvodu počne si stěžovati do svých osočovatelů; napadne ty, kteří chtějí zahubiti republiku výstřednostmi nebo mírností, ty, kteří pronásledují občany mírumilovné, a označí tím výbory; ty, kteří pronásledují pravé

vlastence, a označí tím Montagnardy. Připojuje se k záměrům, chování v minulosti a k mínění konventu. Připojí, že jeho nepřátelé jsou jeho vlastními. „Ah! co jsem, že zasluhuji si pronásledování, nenáleží-li tato k úplné soustavě jejich spiknutí proti národnímu konventu? Nezpozorovali jste, aby vás osamotili od národa, že rozhlásili, že jste diktátory, vládnoucími hrůzou a neuznávanými tichým hlasem Francouzů? Pro mne jaká je strana, ke které náležím? to jste vy sami. Jaká je to strana, která od počátku revoluce ničila strany a vyhubila tolik zrádců, požívajících důvěry? Hle, toť strana, pro kterou jsem se prohlásil a proti které všechny zločiny jsou spolčeny... Hle, je tomu nejméně šest neděl, co nemoha konati dobro a staviti zlo, byl jsem přinucen vzdáti se úplně své činnosti jako člen výboru obecného blaha. Bylo vlastenectví více chráněno? byly strany bázlivější? vlast šťastnější? Můj vliv se obmezoval v každé době na hájení věci vlasti před zastupitelstvem národním a před soudem veřejného mínění.“ Když se vynasnažil zaměnití při svou při konventu, Robespierre počne popuzovati konvent proti výboru myšlenkou o jeho neodvislosti. „Zástupci lidu, jest čas, abyste opět přijali hrdost a vysokomyslnost, která vám přísluší. Ne jste tu, abyste byli ovládáni, ale abyste vládli těm, kteří požívají vaší důvěry.“

Pokoušeje se získati shromáždění znovuzřízením jeho moci a koncem jeho poroby, obrátí se zároveň k mužům umírněným, připomínaje jim, že povinni jsou mu díky za záchranu třiasedmdesáti, a dává jim naději na návrat řádu, spravedlnosti a dobrotivosti. Mluví o změně soustavy finanční, jež všechno pohlcuje, jsouc plna břemen, o zmírnění vlády revoluční, o vedení její činnosti a o potrestání jejích věrolomných vykonavatelů. Konečně vy-

zývá lid, mluví o jeho potřebách, jeho moci, a po připomenutí všeho toho, co může působiti na konvent, i zájmu, i naděje, i strachu: „Řekněme tedy,“ připojí, „že jest tu nějaké spiknutí proti veřejné svobodě; že děkuje za svou sílu zločinné koalici, která osnuje pletichy v samém lůně konventu; že tato koalice má spoluvinníky ve výboru obecné bezpečnosti; že nepřátelé republiky postavili tento výbor naproti výboru obecného blaha a vztyčili tak dvě vlády; že členové výboru obecného blaha vstupují v toto spiknutí; že koalice takto utvořená hledí zničiti vlastence a vlast. Jaký je lék proti tomuto zlu? Ztrestání zrádců, obnovení úřadů výborů obecné bezpečnosti, očista tohoto výboru a podřízení jeho výboru obecného blaha; očista samého výboru obecného blaha; ustavení jednotné vlády pod svrchovanou mocí konventu; zdrcení všech stran tíhou svrchovanosti národa, aby vztyčena byla na jejich troskách moc spravedlnosti a svobody.“

Bez hlesu, bez pochvaly bylo přijato toto vyhlášení války. Ticho, s kterým vyslyšen byl Robespierre, trvalo dále ještě dlouho potom, když skončil. Na všech stranách nerozhodného shromáždění potkávaly se pohledy plné nepokoje. Konečně Lecointre z Versailles se ujal slova a navrhl vytištění této řeči. Tato žádost zavdala podnět k vzrušení, k rokování, k odporu. Bourdon z Oise byl proti vydání tiskem pro jeho nebezpečnost; došel souhlasu. Ale když Barrère dle svého dvojakého zvyku tvrdil, že všechny řeči je nutno uveřejniti, a když Couthon žádal, aby byla tato řeč rozeslána všem obecním zastupitelstvům republiky, konvent, znepokojený zdánlivou shodou dvou protichůdných stran, nařídil i vytištění i rozeslání.

Členové obou napadených výborů, kteří až dosud zachovali mlčení, vidouce porážku Hory a otřesení

většiny, poznali, že je čas k mluvení. Nejprvé Vadier políral řeč Robespierrovu a Robespiera sama. Cambon šel dále: Je čas, říci pravdu celou,“ zvolal; „jediný člověk rušil vůli národního konventu; tento muž, toť Robespierre.“ — „Je třeba strhnouti masku,“ doložil Billaud-Varennes, „ať zakrývá obličej kterýkoli; raději chci, aby má mrtvola sloužila za trum ctižádostivci, než abych stal se svým mlčením spoluvinníkem jeho zločinů.“ Panis, Bentaole, Charlier, Thirion, Amar napadli ho pořadem. Fréron vyzval konvent, aby zlomil neblahé jeho výborů. „Nadešla chvíle,“ pravil, „ke vzkříšení svobody mínění. Žádám, aby shromáždění odvolalo rozhodnutí, kterým přiděluje výborům právo dále zatknouti zástupce lidu. Kdo může mluvit svobodně, když bojí se žaláře?“ Ozvalo se několik pochvalných hlasů: ale ještě nenadešla chvíle úplného osvobození konventu; za vedení výborů bylo třeba přemoci Robespiera, aby tím snáze potom mohly býti zničeny výbory. A tak byla žádost Fréronova zamítnuta. „Ten, komu strach brání říci své mínění,“ pravil, hledě naň, Billaud-Varennes, „není hoden jména zástupce lidu.“ Pozornost byla znovu obrácena na Robespiera. Výnos, který nařizoval vydání tiskem, byl odvolán a konvent předal řeč k prozkoumání výborům. Tu pravil Robespierre, jenž překvapen byl tímto vášnivým odporem. „Jakže? Já odvážím se složit do rukou konventu pravdy, jež za nutný pokládám pro blaho vlasti, a řeč moje předává se k prozkoumání členům, které obviňuji!“ Odešel trochu znepokojen, ale doufaje, že opět zpět přivede konvent, který ukázal se kolísavým, aneb že ho vůbec podrobí s přispěním spiklenců z klubu Jakobínů a z obecní rady. Večer odebral se do klubu. Byl tam přijat s nadšením. Přečetl řeč, kterou právě shromáždění zavrhl, a Jakobíni zahrnuli ho po-

tleskem. I zpravil je na to o útocích, které byly naň namířeny, a pravil jim, aby je ještě více podnítil: „Jsem hotov, je-li toho třeba, vypítí pohár Sokratův.“¹⁵⁷⁾ — „Robespierre,“ zvolal jakýsi poslanec, „vypíji ho s tebou.“ — „Nepřátelé Robespierrovi,“ dokládá se se všech stran, „jsou nepřáteli vlasti; ať je jinenuje, zemrou!“ Během celé této noci připravoval Robespierre své stoupence na druhý den. Shodli se na tom, že shromáždí se na radnici a v klubu Jakobínů, aby byli pohotově pro všechny případy, zatím co on odebere se se svými přáteli do středu shromáždění.

Výbory sešly se také a rokovaly celou noc. Saint-Just objevil se mezi nimi. Jeho soudruzi pokusili se odvrátiti jej od triumvirátu; vyzvali ho, aby vyhotovil zprávu o událostech předešlého dne a jim ji předložil. Ale místo zprávy načrtl spis žalobní, který nechtěl s nimi sdělit, a pravil jim, opouštěje je: „Urazili jste moje srdce; jdu je otevřít před konventem.“ Výbory vložily všchnu svou naději na odvahu shromáždění a na sjednocenost stran. Montagnardi neopomenuli ničeho, aby způsobili tuto spásonosnou shodu. Obrátili se k nejvlivnějším členům pravice a Močálu.¹⁵⁸⁾ Zapřísáhali Boisy z Anglas a Duranda z Maillane, kteří stáli mu v čele, aby se připojili k nim proti Robespierrovi. Tito nejprve váhali; byli tak zděšeni mocí Robespierrovou, tak plni zloby proti Hoře, že dvakráte zamítli Dantonovy stoupence, aniž jich vyslechli. Konečně Dantonovci pokusili se o věc po třetí a tu pravice i Ro-

¹⁵⁷⁾ Největší mudřec starověký Sokrates byl r. 399 př. Kr. tehdejší demokratickou vládou v Athenách k smrti odsouzen pro falešná obvinění těch, kdo křivě pochopili jeho učení. Popravu podstoupil tím, že vypil podanou sobě číši jedu.

¹⁵⁸⁾ Viz str. 224. dílu I.

vina zavázaly se, že je budou podporovati. S obou stran tedy bylo spiknutí. Všechny strany shromáždění byly spojeny proti Robespierrovi, všichni spoluvinníci triumvirů byli hotovi prohlásiti se proti konventu. Za takového stavu věcí zahájeno sezení 9. thermidoru.¹⁵⁹⁾

Členové shromáždění odebrali se tam dříve než obyčejně. K půldvanácté procházeli se v kuloárech, podněcující se navzájem. Montagnard Bourdon z Oise obrátí se k umírněnému Durandovi z Mallaine, stiskne mu ruku a praví: „Oh! jak stateční lidé jsou muži z pravice.“ — Rovère a Tallien přiblíží se také a připojí svá přání k projevům Bourdonovým. V poledne spatří ode dveří sálu Saint-Justa vstupovati na řečniště. „Teď je čas,“ praví Tallien, i vejdou do sálu. Robespierre zaujme křeslo proti řečništi, bezpochyby, aby zastrašil svými pohledy své nepřátele. Saint-Just počne. „Nenáležím,“ praví, „k žádné straně. Budu je potírat všechny. Běh věcí chtěl, aby řečniště stalo se snad skalou Tarpejskou,¹⁶⁰⁾ pro toho, kdo přijde vám říci, že členové vlády opustili cestu moudrosti!“ Ihned Tallien přeruší prudce Saint-Justa a zvolá: „Žádný řádný občan nemůže zdržeti se slzí nad neblahým osudem, kterému vydána je věc obecná. Všude vidět jen rozpor. Včera jeden člen vlády odloučil se od ní, aby ji obvinil. Dnes druhý činí totéž. Ještě dále chtějí se napadati, stěžovati nehody vlasti, uvrhnouti ji do propasti. Žádám, aby zaslona byla úplně stržena!“ „Toť nutno! toť nutno!“ volá se se všech stran.

¹⁵⁹⁾ 27. července.

¹⁶⁰⁾ Se skály Tarpejské bývali v Římě královským a za starší republiky shazováni vlastizrádci a podobní provinilci.

Billaud ujme se tehdy se svého místo slova. „Včera,“ praví, „klub Jakobínů byl pln zjednaných lidí, protože nikdo neměl vstupního lístku; včera odhalen byl v tomto klubu záměr zardousiti národní konvent, včera viděl jsem muže, kteří chrlili nejhroznější potupy proti těm, kteří nikdy neuchýlili se od revoluce. Vidím v Hoře jednoho z těch mužů, kteří hrozili zástupcům lidu; hle, toť on!... „Ať ho zatknou! ať ho zatknou!“ voláno. Strážci konventu se ho ihned zmocnili a vedli před výbor obecné bezpečnosti. „Nadešel čas, říci pravdu,“ pokračoval Billaud. „Shromáždění špatně by posuzovalo události a postavení, v jakém jest, kdyby si zapíralo, že stojí mezi dvojí záhubou. Zahyne, je-li slábo.“ „Nikoli, nikoli, nezahyne!“ odpovídají všichni členové, zvedajíce se. Přisahají, že zachrání republiku; na tribunách se tleská a volá: „Sláva národnímu konventu!“ Přítel Robespierův Lebas žádá o slovo na obranu triumvirů; odeprou mu je, a Billaud pokračuje; napadne Robespiera, označí jeho spoluvinníky a vyličí jeho chování a jeho záměry na zmocnění se diktatury. Všechny zraky jsou na něho obráceny. Vzduchu jim dlouho pevným klidem; ale konečně nemůže se již udržeti a vymrští se na řečníště. Ihned ozve se křik: „Dolů s tyranem!“ a zabrání mu mluvit.

„Žádal jsem právě,“ praví v tom Tallien, „aby roztržen byl závoj. Pozoruji s radostí, že stržen jest úplně; spiklenci jsou odhaleni, záhy budou zničeni a svoboda bude slaviti vítězství! Viděl jsem včera sezení Jakobínů; chvěl jsem se o vlast! Viděl jsem, jak tvoří se armáda nového Cromwella, i ozbrojil jsem se dýkou, abych proklál mu hrud, nebude-li míti konvent síly, aby vznesl na něho žalobu!“ Vytasí svou dýku, mává jí před rozhořčeným shromážděním, žádá především uvěznění

Henriota, permanenci shromáždění, a dosáhne obojího za bouře výkřiků: „Sláva republice!“ Návodem Billaudovým usneseno také dáti zatknouti tři z nejodvážnějších spoluvinníků Robespierrových, Dumasa, Boulangera, Dufrèsea. Barrère postaví konvent pod ochranu ozbrojených sekcí; sepíše vyhlášku, která má být vydána k lidu. Každý navrhuje nějaké ochranné opatření. Vadier odvrátí jednu chvíli pozornost shromáždění od nebezpečí, která mu hrozí, znovu k záležitosti Kateřiny Théotové. „Neodvracejme otázku od vlastního bodu,“ praví Tallien. — „Budu již vědět, jak ji tam přivést znovu,“ vzkřikne Robespierre. — „Zabývejme se tyranem,“ na to v odvěť Tallien a napadne ho znovu ještě prudčeji.

Robespierre, který několikráte se pokusil mluvit, který vystupoval na schody řečniště a opět s nich sestupoval, jehož hlas byl stále ohlušován výkřiky „dolů s tyranem!“ a zvonkem, kterým předseda Thuriot zmítal bez ustání, Robespierre učiní poslední pokus ve chvíli ticha: „Naposledy,“ zvolá, „dáš mi slovo, předsedo vrahů?“ Ale Thuriot zmítá dále svým zvonkem. Robespierre obrátiv své zraky k tribunám, které zůstanou bez hnutí, obrátí se k pravici. „Muži čistí, muži ctnostní,“ praví jim; „k vám se uchyluji o přispění; udělte mi slovo, které vrahové mi odpírají.“ Žádná odpověď a nejhlubší ticho. Tu zdrcen vrátí se na své místo a klesne na své křeslo, vyčerpán jsa únavou a hněvem. Pěny jdou mu od úst, hlas jeho selhává. „Nešťastníku,“ praví mu jakýsi Montagnard, „krev Dantonova tě dusí!“ Žádost o jeho zatčení podpořována se všech stran. Robespierre mladší povstane. „Jsem právě tak vinen jako můj bratr,“ praví; „sdílím jeho ctnosti, chci sdílet jeho osud.“ — „Nechci se připojit k hanbě tohoto rozhodnutí,“ dodává Lebas, „žádám své zatčení.“ Shromáždění usnese se

jednomyslně na uvěznění obou Robespierů, Couthona, Lebase a Saint-Justa. Tento poslední, zůstav dlouho na řečništi pánem své tváře, sestoupil klidně na své místo; vydržel tam tuto dlouhou bouři, aniž zdál se jí zmaten. Triumvírové byli vydáni stráží, která je odváděla za všeobecných projevů souhlasu. Robespierre odcházel se slovy: „Je veta po republice; lupiči slaví své vítězství!“ Bylo půl šesté, sezení bylo přerušeno až do sedmi hodin.

Během tohoto bouřlivého zápasu spoluvinníci spiklenců sešli se v obecní radě a v klubu Jakobínů. Starosta Fleuriot, národní návladní Payan, velitel Henriot byli na radnici od poledne. Svolali vířením bubnů úředníky obecní, doufajíce, že Robespierre zvítězí ve shromáždění, a že nebudou potřebovat ani generální rady, aby se usnesli na povstání, ani sekcí, aby je udrželi. Několik hodin na to strážný konventu přišel naříditi starostovi, aby se dostavil před konvent vydat mu počet ze stavu Paříže. „Jdi povědět svým zlosynům, že rokujeme tu, abychom je vyhladili. Nezapomeň říci Robespierovi, aby byl kliden a neměl strachu!“ Jakmile dověděli se na radnici o zatčení triumvirů a o usnesení proti jejich spoluvinníkům, přikázáno zvoniti na poplach, zavřítí brány, svolati generální radu, shromáždití příslušníky sekcí. Dělostřelci dostali příkaz, aby odebrali se se svými děly k radnici, a výbory revoluční aby tam složily přísahu na povstání. Vysláno poselstvo do klubu Jakobínů, který již zahájil permanenci. Poslové obce byli tam přijati s frenetickým nadšením. „Klub bdí pro vlast,“ bylo jim odpověděno; „přisahal, že zhyne spíše, než aby žil pod zločinem.“ Současně se dohodli vzájemně, a byla postavena rychlá spojení mezi těmito dvěma středisky vzpoury. Henriot, aby podnítil k povstání lid, s pistolí v ruce pobíhal uli-

cemí v čele svého generálního štábu, volaje do zbraní! oslovuje lid a vyzýváje všechny ty, které potkával, aby se odebrali do obecní rady pro zachranu vlasti! Na této výpravě dva členové konventu ho zpozorovali v ulici Saint-Honoré. Vyzvali jménem zákona několik strážců, aby provedli příkaz zatčení; tito uposlechli, a Henriot byl veden v poutech před výbor obecné bezpečnosti.

Zatím na žádné z obou stran nebylo nic ještě rozhodnuto. Každá strana použila svých prostředků moci, konvent svých výnosů, obecní rada povstání; každá strana věděla, jaké by byly následky porážky, a to je učinilo tak činnými a tak rozhodnými. Úspěch byl dlouho nejistý; od poledne do půl šesté konvent měl vrch; dal zatknouti triumviry a v krátkce na to velitel Henriot stal se jeho vězněm. Byl tehdy sjednocen a obecní rada nesebrala ještě svých sil; ale od šesti do osmi hodin povstalci nabyli převahy a věc konventu již již byla ztracena. Během této doby nesvornost vládla v národním konventu, a obecní rada zdvojila své úsilí a odvalu.

Robespierre byl dopraven do Luxembourg, jeho bratr do Saint-Lazare, Saint-Just ke „Skotům“, Couthon do La Bourbe, Lebas do Conciergerie. Obecní rada, nařídívši nejprve správě vězení, aby jich nepřijímali, poslala obecní úředníky s oddíly vojska, aby je přivedli. Robespierre byl osvobozen první; vedli ho v triumfu na radnici. Jeho příchod uvítán byl s největším nadšením a bouří výkřiků, jako: „Ať žije Robespierre! smrt zrádcům!“ Krátce před tím Coffinhal odešel v čele dvou set dělostřelců, aby vyprostil Herniota, jenž byl držen ve výboru obecné bezpečnosti. Bylo sedm hodin, a konvent právě znovu zahájil sezení. Jeho stráž četla nejvýš celkem sto mužů. V tom přijde Coffinhal, vnikne do nádvoří, vpadne mezi výbory

a osvobodí Henriota. Tento odebere se na náměstí Carrousel, promluví k dělostřelcům, a dá namířiti jejich kusy na konvent.

Shromáždění rokovalo v té chvíli o svých nebezpečích. Dovíдалo se právě ráz na ráz o hrozných úspěších buřičů, o buřičských rozkazech obecní rady, o vyproštění triumvirů, o jejich přítomnosti na radnici, o zuření Jakobínů, o postupném svolávání revolučních výborů a sekcí. Bálo se, že bude co chvíli napadeno, když tu členové výborů vešli vyděšeni do jeho středu, prchající před pronásledováním Coffinhalovým. Dověděli se, že výbory byly přepadeny a Henriot osvobozen. Vzrušení bylo nesmírné při této zprávě. Chvíli na to Amar vstoupil chvatně a oznamoval, že dělostřelci z návodu Henriotova obrátili své kusy na konvent. — „O b č a n é,“ pravil předseda, pokrýváje se na znamení smutku, „ejhle, chvíle, a bychom umřeli na svých místech.“ — „Ano! ano! tu zemřeme!“ opětovali všichni členové. Ti, kdož zaujímalí tribuny, vyšli, volající: „Do zbraní! zažeňme zločince!“ a shromáždění postavilo odvážně Henriota mimo zákon.

Na štěstí pro ně Henriot nemohl dělostřelců přiměti ke střelbě. Jeho moc se obmezila na to, že vlekl je s sebou, zamířiv k radnici. Odpor dělostřelců rozhodl osud tohoto dne. Od té chvíle obecní rada, která již již slavila vítězství, viděla klesati svou věc. Když nezdařilo se jí přepadení ozbrojenou mocí, byla přinucena uchýliti se k pozvolnému postupu povstání. Těžiště útoku změnilo své místo, a záhy obecní rada neobléhala Tuileries, ale konvent vypravil se proti radnici. Shromáždění ihned postavilo spiklé poslance a obecní radu mimo zákon. Poslalo posly k sekcím, aby si opatřilo jejich příspěvní; jmenovala poslance Barrasa velitelem

ozbrojené moci, přidružila mu Frérona, Rovèrea, Bourdona z Oise, Férauda, Léonarda Bourdona, Legendrea, všechny rozhodné muže, a učinilo z výborů střed všeho podnikání.

Sekce shromáždily se na výzvu obecní rady k deváté hodině; většina občanů, ubírajíc se tam, byla znepokojena, nejista a zmateně zpravena o sporech konventu a obecní rady. Zástupci povstalců nutili je, aby se přidali k obecní radě, a aby vypravili své bataillony k radnici. Sekce obmezily se na to, že vyslaly tam své deputace; ale, jakmile dostali se v jejich střed poslové konventu, sdělili jim výnosy shromáždění a jeho vyzvání, a zpravili je o tom, že je tu vůdce a středisko pro spojení, již neváhaly. Jejich prapory dostavovaly se postupně před shromáždění; přišly přísahat, že budou je chrániti a táhly sálem za výkřiků nadšení a upřímné pochvaly. „Čas je drahocenný,“ pravil tehdy Fréron; „jest třeba jednati.“ Barras šel pro rozkazy výborů; vyrazíme proti rebellům. Vyzveme je jménem konventu, aby vydali nám zrádce, a odeprou-li, v prach proměníme tuto budovu.“ — „Vykročte hned,“ odpověděl předseda, „aby den nerozbřeskl se dříve, než padnou hlavy buřičů.“ Rozestavili několik praporů a několik kusů dělostřelby kolem shromáždění, aby je chránili před útokem, a vytáhli dvěma proudy proti obecní radě. Byla téměř půlnoc.

Spiklenci byli stále pohromadě. Robespierre, byv přijat výkřiky nadšení, sliby oddanosti a vítězství, byl připuštěn do generální rady s Payanem a Fleuriotem. Náměstí de Grève bylo naplněno lidem, bodáky, píkami a děly; aby mohli jednati, čekali příchodu sekcí. Přítomnost jejich zástupců a poslání zástupců obce v jich střed dávaly naději v jejich přispění; Henriot zodpovídal za všechno. Spiklenci

věřili v jisté vítězství; jmenovali výkonný výbor, připravovali odressy k armádám a sdělávali rozvrhy. Zatím ještě k půl jedné nedošla žádná sekce, žádný rozkaz nebyl dán; triumvirové byli stále ještě v poradě a davy na náměstí de Grève kolísaly již pro tolik váhavosti a nerozhodnosti. Šířila se tajemně a od úst k ústům pověst, že sekce prohlásily, že obecní rada jest postavena mimo zákon, že voje konventu jsou na pochodu. Nadšení tohoto ozbrojeného davu bylo již dost ochlazeno, když několik poslů národního shromáždění, kteří vysláni byli napřed, vklouzlo do jeho středu a jalo se volati: „Sláva konventu!“ Několik hlasů to opětovalo. I čtena byla vyhláška, která stavěla obecní radu mimo zákon; vyslechnuvše ji, všechny davy se rozprášily a zanechaly náměstí de Grève opuštěno. V krátkce na to objevil se Henriot se šavlí v ruce, aby podnítil jejich odvahu, a nenacházeje již nikoho: „Jak,“ volal, „je to možno? Ti bídáci dělostřelci, kteří mi zachránili život před pěti hodinami, teď takhle mě opouštějí!“ Vrátil se zpět; v té chvíli voje konventu dojdou, obklopí radnici, zaujmou v tichosti všechny východy a zdvihnou pokřik: „Sláva národnímu konventu!“

Spiklenci, vidouce, že jsou ztraceni, hledí uniknouti ranám nepřátel. Jeden z žandarmů jménem Méda, jenž vnikne první do sálu, kde byli shromážděni, střílí z pistole na Robespierra a roztrhne mu čelist. Lebas zabije se sám ranou z pistole; Robespierre mladší vrhne se z třetího patra a přežije svůj pád; Couthon skryje se pod stolem; Saint-Just vyčkává svůj osud; Coffinhal kárá Henriota ze zbabělosti, svrhne ho s okna do stoky a prchne. Zatím čtyř konventu vniknou na radnici, projdou opuštěnými sály, chopí se spiklenců, a nesou je

k místu národního shromáždění. Bourdon vstoupí do sálu, volaje: „Vítězství! vítězství! již veta po zrádcích!“ Zbabělý Robespierre jest tu,“ pravil předseda, „nesou ho na nosítkách, nechcete asi, aby vstoupil.“ — „Nikoli, nikoli!“ voláno, „na náměstí Revoluce s ním!“ Na chvíli byl složen ve výboru obecné bezpečnosti, než byl přenesen do Conciergerie. Tam položen na stůl, obličej znetvořený a krví zalitý, vydán na pospas pohledům, potupám, a zlořečením, viděl rozličné strany tleskati jeho pádu a svalovati naň všechny spáchané zločiny. Prokázal mnoho necitelnosti během svých smrtných bolestí. Byl dopraven do Conciergerie a na to předveden před soud revoluční, který zjistiv totožnost jeho a jeho spoluviníků, poslal je na popraviště. 10. thermidoru k páté hodině na večer vystoupil na káru popravenců uprostřed Henriota a Couthona, rovněž tak zamklých jako on. Jeho hlava ovázána byla zkrváceným plátnem, jeho obličej zsinálý a oko jeho téměř vyhaslo. Nesčetý dav tísnil se kolem káry, projevuje nejhluchnější a nejvýznamnější radost. Blahopřáli si navzájem, objímali se, zahrnovali ho kletbami, přistupovali blíže, aby ho lépe viděli. Žandarmové ukazovali na něho hrotem své šavle. On sám zdál se litovati davu. Saint-Just díval se na něj klidným pohledem; ostatní v počtu dvaadvaceti, byli sklíčení. Robespierre vystoupil poslední na popraviště; ve chvíli, kdy padla jeho hlava, tleskáno, a tento potlesk trval několik minut.

Jím skončila vláda hrůzy, ačkoli ve své straně nebyl nejhorlivějším stoupencem tohoto systému. Hledal-li nadvládu, po jejím dosažení mírnost jistě byla mu nezbytnou, a hrůza, která skončila jeho pádem, byla by stejně skončila jeho vítězstvím. Jeho záhuba zdála se nevyhnutelnou: neměl organisované síly; jeho stoupenci, ačkoli četní, nebyli seřazeni

v pluky; měl jen velikou moc veřejného mínění a hrůzy; a tak, nemoha přepadnouti svých nepřátel násilím, dle vzoru Cromwellova, hleděl je zastrašiti. Když toto se mu nezdařilo, pokusil se o vzbouření. Ale stejně jako konvent pomocí výboru nabyt odvahy, stejně sekce, počítající na odvahu konventu, prohlásily se proti buřičům. Dorážejíce na vládu, pobouřil shromáždění; pobouřiv shromáždění, rozvášnil lid, a toto spojení musilo ho zničiti. Konvent 9. thermidoru nebyl již jako 31. května rozdvojen, nerozhodný vůči pevné, četné a odvážné straně. Všechny strany byly sloučeny porážkou, neštěstím, proskripcí stále hrozící a musely se spojit v případě boje. Nebylo tedy v moci Robespierrově uniknouti porážce. Bylo v jeho moci neodloučiti se od výborů? o nic více. Na výši, k jaké on dospěl, člověk chce býti samotén; jest zžírán svými vášněmi, klamán svými nadějemi a osudem svým, dosud tak šťastným; a jakmile jednou válka vzplane, mír, pokoj, dělení moci není více možno než spravedlnost a milosrdenství, jakmile popraviště jsou jednou vytyčena. Tu je nutno padnouti tím, co vás dříve povzneslo; je nezbytno, aby muž strany a krveprolití zemřel na popravišti, jako dobyvatelé na bojišti.

KAPITOLA DESÁTÁ.

Od 9. thermidoru až do 1. prairialu roku III. (20. květen 1795), doby vzbouření a porážky strany demokratické.

Konvent po pádu Robespierrově. — Strana výborů, strana thermidoristů; její složení a její cíl. — Upadek strany výborů. — Obvinění Lebona a Carrier. — Stav Paříže; Jakobíni a předměstí se prohlásí pro bývalé výbory, zlatá mládež a sekce pro thermidoristy. — Billaud-Varennés, Collot-d'Herbois, Barrère a Vadier dáni v obžalobu. — Hnutí germinalové. — Vypovězení obžalovaných a několika Montagnardů, jejich stoupenců. — Povstání 1. prairialu. — Porážka strany demokratické; odzbrojení předměstí; nižší třída jest vyloučena z vlády, zbavena ústavy z r. 1793 a ztrácí svou hmotnou moc.

9. thermidor byl první den revoluce, kdy podlehl ti, kteří útočili. Dle toho znamení poznáme, že vzestupný pohyb revoluční dospěl k svému konci. Pohyb opačný musel počítati tohoto dne. Všeobecné vzbouření všech stran proti jedinému muži zajiště ukončilo porobu, v níž byly. Výbory přemohly samy sebe v Robespierrovi a vláda decemvirů ztratila kouzlo hrůzy, která byla podstatnou její moci. Výbory osvobodily konvent, který krok za krokem osvobodil republiku celou. Přes to doufaly, že pra-

covaly jen pro prodloužení vlády revoluční, kdežto většina těch, kteří je podporovali, měla cílem konec diktatury, neodvislost shromáždění a ustavení zákonitého řádu. Od druhého dne po 9. thermidoru byly tedy dvě protivné strany mezi vítězi, strana výborů a strana Montagnardů, která zvána byla stranou thermidoru.

Strana výborů zbavena byla poloviny svých sil; mimo ztrátu svého vůdce neměla již obecní rady, jejíž povstali členové, počtem dvašedesát, byli posláni na popravu, a která po své dvojí porážce pod Hébertem a Robespierrem nebyla již lépe znovu zřízena a postrádala vlivu. Ale tato strana podržela vedení záležitostí prostřednictvím výborů. Všichni její členové oddáni byli systému revolučnímu: jedni shledávali svou spásu jen v tom, jako Billaud-Varenne, Collot-d'Herbois, Barrère, Vadier, Amar; druzí báli se protirevoluce a ztrestání svých soudruhů, jako Carnot, Cambon, oba Prieurové z Marne i z Côte-d'Or atd. V konventu čítala k svým přívržencům všechny komisaře, vyslané nedávno s posláním, několik Montagnardů, kteří vynikli 9. thermidoru, a trosky strany Robespierrovy. Mimo shromáždění se k nim přidali Jakobíni; měla stále přispění třídy nižší a předměstí.

Strana thermidorová byla složena z největšího počtu členů konventu. Veškeren střed shromáždění a co zbývalo z pravice, připojilo se k Montagnardům, kteří vrátili se ze své bývalé krajnosti. Kóalice umírněných, Boissy z Anglas, Sieyès, Cambacérès, Chénier, Thibeaudeau, Barras, Bourdon z Oise, Rovère, Benta-bole, Dumont, oba Merlini, dala shromáždění nový ráz. Po 9. thermidoru počala upevňováním své vlády v konventu; záhy vnikla do vlády a konečně vyloučila z ní ty, kteří ji zaujímalí. Podporována jsouc tehdy veřejným míněním, shromáž-

děním, výbory, šla s otevřeným hledím k svému cíli; stíhala přední decemviry a jejich náhončí. Ježto měli mnoho stoupenců v Paříži, opírala se o mladé lidi proti Jakobínům, o sekce proti předměstím. Současně povolala zpět do konventu k svému posílení všechny poslance, které kdy výbor obecného blaha stihl proskripci, předně sedmdesát a tři, kteří protestovali proti 31. květnu, potom Girondiny, kteří přežili své odsouzení. Jakobíni se bouřili, zavřela jejich klub; předměstí způsobila povstání, odzbrojila je. Zvrátivši vládu revoluční, pomýšlela ustaviti jinou a dosaditi konstituci z roku III. řád věcí možný, liberální, pravidelný a trvalý za mimořádný a prozatímní stav, v němž byl konvent od svého prvního vystoupení až dosud. Ale to vše se vykonalo jen krok za krokem.

Obě strany změřily se záhy po svém společném vítězství. Soud revoluční budil obzvláště hluboký postrach. 11. thermidoru zastavili jeho činnost; ale Billaud-Varennes v témže zasedání způsobil, že odvolán výnos o zastavení činnosti. Tvrdil, že není vinníků mimo spoluvinníky Robespierrovy, a že, ježto většina soudců a porotců jsou lidé bez poskvrny, záleží na tom, udržeti je v jejich úřadech. Barrère navrhl výnos v tomto smyslu: pravil, že triumvirové ničeho nevykonali pro soud revoluční; že dokonce často se protivili jeho opatřením; že jejich jediná péče bývala umístiti tam své stvůry a dáti mu směr příznivý svým záměrům; naléhal na upevnění této vlády, na podržení v platnosti zákona o podezřelých, soudu revolučního, těch, kteří jej skládali, ba i Fouquier-Tinvillea.¹⁶¹⁾ Při tom jinému

¹⁶¹⁾ Za hrůzovlády dostali se v čelo nejzodpovědnějších úřadů namnoze lidé mravně zvrhlí, jejichž minulost znamená byla skutky nejhanebnějšími. Pravým typem této

všeobecný hluk vypukl ve shromáždění. Fréron čině se orgánem všeobecného pohoršení, zvolal: „Žádám, aby očištěna byla konečně země od této obludy a aby Fouquier šel do pekel smýt krev, kterou pro-lil.“ Přijato s potleskem a odhlasováno na Fouquiera vznést žalobu. Barrère přes to nepokládal se za poražena; zachovával ještě vůči konventu velitelskou řeč, které bývalý výbor užíval vždy s prospěchem; byl to zvyk a vypočítavost od něho, neboť věděl, že v ničem nelze tak snadno pokračovati, jako v tom, co se podařilo.

Ale politické chameleonství Barrèrea, jenž byl původu šlechtického, a před 10. srpnem royalistickým feuillantem, nesouhlasilo nikterak s používáním tohoto nepoddajného a velitelského tónu. „Kdo je,“ pravil Merlin z Thionville, „ten předseda Feuillantů, jenž troufá si nám zákon předpisovati?“ Sám zněla pochvala. Barrère byl zmaten, opustil řečníště a první nehoda výborů byla znamením jejich úpadku v konventu. Soud revoluční trval dále, ale s jinými členy, s jinou správou. Zrušen byl zákon z 22. prairialu; vloženo tolik zdlouhavosti, ochranných forem a mírnosti do rozsudků, jako kdysi přenáhlenosti a nelidskosti. Tento soud nesloužil již proti podezřelým z dřívější doby, kteří drženi byli ještě nějaký

doby je bezcitný Antonín Fouquier-Tinville, muž nevalně počestné minulosti, jehož Robespierre povýšil na návladního revolučního tribunálu. Jeho žalobné řeči vyznamenávaly se stejně cynickou stručností, jako jednotvárností v závěrečném návrhu, který vždy vyzněl jedním a tímž slovem: smrt. O jeho cynismu svědčí, že propůjčil se za žalobce na Robespierra, jemuž děkoval za svůj úřad, s touže řemeslnou chladnokrevností, se kterou dříve na pokyn tyranův posílal pod guillotinu na sta obětí jiných. Byla to poslední jeho veřejná žaloba, neboť za krátko, když byl v konventě přijat návrh Fréronův, octl se sám na lavici obžalovaných a konečně i na popravišti.

čas ve vězení za zmírnění jejich osudu, a kteří propouštění pomalu na svobodu dle postupu, jaký navrhl Camille Desmoulins, výborem milosti.

13. thermidoru zabývali se samotnou vládou. Scházelo mnoho členů ve výboru obecného blaha. Hérault ze Séchelles nikdy nebyl nahrazen; Jean-Bon-Saint-André a Prieur z Marne byli na cestách; Robespierre, Couthon, Saint-Just právě zahynuli. Na jich místo jmenováni Tallien, Bréard, Eschassériaux, Treilhard, Thuriot, Laloi, kteří svým vstoupením do výborů oslabili tam vliv starých členů. Současně reorganisovány oba výbory, které učiněny byly odvislejšími od shromáždění a méně odvislými od sebe navzájem. Výboru obecného blaha byly přiděleny záležitosti vojenské a diplomatické, a výbor obecné bezpečnosti měl ve svém oboru velikou policii. Ježto chtěli obmezením moci revoluční uklidniti horečku, která ji vznítila a ukrotiti pomalu lid, sloučili denní shromáždění sekcí v jedno jediné během dekadý, a zrušili denní mzdu čtyřiceti sous přiznanou nuzným občanům, kteří v nich byli přítomni.

Když byla 11. fructidoru pojata a provedena tato opatření, měsíc po pádu Robespierrovu, Lecointre z Versailles obvinil Billauda, Collota, Barrèra z výboru obecného blaha; Vadiera, Amara a Voulanda z výboru obecné bezpečnosti. Den před tím Tallien prudce vystoupil proti hrůzovládě a Lecointre byl povzbuzován ve svém útoku výsledkem, který způsobila slova Tallienova. Přednesl proti nim dvacet tři články obžaloby, vinil je ze všech opatření kruté tyrannie, která svalovali na triumviry, a nazval je pokračovateli Robespierrovými. Toto obvinění vneslo zmatek, do shromáždění a pobouřilo všechny ty, kteří podporovali výbory, nebo kteří nechtěli již rozporů v republice. „Kdyby zločiny,

které Lecointre nám vytýká,“, pravil Billaud-Varenne, „byly dokázány, kdyby byly tak věcné, jako jsou absurdní a chimérické, nepochybně nebylo by nikoho z nás, jehož hlava neměla by pádnouti na popravišti. Ale vyzývám Lecointra, aby dokázal doklady ospravedlňujícími, věrohodnými svědectvími jediný ze skutků, z nichž nás viní.“ Potíral články obžaloby Lecointrovy; vytýkal svým nepřátelům, že jsou lidé zkažení, pleticháři, kteří chtějí ho obětovati památce Dantona, nenáviděného spiklence, naděje všech bohaprázdných stran. „Co chtějí tedy, tito muži,“ pokračoval, „kteří jmenují nás pokračovateli Robespierrovými? Občané, víte, co chtějí? Ubití svobodu na hrobě tyrana.“ Obžaloba Lecointrova byla předčasná; konvent téměř celý prohlásil ji za utrhačnou. Obžalování a jejich přátelé oddali se výbuchům pohoršení nevázaného a dosud všemocného, neboť byli napadeni ponejprv; žalobce téměř oněměl zděšením, a byl málo podporován: a tak Billaud-Varenne a jeho stoupenci zvítězili tentokráte snadno.

Několik dní na to došla doba obnovení výborů z třetiny. Losem určení jako členové odstupující Barrère, Carnot, Robert Lindet ve výboru obecného blaha; Vadier, Vouland, Moyse Baile ve výboru obecní bezpečnosti. Povolání v ně byli thermidorovci; a Collot-d'Herbois právě jako Billaud-Varennes, vidouce svou slabost, podali svou demissi. Jedna věc přispěla ještě více ku zkáze jejich strany, bouříc prudce proti ní veřejné mínění: bylo to rozhlášení zločinů Josefa Lebona a Carrier, dvou z prokonsulů¹⁶²⁾ výboru. Byli poslání, jeden do Arrasu

¹⁶²⁾ V republikánském Římě byli v čele státu dva konsulové, volení na rok. Vysloužilý konsul nazýval se prokonsul, a nebylo-li proti jeho úřadování v uplynulém roce

a do Cambrai, na hranici ohroženou vpády; druhý do Nantů, na poslední mez války vendejské; vyznamenali své poslání nad jiné, rozvíjejíce ukrutnost povahy a rozměry tyranie, které ostatně jsou obvykly u těch, kteří nadání jsou vší mocí lidskou. Lebon, mlád, povahy dosti křehké, byl od přírody mírný. Na svém prvním poslání jednal vlídně; ale dostalo se mu výtek od výboru, i byl poslán do Arrasu s rozkazem, aby se tam ukázal trochu revolučnějším. Aby nezůstal za politikou výborů, jež neznala slitování, oddal se výstřednostem nejneslýchanějším: vmísil svévoli v ničení; měl po ruce vždy guillotinu, kterou zval svatou, a jeho společníkem byl kat, jenž jedl u jeho stolu. Carrier, maje více obětí k zasažení, převýšil ještě Lebona; byl popudlivý, fanatický, a od přírody krvežíznivý. Potřeboval jen příležitost, aby provedl všechno to, co obrazivost samého Marata nebyla by se odvážila sosnovati. Poslán na hranice vzbouřené země, od-suzoval na smrt všechno nepřátelské obyvatelstvo, kněze, ženy, děti, starce, dívky. Ježto popraviště nestačila, zaměnil soud revoluční společností vrahů, zvanou družinou Maratovou a guillotinu čluny se zahraditelnými otvory, na nichž utápěl ony oběti v Loire.¹⁶³⁾ Výkřiky o pomstu a spravedlnost zve-

oprávněných výtek, obdržel (opět na jeden rok) ve správu některou provincii. Nebyla-li tato vojensky ještě náležitě pokořena, náleželo arci k povinnostem prokonsulovým, aby tak učinil. Jeví se tudíž s tohoto hlediska dosti nepřipadným, nazývají-li se komisaři konventu, vyslaní do pobouřených území, prokonsuly; vysvětluje se však název ten horečkou, která se té doby ujala ve vládních kruzích francouzských, aby co nejvíce obnoveny bylo politické názvosloví římské. Také demokratickým republikám, které na ochranu svou vlastní při svých hranicích zakládala Francie, dávána jména starořímská.

¹⁶³⁾ Srovnej pozn. 146.

daly se po 9. thermidoru proti všem těmto zločinům. Lebon napaden byl první, protože spíše byl zvláště náhončím Robespierrovým; později došlo na Carrieru, který byl členem výboru obecného blaha, a jehož ohavných ukrutností neschvaloval ani sám Robespierre.

Ve vězeních pařížských byli devadesát čtyři obyvatelé z Nantů, upřímně oddaní revoluci, kteří hájili udatně své město při útoku Vendejských. Carrier dal je dopravit do Paříže jako federalisty. Neodvážili se vésti je před soud revoluční před 9. thermidorem; předvedli je v této době, aby odhalili pomocí jejich pře všechny zločiny Carrierovy. Nantští byli souzeni příležitostně neobyčejně slavnostně: jejich pře trvala téměř měsíc; veřejné mínění mělo dost času, aby se vyjádřilo důrazně, a když byli propuštěni, žádána se všech stran spravedlnost proti nantskému revolučnímu výboru a prokonsulu Carrierovi. Legendre obnovil žalobu Lecointrovu proti Billaudovi, Barrèrovi, Collotovi a Vadierovi, kteří byli velikomyslně hájeni Carnotem, Priurem a Cambonem, svými bývalými druhy, kteří žádali, aby připojeni byli k jejich osudu. Žaloba Legendreova neměla následků, a před soud postaveni jen členové nantského výboru revolučního; ale bylo znáti pokrok strany thermidorové. Tentokráte členové výboru nuceni byli ospravedlniti se a přes žalobu Legendreovu přešlo se prostě k dennímu pořádku, aniž prohlášena za utrhačnou, jako Lecointrova.

Přes to demokrati revoluční byli ještě velmi mocní v Paříži: jestliže ztratili obecní radu, soudní dvůr, konvent, výbory, zbýval jim ještě klub Jakobínů a předměstí. V klubu Jakobínů soustředila se jejich strana zvláště proto, aby se hájila. Carrier docházel tam neustále, a žádal je o přispění; Billaud-Varenne a Collot-d'Herbois docházeli tam rov-

něž; ale jsouce o něco méně ohrožení, ukázali se obezřelejšími. A také vytýkáno jim jejich mlčení. „Lev spí,“ odpověděl Billaud-Varenne; „ale jeho probuzení bude hrozné.“ Tento klub byl vyčištěn po 10. thermidoru, a blahopřál konventu jménem obrozených spolků k pádu Robespierrově a ke konci tyranie. V této době, poněvadž stíhání byli jeho vůdci a vězněno mnoho Jakobínů v departementech, přišel, „zjednat sluchu výkřiku bolesti, který rozléhal se na všech stranách republiky, hlasu potlačovaných vlastenců, hynoucích ve vězeních, odkudž právě vyšla aristokratie.“

Konvent, dalek jsa toho, aby hověl přání Jakobínů, zapověděl jim, aby zmařil jejich vliv, hromadné žádosti, pobočné kluby, písemné slyky spolku mateřského s ostatními spolky, a rozpustil takto pověstnou konfederaci klubů. Jakobíni, zamítnutí konventem, bouřili se v Paříži, kde byli dosud pány. Tehdy i thermidorovci svolali svůj lid, dovolávající se přispění sekcí. V témže čase Fréron volal mladé lidi do zbraně ve svém žurnálu *l'Orateur du Peuple* (naše asi „Hlasy Lidu“. Pozn. překl.) a postavil se v jejich čelo. Toto nové, nepravidelné vojsko zvalo se Fréronova zlatá mládež¹⁶⁴). Ti, kdož je tvořili, příslušeli všichni třídě zámožné a střední; přijali zvláštní kroj, který zván byl krojem obět-ním *costume à la victime*). Místo kazajky Jako-

¹⁶⁴) Zlatou mládeží (*jeunesse dorée*) nazývali se mladí lidé ze zámožných rodin pařížských, které Fréron zorganizoval proti stranám výstředním. Členové zlaté mládeže nevycházeli na ulici než s holí v ruce, neboť napadali nenáviděné Jakobíny i na místech veřejných. Německý dějepisec Ad. Schmidt ve svém díle o poměrech pařížských v revolučních letech 1789—1800 dovozuje, že jméno *jeunesse dorée* není souvěké, nýbrž vzniklo prý teprv r. 1824.

bínů nosili volný, u krku vystřižený kabát; měli střevíce hodně otevřené, vlasy na stranách volně splývající, vzadu podvázané stuhami zvanými *cadennettes*; byli ozbrojeni krátkými holemi s olověnou kulí. Část těchto jinochů a příslušníků sekci byla royalistická, část sledovala hnutí doby, jež bylo protirevoluční. Tato jednala bez cíle a bez ctižádosti, prohlašujíc se pro stranu nejsilnější, zvláště při té příležitosti, kde nejsilnější strana slibovala svým vítězstvím návrat řádu, jehož potřeba byla všeobecná; ona bojovala pod thermidorovci proti starým výborům, jako thermidorovci bojovali pod starými výbory proti Robespierrovi; čekala na vhodnou chvíli, aby mohla jednati na svůj vlastní vrub, což událo se po úplném pádu strany revoluční. V bouřlivých poměrech, ve kterých byly obě strany, s pocity strachu a záští, pronásledovaly se do krajností a napadaly se na ulicích s výkřiky: „Sláva konventu!“ nebo „Sláva Hoře!“ Zlatá mládež vítězila v Palais-Royal, kde byla podporována kupci; ale Jakobíni byli silnější v zahradě Tuilerií, která sousedila s jejich klubem.

Tyto šarvátky stávaly se každý den prudšími, a Paříž přeměnila se na veliké bojiště, kde osud stran závisel od zbraní. Tento stav nepořádku a války musel skončiti; a ježto obě strany byly rozníceny nadbytkem vášně a záští, než aby se mohly dohodnouti, bylo nutno, aby jedna zvítězila nad druhou. Thermidorovci byli na postupu a vítězství mělo jim náležeti. Den na to, kdy Billaud v lidovém spolku mluvil o procitnutí lva, velmi živé vzrušení zavládlo v Paříži. Chtěli vzítí útokem klub Jakobínů. Na ulicích voláno: „Veliké spiknutí Jakobínů! Jakobíni mimo zákon!“ a v této době souzen nantský revoluční výbor. Tento obhajoval se, svaluje na Carrieru krvavé rozkazy, které

prováděl, což vyvolalo v konventu zkoumání jeho chování. Carrierovi dovoleno bylo hájiti se, než vznesena naň obžaloba. Svaloval své ukrutnosti na ukrutnosti samotných Vendejských a na šílenou zběsilost válek občanských. „Když jsem jednal,“ pravil, „vzduch zdál se ještě ozývati se občanskými zpěvy dvaceti tisíc mučenníků, kteří opětovali volání „Sláva republice!“ uprostřed muk. Jak mohla lidskost, pohřbená v těchto strašných krisích, dáti průchod svému hlasu? Ti, kdož bouří se proti mně, co by byli učinili na mém místě... Zachránil jsem v Nantech republiku; žil jsem jen pro vlast, dovedu pro ni umříti.“ Z pěti set hlasujících čtyři sta devadesát osm prohlásilo se pro obžalobu, kterou oba ostatní připustili také, ale podmíněčně.

Jakobíni, vidouce, že od podřízených osob dochází na samy poslance, pokládali se za ztraceny. Pokusili se vzbouřiti lid, méně na obranu Carrieru než na podporu své strany stále více ohrožené. Ale byli zadrženi od zlaté čety a členů sekcí, kteří odebrali se na místo jejich schůzí, aby rozehnali klub. Rozvinul se dosti živý boj. Útočníci rozbili kamenným okna, vyvrátili dvěře a rozprášili Jakobíny po některém odporu. Tito stěžovali si v konventu do násilností, proti nim provedených. Rewbell, jemuž uloženo přednésti zprávu v tomto směru, nebyl jim nikterak nakloněn. „Kde organisovala se,“ pravil, „tyrannie? u Jakobínů. Kde našla své nohsledy a pacholky? u Jakobínů. Kdo zahalil Francii smutkem, vnesl zoufalství do rodin, naplnil republiku bastillami, učinil vládu republikánskou tak nenáviděnou, že by byl otrok shrbený pod tíží svých okovů odepřel tam žíti? Jakobíni. Kdo želí hrozné vlády, pod kterou jsme žili? Jakobíni. Nemáte-li odvahy vysloviti se v této chvíli, nemáte již republiky, protože máte Jakobíny.“ Konvent zastavil jich

činnost prozatímně, aby je vyčistil a zreorganisoval. Neodvážili se zničit je jedním rázem. Jakobíni, neuznávající tohoto výnosu, shromáždili se ozbrojeni na místě svých schůzí. Oddíl thermidorovců, který je již jednou obléhal, podnikl na ně útok. Obklopil klub za výkřiků: „Sláva konventu! Pryč s Jakobíny!“ Tito připravili se na obranu; opustili svá místa, volající „Sláva republice!“ zmocnili se vchodů a pokusili se o výpad. Z počátku zajali několik útočníků; ale záhy, podléhající přesile, opustili své místo, prošli řadami vítězů, kteří odzbrojivše je, zahrnuli je potupami, výsměchem, ano i ranami. Tyto protizákonné výpravy daly se se všemi výstřednostmi, které provázejí boje stran.

Zástupci konventu přišli druhého dne¹⁶⁵⁾ zavřít klub, zapečetit zápisy a papíry, a od té chvíle bylo po spolku Jakobínů. Tato lidová korporace potřísnila hanbou revoluci, ale napjala všechny její síly tehdy, když na odražení útoku Evropy vláda, vložena do rukou lidu, dala republice veškerou sílu obrany k použití; dnes již nemohla odporovati zavedení nového řádu věcí.

Situace byla změněna. Bylo nezbytno, aby svoboda nastoupila na místo diktatury. Kdyžtě záchrana revoluce byla provedena, záleželo na tom, posvětit její zásady a výsledky návratem k řádu zákonů. Moc bez mezí a neobyčejná, jako konfederace klubů, musela skončit porážkou strany, která ji udržovala a tato strana s poměry, které ji pozvedly.

Carrier, předveden před soud revoluční, byl souzen bez přerušení a odsouzen s většinou svých spoluvinníků.¹⁶⁶⁾ Mezitím, co byl ještě souzen, sedm-

¹⁶⁵⁾ 11. listopadu 1794.

¹⁶⁶⁾ 16. prosince 1794.

desát tři poslanci, kteří byli vyloučeni ze shromáždění pro svůj protest proti 31. květnu, byli zpět povoláni do jeho středu.¹⁶⁷⁾ Merlin z Douai žádal o jejich návrat ve jménu výboru obecného blaha. Jeho zpráva přijata byla s potleskem a třiasedmdesátka zaujala znovu svá místa v konventu. Těchto třiasedmdesát poslanců dovolávalo se pak zpětného povolání poslanců, kteří postaveni byli mimo zákon; ale narazila na živý odpor. Thermidorovci a členové nových výborů báli se, že by tím zdvihli spor proti revoluci. Mimo to báli se uvést novou stranu do konventu, tak již rozdvojeného, a přivést tam neusmířitelné nepřátele, kteří by proti nim mohli dobře provést reakci, podobnou té, která udála se proti starým výborům. A tak zamítli je příkře, a Merlin z Douai šel až tak daleko, že řekl: „Chceťe otevřítí bránu Templu?“ Tam totiž držen byl ve vězení mladý syn Ludvíka XVI. A Girondini vlivem následků 31. května byli mateni s royalisty. Ostatně 31. květen stál dosud mezi daty revolučními po boku 10. srpna, 14. července. Hnutí zpětné mělo ještě kus cesty před sebou, aby dosáhlo této doby. Republikánská protirevoluce vrátila se z 9. thermidoru 1794 k 3. říjnu 1793, ke dni uvěznění dyaceti dvou. Bylo nezbytno, aby po zvrácení Robespierra a výboru napadla Marata a Horu. K tomu při téměř geometrickém zpětném chodu hnutí lidového muselo uplynouti ještě několik měsíců.

Pokračovalo se v potírání vládní soustavy decemvirů. Vypovídací výnos proti kněžím a šlechticům, kteří tvořili dvě třídy proskribované pod Hrůzovládou, byl odvolán; zrušeno bylo maximum,¹⁶⁸⁾ aby znovu zjednána byla důvěra odstraněním tyran-

¹⁶⁷⁾ 8. prosince 1794.

¹⁶⁸⁾ 23. prosince 1794.

nie obchodní; pracováno horlivě k uvedení nejvelkomyšlnější svobody na místo despotické poroby výboru obecného blaha. Tato doba vynikla také neodvislostí novin, obnovením bohoslužeb křesťanských¹⁶⁹⁾ a vydáním statků, konfiskovaných federalistům za vlády výborů. Byla to úplná reakce proti vládě revoluční; dosáhla brzy Marata i Hory. Po 9. thermidoru chtěli postaviti nějaké veliké jméno revoluční proti jménu Robespierrovu a zvolili Marata. Přiznali mu pocty Pantheonu, jichž přidělení odpíral mu Robespierre během své všemocnosti. Ale tehdy napadena byla i ta nestvůra demagogická, na niž došla řada. Jeho poprsí bylo v konventu, v divadlech, na veřejných náměstích, v lidových shromážděních. Zlatá mládež rozbila je v divadle Feydeau. Hlasy odporu ozvaly se z Hory. Ale konvent rozhodl, že žádnému občanu nesmí se dostati poct Panthéonu, a jeho poprsí ženesmí býti umístěno v konventu dříve než deset let po jeho smrti. Poprsí Maratovo odstraněno ze zasedací síně. A ježto jitření v předměstích bylo příliš veliké, přišly sekce, obvyklá to posila shromáždění, defilovat před ním. Naproti Invalidům stál pahorek s velikým sousoším, představujícím Heraklea, drtícího saň. Sekce Obilní Zásobárny přišla se žádostí, aby bylo odstraněno. Z levice shromáždění ozvalo se několik hlasů odporu. „Tento obr,“ pravil jeden z členů, „toť obraz lidu.“ — „Vidím tam jen horu,“ odpověděl mu druhý; „a co je to hora, není-li to věčný protest

¹⁶⁹⁾ Úcta Nejvyšší Bylosti, kterou dal Robespierre prohlásiti za náboženství státní, nevžila se vlastně nikdy. Její obřady rázu téměř divadelního činily ji směšnou, hromadné prolévání krve, které se provádělo za hrůzovlády jejím jménem, zhnusilo ji. Velká část obyvatelstva francouzského byla uchváćena naprostým nevěrectvím.

proti rovnosti?“ Tato slova přijata byla potleskem; postačila, aby způsobila přijetí žádosti a vyvrácení pomníku vítězství a nadvlády jedné strany.

A tehdy povolání byli zpět proskribovaní členové konventu, od nějaké doby již bylo odvoláno postavení jejich mimo zákon. Isnard a Louvet psali shromáždění, aby znovu uvedeni byli ve svá práva. Vytýkány jim stále následky 31. května a povstání departementů. „Neučiním nikdy národnímu konventu,“ pravil Chénier, který mluvil v jejich prospěch, „tu křivdu, abych mu stavěl před oči přelud federalismu, z něhož odvážili se učinit hlavní článek obžaloby proti vašim soudruhům. Uprchli, řekne se; skryli se. Hle, toť tedy jejich zločin! Kéž by se bylo zlíbilo osudům republiky, aby tento zločin byl zločinem všech! Proč nenašly se úkryty dosti hluboké, aby dochovaly vlasti úvahy Condorcetovy a výmluvnost Vergniaudovu? Proč 10. thermidoru země pohostinná nevrátila světu onu četru energických vlastenců a ctnostných republikánů? Ale bojíme se plánů pomsty od těchto mužů roztrpčených neštěstím. Ve škole neštěstí naučili se naříkati nad bludy lidskými. Nikoli, nikoli, Condorcet, Rabaud-Saint-Étienne, Vergniaud, Camille Desmoulins, ti nežadají krvavých smírných obětí; a nebudou to hekatomby, jimiž upokojení budou duchové jejich!“ Levice zamítla návrh Chénierův. „Spějete,“ zvolal Bentabole, „k novému rozpoutání všech vášní. Napadnete-li povstání z 31. května, zvednete při proti osmdesáti tisícům mužů, kteří se ho účastnili.“ — „Střezme se,“ odpověděl Sieyès, „máští dílo tyrannie s dílem zásad. Když někteří muži, opírajíce se o podružnou autoritu s námi závodící, v osudných dnech 31. května a 2. června došli k tomu, že organisovali největší ze všech zločinů, to jistě nebylo dílo vlastenectví, ale zločin tyrannie; také

jste viděli od této doby ovládnutí konventu, podrobení většiny a menšinu předpisující zákony. Dosavadní zasedání dělí se na tři doby: až do 31. května potlačení konventu lidem; až do 9. thermidoru potlačení lidu konventem, jenž sám je zotročen; konečně od 9. thermidoru spravedlnost vládne, protože konvent nabyl zpět svých práv.“ Žádal povolání zpět všech členů proskribovaných jako záruku sjednocení ve shromáždění a spásy pro republiku. Merlin z Douai navrhl ihned jejich opětné vstoupení jménem výboru obecného blaha,¹⁷⁰⁾ a bylo vidět, kterak po osmnáctiměsíční proskripci zaujímá opět svá křesla dvaadvacet členů konventu, mezi nimiž byli Isnard, Louvet, Lanjuinais, Kervelegan, Henri la Rivière, le Réveillère-Lépeaux, Lesage, zbytky skvělé a nešťastné Girondy; spojili se se stranou umírněnou, která skládala se stále více z trosek rozličných stran. Staří nepřátelé, zapomínající svých záští a svého soupeření o vládu, protože měli tytéž zájmy a týž účel, spojili se. To byl počátek smíru mezi těmi, kdož chtěli republiku proti royalistům a uskutečnitelnou ústavu proti revolucionářům. V této době všechna opatření proti federalistům byla odvolána, a Girondini nastoupili vedení republikánské protirevoluce.

Zatím konvent, sveden jsa stoupenci reakce, upadl do přehánění spravedlnosti, chtěje všechno napravití a všechno potrestatí. Bylo by bývalo tak rozumno, jako bylo nesnadno, když vláda decemvirů byla zrušena, vyvolati zapomenutí minulosti a zavříti jícen revoluce, když vhozeno tam několik smírných obětí. Bezpečnost sama vede k smíření, a smíření samo umožňuje svobodu. Sledující znovu cestu, které hrůza spáchaných zločinů a záští z utrpě-

¹⁷⁰⁾ 8. března 1795.

ných strastí přirozeně dodaly rázu vášnivosti, provedli jen přemístění násilí. Až dotud obětováno měšťanstvo lidu, obchodníci spotřebitelům; a teď byl úplný opak. Peněžní lichva nastoupila na místo maxima a udavači ze střední třídy nastoupili po udavačích z lidu. Všichni ti, kteříúčastnili se vlády diktatorské, byli pronásledováni s nejkrajnějším rozhořčením. Sekce, které byly sídlem měšťanstva, žádali odzbrojení a potrestání členů revolučních výborů, složených ze sans-culottů. Zvedl se jediný všeobecný výkřik proti terroristům, jichž řady co den zvětšovány. Departementy obvinily všechny bývalé prokonsuly, a tak v zoufalství uvedena četná strana, které nebylo již se co báti, ježto neměla již moci, tím, že ohrožována rozsáhlými a věčnými útisky.

Strach před proskripcí a více jiných příčin připravovaly ji k revoltě. Nastala hrozná nouze. Práce a její produkty zmenšily se od doby revoluční, během níž třídy zámožné byly uvězněny a třídy chudé věnovaly se státní správě; zrušení maxima způsobilo prudkou krizi, již využili obchodníci a nájemci, napravující vysokými cenami potravin ztráty, které jim byly v předchozí době způsobeny. K zvětšení nesnází assignáty ztrácely úvěr a jejich hodnota klesala co den; bylo jich vydáno za více než osm miliard. Malá bezpečnost jejich záruky následkem konfiskací revolucionářských, které poškodily cenu statků národních; nedostatek důvěry měšťanů, obchodníků, atd., v trvání vlády republikánské, kterou považovali za prozatímní, to vše způsobilo klesnutí assignátů na skutečnou hodnotu nižší patnáctkrát než hodnota nominální. Byly přijímány nesnadno, a kovové peníze tím více byly ukrývány, čím více byly hledány a čím více klesaly peníze papírové. Lid, jemuž nedostávalo se potravin, ne-

moha ani koupiti si jich assignáty, octnul se v bídě; připisoval ji obchodníkům, nájemcům, vlastníkům půdy, vládě, a nevzpomínal bez lítosti, že nedávno měl chleba i moc pod výborem obecného blaha. Konvent ovšem jmenoval nouzový výbor, aby zásobil Paříž; ale tento výbor opatřoval den ke dni s mnohými obtížemi a velikými náklady patnáct set pytlů mouky, nezbytných k obživě tohoto ohromného města; a v lidu, který čekal v tlupách po celé půldne u dveří pekařů na libru špatného chleba, kterou podělován byl každý obyvatel, ozývaly se nářky s prudkým reptáním. Nazýval Boissy z Anglas, předsedu nouzového výboru, Boissy-Famine.*)

Takový byl stav zoufalého a fanatického lidu ve chvíli, kdy souzeni byli jeho bývalí vůdcové.

12. ventôse,¹⁷¹⁾ krátce po návratu posledních Girondinů, shromáždění rozhodlo, aby do vazby vzati byli Billaud-Varenne, Collot-d'Herbois, Barrère a Vadier. Jejich pře před konventem měla počítí 3. germinalu. 1. (20. března 1795), což byl den dekádní a den shromáždění sekcí, jejich stoupenci uchystali vzpouru, aby zabránili jejich postavení před soud; vnější sekce předměstí Saint-Antoine a Saint-Marceau byly jim oddány. A odtud zpola jako žadatelé, zpola jako buřiči vyšli, aby odebrali se před konvent žádat na něm chleba, Ústavu z r. 93. a svobodu vězněných vlastenců. Potkali několik mladých lidí, i uvrhli je do vodních nádržek v Tuileriích. Ale záhy rozšířila se zpráva, že konvent je ohrožen, že Jakobíni chtějí osvoboditi své vůdce, a zlatá četa, provázená asi pěti tisíci občanů z vnitřních sekcí, přišla rozprášit předměstské a konati

*) Famine = hlad.

Pozn. překl.

¹⁷¹⁾ 2. března 1795.

stráž shromáždění. Toto, upozorněno jsouc tímto novým nebezpečím, znovu prohlásilo na návrh Sieyèsův starý válečný zákon pode jménem zákona velké policie.

Ježto vzpoura ve prospěch uvězněných se nezdařila, byli předvedeni 3. germinálu¹⁷²⁾ před konvent. Vadier jediný nebyl přítomen. Jejich chování bylo zkoumáno velmi slavnostně: vytýkali jim, že utlačovali lid a podrobili konvent. Ačkoli nescházelo obžalobě důvodů, obžalovaní hájili se velmi obratně. Svalovali na Robespierra porobení shromáždění i své vlastní; ve příčině opatření provedených výborem a schválených konventem vymlouvali se na vášnivost doby, na obranu republiky a nutnost spásy. Jejich bývalí soudruzi vydali svědectví v jejich prospěch a chtěli jejich při učiniti svojí. Trosky Hory, zvané tehdy Crétois, živě je podporovaly. Devět dní již vedena byla jejich pře, a každé zasedání věnováno bylo jejich obviňování a jejich výslechu. Sekce předměstské byly ve velkém jitření. Srocování, která trvala od 1. germinálu, zmnohonásobnila se dne 12.¹⁷³⁾ a nová vzpoura vypukla za účelem přerušení soudu, kterému první nemohla předejiti. Buřiči, četnější tentokráte a odvážnější, pronikli stráž konventu a vnikli do jeho středu, majíce na svých kloboucích napsána tato slova: Chleba, Ústavu z 93., svobodu vlastenců. Veliký počet poslanců z Hory se prohlásil pro ně. Ostatní, zmateni uprostřed bouře a nepořádku tohoto vpádu lidu, čekali, až sekce vnitřní přijdou je osvobodit. Nekonal se žádná porada. Poplašný zvon, který byl odňat obecní radě po její porážce, a který byl umístěn na Tuileriích, kde zasedal konvent, zněl na

¹⁷²⁾ 23. března.

¹⁷³⁾ 1. dubna

poplach; výbor dal bít v bubny. V krátkém čase sešli se občané nejbližších sekcí, vykročili ve zbraních na pomoc konventu a osvobodili jej po druhé. Odsoudil k deportaci obžalované, kteří sloužili za záminku povstání, a rozhodl, aby vzato bylo ve vazbu sedmnáct členů Hory, kteří projevivše svou přízeň povstalcům, mohli býti považováni za jejich spoluvinníky. Mezi nimi byli Cambon, Ruamps, Léonard, Bourdon, Thuriot, Chasle, Amar a Lecointre, kteří od návratu Girondinů stali se opět Montagnardy. Nazítří deportovaní a zatčení vedeni byli na zámek Ham.¹⁷⁴⁾

Den 12. germinalu nerozhodl ničeho. Předměstí byla odražena, aniž byla přemožena; a aby strana některá skončila úplně, je třeba, aby rozhodná porážka odňala jí zbytek jejích sil a její důvěry. Po tolika otázkách rozhodnutých proti demokratům, zbývala jedna svrchované důležitosti, otázka ústavy. Od jejího provedení závisel vliv lidu nebo měšťanstva. Obhájci vlády revoluční drželi se ústavy demokratické z r. 93., která skýtala jim prostředky k opětnému získání moci, kterou ztratily. Jejich odpůrci pokoušeli se nahraditi ji ústavou, která by zabezpečila jejich panství, soustřeďujíc o něco více vládu a dávajíc jí v ruce střední třídy. Měsíc chystaly se obě strany k boji na tomto posledním bojišti. Ústava z roku 1793, byvši potvrzena lidem, nabyla tím značné výhody; taká napadána byla s nekonečnými

¹⁷⁴⁾ Někdejší zámek městečka Hamu na řece Sommě byl koncem XVIII. stol. proměněn ve státní vězení, do něhož vsazováni hlavně takoví političtí vězni, na nichž mnoho záleželo, neboť útěk z hradu, silně opevněného a položeného uprostřed močálovité, rašelinaté krajiny, byl velmi nesnadný. I ve století XIX. vězněno tam mnoho vynikajících osobností, od r. 1840 jmenovitě princ Ludvík Napoleon, pozdější císař Napoleon III.

opatrnostmi. Nejprve slíbili ji provéstí bez obmezení; na to jmenována komise jedenácti členů,¹⁷⁵⁾ aby připravila organické zákony, které měly umožniti její provedení; později odvážili se výtek proti ní, protože rozdrobovala moc a uznávala jen jediné shromáždění, odvislé od lidu až do té formace zákonů. Konečně poselstvo sekcí šlo až tak daleko, že nazvalo ústavu z r. 93. ústavou decemvorskou, diktovanou hrůzou. Všichni její stoupenci, jsouce pohoršení a plni obav, připravovali vzbouření, aby ji udrželi. Byl to nový 31. květen, stejně strašlivý jako prvý, který však, nemaje oporu všemocné obecní rady, nejsa řízen vrchním vůdcem, nemaje před sebou konvent ohromený a sekce vyděšený, neměl ani zdaleka téhož výsledku.

Spiklenci, poučení jsouce špatným úspěchem vzpour z 1. a 2. germinálu, neopomenuli ničeho, aby odpomohli svému nedostatku na organizaci a cíli. 1. prairialu (20. května), ve jménu lidu povstalého, aby obdržel chleba a zpět do byl svých práv, odhlasovali zrušení revoluční vlády, zavedení ústavy demokratické z r. 93.; sesazení tehdejších členů vlády a jich uvěznění, propuštění vlastenců na svobodu; svolání nejširších shromáždění na den 25. prairialu,¹⁷⁶⁾ svolání zákonodárného shromáždění, určeného k nastoupení na místo konventu, na den 25. messidoru;¹⁷⁷⁾ zastavení všelike moci, nepocházející z lidu. Rozhodli se utvořit nově obecní zastupitelstvo, jež by jim sloužilo za společné středisko; zmocniti se barrier, telegrafu, poplašného děla, poplašných zvonů, bubenníků, a neodpočinouti, dokud nezajistí živobytí, klid, štěstí,

¹⁷⁵⁾ 23. dubna 1795.

¹⁷⁶⁾ 13. června 1795.

¹⁷⁷⁾ 13. července 1795.

svobodu všech Francouzů. Vyzvali dělostřelce, žandarmy, pěší i jízdní čety, aby seřadili se pod praporem lidu, a vytáhli proti konventu.

Tento uvažoval v té chvíli o prostředcích, jimiž by zabránil povstání. Denní srocování, která vznikala při rozdělení chleba a pro jitření lidu, nedovolovala mu postřehnouti přípravy veliké vzpoury a učiniti opatření, aby se jí předešlo neb aby byla potlačena. Výbory přišly spěšně upozorniti na nebezpečí. Na místě prohlásil se permanentním, učinil Paříž zodpovědnou za bezpečnost zástupců republiky, dal zavřítí brány, postavil všechny vůdce srocování mimo zákon, povolal všechny občany ze sekci do zbraně a jmenoval, aby mohl se postavit jim v čelo, osm komisařů, mezi nimiž byli Legendre, Henri la Rivière, Kervelegan etc. Sotva odešli, když tu dolehl z venčí velký hluk. Jedna z vnitřních vrat byla právě vylomena a ženy vrhly se na tribuny s pokřikem: „Chleba a ústavu z 93.“ Konvent přijal je s pevným sebeovládáním. „Vaše křiky,“ pravil jim předseda Vernier, „nezmění ničeho v našem jednání, neuspíší ani o jedinou chvíli dovoz potravin, přispějí jen k jeho zdržení.“ Hrozná bouře výkřiků ohlušila hlas předsedův a přerušila jednání. I dali vyprázdniti tribuny. Ale povstalci z předměstí došli záhy až ke dveřím vnitřním, a nalezše je uzavřeny, bily do nich zdvojenými ranami sekery a kladiva. Dvěře povolily a vzbouřený dav vnikl do samého středu konventu.

Zasedací síň změnil se tehdy v bojiště. Vysloužilci a žandarmové, jimž svěřena byla stráž Shromáždění, volají do zbraně, poslanec Auguis se šavlí v ruce vrhne se v jejich čelo a nejprve docílí zatlačení útočníkův. Několik z nich dokonce zajato. Ale povstalci v četnějším počtu vrátí se útokem a vpadnou znovu do síně konventu. Poslanec Féraud vrazí

prudce dovnitř, pronásledován jsa povstalci, kteří vystřelí v sále několik ran z pušek. Namíří na Boissy z Anglas, který seděl na předsednickém křesle místo Verniera. Féraud vymrští se na tribunu, aby ho zakryl svým tělem: tam napaden jest ranami píky a šavle; klesne nebezpečně poraněn. Povstalci odvedou ho do chodeb, a zaměňujíce ho s Fréronem, useknou mu hlavu, kterou narazí na hrot píky.

Po tomto boji opanovali sál. Většina poslanců uprchla. Zbývali tu jen muži z Hory, a Boissy z Anglas, který klidný, s hlavou pokrytou, nepřístupný potupám, a hrozbám, protestoval stále jménem konventu proti násilnostem lidu. Přinesli před něj skrvácenou hlavu Féraudovu, i uklonil se s úctou před ní. Chtěli ho přinutiti, nasadivše mu píky na prsa, aby dal odhlasovati návrhy povstalců, a on stále kladl jim nejudatnější odpor. Ale členové Hory, kteří schvalovali vzpůuru, zmocnili se předsednického stolu, obsadili řečníště a odhlasovali uprostřed pochvalných projevů lidu, všechny články, obsažené v manifestu povstání. Poslanec Romme učinil se jejich orgánem. Jmenovali nadto výkonný výbor, složený z Bourbotta, Duroy, Duquesnoy, Prier a z Marne a vrchního velitele ozbrojené moci, poslance Soubra-ny. Takto připravovali návrat svého panování. Odhlasovali povolání svých nepřátel, demokratickou ústavu a opětné ustavení Jakobínů. Ale nestačilo jen napadnouti pro chvíli shromáždění, bylo třeba přemoci sekce; neboť jen s těmi mohl tu nastati boj.

Komisaři, vyslaní k sekcím, shromáždili je rychle. Prapory z Butte-des-Moulins, Lepelletier, Piques, Fontaine-Grenelle, které byly nejméně vzdáleny, zaujaly záhy náměstí Carrousel a hlavní ulice k němu vedoucí. Tu všechno nabylo jiné tvářnosti; Legendre, Kervelegan, Auguis, oblehli pořadem po-

vstalce v čele členů sekcí. Narazili nejprve na nějaký odpor. Ale brzy vnikli útokem bodáků do sálu, kde uvažovali ještě spiklenci, a Legendre zvolal: „Ve jménu zákona nařizuji občanům ozbrojeným, aby se vzdálili. Chvíli váhali; ale příchod praporů, které vstupovaly všemi vchody, je polekal, i opustili sál v nepořádném útěku. Shromáždění se doplnilo, sekcím vzdány díky a jednání znovu zahájeno. Všechna opatření přijatá v přestávce byla zrušena a čtrnáct poslanců k nimž potom připojeno čtrnáct jiných, byli zatčeni jako vinní tím, že organisovali povstání nebo že je schvalovali svými řeči. Tehdy byla půlnoc, a v pět hodin z rána vězňové byli již na šest mil od Paříže.

Přes tuto porážku předměstí nepokládala se za poražena, a nazítří vytáhla hromadně proti konventu se svými děly. Členové sekcí se dostavili k němu, aby jej hájili. Obě strany byly hotovy sraziti se; děla předměstí, která ústila na náměstí Carrousel, byla již namířena na zámek, když Shromáždění poslalo vyjednavatele k povstalcům. Vyjednávání zahájeno; zástupce předměstí, připuštěn byv před shromážděním, žádal nejprvé, co žádáno bylo den před tím, dokládaje: „Jsme odhodláni umřít na místě, které zaujímáme, spíše než ustoupiti v čem ze svých žádostí. Nebojím se ničeho; jmenuji se Saint-Légier. Sláva republice! Sláva konventu, je-li přítelem zásad takých, jak doufám.“ Přijali příznivě posla a bratřili se s předměstími, aniž jim připověděli něco určitého. Tato nemajíc již generální obecní rady, která by podporovala jejich rozhodnutí, ani velitele, jako byl Henriot, který by je držel ve zbraních až do chvíle, v níž jejich návrhy by byly schváleny, nešla dále. Ustoupila, dostavše ubezpečení, že konvent zabývá se s obzvláštní

péčí zaopatřováním potravin, a že vydá brzy organické zákony ústavy z r. 93. Toho dne bylo dobře viděti, že nestačí ještě nesmírná hmotná síla a dobře vytčený cíl ke zdaru; že třeba jest ještě vůdců a autority, která by podporovala povstání a která by je řídila. Byla již jen jediná moc zákonitá, konvent; strana, která jej měla pro sebe, zvítězila.

Šest demokratických Montagnardů, Goujon, Bourbotte, Romme, Duroy, Duquesnoy, Soubrany, byli předvedeni před vojenskou komisí. Předstoupili před ni s chováním pevným, jako mužové fanaticky oddaní své věci a téměř všichni prosí výstřednosti. Měli proti nim jen hnutí prairialové; ale toho bylo dosti v čase bojů stran, i byli odsouzeni na smrt. Probodli se všichni týmž nožem, který podával druh druhu, volajíce: „Sláva republice!“ Romme, Goujon a Duquesnoy byli dosti šťastni, že se zabili; tři ostatní byli vedeni na popraviště umírající a s jasnou ještě tváří.

Přes to předměstští, ačkoli zahnáni byli dne 1. prairialu a zamítnuti dne 2., podrželi ještě prostředky ke vzbouření. Událost daleko menší důležitosti než vzpoury předešlé, způsobila jejich úplnou zkázu. Byl odkryt vrah Fériaudův, odsouzen, a dne 4. prairialu, kdy měl býti popraven, podařilo se srocení lidu ho vysvoboditi. Ozval se jediný výkřik proti tomuto zločinnému útoku a konvent nařídil odzbrojení předměstských. Byli obklopeni všemi vnitřními sekcemi. Přichystali se sice k odporu, ale ustoupili a vydali některé ze svých vůdců, své zbraně a své dělostřelectvo. Strana demokratická ztratila své vůdce, své kluby, své úřady; zbývala jí již jen ozbrojená moc, která mohla ji vésti k získání všeho. Následkem své poslední porážky nižší třída byla úplně vyloučena ze státní správy: výbory revoluční, které tvořily její shromáždění, byly zru-

šeny; dělostřelectvo, které bylo jejím vojskem, bylo odzbrojeno; ústava z 93., jež byla jejím svodem zákonů, byla zrušena, a tu skončila vláda lidu.

Od 9. thermidoru do 1. prairialu¹⁷⁸⁾ bylo nakládáno se stranou Montagnardů jako se stranou Girondinů od 2. června do 9. thermidoru. Šestasedmdesát jejích členů bylo odsouzeno na smrt nebo dáno do vazby. Teď podstoupila sama osud, kterým zahrnovala kdysi druhou; neboť v čase vášní strany nedovedou se přizpůsobiti a nechtějí, leč se přemáhati. Jako Girondini, povstali, aby znovu dobyli moci, kterou ztratili; a podlehlí jako oni. Vergniaud, Brissot, Guadet, atd., souzeni byli soudem revolučním; Bourbotte, Duroy, Soubrany, Romme, Goujon, Duquesnoy, vojenskou komisí. Jedni i druzi umírali s toužou odvahou, což ukazuje, že v některých ohledech všechny strany sobě se podobají a jednají z týchž pohnutí, nebo, chcete-li, z týchž nutností. Od této doby střední třída přejala zevně vedení revoluce, a shromáždění bylo tak sjednoceno pod Girondiny, jako bývalo od 2. června pod Montagnardy.

¹⁷⁸⁾ 20. května 1795.

KAPITOLA JEDENÁCTÁ.

Od 1. prairialu (20. května 1795) až do 4. brumairu roku IV. (26. října), ukončení konventu.

Období válečné od 1793 až do 1794. — Postavení vojsk ke zprávě o 9. thermidoru. — Dobyti Hollandska; posice na Rýnu. — Basilejský mír s Pruskem; mír se Španělskem. — Přistání u Quiberonu. — Reakce opouští meze konventu a stane se royalistickou. — Vraždění revolucionářů na jihu. — Direktorská ústava z r. III. — Výnosy z fructidoru, které vyžadují nové volby dvou třetin konventu. — Rozvášnění royalistické strany v sekcích. — Její vzbouření. — Den 13. vendémiaire. — Jmenování výborů a direktorů. Konec konventu; jeho trvání, jeho ráz.

K pádu vlády diktátorské a strany Jakobínů přispěl zvláště zdar revoluce za hranicemi. Rostoucí vítězství republiky, k nimž přispěli zdatností svých opatření a svým nadšením, zvětšila nesmírně jejich moc. Byl to Výbor obecného blaha, který zmocniv se mocnou a obávanou rukou vnitřní Francie, odkryl zdroje pomoci, zorganizoval vojska, našel generály a vedl vítězství, která rozhodně zajistila vítězství revoluce vzhledem k Evropě. Postavení šťastnější nevyžadovalo již týchž námah. i bylo posláni výboru vyplněno, an vlastní úkol podobné diktatury jest zachrániti zemi a věc a zahynouti právě tím dílem

záchrany, které provedla. Události, vnitřní zabránily nám seznati v rychlosti podnět, který výbor obecného blaha dal armádám po 31. květnu, a výsledky, jichž tím dosáhl.

Hromadný odvod, který proveden byl během léta 1793. poskytl vojska Hoře. Vůdcové této strany vybrali brzy v podřízených řadách své generály na místo generálů girondinských. Těmito generály byli Jourdan, Pichegru, Hoche, Moreau, Kléber atd. Carnot stal se svým vstoupením do výboru obecného blaha ministrem války a vrchním štábním velitelem všech republikánských armád. Na místo sborů roztroušených a operujících s malou shodou v bodech osamocených postupoval mohutnými massami a soustředně k jedinému cíli. Počal metodu veliké války, kterou zkusil s rozhodným úspěchem u Watignies jako zástupce konventu. Toto důležité vítězství, k němuž i osobně přispěl, zahrnovalo spojené generály Clairfayta a prince koburského za Sambrou a zprostilo Maubeuge obležení. Během zimy z r. 1793 na 1794 stály obě armády proti sobě, aniž co podnikaly.

Na počátku válečného období pojaly obě plány vpádu. Armáda rakouská vrhla se na města na Sommě, na města Peronne, Saint-Quentin, Arras a ohrožila Paříž, kdežto armáda francouzská podnikla znovu dobytí Belgie. Plán výboru obecného blaha byl zcela jinak zosnován než široce pojatý záměr koalice. Pichegru vtrhl v čele padesáti tisíc mužů při armádě severní do Flander, opíraje se o moře a Šeldu. Na jeho pravém křídle dvacet tisíc mužů, jimž velel Moreau, táhlo na Menin a Courtrai. Generál Souham zůstal s třiceti tisíci mužů pod Lillem, aby chránil krajní pravé křídlo armády vpádu proti Rakušánům, kdežto Jourdan s armádou Moselskou zamířil na Charleroi přes Arlon a Dinan, aby spojil se s armádou severní.

Rakušané, napadeni byvše ve Flandrech a ohroženi jsouce v zádech Jourdanem, opustili velmi rychle své posice u Sommy. Clairfayt a vévoda z Yorku byli poraženi u Courtrai a Hooglèdu armádou Pichegruovou; „princ koburský u Fleurs¹⁷⁹⁾ armádou Jourdana, který právě dobyl Charleroi. Dva vítězni generálové dokončili rychle vpád do Nizozemí. Armáda anglo-hollandská ustoupila na Antverpy, z Antverp na Bréda, z Bréda na Bois-le-Duc, trpíc neustále porážky. Přešla Vaalu a vnikla do Holandska. Rakušané pokusili se marně uhájití Brusselu a Maëstrichtu: byli stíháni a poraženi armádou Jourdanovou, která po svém spojení dostala jméno armády Sambro-Mosské, a která nevpuštla jich za Roru, jako učinil Dumouriez, ale zahmala je za Rýn. Jourdan opanoval Kolín a Bonn a spojil se svým pravým křídlem s levým křídlem armády Moselské, která postoupila v zemi Lucemburskou a která ve spojení s ním obsadila Koblenc. Byl to všeobecný a smluvený pohyb všech armád francouzských, které postupovaly k toku Rýna. V době porážek Weissenburská linie byla prolomena. Výbor obecného blaha použil při armádě Rýnské opatření své různé politiky. Komisaři Saint-Just a Lebas svěřili vrchní velení Hoche-ovi, učinili hrůzu a vítězství znamením doby, a v krátce generálové vévoda Brunšvický a Wurmser byli zatlačeni z Hagenau na linii Lauterskou, a nemohouce se ani tam udržeti,

¹⁷⁹⁾ K neposledním zásluhám Carnotovým náleží, že se všemožně staral o praktické upotřebení všech tehdejších vědomostí technických pro účely vojenské. Vítězství Jourdanovo u Fleurus bylo valnou měrou umožněno tím, že Francouzové před bitvou shlédli postavení vojska rakouského s létacího balonu. Bylo to ponejprv, co vzduchoplavby užito bylo k podnikům válečným. Létací balon vynalezli bratři Montgolfiérové.

přešli Rýn u Filipburku. Špýru a Wormsu bylo znovu dobyto. Vojska republikánská všude vítězíci obsadila Belgie, část Hollandska na levém břehu Mosy a všechna města položená na toku Rýna mimo Mohuč a Mannheim, která byla těsně sevřena.

Armáda Alpská neučinila mnoho pokroků v této výpravě. Pokusila se vtrhnouti do Piemontu, ale nepodařilo se jí to. Na hranici španělské válka počala za neblahých znamení. Obě armády, východopyrenejská i západopyrenejská, slabé počtem a neuvyklé válce, byly neustále bity, a ucouvly, jedna pod ochranu děl perpignanských, druhá pod ochranu bayonnských. Výbor obecného blaha dosti pozdě už obrátil svou pozornost a snahy své k tomuto bodu, který nebyl mu nejnebezpečnější. Ale jakmile zavedl svůj system, své generály a svou organizaci do okou armád, stav věcí se změnil. Dugommier po mnohých úspěších zahnal Španěly z území francouzského a vnikl na poloostrov Katalonii. Moncey vpadl tam rovněž údolím Bastanským, u druhého přesmyku Pyrenejského a obsadil Saint-Sébastien a Fuentarabii. Koalice byla všude porážena a některé ze spojených mocností počaly litovati svého důvěřivého přistoupení.

Za těchto událostí došla k armádám zpráva o revoluci z 9. thermidoru. Byly úplně republikánské a bály se, aby pád Robespierřův nepřivlekl s sebou pádu vlády lidové: a tak nepřijali ji s horlivým uspokojením, jaké způsobila uvnitř Francie. Ale ježto armády podřízeny byly moci občanské, žádná z nich se nevzbouřila. Pokusy o povstání vojenské dály se jen od 14. července do 31. května,¹⁸⁰⁾ poněvadž, ježto vojsko bylo útočištěm poražených stran, vůdcové jeho měli při každé krizi výhodu prvenství politic-

¹⁸⁰⁾ T. j. od dobytí Bastilly do pádu Girondinů.

kého a vyslovovali se celým žarem otevřeného přesvědčení. Pod výborem obecného blaha naopak generálové nejslavnější neměli žádného vlivu politického a podléhali strašné kázní stran. S avě se třeba úplně na odpor generálům, konvent neměl mnoho práce s udržením armád v poslušnosti.

Krátce na to činnost výbojná rozšířila se na Hollandsko a poloostrov španělský. Spojené provincie napadl uprostřed zimy s několika stran Pichegru, který volal vlastence batavské k svobodě.¹⁸¹⁾ Strana kladoucí odpor místodržitelství podporovala vítězné snahy vojska francouzského, a revoluce vypukla v témž čase, kdy dobyto Leydenu, Amsterodamu, Haagu, Utrechtu. Místodržitel utekl se do Anglie.¹⁸²⁾ Jeho moc byla zrušena a generální stavovské shromáždění prohlásilo svrchovanost lidu a ustavilo republiku Batavskou, která sjednala těsný spolek s Francií, které postoupila smlouvou pařížskou z 16. května 1795 hollandské Flandry, Maëstricht, Venloo a příslušné k němu kraje. Plavba po Rýně, Šeldě a Mose byla otevřena oběma národnostem. Hollandsko svou zámožností vydatně přispělo k prostředkům pro pokračování války proti koalici. Toto důležité dobytí zbavilo současně Anglii veliké opory a přinutilo Prusko, ohrožené na Rýně a Hollandskem, uzavřítí v Basileji s republikou Francouzskou mír, k němuž jeho nehody válečné a záležitosti v Polsku nutkaly je již nějakou dobu.¹⁸³⁾

¹⁸¹⁾ Za dob římského císařství sídlili při dolním Rýně germánští Batavové. Jméno jejich přijala za svoje demokratická strana v Hollandsku, opírající se již dříve o Francii a vzpírající se dědičnému místodržitelství.

¹⁸²⁾ Princ Oranžský prchl v lednu 1795.

¹⁸³⁾ Prusko vedlo válku proti Francii velmi vlašně již od počátku r. 1793., poněvadž pozornost jeho měrou čím dále větší poutaly záležitosti polské. Ve spolku s Ruskem předsevzalo r. 1793 druhé dělení Polska a r. 1795 spolu

Sjednán byl také v Basileji dne 16. července mír se Španělskem, jež bylo poplašeno našimi úspěchy na svém území. Figueras a pevnost Rosas byly dobyty, a Pérignon postupoval Katalonií, zatím co Moncey, obsadiv Villa-Réal, Bilbao, Vittorii, táhl proti Španělům, kteří uchýlili se na hranice Staré Kastilie. Kabinet madridský žádal o mír. Uznal republiku Francouzskou, která vydala mu zpět dobytá území, a která výměnou dostala část San-Dominga,¹⁸⁴⁾ obsazenou Španěly. Obě armády pyrenejské, válce uvyklé, spojily se s armádou alpskou, která s touto

s Ruskem a Rakouskem tuto do nedávna ještě velmi rozsáhlou, leč uvnitř již od dvou století schátralou říši slovanskou docela vyhladilo, předsevzavši její dělení třetí a poslední. Okolnosti tyto pobízely Prusko k uspišení míru s Francií, který podepsán 5. dubna 1795. Basilejský mír měl pro Francii obrovskou cenu mravní, neboť v něm poprvé cizí stát uznal její republikánské zřízení.

¹⁸⁴⁾ San Domingo jest starší španělské pojmenování pro ostrov Haiti v amerických Antillách a vzniklo tím, že jméno osady San Domingo, založené již za časů Kolumbových, rozšířeno na celý ostrov. Jako jinde ve svých koloniích, řádili Španělé zle i na Haiti. Postupem času rozhodné většiny v obyvatelstvu ostrovním nabyli černí otroci, pracující na plantážích, a mišenci (mulati). Na krutém jejich postavení nezměnilo se nic, když r. 1697 západní díl ostrova Ludvik XIV. po vítězné válce se Španělskem získal pro Francii, neboť noví pánové nakládali s nimi stejně nelidsky jako staří. Teprv dekret ústavodárného shromáždění z r. 1790 přinesl francouzské osadě na Haiti samosprávu a všem obyvatelům bez rozdílu pleti rovná práva. Když bílí plantážníci zdráhali se ustanovení tato provést, vypuklo divé povstání černochoů a mulatů, jehož vůdce Toussaint l'Ouverture nestačil zabrániti hromadnému vraždění bělochů. Mír se Španělskem z r. 1795 zjednal sice Francii panství nad ostrovem celým a dočasné uklidnění, než Francie nepodržela této nové své kolonie dlouho, ač ji dopřála rozsáhlé samosprávy. Již v lednu r. 1801 prohlásil Toussaint l'Ouverture za souhlasu všeho černošského obyvatelstva neodvislost ostrova od Francie. L'Ouverture byl sice zajat a odvezen do Francie, kde zemřel, poněvadž však odboj

pomocí brzy vnikla do Piemontu a zaplavila Itálii, kdež jediné Toskánsko mělo smluvený mír s republikou dne 9. března 1795.

Tyto jednotlivé smíry a válečné nehody vojsk koaličních obrátily snahy Anglie a emigrace na jinou stranu. Vrátila se chvíle vhodná, aby opora protirevoluce zvolena byla uvnitř říše. V roce 1791, kdy shoda vládla ve Francii, royalisté všechno doufali od mocností cizích; dnes vnitřní nesváry a porážky Evropy nenechávaly jim jiných pramenů pomoci, než spiknutí. Nešťastné pokusy, toť přece známo, nikdy neodnámají naději poraženým stranám. Je tu jen vítězství, které unavuje a které vyčerpává, a to dříve či později vede zpět k vládě těch, kteří nepřestanou doufati a dovedou čekatí.

Události z prairialu a porážka strany Jakobínů byly rozhodnými pro hnutí protirevoluční. V této době reakce, která byla dříve vedena umírněnými republikány, stala se všeobecně royalistickou. Stoupenci monarchie byli ještě stejně rozdějeni jako od zahájení generálního stavovského shromáždění až do 10. srpna. Uvnitř bývalí stoupenci ústavy, kteří měli své středisko v sekcích a kteří skládali se ze zámožné střední třídy, rozuměli monarchii jinak, než absolutní royalisté. Chovali stále pocit soupeření a vzdálených zájmů, přirozený měšťanům proti privilegovaným. Sami absolutní royalisté nebyli sjednoceni: strana, která se bila uvnitř říše, málo sympatisovala s tou, která zapletla se s armádami Evropy. Ale mimo neshody, které byly mezi Vendejskými a vystěhovalci, byly i jiné mezi vystěhovalci dle doby, kdy opustili Francii. Přes to všichni tito

ostrova byl vydatně podporován od Angličanů, vzdal se r. 1803 Napoleon Bonaparte, tehdy první konsul republiky, záměru na jeho znovudobyti.

royalisté různých mínění dohodli se ke společnému útoku proti konventu. Vystěhovalci, kteří vraceli se od několika měsíců ve velkém počtu, přistoupili pod prapor sekci, doufajíce, že, zvítězí-li prostřednictvím střední třídy, domohou se své vlastní vlády; neboť měli vůdce a přesný cíl, čehož vůbec postrádali stoupeneci sekci.

Tato reakce nového rázu obmezila se nějaký. čas na Paříž, kde konvent, moc neutrální a mohutná, chtěl zabrániti stejně násilnostem a uchvatitelství obou stran. Ačkoli zničil nadvládu Jakobínů, přece potlačoval pomstychtivost royalistů. A tehdy největší část zlaté čety sřekla se jeho věci, tehdy buřiči v sekcích připravovali měšťanstvo na boj proti shromáždění a tehdy konfederace žurnalistů nastoupila na místo konfederace Jakobínů. Le Harpe, Richer de Serize, Poncelin, Tronçon de Coudray, Marchéna atd., učinili se hlasateli tohoto nového mínění, tvoříce t. zv. literární klubisty (clubistes lettrés). Činné, třeba nepravidelné čety této strany scházely se v divadle Feydeau, na boulevardu „des Illiens“, v Palais-Royal, a podnikaly honbu na Jakobíny, zpívajíce „Procitnutí lidu.“¹⁸⁵⁾ Slovo proskripce bylo v těch časech označení terroristou, pomocí jehož mohl řádný občan s dobrým svědomím beztrestně zabíti revolucionáře. Třída terroristů šířila se dle libosti vášní nových reakcionářů, kteří nosili účes obětní, a kteří nebojíce se již veřejně vyznati své záměry, přijali šedivý kroj s výložky, límec černý nebo zelený, kroj Chouanů.¹⁸⁶⁾

¹⁸⁵⁾ »Procitnutí lidu proti terroristům« byl název velmi oblíbené písně t. zv. zlaté mládeže z r. 1795.

¹⁸⁶⁾ Chouans přezdívalo royalistickým povstalcům v Bretagní. Jméno dostalo se jim r. 1793 po náčelníku jejich Cottureauovi, řečeném Chouan. První družina, kterou sebral, sama si říkala Chouannerie.

Ale tato reakce byla daleko bouřlivější v departementech, kde žádná moc nemohla zakročiti, aby zabránila krvavé srážce. Byly tu jen dvě strany, jedna, která vládla, a druhá, jež trpěla pod Horou. Třída střední mezi nimi byla řízena střídavě royalisty a demokraty. Tito předvídažce strašlivou odplatu, již by byli vydáni, podlehnouce, drželi se, pokud jen mohli; ale jejich porážka v Paříži vlekla za sebou jejich pád v departementech. I bylo zřízení tehdy pronásledování stran podobná popravám prokonsulů výboru obecného blaha. Zvláště jih byl vydán hromadnému vraždění a projevům osobní pomsty. Ustavily se společnosti Ježíšovy a společnosti Slunce, které byly svým zřízením royalistické a které mstily se hroznými ukrutnostmi. V Lyonu, v Aix, v Marseille vraždění ve vězeních ti, kteří účastnili se vlády předešlé. Téměř celý jih měl svůj den 2. září. V Lyonu po prvních vražděních revolucionářů členové společnosti pořádali honbu na ty, kteří nebyli ve vazbě, a kdykoli napadli někoho z nich, beze všech okolků, jen se slovy: „Hle m a t a v o n“ (takto je nazývali), zabíjeli je a házeli do Rhône. V Tarasconu shazovali je s výše věže na skálu, jejíž úpatí končilo v Rhônu. Během této doby hrůzy v opačném směru a této všeobecné porážky revolucionářské strany Anglie a emigrace podnikly odvážný pokus v Quiberonu.

Vendejští byli vyčerpáni řadou porážek; ale nebyli úplně podrobeni. Přes to jejich ztráty, stejně jako nesváry jejich dvou hlavních vůdců Charettea a Stoffletta oslabily je značně. Charette dokonce souhlasil s vyjednáváním s republikou a jakýsi smír byl uzavřen v Jusnay mezi ním a konventem.¹⁸⁷⁾ Makýz de Puisaye, muž podnikavý, ale lehkovážný,

¹⁸⁷⁾ 15. února 1795.

schopný spíše k intrikám než k rozsáhlým plánům stran, měl v úmyslu nahraditi povstání Vendejské téměř již vyhaslé povstáním v Bretagni. Po podniku Wimpfenově, při němž Puisaye měl velení, byly již v Calvadosu a v Morbihanu roty Chouanů, skládající se ze zbytků stran, z dobrodruhů, zbavených svých míst a z odvážných podloudníků, které podnikaly sice menší výpravy, ale které nemohly vésti války jako Vendejští. Puisaye uchýlil se k Anglii o posilu pro rotu chouanské: dával jí naději na všeobecné vzbouření v Bretagni a odtud v ostatní Francii, vylodí-li jádro armády, zásobu střeliva a pušek.

Britské ministerstvo, sklamáno koalicí, nežádalo si nic lepšího, než způsobiti nová nebezpečí republice, doufajíc, že tím vzpruží odvahu Evropy. Pověřilo Puisaye svou důvěrou, uchystalo na jaře 1795 výpravu, již účastnili se nejzdatnější vystěhovalci, mnoho bývalých námořních důstojníků a všichni ti, kteří syti jsouce úlohy vyhnanců a strasí života bludného, chtěli naposledy zkusiti štěstí. Loďstvo anglické složilo na poloostrově Quiberonu patnáct set vystěhovalců a šest tisíc zajatců republikánských, kteří přidali se k emigraci, aby mohli se vrátiti do Francie; šedesát tisíc pušek a úplnou výzbroj pro armádu čtyřiceti tisíc mužů. Patnáct set chouanů přidalo se k vyloděné armádě, která záhy napadena byla generálem Hochem. Podařilo se mu ji zaskočiti; zajatci republikánští, kteří byli v jejich řadách, opustili ji, i byla přemožena po velmi prudkém odporu. V zápase na život a na smrt s poraženými bylo nakládáno, jakoby byli postaveni mimo zákon, i vraždění bez milosti. Jejich ztráta byla hlubokou a nezhojitelnou ranou pro emigraci.

Když sklámaly naděje, kladené ve vítězství Evropy, v pokroky povstání a v pokus vystěhovalců, uchýlili se k nespokojeným sekcím. Doufali, že způ-

sobí protirevoluci pomocí nové ústavy, schválené konventem 22. srpna 1795. Tato ústava byla sice dílem umírněné strany republikánské. Ale, ježto vracela vliv třídě střední, vůdcové royalistů doufali, že s její pomocí snadno dostanou se ve sbor zákonodárný a ve vládu.

Tato ústava byla nejdokonalejší, nejliberálnější a nejprozíravější, jaká kdy byla zavedena neb navržena; byla výsledkem šesti let zkušenosti revolucio-nářské a zákonodárné. Konvent pocítoval v této době potřebu organisovati moc a uklidnit lid, na rozdíl od prvního shromáždění, které znalo následkem svého postavení jen potřebu oslabiti moc královskou a vzbouřiti národ. Všechno již sevšednělo od trůnu až k lidu: bylo třeba dnes žíti v obnovování a znovu zavéstí veškeren řád, leč při tom ovšem uchovati též národu značný vliv politický. A to učinila nová ústava. Vzdálila se málo, pokud se týče provádění svrchované moci, od oné z r. 1791; ale lišila se od ní značně ve všem, co vztahovalo se k vládě. Moc zákonodárnou svěřovala dvěma sborům: radě pěti set a radě starších; moc výkonnou pětičlennému direktoriu. Znovu zavedla oba stupně volby, určené k upravení vlivu lidu a k vytříbenějšímu výběru, než při volbách přímých. Moudré, ale obmezené podmínky vlastnictví, aby, kdo mohl se státi členem prvotních nebo volitelských shromáždění, vrátily politický vliv střední třídě, k níž bylo nezbytně nutno vrátiti se po vyhoštění lidu a odstoupení od ústavy z r. 93.

Aby předešlo se despotismu nebo zotročení jediného shromáždění, chtěli někde zříditi moc k jeho rozpuštění nebo hájení. Rozdělením sboru zákonodárného na dvě rady, které měly též původ, totéž trvání, a jehož funkce pouze se lišily, dosáhlo se dvojího cíle, že nebyl poplašen lid zřízením aristo-

kratickým, a že přispělo se k lepšímu útvaru vlády. Rada pěti set, jejíž členové nesměli být mladší třiceti let, měla jediná právo navrhovati a projednávatí zákony, jichž připuštěním nebo zamítnutím byla pověřena rada starších, složená ze dvou set padesáti členů, aspoň čtyřicetiletých.

Aby vyloučena byla ukvapenost v opatřeních zákonodárných a aby nebylo vynuceno ve chvíli lidového hnutí potvrzení rady starších, tato rada směla se rozhodovati teprve po trojím čtení, jež určeno ve lhůtách nejméně pětidenních. V případě naléhavém byla zproštěna této formality; ale o naléhavosti rozhodovala sama. Tato rada jednala hned jako moc zákonodárná, když neschvalujíc zásadně nějakého opatření, použila formule: rada starších nemůže přijmouti; hned jako moc konservativní, když uvažujíc o něm jen dle jeho vztahů zákonitých, pravila: Ústava nepřipouští. Zavedeny byly poprvé doplňovací volby i určeno obnovení rad z poloviny vždy po dvou letech, aby se zamezil vstup celé masse zákonodárců, kteří přicházejí s nesmírnou touhou po novotách a mění náhle ducha shromáždění.

Moc výkonná oddělena byla od rad a nebyla již v rukou výborů. Báli se ještě příliš monarchie, než aby jmenovali presidenta republiky. Ispokojili se tím, že utvořili direktorium o pěti členech, volené radou starších na návrh rady pěti set. Direktori mohli býti radami postaveni před soud, ale nesměli býti jimi odvoláni. Dali jim výkonnou moc všeobecnou a neodvislou; ale chtěli také, aby jí nezneužívali a zvláště, aby příliš velký zvyk moci nesvedl jich k uchvatitelství. Měli ve své moci řízení ozbrojené moci a financí, jmenování hodnostářů, vedení vyjednávání; ale nemohli ničeho konati sami o sobě; potřebovali ministrů a generálů, za jichž

chování byli zodpovědní. Každý z nich předsedal po pět měsíců, a měl po tu dobu právo podpisovati a pečeti. Každoročně mělo se direktorium obnovovati z pětiny. Úděly moci královské z r. 1791 byly, jak viděti, rozděleny mezi radu starších, která měla právo veta, a direktorium, jež mělo moc výkonnou. Direktorium dostalo stráž, národní palác Luxembourg¹⁸⁸⁾ za sídlo, a jakousi civilní listinu. Rada starších, určená k tomu, by zamezovala vybočování zákonodárné moci z mezí, byla opatřena prostředky k potlačení uchvatitelských snah direktoria: mohla změnit sídlo rad i vlády.

Prozíravost této ústavy byla nesporná; předcházela všem násilnostem lidu, přehmatům moci, a odvracela předem všechna nebezpečí, na která upozornily rozličné krise revoluce. Jistotně, mohla-li vůbec nějaká ústava zapustiti kořeny v této době, byla to ústava direktorská. Znovu přiváděla k platnosti moc, dovoľovala svobodu a poskytovala všelikým stranám příležitost k míru, zaujme-li každá z nich bezelstně, nemysliv již na výhradní nadvládu a spokojujíc se právem obecným, své pravé místo ve státě. Ale netrvala déle než ostatní, protože nemohla upevniti řád zákonný přes odpor stran. Každá z nich bažila po vládě, aby mohla uplatnit svůj system a své zájmy, a na místo vlády zákona kleslo se ještě zpět pod vládu moci a státních převratů. Kdyžť strany nechtějí skončiti revoluci — a ty, které nedostanou se k veslu, nechtějí tomu nikdy — ústava, ať je sebe lepší, toho nedokáže.

¹⁸⁸⁾ Luxembourg, jehož se od r. 1791 užívalo za státní věznicí, jest jeden z nejhádernějších paláců pařížských. Chová bohaté poklady umělecké a obklopen je nádherným parkem. Pochází z prvních let stol. XVII. a jméno jeho jest odtud, že byl zbudován na místě bývalého hradu vévod lucemburských.

Členové komisse jedenácti, kteří přede dny prairialu neměli jiného úkolu, než připravovati organické zákony ústavy z r. 93 a kteří po těchto dnech vypracovali ústavu z r. III., stáli v čele strany konventu. Tato strana nebyla ani bývalá Gironda, ani bývalá Hora. Neutrální jsouc až do 31. května, podrobena jsouc až do 9. thermidoru, nastoupila v držení vládní moci od této doby, poněvadž dvojí porážka Girondinů a Montagnardů nechala ji příliš silnou. K ní přidali se mužové ze stran nejkrajnějších, kteří počali směs. Merlin z Douai byl představitelem té části této massy, která ustoupila okolnostem, Thibeaudeau části, která zůstala nečinnou, a Dantonu částí odvážné. Tento poslední prohlásil se proti všem převratům státním, od zahájení shromáždění, i proti 21. lednu, i proti 31. květnu, poněvadž chtěl vládu konventu bez násilných skutků stran. Po 9. thermidoru káral rozvášnění, jež vypuklo proti vůdcům revoluční vlády, jehož obětí byl jako jeden ze sedmdesáti tří. Domohl se velkého vlivu zároveň, jak se postupovalo k zákonité vládě. Jeho osvícená oddanost revoluci, jeho vznešená neodvislost, umírněnost jeho myšlenek a jeho nezvratná stálost učinily ho jedním z nejvlivnějších činníků této doby. Byl hlavním původcem ústavy z roku III, a konvent ho pověřil spolu s několika jinými ze svých členů obranou revoluce v krizi v měsíci vendémjairu.

Reakce pokračovala stále dál; byla nepřímou podporována členy pravice, kteří od počátku tohoto shromáždění byli jen náhodně republikány. Nebyli ochotni stavěti se na odpor útokům royalistů s touže energií jako útokům revolucionářů. Mezi nimi byl Boissy z Anglas, Lanjuinais, Henri la Rivière, Saladin, Aubry a jiní; tvořili ve shromáždění jádro strany sekcí. Staří a vášniví Montagnardi, jako byli Rovère, Bourdon z Oise atd., uchvácení jsouce hnutím

protirevolučním, nezbraňovali reakci, bezpochyby proto, aby mohli se smířiti s těmi, s kterými byli tak urputně bojovali.

Ale strana konventu, upokojena jsouc ve příčině demokratů, vynaložila všechny své síly, aby zamezila vítězství royalistů. Pochopila, že blaho republiky závisí od utvoření rad, a že rady, jež měly býti voleny třídou střední, kterou vládli vůdcové royalističtí, budou složeny protirevolucionářsky. Záleželo jí na tom, aby svěřila ochranu vládního zřízení, jež mělo být zavedeno, těm, kteří měli zájem na jeho obraně. Aby vyhnul se následkům chyby shromáždění ústavodárného, které se samo vyloučilo z účasti v příštím zákonodárstvu, konvent rozhodl výnosem, aby dvě třetiny jeho členů byly znovu voleny. Tím zajistil si většinu v radách, jmenování rektoria; mohl doprovázeti do státu svou ústavu a upevniti ji bez otřesu. Tyto opětované volby dvou třetin byly málo po zákonu, ale byly politické a mohly jedině zachrániti Francii před vládou demokratů nebo protirevolucionářů. Konvent přivlastnil si jakousi mírnou diktaturu dekrety z 5. a 13. fructidoru (22. a 30. srpna 1795), z nichž jeden zaváděl opětované volby a druhý určoval jich způsob. Ale tyto dva výjimečné výnosy podléhaly schválení shromáždění nejširších zároveň s ústavou navrženou.

Strana royalistická byla výnosy z fructidoru překvapena. Doufala, že vstoupí do vlády prostřednictvím rad, do rad volbami, a že prosadí změnu vládního zřízení, jakmile bude ustanovena jako politická moc. Vrhla se na konvent. Royalistický výbor pařížský, jehož agentem byl dosti tajemný muž jménem *Lemaître*, žurnalisti, buřičtí vůdcové sekci, utvořili spolek. Nebylo jim snadno, zjednati si přispění veřejného mínění, za jehož jedině orgány se vydávali; obžalovali konvent, že do nekonečna prodlužuje

svou moc a že zasahuje do svrchovaných práv lidu. Hlavních zastanců opětných voleb dvou třetin nebylo nijak šetřeno, a všechny přípravné kroky k velkému hnutí vykonány. Předměstí Saint-Germain, do nedávna pusté, plnilo se den ode dne; vystěhovalci docházeli v davech, a spiklenci, dost málo zastírající své záměry, přijali stejnokroj chouanský.

Konvent, vida, že bouře vzrůstá, hledal svou oporu v armádě, která tehdy převahou byla republikánského smýšlení, a tvořila tábor pod Paříží. Lid byl zbaven vlivu, a royalisté zmocnili se měšťanstva. Za těchto událostí sešla se 20. fructidoru¹⁸⁹⁾ základní shromáždění, aby uvažovala o návrhu ústavy a o dekretch o dvou třetinách, které měly zároveň společně býti přijaty neb zavrženy. Sekce Lepelletier (dříve Filles-Saint-Thomas) byla hlavou všech ostatních. Na její návrh rozhodnuto, aby práva všeliké moci ústavní stavena byla v době, kdy lid ještě shromážděn. Sekce Lepelletier, kterou vedli Richer-Serizy, la Harpe, Lacretelle mladší, Vaublanc a jiní, zabývala se sestavením vlády povstalecké pode jménem ústředního výboru. Tento výbor měl ve vendémiairu zaujati proti konventu poslavení, které výbor z 10. srpna zaujímal proti trůnu a onen z 31. května proti Girondinům. Většina sekcí schválila toto opatření, které zrušeno bylo konventem, jehož výnos opět zrušen byl většinou sekcí. Zápas pojednou stal se zcela otevřeným; a v Paříži návrh ústavy, který byl přijat, oddělen byl od výnosů o opětných volbách, které zamítnuty.

Prvního vendémiairu¹⁹⁰⁾ konvent prohlásil schválení výnosů většinou základních shromáždění ve

¹⁸⁹⁾ 6. září.

¹⁹⁰⁾ 22. září.

Francii. Sekce sešly se znovu, aby jmenovaly volitele, kteří měli voliti členy sboru zákonodárného. 10. vydaly rozkaz, aby volitelé sešli se v Théâtre Français¹⁹¹⁾ (jež bylo s druhé strany mostů), aby provázeni tam byli ozbrojenou mocí sekci, jež měla přísahati, že chrániti je bude až do těch hrdel. Skutečně 11. vendémiairu¹⁹²⁾ volitelé ustavili se za předsednictví vévody z Nivernois a pod ochranou několika oddělení myslivců a granátníků.

Konvent, upozorněn byv nebezpečím, ustavil se za permanentní, obklopil se vojenskými četami z táboru Sablonského a soustředil svou moc v rukou pětičlenného výboru, jemuž svěřena veškerá opatření obecného blaha. Těmito členy byli Colombel, Barras, Daunou, Letourneur a Merlin z Douai. Od nějaké doby revolucionářů nebylo se již báti, a byli propuštěni na svobodu všichni ti, kteří uvěznění byli po události z prairialu. Bylo vřaděno v pluk zvaný pluk vlastenců z r. 89., asi patnáct nebo osmnáct set těch, kdož byli pronásledováni reakcionáři po departementech nebo v Paříži. Na večer, dne 11. výnos, který rozpouštěl sbor volitelů a ozbrojoval pluk vlastenců z r. 89., vzbudil největší vzrušení. Bubnováno na poplach; sekce Lepelletier bouřila proti despotismu vlády, a po celý den 12. připravovala ostatní sekce k boji. Večer konvent, sám neméně jsa pobouřen, odhodlal se vystoupiti první, obklíči i buříčskou sekci a jejím odzbrojením ukončiti krisi. Generál pro vnitrozemí Menou a poslanec Laporte byli ověření tímto posláním. Středisko stoupenců sekci

¹⁹¹⁾ Tato nejznamenitější scéna činoherní nejen v Paříži, nýbrž ve Francii vůbec, jejíž první prvopočátky jsou posvěceny památkou slavného skladatele komedií a herce J. B. Moliéra, měla v době, o níž je řeč, stánek stůj v nynějším Odeonu.

¹⁹²⁾ 2. října.

bylo v klášteře Filles-Saint-Thomas, před nímž měli kolem sedmi neb osmi set mužů v bitevním šiku. Byli obklíčeni značnou přesilou od boulevardů a z předu od ulice Vivienne. Místo aby je odzbrojili, vůdcové výpravy vyjednávali s nimi. Byl smluven ústup s obou stran; ale sotva odešly čty konventu, vrátili se členové sekci ve větším počtu. Bylo to pro ně skutečné vítězství, které přeháněno po Paříži, jako se vždy stává, které nadchlo jejich stoupence, zvětšilo jejich řady a dodalo jim odvahy k útoku na konvent o den později.

Tento dověděl se v jedenáct hodin večer o výsledku výpravy a nebezpečném účinku, s jakým se potkala. Ihned sesadil Menoua a předal velení ozbrojené moci Barrasovi, generálovi z 9. thermidoru. Barras žádal za pobočníka na výboru pěti mladého důstojníka, který vyznamenal se při obléhání Toulonu sesazeného reakcionářem Aubry-em, muže nadaného a odhodlaného, schopného prokázati služby republice v době takového nebezpečí. Tento mladý důstojník byl Bonaparte;¹⁹³⁾ předstoupil před výbor, a dosud nic u něho nevěstilo jeho oslňující osudy. Jsa málo mužem strany, povolán ponejprve na toto veliké jeviště, měl ve svém chování jakousi bázlivosť a nejistotu, kteréž pozbyl v přípravách a v ohni boje. Dal dopravit v největším spěchu těžké kusy z tábora Sablonského, a rozestavil je rovněž jako pět tisíc mužů armády konventu ve všech bodech, které vydány byly nebezpečí útoku. 13. veděnímairu k poledni sál konventu měl vzezření opevněného místa, jehož bylo třeba dobýti útokem. Čára obranná táhla se: po levé straně Tuillerií podél řeky od Nového

¹⁹³⁾ Od času, co vyznamenal se před Toulonem byl povýšen na generála, žil Bonaparte dosti nuzně v Paříži, neboť neměl žádného velitelství a byl v příkaznosti.

mostu (Pont Neuf) až k Mostu Ludvíka XVI.; na druhé straně všemi malými ulicemi, které ústí do ulice Saint-Honoré, od ulice de Rohanovy, de L'Échelleovy a slepé uličky Dauphinovy až na náměstí Revoluce. V předu Louvre, zahrada Infantky, náměstí Carrousel, byly obsazeny děly; a vzadu most Tour-nant a náměstí Revoluce tvořily tábor zálohy. A v tomto stavu čekal konvent povstalec.

Tito obklíčili jej záhy v několika bodech. Měli na čtyřicet tisíc mužů, jimž veleli generálové Danican, Duhoux a bývalý gardista Lafond. Třicet dvě sekce, které tvořily většinu, poskytly své mužstvo schopné zbraní. Ze šestnácti ostatních většina sekcí z předměstí měla své čety v pluku z 89. Některé poslaly posilu během boje, jako sekce Quinze Vingtů a Montreuil; jiné nemohly, ač měly dobrou vůli, jako sekce Popincourt; konečně jiné zůstaly neutrálními, jako sekce Indivisibilité. Ode dvou hodin do tří generál Carteaux, jenž měl obsazený Pont-Neuf se čtyřmi sty mužů a dvěma čtyřliberními děly, byl obklopen několika šiky sekcí, které přinutily ho ustoupiti až k Louvru. Tato výhoda povzbudila povstalece, kteří byli silní ve všech bodech. Generál Danican vyzval konvent, aby odvolal zpět své čety a odzbrojil teroristy. Vyjednavatel, uveden byv do konventu se zavázanýma očima, vnesl tam nejprve něco zmatku svým posláním. Více členů prohlásilo se pro smírné kroky. Boissy z Anglas mínil vstoupiti v jednání s Danicanem; Gamon navrhl prohlášení, v němž vyzváni byli by občané, aby ustoupili, a slíbeno jim, že potom odzbrojen bude pluk vlastenců z r. 89. Tato výzva k sekcím vzbudila velmi prudké reptání. (Chénier¹⁹⁴) vyskočil

¹⁹⁴) Mínen tu M. J. Chénier, bratr básníka Andréa Chéniera, popraveného r. 1794. Proslul také jako básník

na tribunu. „Žasnu nad tím,“ pravil, „že může někdo přijít nám vyprávět, co žádají buřičské sekce. Nejde tu vůbec o dohodu; je tu jen vítězství nebo smrt možná pro národní konvent!“ Lanjuinais chtěl podporovat tuto výzvu líčením blízkého nebezpečí a pobrom války občanské, ale konvent nepopřál mu sluchu a na návrh Fermondův přešel k dennímu pořádku. Spory o smírné či válečné zakročení proti sekcím trvaly ještě nějakou dobu, když tu k půl páté hodině bylo slyšet několik hromadných výstřelů z pušek, které ukončily všechno uvažování. Doneseno sedm set pušek, a členové konventu vyzbrojili se jako záložní sbor.

Boj rozvinul se v ulici Saint-Honoré, jež byla v moci povstalců. První výstřely vyšly z hotelu de Noailles a vražedná palba rozšířila se na celou tuto linii. Záhy na to na druhém křídle dvě kolonny sekcí asi o čtyřech tisících mužů, vedené hrabětem de Maulevrierem, vyrazily ná břehům a napadly Pont-Royal. Tu stala se bitva všeobecnou; ale nemohla dlouho trvati; místo bylo příliš dobře hájeno, než aby ho mohlo být dobyto útokem. Po jedné hodině boje vojíní sekcí zahnáni ze Saint-Roch a z ulice Saint-Honoré dělem konventu a plukem vlastenců. Útočný šik u mostu Royal byl stížen z předu i ze zadu, s mostu i s nábreží, třemi hromadnými výstřely z děl, které jej uvedly ve zmatek a zahnały úplně na útek. V sedm hodin čty konventu, vítězné na všech stranách, přešly k útoku; v devět hodin zatlačily vojíní sekcí z divadla Republiky a z míst, jež měli ještě obsazena v blízkosti královského paláce (Palais-Royal. — Pozn. překl.). V noci

dramatický. Provozování některých jeho kusů zapověděl v době hrůzovlády konvent, poněvadž v nich byly shledávány náarážky proti Robespierrovi.

připravovali se k stavbě barrikád a vystřeleno několik dělových ran do ulice de la Loi (Richelieu) k překažení prací obranných. Nazítří, čtrnáctého, čty konventu odzbrojily sekci Lepelletier a vrátily ostatní k pořádku.

Shromáždění, které bojovalo, jen aby se bránilo, osvědčilo moudrou umírněnost. 13. vendémiair byl 10. srpnem royalistů proti republice, neodporoval-li konvent měšťanům daleko lépe, než trůn předměstím. Postavení, v jakém byla Francie, přispělo mnoho k tomuto vítězství. Chtěli v té chvíli republiku bez revoluční vlády, vládu umírněnou bez protirevoluce. Konvent, který byl mocí střední, stejně vyslovenou proti výlučnému panství třídy nižší, kterou potlačil v prairialu, i proti zpátečnické vládě měšťanstva, které potlačil ve vendémiairu, zdál se jedině schopným ukojiti tuto dvojí potřebu a ukončiti válečný stav mezi stranami, který prodlužuje se stále, jak která dostane se k vládě. Toto postavení poskytlo mu odvalu k odporu a výhodu v boji. Sekce nemohly jej přepadnouti a ještě méně zmocniti se ho útokem.

Po událostech z vendémiairu konvent zabýval se utvořením rad a direktoria. Třetina, jež byla volně volena, zvolena směru reakcionářského. Několik členů konventu, v němž byl Tallien, navrhlo zrušení voleb této třetiny a chtělo staviti ještě nějakou dobu vládu ústavní. Thibeauudeau skřižil jich úmysly s velkou odvahou a výmluvností. Celá strana konventu přidala se k jeho mínění. Zamítla všechnu nadbytečnou libovůli a projevila touhu vyjiti z prozatímního stavu, který trval tři roky. Konvent ustavil se ve volební shromáždění národní, aby doplnil ze svého středu dvě třetiny. Na to utvořil rady: radu starších, ze dvou set padesáti členů, jimž dle nového zákona bylo čtyřicet let; radu pěti set

ze všech ostatních. Obojí rada utvořila se v Tuile-riích. I jednalo se o utvoření vlády.

Bouře z vendémiairu ještě nedozněla a strana republikánská, obávajíc se zvláště protirevoluce, shodla se, že bude voliti direktory jen ze členů konventu a nad to z těch, kteří odhlasovali smrt královu. Několik z nejvlivnějších členů, mezi nimiž byl Daunou, potírali toto mínění, které obmezovalo volby a uchovávalo diktátorský a revoluční ráz vládě; ale nabylo přece vrchu. Zvolení členové konventu byli la Réveillaire-Lépeaux, jenž požíval všeobecné důvěry pro své odvážné chování dne 31. května. pro svou poctivost a umírněnost Sieyès, nejváženější muž doby; Rewbell, nadaný vzácnou zdatností ve věcech správních; Letourneur, jeden z členů výboru pěti v době poslední krise; a Barras,¹⁹⁵⁾ jenž vynikl svým dvojím štěstím v thermidoru a ve vendémiairu. Sieyès, který nechtěl se účastníti zákonodárného výboru jedenácti, nechtěl vůbec vstoupiti ani v direktorium. Neví se, bylo-li to z vypočítavosti, či z nepotlačitelného odporu proti Rewbellovi. Byl nahrazen Carnotem, jediným ze členů bývalého výboru, jenž ušetřen byl pro svou počestnost politickou a pro svůj velký podíl na vítězstvích republiky. Dne 4. brumairu¹⁹⁶⁾ konvent vynesl zákon amnestie, aby usnadněn byl přechod k vládě zákonnité, změnil jméno náměstí Revoluce v „náměstí Svornosti“¹⁹⁷⁾ a prohlásil svoji činnost za skončenou.

Konvent trval tři léta, od 21. září 1792. až do 26. října 1795. (4. brumairu, roku IV). Sledoval několik

¹⁹⁵⁾ V thermidoru roku II. byl Barras velitelem branné moci konventu a způsobil zatčení Robespierrea, před samým rozchodem konventu pak, jak výše vypravováno, generálem Bonapartem potlačil povstání sekci.

¹⁹⁶⁾ 26. října.

¹⁹⁷⁾ Před revolucí slulo náměstím Ludvíka XV.

směrů. Po prvních šest měsíců svého zasedání byl zavlečen v zápas, který povstal mezi zákonitou stranou Girondy a mezi revoluční stranou Hory. Tato nabyla vrchu od 31. května 1793. až do 9. thermidoru roku II (26. července 1794). Konvent poslušen byl tehdy vlády výboru obecného blaha, který zničil nejprve své bývalé spojence z výboru obecního a z Hory a který zahynul potom svou vlastní nesvorností. Od 9. thermidoru až do měsíce brumairu r. IV konvent ovládl stranu revoluční a stranu royalistickou a hleděl ustaviti umírněnou republiku proti oběma.

Během této dlouhé a hrozné doby příkrost situace změnila revoluci ve válku a shromáždění v bojiště. Každá strana chtěla založiti svou vládu vítězstvím a zabezpečiti ji upevněním své soustavy. Pokusila se o to strana girondinská a zanikla; pokusil se o to obecní výbor a zanikl; pokusila se o to strana Robespierrova a zanikla. Bylo lze jen vítěziti, nebylo lze zakládati. Zvláštností takové bouře bylo, že vyvracela každého, kdokoli hleděl se pevně usaditi. Vše bylo prozatímní, i vláda, i lidé, i strany, i soustavy, protože byla jen jediná věc skutečná a možná, válka. Jakmile opět nabyl moci, bylo třeba jednoho roku straně konventu, aby přivedl revoluci zpět k zákonitému stavu; a to mohl jen dvěma vítězstvími, z prairialu a z vendémairu. Ale tu konvent, vrátiv se k bodu, z něhož vyšel, a vyplniv své skutečné poslání, jímž bylo ustavení republiky po jejím obhájení, zničen s jeviště světa, který přivedl v úžas a hrůzu. Jsa mocí revoluční, skončil ve chvíli, kdy znovu počal řád zákonný.

VÝKONNÉ DIREKTORIUM.

KAPITOLA DVANÁCTÁ.

Od dosazení direktoria dne 27. října 1795. až do státního převratu z 17. fructidoru r. V (4. září 1797.)

Přehled revoluce. — Její druhý ráz reorganisační; přechod od života veřejného k soukromému. — Pět direktorů; jejich práce uvnitř říše. — Upokojení kraje Vendée. — Spiknutí Babeufovo; poslední porážka strany demagogické. — Plán válečné výpravy proti Rakousku; dobytí Itálie generálem Bonapartem; smlouva v Campo-Formiu, uznání republiky francouzské s jejími vymoženostmi a s jejím okolím republik batavské, lombardské, ligurské, které jsou pokračováním její soustavy v Evropě. — Royalistické volby roku V, a jak změni postavení republiky. — Nový boj mezi stranou protirevoluční, jejímž sídlem byly rady, klub Clichy, salony a mezi stranou konventu, zaujímající Direktorium, klub Salm a armádu. — Státní převrat z 18. fructidoru; strana z vendémiairu ještě jednou poražena.

Revoluce francouzská, která zrušila starou vládu a vyvrátila ze základů starou společnost, měla dva cíle dobře rozlišené, cíl svobodné ústavy a cíl dokonalejšího stavu společenského. Šest let, která jsme zběžně probrali, bylo vyplněno bažením po vládě každou z tříd, které skládaly francouzský národ. Privilegovaní chtěli upevniti svou vládu proti dvoru a měšťanstvu udržením stavů a generálního stavov-

ského shromáždění; měšťanstvo chtělo upevniti svoji proti privilegovaným a proti lidu ústavou z r. 1791, a lid chtěl upevniti svoji proti celému světu ústavou z r. 1793. Žádná z těchto vlád nemohla míti pevného trvání, poněvadž byly výlučné. Ale průběhem svých pokusů každá třída, jež na chvíli dostala se k veslu, ničila ve třídách vyšších, co bylo v nich nesnášenlivého a co bylo by bývalo na překážku založení nové společnosti francouzské, jež spočívalo na rovnosti práv a na spravedlivém vyrovnání.

V době, kdy direktorium nastoupilo na místo konventu, boje tříd neobyčejně polevily. Vůdcové každé z nich tvořili stranu, která dosud bojovala o získání a úpravu vládní formy; ale massa národa, která tak od základů byla otřesena v letech 1789 až 1795, toužila po klidu a narovnání podle nového řádu věcí. Tato doba viděla vyhasnouti veliké hnutí a vzplanouti nové. Revoluce nabyla svého druhého rázu, rázu zřízení občanského a vnitřního pokoje po bouři, nesmírné práci a zkáze úplné, která vyplnila její prvá léta.

Toto druhé období bylo tím význačné, že zdálo se jaksi opouštěti svobodu. Strany, nemohouce ji dosáhnouti způsobem výlučným a trvalým, pozbyly odvahy a vrhly se z veřejného života do soukromého. Toto druhé období samo se rozdělilo na dvě doby: bylo svobodomyslné během první doby direktoria a na počátku konsulátu, správní a vojenské na konci konsulátu a za císařství. Krok za krokem, den co den nabývala revoluce určitějších, praktických útvarů; zrodivši národ sektářů, zrodila národ pracujících a na to národ vojákův.

Již po mnoha nadějích bylo veta; prošlo se tolika různými postaveními a žilo se tak rychle v tak

málo dnech, že všechny ideje byly zmateny a všechny víry otřeseny. Vláda střední třídy a vláda lidu přešly jako prchavý přelud. Kde byla Francie 14. července se svým hlubokým přesvědčením, se svou vznešenou mravností, se svým shromážděním, které provádělo svrchovanou moc ve jménu rozumu a v zájmu svobody, se svými úřady lidovými, se svými gardami měšťanskými, s planoucí tváří plnou života, v níž stejně zračila se láska k zákonu i k neodvislosti. Kde byla ona temnější a bouřlivější Francie z 10. srpna, kde jediná třída zmocnila se vlády a společnosti a vnesla tam svou řeč, své mravy, svůj kroj, zmatek svých obav, fanatism svých myšlenek, nedůvěru a náladu, jež plynula z jejího postavení? Tu bylo zříti, jak veřejný život úplně zatláčuje soukromý, jak republika nabývá vzhledu hned shromáždění, hned lábora, jak bohatí chudým podléhají a jak vyvstává víra v demokracii vedle chmurné a zubožené správy lidu. V každé z těchto dob lidé pevně lpěli na některé ideji: nejprve na svobodě a ústavní monarchii; posléze na rovnosti, bratrství, republice. Ale na počátku direktoria nevěřili již v nic a během velkého ztroskotání stran skončilo všechno, i vznešená oddanost měšťanstva, i vášnivé naděje lidu.

Vyšli oslabení a pollučeni z této divoké bouře; a každý s hrůzou vzpomínaje na život politický, vrhl se bezuzdušně k radostem a vztahům života soukromého, který tak dlouho již byl přerušen. Plesy, slavnosti, rozpustilé hýření, nádherné povozy objevily se znovu, hojněji než kdy jindy. Byl to zpětný náraz mravů starého režimu. Vláda sans-culottů vedla k nadvládě bohatých; kluby vedly k obrození salonů. Ostatně, nebylo hrubě možno, aby tento první příznak návratu k nové civilizaci nepostrádal také řádu. Mravy direktorské byly plodem jiné spo-

lečnosti, která měla se znovu objeviti dříve, než nová společnost uspořádala své vztahy a utvořila své mravy. V tomto přechodu přepych měl zroditi práci; lichva družiti se s obchodem; salony přivésti sbližení stran, které nemohly se snést, leč prostřednictvím života soukromého; konečně civilisace měla znovu počítí svobodu.

Postavení republiky v době nastoupení direktoria bylo zoufalé. Nebyl tu žádný prvek řádné správy. Nebylo vůbec peněz ve státní pokladnici: často poslové byli zdrženi pro nedostatek skrovného obnosu, jehož bylo třeba k jejich odeslání. Uvnitř vládla všude anarchie a nespokojenost; papírové peníze, jichž počet a bezcennost dohnány do krajností, ničily všemhu důvěru a obchod; hlad zuřil stále, ježto každý vzpíral se prodeji svých potravních zásob, neboť to znamenalo, dáti je zdarma; arsenály byly vyčerpány nebo prázdný. Za hranicemi vojska byla bez vozů, bez koní, bez zásob. Vojáci byli nazí, a generálům často nedostalo se jejich žoldu měsíčního, osmi franků na hotovosti, nezbytného přídavku k jejich žoldu v assignátech. Konečně vojska, nespokojená a ztrácející svou kázeň následkem svého nedostatku, byla opět bita a zallačena k obraně.

Tato krise vypukla po pádu výboru obecného blaha. Tento pečoval o nezbytnosti jak vojska, tak vnitrozemí requisicemi a zákonem drahotným. Nikdo neodvažoval se vyvléci se z povinností tohoto režimu finančního, který činil bohaté a obchodníky poplatnými vojínům a lidu, a v této době nebyly potravní zásoby zakopávány. Ale potom, když násilí a konfiskace ustaly a drahota stále byla citelná, vojáci jako lid trpěli bídu, kterou množil ještě odpor proti *maximu*. Národohospodářský systém konventu záležel v spotřebě nesmírného ka-

pitálu, jež zastupovaly assignáty. Toto shromáždění bylo zámožnou vládou, která se zahrabala obranou revoluce. Nesmírná část území francouzského, sestávající z panství korunních, ze statků vysokého duchovenstva, kněžích řádových a vystěhovalé šlechty, byla prodána; a výtěžek přispěl k vydržování lidu, který pracoval málo, a k vnější obraně republiky vojsky. Více než miliarda assignátů byla vydána před 9. thermidorem a od té doby připojeno třicet miliard k této sumě již tak přílišné. Nemohlo se dále pokračovati v takovém systému; bylo třeba znovu počítí práci a vrátiti se k penězům skutečným.

Lidé, kteří byli pověřeni úkolem odpomoci tak velikému nepořádku, byli většinou všední, ale přistoupili k dílu s horlivostí, odvahou a zdravým rozumem. „Když direktoři,“ praví pan Bailleul, „vstoupili do Luxembourgu, nebylo tam kusa nábytku. Kdo mohl by věřiti, že v jednom z pokojů, kol chromého stolu, jehož jedna noha byla zetlelá stářím, na nějž položili slohu dopisního papíru a rákosové psací náčiní, které na štěstí ve své prozíravosti vzali ve Výboru obecného blaha, na čtyřech rákosových židlích, před několika špatně hořícími loučemi — což vše vypůjčeno bylo od domovníka Duponta — kdo věřil by, že v tomto zařízení členové nové vlády, prozkoumajíce všechny nesnáze, řeknu více, celou hrůzu svého postavení, usnesli se, že čeliti budou všem překážkám, že zahynou anebo zachrání Francii z propasti, v níž se hroužila!... Načrtli na list dopisního papíru svolání, jímž odvážili se ohlásiti své ustavení; spis, který ihned odeslali komorám zákonodárným.“

Na to rozdělili si direktoři práci. Projednali po-
hnutky, které vedly stranu konventu k jejich volbě. Rewbell, jenž nadán byl velmi značnou činností, muž zákona, zběhlý ve správě a státnictví, měl ve svém

oboru spravedlnost, finance a zahraniční záležitosti. Stal se záhy pro svou obratnost, pro svou velitelskou povahu hlavním činitelem v občanských záležitostech direktoria. Barras neměl odborné znalosti; byl prostředního nadání a málo obratný; povahou líný. Ve chvíli nebezpečí byl vhodný svou rozhodností k zakročení podobnému těm, jež udála se v thermidoru nebo ve vendémiairu. Jsa v čase obyčejném jedině schopen bdíti nad stranami, jichž pletichy mohl znáti lépe, než kdo jiný, byl ověřen policií. Tento úřad hodil se mu tím lépe, že byl mrštný, lichotivý, bez oddanosti kterékoli straně a že měl spojení se stranou revoluční svými jednáními, kdežto jeho rod sbližoval ho se stranou aristokratickou.¹⁹⁸⁾ Barras ujal se také zastupování direktoria a zřídil v Luxembourgě jakési republikánské vladařství. Hany prostý, umírněný la Réveillère, jehož vlídnost, spojená s odvahou, jehož nepřiměřená oddanost republice a zákonitým opatřením způsobila, že volen byl do direktoria se společným

¹⁹⁸⁾ Byl Barras rodem vicomte. Vedle jiných nepěk-
ných vlastností jeho povahy, dotčených už výše, sluší zmí-
niti se o jeho pusté zhýralosti a hýřivé marnotratnosti, jež
ho neopustily nikdy. Ač hlava jen velmi prostřední, do-
vedl Barras dlouho v direktoriu hráti úlohu první. Pro
budoucnost Francie nabyl obzvláštní důležitosti svými přátel-
skými styky s generálem Bonapartem, jehož vlivem svým
od té doby, co v posledních dnech říjnových r. 1795 po-
tlačil povstání sekcí v Paříži, všemožně stavěl v popředí
a na místa zodpovědná. — V salonech Barrasových se-
známil se Bonaparte se svou potomní chotí Josefinou, rodem
Tascherovou, spanilou kreolkou z ostrova Martinique a
vdovou po generálu Beauharnaisovi, odpraveném r. 1793
proto, že prý zavinil pád Mohuče, jak mu za vinu kladl
revoluční tribunál, v pravdě však proto, že i za republiky
věren zůstával zásadám konstituční monarchie, pro něž se
na rozdíl od jiných členů aristokratického svého rodu
nadchl hned od počátku shromáždění ústavodárného.

nadšením shromáždění i veřejného mínění, měl ve svém úřadu část mravní, výchovný, vědy, umění, řemeslo atd. Letourneur, bývalý důstojník u dělostřelectva, člen výboru obecního blaha v posledních dobách konventu, byl ustanoven k řízení války. Ale, jakmile zvolen byl po vzdání se Sieyèsově Carnot, ujal se tento podniků vojenských a přenechal svému soudruhu Letourneurovi námořnictvo a osady. Jeho veliká schopnost a jeho odhodlaná povaha mu zjednaly převahu v této části. Letourneur připojil se k němu jako la Réveillère k Rewbellovi, a Barras byl mezi oběma skupinami. V té chvíli direktori zabývali se s největší svorností nápravou a blahobytem státu.

Direktoři šli přímo cestou, jež načrtnuta jim byla ústavou. Ustavivše moc ve středu republiky, zorganizovali ji v departementech a zavedli, pokud mohli, účelnou vzájemnost mezi jednotlivými správními úřady a svým vlastním. Postavení jsouce mezi dvě výlučné strany, nespokojené s prairielem a vendémiáirem, vynasnažili se rozhodným jednáním podrobiti je řádu věcí, který zaujímal střed mezi jejich přehnanými požadavky. Snažili se opět oživit vznešenou náladu myslí z prvních let revoluce. „Vy,“ psali svým podřízeným, „které voláme k účasti na našich pracích, vy, kteří máte s námi zjednatí průchod této republikánské ústavě, vaší první ctností, vaším prvním pocitem má být ona vůle dobře vyslovená, tato věrnost vlastenecká, která také zrodila své šťastné nadšence a způsobila zázraky. Všechno bude, když vaší péčí tato upřímná láska k svobodě, která posvětila svítání revoluce, znovu oživí srdce všech Francouzů. Barvy svobody, vlající se všech domů, heslo republikánské, napsané na všech branách, poskytnou nade vši pochybnost nádhernou podívanou. Dospějte k něčemu většímu : přiblížte den,

kdy posvátné jméno republiky dobrovolně vryto bude ve všech srdcích!"

V krátké době pevné a moudré chování nové vlády zjednálo opět trochu důvěry a vedlo zpět k zámožnosti. Oběh potravin byl zajištěn; a koncem jednoho měsíce shostilo se direktorium péče o zásobování Paříže, které dalo se úplně samo. Nesmírná činnost, již zrodila revoluce, počala se zabývati průmyslem a orbou. Část obyvatelstva opustila kluby a místa veřejná, aby oddala se dílnám a polím; tu bylo lze poznati dobrodiní revoluce, která, když zrušila korporace, rozdrobila vlastnictví, zmařila výsady, zčtver násobila prostředky civilisace, měla rychle způsobiti zázračný blahobyt ve Francii. Direktorium podporovalo toto pracovní hnutí prospěšnými zřízeními. Zavedlo znovu veřejné průmyslové výstavy a zdokonalilo učební system, schválený konventem. Ústav národní, školy základní, centrální a normální tvořily soustavný celek republikánských ústavů. Direktor la Réveillère, jenž ověřen byl etikou částí vlády, chtěl tehdy založiti pode jménem *Théophilanthropie* kult deistický, ježž výbor obecného blaha nadarmo se pokoušel zavéstí svátkem Nejvyšší Bytosti. Dal jí chrámy, zpěvy, formule a jakési obřady; ale víra taková mohla býti jen individuální a nemohla dlouho zůstatí veřejnou. Posmívali se mnoho *theophilanthropům*, jichž kult stejně narážel na víru křesťanskou, a nevěru revolucionářů. A tak pronásledována jsouc výsměchem, zanikla záhy jako kult a uchovala se jen jako veřejné mínění.¹⁹⁹⁾

Direktorium tísněno jsouc nedostatkem peněz a neblahým stavem financí, uteklo se k prostředkům málo pravidelným. Podalo nebo zastavilo nejčennější

¹⁹⁹⁾ Stalo se tak v prosinci 1795.

předměty z korunního nářadí, aby odpomohlo nejnaléhavějším nezbytnostem. Zbývaly ještě národní statky. Ale šly špatně na odbyť a v assignátech. Direktorium navrhlo nucenou půjčku, kterou rady schválily: byl to zbytek revolučního opatření k bohatým; ale poněvadž jeho schválení dalo se bez jistoty a provádění bez autority, nezdařilo se toto opatření. I pokusilo se direktorium pozvednouti papírové peníze; navrhlo teritoriální mandáty, kterých mělo býti použito náhradou za assignáty v poměru třiceti ku jedné a na místo hotových peněz. Mandáty teritoriální byly schváleny radami až do obnosu dvou miliard čtyř set milionů. Měly tu přednost, že mohly býti vyměněny ihned a prostým předložením za statky národní, na které zněly. Těchto mnoho bylo prodáno jejich pomocí, a tak dokončily revoluční posláním assignátů, jichž druhým obdobím byly. Opatřily direktoriu na chvíli zdroj příjmů, ale pozbyly rovněž úvěru a vedly znenáhla k bankrotu, který tvořil přechod od peněz papírových ke kovovým.²⁰⁰⁾

Vojenská situace republiky nebyla skvělá; ke konci konventu nastalo ochabnutí ve vítězstvích. Dvojaké postavení a slabost ústřední autority, stejně jako nedostatek, uvolnily kázeň vojsk. Ostatně generálové byli nakloněni k neposlušnosti, jakmile jen poněkud vyznamenali své velení vítězstvími a nebyli drženi na uzdě silnou vládou. Konvent uložil Pichegruovi a Jourdanovi, jednomu v čele armády rýnské, druhému se sborem sambro-moským,

²⁰⁰⁾ Vydání teritoriálních mandátů bylo usneseno 18. března 1796, avšak nucený kurs těchto papírů byl velice brzy zrušen fakticky, neboť již od srpna 1796 nepřijímaly jich samy státní pokladny jinak než dle kursu bursovního, až konečně 4. února 1797 samo direktorium zrušilo nucený jejich kurs i formálně.

obklíčiti Mohuč a zmocnití se jí, aby obsadili celý tok Rýna. Pichegru prohřešil se úplně proti tomuto plánu. Ačkoli pověřen byl úplnou důvěrou republiky a těšil se velmi slavnému jménu vojenskému, zapředl protirevoluční pletichy s princem z Condé; ale nemohli se dohodnouti. Pichegru zavazoval vystěhovalého prince k tomu, aby vnikl do Francie Švýcarskem nebo přes Rýn, slibuje mu svou nečinnost, jedinou věc, která na něm záležela. Princ vyžadoval především, aby Pichegru dal vztyčiti ve svém sboru, který byl úplně republikánský, bílou korouhev. Toto váhání uškodilo bez pochyby plánům reakcionářů, kteří chystali spiknutí vendémiairové. Ale ať tak či onak, Pichegru chtěl sloužiti svým novým spojencům na úkor vlasti, nechal se poraziti u Heidelberka, zavlekl s sebou armádu Jourdanovu,²⁰¹⁾ vyprázdnil Mannheim, ukončil obležení Mohuče se značnými ztrátami a vydal tuto hranici v nebezpečí.

Direktorium našlo Rýn nekrytý od Mohuče; válku vendejskou znovu vznícenou; břehy oceánu a hollandské ohroženy vyložením od Anglie; konečně armádu Italskou, která, majíc nedostatek všeho, špatně udržovala pod vůdci Schérerem a Kellermannem defensivu. Carnot chystal nový válečný plán, který měl tentokráte vésti armády v sám střed nepřátelských států. Bonaparte, který jmenován byl generálem uvnitř říše po dnech vendémiairu, byl postaven v čelo armády italské; Jourdan podržel velení armády Sambro-Moské a Moreau velel armádě Rýnské místo Pichegrua. Tomuto, jehož direktorium podezřívalo ze zrady, aniž o tom mělo jistotu, bylo nabídnuto vyslanectví ve Švédsku, které zamítl, aby odebral se do Arbois, své otčiny. Tři

²⁰¹⁾ Vlastně v okolí Heidelberka u Handschuchsheimu 24. září 1795.

veliké sbory, stojící pod rozkazy Bonapartovými, Jourdanovými a Moreauovými, měly napadnouti mocnářství Rakouské Itálií a Německem, spojití se u východu z Tyrol a jíti na Vídeň dvěma proudy. Generálové chystali se k provedení tohoto rozsáhlého pohybu, jehož zdar činil republiku pánem hlavního města koalice na kontinentě.

Direktorium svěřilo generálu Hocheovi velení na březích Oceánu a ukončení války vendejské. Hoche změnil válečný systém, jehož užívali jeho předchůdci. Vendée bylo nakloněno k poddání. Jeho vítězství z prvních dob nevedla k vítězství jeho věci; porážky a nezdar vydávaly je v šanc plenění a požárům. Povstalci, kteří trpěli nenapravitelnou pohromou nehodou Savenayovou, ztrátou svých předních vůdců, svých nejlepších vojinů a vyhlazovacím systémem pekelných čet, žádali jen žítí v pokoji s republikou. Válku drželo již jen několik vůdců, Charette, Stofflet atd. Hoche pochopil, že jest třeba oddělití od nich lid ústupky, a na to zničití je; odloučil obratně při královskou od pře náboženské a použil kněží proti generálům, prokazuje mnoho shovívavosti katolickému kultu. Dal čtyřem silným oddílům vojenským vpadnouti do území, dal odnítí obyvatelům jejich dobytek a vydal jim jej jen za cenu jejich zbraní. Nedal odpočinku ozbrojeným rotám, přemohl Charettea v několika utkáních, pronásledoval jej z ústupu na ústup a konečně se ho zmocnil. Stofflet chtěl opět vztyčiti na svém území korouhev vendejskou; ale byl vydán republikánům. Tito dva vůdci, kteří viděli počátek povstání, stáli při jeho konci. Zhynuli udatně Stofflet v Angersu, Charette v Nantech,²⁰²⁾ prokázavše povahu a nadání hodné většího jeviště.

²⁰²⁾ Stofflet byl popraven 24. února, Charette 29. března 1796.

Stejně upokojil Hoche Bretaň. Morbihan byl obsazen čtyřmi rotami Chouanů, kteří tvořili strašný spolek, jehož prvním vůdcem byl Jiří Cadoudal: aniž vedli válku, opanovali zemi. Hoche obrátil proti nim všechny své síly a všechnu svou činnost; brzy je buď zničil, buď unavil. Většina jejich vůdců složila zbraň a utekla se do Anglie. Direktorium, dovědévši se o tomto šťastném návratu míru, ohlásilo dne 28. messidoru²⁰³⁾ poselstvím oběma radám, že tato občanská válka jest rozhodně ukončena.

A tak minula zima roku IV. Ale bylo těžko, aby direktorium vůbec nebylo napadeno oběma stranami, jichž nadvládě bránila jeho moc, demokraty a royalisty. První tvořili nepoddajnou a podnikavou sektu. 9. thermidor byl pro ně den strasti a potlačení; chtěli stále prosadit naprostou rovnost přes nepřekročitelné zákony přírody a svobodu demokratickou přes stav starých a velikých států. Tato sekta byla přemožena tak, že nikdy již nemohla nabýt vrchu. 9. thermidoru byla vyhnána z vlády; 2. prairialu byla zbavena svého vlivu společenského: ztratila sílu i moc povstání. Ale, ač bez organisace a pronásledována, byla daleka toho, aby zmizela; po nešťastném pokusu royalistů ve vendémiairu pozvedla se z celého svého ponížení.

Demokrati znovu ustavili v Pantheonu svůj klub, který direktorium trpělo nějakou dobu; měli vůdcem Graccha Baboeufa, jenž zval se sám tribunem lidu. Byl to muž odvážný, přehnané obrazotvornosti, neobyčejně fanatický demokrat, který měl veliký vliv, na svou stranu. Přípravoval ve svém listu²⁰⁴⁾ na království obecného štěstí.

²⁰³⁾ 17. června 1796.

²⁰⁴⁾ Svůj »Žurnál svobody tiskové«, jež vydával od r. 1794, nazval Baboeuf 1796 »Tribunem lidu«. V listě

Spolek v Pantheonu stával se den ze dne čtenějším a znepokojivějším pro direktorium, které se snažilo zprvu držeti jej na uzdě. Ale záhy schůze prodlužovaly se do noci; demokraté docházeli ve zbraních a navrhovali táhnouti proti direktoriu a radám. Direktorium rozhodlo se postaviti se jim na odpor s otevřeným hledím. 8. ventôse r. IV.²⁰⁵⁾ zavřelo spolek v Pantheonu a 9. poslalo o tom zprávu sboru zákonodárnému.

Demokraté, zbaveni jsouce svého shromáždště, chopili se věci jinak: svedli policejní legii, která složena byla z velké části z bývalých revolucionářů, a s jejich pomocí hodlali zvrátiti ústavu z r. III. Direktorium zpraveno byvši o nové nástraze, rozpustilo policejní legii, kterou dalo odzbrojiti ostatními četami, jimiž bylo jisto. Spiklenci, napadeni po druhé, z nenadání, usnesli se přejíti k útoku a k povstání: utvořili povstalecký výbor obecného blaha, který byl spojen podřízenými agenty s nižším lidem dvanácti obcí pařížských.²⁰⁶⁾ Členové tohoto vrchního výboru byli Baboeuf, vůdce spiknutí; bývalí členové konventu, jako Vadier, Amar,

tomto hájil zásady, které se staly později základem teorií komunistických. Odtud jeho příjímí Gracchus, kterým ho dařili jeho soudruhové z klubu Pantheonu, jinak také zvaného klubem Rovných. Přes to, že zásady své hlásal žurnalisticky s velkým temperamentem, neplynuly tyto přece z vnitřního jeho přesvědčení, nýbrž z důvodů sobeckých právě jako zbožňování památky Robespierrovy a Maratovy. Tímto směrem dal se Baboeuf totiž teprve tehdy, když direktorium úplně ignorovalo dřívější jeho lichocení nové vládě a prudké útoky na zmíněné nebožtíky.

²⁰⁵⁾ 26. února 1796.

²⁰⁶⁾ Aby obmezil moc maira (starosty) pařížského, rozdělil národní konvent koncem svého trvání (v únoru 1795) Paříž na 12 municipalit, t. j. samostatných obcí, z nichž každá měla svou vlastní městskou radu a vlastního starostu.

Choudieu, Ricard, poslanec Drouet, bývalí generálové výboru decemvirského²⁰⁷⁾ Rossignol, Parrein, Fyon, Lami. Mnoho sesazených důstojníků, vlastenci z krajů, kteří uchýlili se často na místo, které zvali Chrám Rozumu; zpívali tam žalozpěvy nad smrtí Robespierrovou, oplakávali tam zotročení lidu. Navázali styky s pluky z tábora grenelleského, připustili mezi sebe kapitána z tohoto tábora jménem Grisela, kterého pokládali za svého stoupence, a smluvili všechno k útoku.

Shodli se na tom, že založí obecné štěstí, a proto že budou postupovati k rozdělení statků a že uplatní vládu pravých, čistých, naprostých demokratů; že utvoří konvent složený z osmasedmdesáti Montagnardů, zbytku to proskribovaných od doby reakce thermidorové, a k nim že připojí po jednom demokratu za každý kraj; konečně, že vyjdou z různých čtvrtí, po kterých se rozdělili, a že vytáhnou současně proti direktoriu i proti radám. V noci povstání měli nalepiti dvojí letáky, jedny se slovy: Ústavu z r. 1793, svobodu, rovnost, štěstí obecné, a pak toto prohlášení: Ti, kdož uchvacují svrchovanost, vydání buďtež na smrt muži svobodnými. Byli připraveni, proklamace natištěny, den určen, když tu byli zrazeni Griselem, jak stává se ve většině spiknutí.

21. florealu²⁰⁸⁾, v předvečer dne určeného k útoku, spiklenci byli jati ve svém tajném shromaždišti. Našli u Baboeufa plán a všechny listiny spiknutí. Direktorium zpravilo o tom poselstvím rady a ohlásilo to lidu vyhláškou. Tento bizzarní pokus, který

²⁰⁷⁾ T. j. výboru obecného blaha v době, kdy měl deset členů.

²⁰⁸⁾ 11. května 1796.

měl tak zřejmé zabarvení fanatické, a který měl býti jen opakováním povstání z prairialu bez jeho prostředků a bez jeho nadějí na úspěch, způsobil hluboký úžas. Mysli byly ještě ohromeny nedávnou nadvládou Jakobínů. Baboeuf, jako odvážný spiklenec, navrhl mír direktoriu, přes to, že byl ve vězení.

„Považovali byste pod svou důstojnost, občané direktori,“ psal jim, „vyjednávat se mnou jako moc s mocí? Viděli jste, jak rozsáhlé důvěry jsem středom, viděli jste, že moje strana může dojista vyvážit vaši; viděli jste, jak veliké strany jsou s ní spojeny. Jsem přesvědčen, že toto poznání vámi otřásl.“

Končil slovy: „Vidím jedinou moudrou cestu pro vás: prohláste, že nebylo vůbec žádného vážného spiknutí. Pět lidí projevem své velikosti a šlechtnosti může dnes zachrániti vlast. Ručím vám ještě za to, že vlastenci chrániti vás budou svými těly; vlastenci nemají nenávisti proti vám, i nenáviděli jen vaše nelidové skutky. Dám vám také pro svou osobu rukojmí tak veliké, jako je moje nepomíjející upřímnost.“ Na místo tohoto vyrovnání uveřejnili direktori dopis Baboeufův a poslali spiklence před vysoký dvůr vendômský.

Jejich stoupenci učinili ještě jeden pokus. V noci, 13. fructidoru,²⁰⁹⁾ k osmé hodině navečer vytáhli v počtu šesti nebo sedmi set, ozbrojeni šavlemi a pistolemi, proti direktoriu, které našli střeženo jeho stráží. I odebrali se do tábora grenelského, jehož doufali se zmocniti pomocí tajných styků, které tam byly navázány. Tábor byl pohřížen v spánek, když spiklenci došli. Na pokřik stráží Qui vive? odpověděli: Sláva republice!

²⁰⁹⁾ 9. září 1796.

sláva ústavě z 93. Spiklenci, spoléhající na přispění pluku „Gard“, který však byl přeložen, táhli ke stanu velitele Maloa, jenž dal troubit k nasazení a kázal svým dragonům polonahým vstoupiti na koně. Spiklenci překvapení tímto přijetím, slabě chopili se obrany: byli napadeni šavlemi dragonů a zahnání na útěk, když byli zanechali mnoho mrtvých a zajatců na bojišti. Tato nešťastná výprava byla téměř poslední výpravou strany: s každou porážkou viděla ubývati své síly, i nabývala přesvědčení, že její vláda je věcí minulosti. Podnik grenelleský byl velmi zhoubný pro ni; mimo své ztráty v šarvátce utrpěla znáčně před komissemi²¹⁰⁾ vojenskými, které byly pro ni tím, čím bývaly revoluční tribunály pro její protivníky. Komisse tábora grenelleského odsoudila na pětkráté jedenatřicet spiklenců na smrt, třicet k deportaci, dvacet pět do vězení.

Nějaký čas na to vysoký dvůr Vendômeský soudil Baboeufa a jeho spoluvinníky, mezi nimiž byli Amar, Vadier, Darthé, bývalý tajemník Josef Lebone. Nezapřeli jedni druhých; mluvili jako muži, kteří nebojí se ani přiznati svůj cíl, ani umřítí za svoji věc. Na počátku a na konci každého výsledku pěli Marceillaisu. Tento starý zpěv vítězství a jejich jisté chování budily úžas, a jak se zdálo, ještě i obavy. Jejich ženy provázely je před soud. Baboeuf, konče svou obranu, obrátil se k nim a pravil, že půjdou jistě s nimi až na Calvarii, neboť nad příčinou jejich potupné smrti není třeba se rdítí. Vysoký dvůr odsoudil na smrt Baboeufa a Darthéa; vyslechnuvše

²¹⁰⁾ Vojenskými komisei nazývaly se náhlé soudy vojenské, jimž direktorium se souhlasem rad svěřilo při těchto spiklenců, neboť se nadálo příliš mírných rozsudkův od soudův občanských.

svoje odsouzení, probodli se oba dýkou.²¹¹⁾ Baboeuf byl posledním vůdcem strany bývalé komuny a výboru obecného blaha, které rozešly se před thermidorem a které potom se spojily. Této strany ubývalo den ze dne. Od této doby pak datuje se zvláště její rozptýlenost a osamocenost. Za reakce tvořila ještě pevnou massu; za Baboeufa udržovala se jako obávaný spolek. Od té doby byli již jen demokraté; ale strana byla zrušena.

V době od podniku grenelleského až do odsouzení Baboeufova royalisté osnovali rovněž spiknutí. Plány demokratů způsobily ve veřejném mínění hnutí protivné onomu, jež bylo lze viděti po vendémiairu, a teď zas protirevolucionáři nabyli odvahy. Tajní vůdcové této strany doufali, že naleznou pomocných vojsk v četách z tábora grenelleského, které zamítly stranu Baboeufovu. Netrpělivá a neobratná, nemohouc užiti služeb massy sekcí, jako ve vendémiairu, nebo massy rad, jako málo před 18. fructidorem, tato strana užívala tří mužů bez vlivu a beze jména: abbé Brothiera, bývalého parlamentního rady Lavilheurnoise a jakéhosi dobrodruha Dunana. Obrátili se zcela prostě na rytmistra Maloa, aby nabyli tábora grenelleského a přivedli zpět jeho pomocí starý režim. Malo vydal je direktoriu, které obeslalo je před soudy občanské, nemohouc, jak si toho přálo, dáti je souditi komissí vojenskými. Soudcové z jejich strany, zvolení pod vlivem vendémiairu, nakládali s nimi velmi šetrně, a trest vynesený proti nim bylo krátké vězení. V této době rozvíjel se zápas mezi všemi úřady, jmenovanými sekcemi a direktoriem, opíra-

²¹¹⁾ Leč pokus sebevraždy nepodařil se, neboť ten i onen způsobili si poranění jen docela lehká a byli na to guillotinováni.

jícím se o armádu. Ježto každý volil svou moc i své soudce tam, kde byla jeho strana, následovalo z toho, že direktorium, ježto ona moc volební dávala se do služeb protirevoluce, chystalo se zavléci vojsko do vnitřních záležitostí státních, což vedlo v následcích k těžkým nesnázím.

Direktorium, vítěz nad dvěma rozkolnými stranami, bylo jím i nad Evropou. Nové období válečné počalo za nejšťastnějších znamení. Bonaparte při svém příchodu do Nizzy vyznamenal své převzetí vrchního velení nejodvážnějším vpádem. Tato armáda až dotud operovala na svahu Alp. Byla odloučena ode všeho, silná sotva na třicet tisíc mužů; ale byla dobře zásobena udatností, vlastenectvím a pomocí její s přispěním svého genia počal odtud Bonaparte ono velké překvapení lidstva, které se mu dařilo dvacet let. Opustil své tábory a pustil se do údolí Savonského, aby vnikl do Italie mezi Apenninami a Alpami. Před ním bylo devadesát tisíc mužů vojska spojeneckého, stojících ve středu pod d'Argentem, v levo pod Collim, v pravo pod Beau-lieuem. Tato nesmírná armáda byla rozprášena v několika dnech zázraky genia a udatností. U Montenotte²¹²⁾ prorazil Bonaparte nepřátelský střed a vnikl do Piemontu; u Millesima²¹³⁾ odloučil konečně armádu sardinskou od rakouské; obě spěchaly hájit jedna Turina, druhá Milána, hlavních měst svých panství. Dříve než jal se pronásledovati Rakušany, republikánský generál vrhl se na levé křídlo, aby učinil konec armádě sardinské; u Mondovi²¹⁴⁾ osud Piemontu byl rozhodnut, a užaslý dvůr turinský nemeškal se poddati. V Chérasque uzavřeno příměří,

²¹²⁾ 12. dubna 1796.

²¹³⁾ 13. a 14. dubna 1796.

²¹⁴⁾ 21. dubna 1796.

za kterým záhy následoval mír, podepsaný v Paříži dne 18. května 1796 mezi republikou a králem sardinským, který odstoupil Savojsko a hrabství Nizzu a Tendu. Obsazení Alexandrie, která otvírá zemi Lombardskou; zničení pevnosti Susy a Brunetty na svahu proti Francii; vydání hrabství Nizského a Savojského; volné použití druhé armády Alpské pod Kellermannem, to bylo ovoce patnácti dní výpravy a šesti vítězství.

Ukončiv válku s Piemontem, Bonaparte táhl proti armádě rakouské, které nedal již odpočinouti. Přešel u Piacenzy Pád a Addu u Lodi. Toto poslední vítězství²¹⁵⁾ otevřelo mu brány Milánu a vydalo Lombardsko v jeho moc. Generál Beaulieu byl zahánán do roklin tirolských armádou republikánskou, která uzavřela Mantui a objevila se směrem k horám císařství. Tehdy generál Wurmser přišel vyměnit Beaulieua, a nová armáda se připojila k troskám přemožené. Wurmser postoupil v před, aby osvobodil Mantui a přenesl bojiště do Italie; ale byl zničen jako jeho předchůdce Bonapartem, který, přerušiv obležení Mantue, aby mohl se postavití tomuto novému nepříteli, vrátil se k němu s větším důrazem a znovu zaujal své posice v Tirolích. Plán vpádu byl prováděn s velkou shodou a úspěchem. Kdežto armáda Italská ohrožovala Rakousko, Tiroly, armáda Maasská a Rýnská postupovala Německem; Moreau, opíraje se o Jourdana levým křídlem, byl svým pravým křídlem téměř spojen s Bonapartem. Tyto dvě armády přešly Rýn u Neuwiedu a Strassburku a postoupily vpřed linií šedesáti mil, stupňovitě, zatlačující nepřitele, který, ač couval před nimi, pokoušel se zastavití jejich postup a prolomití jejich útočnou čaru. Dosáhly téměř cíle svého podniku;

²¹⁵⁾ 10. května 1796.

Moreau vešel do Ulmu, do Augsburku, přešel Lech, a jeho předvoj dotýkal se zadní strany roklin tirolských, když tu Jourdan, který se s ním nedohodl, vyšel z linie, byl napaden arcivévodou Karlem,²¹⁶⁾ a dal se na plný ústup. Moreau, odkryt na svém levém křídle, byl nucen vrátiti se, kudy přišel, a tehdy provedl svůj památný ústup. Chyba Jourdanova měla značný dosah; zabránila dovršení tohoto rozsáhlého válečného plánu a dala rakouské monarchii příležitost k oddechu.

Vídeňský kabinet, který ztratil Belgii ve válce proti revoluci, a který pocítoval důležitost zachování Italie, hájil ji s krajní tvrdošijností. Wurmser po nové porážce byl přinucen utéci se do Mantue s troskami své armády. Ještě generál Alvinzi v čele padesáti tisíc Uhrů přišel pokusit se o štěstí a nebyl šťastnější²¹⁷⁾ než Beaulieu a Wurmser. Nová vítězství dokonala zázraky, již provedené armádou Italskou a zajistila její dobytí. Mantua se vzdala; a vojska republikánská, opanovavše Itálii, nastou-

²¹⁶⁾ Arcikníže Karel, bratr císaře Františka, přes mládí svoje (bylo mu tehdy ještě ne zcela 25 let) měl již značné zkušenosti vojenské, neboť zúčastnil se vynikajícím způsobem výpravy v Belgii pod princem Koburským. Také jako vojenský theoretik byl na slovo vzat. Naděje, které v něj kladl císař jmenovav jej před výpravou jihoněmeckou polním maršálkem, splnil arcikníže poraziv Jourdana 15. června 1796 u Wetzlara tak rozhodně, že nejen Jourdan sám, nýbrž brzy na to i Moreau nucen byl dáti se na zpáteční tažení.

²¹⁷⁾ Obzvláště krutá byla bitva u Arcole v okolí Verony ve dnech 15.—17. listopadu 1796, v níž Bonaparte dosáhl vítězství, jež dlouho kolísalo, jen svou chladnokrevností a osobní statečností. Vrhł se totiž sám v čele granátníků do nejlítější seče, aby sehnal Rakušany s mostu. Čin tento zjednal mladistvému generálovi v armádě nesmírnou popularitu. Mantua, nejtvrdsí vojenská posice Rakušanů v Itálii, kapitulovala již 2. února 1797.

pila na přič hor cestu na Vídeň. Bonaparte měl proti sobě prince Karla, poslední naději Rakouska. Prošel záhy soutěskami tirolskými, a vyšel na straně německé. Za těchto okolností obě armády, Rýnská pod Moreauem i Maasská pod Hochem s úspěchem jaly se znovu prováděti válečný plán výpravy předešlé. A vídeňský kabinet polekán jsa, smluvil příměří v Lubně.²¹⁸⁾ Spotřeboval všechny své síly, zkusil všechny své generály, kdežto republika Francouzská byla ve své plné síle dobytelské.

Armáda Italská dovršila v Evropě dílo francouzské revoluce. Tato podivuhodná výprava děkovala svůj zdar setkání geniálního generála s intelligentní armádou. Bonaparte měl k ruce generály, kteří byli schopni veletí samostatně, kteří dovedli vzíti na sebe zodpovědnost za nějaký pohyb nebo bitvu, a armádu měšťanů, kteří všichni měli ducha vzdělaného, mysl vznešenou, vášeň k velkým věcem, kteří nadšení byli pro revoluci, jež zvětšovala jejich vlast, jež zachovávala jejich neodvislost pod kázní a která každému vojínu skýtala cestu k hodnosti generálské. Není nic, čeho by nadaný vůdce nevykonal s takovými muži. Jistě litoval později při vzpomínce na svá prvá léta, že povolal k **sobě** všechnu svobodu a všechno vzdělanstvo, že učinil z armád příliš pouhý nástroj a příliš podrobil generály svým rozkazům. Bonaparte počal třetí válečné období. Výprava z r. 1792 byla vedena dle starého způsobu s roztroušenými sbory, z nichž jednal každý zvlášť, aniž opouštěl své linie. Výbor obecného blaha soustředil sbory, způsobil, že neoperovaly již jen stojíce právě před nepřítelem, ale i na dálku; uspišil jejich pohyb a obrátil je k jednomu společnému cíli. Bonaparte vykonal pro každou bitvu, co výbor ko-

²¹⁸⁾ 18. dubna 1797.

nal pro každé tažení. Svedl všechny sbory v rozhodný bod a rychlostí svých ran zničil několik armád jedinou. Nakládal volně massami po své chuti, dal jim operovati mimo svůj dohled a hned zas měl je po ruce v určeném bodě, aby zaujal výhodné postavení, nebo aby vyhrál bitvu. Jeho diplomacie byla stejně vysoká jako jeho znalost vojenství.

Téměř všechny italské vlády byly přistoupily ke koalici; ale národové klonili se k republice Francouzské. Bonaparte opíral se o tyto; zrušil vliv Piemontu, kterého nemohl dobýt; přeměnil Milán, stojící až dotud v odvislosti od Rakouska, v republiku Předalp'skou;²¹⁹⁾ oslabil válečnými daněmi Toskánu a malá knížata z Parmy a z Modeny, aniž je zbavil jich zemí. Papež, který svolil k příměří za prvních úspěchů Bonaparta proti Beaulieuovi, a který nebál se zrušiti je při nastoupení Wurmsera, vykoupil mír²²⁰⁾ odstoupením Romaně, Boloně a Ferrary, které připojeny byly k Předalp'ské republice. Stát Janovský ztratil své dřívější aristokratické zřízení, a byl přeměněn v jedinou nedílnou republiku Ligurskou. Aristokracie benátská, která přála koalici a způsobila povstání za zády armády, ztratila i svoji samostatnost, a byla libovolně postoupena Rakousku náhradou za Milán.²²¹⁾

²¹⁹⁾ 28. června 1797. Republiky, jež tou dobou zřizovala na vlastní svou posilu Francie při svých hranicích, dostávaly vesměs jména starověká. Milánsko přezváno republikou Předalp'skou, poněvadž bylo částí krajiny, kterou starověcí Římané nazývali Gallia cisalpina.

²²⁰⁾ V Tolentině 19. února 1797. Při jednání o tyto míry Bonaparte vymíňoval Francii též odstoupení mnoha uměleckých děl od posavadních jejich italských držitelů. Poklady tyto staly se namnoze základem světoznámých později císařských sbírek Napoleonových.

²²¹⁾ Zrušení staré, uvnitř ovšem valně strouchnivělé republiky Benátské bylo činem hrubého násilí, čímž Bona-

Rakousko předběžným mírem lubenským vzdalo se Belgie, která přiznána byla republice Francouzské a uznala Předalpskou republiku. Všechny spojené mocnosti složily zbraň, a Anglie sama přála si vyjednávat. Francie, klidná a svobodná uvnitř, dosáhla vně svých přirozených hranic, i byla obklopena vznikajícími republikami, které, jako Holandsko, Lombardie, a Ligurie, střehly ji se stran a šířily její soustavu v Evropě. Koalice jistě měla málo chuti napadnouti znovu revoluci, jejíž všechny vlády šly vítězně vpřed, i anarchie po 10. srpnu, i diktatura po 31. květnu i moc zákonitá pod direktoriem; revoluci, která s každým novým nepřátelstvím postupovala o něco dále na území evropské. R. 1792. šla jen do Belgie; v r. 1794. dostoupila

parte ve věcech mezinárodních ponejprv osvědčil svůj despotism, za málo let na to vzrostlý na metlu boží pro Evropu. Po nedávném, podobně násilném vyhlazení starobylého státu Polského, jež dokonáno r. 1795, měl ovšem Bonaparte omluvu, že nečiní, než k čemu příklad daly jiné velmoci evropské. Leč celá šerednost skutku jeví se způsobem, kterým byl proveden. Poněvadž panující šlechta byla od lidu nenáviděna, nenáviděl přirozeně také i koalici, jejího spojence. Proto vítal obecný lid radostně Francouze, když vojensky vtrhli do Benátek, města, které ještě nikdy nevidělo nepřítele ve svých zdech; proto byl Bonaparte jásavě zdravěn za to, že rozpustil nenáviděnou »velkou státní radu« a přiměl posledního presidenta L. Manina k poděkování se z úřadu; proto jásal lid vítězně, když na rozkaz Bonapartův do plamenů vržena »zlatá kniha«, obsahující jména privilegovaných rodin aristokratických. Demokracie benátská doufala pevně, že Francie odstraní pouta šlechtické oligarchie dá republice sv. Marka zřízení demokratické. Tím bolestnější bylo arci zklamání, když na jevo vyšel obsah úmluv campo-formijských. Bonaparte prostě potřeboval pro Rakousko náhrady za ztracené Milánsko a proto republiku Benátskou zrušil vůbec. Jako vítali Benátčané Francouze při jejich vstupu do svého města, tak jim klnuli, když v únoru 1798 je zase opouštěli, aby jejich místo zaujaly pluky rakouské.

Hollandska a až k Rýnu; v r. 1796. prošla Itálií a vnikla i do Německa. Jestliže by pokračovala; koalice měla se co báti, aby nehnila své výboje dál. Všechno klonilo se k všeobecnému míru.

Ale postavení direktoria změnilo se velmi volbami r. V (květen 1797). Tyto volby, uvádějice způsobem zákonitým stranu royalistickou v lůno zákonodárstva a vlády, postavily znovu jako otázku to, co boj ve vendémiairu rozhodl. Až dotud direktorium a rady žily ve velmi dobré dohodě; složeny jsouce z členů konventu, které pojil společný zájem, potřeba upevniti republiku, když byly zmítány všemi bouřemi stran, vložily hodně bdělosti do svých záležitostí, a shody do svých opatření. Rady přistoupily na rozličné žádosti direktoria; a nehledíc k některým lehkým upravením, schválily jeho návrhy finanční, administrační, jeho jednání vzhledem k spiknutím, armádám a Evropě. Menšina protikonventní utvořila opposici v jejich lůně; ale tato oposice zdrželivě bojovala proti politice direktoria, čekajíc, až bude posílena novou třetinou. V její čele byli Barbé-Marbois, Pastoret, Vaublanc, Dumas, Portalis, Siméon, Tronçon-Ducoudray, Dupont z Nemours, většinou členové pravice ze shromáždění zákonodárného, někteří vyslovení royalisté. Jejich postavení záhy stalo se méně dvojakým a útočnějším posilou zvolených v roce V.

Royalisté tvořili nebezpečný, činný spolek, který měl své vůdce, své náhončí, své zápisy, své časopisy. Vzdálili voleb republikány a uchvátili s sebou massu, která sleduje vždy stranu nejenergičtější, a chopila se na chvíli jejich korouhve. Nechtěli připustiti ani vlastenců z první doby a volili jen rozhodné protirevolucionáře nebo obojaké ústávy. I byla umístěna strana demokratická ve vládě

a ve vojsku, strana royalistická ve shromážděních volitelů a v radách.

1. prairialu r. V (20. května) ustavily se obě rady. Od svého počátku netajily se duchem, který jimi vládl. Pichegru, jehož royalisté vyslali na nové bojiště protirevoluční, byl s nadšením zvolen předsedou rady pěti set; stejně horlivě přiděleno Barbé-Marboisovi předsednictví rady starších. Sbor zákonodárný přikročil dále ke jmenování jednoho člena direktoria na místo Letourneura, který dne 30. floréalu³²²) byl určen losováním jako odstupující člen. Jeho volba padla na Bartheléma, vyslance ve Švýcařích, který jsa ze strany umírněných a stoupen-cem míru, hodil se radám a Evropě, ale kterého jeho vzdálení od Francie během celé revoluce činilo málo vhodným k vládě republiky.

Těmto prvním nepřátelstvím proti straně kon-ventu následovaly útoky věcnější. Byla pronásledo-vána nešetrně její správa i politika. Direktorium uči-nilo vše, co mohlo vykonati s vládou zákonitou v době ještě revoluční. Vytýkali mu protahování války a nepořádek ve financích. Většina zákonodár-ná zmocnila se obratně veřejných potřeb; podporo-vala nehotovou svobodu tisku, která dovolovala žur-nalistům napadati direktorium a chystati nový re-žim; mír, který vedl k odzbrojení republiky; konečně šetrnost.

Tyto požadavky měly svou prospěšnou a ná-rodnostní stránku. Unavená Francie pocítovala po-třebu všech těchto věcí, aby doplnila obrození spo-lečenské: a tak měla podíl na přání royalistů, ale ze zcela jiných pohnutek. S trochu větším nepoko-jem hleděla na opatření rad vzhledem ke kněžím a vystěhovalcům. Lidé přáli si míru, ale nechťeli,

³²²) 19. května.

aby přemožení revolucí vrátili se jako vítězové. Rady hnaly se s největším spěchem do zákonů milosti pro ně. Zrušili správně deportaci nebo trest vězení proti kněžím, pro věc náboženství nebo neobčanského smýšlení;²²³⁾ ale chtěly obnoviti staré výsady kultu katolického; oživití zevnější stránku tohoto kultu, který byl obnoven, užíváním zvonů, a zprostiti duchovní povinnosti přísahati státním úředníkům. Kamil Jordan, mladý poslanec lyonský, plný výmluvnosti, udatnosti, a příznávající se vznešenou odvahou svá mínění náboženská, byl hlavní chvalořečník duchovenstva v radě pěti set. Řeč, kterou měl o té věci, vzbudila veliké překvapení a projevy prudkého odporu. Co zbývalo z nadšení, bylo všechno dosud vlastenecké, i vzbudilo úžas, viděti roditi se jiné nadšení, nadšení náboženské: poslední století a revoluce odvykly mu úplně a bránily v jeho pochopení. Toto byla chvíle, kdy někdejší strana nebála se předstoupiti znovu se svými naukami a uplatniti svoji řeč vedle nauk a řeči strany reformátorské, které až dosud panovaly samy. Vyplynul z toho, jak se stává při věcech neočekávaných, dojem nepříznivý proti Kamilu Jordanovi, jehož posměšně zvali Jordan Zvonečkář*) nebo Jordan Zvonař.**)

Pokus ochránců duchovenstva nezdařil se přes to, a rada pěti set neodvážila se dosud nikterak odhlasovati opětné zavedení zvonů, ani neodvislost kněží. Po nějakém váhání strana umírněná přidala se k direktorské, i podrželi přísahu občanskou za výkřiků „Sláva republice!“

Zatím trvalo dále nepřátelství proti direktoriu, zvláště v radě pěti set, která byla prudší a ne-

²²³⁾ V měsíci červnu 1797.

*) V orig. Jordan Carillon.

**) V orig. Jordan les Cloches. (Pozn. překl.)

trpělivější než rada starších. To vše značně povzbudilo stranu royalistickou uvnitř říše. Bylo viděti, kterak protirevolucionáři opět odplácejí vlastencům a kupcům národních statků. Vystěhovalci a kněží rozkolní vraceli se v houfech a nemohouce ničeho snášeti z revoluce, neskrývali nikterak svých podvratných plánů. Moc direktorská, ohrožená ve středu země, zneuznávaná v krajích, stala se na jednu bezmocnou.

Ale potřeba obrany, nepokoj všech mužů oddaných direktoriu a zvláště revoluci podnítily a povzbudily vládu. Útočný postup rad vzbudil podezření ve příčině jejich oddanosti k republice, a část těch, kteří je z počátku podporovali, je opustila. Stoupenci ústavy z r. 1791 spojili se se stranou direktoria. Klub Salm, utvořený ve znamení této alliance, byl postaven proti klubu Clichy, který dlouhou dobu již byl dostaveníčkem nejvlivnějších členů rad. Direktorium, třebas uchýlilo se o pomoc k veřejnému mínění, nezanedbalo vůbec své hlavní síly, opory vojsk; povolalo k Paříži několik pluků armády Sambro-Maasské, již velel Hoche. Okruh šesti myriametrů (patnáct mil), který vojska nesměla překročiti, aniž dopustila se zločinu proti státu, byl překročen; a rady oznámily toto násilí direktoriu, které předstíralo nevědomost naprosto podezřelou a uvádělo velmi špatné výmluvy.

Obě strany byly na stráži: jedna měla své místo v direktoriu, v klubu Salm, v armádě, druhá v radách, v klubu Clichy a v salonech royalistů. Lid byl divákem. Každá z obou stran hotova byla jednati revolucionářsky vůči druhé. Strana zprostředkující, strana ústavní a smírná, pokusila se předejiti tomuto zápasu a znovu přivésti shodu dost ne snadnou. Carnot stál jí v čele; několik členů z rady mladších, iež vedl Thibaudeau, a dost značný po-

čet ze starších podporovali jeho umírněné plány. Carnot, který v té době byl direktorem úslavy, tvořil s Barthélemyem, kterýž byl direktorem zákonodárství, menšinu ve vládě. Carnot, velmi přísný ve svém chování a velmi zatvrzelý ve svých náhledech, nemohl se dohodnouti ani s Barrasem ani s panovačným Rewbellem. K tomuto odporu povah pojila se různost politických systémů; Barras a Rewbell, podporováni jsouce la Réveillèrem, nebyli nijak daleko od státního převratu proti radám, kdežto Carnot chtěl se přesně držeti zákona. Tento velký občan viděl v každé době revoluční způsob vlády, který zdál se mu vhodným k poměrům doby, a jeho mínění stalo se ihned utkvělou ideou. Pod výborem obecného blaha měl utkvělou ideu diktatury; za direktoria měl utkvělou ideu vlády zákonitě. A tu neuznáváje nejmenšího rozdílu v době, shledal se v postavení obojetném; chtěl mír ve chvíli státních převratů.

Rady, poněkud poplašené přípravami direktoria, kladly, jak se zdálo, za podmínku svého smíření propuštění několika ministrů, kteří neměli jejich důvěry. Byli to ministři: spravedlnosti Merlin z Douai; zahraničních záležitostí Delacroix; financí Ramel. Naproti tomu žádali podržení Pétietu v ressortu války, Bénésécha v ressortu vnitřních záležitostí, Cochona z Lapparentu v odboru policie. V nedostatku moci direktorské chtěl se sbor zákonodárný zajistiti ministerstvem. Vzdálení jsouce toho, aby splnili toto přání, které by bylo uvedlo nepřitele do vlády, Rewbell, la Réveillère a Barras sesadili ministry podporované radami a podrželi ostatní. Na místo Bénésého nastoupil François de Neufchâteau, na Pétietovo Hoche a záhy na to Schérer, na místo Cochona z Lapparentu Lenoir-Laroche a po tomto, jenž byl málo rozhodný, Sotin. Rovněž Tayllerand ná-

ležel k tomuto ministerstvu. Byl vymazán ze soupisu vystěhovalců od konce sezení konventu jako revolucionář z r. 1791, a jeho veliký rozhled, který stavěl ho vždy do strany, která měla největší naděje na vítězství, učinil ho v této době republikánem strany direktorské. Dostal portefeuille Delacroixův a přispěl mnoho svými radami a odvážností k událostem z fructidoru.

Válka zdála se tehdy čím dále, tím nevyhnutelnější. Direktorium nechtělo vyrovnání, které bylo by nanejvýš oddálilo jeho pád a pád republiky do voleb roku VI. Jeho návodem docházelo mnoho bouřlivých otevřených listů proti radám. Bonaparte sledoval s nepokojem události, které se připravovaly v Paříži. Ač byl spojen s Carnotem a přímo si s ním dopisoval, vyslal svého pobočníka Lavaletta, aby ho zpravil o rozporech ve vládě samé, o pletichách a piklech, jimiž byla obklopena. Bonaparte byl přislíbil direktoriu přispění své armády v případě, že by se octlo ve skutečném nebezpečí. Poslal do Paříže Augeraua, jemuž svěřeny otevřené listy vojsk. „Třeste se, royalisté!“ děli vojíni; „od Adiže k Seině jen jediný je krok. Třeste se! Vaše bezpráví jsou sečtena a odplata za ně je na hrotu našich bodáků!“ — „S pohoršením,“ tak mluvil generální štáb, „viděli jsme, jak pletichy royalismu chtějí ohrožovati svobodu. Přisahalí jsme u duší reků za vlast zemřelých válku neusmířitelnou království i royalistům. To jsou naše pocity, to vaše, to pocity jsou vlastenců. Ať se ukáží royalisté, a bude po nich!“ Rady povstaly, leč nadarmo, proti takovým úvahám armády. Generál Richepanse, který velel plukům, jež došly od ar-

mády Sambro-Maasské, rozestavil se ve Versaillesch, v Meudonu, ve Vincennech.

Rady byly útočníky v prairialu; ale, ježto úspěch jejich věci mohl býti odložen na rok VI., do doby, kdy mohl se uskutečnit bez nebezpečí a bez boje, podržely obranu od thermidoru (červenec 1797). Přes to však vykonaly tehdy všechny přípravy k boji: nařídily, aby všechny kroužky ústavní byly zavřeny, aby mohly se zbaviti klubu Salm; zvětšily také pravomoc dozorčího výboru zasedací síně, který stal se vládou sboru zákonodárného, a jehož členy byli oba spiklenci royalističtí Willot a Pichegru. Stráž rad, která byla podřízena direktoriu, byla dána pod přímé rozkazy dozorců zasedací síně. Konečně 17. fructidoru sbor zákonodárný pomýšlel na to, aby zjednal si pomoci milice z vendémiairu i schválil na návrh Pichegruův utvoření národní gardy. Nazítří 18. mělo se provésti toto opatření a rady měly naříditi výnosem oddálení vojsk. Jak daleko se došlo, měl se velký zápas revoluce a starého zežinu znovu rozhodnutí vítězstvím. Nepokojný generál Willot chtěl, aby dán byl podnět, aby schválena byla obžaloba na tři direktory Barrasa, Rewbella a la Réveillèra; druzí dva aby povoláni byli do sboru zákonodárného; aby, jestliže vláda odepře uposlechnouti, zvoněno bylo na poplach, a aby vytáhlo se se zástupy sekcí proti direktoriu; aby Pichegru byl postaven v čelo tohoto zákonitého povstání, a aby ke všem těm opatřením přikročilo se rychle, odvážně a za bílého dne. Práví se, že Pichegru váhal; a ježto mínění mužů nerozhodných nabylo vrchu, sledován pozvolný postup zákonitých příprav.

Ne tak direktorium. Barras, Rewbell a La Réveillère chtěli na místě napadnouti Carnota, Bar-

thélemya a zákonodárnou většinu. Jitro dne 18. bylo určeno k provedení státního převratu. Za noci vojsko tábořící kolem Paříže vniklo do města pod velením Augeranovým. Diktátorský triumvirát měl v úmyslu dáti obsaditi vojskem Tuilleries před sejítím se sboru zákonodárného, aby vyhnul se násilnému vypuzení; svolati rady na blízku Luxembourg po uvěznění jejich hlavních buřičů a zákonodárným opatřením dovršiti státní převrat, započatý násilím. Byl sjednocen s menšinou rad a doufal v souhlas lidu. O jedné hodině z rána vojska došla k radnici, rozložila se po nábřežích, mostech, v polích Elysejských, a záhy dvanáct tisíc mužů a čtrnáct děl obklíčilo Tuilleries. Ve čtyři hodiny vystřeleno z děla na poplach, a generál Augerau dosáhl mřížoví mostu Tournant.

Stráž sboru zákonodárného byla ve zbraních. Dozorci zasedací síně, upozorněni byvše večer na hnutí, které se chystalo, odebrali se do Národního Paláce (Tuilleries), aby hájili přístup k němu. Velitel stráže sboru zákonodárného Ramel byl oddán radám, i umístil svých osm set granátníků po různých cestách zahrady uzavřené mřížemi. Ale s těmito tak nepatrnými a málo spolehlivými silami nemohli se Pichegru, Willot a Ramel nikterak postavit na odpor direktoriu. Augerau nepotřeboval si ani vynutiti přechod přes most Tournant; sotva se octl před granátníky, volal: „Jste republikáni?“ Tito sklonili zbraň a odpověděli: „Sláva Augerauovi! Sláva direktoriu!“ a přidali se k němu. Augerau prošel zahradou, vnikl do sálu rad, zatkl Pichegrua, Willota, Ramela, všechny inspektory zasedací síně, a dal je dopravit do Templu. Členové rad, svolaní spěšně inspektory, docházeli v davech na místo svých sezení; ale byli zatčeni nebo vypuzeni. Augerau oznámil jim, že direktorium, vedeno jsouc nutností hájiti re-

publiku proti spiklencům, kteří dleli mezi nimi, určilo radám za shromáždění Odéon a lékařskou školu. Většina přítomných zástupců postavila se proti násilí vojenskému, a proti direktorské usurpaci; ale byli přinuceni ustoupiti.

V šest hodin ráno výprava byla ukončena. Pařížané, procitnuvše, našli vojska ve zbraních, a zdi polepené provoláními, jež oznamovala odkrytí nebezpečného spiknutí. Lid byl vyzýván k důvěře. Direktorium dalo natisknout přípis generála Moreaua, v němž oznamovány mu se všemi podrobnostmi pikle jeho předchůdce Pichegrua s vystěhovalectvem, a jiný dopis prince z Condé Imbert-Colomèsovi, člena rady starších. Veškero obyvatelstvo zůstalo klidno. Jsouc pouhým divákem v den, který vyvíjel se bez přičinění stran a s jediným přispěním armády, nejevilo ani souhlasu, ani lítosti.

Direktorium potřebovalo uzákoniti a především ukončiti toto mimořádné dílo. Jakmile členové pěti set a rady starších byli shromážděni v Odéonu a ve škole lékařství a dosáhli dostatečného počtu, aby mohli uvažovati, ustavili se jako permanentní. Poselstvo direktoria oznámilo jim pohnutky, které vedly je ve všech jeho krocích. „Občané zákonodárci,“ pravilo, „kdyby direktorium bylo váhalo ještě den, republika byla vydána v ruce nepřátel. Samo místo vašich sezení bylo střediskem spiklenců; odtud rozdíleli poukázky a příkazy k vydání zbraní; odtud této noci byli spojeni se svými spoluvinníky, odtud konečně, nebo z okolí pokoušejí se o tajná a buřičská srocování, jichž rozeznáním se právě teď policie zabývá. Znamenalo by poškoditi bezpečnost veřejnosti i věrných poslanců, kdybychom je nechali smíchány s nepřáteli vlasti v doupěti spiknutí.“ Rada

pěti set jmenovala výbor,²²⁴⁾ v němž byli Sieyès, Poulain-Granpré, Villers, Chazal a Boulay z la Meurthe, a jemuž uloženo předložiti zákon o b e c n é h o b l a h a.²²⁵⁾ Tento zákon byl jakýmsi ostrakistickým²²⁶⁾ opatřením. Na místo popraviště nastoupila jen v tomto druhém období revolučním a diktátorském deportace.

Členové rady pěti set, odsouzení k deportaci, byli: Aubry, 'J. J. Aimé, Bayard, Blain, Boissy z Anglas, Borne, Bourdon z Oise, Cadroy, Couchery, Delahaye, Delarue, Doumère, Dumolard, Duplantier, Gibert Desmolières, Henri Larivière, Imbert Colomès, Camille Jordan, Jourdan z (Bouches-du-Rhône), Gall, la Carrière, Lemarchand-Gomicourt, Lemérier, Mersan, Madier, Maillard, Noailles, André, Mac-Cartin, Pavie, Pastoret, Pichegru, Polisard, Praire-Montaud, Quatremère-Quincy, Saladin, Siméon, Vauvilliers, Vienot-Vaublanc, Villaret-Joyeuse, Willot. Z rady starších: Barbé-Marbois, Dumas, Ferraud-Vaillant, Lafont-Ladebat, Laumont, Muraire, Murinais, Paradis, Portalis, Rovère, Tronçon-Ducoudroy. Z direktoria: Carnot, Barthélemy. Mimo to odsouzení byli abbé Brottier, La ville-heurnois, Dunan, exministr policie Cochon, bývalý úředník policie Dossonville, generálové Miranda, Morgan, žurnalista Suard, bývalý člen konventu Mailhe a velitel Ramel. Několika psancům podařilo se ujíti vypovídacímu výnosu; mezi těmito

²²⁴⁾ Byl to výbor zvolený z rady starších.

²²⁵⁾ Tak usneseno 4. září, nazejtří 5. září byl zákon radami odhlasován.

²²⁶⁾ Ostrakismos (soud střepinový) zaveden byl v starověkých Athenách r. 509 př. Kr. Kdo upadl v podezření, že baží po samovládě, musil na 10 let odejiti do vyhnanství, vyslovilo-li se pro to nejméně 6000 občanů. Jména podezřelých ryla se na střepiny, které se házely do uren, na veřejných místech zvláště k tomu připravených.

byl Carnot.²²⁷⁾ Většina odsouzených byla dopravena do Cayenny; ale velký počet nevyšel z ostrova Ré.

Direktorium značně rozšířilo tuto ostrakistickou akci a stihlo redaktory pětatřiceti časopisů deportací. Chtělo zároveň zasáhnouti nepřátele republiky v radách, v časopisech, ve shromážděních volebních, v krajích, všude, kam vnikli. Volby osmačtyřiceti krajů byly zrušený. Zákony ve prospěch kněží a vystěhovalců byly odvolány, a brzy vzdálení těch, kteří měli vrch v krajích od 9. thermidoru, povzneslo opět pokleslou stranu republikánskou. Státní převrat z fructidoru netýkal se nikterak právě stěžejného bodu, jako vítězství z vendémiairu; zničil stranu royalistickou, která byla jen zatlačena předchozí porážkou. Ale, uváděje znovu diktaturu na místo zákonité vlády, vedl k jiné revoluci, o níž bude mluveno později.

Můžeme říci, že 18. fructidoru r. V buď direktorium mělo zvítěziti nad protirevolucí ovládnutím rad, nebo rady nad republikou zvrácením direktoria. Když takto postavíme tuto otázku, zbývá věděti: a) mohlo-li direktorium zvítěziti jinak, než státním převratem; b) nezneužilo-li svého vítězství.

Vláda nebyla schopna rozpustiti rady. Při ukončení revoluce, která měla cílem ustanovení nejkrásnějšího práva, nemohli dáti podřízenému úřadu právo dozoru nad svrchovaností národa a podřídit v jistých případech zákonodárstvo direktoriu. Ježto

²²⁷⁾ Slavný státník, organisátor a matematik tento vydal ve svém vyhnanství v Augsbuře 1799 stkvělý obranný spis, v němž nejen zahradil každou stopu podezření, jako by byl býval účasten ve spiknutí royalistickém, nýbrž odhalil bez obalu i neschopnost a malichernost bývalých svých kolegů v direktoriu, čímž značnou měrou pád této vlády uspišil. Návrat do vlasti umožnil mu teprv generál Bonaparte, když se stal prvním konsulem republiky.

nedošlo se posud k tomuto ústupku v politice pokusné, jaký prostředek zbýval direktoriu k oddálení nepřítele ze srdce státu? Nemohouc již brániti revoluci mocí zákona, nemělo jiného prostředku než diktatury; ale chápajíc se této, prohřešilo se proti pravidlům spravedlnosti jako podmínkám svého trvání; a třebas zachránilo revoluci, zničilo se tím záhy samo.

Pokud se týče jeho vítězství, poskvnilo je násilím. Deportace, stejně nenáviděná jako nezákonná, byla rozšířena na veliký počet obětí; malé lidské vášně vmísily se v obranu věci a direktorium neukázalo vůbec té šetrnosti ve zvůli, která jest jedinou omluvou státních převratů. Aby dosáhlo svého cíle, mělo stihnouti vyhnanstvím jen buřičské vůdce; ale je vzácným zjevem, aby některá strana nezneužila diktatury, a aby neviděla nebezpečí ve shovívavosti, majíc moc v rukou. Porážka z 18. fructidoru byla čtvrtou porážkou strany royalistické: dvě stihly ji, aby zbavily ji moci, to byly porážky ze 14. července a z 10. srpna; dvě, aby zabránily jí opět ji uchvátiti, ony z 13. vendémiairu a z 18. fructidoru. Toto opěťování bezmocných pokusů a vracejících se nezdarů přispělo nemálo k poddanství té strany za doby konsulátu a císařství.

KAPITOLA TŘINÁCTÁ.

Od 18. fructidoru roku V. (4. září 1797) až do
18. brumairu roku VIII, 9. listopadu 1799).

Direktorium vrátí se 18. fructidorem k vládě revoluční poněkud umírněné. — Všeobecný mír vyjímajíc s Anglií. Návrat Bonapartův do Paříže; výprava do Egypta. — Demokratické volby r. VI; zrušeny direktoriem dne 22. floréalu. — Druhá koalice; Rusko, Rakousko, Anglie napadnou republiku Itálii, Švýcarskem a Hollandskem; všeobecné porážky. — Demokratické volby 30. prairialu; rady vykonají odvetu a rozpustí staré direktorium. — Dvě strany v novém direktoriu a v radách: zmírněná republikánská strana a její vůdcové Sieyès, Roger, Ducos, rada starších; strana krajních republikánů a její vůdce Moulins, Gohier, rada pěti set a společnost Jízdárny. — Plány v různých směrech. — Maasénova vítězství ve Švýcarsku, Brunova v Hollandsku. — Bonaparte vrátí se z Egypta; dorozumí se se Sieyèsem a jeho stranou. — Dny 18. a 19. brumairu. —
Konec vlády direktorské.

Hlavní následek 18. fructidoru byl návrat vlády revoluční, ale poněkud zmírněné. Obě druhdy privilegiované třídy byly znovu postaveny mimo společnost. Odporující kněží byli podruhé vyhoštěni. Chouani a uprchlí royalisté, kteří drželi bojiště v departementech, vzdali je starým republikánům; ti, kteříúčastnili se královského vojska Bourbonů,

vyšší úředníci koruny, členové parlamentů, rytíři řádů svatého Ducha a svatého Ludvíka, rytíři Mal-tánští, všichni ti, kteří protestovali proti zrušení šlechty, a kteří uchovali její tituly, měli opustiti území republiky. Bývalí šlechtici nebo povýšenci nesměli prováděti občanských práv, leč až za sedm let, po uplynutí jakési učební doby ve stavu francouzského občana. Tato strana, chtějíc se opět do-moci vlády, přivodila diktaturu s jejími odsouzení hodnými násilnostmi.

V této době dosáhlo direktorium vrcholu své moci; po nějaký čas nemělo vůbec nepřátel ve zbra-ních. Zbaveno jsouc všeho vnitřního odporu, ulo-žilo mír na pevnině Rakousku smlouvou v Campo-Formiu²²⁸⁾ a sjednalo jej s Německem na kongressu Rastadtském.²²⁹⁾ Smlouva v Campo-Formiu byla vý-

²²⁸⁾ 17. října 1797.

²²⁹⁾ Poněvadž František II. ve své hodnosti jakožto císař německý mírem v Campo-Formiu postoupil Francii celého levého pobřeží Rýna, tak že řeka tato na přístě měla býti od Basileje níže východní hranicí vítězné republiky, sestoupil se 9. prosince 1797 v Rastadtě kongress, který se vedle jiných věcí rázu podřízenějšího hlavně měl zabývati otázkou, kterak odškodniti knížata německá, poškozená od-stoupením levého Porýní. Kongress zaručil sice Francii držení této země poznovu slavnostně, vyslovil také zásadu, že se náhrady poškozeným má dostati především saekula-risací, t. j. zrušením a sesvětštěním panství duchovních, v Německu vždy ještě dosti hojných, ale když se přistou-pilo k praktickému řešení jednotlivých konkrétních případů, vleklo se jednání do nekonečna bez výsledku. Ani na té ani na oné straně nebylo poctivé vůle mír upřímně zacho-vati: státy první koalice velmi těžce nesly své pokoření od Francie a číhaly jen na příležitost k odvelě, direktorium pak nevyhýbalo se novým zápletkám válečným vidouc v nich prostředek, aby odvrátilo pozornost domácího oby-vatelstva od vnitřních slabin republiky. Sobectví jednotli-vých knížat německých odkrylo na kongresse v Rastadtě bez milosti schátralost a zpuchřelost »svaté římské říše

hodnější pro vídeňský kabinet než preliminář uherský. Jeho státy v Belgii a Lombardii byly mu splaceny částí státu Benátského; tato stará republika byla rozdělena: Francie podržela ostrovy Illyrské a postoupila Rakousku město Benátky, provincie Istrii a Dalmacii. Direktorium dopustilo se v tom veliké chyby a provinilo se skutečným zločinem proti státu. Je-li kdo nadšen nějakým systémem, může chtít svobodu zjednat národu, ale nesmí nikdy ho dávat darem. Rozděluje způsobem svévolným území malého státu, direktorium poskytlo špatný příklad onoho obchodování s národy, jehož odtud příliš bylo následováno. Nad to přispělo nerozvážné odstoupení Benátska k tomu, že dříve či později Rakousko jistě dále rozšířilo své panství v Itálii.

Koalice z r. 1792 a 1793 byla rozpuštěna; jako válčící mocnost zbývala jen Anglie. Londýnský kabinet nebyl příliš ochoten postoupiti Francii, kterou napadl doufaje ji oslabiti, Belxii, Lucemburk, levý břeh Rýna, Porentruy, Nizzu, Savojsko, protektorát nad Janovem, Milánem a Hollandskem. Přes to, ježto potřeboval utišiti anglickou opozici a obnoviti své útočné prostředky, navrhl podmínky míru; vyslal za plnomocníka lorda Malmesburya, nejdříve do Paříže, pak do Lillu. Any však nabídky Pittovy nebyly nikterak upřímné, nedalo se direktorium oklamati jeho diplomatickými úskoky. Vyjednávání bylo dvakráte přerušeno a válka mezi oběma mocnostmi pokračovala. Zatím, co vyjednávala v Lillu, chystala Anglie v Petrohradě trojspolek čili druhou koalici.

německého národa, zjevně již ke svému zániku se nacylující. Odhalení druhé koalice učinilo posléze konec dlouhému a neplodnému rokování na kongresse v Rastadtě.

Direktorium se své strany bez peněžních prostředků, beze strany uvnitř říše, nemajíc jiné opory než vojsko a jiné příležitosti k vyniknutí než pokračování svých vítězství, bylo daleko toho, aby souhlasilo s mírem všeobecným. Zvětšilo nespokojenost zavedením některých daní a snížením státního dluhu na zajištěnou třetinu,²³⁰⁾ splatnou jedině na hotovosti; a to zničilo majitele dluhopisů. Bylo nutno, aby se udrželo válkou. Nesmírné massy vojinů nemohly býti bez nebezpečí propuštěny. Mimo to, že bylo by se direktorium zbavilo své síly, a že by bylo vydalo Francii Evropě na milost a nemilost, bylo by se pokusilo o věc, která nikdy neprovede se bez otřesu, leč v čase naprostého pokoje a vysokého stupně vývoje blahobytu a práce. Svým postavením bylo direktorium hnáno ke vpádu do Švýcar a k výpravě egyptské.

Tehdy vrátil se Bonaparte do Paříže. Vítěz nad Itálií a původce míru na pevnině byl přijat s vnučeným nadšením se strany direktoria, ale s procítěným od lidu. Prokázány mu pocty, kterých se nedostalo posud žádnému generálu republiky. V Luxembourgu vztyčen oltář vlasti, a Bonaparte kráčel ve stínu praporů dobytých v Itálii k obřadu, jehož byl předmětem. Byl osloven předsedou direktoria Barrasem, který přál mu k jeho vítězství a vyzval ho, aby šel korunovat tak krásný život výbojem, kterým velký národ byl povinen své uražené důstojnosti. Tímto výbojem bylo dobytí Anglie. Zdálo se, že chystá se vše k přistání, kdežto skutečně měli na zřeteli vpád do Egypta.²³¹⁾

²³⁰⁾ Zákonem ze dne 30. září 1797.

²³¹⁾ K oklamání Anglie nemálo přispěla výborná disciplinovanost francouzského tisku, který velmi okázale vypravoval o zbrojení v přístavech severních, jako by šlo sku-

Takový podnik hodil se direktoriu i Bonapartovi. Neodvislé chování tohoto generála v Itálii, jeho ctižádostivost, která probleskovala jeho nastudovanou prostotou, činila jeho přítomnost nebezpečnou. On sám bál se, aby nepoškodil svou nečinností veliké myšlenky, jež o něm již byly chovány; neboť lidé mnoho vyžadují od těch, které činí velkými, a nutí je, udržovati svoji slávu. A tak, zatím co direktorium vidělo ve výpravě egyptské oddálení nebezpečného generála a naději na napadení Angličanů Indii, Bonaparte viděl v ní velikou myšlenku, úlohu dle své chuti a nový prostředek, jak přivést lidi v úžas. Vyplul z Toulonu dne 30. floréálu roku VI (19. květen 1798) s loďstvem o čtyřech stech lodích a částí italských vojsk; plul k Maltě, kterou obsadil, a odtud k Egyptu.²³²⁾

tečně o válečný vpád do Velké Britannie, kdežto skutečné přípravy v Touloně vykonány zcela potichu a úplně nenápadně.

²³²⁾ Výprava generála Bonaparta do Egypta, jejíž ko nečným účelem bylo vyvrátiti odtud britské panství v Předn Indii, tehdy ještě zánovní, tohoto cíle svého arci nedo sáhla, přes to však zůstává zjevem epochálním v dějinách nejen válečných, nýbrž především i kulturních. Možno říci, že do výpravy Bonapartovy byl Egypt zemí Evropanům celkem neznámou, o níž i v kruzích vzdělců byla rozšířena mínění namnoze nesprávná, o pravé podstatě prastaré a velkolepé, samorostlé a svérázné starověké kultury v zemi faraonů sotva kdo v Evropě měl i jen správné tušení. Výprava Bonapartova stala se úhelným kamenem novověké egyptologie, neboť generál kromě vojáků vzal do Egypta s sebou i učence a umělce, kteří pobytu svého v této zemi použili k všestrannému jejímu prozkoumání a po návratu do Francie sdíleli pérem i kresbou své zkušenosti s jinými. R. 1799 objevil inženýr Bouchar t. zv. nápis Rosettský (chovaný nyní v Britském museu londýnském). Poněvadž nápis ten vedle textů psaných jazykem staroegyptským a dvojím písmem obrázkovým obsahuje také text řecký, podařilo se podle překladu řeckého

Direktorium, které porušilo neutralitu ottomanské Porty, aby dosáhlo Angličanů, porušilo již neutralitu Švýcarska, aby vyhnalo vystěhovalce z jeho území. Francouzské myšlenky pronikly do Ženevy i do území Vaadského; ale politika spolkové vlády švýcarské, podléhající vlivu aristokracie bernské, byla s nimi v úplném odporu. Byli vyhnáni z kantonů všichni Švýcaři, kteří ukázali se stoupenci republiky francouzské. Bern byl hlavním sídlem vystěhovalců, a tu tvořily se všechny pikle proti revoluci. Direktorium si stěžovalo a nedostalo zadostiučinění. Vaadští, postavení starými zákony pod ochranu Francie, žádali její přispění proti tyrannii Bernu. Výzva Vaadtů, jejich vlastní stížnosti, touha rozšířití system republikánsko-direktorský do Švýcar, daleko více než pokušení zmocnití se malého pokladu bernského, jak se mu vyčítalo, přiměly direktorium k rozhodnutí. Došlo k vyjednáváním, která nevedla k ničemu, a válka vzplanula. Švýcaři hájili se s velkou udatností a vytrvalostí a doufali, že přivolají zpět doby svých předků, ale podlehli. Ženeva byla připojena k Francii a Švýcarsko vyměnilo svoji starou ústavu za ústavu z roku III.²³³) Od té doby byly dvě strany v spolkové vládě, z nichž jedna byla pro Francii a revoluci, a druhá pro protirevoluci a Rakousko. Švýcary přestaly býti obecnou hradbou a staly se velkou evropskou silnicí.

Po této revoluci následovala revoluce římská. Generál Duphot byl zabit v Římě v jakési vzpouře; a očistou za tento zločin, kterému vláda papežská se vůbec nepostavila na odpor, Řím přeměněn byl

rozřešiti tajemnou záhadu staroegyptských písem obrázkových, čímž do minulosti této kolébky prastaré vzdělanosti otevřeny netušené obzory.

²³³) 22. března 1798 prohlásil generál Brune ve Švýcařích novou republiku Helvetii.

v republiku.²³⁴⁾ To vše doplnilo system direktoria a zjednalo mu převahu v Evropě; spatřilo se v čele republik helvetské, batavské, ligurské, předalpské, římské, jež všechny utvořeny dle téhož vzoru. Ale zatím co direktorium rozšiřovalo svůj vliv za hranicemi, bylo znovu ohroženo stranami vnitřními.

Volby ve floréalu roku VI (květen 1798) nebyly nikterak příznivy direktoriu; dopadly ve smyslu úplně opačném než ony z r. V. Od 18. fructidoru oddálení protivníků revoluce navrátilo úplný vliv straně výlučně republikánské, která znovu zavedla kluby pode jménem ústavních kroužků. Tato strana převládala ve voličských shromážděních, která mimo obyčej měla jmenovati čtyři sta třicet sedm poslanců: dvě stě devadesát osm pro radu pěti set, sto třicet devět pro radu starších. Jakmile blížily se volby, vystupovalo direktorium značně proti anarchistům. Ale ježto jeho provolání nemohla předejiti volbám demokratickým, rozhodlo se zrušiti je z moci dodatečného zákona, kterým mu rady po 18. fructidoru přidělily pravomoc posuzovati jednání volebních shromáždění. Pozvalo poselstvím zákonodárny sbor k jmenování pětičlenného výboru k tomuto účelu. 22. floréalu byly volby z velké části zrušeny; strana direktoria postihla v této době krajní republikány, jako devět měsíců před tím zasáhla royalisty.

Direktorium chtělo udržeti politickou rovnováhu, která byla podstatnou známkou jeho prvních dvou let; ale jeho postavení bylo velmi ztíženo. Od svého posledního násilného činu nemohlo již býti vládou nestrannou, protože nebylo vládou ústavní. Se svými požadavky výhradního postavení znepo-

²³⁴⁾ 15. února 1798.

kojilo celý svět; přes to žilo ještě tímto způsobem až do voleb roku VII. Ukázalo velikou činnost, ale činnost úzkoprsou a katovskou. Merlin z Douai a Barthélemya, byli dva političtí advokáti. Rewbell měl v nejvyšším stupni odhodlanost státníka, aniž měl jeho velké myšlenky. La Réveillère-Lépeaux zabýval se na vůdce vlády příliš mnoho sektou theofilanthropů. Pokud se týče Barrasa, pokračoval ve svém nevázaném životě a v ovládání direktoria: jeho palác byl dostaveníčkem hráčů, galantních žen a spekulantů všeho druhu. Správa direktorů nesla zřejmé stopy jejich povahy, ale zvláště jejich postavení, jehož nesnázím dodala ještě válka s celou Evropou.

Zatím co plnomocní zástupci republiky vyjednávali v Rastadtě s císařstvím o mír, druhá koalice nastoupila výpravu. Mír v Campo-Formiu byl pro Rakousko jen odložením zbraní. Anglii nedalo mnoho práce vtáhnouti je do nové koalice; vyjímaje Prusko a Španělsko, většina mocností evropských se jí účastnila. Finanční příspěví britského kabinetu a vnařidlo Orientu přiměly Rusko k rozhodnutí; Porta a barbarské státy k ní přistoupily následkem vpádu do Egypta, Císařství, aby zpět dobylo levého břehu Rýna, a malá knížata italská, aby zničila nové republiky. V Rastadtě projednávána právě smlouva s Císařstvím o postoupení levého břehu Rýna, o plavbě po této řece a o zrušení některých pevností na pravém břehu, když tu Rusové vnikli do Německa a rakouská armáda se hnula. Zaskočení plnomocní zástupci francouzští dostali rozkaz vzdáliti se ve čtyřiařvaceti hodinách; poslechli ihned a dali se na cestu, dostavše ochranný průvod od nepřátelských generálů. Opodál Rastadt byli zadrženi rakouskými husary, kteří uji-

sřívše se jejich jmény a úřady, povraždili je: Bonnier a Roberjot byli zabiti, Jean 'de Bry byl opuřtěn jako mrtev. Toto neslyřchané poruření mezinárodních práv, toto předem uvážené zavraždění řtř mužů přes posvátnost jejich úřadu způsobilo všeobecnou hrůzu.²³⁵⁾ Zákonodárný sbor odhlasoval válku, a odhlasoval ji s rozhořčením proti vládám, na něž padala vina tohoto nesmírného zločinu.

Nepřátelství počala již v Itálii a na Rýně. Direktorium, zpraveno jsouc o postupu vojů ruských, a podezřívajíc úmysly Rakouska, dalo prostřednictvím rad vynéřti branecký zákon.²³⁶⁾ Vojenská konskripce postavila dvě řtě tisíc jinochů republice k volnému použití. Tento zákon, který měl nevypočítatelné následky, byl výsledkem pravidelnějšího řádu věcí. Hromadné odvody byly revoluční služebností vlasti; vojenská konskripce stala se její zákonitou služebností.

Nejnetrpělivější mocností a ty, které tvořily přední stráž koalice, zahájily již útok. Neapolský král postupoval na Řím a král sardinský sebral vojska a ohrožoval republiku ligurskou. Poněvadž

²³⁵⁾ Krvavá tato událost, jež náleží k nejzáhadnějším vraždám v dějinách, přihodila se dne 28. března 1799 brzy po osmé hodině večerní v bezprostřední blízkosti města. Sotva že přejeli plnomocníci francouzřtř most, byli přepadeni rakouskými (sékelskými) husary, kteří právě tou dobou byli v Rastadtě posádkou. De Bry, který jel první, byl jen omráčen a podařilo se mu později pod ochranou tmy spasiti se útekem, oba jeho soudruhové, kteří jeli za ním, byli nejen zavražděni, nýbrž i oloupeni o své papíry. Ačkoliv o vraždě rastadtské jest již celá literatura, jejíž počátky spadají do doby skutku sama, zůstávají přece pohnutky i podrobnosti hrozného činu záhadou. Jen tolik zdá se býti postaveno na jisto, že intelektuelním původcem krvavého přepadení je rakouský generál Schmidt.

²³⁶⁾ 13. fructidoru roku VI (ř. zářtř 1798).

neměli síly, aby vydrželi náraz vojsk francouzských, byli snadno přemoženi a vyhnáni ze svých zemí. Generál Championet vtáhl po krvavém vítězství do Neapole. Po tři dny hájili lazzaroni vnitřní město; ale podlehli, i byla prohlášena republika parthenopeská.²³⁷⁾ Generál Joubert obsadil Turin, a celá Itálie se octla v rukou Francouzů při zahájení nového válečného období.

Koalice převyšovala republiku skutečnými silami a přípravným zbrojením; napadla ji třemi velkými vchody Itálie, Švýcar a Hollandska. Silná rakouská armáda vnikla do území mantovského, porazila dvakráte Schérera na Adiži,²³⁸⁾ a byla záhy dostižena bizarním a až dotud vítězným Suvorovem.²³⁹⁾ Moreau zaujal místo Schérerovo a držel

²³⁷⁾ 23. ledna 1799. — Parthenope, po níž tato republika nazvána, byla starověká osada řecká v bezprostředním sousedstvu Neapole, s níž časem splynula v jedno. Parthenopeská republika neobsahovala však Sicílie, na níž se vypuzený král neapolský udržel i nadále, požívaje ochrany loďstva anglického.

²³⁸⁾ 30. března 1799 u Verony, 5. dubna u Magnana.

²³⁹⁾ Tento staříčkový ruský generál, slavně účastněný ve všech bojích, co jich koli od války sedmileté po tu chvíli mělo Rusko za hranicemi i doma, byl vskutku v mnohé příčině podivín. Opovrhuje hladkým dvořanstvím a sám jsa mravu dosti drsného, několikrát upadl Suvorov v nemilost u dvora, pokaždé však zase povolán v čelo vojsk, kdykoli to kázala potřeba. Sám byl téměř spartansky prostý, od svých vojáků vyžadoval krajního napětí sil, ve chvílích odpočinku však býval k prostému vojínu dobrosrdečný, laskavý, ba i otecky důvěrný. Byl mistrem účelného postupu, v jehož sledování byl pověstně vytrvalý, se zdarem přemáhaje i překážky na pohled nepřekonatelné; heslo jeho: »Stupaj i bej!« známo bylo nejen v řadách jeho vlastních, nýbrž i po armádách cizích. Za úspěchy své v tažení hornoitalském r. 1799 počten byl Suvorov od cara Pavla I. čestným titulem knížete Italského.

se lépe než on;²⁴⁰⁾ provedl ústup k Janovu, aby střehl hradbu apenninskou a spojil se s neapolskou armádou, kterou vedl Macdonald, jenž poražen byl na řece Trebii.²⁴¹⁾ Tehdy Rakušané a Rusové přenesli své hlavní síly do Švýcar. Několik sborů ruských se připojilo k arciknížeti Karlovi, který poraziv Jourdana na horním Rýně,²⁴²⁾ chystal se překročiti hradbu švýcarskou. Současně vévoda Yorkský přistal v Holandsku se čtyřiceti tisíci Angličanů a Rusů. Malé republiky, které přály Francii, byly napadeny, a několika novými vítězstvími mohli spojenci vniknouti v samo sídlo revoluce.

Uprostřed těchto válečných nehod a nespokojenosti stran konaly se volby ve florealu r. VII (květen 1799); dopadly republikánsky; jako roku předešlého. Direktorium neshledalo se již dosti silným proti obecným nehodám a záští stran. Zákonitě odstoupení Rewbella, po němž nastoupil Sieyès, odňalo mu jediného muže, který mohl se postavit této bouři. Uvedlo v jeho střed nejvyslovenějšího odpůrce této ohrožené a přežitě vlády. Umírnění a krajní republikáni spojili se, aby žádali na direktorech zodpovědnost za vnitřní i zahraniční poměry, v kterých byla republika. Rady se ustavily jako permanentní. Barras opustil své soudruhy. Hněv rad obrátil se jedině na Treilhada, Merlina a la Réveillèra, poslední to sloupy bývalého direktoria. Sesadili Treilhada,²⁴³⁾ protože neuplynula, jak vyžadovala ústava, lhůta jednoho roku mezi jeho hodnostními zákonodárnými a direktorskými. Bývalý ministr spravedlnosti Gohier byl ihned ustanoven na jeho místo.

²⁴⁰⁾ 27. dubna u Cassana.

²⁴¹⁾ 17.—19. června 1799.

²⁴²⁾ U Ostrachu 21. března a Stockachu 25. března r. 1799.

²⁴³⁾ 18. června (30. prairialu).

Řečníci rady napadli tehdy prudce Merlina a la Réveillère, kterých nemohli sesaditi a které chtěli přinutiti k složení jejich úřadů. Ohrožení direktoři vyslali k radám poselstvo s ospravedlněním a navrhli jim mír. 30. prairialu republikán Bertrand (z Calvadosu) vystoupil na řečniště, a vyšetřiv nabídky direktorů, zvolal: „Nabídli jste spojení, a já radím vám, abyste uvažovali, zdali vy sami můžete ještě setrвати ve svých hodnostech. Nebudete váhati s rozhodnutím, milujete-li republiku. Jste neschopni konati dobro; nebudete nikdy míti ani důvěry svých soudruhů, ani národa, ani poslanců, bez níž nemůžete zjednatí průchodu zákonům. Již, vím to, díky ústavě stojí v Direktoriu většina, která těší se důvěře lidu a důvěře zastupitelstva národního. Nač čekáte, abyste přivedli souhlas v přáních a zásadách mezi dvěma mocnostmi republiky. Nemáte již ani důvěry oněch sprostých pochlebníků, kteří vykopali váš politický hrob. Ukončete svoji kariéru skutkem oddanosti, který jedině dobré srdce republikánů dovede oceniti.“

Merlin a la Réveillère, zbaveni jsouce vládní opory odstoupením Rewbellovým, sesazením Treilhaarda a nevěrou Barrasovou, nutkáni jsouce naléháním rad a pohnutkami vlasteneckými, ustoupili okolností a vzdali se úřadu direktorského. Toto vítězství, jehož dobyli spojení republikáni a umírnění, prospělo obojím. První uvedli generála Moulinsa do direktoria; druzí dostali tam Rogera-Ducosa. Den 30. prairialu, který ukončil starou vládu z r. III, byl radám odvetou proti direktoriu za 18. fructidor a 22. floréal.²⁴⁴⁾ V této době dvě veliké státní moci postupně porušily ústavu, direktorium decimováním zákonodárstva, zákonodárstvo potlačením

²⁴⁴⁾ 4. září a 11. květen.

direktoria. Tento vládní útvar, do něhož měly stížnosti všechny strany, nemohl míti delšího trvání.

Po úspěchu z 30. prairialu pracoval Sieyès k zrušení toho, co zbývalo ještě z vlády z r. III, aby na jiném základě mohl založiti zákonitou vládu. Byl to muž, jenž řídil se svou náladou a svými zásadami, ale který dovedl jistě vystibnouli situaci. Vracel se do revoluce ve zvláštní době s úmyslem ukončiti ji konečnou ústavou. Súčastniv se činně změn z r. 1789 svým návrhem ze 17. června, který přeměnil generální stavovské shromáždění na shromáždění národní, a svým návrhem na zřízení vnitřní, který nahradil provincie departementy, pohřížil se v nečinnost a mlčení, trvající po celé toto mezidobí. Čekal, až doba obrany státu ustoupí znovu době ústavy. Jmenován byv za direktoria vyslancem v Berlíně, měl za úkol udržovati neutralitu Pruska. Vrátiv se přijal hodnost direktorskou, kterou až dosud zamítal, protože Rewbell vystoupil z vlády, a protože doufal, že strany jsou dost unaveny, aby mohl podniknouti konečné zjednání pokoje a upevnění svobody. S těmito úmysly opřel se v direktoriu o Rogera-Ducosa, v zákonodárném sboru o radu starších, vně o vrstvy umírněných a o střední třídu, která jako dřív chtěla zákony jakožto novotu, rovněž tak chtěla jako novotu klid. Tato strana hledala silnou a bezpečnou vládu, která by neměla ani minulosti ani nepřátelství a která by mohla odtud spokojiti všechna mínění a všechny zájmy. Ježto to, co dalo se od 14. července až do 9. thermidoru působením lidu spolčeného s částí vlády, dalo se od 13. vendémiairu pomocí vojinů, Sieyès potřeboval generála, i obrátil zřetel na Jouberta, který postaven byl v čelo armády alpské, aby získal si vítězstvím a osvobozením Italie velké politické důležitosti.

Přes to ústava z roku III. udržována dosud dvěma direktory Gohierem a Moulinsem, radou pěti set a vně stranou Jízďárny. Vyslovení republikáni měli svůj klub v onom sále, v kterém zasedalo první z našich shromáždění. Nový klub utvořený z trosek klubu Salm před 18. fructidorem, klubu Panthéon na počátku direktoria a z bývalého spolku Jakobínů, hlásal nadšeně zásady republikánské, ale ne demokratické myšlenky nižší třídy. Každá z obou stran zaujímalá také ministerstvo, které bylo obnoveno zároveň s direktoriem. Cambacérès měl obor spravedlnosti; Quinette vnitřní záležitosti; Reinhard, jenž byl ustanoven pro chvíli po dobu Tayllerandova ministerského mezi vládí, záležitosti zahraniční; Robert Lindet finance; Bourdon (z Vatry) námořnictvo; Bernadotte válku; Bourignon, jehož záhy nahradil Fouché (z Nantů), policii.

Tentokráte Barras stál uprostřed mezi oběma polovinami zákonodárného sboru, direktoria a ministerstva. Vida, že věci směřují k změně vážnější než byla změna z 30. prairialu, věřil tento bývalý šlechtic, že zkáza republiky povede k restauraci Bourbonů, i vyjednával s nápadníkem trůnu Ludvíkem XVIII. Zdá se, že vyjednával prostřednictvím svého agenta Davida Mouniera o znovuzřízení monarchie, nezapomněl sám na sebe. Barras nepotrpěl si nikterak na přesvědčení, a prohlašoval se vždy pro stranu, která měla největší naděje na vítězství. Byv demokratickým montagnardem 31. května, montagnardem reakcionářským 9. thermidoru, revolucionářským direktorem proti royalistům 18. fructidoru, krajně republikánským direktorem proti svým bývalým soudruhům dne 30. prairialu, přecházel dnes v direktora royalistického proti vládě z r. III.

Strana, kterou ve zmatek uvedl 18. fructidoru pevninský mír, rovněž nabyla znovu myslí. Vojenské úspěchy nové koalice, tvrdý zákon o nucené půjčce a násilný zákon o rukojmích,²⁴⁵⁾ který nutil každou rodinu vystěhovalců dáti vládě záruky, opět vtiskly zbraň v ruce royalistů z Jihu a ze Západu. Počali se opět objevovati v rotách, které stávaly se den ze dne nebezpečnějšími, a které opět zahajovaly drobnou, ale neblahou chouanskou válku. Čekali na příchod Rusů a věřili v blízké obnovení monarchie. To byla chvíle nových pokusů pro všechny strany. Každá z nich toužila děditi po zkomírající ústavě, jako to bylo viděti ke konci zasedání konventu. Ve Francii jakési politické větření předchází vždy zániku té či oné vlády, a všechny strany běží se dělit o kořist.

Na štěstí pro republiku nastal obrat ve válce na obou hranicích, horního i dolního Rýna. Spojenci, dobyvše Itálie, chtěli vniknouti do Francie Švýcarskem a Hollandskem; ale generálové Masséna a Bruno stavili jejich postup, až dosud vítězný. Masséna vytáhl proti Korsakovu a Suvorovu. Po dvanácti dnech velkých plánů a řady vítězství, neustálých chvatných pochodů mezi Kostnicí a Curychem potlačil vpád Rusů, přinutil je k ústupu a zmatek uvedl v koalici. Brune rovněž porazil vévodu z Yorku v Hollandsku, přinutil ho vstoupiti zpět na lodi a vzdáti se pokusů o vpád.²⁴⁶⁾ Jediná italská armáda byla méně šťastná. Ztratila svého generála Jouberta, jenž padl v bitvě u Novi,

²⁴⁵⁾ Ze dne 28. června 1799, zákon o rukojmích ze dne 12. července téhož roku.

²⁴⁶⁾ Masséna 25. a 26. září zvítězil u Curycha, Brune 19. září u Bergenu, načež podepsána 18. října kapitulace vévody z Yorku v Alkmaru.

když sám podnikal útok na Rakušany a Rusy. Ale tato hranice, která byla příliš vzdálena od střediska událostí, nebyla prolomena přes porážku u Novi, a Championnet hájil ji obratně. Záhy měla být překročena vojsky republikánskými, která, byvše na počátku každé války nějakou chvíli bita, nabývala opět převahy a znovu počínala svá vítězství. Evropa, poskytující svými opětovnými útoky více zkušenosti moci vojenské, činila ji stále útočnější.²⁴⁷⁾

Ale uvnitř nezměnilo se nic. Spory, nespokojení a nepokoj byly tytéž. Zápas mezi umírněnými a krajními republikány byl stále otevřenější. Sieyès prováděl své plány proti těmto posledním. O výroční slavnosti 10. srpna vystoupil na poli Martově proti Jakobínům, Lucien Bonaparte,²⁴⁸⁾ který požíval velké důvěry v radě pěti set, pro svoji povahu, své nadání a vojenskou vážnost dobyvatele Italie a Egypta, předstoupil před shromáždění s hrozným vyličením hrůzovlády a pravil, že Francie je ohrožena jejím návratem. Téměř současně Sieyès dal sesaditi Bernadotta; a Fouché zavřel

²⁴⁷⁾ 15. srpna 1799.

²⁴⁸⁾ Lucien byl mladší bratr generála Napoleona Bonaparta. Do rady pěti set byl na Korsice zvolen dříve, než dosáhl věku k tomu opravňujícího, však pro popularitu jeho bratra nebyla mu tato formální vada pokládána za překážku k vykonávání mandátu. Svým vystupováním v radě pěti set, jejíž stal se později předsedou, pracoval ovšem Lucien Bonaparte ve prospěch svého bratra, když však tento po převratu z 18. brumairu konečně svoje cíle odhaloval čím dále zřejměji, docházelo mezi oběma bratry k prudkým rozporům. Lucien, jehož Napoleon za svého císařství marně se pokoušel přiměti k tomu, by pojal za manželku kněžnu z některé staré dynastie evropské, byl také z bratrů jeho jediný, jenž od císaře nepřijal žádného trůnu, ač mu byl nabízen španělský, nýbrž zůstal zásadám republikánským věren až do smrti.

ve shodě s ním spolek Jízďárny.²⁴⁹⁾ Obecný lid, jemuž postačí postaviti před oči přízrak minulosti, aby se jí zděsil, přidal se k umírněným ve strachu před hrůzovládou; a krajní republikáni, kteří chtěli dáti prohlásiti „nebezpečí vlasti“ jako na konci zákonodárného shromáždění, nemohli toho dosáhnouti. Ale Sieyès, ztrativ Jouberta, hledal generála, který by přistoupil na jeho úmysly a který by chránil republiku, aniž by se stal jejím tyranem. Hoche byl již přes rok mrtev; Moreau vyvolal proti sobě podezření svým obojakým chováním proti direktoriu před 18. fructidorem a neočekávaným nařknutím svého starého přítele Pichegrua, jehož zradu tajil celý rok; Masséna nebyl nikterak politickým generálem; Bernadotte a Joubert oddáni byli straně Jízďárny; v těchto rozpacích octl se Sieyès, i odkládal svůj státní převrat, protože postrádal jediného muže.

Bonaparte dověděl se v Orientu prostřednictvím svého bratra Luciena a několika jiných ze svých přátel o poměrech Francie a o úpadku diktátorské vlády. Jeho výprava dopadla skvěle, opanoval horní a dolní Egypt. Poraziv Mameluky a vyvrátiv úplně jejich panství, postupoval do Syrie; ale neúspěch obléhání osady Saint-Jean-d'Acre přinutil ho, aby vrátil se ke svému prvnímu výboji.²⁵⁰⁾ A tu, po-

²⁴⁹⁾ 13. srpna 1799. Přes to, že zaujímal ministerstvo války jen tři měsíce, provedl za krátký ten čas Bernadotte ve francouzské armádě rozsáhlou reorganizaci, která nemála. přispěla k velkým potomním vítězstvím nad druhou koalici.

²⁵⁰⁾ Mameluci byli původně tělesná stráž egyptských sultánů, složená z otroků kavkazských a tureckých. Přízní svých pánů stali se v Egyptě živlem panujícím, takže nejen byli majetníky veškerý téměř půdy v zemi, nýbrž v posledních stoletích středověku dali jí i dvě dynastie. Na privilegovaném tomto postavení Mameluků v zemi nezměnilo

razil armádu ottomanskou na břehu Abukiru, tak osudným rok před tím francouzskému loďstvu, rozhodl se opustiti tuto zemi vyhnanství a slávy, aby povzněl se využitím nové krise ve Francii. Zanechal generála Klébra velitelem armády Východní, a přeplul na fregatě Středozemní moře, plné anglických lodí. Přistal u Fréjus 17. vendémiairu r. VII (9. října 1799) devatenáct dní po bitvě u Bergenu, kterou vyhrál Brune na Angličanech a Rusech vévody z Yorku, a čtrnáct dní po bitvě u Curychu, kterou vyhrál Masséna na Rakušanech a Rusech Korsakova a Suvorova. Prošel spěšně Francii od moře Středozemního k Paříži v triumfu. Jeho výprava, téměř báječná, překvapila všechna pomýšlení a dovršila ještě jeho slávu, tak již velkou dobytím Itálie. Tyto dva podniky postavily ho vysoko nad

se mnoho, ani když se Egypt r. 1517 octl pod panstvím sultánů tureckých. Za očividného úpadku evropského Turecka ve století 18. vedli si Mameluci v Egyptě téměř samostatně a krátce před příchodem Francouzů rozdělili se o panství nad zemí mamelučtí emirové Ibráhím a Murad, uznávající svrchovanost sultána tureckého sotva podle jména. Uniknův šťastně pozornosti anglického loďstva, křižujícího v moři Středozemském, přistal Bonaparte na březích egyptských a postupoval bez valného odporu proti Nilu až na pole pyramidová, kde se srazil s Mameluky v prvním tuhém boji 21. července 1798. Nepoměr sil proti mnohem četnějšímu nepříteli vyrovnal Bonaparte momentem mravním, prosloviv k lidem svým úchvatnou řeč, v jejíž úvodě připomenul, že tisíciletí shlížeji s vrcholů pyramid. Opanování Kahiry bylo ovocem tohoto vítězství, které však brzy po tom vyváženo bylo velikou pro Francouze pohromou, neboť anglický admirál Nelson zničil loďstvo francouzské, vedené Bruyesem, v zátoce u Abukiru téměř úplně dne 1. srpna. Tím byl Bonaparte zbaven skoro všech styků s vlastí, s níž dopisovati mohl jen podloudně za velkého nebezpečení. Původní účel výpravy, by z Egypta byla proti Anglii pobouřena Přední Indie, uvedlo několik hodin nešťastné námořní bitvy v nívěč úplně. Leč také fanatismus evropského Turecka, v němž blásána proti vetřelcům svatá

ostatní generály republiky. Vzdálenost bojiště, na němž bojoval, dovolilo mu počítí svou kariéru neodvislostí a mocí. Generál vítězný, uznaný a mocný vyjednavatel, tvůrce republik, Bonaparte stavěl se ke všem zájmům obratně, ke všem náboženstvím mírně. Připravuje zdaleka své ctižádostivé záměry, nepřiznal se určitě stoupencem žádné soustavy a šetřil všech, aby se povznosl jejich souhlasem. Tuto myšlenku uchvatitelskou choval již od svých vítězství v Itálii. 18. fructidoru, vida direktorium příliš mocné a nečinnost v Evropě příliš nebezpečnou pro sebe, přijal výpravu do Egypta, aby neklesal zpět a neupadal v zapomenutí. Na zprávu o úpadku direktoria dne 30. prairialu odebral se co nejspěšněji na místo události.

Jeho příchod vzbudil nadšení umírněné vrstvy národa; dostalo se mu všeobecných blahopřání i byl předmětem touhy stran, které všechny chtěly

válka, přiměl velitele francouzského, by dal svým opěracím směr jiný. Hodlaje předejítí turecký útok, sám vtrhl do asijské Syrie a za nesmírných neznází pronikl až po Akkon (od Francouzů zvaný Saint Jean d'Acre), jež oblehl. Před tvrdou touto pevností osvědčil nemenší, ač jiného rázu, osobní hrdinství než druhdy u Arkole tím, že denně navštěvoval v polních nemocnicích své vojáky, stížené od nezvyklého podnebí a strastí nadlidských morem. Leč hrozná nákaza vyžadovala sobě v jeho vojstě oběti vždy více, což bylo konečně pohnutkou generálovi, aby se rychlým pochodem vrátil do Egypta, kam zatím už přibýlo řadové vojsko turecké. Než i tento nepřítel poražen od Bonaparta, jehož armáda zatím již velmi povážlivě se ztlacila obrovskými ztrátami, 25. července 1799 na pobřeží u Abukiru. Leč již 22. srpna na to opustil vítězný generál Egypt. O stavu Francie dověděl se nejen z dopisů bratrových, nýbrž i z novin, které Angličané blokovanému generálu sami zasilali z neopatrné škodolibosti. Také na zpáteční cestě provázelo smělého Korsičana štěstí neobyčejné, tak že nikde nebyl zadržen od Angličanův a 9. října stanul opět na půdě Francie.

ho získati. Generálové, direktoři, poslanci i republikáni z Jízdárny ho navštívili a zkoumali jeho mínění. Na jeho oslavu pořádány slavnosti a hostiny; ukázal se vážným, prostým, trochu zdrželivým a zkoumavým; jevil již jakousi pánovitou laskavost a mimovolné panské mravy. Přes nedostatek ochotnosti a otevřenosti byla jistota v jeho pohledu i přičítali mu tajný úmysl spiknutí. Aniž co řekl, nechával to uhodnouti, protože je třeba vždy, aby věc byla očekávána, měla se provésti. Nemohl spoletnouti na republikány z Jízdárny, kteří nechtěli ani státního převratu ani diktátora; a Sieyès bál se důvodně, že bude příliš ctižádostivý, než aby přistoupil na jeho ústavní záměry. Také váhal Sieyès sejíti se s ním. Ale konečně, nutkáni jsouce svými společnými přáteli, sešli se a dohodli. 15. brumairu postavili svůj plán proti ústavě z r. III. Sieyès uvolil se připravití rady prostřednictvím výborů inspektorů, které měly k němu neobmezenou důvěru. Bonaparte měl získati generály a rozličné sbory vojenské, které meškaly v Paříži a které jevily mnoho nadšení a oddanosti k jeho osobě. Shodli se na tom, že svolají mimořádným způsobem nejmírnější členy rad; že vyloží radě starších obecná nebezpečí; že požádají je, stavíce jim před oči hrozící nebezpečí jakobinismu, o přeložení zákonodárného sboru do Saint-Cloudu a o jmenování generála Bonaparta velitelem ozbrojené moci jako jediného muže, který mohl by zachrániti vlast; že dosáhnou potom pomocí nové vojenské moci zrušení direktoria a dočasné rozpuštění zákonodárného sboru. Podnik určen byl na den 18. brumairu (9. listopadu) z rána. Po tyto tři dny bylo tajemství věrně zachováno, Barras, Moulins a Gohier, kteří tvořili většinu v direktoriu, jehož předsedou tehdy byl Gohier, byli by mohli, kdyby byli předešli spiklence, jako 18.

fructidoru, zmařiti jejich státní převrat. Ale oni předpokládali pevně na jejich straně pouhé naděje a ne hotové plány. Dne 18. z rána členové rady starších byli svoláni neobvyklým způsobem, inspektory; odebrali se do Tuilerií a zahájili sezení k sedmé hodině pod předsednictvím Lemercierovým. Cornudet, Lebrun a Fargues, tři z nejvlivnějších spiklenců v radě, vyličili nejznepokojivější obraz veřejné situace: ujišťovali, že Jakobíni v davech hrnou se do Paříže ze všech krajů; že chtějí obnoviti revoluční vládu a že hrůzovláda znovu bude řádití po republice, nebude-li míti rada tolik odvahy a moudrosti, aby předešla jejímu návratu. Jiný spiklenec, Régnier (z la Meurthe) žádal na radě starších, již tak pobouřené, aby z moci práva, které jim udělovala ústava, přeložili zákonodárný sbor do Saint-Cloudu, a aby přeložení svěřeno bylo Bonapartovi, jmenovanému jimi velitelem sedmnácté vojenské divise. Buď že byla celá rada spoluvinná na tomto díle, buď že byla napadena skutečným strachem po svolání tak náhlém a po tak znepokojivých řečech, povolila vše, oč žádali spiklenci.

Bonaparte očekával netrpělivě výsledek této rady ve svém domě v ulici Chantierine; byl obklopen generály, velitelem stráže direktoria, Lefèvrem, a a několika jízdními pluky, jichž přehlídku měl provést. Výnos rady starších, schválený o osmi hodinách, byl mu o půl osmé doručen státním poslem. Přijal blahopřání všech těch, kteří tvořili jeho družinu, i důstojníci tasili šavle na znamení věrnosti. Postavil se v jejich čelo, i ubírali se do Tuilerií; postavil se před radu starších, složil přísahu věrnosti a jmenoval svým pobočníkem Lefèvrea, vůdce direktorské stráže.

Nicméně toto byl jen počátek úspěchu. Bona-

parte byl vůdcem ozbrojené moci; ale výkonná moc direktoria a zákonodárná moc rad trvala ještě. V zápasu, který měl neodvolatelně vzplanouti, nebylo jisto, že veliká a až dotud vítězná síla revoluční nezvítězí vůbec. Sieyès a Roger-Ducos odebrali se z Luxemburgu do sídla moci zákonodárné a vojenské v Tuilerích a podali své demise. Barras, Moulins a Gohier, rovněž byvše upozorněni, ale později, co se děje, chtěli se zajistiti svojí stráží; ale tato, s kterou Bonaparte sdělil již výnos rady starších, odepřela jim poslušnost. Barras zastrašen jsa, poslal svou demisi a odejel na svůj statek Gros-Bois. Direktorium bylo ve skutečnosti rozpuštěno, i bylo o jednoho soupeře v boji méně. Rada pěti set a Bonaparte zůstali sami proti sobě.

Výnos rady starších a prohlášení Bonapartovo bylo nalepeno po zdech pařížských. V tomto velkém městě jevilo se vzrušení, které provází neobyčejné události. Ne bez důvodů měli republikáni vážné starosti o svobodu. Ale když projeвили obavy ve příčině úmyslů Bonaparta, v němž viděli Césara nebo Cromwella, odpovědi dostalo se jim těmito slovy samého generála: „Úlohy ničemné, otřelé úlohy, nedůstojné rozumného muže, přec nepřijme za své muž poctivý. Zločinnou myšlenkou bylo by chtítí napadnouti zastupitelskou vládu ve století osvicemosti a svobody. Leda blázen chtěl by s veselou myslí přispěti k ztrátě sázky republiky proti království, když ji byl držel se značnou slávou a se značnými nebezpečími.“ Přes to důležitost, kterou přikládal si ve svých prohlášeních, byla špatným znamením do budoucnosti. Vyčítal direktoriu situaci Francie způsobem dokonale mimořádným: „Co jste učinili,“ pravil, „z té

Francie, kterou jsem vám zanechal v poměrech tak skvělých? Nechal jsem vám mír, našel jsem válku; nechal jsem vám vítězství, našel jsem porážky; nechal jsem vám tu milliony Italie a našel jsem lupičské zákony a bídu. Co jste učinili ze sta tisíc Francouzů, které jsem znal, ze všech mých společníků slávy? Jsou mrtvi... Tento stav věcí nemůže trvati déle; ve třech letech přivedl by nás k despotismu.“ To bylo ponejprv od desíti let, co jediný muž všechno k sobě samému vztahoval, co žádal účty z republiky jako ze svého soukromého vlastnictví. Člověk nemůže se ubrániti překvapení, vida, kterak nový činitel v revoluci nastupuje samojediný v tak pracně dobyté dědictví celého lidu.

19. brumairu členové rad se odebrali do Saint-Cloudu, Sieyès a Roger-Ducos provázeli Bonaparta na toto nové bojiště; šli do Saint-Cloudu s úmyslem podporovali záměry spiklenců. Sieyès, který rozuměl taktice revolucí, chtěl, aby zajistil si výsledky, aby zatčení byli prozatím vůdcové rad a aby připuštěna byla do rad jen vrstva umírněných; ale Bonaparte se tomu opřel. Nebyl mužem politické strany, a jednav a vítěziv dosud jen pomocí pluků, doufal, že uchvátí zákonodárné rady jako armádu jediným slovem rozkazu. Galerie Martova byla připravena pro radu starších, Oranžovna pro radu pěti set. Značná ozbrojená moc obklopovala zasedací síň zákonodárstva, jako lid 2. června obklopoval konvent. Republikáni, shromážděni v hloučcích po zahradách, očekávali zahájení sezení; byli pobouřeni vznešeným pohoršením nad násilností vojenskou, kterou byli ohroženi; sdělovali si své návrhy na odpor. Mladý generál, sledován jsa několika granátníky, probíhal dvory a oddělení; a podává se předčasně své povaze, pravil, jako nějaký dvacátý král svého rodu: „Nechci již

stran: je třeba, aby to skončilo; nechci jich již naprosto!“ Ke druhé hodině s poledne shromáždily se rady ve vykázaných síních za průvodu hudby, která hrála marsellaisu.

Jakmile zahájeno sezení, Emil Gaudin, jeden ze spiklenců, vstoupí na řečniště rady pěti set. Navrhne poděkovati radě starších za opatření, jež učinila, a požádati ji o vysvětlení ve příčině prostředků, jak zachrániti republiku. Tento návrh byl znamením k nejprudší bouři; ze všech koutů sálu zvedají se výkřiky proti Gaudinovi. Republikánští poslanci obklopí řečniště a předsednický stolek, u něhož zasedal Lucien Bonaparte. Spiklenci Cabanis, Boulay (z la Meurthe), Chazal, Gaudin atd. zblednou na svých místech. Po dlouho trvajícím hluku, za něhož nikdo nemůže si zjednatí sluchu, nastane na chvíli znovu klid, a Delbred navrhne obnoviti přísahu na ústavu z r. III. Ježto žádný hlas nepozvedl se proti tomuto návrhu, který stal se stěžejným v takových okolnostech, přísaha byla složena jednohlasně s přízvukem nadšení, jaké ohrožuje spiknutí.

Bonaparte, zpraven byv o tom, co se děje v radě pěti set, a vydán jsa krajnímu nebezpečí sesazení a porážky, předstoupí před radu starších. Byl ztracen, kdyby se byla tato poslední, která klonila se k spiknutí, dala uchvátiti vzplanutím rady pěti set. „Zástupci lidu,“ pravil jim, „nejste nikterak v obyčejných okolnostech; stojíte na sopce. Včera byl jsem kliden, když jste mne povolali, abyste mi ohlásili výnos o přeložení a uložili mi jeho provedení. Ihned shromáždil jsem své soudruhy; spěli jsme vám na pomoc. Nuže! dnes zahrnují mne urážkami. Mluví se o Caesarovi, mluví se o Cromwellovi, mluví se o vojenské vládě! Kdybych byl chtěl potlačití svobodu své země, nebyl bych se vůbec podřídil roz-

kazům, které jste mi dali; nebyl bych potřeboval přijímati tuto moc z vašich rukou. Přísahám vám, zástupci lidu, že vlast nemá horlivějšího obránce nade mne; ale na vás samých záleží její spása. Není již vlády; čtyři direktoři podali svou demisi, pátý (Moulins) je pro svou bezpečnost střežen; rada pěti set je rozdvojena; zbývá jen rada starších. Ať učiní potřebné kroky, ať mluví; hle tu jsem, její nástroj. Zachraňme svobodu, zachraňme rovnost.“ Jeden z členů republikánského smýšlení, Linglet, povstal tehdy a pravil mu: „Generále, schvalujeme, co pravíte: tož přísahajte s námi poslušnost ústavě z r. III, jež jediná může udržeti republiku.“ Věta bylo by bývalo po něm, kdyby byl tento návrh býval přijat jako v radě pěti set. Překvapil radu, a Bonaparte na chvíli byl zmaten. Ale brzy ujal se opět slova: „Nemáte již ústavy z r. III. Porušili jste ji 18. fructidoru; porušili jste ji 22. floréalu; porušili jste ji 30. prairialu. Ústava? dovolávají se jí všechny strany a všechny strany ji porušily; nemůže býti pro nás prostředkem spásy, protože neodosáhne již vážnosti u nikoho; jakmile ústava jednou je porušena, je třeba nové smlouvy, nových záruk.“ Rada tleskala výčitkám, které jí učinil Bonaparte, a povstala na znamení souhlasu.

Bonaparte, svedený svým snadným úspěchem v radě starších, doufá, že pouhá jeho přítomnost uklidní bouřlivou radu pěti set. Odeběře se tam v čele několika granátníků, které nechá u vchodu, ale uvnitř síně, a klobouk v ruce, vstoupí sám dále. Při objevení se bodáků celá rada zvedne se náhlým hnutím. Zákonnodárci, domnívajíce se, že jeho vstoupení jest znamením vojenského násilí, najednou jnou se křičeti: „Mimo zákon! Dolů s diktátorem!“ Několik členů vrhne se mu v ústřety; a republikán Bigonnet chopí ho za rámě

a volá: „Co to děláte, zaslepenče? Zpátky! Rušíte posvátnost zákonů!“ Bonaparte zbledne, ve zmatku couvne, i odveden jest granátníky, kteří ho provázeli.

Jeho odchod neukončil nikterak bouřlivého vzrušení rady. Všichni členové zároveň mluvili, všichni navrhovali opatření veřejného blaha a obrany. Zahrnovali Luciena Bonaparta výtkami; tento ospravedlňoval svého bratra, ale bojácně. Konečně po dlouhém marném úsilí podařilo se mu vstoupiti na tribunu, aby vyzval radu, aby méně přísně posuzovala jeho bratra. Ujišťoval, že neměl úmyslů proti svobodě; připomínal jeho služby. Ale ihned několik hlasů ozvalo se: Právě ztratil všelikou zásluhu; dolů s diktátorem! dolů s tyranem! Bouře nabývala větší prudkosti než kdy jindy, i žádáno postavení generála Bonaparta mimo zákon. — „Co že,“ vzkřikl Lucien, „vy chcete, abych svého bratra postavil mimo zákon!“ — „Ano, ano, mimo zákon s ním, tak na tyrany.“ Navrženo a odhlasováno uprostřed tohoto zmatku, aby rada ustavila se za permanentní; aby se ihned odebrala do svého paláce v Paříži; aby vojska shromážděná v Saint-Cloudu byla pojata do stráže zákonodárného sboru; aby jejich velení bylo svěřeno generálu Bonapartovi. Lucien, zmatený všemi těmito návrhy a postavení mimo zákon, jež pokládal za přijaté jako ostatní, vrátil se z řečniště do křesla a pravil v největším vzrušení: „Poněvadž nemohu si v tomto sále zjednatí sluchu, skládám s hlubokým pocitem uražené důstojnosti odznaky veřejného úřadu.“ S těmi slovy strhl se sebe baret, svůj plášť a šerpu.

Zatím Bonaparte, vyšed z rady pěti set, s nemalým namáháním uklidnil svůj zmatek. Jsa málo zvyklý veřejným výstupům, byl živě vzrušen. Jeho

důstojníci ho obklopili; a Sieyès, který měl více zkušeností v revolucích, radil neztrácet vůbec času a použití síly. Generál Lefèvre vydal ihned rozkaz vyvésti Luciena z rady. Oddělení vojáků vniklo do sálu, zaměřilo ke křeslu, jež opět zaujímal Lucien, vzalo ho ve svůj střed a vrátilo se s ním do středu vojsk. Jakmile Lucien vyšel, vstoupil na kůň po bok svého bratra, a ačkoli zbaven své zákonité důstojnosti, oslovil vojska jako předseda rady. Jsa dohodnut s Bonapartem, pravil tehdy, že díky zvedaly se proti generálovi v radě pěti set a zvolal: „Občané, vojíni, předseda rady pěti set vám oznamuje, že veliká většina této rady v té chvíli jest úplně zastrašena nátlakem několika poslanců, ozbrojených dýkami, kteří obléhají řečniště, smrtí vyhrožují svým soudruhům a vynucují nejhroznější usnesení!... Generál a vy, vojíni, a vy všichni, občané, zákonodárci Francie uznáte jen ty, kteří se ke mně připojí! Ty pak, kteří zůstanou v Oranžovně, ať násilí vypudí. Tito lupiči nejsou již zástupci lidu, ale zástupci díky.“ Po tomto zuřivém prohlášení, jež proslovil k vojskům předseda shromáždění, který proti němu obracel pravomoc, kterou od něho přijal, Bonaparte ujal se slova: „Vojíni, já vodil vás k vítězstvím; mohu na vás spolehnouti?“ — „Ano, ano, sláva generálovi!“ — „Vojíni, byly důvody věřiti, že rada pěti set zachrání vlast; oddává se naproti tomu rozporům; buřiči snaží se ji pobouřiti proti mně! Vojíni, mohu na vás spolehnouti?“ — — „Ano, ano, sláva Bonapartovi!“ — „Nuže, dobrá, přivedu je k rozumu.“ Ihned dá rozkaz několika vyšším důstojníkům, kteří tvořili kolem něho štáb, aby dali vykliditi zasedací síň rady pěti set.

Rada od odchodu Lucienova vydána byla na pospas hrozným úzkostem a největší bezradnosti.

Několik členů navrhlo vyjítí hromadně a jítí hledat do Paříže ochranu ve středu lidu. Jiní chtěli, aby národní zastupitelstvo neopouštělo vůbec svého místa a aby tu postoupilo všechny útlisky násilí. Za těchto událostí četa granátníků vstoupí do sálu, zvolna postupujíc, a velící důstojník oznámí radě rozkaz rozejítí se. Poslanec Proudhon volá důstojníka i jeho vojíny k úctě k vyvoleným lidu; i generál Jourdan líčí jim nesmírnost takového zločinu. Chvilí setrvá talo četa v nerozhodnosti; ale v tom přijde posila, postupující v sevřeném šiku. „Generál Leclerc zvolá: „Ve jménu generála Bonaparta, zákonodárný sbor jest rozpuštěn; dobří občané, nechtě se vzdálí. Granátníci, ku předu!...“ Výkřiky pohoršení zvednou se ze všech lavic sálu, ale víření bubnů je ohluší. Granátníci postupují vpřed celou šíří Oranžovny, zvolna, s nasazenými bodáky. A tak ženou před sebou zákonodárce, kteří ještě vycházejíce volají „Sláva republice!“ O půl šesté hodině dne 19. brumairu roku VIII (10. listopadu 1799) nebylo již zastupitelstva.

A tak provedeno bylo toto násilné porušení zákona, tento státní převrat proti vládě shromáždění. 18. brumaire byl 31. květnem armády proti zastupitelstvu, ač-li nebyl namířen proti straně, nýbrž proti moci lidu. Ale přes to spravedlivo jest rozlišovati den 18. brumairu od jeho následků. Mohlo se tehdy mysliti, že vojsko bylo jen pomocníkem revoluce jako 13. vendémiairu, jako 18. fructidoru, a že tato nezbytná změna nedopadne právě na prospěch jednoho muže, jediného muže, který brzy změnití měl Francii v jeden pluk a který měl naplniti celý svět, který zmítán byl až dosud tak velikým duševním hnutím, jen krokem své armády a mocným slovem své vůle.

KONSULÁT.

KAPITOLA ČTRNÁCTÁ.

Od 18. brumairu (9. listopad 1799) až do 2. prosince 1804.

Naděje rozličných stran po 18. brumairu. — Prozatímní vláda. — Ústava Sieyèsova; její znetvoření ústavou konsulskou z r. VIII. — Sestavení vlády; mírumilovné úmysly Bonapartovy. — Výprava do Italie; vítězství u Marenga. — Obecný pokoj na kontinentě mírem Lunevillským, s Anglií mírem Amienským. — Smíření stran vnitřní prospěch Francie. — Ctizádostivý způsob vlády prvního konsula, který zřídí znovu duchovenstvo ve státě konkordátem z r. 1801; utvoří vojenský rytířský řád: čestnou legii; doplní tento řád věcí doživotním konsulátem. — Obnovené nepřátelství s Anglií. — Spiknutí Georgea a Pichegrua. — Válka a pokusy royalistů poslouží záminkou k ustavení císařství. — Napoleon Bonaparte, jmenován dědičným císařem, jest pomazán papežem dne 2. prosince 1804 v kostele Notre-Dame. — Pozvolné opouštění revoluce. — Pokrok neobmezené moci po čtyři léta konsulátu.

18. brumaire setkal se s velikým souhlasem lidu. Neviděli vůbec v této události vyšínutí jediného muže nad národní rady; neviděli v ní nikterak konec velkého hnutí ze 14. července, jímž počala samostatnost národa. Na 18. brumaire hleděli jen pod zorným úhlem naděje a obrození. Ačkolí národ jistě byl unaven, jistě málo schopen hájiti svrchovanost,

jejíž provádění mu bylo na obtíž a která stala se dokonce předmětem jeho vlastního posměchu od té doby, co provozovala ji nižší vrstva lidu, přes to věřil tak málo v despotism, že se mu nezdálo možným, aby mu kdo sloužil. Byla pocifována potřeba viděti společnost obrozovači se pod obratnou rukou, a k tomu dílu hodil se Bonaparte jako veliký muž a vítězný generál.

A proto prohlásil se celý svět až na direktorské republikány pro poslední převratný den. Hrubé porušení zákonů a státní převraty proti shromážděním byly tak častý po dobu revoluce, že uvykli si lidé neposuzovati jich ani zdaleka dle jejich zákonitosti, ale dle jejich následků. Od strany Sieyèsovy až do royalistů z r. 1788 každý projevoval svou radost nad 18. brumairem a přisvojoval si příští politické výhody plynoucí z této změny. Umírnění stoupenci ústavy věřili, že svoboda konečně bude ustavena trvale; royalisté kojili se nadějí, srovnávajíce nevhodně tato období naší revoluce s dobou r. 1660 z revoluce anglické, že Bonaparte počíná úlohu Monkovu²⁵¹⁾ a že obnoví záhy monarchii Bourbonů; massa málo intelligentní, které záleželo na obnovení pokoje, doufala v návrat pořádku pod protektorem; třídy pronásledované a ctižádostiví muži

²⁵¹⁾ Když r. 1658 zemřel zakladatel republiky v Anglii Cromwell, přešlo náčelnictví na syna jeho Richarda, který však, nemaje potřebných k tomu schopností a nemoha čeliti vzrůstajícím se nepořádkům, složil úřad svůj už po osmi měsících. Za nastalého potom bezvládí vtrhl generál George Monk, vrchní vojenský velitel ve Skotsku, 1. ledna 1660 do Anglie, zmocnil se po několika dnech Londýna a povolav nazpět členy parlamentu, vypuzené z něho Cromwellem před procesem a popravou krále Karla I., způsobil, že parlament konec učiniv republice korunu královskou nabídl synu popraveného krále Karlovi. Je tedy restaurace Stuartovců v ostrovní říši téměř výhradně dílem Monkovým

očekávali od něho amnestii nebo své povýšení. Po tři měsíce, které následovaly po 18. brumairu, na všech stranách, všude jevil se souhlas a očekávání. Jmenována byla prozatímní vláda, složená ze tří konsulů, Bonaparta, Sieyèsa a Royera-Ducosa, a rovněž dva zákonodárné výbory, jimž uloženo připraviti ústavu a konečný řád věcí.

Konsulové a oba výbory nastoleni byli dne 21. brumairu. Tato prozatímní vláda zrušila zákon o rukojmích a nucenou půjčku. Povolila návrat kněží proskribovaných od 18. fructidoru; pomohla z vězení a z území francouzského vystěhovalcům, které ztroskotání vrhlo na břehy calaiské a kteří ode čtyř let byli zajatci ve Francii, jsouce v nebezpečí těžkého trestu proti ozbrojeným vystěhovalcům. Všechna tato opatření přijata velmi příznivě. Ale veřejné mínění vzbouřilo se proti proskripci, jež prováděna proti krajním republikánům. Sedmatřicet z nich bylo odsouzeno k vyhnanství v Guyaně a jednadvacet dáno pod dohled v kraji „Charente—Inférieure“ pouhým nařízením konsulů na zprávu ministra policie Fouchéa. Nebyli v oblibě muži, které stíhala vláda; ale lidé bouřili se proti skutku takové libovůle. A tak konsulové couvli před svým vlastním dílem; změnili nejprve vyhnanství v prostý dozor a zrušili záhy i dozor.

Propast otevřela se mezi původci 18. brumairu během trvání jejich zákonité moci; s malým hlukem, neboť odbylo se vše uvnitř zákonodárných výborů. Nová ústava byla toho příčinou. Sieyès a Bonaparte nemohli se dohodnouti v tomto ohledu: jeden chtěl ústavou opatřiti Francii a druhý vládnouti jí jako pán.

Sieyèsův návrh na ústavu, který byl znetvořen v konsulské ústavě z r. VIII, zasluhuje, aby byl znám, byt i z pouhé zákonodárské zvědavosti.

Sieyès dělil Francii na tři politické části: obec, provincii neb departement a stát. Každá měla své správní i soudní úřady dle soustavy hierarchické: první obecní zastupitelstva a soudy mírové a první instance; druhá praefektury lidu a odvolací soudy; třetí ústřední vládu a kassační dvůr. K zastávání hodností obce, departementu a státu byly určeny soupisy notáblů, kteří byli jen pouhými kandidáty, navrženými lidem.

Výkonná moc spočívala v rukou proklamátora-elektora, nejvyššího úředníka, nesesaditelného, nezodpovědného, jehož úkolem bylo zastupovati národ za hranicemi a sestaviti vládu v státní radě jako poradním sboru a v zodpovědném ministerstvu. Proklamátor-elektor volil ze soupisů kandidátů soudce, od mírových soudů až do kassačního dvoru; správní úředníky od mairů až k ministrům. Ale on sám nemohl vládnouti; státní moc řízena byla státní radou, prováděna ministerstvem.

Zákonodárstvo vzdálilo se od útvaru až dosud zavedeného; přestalo býti poradním shromážděním, aby změnilo se v soudcovský dvůr. Před ním státní rada ve jménu vlády a tribunát ve jménu lidu hájily své vzájemné návrhy. Jeho výrok byl zákonem. Sieyès, pokud se zdá, měl v úmyslu staviti násilná uchvatitelství stran, a při všem vložení svrchovanosti do rukou lidu naléztí jí meze v ní samé; tento záměr vyplývá ze spleitého chodu jeho politického stroje. Nejširší shromáždění, složená z jedné desetiny veškerého obyvatelstva, udávala obecní soupis kandidátů. Collegia volitelů rovněž jimi jmenovaná volila ze soupisu obecního vyšší soupis kandidátů provinciálních a ze soupisu provinciálního soupis kandidátů národních. Ve všem, co týkalo se vlády, byl vzájemný dozor. Proklamátor-elektor vybíral své úřed-

níky z kandidátů navržených lidem; a lid mohl se saditi úředníky, nepodržuje jich v soupisech kandidátů, které byly obnovovány, první vždy po dvou letech, druhý vždy po pěti letech, třetí vždy po deseti letech. Ale proklamátor-elektor neměl žádného vlivu při jmenování tribunů a zákonodárců, jejichž úděly závisely čistě od lidu.

Přes to, aby položil protiváhu ve středu této úřední moci samy, Sieyès oddělil iniciativu a projednání zákonů, jež přiděleno tribunátu, od jejich schválení, které náleželo zákonodárnému shromáždění. Ale mimo tuto odlišnou pravomoc zákonodárný sbor a tribunát nebyly voleny týměž způsobem. Tribunát skládal se právně z prvých sto členů národního soupisu, kdežto sbor zákonodárný byl přímo volen sbory volitelů. Tribuni, jichž činnost měla býti větší, hlučnější a populárnější, byli jmenováni doživotně a postupem velmi pozvolným, aby nedosáhli svého úřadu některak v době vášní, a jak bylo lze viděti až dosud ve většině shromáždění, s plány převratnými a vášnivými. Ježto po týchž nebezpečích nebylo ani stopy v druhém shromáždění, jemuž příslušel jen klidný a nestranný úsudek o zákonu, byla volba jeho bezprostřední a jeho moc dočasná.

Konečně byl tu doplňkem všech ostatních mocí sbor ochranný, neschopný rozkazovati, neschopný jednati, určený jedině, aby pečoval o pravidelný vývoj státu. Tímto sborem byla porota ústavní čili ochranný senát; měl býti pro politický zákon tím, čím kassační dvůr pro zákon civilní. Tribunát nebo státní rady odvolávaly se k němu, když mínění sboru zákonodárného neshodovalo se s ústavou. Mimo to měl moc předvolati si šefa vlády, byl-li příliš ctižádostiv, nebo tribuna, byl-li příliš oblíben u lidu, moci práva absorpčního, a kdo byl senátorem, stával se neschopným zastávati kterýkoli jiný

úřad. Takto bděl tento sbor dvojmo nad blahem republiky, jednak udržuje základní zákon, jednak chráně svobodu proti lidské ctižádosti.

Ať cokoli se myslí o této ústavě, která zdá se příliš stěsnanou v pravidla, nemůže se popřít, že svědčí o podivuhodné síle ducha a obsahuje nejdouchaplnější myšlenky. Sieyês přidělil tu příliš malý vliv vášním lidí; činil z nich bytosti příliš rozumné a poslušné stroje. Chtěl obratnými výmysly předejíti zneužitím lidských zřízení a naprosto zameziti přístup smrti, to jest despotismu, odkudkoli by přišel. Věřím málo na účinnost ústav v podobné době, kdy vášně stran brání účtě k zákonům, kdy duch vlády vítězí nad duchem svobody. Ale hodila-li se kdy jaká ústava některé době, tož jistě ústava Sieyèsova Francii z r. VIII.

Po zkušenosti z deseti let, která ukázala jen vlády výlučné; po vždy násilném přechodu od ústavních z r. 1789 k Girondinům, od Girondinů k Montagnardům, od Montagnardů k reakcionářům, od reakcionářů k direktoriu, od direktoria k radám, od rad k moci vojenské, mohl jen tu klid a život veřejný naléztí místa. Lidé byli unaveni opotřebovanými ústavami, a Sieyèsova byla nová; nechtěli již mužů strannických, a tato ústava zamezovala náhlé vyšinutí, ať protirevolucionářů jako na počátku direktoria, ať vášnivých demokratů jako na konci této vlády. Byla to ústava umírněných, která zdála se vhodnou k ukončení revoluce a k uklidnění národa. Ale právě proto, že to byla ústava umírněných, právě proto, že strany neměly již dosti vnitřní síly, aby domáhaly se vlády, zajisté našel se muž silnější než poražené strany a než umírnění zákonodárci, který měl zamítnouti tuto ústavu nebo přijmouti ji znetvořenou. A to se stalo.

Bonaparte účastnil se porad ústavního výboru; chopil se svou vrozenou touhou po moci všeho toho, co v myšlenkách Sieyèsových bylo vhodno posloužití jeho záměrům, a způsobil zavržení (všeho) ostatního. Sieyès určoval pro něho úřad velikého elektora s šesti milliony příjmů, se stráží tří tisíc mužů, s palácem Versaillským k obývání a s celou vnější representací republiky. Ale skutečná vláda spočívala v rukou dvou konsulů, jednoho války, druhého míru, na něž Sieyès nemyslel v roce III, ale které přijal v r. VIII, bezpochyby, aby se přizpůsobil myšlenkám doby. Tento bezvýznamný úřad ani zdaleka nehodil se Bonapartovi. „A jak mohli jste si pomysliťi,“ pravil, „že muž jakéhosi nadání a trochy důstojnosti chtěl by se spokojiti s úřadem krmníka, kterého chtí nacpat několika milliony?“ Od té chvíle nebylo již o tom řeči: Roger-Ducos a většina členů výboru prohlásili se pro Bonaparia; a Sieyès, který hrozil se rozpravy, nedovedl nebo nechtěl hájiti svých myšlenek. Viděl, že zákony, mužové, Francie na milost i nemilost vydány byly tomu, který přispěl k jejich vyvýšení.

24. prosince r. 1799 (nivôse r. VIII), pětačtyřicet dní po 18. brumairu, byla uveřejněna ústava z r. VIII; byla složena z trosek ústavy Sieyèsovy, která přeměněna postupně na ústavu otroctví. Vláda vložena v ruce prvního konsula, který měl pomocníky dva konsuly s hlasem poradným. Senát volený nejprve konsuly volil sám v soupisu národních kandidátů členy tribunátu a sboru zákonodárného. Vláda jediná měla právo iniciativy v zákonech. A tak veta po sboru volitelů, kteří jmenují kandidáty různých soupisů, tribuny a zákonodárce; veta po neodvislých tribunech, kteří nadšeně hájí věc lidu před zákonodárným shromážděním, které vychází bezprostředně z lůna národa a zodpovědno

jest jedině jemu; konečně veta po politickém životu národa. Na místě všeho toho je tu všemocný konsul, volně nakládající vojsky i mocí, generál a diktátor; státní rada předurčená k tomu, aby postavila se předvojem uchvatitelství; konečně senát o osmdesáti členech, jehož jediná moc jest ničení vlivu lidu, voliti tribuny bez moci a němé zákonodárce. Život přechází od národa k vládě. Ústava Sieyèsova posloužila záminkou k zavedení nového politického zřízení. Jest třeba poznamenati, že až do roku VIII. všechny ústavy měly původ ve smlouvě společenské, a že odtud všechny, až na r. 1814, měly původ v ústavě Sieyèsově.

Nová vláda nastoupila ihned. Bonaparte byl prvním konsulem a přibral si za druhého a třetího konsula Cambacérèsa, velkého znalce zákonů a bývalého člena Roviny v konventu, a Lebruna, bývalého pomocníka kancléře Maupeoua. Doufal, že jejich prostřednictvím bude moci působiti na revolucionáře a umírněné royalisty. A za tím účelem byli také umístěni někdejší vysoký pán Tayllerand a bývalý Montagnard Fouché, jeden v ministerstvu zahraničních záležitostí, a druhý v ministerstvu policie. Sieyès zdráhal se značně použití Fouchéových služeb. Ale Bonaparte tomu chtěl. „Tvóříme,“ pravil, „novou dobu: nesmíme vzpomínati v minulosti leda dobra a zapomínati zla.“ Málo mu záleželo na barvách, kterých dosud následováno, jen když se hlásili k barvám jeho a volali k nim zvláště bývalé účastníky royalismu nebo revoluce.

Oba konsulové noví i odstupující jmenovali, aniž čekali na volební soupisy, šedesát senátorů; senátoři jmenovali sto tribunů a tři sta zákonodárců, a původci 18. brumairu rozdělili si státní důstojenství jako kořist svého vítězství. Přes to je sprá-

vedlivo říci, že umírněná strana liberální převládala v tomto dělení, a že Bonaparte, pokud zachoval vliv, vládl mírně, dobrodějně a republikánsky. Ústava z r. VIII., podrobená schválení lidu, byla schválena třemi milliony jedenácti tisíci sedmi občany. Ústava z roku 1793 dostala jeden million osm set jeden tisíc devět set osmnáct hlasů a ústava z r. III. million padesát sedm tisíc tři sta devadesát. Nový zákon uspokojoval vrstvy umírněné, které méně daly na jeho záruky než na jeho klid, kdežto základní zákon z r. 1793 našel stoupenců jen v nižší třídě a onen z r. III. stejně zamítnut byl demokraty i royalisty. Ústava z r. 1791 jediná dosáhla schválení všeobecného, a aniž byla podrobena individuálnímu přijetí, byla odprísahnutá celou téměř Francií.

První konsul, aby uspokojil přání republiky, nabídl Anglii mír, který tato zamítla. Právem toužil zjednat si zdání umírněnosti a dodati své vládě lesku nových vítězství, než bude vyjednávati. Pokračování ve válce bylo tedy rozhodnuto, a konsulové učinili významné prohlášení, v němž obračeli se k novým pocitům v národě. Až dotud byl volán do zbraně na obranu svobody; tehdy počali jej nabádati ve jménu cti. „Francouzové, přejete si míru. Vaše vláda přeje si ho ještě dychtivěji: její první přání, její kroky neustále k němu spěly. Anglické ministerstvo jej zamítá; ministerstvo anglické zradilo tajemství své politiky. Rozervati Francii, zničiti její námořní moc a její přístavy, smažati ji s mapy Evropy neb snížiti ji v řadu podružných mocností, držeti všechny národnosti kontinentu v nesvornosti, aby mohla se zmocniti obchodu všech a obohatiti se tím, oč je oloupí; k dosažení těchto hrozných úspěchů Anglie rozhazuje zlato, mrhá sliby, množí své pikle. Na vás jest, abyste přikázali mír; k tomu je třeba peněz, železa

a vojínů; nechť horlivě každý platí daň, kterou povinen jest společné obraně! nechť zvednou se mladí občané! Již nepůjdou pro strany, nepůjdou pro přání tyranů do boje; ale na ochranu toho, co mají nejdražšího; pro čest Francie, pro svaté zájmy člověčenstva!“

Hollandsko a Švýcarsko²⁵²⁾ byly poslaveny v bezpečnost proti vpádu ve výpravě předešlé. První konsul spojil všechny síly republiky na Rýnu a v Alpách. Svěřil velení Rýnské armády Moreauovi a sám táhl do Italie. Dne 16. floréalu r. VIII. (6. května 1800) nastoupil toto skvělé tažení které trvalo jen čtrnáct dní. Záleželo mu na tom, aby nezůstal dlouho vzdálen od Paříže na počátku své moci, a zvláště aby nenechal válku nerozhodnutou. Polní maršál Mélas měl sto třicet tisíc mužů ve zbrani; měl obsazenu celou Itálii. Vojsko republiky, které stálo proti němu, nedosahovalo čtyřiceti tisíc mužů. Mélas zanechal polního maršálka Otta s třiceti tisíci muži před Janovem a vytáhl proti sboru generála Sucheta. Vstoupil do Nizzy, chystal se minouti Var a vniknouti do Provence. A tehdy Bonaparte překročil Veliký Sv. Bernard v čele armády čtyřiceti tisíc mužů, sestoupil do Italie za zády Mélasovými, vtrhl do Milána 16. prairialu (5. června) a dostal Rakušany mezi Sucheta a sebe. Mélas, jehož ope-

²⁵²⁾ Vedle vojenských úspěchů Massénových k zabezpečení Švýcar pro Francii nejvíce přispěly neshody mezi Rakouskem a Ruskem. Suvorov, opanovav horní Itálii, spojil se sice ve Švýcařích s Korsakovem, zatím od Massény poraženým, ale brzy potom odvolal car Pavel I. vojska svá z bojiště vůbec. V Praze prokazovány od obyvatelstva Suvorovu na jeho zpátečním pochodu upřímné ovace. — Skoro současně (v březnu 1800) vzdal se arcivévoda Karel, rozmrzelý tím, že jej dispoice vojenské rady dvorské ve Vídni příliš omezovaly ve volnosti jednání, velitelství vojsk rakouských.

rační čára byla přerušena, vrátil se obratně k Nizze a odtud k Turinu; rozbil svůj hlavní tábor v Alessandrii a rozhodl se navázat znovu své spojení bitvou. 9. června dobyl předvoj armády u Montebella pro republiku slavného vítězství, jehož hlavní cti získal si generál Lannes. Ale teprve 14. června (25. prairialu) rozhodl se osud Italie na rovině u Marenga: Rakušané byli zničeni. Nemohše si vynutiti vítězstvím přechod přes Bormidu octli se bez ústupu mezi armádou Suchetovou a prvního konsula. 15. června podařilo se jim vrátiti se za Mantovu, když byli vyklidili všechna opevněná místa Piemontu, Lombardie a Legací,²⁵³⁾ a tak vítězství marenžské znamenalo dobytí celé Italie.

Osmnáct dní na to Bonaparte vrátil se do Paříže. Přijali ho s plným osvědčením údivu, jež budila tak podivná činnost a tak rozhodná vítězství. Nadšení bylo všeobecné. Obyvatelé z vlastního popudu osvětlili město a davy hrnuly se do Tuilerií, aby ho spatřily. Co zdvojilo obecnou radost, byla naděje na blízký mír. První konsul účastnil se dne 25. messidoru výroční oslavy 14. července. Když důstojníci přinášeli před něho prapory odňaté nepříteli, pravil k nim: „Řekněte vojínům, že od návratu z pole k době 1. vendémiairu, kdy slaviti budeme výroční památku republiky, národ francouzský čeká buď ohlášení míru nebo, pak-li nepřítel tomu v cestu bude klásti překážky nepřekonatelné, nové prapory, nová vítězství.“ Ale mír dal na se čekati ještě trochu déle.

V době od vítězství marenžského k všeobecnému míru první konsul zabýval se zvláště uklidněním lidu a zmenšením počtu nespokojenců, uváděje

²⁵³⁾ Legacemi nazývaly se provincie bývalého státu Církvního.

zpět do státu vytlačené strany. Ukázal se velmi smířlivým ke stranám, které vzdaly se svých nauk a velmi štědrým přízní k vůdcům, kteří vzdávali se svých stran. Ježto nastávala právě doba zájmů a únavy, nestál ho zdar věci příliš námahy. Již psanci z 18. fructidoru byli povoláni zpět s vyloučením několika royalistických spiklenců, jako Pichegrua, Villota atd. Bonaparte brzy umístil i ty z vyhnanců, kteří jako Portalis, Siméon, Barbé-Marbois, ukázali se více proti konventu než proti revoluci. Získal také protivníky jiného druhu. Poslední vůdcové Vendée, pověstný Bernier, farář u Saint-Laud v Angersu, který stál při každém povstání, Châtillon, d'Antichamp a Suzannet, přistoupili na smír smlouvou. z 27. ledna 1800. Stejně obrátil se k vůdcům bretoňských rot, k Jiřímu Cadoudalovi, Frottéovi, Laprévelayovi a Bourmontovi. Jedině oba poslední svolili se podrobiti. Frotté byl přepaden a zastřelen; a Georges, poražen byv u Grand-Champ generálem Brunem, vzdal se. Západní válka byla na dobro ukončena.

Ale chouani, kteří utekli se do Anglie, a kteří neměli již naděje, leč ve smrti toho, v němž soustředila se moc revoluce, rozhodli se na jeho zavraždění. Někteří z nich přistáli na březích francouzských a odebrali se potají do Paříže. Poněvadž nebylo snadno dostati se k prvnímu konsulovi, usnuli se na spiknutí v pravdě hrozném. 3. nivôsu²⁵⁴⁾ v pět hodin na večer Bonaparte měl se odebrati do Opery ulicí Saint-Nicaise. Spiklenci vložili sud střelného prachu na vůz, který zastavoval cestu, a Saint-Régent, jeden z nich, měl rozkaz zapáliti střelný prach, až dostane znamení, že první konsul

²⁵⁴⁾ 23. prosince. 1800

se blíží. V určenou hodinu Bonaparte vyjel z Tuile-rií a přejížděl ulici Saint-Nicaise. Jeho kočí byl dosti obratný, aby projel bleskurychle mezi vozem a zdí; ale doutnák byl již zapálen, a vůz sotva dosáhl konce ulice, když v tom pekelný stroj vybuchl, pokryl troskami okruh ulice Saint-Nicaise a otrásl vozem až skla v jeho dvířkách popraskala.

Policie, která byla překvapena, ač vedena byla Fouchéem, přičítala toto spiknutí demokratům, k nimž první konsul choval ještě vyslovenější odpor než k chouanům. Několik z nich bylo dáno do vězení, a sto třicet bylo jich vyhoštěno pouhým „*senatus consultum*“, ²⁵⁵⁾ jehož žádáno a dosaženo v noci. Konečně odhaleni skuteční původci spiknutí, z nichž někteří odsouzeni na smrt. První konsul dal při této příležitosti utvořiti zvláštní vojenské soudy. Ústavní strana odloučila se ještě více od něho a počala svůj energický, ale bezvýsledný odpor. Languinais, Grégoire, kteří udatně odporovali krajní straně v konventu, Garat, Lambrechts, Lenoir-Laroche, Cabanis atd. vzepřeli se v senátě protizákonné proskripci sto třiceti demokratů; tribuni Isnard, Daunou, Chénier, Benjamin Constant, Bailleul, Chazal atd. vystoupili proti zvláštním soudním dvorům. Ale slavný mír záhy přivedl v zapomenutí tento přehmat vládní moci.

Rakušané přemožení u Marenga prvním konsulem a poražení u Hohenlind Moreauem, rozhodli se složit zbraň. 8. ledna 1801 republika, kabinet vídeňský a císařství uzavřely mír Lunévilleský. Rakousko přistoupilo na všechny podmínky míru Campo-Formijského a nad to odstoupilo Toskánu infantovi

²⁵⁵⁾ T. j. snesením senátu. (Výraz ten vzat z právního názvosloví starořímského.) Stalo se tak 5. ledna 1801.

parmskému.²⁵⁶⁾ Německo uznalo neodvislost republik Batavské, Helvetské, Ligurské, Předalpské. Mír stal se záhy všeobecným smlouvou Florentskou (18. března 1801) s králem neapolským, který vzdal se ostrova Elby a knížectví Piombinského; smlouvou Madridskou (29. září 1801) s Portugaly; smlouvou Pařížskou (8. října 1801) s ruským carem; konečně předběžným mírem (9. října 1801) s Portou ottomanskou. Pevnina, skládajíc zbraň, přinutila Anglii k dočasnému míru. Dundas a lord Grenville, kteří udržovali tyto krvavé zápasy proti Francii, vystoupili z ministerstva ve chvíli, kdy jejich systému nemohlo se již dále následovati. Anglická opo-
sice nastoupila jejich místo; a 25. března 1802 smlouva Amienská dokončila světový mír. Anglie souhlasila se všemi pevninskými výboji francouzské republiky, uznala pravoplatnost pobočných republik a vydala zpět naše kolonie.²⁵⁷⁾

²⁵⁶⁾ Toskána, od r. 1765 rakouská sekundogenitura, proměněna nyní v království Etruské. Jméno bylo arci zase starověké jako při republikách Francii obklopujících, ale okolnost sama, že Francie zakládala v sousedstvu vlastních svých hranic novou monarchii, neomylně ukazovala k tomu, že dnové jejího republikánského zřízení schylují se ku konci.

²⁵⁷⁾ Smlouva tato zjedнала konečně i návrat do vlasti posledním, počtem už velmi seřídlym zbytkům vojska francouzského z Egypta. Generál Kléber, který po odchodu Bonapartovu převzal nad ním vrchní velení, přihlížeje k ne-
snadné, ba přímo zoufalé situaci Francouzů, dal se sice s Angličany do vyjednávání, aby lid jeho převezli nazpět do Evropy, ale když nepřítel kladl podmínku, aby Francouzové dříve složili zbraň, zanechal dalšího smlouvání a znovu pokořil povstalý Egypt, byl však 14. června 1800 (právě v den bitvy u Marenga) při vstupu do hlavního mečetu v Káhiře zavražděn od jakéhosi fanatického dervíše. Vojáci francouzští, zhavení naděje v návrat do vlasti a nyní také i vůdce, navázali potom s domácím obyvatelstvem styky

Během námořní války s Anglií francouzské námořnictvo bylo téměř zcela zničeno. Tři sta čtyřicet lidí bylo zajato nebo zničeno a většina osad padla do rukou Angličanů. Osada San-Domingo, nejdůležitější ze všech, setřásla jho bělochů a pokračovala tu revoluci americkou, která počala osadami anglickými, měla skončiti i španělskými a změnití kolonie nového státu na státy neodvislé. Černí obyvatelé San-Dominga chtěli dále udržeti svou svobodu, které dobyli na osadnících a hájili proti Angličanům, i proti svému hlavnímu městu. Jim v čele stál jeden z jejich, pověstný Toussaint-Louverture. Francie měla přivolití této revoluci, která již tolik stála lidstvo. Vláda hlavního města nemohla již býti na San-Domingu znovu zavedena; a bylo záhodno stěsněním obchodních svazků s touto bývalou osadou získati jediných skutečných výhod, jichž dnes Evropa od Ameriky může se domáhati. Na místo této moudré politiky Bonaparte pokusil se o výpravu, aby podrobil ostrov. Čtyřicet tisíc mužů bylo naloděno k této neblahé výpravě. Bylo nemožno, aby černí obyvatelé postavili se zprvu na odpor takové armádě; ale po prvních vítězstvích tato zasažena byla podnebím a nová povstání zajistila neodvislost osady.²⁵⁸⁾ Francie utrpěla dvojí ztrátu, ztrátu armády a výhodných obchodních styků.

Bonaparte, který až dosud předním cílem měl zničení stran, obrátil tehdy veškeru svou pozornost k vnitřnímu prospěchu republiky a k organizaci vlád-

velmi přátelské, namnoze i srdečné, až konečně i jim mírem Amienským udeřila hodina osvobození.

²⁵⁸⁾ Výprava tato přistala na pobřeží San Dominga v dubnu 1802. Žlutá zimnice, která kromě přecetných jiných obětí vyžádala si i život vrchního velitele, švakra Napoleona generála Leclerca, zmařila úplně počáteční vojenské úspěchy. Viz ostatně pozn. 184 na str. 105 dílu II.

ní moci. Někdejší privilegování ze šlechty a duchovenstva vrátili se do státu, aniž tvořili zvláštní třídy. Odbojní kněží mohli po přísaze poslušnosti vykonávati svou bohoslužbu a dostávati svůj plat od vlády. Byla vyhlášena amnestie pro obviněné z vystěhování: vně Francie zbyli jen ti, kteří nezměnitelně byli oddáni rodině a právům pretendenta.²⁵⁹⁾ Dílo míru bylo dokonáno, Bonaparte, věda, že nejjistější prostředek k velení národu jest zvětšiti jeho blahobyť, povzbuzoval vývoj průmyslu a podporoval zahraniční obchod, tak dlouho přerušovaný. Ke svým pohnutkám politickým pojil cíle vznešenější a svou slávu poutal k prospěchu Francie; projížděl departementy, jichž zprávu obratně organizoval, dal kopati průplavy a přístavy, budovati mosty, opravovati cesty, stavěti pomníky, rozmnožovati komunikace. Zvláště záleželo mu na tom, aby se prokázal ochráncem a upravitelům zákonitých poměrů soukromých zájmů. Zákonník občanský, trestní a obchodní,²⁶⁰⁾ jež dal pořizovati, ať v této době, ať o něco později, doplnily v tomto ohledu dílo revoluční, a upravily vnitřní život národa způsobem téměř shodným s jeho skutečným stavem. Přes politický despotism měla Francie za panování Bonapartova soukromé zákonodárství vyšší nad zákonodárství všech evropských společností, které s absolutistickou vládou zachovávaly většinou občanský stav ze středověku. Všeobecný

²⁵⁹⁾ Rozuměj: hraběte z Provence, bratra odpraveného Ludvíka XVI.; po pádu císařství dosedl tento nápadník skutečně na královský trůn Francie jako Ludvík XVIII.

²⁶⁰⁾ R. 1800 zřízena komise k vypracování nového občanského zákoníku, který publikován r. 1804. 1807 následoval zákoník obchodní a 1810 trestní. Všecky tyto tři zákoníky, namnoze prodchnuté novodobými ideami pokrokovými jsou v právnícké literatuře pode jménem Code Napoléon.

mír, obecná snášelivost, návrat pořádku a utvoření správní soustavy změnily v krátkce tvářnost republiky. Civilisace vyvinula se způsobem kromobyčejným; a konsulát byl stupňováním doby direktoria od jeho počátku do 18. fructidoru.

Základy k své příští moci položil Bonaparte zvláště po míru Amienském. Praví sám v pamětech vydaných pod jeho jménem:*) „Myšlenky Napoleony byly určity; ale k jejich provedení bylo třeba přispění času a událostí. Zřízení konsulátu nemělo nic jim protivného; zvykal jednotě, a to byl prvý krok. Po tomto kroku Napoleon setrval v dost velké lhostejnosti k útvarům a jménům různých ústavních sborů. Byl cizí revoluci... Jeho moudrostí bylo, že kráčel stále v před, aniž odbočil od pevného bodu jakési polární hvězdy, kterou si vytýčil Napoleon na konci svých snah, směřujících k vedení republiky tam, kde chtěl, aby přistala.“

Na počátku r. 1802 uvedl ve skutek tři velké plány, které směřovaly k témuž cíli. Chtěl organisovati bohoslužby a ústavu dáti kněžím, kteří dosud měli zřízení jen náboženské; utvořiti v čestné legii trvalý vojenský řád v armádě, a učiniti svou vlastní moc zprvu doživotní, pak dědičnou. Bonaparte usídlil se v Tuilerích, kde pozvolna přibíral zvyky a obřadnosti staré monarchie. Pomýšlel již ustaviti sbory sprostředkující mezi ním a lidem. Od nějaké doby jednal s papežem Piem VII. v náboženských záležitostech. Slavný konkordát, který zakládal devět arcibiskupství, jednačtyřicet biskupství se zřízením kapitol, který uváděl kněžstvo do státu a znovu je stavěl pod vnější autoritu papežovu, byl

*) Paměti příručkou k dějinám Francie za Napoleona, psány na Sv. Heleně, svazek I., str. 248.

(Pozn. spis.)

podepsán v Paříži 15. července 1801, přijat v Římě dne 15. srpna 1801.

Bonaparte, který zrušil svobodu tisku, vytvořil vyjimečné soudy, a který v provádění moci čím dál tím více vzdaloval se zásad revolučních, pochopil, že bude nutno, než půjde dále, úplně přerušiti styky se stranou liberální z 18. brumairu. Ve ventôsu r. X. (březen 1802) nejráznější tribuni byli vyloučeni pouhým zakročením senátu. Tribunát byl zmenšen na čtyřadvacet členů, a sbor zákonodárný podstoupil podobné vyčištění. Asi měsíc na to, 15. germinalu (6. dubna 1802) Bonaparte, neboje se již opposice, předložil konkordát k schválení těchto shromáždění, jichž poslušnost byl takto připravil. Přijali jej s velmi značnou většinou. Neděle a čtyři velké církevní svátky byly opět zavedeny, a od této doby vláda přestala řídit se soustavou dekadickou. To byla první odchylka od republikánského kalendáře. Bonaparte doufal, že k sobě připoutá stranu církevní, ochotnější trpně poslouchati, než která jiná; že takto odejme duhovenstvo opposici royalistické a papeže zájmům koalice.

Konkordát byl velmi okázale posvěcen v kostele Notre-Dame. Senát, sbor zákonodárný, tribunát a přední hodnostáři účastnili se této nové ceremonie. První konsul dostavil se ve vozech bývalého dvora s družinou a obřadnictvím staré monarchie; hromadné výstřely z děl ohlásily tento návrat k starým tradicím a tento krok k nejvyšší moci. Pontifikální mše sloužena byla kardinálem legátem Caprarou, a ve vydané vyhlášce mluvena k lidu řeč drahnou dobu neobvyklá. „K vrchnímu veleknězi,“ pravilo se, „velí nám uchýliti se příklad věků a rozumu, abychom sblížili mínění a smířiti srdce. Vrchní hlava církve uvážila ve své moudrosti a v zájmu církve návrhy, jež diktoval zájem státu.“ Večer uspořádána

illuminační a koncert v zahradě Tuilerií. Vojenské kruhy dostavily se neochotně k obřadu posvěcení a zřejmě projevíly svůj nesouhlas. Vrátiv se do svého paláce, Bonaparte ptal se na tuto věc generála Delmas-a. — „Jakým,“ pravil mu, „shledal jste obřad?“ — „Byla to nádherná kapucínáda,“ odvětil Delmas; „scházelo tam jen million lidí, kteří byli zabiti, aby zničeno bylo to, co vy zavádíte.“

Měsíc na to, 25. floréalu r. X. (15. května 1802), dal předložit Bonaparte návrh zákona, týkající se utvoření čestné legie. Tato legie měla se skládati z patnácti kohort doživotních hodnostářů, sestavených dle řádu hierarchického, se střediskem, zřízením a povýšenci. První konsul byl hlavou legie. Každá kohorta skládala se ze sedmi vrchních důstojníků, dvaceti komandantů, třiceti důstojníků a tří set padesáti legionářů. Cílem Bonapartovým bylo počítí novou šlechtu. Obrátil se k citu nerovnosti, špatně vyhaslému. Hovoře o tomto návrhu zákona v státní radě, nebál se odhaliti své aristokratické záměry. Státní rada Bertier, neschváliv této instituce tak protivné duchu republiky, pravil, že vyznamenání jsou hračkami monarchie. Ať ukáží mi starou i novou republiku, odpověděl první konsul, v níž nebylo by vyznamenání. Hračkami toto nazývají. Nuže dobrá! Hračkami vedou se lidé. Toto neřekl bych na řečništi; ale v radě mudrců a státníků má se říci vše. Nevěřím, že národ francouzský miluje svobodu a rovnost. Francouzové nezměnili se ani za mák deseti lety revoluce; mají jediný jen cit, čest. Je třeba tedy živiti tento cit; oni potřebují vyznamenání. Vizte jen, jak lid se klaní lecjakým řádům cizinců; byli tím překvapeni: proto neopomíjejí jich nositi... Bylo zrušeno vše, jedná se o obnovení. Je tu vláda, moc. Ale

celý zbytek národa, co je to? zrnko písku. Máme mezi sebou bývalé výsadníky, kteří drží se spolu zásadami a zájmy, a kteří vědí dobře, co chtějí. Mohu spočítati naše nepřátele. Ale my, my jsme roztržštěni, bez systému, bez spojení, bez souvislosti. Pokud v ní budu, zodpovím si již republiku; ale jest nutno předvídati budoucnost. Myslíte, že republika konečně jest ustavena? To byste se silně mylili. Jest v naší moci to učiniti; ale neučinili jsme toho a neučiníme, nevztýčíme-li na půdě Francie několik žulových balvanů.“ Tím ohlašoval Bonaparte vládní systém opačný tomu, který založiti chtěla revoluce a kterého dožadovala se nová společnost.

Přece však, přes povolnost státní rady, přes vyčištění, jemuž podroben tribunát a sbor zákonodárný, tyto tři sbory prudce potíraly zákon, který znovu počínal nerovnost. Čestná legie dostala v státní radě jen čtrnáct hlasů proti deseti, v tribunátě jen třicet osm proti padesáti šesti a ve sboru zákonodárném jen sto šedesát šest proti sto deseti. Veřejné mínění nepřijalo tohoto rylířského řádu se značnější přízní: ti, kteří jím nejprve poctěni, nejevili se jím příliš potěšeni a přijali jej s jakýmsi posměchem. Ale Bonaparte sledoval cestu své politiky, aniž se znepokojoval nespokojenci, kteří nemohli již vzbuditi odporu.

Chtěl zajistiti svou moc zavedením privilegia a upevniti privilegium trváním své vlády. Na návrh Chabota z Allier tribunát projevil přání, aby generálu Bonapartovi, prvnímu konsulu, dán byl skvělý důkaz národní vděčnosti. Ve shodě s tímto přáním jmenován organickým „senatus-consultum“ dne 6. května 1802 Bonaparte konsulem na dalších deset let.

Ale prodloužení konsulátu nezdálo se Bonapartovi nijak postačitelem. A dva měsíce na to, 2. srpna 1802 senát na rozhodnutí tribunátu a sboru zákonodárného a se souhlasem lidu, jehož tázali se veřejnými zápisy, vydal následující výnos:

1. Lid francouzský jmenuje a senát prohlašuje Napoleona Bonaparta prvním konsulem doživotně.

2. Socha Míru, držící v ruce vavřín vítězství a v druhé výnos senátu, bude potomstvu svědčiti o vděčnosti národa.

3. Senát vydá prvnímu konsulovi vyjádření důvěry, lásky a obdivu lidu francouzského.

Tato revoluce doplněna přizpůsobením ústavy dočasného konsulátu ke konsulátu doživotnímu, a to pouhým „senatus-consultum“. „Senátoři,“ pravil Cornudet, „je třeba na vždy zavřítí Gracchům veřejné náměstí. Prání občanů ohledně politických zákonů, jichž jsou poslušni, vyjadřuje se obecnou prospěšností; záruka práv společnosti vkládá tajemství provádění svrchovanosti národní rozhodně v ruce senátu, jenž jest svazkem národa. Toť jediná sociální poučka.“ Senát připustil tuto novou sociální zásadu; zmocnil se svrchovanosti a dochoval ji až ke vhodné chvíli, aby ji předal Bonapartovi.

Ústava z r. X. (4. srpna 1802) zbavila lid jeho účasti na vládě. Úřady veřejné a správní stejně jako vládní byly stálé. Elektoré byli doživotní; první konsul mohl zvětšiti jejich počet; senát měl právo změnití zřízení, staviti činnost poroty, vynítí departementy z konstituce, rušiti rozsudky soudních dvorů, rozpouštětí sbor zákonodárný a tribunát; státní rada byla posílena; tribunát, decimovaný již eliminacemi, zdál se ještě dosti nebezpečným, aby zmenšen byl na padesát členů. Takové byly ve dvou letech pokroky privilegia a moci. Koncem r. 1802 všechno octlo se v rukou doži-

votního konsula, který měl oddanou třídu v duchovenstvu, vojenský řád v čestné legii, správní sbor ve státní radě, stroj na výnosy v zákonodárném shromáždění, stroj na ústavy v senátě. Neodvažuje se ještě zrušiti tribunát, odkud zaznělo občas několik slov svobody a odporu, zbavil jej jeho nejodvážnějších a nejvýmluvnějších členů, aby mohl slyšeti svoji vůli poslušně opakovanou všemi sbory národa.

Tato vnitřní politika rozšiřování moci byla šířena vně rozšiřováním území. Dne 26. srpna připojil Bonaparte ostrov Elbu a 11. září 1802 Piemont k francouzské republice, 9. října obsadil území parmské, jež bylo uprázdňeno smrtí vévodovou; konečně 21. října zaplavil Švýcarsy armádou třiceti tisíc mužů, aby podporoval federativní akt, který upravoval ústavu každého kantonu a který vzbudil zmatky. Tím poskytl Anglii, která nepodepsala mír upřímně, záminku k zrušení míru. Britský kabinet potřeboval jen zastaviti nepřátelství, i chystal v krátce po smlouvě Amienské třetí koalici, jako jednal po míru Campo-Formijském a v době kongressu Rastadtského. Zájem a situace Anglie měly samy přivoditi přerušení míru, které uspíšila spojení států provedená Bonapartem, a vliv, který zachoval si na sousední republiky, jež byly dle posledních smluv povolány k úplné neodvislosti. Bonaparte zase, touže jen po slávě z bojišť, chtěje zvětšiti Francii výboji a dokončiti své vlastní povýšení vítězstvími, nemohl se odsouditi k odpočinku: bylo mu třeba války, protože nechtěl svobody.

Oba kabinety vyměňovaly si nějakou dobu silně rozhořčené diplomatické noty. Lord Withworth, vyslanec Anglie, opustil konečně Paříž 25. floréálu roku XI. (15. května 1803). Mír byl úplně přerušen: s obou stran chystali se k válce, 26. května vojska

francouzská vstoupila v kurfiřtství Hannoverské. Říše Německá, na níž bylo ukončiti tu věc, nepostavila se tomu na odpor. Strana vystěhovalých chouanů, která ničeho nepodnikala od použií pekelného s'roje a od kontinentálního míru, nabyla odvahy tímto zahájením nepřátelství. Příležitost zdála se jí příznivou, i sosnovala v Londýně za souhlasu britské vlády spiknutí, v jehož čele byli Pichegru a Jiří Cadoudal. Spiklenci přistali potají ke břehům Francie a dostali se právě tak tajně do Paříže. Nevštívili generála Moreaua, ježž jeho žena zatáhla do strany royalistické. Ale ve chvíli, kdy se chystali provésti svůj smělý čin, většina z jejich lidí byla zatčena policií, která odkryla jejich spiknutí a šla jim v patách. Cadoudal byl potrestán smrtí; Pichegru nalezen byl ve vězení zardousen a Moreau byl odsouzen na dvě léta do vězení, které změněno na vyhnanství.²⁶¹⁾

Toto spiknutí odkryté v polovici března 1804, učinilo ohroženou osobu prvního konsula masse lidu ještě dražší; dostal písemné projevy ode všech sbo-

²⁶¹⁾ Pichegru byl 6. dubna 1804 mrtev nalezen ve vězení, v němž chován od 28. února. Zůstává záhadou, sešel-li samovraždou, či stal-li se obětí násilí od někoho jiného. Cadoudal byl odpraven 25. června. — Moreau, jenž účastenství ve spiknutí, ač nebyl viny zcela prost, důsledně popíral a také nepřijal nabídnutí svých přátel, že mu pomohou při útěku z vězení, byl na soudě 30. června 7 hlasy proti 5 uznán za nevinna; když však na rozkaz Napoleona, zatím již císaře, proces byl obnoven, odsouzen k dvouletému žaláři, který mu však císař proměnil ve vyhnanství. Moreau odebral se do Ameriky, kterou však opustil, když se r. 1813 schylovalo k veliké všeevropské válce proti Napoleonovi. V Praze, kde se právě zdržoval ruský panovník, vstoupil do služeb cara Alexandra I., ale za výpravy této byl zraněn tak nebezpečně, že mu obě nohy musily býti odňaty, načež zemřel v Lounech 2. září 1813. Mrtvola vítěze hohenlindského pohřbena v Petrohradě.

rů státních i ze všech departementů republiky. V témž čase padla mu slavná oběť do rukou. 15. března byl unešen škadronou jízdy na zámku Ettenheimském ve velkovévodství²⁶²⁾ Bádském, několik mil od Rýna, arcivévoda d'Enghien. První konsul domníval se dle policejních zpráv, že tento princ sůčastnil se posledního spiknutí. Vévoda Enghien-ský veden chvatně do Vincennů, odsouzen v několika hodinách vojenskou komisí a zastřelen v zámeckých příkopech.²⁶³⁾ Tento nenávistný zločin nebyl nikterak činem uchvatitelské politiky, ale jistě násilnosti a hněvu. Po 18. brumairu royalisté mohli věřiti, že první konsul studuje úlohu Monkovu; ale ode čtyř let odňal jim tuto naději. Neměl již zapotřebí rozejíti se s nimi způsobem tak krvavým, ani uklidniti Jakobíny, kterých již nebylo. Lidé, kteří zůstali oddaní republice, báli se tehdy daleko více despotismu než protirevoluce. Všechno ve-

²⁶²⁾ Správně: v kurfirství Bádském. Na velkovévodství povýšeno Bádsko teprve r. 1806.

²⁶³⁾ Mladý tento muž, spřízněný s královským rodem Bourbonů, opustil jako mnozí jiní z vysoké aristokracie za prvních let revoluce Francii a bojoval proti ní za první války koaliční, zanechal však služby vojenské ještě před jejím ukončením a usadil se v Ettenheimě, kde vedl život zcela soukromý. Podezření Napoleonovo proti němu zakládalo se na jediné temné výpovědi, již učinil Cadoudal před soudem řka, že první konsul ušel násilné smrti jen tím, že se princ nedostavil v pravý čas. Napoleon se domníval, že princem tím byl míněn vévoda Enghien-ský, ač ani svými skutky nezavdal příčiny k takovému podezření, ani v papírech jemu zabavených nenalezeno nic, co by je odůvodňovalo. Zajetí vévody na území cizího státu samo o sobě bylo skutkem nejbrutálnějšího násilí. Vévoda přiznal se před soudem, že bojoval proti Francii, ale jinak s hrdým klidem popíral vše, co mu za vinu bylo kladeno. Přes to však byl odsouzen k smrti a poprava vykonána na něm již půl hodiny po prohlášení rozsudku v časných hodinách ranních 21. března 1804.

de k myšlence, že Bonaparte, který málo počítal s lidským životem, málo s právem národů, který již odvykl politice násilné a rázné, pokládal prince za jednoho ze spiklenců, a chtěl hrozným výstražným příkladem učiniti konec spiknutím, jedinému nebezpečí pro svou osobu a svou moc v této době.

Válka s Velkou Británií a spiknutí Pichegruovo sloužily Bonapartovi za stupně, po nichž stoupal od konsulátu k císařství. 6. germinálu r. XII. (72. března 1804) senát, přijav zprávu o spiknutí, vyslal poselstvo k prvnímu konsulovi. Předseda Francišek z Neufchâteau vyjádřil se těmito slovy: „Občane první konsule, zakládáte novou dobu, ale musíte ji na věky upevniti: sláva bez trvání není nic. Nemohli bychom pochybovati, že jste se nezabýval touto velikou myšlenkou; neboť váš tvůrčí duch obejímá vše a nezapomíná ničeho. Leč neodkládejte ani dost málo; naléhá doba, události, spiklenci, ctižádostivci; naléhá v jiném směru nepokoj, který zmítá Francouze. Můžete spoutati dobu, ovládnouti události, odzbrojiti ctižádostivce, upokojiti celou Francii, dada jí zřízení, která upevní vaši stavbu a prodlouží pro syny, co jste učinil pro otce. Občane první konsule, buďte úplně ujištěn, že senát mluví k vám zde ve jménu všech občanů.“

Bonaparte odpověděl senátu ze Saint-Cloudu 5. floréálu r. XII. (25. dubna 1804): „Váš list neustále tane mi na mysli; jest předmětem mých nejstálějších úvah. Usoudili jste dědičnost nejvyššího úřadu nutnou k uchránění lidu před spiknutím našich nepřátel a před nepokoji, které by se mohly rodi i ze sokovských ctižádostí. Zdálo se vám zároveň nutno, aby několik našich zřízení bylo zdokonaleno, aby zajištěno bylo na vždy vítězství obecné rovnosti a svobody a poskytnuta národu a vládě dvojí záru-

ka, které potřebuji. Zároveň jak jsem věnoval svoji pozornost těmto velkým věcem, pociťoval jsem čím dál tím více, že v době tak nové jako důležité rady vaší moudrosti a vaší zkušenosti jsou mi nutny, aby moje myšlenky nabyly jistoty. Vyzývám vás tedy, abyste mi úplně vyložili celou svoji myšlenku.“ Na to odpověděl zase senát dne 14. floréalu (4. května): „Senát míní, že jest v největším zájmu národa francouzského svěřiti vládu republiky Napoleonu Bonapartovi, dědičnému císaři.“ A tato smlouvená komedie byla předejrou k zřízení císařství.

V tribunátu zahájil rozhovor tribun Curée řádným návrhem; uváděl tytéž důvody jako senátoři. Jeho návrh chvatně byl přijat. Jediný Carnot měl odvalu potíratí císařství. „Jsem dalek toho,“ pravil, „chtítí ztenčovati chvály, jimiž zahrnut první konsul; ale ať kterékoli služby prokázal občan své vlasti, jsou meze, které čest stejně jako rozum ukládají vděčnosti národa. Jestliže i tento občan způsobil obrození svobody a spásu své země, což je to odměnou nabídnouti mu obětování téže svobody, a neznamenaloby rušiti jeho vlastní dílo, činiti z jeho země jeho soukromé dědičné vlastnictví? Od chvíle, kdy bylo navrženo lidu francouzskému, aby hlasoval o otázce doživotního konsulátu, každý mohl pohořlně usouditi, že tu je jakýsi úskok: bylo viděti postupně hromadu zřízení zřejmě monarchických. Dnes konečně nabývá určitých obrysů cíl tolika předběžných opatření; jsme pozváni, abychom se vyslovili o formálním návrhu na opětné zavedení soustavy monarchické a na udělení dědičné důstojnosti císařské prvnímu konsulovi.

Tož byla svoboda ukázána člověku, aby nikdy z ní nemohl se těšiti? Nikoli, nemohu dobrovolně pohlížeti na toto dobro, jemuž tak všeobecně dává se přednost nad všemi ostatními, bez něhož všechna

ostatní nejsou nic, jako na pouhý přelud! Mé srdce mi praví, že svoboda jest možná, že její vláda snadná jest a trvalejší než jaká vláda libovůle. Hlasoval jsem svého času proti doživotnímu konsulátu; hlasuji rovněž proti znovuzřízení monarchie, ježto myslím, že můj úřad tribunský zavazuje mne k tomu.“

Ale on jediný byl toho mínění, a jeho soudruzi o závod a s údivem bouřili se proti mínění tohoto jediného muže, jenž zůstal svoboden. Jest nutno viděti v řečech této doby kouzelnou změnu, která se udála v myšlenkách i v řeči. Revoluce šla zpět až k politickým zásadám staré vlády: bylo tu totéž nadšení a týž fanatism; ale bylo to nadšení lichocení a fanatism otroctví. Francouzi vrhli se do císařství, jako se vrhli do revoluce. Přinesli vše k osvobození národů ve století rozumu; teď mluvili již jen o velikosti jednoho muže a o století Bonapartově; a záhy bojovali, aby tvořili krále, jako nedávno, aby tvořili republiky.

Tribunát, sbor zákonodárný a senát odhlasovali císařství, které prohlášeno bylo v Saint-Cloudu 28. floréalu r. XII. (18. května 1804). Téhož dne senát svým usnešením změnil ústavu, která přizpůsobena byla novému řádu věcí. Bylo třeba náležité výzdoby tomuto císařství: dání mu francouzští princové, velcí hodnostáři, maršálové, komorníci a pážata. Všechna veřejnost byla potlačena. Svoboda tisku byla již podrobena censorskému výboru; zůstalo již jen jediné řečníště, a to oněmělo. Zasedání tribunátu byla podřízená a tajná, jako sezení státní rady; a od toho dne vládlo se ve Francii po deset let při zavřených dveřích. Josef a Ludvík Bonapartové uznáni byli princii francouzskými.²⁶⁴⁾ Berthier, Mu-

²⁶⁴⁾ Nikoliv však oba ostatní bratři Napoleonovi Lucien a Jérôme. Lucien, někdejší předseda rady pěti set,

rat, Moncey, Jourdan, Masséna, Augerau, Bernadotte, Soult, Brune, Lannes, Mortier, Ney, Davout, Bessières, Kellermann, Lefèvre, Pérignon, Sérurier byli jmenováni císařskými maršály. Departementy posílaly projevy souhlasu a duchovenstvo přirovnávalo Napoleona k novému Mojžíši, k novému Mattathiovi, k novému Cyrovi. Vidělo v jeho povýšení prst Boží, i pravilo, že jemu jest se třeba podrobiti jako tomu, který vládne nade všemi, poněvadž taková jest vůle Prozřetelnosti. Papež Pius VII. přijel do Paříže posvětit novou dynastii. Korunovace uspořádána byla v neděli dne 2. prosince v kostele Notre-Dame.

Tato slavnost byla připravována dlouho napřed, a všechny její obřadnosti zařízeny podle starých obyčejů. Císař odebral se do metropolitního chrámu doprovázen jsa svojí stráží, s císařovnou Josefínou, na voze zdobeném korunou a taženém osmi bílými koňmi. Papež, kardinálové, arcibiskupové, biskupové a všechny velké státní sbory očekávaly ho v kathedrále, která byla nádherně vyzdobena pro tento kromobyčejný obřad. Byl osloven u vchodu; a na to vystoupil v císařském plášti, s korunou na hlavě a s žezlem v ruce na trůn, vztyčený v pozadí kostela.

Velký almužník, kardinál a biskup pišli pro něho a vedli ho k oltáři, aby tam přijal posvěcení.

zdržoval se té doby pro prudké spory s bratrem již v dobrovolném vyhnanství v Římě, kde se výhradně oddával studiím uměleckým. Na nejmladšího svého bratra Jerôma, tehdy dvacetiletého, zanevřel císař pro rozličné jeho nezbednosti, hlavně však pro sňatek s dcerou jakéhosi obchodníka amerického. Teprv po zapuzení své manželky byl Jerôme od Napoleona přijat na milost. Také matce Napoleonově dostalo se u příležitosti té titulu císařské Výsosti a málo později nazvána od syna »Paní matkou císaře a krále«.

Papež třikráte pomazal ho na hlavě a obou rukou a proslovil tato slova: „Bože všemohoucí, kterýž ustanovil's Hazraëla, aby vládl nad Syrií, a Jehovu králem Israëli, projevuje jim svou vůli hlasem proroka Eliáše; kterýž jsi rovněž vylil svatý královský olej na hlavu Saula a Davida rukama proroka Samuele, vylij rukama mýma poklady milostí svých a svých dobrodiní na služebníka svého Napoleona, jehož přes svoji nehodnost posvěcuji za císaře v tvém jménu.“

Papež vedl ho slavnostně k trůnu, a když složil na evangelium přísahu předepsanou novou ústavou, vůdce štftonošů zvolal mocným hlasem: „Nej-slavnější a nejvznešenější císař Francouzů jest korunován a nastolen! Sláva císaři!“ V tu chvíli otrásl se kostel týmž voláním; vystřeleny hromadné salvy a papež zanotoval *Te Deum*. Po několik dní slavnost stíhala slavnost; ale tyto slavnosti na rozkaz, tyto oslavy svrchané moci nedýchaly touto živou upřímnou jednohlasnou radostí lidu z první federace dne 14. července; a ať sebe hlouběji klesl národ, nepozdravil ani zdaleka počátek despotismu tak, jako pozdravil svítání svobody.

Kosulát byl poslední dobou republiky. Revoluce počala bráti na sebe lidskou podobu. Za prvního období konsulské vlády Bonaparte připoutal k sobě vrstvy vyhnanců, povoláváje je zpět; našel lid ještě zmítaný všemi vášněmi, a přivedl jej zpět ke klidu prací, k blahobytu navracením pořádku; konečně přinutil Evropu po třetí přemoženou uznati jeho povýšení. Až do smlouvy Amienské uvedl opět do republiky vítězství, svornost, blahobyt, aniž obětoval svobodu. Mohl tehdy, kdyby byl chtěl, učiniti se představitelem tohoto velkého století, které dožadovalo se posvěcení dobře pochopené rovnosti, moudré

svobody, vyvinutější vzdělanosti, tohoto vznešeného projevu lidské důstojnosti. Národ byl v rukou velkého muže nebo despoty; záleželo na něm uchovati jej na svobodě nebo zotročiti jej. Leč měl raději splnění svých sobeckých záměrů, a dal přednost sobě jedinému před celým lidstvem. Vychován byv ve stanu, tento pozdní příchozí v revoluci chápal jen její hmotnou a zájmovou stránku; nevěřil ani na mravní potřeby, které ji zrodily, ani na přesvědčení, která jí hnula, a která dříve či později měla se vrátiti a ji zničiti. Zřel hnutí, které šlo k svému konci, lid znavený, který vydán byl v jeho moc a korunu na zemi, kterou mohl uchopiti.

CÍSAŘSTVÍ.

KAPITOLA PATNÁCTÁ.

Od zřízení císařství r. 1804 až do r. 1814.

Povaha císařství. — Změna republik, utvořených direktoriem, v království. — Třetí koalice; dobytí Vídně; vítězství u Ulmu a Slavkova; mír Prešpurský; ustavení dvou království, Bavorského a Württemberského. — Rýnská konfederace. — Josef Napoleon jmenován králem neapolským, Ludvik Napoleon králem hollandským. — Čtvrtá koalice; bitva u Jenny, dobytí Berlina; vítězství u Jilovy a Friedlandu; mír Tylžský; monarchie pruská zmenšena na polovinu, dvě království, Saské a Westfalské, ustavena proti ní. — Westfalské dáno Jérômu Napoleonovi. — Vznikne velké císařství se svými podružnými královstvími, se svým švýcarským spolkem, se svými velkými lény; je zřízeno dle vzoru Karla Velikého. — Pevninská blokáda; Napoleon použije zastavení obchodu k ochromení Anglie, jako užil zbraní, aby podrobil pevninu. — Vpád do Portugal a Španělska; Josef Napoleon jmenován králem španělským; jeho zástupcem na trůně neapolském stanoven Murat. Obrat v událostech; národní povstání na poloostrově; náboženský boj papežův; obchodní odboj Hollandska. — Pátá koalice. — Vítězství u Wagramu; Vídeňský mír; sňatek Napoleonův s arcikněžnou Marií Ludvikou. — První pokus odporu selže; papež sesazen, Hollandsko připojeno k císařství a ve válce španělské úsilně pokračováno. — Rusko vzdá se pevninské soustavy; tažení z r. 1812; dobytí Moskvy; neblahý ústup. — Reakce proti moci Napoleonově; tažení z r. 1813; všeobecné odpaďání.

Koalice celé Evropy; únava Francie; podivuhodné tažení z r. 1814. — Spojenci v Paříži; vzdání ve Fontainebleau; povaha Napoleonova; jeho úloha ve francouzské revoluci. Závěr.

Od založení císařství moc stále více se opírala o libovůli a společnost obnovována pozvolna způsobem aristokratickým. Velké hnutí skladné, které počalo 9. thermidorem, rostlo neustále. Konvent odstranil třídy; direktorium potřebovalo strany; konsulát získal muže; císařství svedlo vyznamenáním a výsadami. Toto druhé období bylo opakem prvního. V prvním bylo viděti vládu vedenou muži volitelnými vždy po třech měsících, beze stráže, bez odměn, bez reprezentace, kteří žili z několika franků denně, pracovali osmnáct hodin u prostých ořechových stolů; v druhém vládu císařskou s celým správním apparátem, s jejími komorníky, s její praetorianskou stráží, s její dědičností, s její velikou civilní listinou a skvělou velikostí. Činnost národa nesla se úplně k práci a válčení. Všechny zájmy hmotné, všechny ctižádostivé vášně podřídily se hierarchicky jedinému vůdci, který, když obětoval svobodu založením neobmezené moci, zničil rovnost šlechtictvím.

Direktorium zbudovalo ze všech okolních států republiky; Napoleon chtěl je zříditi dle vzoru císařství. Počal Itálií. Státní rada Předalpské republiky rozhodla, aby byla znovuzřízena dědičná monarchie ve prospěch Napoleona. Její vicepresident pan Melzy přišel do Paříže doručiti mu toto rozhodnutí. 26. ventôsu r. 'XIII. (17. března 1805) byl přijat v Tuile-riích ve slavnostním slyšení. Napoleon seděl na trůně, obklopen jsa dvorem a vši nádherou panovnické moci, v jejínž lesku si velmi liboval. Pan Melzy nabídl mu korunu ve jménu svých spoluobčanů. „Sire“, pravil ke konci své řeči, „raďte splniti přání

shromáždění, jež ke své cti zastupují. Jsouc tlumočnickem všech pocitů, které oživují všechna srdce italská, klade je s největší upřímností před Váš trůn. S radostí ohlásí jim, že přijetím zdvojit jste sílu pout, která Vás vízí k zachování, k obraně, k prospěchu národa italského. Ano, Sire, chtěl jste, aby republika Italská byla, a byla. Chtějte, aby italská monarchie byla šťastna, a bude.“

Císař přijímal pro sebe toto království; a 26. května 1805 dostalo se mu v Miláně železné koruny Lombardů. Jmenoval místokrálem Italie svého adoptivního synu, prince Eugena z Beauharnaisu; a odebral se do Janova, který rovněž vzdal se svého panství. 4. června 1805 bylo jeho území připojeno k císařství a utvořilo 3 departementy, Janovský, Montenotteský a Apenninský. Malá republika Lucká octla se rovněž v této monarchické revoluci. Na žádost svého gonfaloniera byla dána v užívání princí a princezně z Piombina, jedné ze sester Napoleono-vých.²⁶⁵⁾ Tento překročil po této okružné královské cestě Alpy a vrátil se do hlavního města své říše; odtud odejel brzy do tábora Boulogneského, kde chystala se námořní výprava proti Anglii.

²⁶⁵⁾ Gonfalonier, t. j. praporečník, bylo jméno, jehož užíval náčelník malé republiky v Luccce. — Napoleonova sestra Maria Anna Elisa, provdaná za zchudlého korsického šlechtice Felixa Baccioccha, obdržela od Napoleona spolu se svým manželem r. 1804 knížectví Piombino v Italii a roku následujícího také Luccu. Již za pobytu jejího v Paříži byly její salony předním shromáždístěm nejvybranějších kruhů spisovatelských a uměleckých a této své náklonnosti k umění zůstala věrna i v Italii. Bylo více než pouze galantní zdvořilůstkou, nazval-li ji Talleyrand »luckou Semiramidou«, neboť státní správu svých malých panství vedla si tato ne právě sličná, za to však neobyčejně energická i duchaplná dáma sama. Pro jejího manžela, muže vloh jen velmi prostředních, neměl císařský jeho svak zpravidla než sarkastický pošklebek.

Tohoto plánu přepravy vojska, který pojalo direktorium po míru Campo-Formijském a první konsul po míru Lunevillském chopili se znovu s velkou horlivostí od nového přerušení smluv. Na počátku r. 1805 loďstvo o dvou tisících menších lodí, které řídilo šest tisíc námořníků, nesoucí armádu sto šedesáti tisíc mužů, devět tisíc koní, četné dělostřelectvo, bylo shromážděno v přístavech Boulognském, Étapleském, Ambleteuseském a Calaiském. Císař urychloval svou přítomností odjezd této námořské výpravy, když tu se dověděl, že Anglie, aby unikla nebezpečí vpádu se strany moře, jímž byla ohrožena, znovu přiměla Rakousko k tomu, aby přerušilo svůj poměr k Francii, a že všechny síly rakouské monarchie se rozvinuly. Devadesát tisíc mužů pod arciknížetem Ferdinandem a generálem Mackem přešlo Inn, vtrhlo do Mnichova a vypudilo kurfirsta bavorskeho, spojence Francie; třicet tisíc mužů pod arciknížetem Janem obsadilo Tiroly; a arcikníže Karel se stem tisíc mužů postupoval v před na Adiži. Dvě ruské armády se chystaly spojití se s Rakušany. Pitt vynasnažil se co nejvíce, aby zorganizoval tuto třetí koalici. Založení království Italského, připojení Janova a Piemontu k Francii, zřejmý vliv císaře na Hollandsko a Švýcary znovu pobouřily Evropu, která dnes bála se ctižádosti Napoleonovy, jako v prvních dobách bála se revolučních zásad. Spojenecká smlouva mezi britským ministerstvem a ruským kabinetem byla podepsána 11. dubna 1805 a Rakousko na ni přistoupilo 9. srpna.

Napoleon opustil Boulogne, vrátil se spěšně do Paříže, odebral se 23. září do senátu, vymohl svolení k odvodu osmdesáti tisíc mužů a vypravil se druhého dne do pole. Dne 1. října přešel Rýn a vtrhl 9. s armádou sto šedesáti tisíc mužů do Bavor. Masséna zastavil prince Karla v Itálii a císař dal

se prudkým útokem do války v Německu. V několika dnech přešel Dunaj, vtrhl do Mnichova, dobyl vítězství u Wertink²⁶⁶⁾ a přinutil u Ulmu generála Macka složit zbraň.²⁶⁷⁾ Tato kapitulace uvedla zmatek v armádu rakouskou. Napoleon šel dále svou cestou vítězství, obsadil Vídeň 13. listopadu²⁶⁸⁾ a táhl na Moravu vstříc Rusům, s nimiž spojily se trosky poražených sborů.

2. prosince r. 1805, ve výroční den korunovace srazily se obě armády na rovině Slavkovské. Nepřátelé měli devadesát pět tisíc mužů pod korouhvemi; Francouzi osmdesát tisíc. Na obou stranách stálo hrozné dělostřelectvo. Bitva počala s východem slunce. Tyto nesmírné massy se hnuly; a ruská pěchota nedovedla se nikterak postavití bouři francouzských šiků a útokům jejich generála. Levé křídlo nepřítel bylo nejprve odtrženo; ruská carská garda zasáhla, aby znovu zjedнала spojení, a byla rozbita. Střed utrpěl týž osud; a o jedné hodině s poledne nejrozhodnější vítězství dovršilo tuto podivuhodnou výpravu. Nazejtří blahopřál císař armádě svoláním na samém bojišti. „Vojíni,“ pravil k nim, „jsem s vámi spokojen; vyzdobili jste své orly slávou nesmrtelnou. Armáda sto tisíc mužů, jíž veleli císařové ruský a rakouský ve čtyřech dnech jest buď odtržena, buď rozprášena; co uniklo vašemu meči, utopilo se v jezerech. Čtyřicet praporů, korouhve ruské carské gardy, sto dvacet děl, dvacet generálů, více než třicet tisíc zajatců, toť kořist tohoto dne slavného na věky. Tato pěchota tak vychvalovaná a počtem v převaze nemohla se postavití na odpor vašemu

²⁶⁶⁾ 8. října.

²⁶⁷⁾ 20. října.

²⁶⁸⁾ Vídeň neviděla nepřátelských vojsk ve svých zdech od dob uherského krále Matiaše Corvina koncem 15. stol.

útoku; a na dále nemáte se již co báti soupeřů. Tak ve dvou měsících tato třetí koalice je poražena nebo zmařena!“ S Rakouskem bylo sjednáno příměří; a Rusům, kteří byli by mohli býti zničeni, dovoleno ustoupiti etapovými pochody.

Mír Prešpurský následoval za vítězstvími u Ulmu a u Slavkova; byl podepsán 26. prosince. Rakouský panovnický dům, který ztratil již svá panství v cizině, Belgii a Milán, byl tentokráte zasažen v samém Německu. Odstoupil Benátky, provincie Istrii a Dalmacii a ostrovy benátské v pomoří Adrijském království Italskému, hrabství Tirolské, město Augsburg, knížectví Eichstadtské, část území Pasovského a všechno své vlastnictví ve Švábsku, Breisgau a Ortenau Bavorsku a Württembersku, která povýšena byla na království, a velkovévodství Badského, které rovněž těžilo z kořisti. Smlouva Prešpurská dovršila ponížení Rakouska, které počalo smlouvou Campo-Formijskou a pokračovalo Lunévillskou. Císař, vrátiv se do Paříže, korunován jsa takovou slávou, stal se předmětem tak obecného a tak nadšeného obdivu, že byl sám zaslepen obecným nadšením a zpil se svým štěstím. Státní sbory závodily v poslušnosti a v lichocení. Dostal titul „Velikého“ a senát svým výnosem mu zasvětil triumfální pomník.

Napoleon ještě více upevnil se v systému, který si přisvojil. Vítězství u Marenga a mír Lunévillský posvětily konsulát; vítězství u Slavkova a mír Prešpurský posvětily císařství. Poslední zbytky revoluce byly opuštěny. 1. ledna 1806 byl kalendář republikánský na dobro již zaměněn gregoriánským, po čtyřleté platnosti. P a n t h e o n byl vrácen bohoslužbě a tribunát brzy přestal existovati. Ale císař oddal se zvláště snaze rozšíření své panství na pevnině. Státy neapolského krále Ferdinanda, jenž porušil

během poslední války smlouvu o míru s Francií, byly napadeny; a 30. března Josef Bonaparte byl prohlášen králem Obojí Sicilie. V krátce na to, 5. června r. 1806, Hollandsko změněno bylo na království a dostalo druhého bratra císařova, Ludvíka Bonaparta za vladaře. Již nebylo ani jediné z republik utvořených direktoriem. Napoleon, který jmenoval podružné krále, znovu zavedl vojenské zřízení hierarchické a středověké tituly. Ustavil Dalmacii, Istrii, Furlandsko, Cadoru, Belluno, Conegliano, Tréviso, Feltre, Bassano, Vincenzu, Padui, Rovigo jako vévodská velkoléna císařství. Maršál Berthier obdařen knížectvím Neufchâtelským, ministr Taylerand Beneventským, princ Borghese a jeho chof Guastallským, Murat velkovévodstvím Bergským a Clèvesským.²⁶⁹⁾ Napoleon, který neodvážil se zrušiti Švýcarskou republiku, prohlásil se jejím zprostředkovatelem; a dokončil organizaci své vojenské říše tím, že uvedl ve svou odvislost velkou část bývalého německého svazku. 12. července 1806 spojilo se čtrnáct knížat jižního a západního Německa v Rýnský spolek a uznalo Napoleona pro-

²⁶⁹⁾ Princ Borghese Camillo i Joachim Murat byli Napoleonovými svaky. Onen, potomek staré patricijské rodiny římské, jejíž členové v dějinách Itálie za století minulých nejednou hráli úlohu vynikající, byl rozhodným stoupencem Napoleonovým, který tudíž rád svolil ke sňatku své sestry Paoliny s ním. Murat, syn hostinského a sběhlý bohoslovec, vstoupiv na počátku revoluce do armády, vyznamenal se několikrát jako břitký velitel jízdecký, pročež i rychle postupoval. Přilnul k Napoleonovi, který si jej oblíbil tak, že jej nejen vzal s sebou do Egypta, nýbrž pojal i do skrovné družiny, s níž se odtud vrátil do Evropy. R. 1801 pojal Murat za manželku Napoleonovu sestru Marii Annunziata Karolinu, ženu to přes její mladý věk neobyčejné ctižádostivou, jejíž konečnou tužbou byla koruna královská. I daleko za hranicemi Francie znám byl Murat svou zálibou ve fantastickém úboru i vystupování.

tektorem. 1. srpna oznámil říšskému sněmu Řezenskému své odloučení od německého svazku. Německé císařství již nebylo, a František II. vzdal se veřejným prohlášením²⁷⁰⁾ jeho titulu. Dohodou podepsanou ve Vídni dne 15. prosince²⁷¹⁾ Prusko odstoupilo kraj Anšpachský, Clèvesský a Neufchâtelský za kurfiřtství Hannoverské.

Napoleon měl v moci celý západ. Jsa neobmezeným pánem Francie a Italie jako císař a král, byl jím i ve Španělsku následkem podřízení tohoto dvora jeho přáním, v Neapolsku i Holandsku následkem poslušnosti svých dvou bratří, ve Švýcarsku zprostředkující listinou: v Německu mohl užívat služeb králů bavorského, württemberského a Rýnského spolku proti Rakousku a Prusku. Po míru Amienském byl by mohl, zachovávaje svobodu, učiniti se ochráncem Francie a vůdčím duchem v Evropě. Ale hledaje svou slávu v panování a život svůj ve výbojích, odsoudil se k dlouhému zápasu, který měl skončiti odvislostí pevniny nebo jeho vlastní záhubou.

Tento uchvatitelský postup zavedl podnět ke čtvrté koalici. Prusko, které od míru Basilejského bylo zůstalo neutrální, v posledním válečném období již již bylo by se připojilo k rakousko ruské

²⁷⁰⁾ Toto prohlášení, které se stalo 6. srpna 1806, bylo vlastně už jen formálním zpečetěním skutečného rozkladu, kterému říše Německá propadala již od války třicetileté. Že byl císař František na tuto eventualitu připraven již drahně dříve, o tom svědčí, že brzy po prohlášení francouzského císařství Napoleonova přijal pro své země dědičné nový titul císaře rakouského (10. srpna 1804)

²⁷¹⁾ Roku 1805, krátce před podepsáním míru Prešpurského. Před bitvou u Slavkova pokoušely se Rakousko a Rusko marně získati pro svou koalici také Prusko, jež od míru Basilejského s netajenou škodolibostí sledovalo čelné porážky vojsk rakouských od Francouzů.

koalici. Jedině rychlost císařských vítězství je zadržela; ale vyděšeno jsouc tentokráte vzrůstem císařství a podníceno k odvaze znamenitým stavem svých vojsk, spojilo se s Ruskem, aby vyhnalo Francouze z Německa. Berlínský kabinet žádal pod trestem války, aby vojska císařská vrátila se za Rýn. Současně chtěl na severu Německa utvořiti ligu proti jižnímu spolku. Císař, který byl ve dnech svých úspěchů, v junácké síle své moci a těšil se souhlasu národa, vytáhl proti Prusku, dalek jsa toho, aby se podrobil jeho ultimátu.

Tažení počalo v prvních dnech října. Napoleon podle svého zvyku přepadl koalici rychlostí svého postupu a silou svých ran. 14. října zničil u Jeny vojenskou monarchii pruskou rozhodným vítězstvím.²⁷²⁾ 16. čtrnáct tisíc Prusů složilo zbraň u Erfurtha; 25. armáda francouzská vtrhla do Berlína, a konce r. 1806 využito ke vzetí pruských pevností a k postupu proti ruské armádě v Polsku. Tažení polské bylo méně rychlé, ale stejně skvělé jako pruské. Rusko po třetí změřilo se s Francií. Poraženo u Zurichu, poraženo u Slavkova, bylo znovu bito u Jílavy a u Friedlandu.²⁷³⁾ Po těchto památných dnech car Alexandr vstoupil ve vyjednávání a uzavřel v Tylži dne 21. června 1807 příměří, za nímž následoval 7. července konečný mír.

Mír Tylžský rozšířil francouzské panství na pevnině. Prusko bylo zmenšeno na polovinu. Napoleon ustavil na jihu Německa dvě království Bavorské a Württemberské proti Rakousku; utvořil dále na

²⁷²⁾ Srovnej pozn. 84. na str. 193. I. dílu této knihy.

²⁷³⁾ Bitva u Jílavy 6. a 7. února 1807 byla dosti nerozhodná. Teprv po více než čtvrt roku domohl se Napoleon vítězství rozhodného u Friedlandu dne 14. června, ve výroční den bitvy u Marenga.

sever dvě lenní království Saské a Westfálské proti Prusku. Království Saské, utvořené z kurfiřtství téhož jména a z pruského Polska, jež povýšeno na velkovévodství Varšavské, bylo dáno králi saskému, Westfálské obsahovalo státy Hessko-Casselský, Brunšvický, Fuldeský, Münsterský, největší část Hannoveru, a dáno bylo Jérômu Napoleonovi. Car Alexander, který svolil ke všem těmto změnám, vyprázdnil Multansko a Valašsko. Přes to Rusko, ač poraženo, zůstalo jedinou netknutou mocí. Napoleon čím dál, tím více sledoval stopy Karla Velikého; v den svého posvěcení dal nositi před sebou korunu, meč a žezlo krále franského. Papež překročil Alpy, aby posvětil jeho dynastii, a on zřizoval své státy dle vzoru širé říše tohoto dobyvatele. Revoluce chtěla obnoviti starověkou svobodu, Napoleon obnovil středověkou vojenskou hierarchii; zrodila občany, on tvořil vasaly; změnila Evropu v republiky, on přeměnil ji na léna. Poněvadž byl vítězný a mocný, poněvadž přišel po otřesu, jehož nárazy unavily svět, mohl dočasně uspořádati jej dle své myšlenky. V e l e ř í š e vztýčena uvnitř se svou správní soustavou, která nahradila vládu shromáždění; se svými zvláštními soudními dvory, se svými lycey, kdy vojenské vychování bylo zavedeno na místo republikánského vychování centrálních škol; se svou dědičnou šlechtou, která doplnila r. 1808 obnovení nerovnosti; se svou občanskou kázní, která celou Francii činila na slovo poslušnou rozkazu jako nějakou armádu; zevně se svými podružnými královstvími, se svými spojeneckými státy, se svými velkými lény a svým nejvyšším vůdcem. Napoleon, nesetkávaje se nikde s odporem, mohl jaksi od jednoho konce pevniny k druhému běhati a rozkazovati.

V této době veškera pozornost císařova byla obrácena k Anglii, jediné mocnosti, která mohla se

ubrániti jeho útokům. Pitt byl již rok mrtev;²⁷⁴⁾ ale britský kabinet s velkou horlivostí a zatvrzelostí sledoval jeho plány proti Francii. Utvořiv nadarmo třetí a čtvrtou koalici, nesložil nikterak zbraní. Válka byla na život a na smrt. Velká Británie prohlásila Francii ve stavu obležení i poskytla tak císaři prostředek zastaviti ji podobným opatřením mimo styky evropské. Pevninská blokáda,²⁷⁵⁾ která počala r. 1807, byla druhým obdobím Bonapartovy vlády. Aby dosáhl světové a nepopíratelné svrchovanosti, použil zbraní proti pevnině a zastavení obchodu proti Anglii. Ale zakazuje pevninským státům všeliký styk s Velkou Británií, připravil si nové nesnáze a záhy připojil k nepřátelstvím z přesvědčení, jež budil jeho despotism, k nenávistem států, v které jej uvrhovalo jeho dobývačné panování, bouři hněvu ze soukromých zájmů a přerušení obchodu, což způsobeno bylo blokadou.

Při tom zdálo se, že všechny mocnosti jsou spojeny v témž smyslu. Anglie byla dána v klatbu pevninské Evropy až do všeobecného míru. Rusko a Dánsko na mořích severních, Francie, Španělsko, Holland na Středozezemním moři a na Oceáně prohlásily se proti ní. To byla chvíle, kdy moc císařská dostoupila svého vrcholu. Napoleon použil veškeré své činnosti a všeho svého nadání, aby vytvá-

²⁷⁴⁾ Zemřel 23. ledna 1806.

²⁷⁵⁾ Napoleon vyhlásil ji z Berlína, kde právě sídlil, 21. října 1806. Zajisté nikoli bez úmyslu volil Napoleon právě tento den pro svou vyhlášku. Porazilož loďstvo anglické zrovna rok před tím (21. října 1805) spojené loďstvo francouzsko-španělské u mysu Trafalgaru tak rozhodně, že námořská moc Francie byla na dlouhou řadu let podlomena a na přímý námořní boj s Anglií na ten čas Napoleon pomýšleti nemohl. Však i vítězni Angličané pozbyli u Trafalgaru mnoho: jejich nejlepší námořní vůdce, admirál Nelson, ke konci boje padl.

řil na moři prostředky schopné otrásti silami Anglie, která vyzbrojila více než sto řadových lodí a veliké množství válečných plavidel všeho druhu. Dal hloubiti přístavy, opevňovati břehy, stavěti lodi, a připravil všechno k boji v několika létech na tomto novém bojišti. Ale dříve než nadešla tato chvíle, chtěl se zabezpečiti španělským půlostrovem a dosaditi tam svou dynastii, aby tam zavedl pevnější a odvislejší politiku. Výprava do Portugal r. 1807 a vpád do Španělska r. 1808 počaly pro něj i pro Evropu nový řád událostí.

Od dlouhé doby Portugaly byly skutečnou anglickou osadou. Císař ve shodě s madridskými Bourbony rozhodl smlouvou Fontainebleauskou z 27. prosince r. 1807, že dům Branganzský přestal panovati. Vojsko francouzské pod velením Junotovým vtrhlo do Portugal. Princ vladař²⁷⁶⁾ Jan VI. vstoupil na loď, jež plula do Brasilie, a Francouzové obsadili Lissabon 30. listopadu 1807. Tento vpád do Portugal byl jen pouhou průpravou k vpádu do Španěl. Rodina královská byla v největší anarchii: oblíbenec Godoï byl proklínán lidem, a princ Arturský Ferdinand kul pikle proti moci milce svého otce.²⁷⁷⁾ Ačkoli císař neměl se příliš co báti takové vlády, byl poplašen zbrojením, jež od války pruské neobratně vedl Godoï. Bezpochyby v této době umínil si dosaditi jednoho ze svých bratrů na trůn španělský; domníval se, že snadno potlačí nesvornou rodinu, zkomírající anarchii, a že dosáhne souhlasu národa, ježž povolá zpět ku vzdělanosti. Pod záminkou námořní války a blokády jeho voj-

²⁷⁶⁾ Pozdější to portugalský král Jan VI., který tou dobou vedl správu země jménem své matky, královny Marie, duševně choré. Brasilie byla v čase, o němž je řeč, ještě portugalskou kolonií.

²⁷⁷⁾ Krále Karla IV.

ska vnikla na poloostrov, obsadila jeho břehy, jeho přední místa a postavila se blíže Madridu. Tehdy dáno na srozuměnou královské rodině, aby utekla do Mexika²⁷⁸⁾ za příkladem rodu Braganzského. Ale lid vzbouřil se proti tomuto odjezdu; Godoi, předmět nenávisti obecné, octl se v největších nebezpečích života a Asturský princ byl zvolán králem pode jménem Ferdinanda VII. Císař těžil z této dvorské revoluce, aby provedl svoji. Francouzi vkročili do Madridu, a on sám odebral se do Bayonu, kam povolal španělské prince. Ferdinand navrátil korunu svému otci, který se jí opět vzdal na prospěch Napoleona; tento dal ji přidělití nejvyšší radou, radou kastilskou a zastupitelstvem madridským svému bratru Josefovi.²⁷⁹⁾ Ferdinand byl dopraven na zámek Valençay a Karel IV. šel obývat Compiègne. Napoleon povolal svého švakra Murata, velkovévodu bergského, na trůn neapolský na místo Josefa.

V této době počal první odpor proti vládě císařově a pevninské soustavě. Reakce prohlásila se ve třech zemích až dosud spojených s Francií a vyvolala pátou koalici. Římský dvůr byl nespokojen; Španělsko bylo raněno ve své národní hrdosti nucením cizího krále, ve svých obyčejích potlačením klášterů, inkvisice a grandezzy; Hollandsko trpělo ve svých obchodních stycích pevninskou bloádou, a Rakousko netrpělivě snášelo své ztráty a své podřízené postavení. Anglie slídila po všech příležitostech, aby oživila znovu zápas, který záhy vyvolal odpor dvora římského, španělského lidu a vídeňského kabinetu. Papež ochladl vůči Francii od r. 1805; doufal, že náhradou za jeho velekněžskou povolnost, již projevil posvěcením Napoleona, vrá-

²⁷⁸⁾ Mexiko bylo kolonií španělskou.

²⁷⁹⁾ 10. května 1808.

ceny budou panství církevnímu provincie, které direktorium připojilo k Předalpské republice. Sklamán jsa ve svém očekávání, vrátil se k evropské opozici, a od r. 1807 až do 1808 římský stát stal se dostaveníčkem anglických vyslanců. Po trochu prudkých rozkladech císař dal generálu Miollisovi rozkaz, aby obsadil Řím; papež pohrozil mu vyobcováním z církve a Napoleon zbavil ho panství Ankony, Urbinu, Maceraty, Camerinu, které tvořily součást království Italského. Papežský legát opustil Paříž dne 3. dubna 1808; a rozvinul se náboženský boj pro dočasné zájmy s hlavou církve, jež neměla býti volána do Francie nebo neměla býti olupována v Itálii.

Válka s poloostrovem byla ještě vážnější. Španělové uznali králem Ferdinanda VII. v provincialní radě, konané v Seville 27. května 1808, a chopili se zbraní ve všech provinciích, kterých neměla vůbec obsazených vojska francouzská. Portugalci vzbouřili se rovněž, v Oportu 16. června. Tato dvě povstání měla z počátku nejšťastnější výsledky; učinila za krátko rychlé pokroky. Generál Dupont složil zbraň v Baylenu²⁸⁰⁾ v království Kordovském, a tento první nezdar francouzských vojsk podnítil nadšení a naději Španělů. Josef Napoleon opustil Madrid, kde byl zvolán králem Ferdinand VII., a v touž asi dobu Junot, nemaje dosti vojsk, aby udržel Portugaly, uvolil se ve smlouvě v Cintře²⁸¹⁾ odtud odejít se všemi válečnými počty. Anglický generál Wellington obsadil toto království pětadvaceti tisíci muži. Zatím co papež prohlašoval se proti Napoleonovi, zatím co španělsí povstalci vstupovali do Madridu, zatím co Angličané opět nastupovali na pevninu, švédský král ukazoval se ne-

²⁸⁰⁾ 22. července 1808.

²⁸¹⁾ 30. srpna 1808.

přítelem evropské císařské ligy a Rakousko konalo povážlivá zbrojení a chystalo se k novému zápasu.

Na štěstí pro Napoleona Rusko zůstalo věrno alianci a závazkům tylžským. Car Alexander byl tehdy v záchvatu nadšení a oddanosti k tomuto mocnému a neobyčejnému smrtelníku. Napoleon, který dříve, než by přenesl všechny své síly na poloostrov, chtěl se zabezpečiti severem, měl s Alexandrem schůzku v Erfurtě 27. září 1808. Oba pánové západu a severu zaručili se sobě navzájem za klid a podrobení Evropy: Napoleon vytáhl do Španěl a Alexander vzal si na starost Švédsko. Přítomnost císařova brzy dala jinou tvářnost válečnému osudu na poloostrově; vedl s sebou osmdesát tisíc starých vojáků, kteří přišli z Německa. Opětovná vítězství učinila ho pánem většiny španělských provincií. Uspořádal svůj vjezd do Madridu a představil se obyvatelům poloostrova ne jako pán, ale jako osvoboditel. „Zrušil jsem,“ pravil k nim, „tento inkvisiční soud, proti němuž věk i Evropa se odvolávají. Kněží mají vésti svědomí, ale nemají prováděti žádnou vnější a tělesnou spravedlnost na občanech. Potlačil jsem práva feudální, a každý bude moci zřizovati hospody, pece, mlýny, lovy tuňáků a jiných ryb, a dáti svobodnou vzpruhu svému průmyslu. Sobectví, bohatství a prospěch malého počtu lidí škodily více vaší orbě, než horka psích dnů. Ježto jen jediný je Bůh, jen jedna má býti ve státě spravedlnost. Všechna zvláštní práva byla násilím uchváćena, a byla na odpor právům národa; zničil jsem je... Dnešní generace může se různiti ve svém mínění, příliš vášní vloženo do hry; ale vaši vnuci žehnati mi budou jako vašemu obroditeli; v počet dnů památných položí dny, kdy objevil jsem se mezi vámi, a od těchto dnů se bude čítati zdar Španělska.“

Taková vskutku byla role Napoleonova na poloostrově, který mohl býti vrácen lepšímu životu a svobodě jen opětým povznesením vzdělanosti. Zavedení svobody nelze dosíci rozkazem jako čehokoli jiného, a je-li některá země pohroužena v nevědomost, za jinými a chudobna, pokryta kláštery a řízena mnichy, jest nutno upravit její společný stav dříve, než pomýšlí se na její svobodu. Napoleon, který potlačoval vzdělané národy, byl skutečným obnovitelem pro poloostrov. Ale obě strany, občanské svobody a náboženského otroctví, strana cortesů i strana mnichů, ač stály silně proti sobě ve svých cílech, dohodly se k společné obraně. Jedna byla v čele vyšší a střední třídy, druhá v čele prostého lidu, i rozněcovaly Španěly o závod citem neodvislosti nebo náboženským fanatismem. Hle katechism, jehož užívali kazatelé.

„Rci mi, mé dítě, kdo jsi? — Španěl z milosti Boží. — Kdo nepřítel jest naší blaženosti? — Císař Francouzů. — Kolik má přirozeností? — Dvě, přirozenost lidskou a ďábelskou. — Kolik je císařů Francie? — Jeden skutečný ve třech klamných podobách. — Jak se jmenují? — Napoleon, Murat a Manuel Godoï. — Který z nich je nejhorší? — Všichni tři stejně. — Odkud zplozen Napoleon? — Z hříchu. — Murat? — Z Napoleona. — A Godoï? — Ze smilstva obou. — Jaký jest duch prvního? — Pýcha a panovačnost. — Druhého? — Loupež a ukrutnost. — Třetího? — Lakota, proradnost a nevědomost. — Kdo jsou Francouzi? — Bývalí křesťané změnění v kacíře. — Je hříchem vydati na smrt Francouze? Nikoli, otče; člověk

si nebe získá, zabije-li jednoho z těchto kacířských psů. — Jakého trestu zaslouží Španěl, který nekoná svou povinnost? — Smrt a hanbu zrádců. — Kdo zbaví nás našich nepřátel? — Vzájemná důvěra a zbraně.“ —

Napoleon zapletl se v dlouhý nebezpečný podnik, kde celý jeho válečný systém selhal. Vítězství nezáleželo tu v porážce té které armády a v dobytí některého hlavního města, ale v úplném obsazení území, a, co bylo ještě nesnadnější, v podrobení duchů. Přes to chystal se Napoleon zkrotiti tento národ se svou nezdolnou činností a svou neochvějnou tvrdošíjností, když tu byl volán do Německa pátou koalici.

Rakousko těžilo z nepřítomnosti jeho a jeho vojsk. Učinilo mocný pokus, postavilo do zbraně pět set padesát tisíc mužů, čítajíc v to i zeměbranu, a nastoupilo do pole na jaře r. 1809. Tytoły se vzbouřily; král Jérôme vyhnán byl Westfalskými ze svého sídelního města;²⁸²⁾ Itálie kolísala a Prusko

²⁸²⁾ Výraz přemrštěný, neboť král Jérôme nebyl ze svého sídelního města vypuzen, nýbrž stal se o to jen pokus, ale pokus nezdařilý. Přes to vše, že nebylo panství francouzské v Německu také prosto svých stránek dobrých, jmenovitě tím, že zavádělo do správy a soudnictví ideje moderní, odstraňujíc poslední zbytky zřízení feudálních, bylo v národě nicméně nenáviděno. Německý národ, rozdělený na množství menších státův a sláteků, naprosto nesouhlasil s politikou svých knížat, která se kořila všemohoucímu císaři Francouzů. Jeho národní hrdost uráželo panství cizinské a hrdost ta zjednávala si průchod ojedinělými brannými pokusy o násilné vypuzení Francouzů z Němec. Ale právě proto, že byly ojedinělé, selhaly pokusy ty po každé, ač byly zpravidla podnikány vlastenecky smýšlejícími v jenskými důstojníky. Tak také i Vilém Dörnberg, westfalský plukovník, dlouho tajně agitoval mezi sedláky proti králi Jérômovi, jehož až k víře nepodobná lehkomyslnost a bezstarostnost nenávisť proti Francouzům ve

čekalo jen na Napoleonův nezdár, aby se opět chopilo zbraní; ale císař byl ještě v nejvyšším bodě své moci a svých úspěchů. Přispěchal z Madridu, dal upozorniti na počátku února členy konference, aby své vojenské sbory drželi pohotově. 12. dubna opustil Paříž, přešel Rýn, vnikl do Německa, dobyl vítězství u Eckmühl²⁸³⁾ a Esslink, obsadil Vídeň po druhé dne 13. května, a zmátl bitvou u Wagramu tuto novou koalici po čtyřech měsících války. Zatím co pronásledoval rakouské armády, Angličané přistali na ostrově Walcheren a dorazili k Antverpám; ale výzva národních gard stačila, aby zabránila jejich výpravě po Šeldě. Vídeňský mír ze 14. října 1809 odňal znovu několik provincií rakouskému domu a přiměl je ke kontinentálnímu systému.²⁸⁴⁾

Westfálsku podněcovala jen ještě více. Konečně selské povstání vypuklo a Dörnberg se pokusil krále zajmouti, ale selské roty nestačily čeliti Francouzům a Dörnberg sám jen stěží spasil se útekem do Čech. Tyto a podobné zjevy budily v kabinetu vídeňském naději, že nastávající válka rakouská povolá do zbraně všechen národ německý, ale události očekávání těch nesplnily.

²⁸³⁾ Bitva u Eckmühl dne 22. dubna skončila ovšem nepochybnou porážkou arciknížete Karla, jenž ustupoval do Čech; leč boj u Esslink (vlastně u Asper, o jejichž kostelík a hřbitov veden zápas nejtuzší) ve svalodušních dnech 21. a 22. května pokládají strategové rakouští za vítězství zbraní svých, a to ne neprávem, poněvadž Napoleon byl nucen po bitvě té ustoupiti na pravý břeh Dunaje do okolí Vidně, kterou již před tím (13. května) byl obsadil po druhé. Po novém boji u Wagramu ve dnech 5. a 6. července 1809 ustoupil arcikníže Karel ke Znojmu, kde se schylovalo k zápasu novému, kterému však zpráva o míru zatím smluveném učinila přítrž hned v jeho počátcích.

²⁸⁴⁾ Mírem Vídeňským musilo Rakousko, odtržené nyní od moře nadobro, vydati mimo jiné většinu svých zemí jihoslovanských, k nimž Napoleon přidal i benátské někdy části Dalmacie a Istriie a zřídil ze všech těchto území království Illyrské o sedmi provinciích s dosti rozsáhlou samosprávou. Jakkoli měl tento zánovní státní útvar trvání

Toto období bylo pamětihodno novou povahou zápasu. Počalo reakci Evropy proti císařství a znamenalo alianci dynastií, národů, duchovenstva a obchodu. Všechny neuspokojené zájmy učinily pokus odporu, který poprvé měl selhati. Od porušení míru Amienského Napoleon nastoupil dráhu, na jejímž konci měl najíti buď panství buď nepřítelství celé Evropy. Sveden svou povahou a svým postavením vytvořil proti národům správní system neslýchané užitečnosti pro moc; proti Evropě system podružných říší a velkých lón, které usnadňovaly jeho dobytelské choutky; konečně proti Anglii blokádu, která stavila její i pevninský obchod. Nic ho nezastavilo na jeho cestě k uskutečnění těch velikých, ale šílených záměrů. Portugaly byly ve spojení s Angličany, napadl je. Královská rodina španělská svými stížnostmi a svou nespolehlivostí ohrozila záda císařství, i přinutil ji k vzdání trůnu, aby podrobil poloostrov odvážnější a méně kolísavé politice. Papež udržoval styky s nepřítelem, jeho dědičný úděl byl zmenšen; pohrozil vyobcováním z církve, a Francouzové vtrhli do Říma; splnil svoji hrozbu bullou, a byl r. 1809 zbaven svého stolce jako světský vůdce a veden dokonce jako zajatec do Savony. Konečně po vítězství u Wagramu a Vídeňském míru Hollandsko následkem svých obchodních potřeb stalo se skladištěm anglického zboží, a císař zbavil svého bratra Ludvíka tohoto království, které 1. června

zcela krátké, zanechal přece trvale blahodárné následky pro národní uvědomění Jihoslovánů. Zřizovala totiž vláda francouzská hojně škol, ve kterých se mimo jiné učilo i národním jejich jazykům. Dospělá intelligence jihoslovanská pak uchváčena byla hnutím illyrským, směřujícím k literárnímu aspoň sjednocení všech jižních Slovanů, kteří při nepatrných rozdílech svých jazykův usilovali o společnou řeč spisovnou, jež nazývána illyrskou, aby žádnému jazyku jihoslovanskému nedostávalo se přednosti před ostatními.

1810 bylo připojeno k císařství. Napoleon necouvl před žádným vpádem, protože nechtěl strpěti nikde odporu ani váhání. Bylo třeba, aby všechno se podrobilo, spojenci jako nepřátelé, hlava církve jako králové, jeho bratři jako cizinci. Ale, ačkoli tentokráte přemoženi, všichni ti, kteří vstoupili v tuto novou ligu, čekali jen na příležitost, aby se znovu pozvedli.

Při tom Napoleon po Vídeňském míru přidával ještě k rozsahu a k moci císařství. Švédsko, které zažilo vnitřní revoluci, a jehož král Gustav IV. byl přinucen vzdáti se trůnu, připustilo kontinentální system. Bernadotte, princ z Ponte-Corva, byl zvolen generálním stavovským shromážděním dědičným vládcem Švédska, a Karel XIII. přijal ho za syna.²⁸⁵⁾ Blokáda zachována byla v celé Evropě; a císařství, zvětšeno o římské státy, Illyrské provincie, Mullánsko, Hollandsko a města ze spolku „Hansa“, mělo sto třicet krajů a prostíralo se od Hamburku a Gdanska²⁸⁶⁾ až k Terstu a Korfu. Napoleon, který, jak se zdálo, sledoval politiku opovážlivou, ale nepodajnou, uchýlil se v této době od své cesty svým druhým sňatkem. Dal prohlásiti svůj rozvod s Josefínou, aby mohl dáti říši dědice a pojal 1. dubna r. 1810 Marii Ludviku, arcivévodkyni rakouskou. To byla skutečná chyba. Opustil své postavení i svou

²⁸⁵⁾ Gustav IV., král švédský, byl zbaven trůnu 10. května 1809 a nástupce jeho Karel XIII. přistoupil 10. ledna 1810 ke kontinentálnímu systemu. Poněvadž byl posledním mužským potomkem svého rodu, přijal k naléhání strany francouzské mezi stavy francouzského maršála Jana Bernadotta 5. listopadu téhož roku za syna a tím i za příštího dědice trůnu. Napoleon, který již od mnohých let s princem Ponte-Corvským nežil ve vůli dobré, rád k tomu svolil, aby se ho zbavil, nemaje tušení, jak nebezpečným nepřítelem stane se mu nový korunní princ švédský.

²⁸⁶⁾ Gdansko bylo arci od míru Tylžského pod bezprostředním vlivem Francie, ale formálně k císařství Francouzskému nenáleželo, nýbrž tvořilo samostatnou obchodní republiku.

úlohu monarchy povýšence a revolucionáře, který jednal v Evropě proti starobylým dvorům jako republika proti starým vládám, vběhl do špatného postavení k Rakousku, jež bylo třeba buď zničit po vítězství u Wagramu nebo znovu povznést v jeho panství po sňatku s arcivévodkyní. Trvalá spojení spočívají jen na zájmech skutečných, a Napoleon nedovedl odnít vídeňskému kabinetu buď touhu, buď moc znovu s ním bojovati. Tento sňatek změnil také ráz jeho panování a odloučil ho více od národních zájmů; vyhledával starobylé rodiny, aby jimi dodal lesku svému dvoru, a učinil vše, co mohl, aby smísil vespolek starou a novou šlechtu, jako směšoval dynastie. Slavkov posvětil císařství lidové; po Wagramu nastoupilo císařství šlechtické. Zdálo se, že zrození syna, 22. března r. 1811, který dostal titul římského krále, upevní moc Napoleonovu, zajišťující mu nástupce.

Španělská válka vedena byla průbehem let 1810 a 1811 velmi důrazně. Půda poloostrova byla hájena píď za pídí, a bylo nutno dobývati měst útokem. Suchet, Soult, Mortier, Ney, Sebastiani opanovali několik provincií; a španělská junta, nemohouc se udržeti v Seville, uzavřela se v Cadixu, jehož obléhání započal jeden z francouzských sborů. Nová výprava do Portugal byla méně šťastna, Masséna, který ji řídil, přinutil nejprve Wellingtona k ústupu, a dobyl Oporta a Olivenzy; ale anglický generál ohradil se v silné posici u Torres-Vedras, a Masséna nemohl ho dopadnouti.

Zatím co válka na poloostrově pokračovala výhodně, ale bez rozhodného úspěchu, nová válka chystala se na severu. Rusko vidělo říši Napoleono-
vu k sobě se blížit. Stísněno jsouc ve své vlastní hranice, zůstávalo bez vlivu a bez bojů, trpíc bloádou, aniž těžilo z války. Tento kabinet ostatně

netrpělivě nesl svrchovanost, po níž toužil sám a k níž směřoval zvolna sic, ale neustále od panování Petra I. Od konce r. 1810 rozmnožilo svoje armády, navázalo znovu své obchodní styky s Velkou Británií, a jak se zdálo, nebylo daleko zrušení míru. Celý rok 1811 ztráven ve vyjednáváním, která nevedla k ničemu, a s obou stran konány přípravy k válce. Císař, jehož armády stály tehdy před Cadixem, a který spoléhal na přispění západu a severu proti Rusku, horlivě konal přípravy k podniku, který měl pokořiti jedinou mocnost, které dosud nenašl, a vnést až do Moskvy jeho vítězné orly. Dosáhl přispění Pruska a Rakouska, která zavázala se smlouvami z 24. února a ze 14. března 1812 poskytnouti pomocný vojenský sbor, první o dvacet, druhé o třicet tisících mužů. Všechny síly, jež byly Francii po ruce, byly postaveny do pole. Senatus-consultum rozdělilo národní gardu ve tři výzvy k vnitrozemské službě, a přidělilo jednomu stu kohort první výzvy (téměř sto tisíc mužů) činnou službu vojenskou. 9. března vyjel císař z Paříže na tuto rozsáhlou výpravu; na několik měsíců ustavil svůj dvůr v Drážďanech, kam císař rakouský, král pruský a všechna knížata německá přišli se poklonit před jeho mocí. 22. června byla prohlášena Rusku válka.

Napoleon řídil se v této válce dle zásad, které až dosud vedly ho ke zdaru. Skončil všechny války, které podnikl, rychlou porážku nepřítele, obsazením hlavního města a mírem, který nesl sebou rozdrobení jeho území. Jeho záměr byl zmenšiti Rusko utvořením království Polského, jako zmenšil Rakousko utvořením království Bavorského a Württemberského po Slavkovu, a Prusko zřízením Saského a Westfálského po Jeně. Za tím účelem sjednal s vídeňským kabinetem smlouvou ze 14. března vý-

měnu Haliče s Illyrskými provinciemi. Obnovení Polského království bylo prohlášeno varšavským sněmem, ale neúplně; a Napoleon, který dle svých zvyků chtěl všechno dokončiti v jedné výpravě, postoupil k srdci Ruska, místo aby zorganizoval opatrně proti němu polskou baštu. Jeho armáda čítala na stopadesát tisíc mužů. Přešel Němcen dne 2. června; zmocnil se Vilna a Vitebska; porazil Rusy u Ostrovna, Polecka, Miholovu, Smolenska, Moskvy a vtáhl 14. září do Moskvy.

Ruský kabinet neměl prostředků obranných jen ve svých vojskách, ale i v rozsáhlosti svého území a ve svém podnebí. Zároveň, jak armády ustupovaly před našimi, zapalovaly města, pustošily provincie a chystaly takto pro případ nezdaru nebo ústupu Napoleonovi veliké nesnáze. Dle tohoto obranného systému spalena byla Moskva guvernérem Roztopčinem jako Smolensk, Dorogobuje, Viasma, Gjhat, Majaisk a mnoho jiných měst a osad.²⁸⁷⁾ Císař měl viděti, že tato válka neskončí se nikterak jako ostatní: přes to jsa vítězem nad nepřitelem a pánem jeho hlavního města, choval naděje na mír, které Rusové obratně udržovali. Zima se blížila a Napoleon prodloužil téměř na šest neděl svůj pobyt v Moskvě. Opozdil své pochody následkem klamných vyjednávání s Rusy a rozhodl se teprve 19. listopadu k ústupu. Ten ústup byl neblahý, a počal pád císařství, Napoleon nemohl býti poražen rukou lidskou, neboť který generál byl by mohl triumfovat nad tímto nevyrovnatelným vojévůdcem? Která armáda byla by mohla přemoci armádu francouzskou? Ale nehody byly pro něj ukryty

²⁸⁷⁾ Novější dějepisci ruští popírají tuto velmi rozšířenou, ale nesprávnou, jak se zdá, legendu, jako by požár Moskvy byl nastrojil sám guvernér Roztopčín.

v nejzazších krajích Evropy, v krajích ledu, kde mělo skončiti jeho výbojné panování. Ke konci této výpravy ztratil, ne porážkou, ale mrazem, hladem, uprostřed pustých stepí a sněhů Ruska, svoji starou armádu a kouzlo svého štěstí.

Ústup děl se ještě s jakýmsi pořádkem až k Berezíně,²⁸⁸⁾ kde změnil se v divoký útěk. Po přechodu této řeky Napoleon, který až dotud provázel armádu, odejel na saních a vrátil se v největším spěchu do Paříže, kde za jeho nepřítomnosti vypuklo spiknutí. Generál Mallet zosnoval plán na zvrácení této obrovské moci. Jeho podnik byl silně odvážný; a ježto spočíval na klamu, na smrti Napoleonově, bylo by bývalo třeba oklamati skoro celý svět, aby se zdařil. Ostatně císařství stálo ještě pevně, a ne spiknutí, ale jen pozvolný a všeobecný úpadek mohl je zničiti. Spiknutí Malletovo selhalo, i byl vydán se svými spojenci na smrt. Při svém návratu císař našel národ překvapený tak neobvyklou pohromou. Ale státní sbory prokázaly dosud neobmezenou poslušnost. 18. prosince dospěl do Paříže, dosáhl výzvy tří set tisíc mužů, vznítil nadšení obětí, postavil v krátkce svou zázračnou činností novou armádu a nastoupil do pole 13. dubna 1813.

Ale od jeho ústupu od Moskvy nová řada událostí otevřela se pro Napoleona. R. 1812 ohlásil se úpadek jeho císařství. Únava z jeho vlády byla všeobecná. Všichni ti, jichž souhlasem se povznesl, stavěli se proti němu. Kněží kuli potají pikle od jeho roztržky s papežem, kterého držel v zajetí. Osm státních vězení bylo úředně vztýčeno proti odpůrcům z této strany. Massa lidu ukázala se rovněž sytou výbojů, jako byla kdysi syta stran. Čekala

²⁸⁸⁾ Přechod přes Berezinu vybojovali si Francouzové počtem už velice ztenčení, krutými ztrátami ve dnech 26.—29. listopadu.

od něho šetření soukromých zájmů, vzrůst obchodu, úctu k lidem, a shledala se zahrnuta jeho konskripcemi, daněmi, blokádou, politickými soudy a rostoucími nepřímými daněmi, nevyhnutelnými následky tohoto výbojného systému. Neměl protivníky již jen hrstku mužů, kteří zůstali věrni politickým zásadám revoluce, které zval blouzníky, ale všechny ty, kteří bez určitého smýšlení chtěli požívatí hmotných výhod lepší civilisace. Vně vzdychali národové pod vojenským jhem a kleslé dynastie toužily se opět pozvednouti. Celý svět byl nespokojen, a jediná nehoda měla vésti k všeobecnému odboji. „Vítězil jsem,“ praví sám Napoleon mluvě o předchozích výpravách, „uprostřed nebezpečí stále znovu se rodících. Bylo mi neustále třeba tolik obratnosti jako síly... Kdybych byl nezvítězil u Slavkova, byl bych měl hnedle celé Prusko na krku, kdybych nebyl triumfoval u Jeny, Rakousko a Španělsko bylo by se prohlásilo za mémi zády; kdybych nebyl přemohl nepřátele u Wagramu, což nebylo rozhodné vítězství, měl jsem se co báti, aby Rusko mne neopustilo, aby Prusko se nevzbouřilo, a Angličané stáli před Antverpami“*) Takové bylo jeho postavení: čím dále v před postupoval na své dráze, tím více bylo mu třeba přemáhati způsobem rozhodnějším. Také, jakmile byl poražen, králové, které podrobil, králové, které povznesl na trůn, spojenci, které pozvedl, státy, které sloučil v císařství, senátoři, kteří mu dříve tolik lichotili, ano i sami jeho soubojovníci postupně ho opouštěli. Bojiště přenesené k Moskvě r. 1812, ustoupilo k Drážďanům r. 1813 a do okolí pařížského r. 1814, tak bleskurychlý byl tento úpadek štěstí.

*) Memorial de Sainte-Hélène (Londýn a Paříž 1824) díl III. str. 221.

Berlínský kabinet počal odpadání. 1. března 1813 přidal se k Rusům a Anglii, které utvořily š e s t o u koalici, k níž záhy přistoupilo Švédsko. Přes to císař, o němž doufali nepřátelé, že je zdrcen poslední pohromou, zahájil válečné období novými vítězstvími. Bitva u Lützenu, které dobyl dne 2. května s nevyzvičenými vojíny, obsazení Drážďan, vítězství u Budišina a přenesení války na Labe obromily koalici. Rakousko, které od 1810 těšilo se míru, zbrojilo právě na novo; osnovalo již změnu alliance, i nabídlo se jako prostředník mezi císařem a spojenci. Jeho zprostředkování bylo přijato. Bylo uzavřeno příměří v Plesvicích 4. června, a v Praze sešel se kongress, aby ujednal mír.²⁸⁹⁾ Ale nebylo hrubě možno dohodnouti se: nechtěl přivolití Napoleon k svému úpadku, ani Evropa zůstati mu poddána. Spojené mocnosti ve shodě s Rakouskem žádaly, aby císařství bylo omezeno, při čemž mu přece však bylo ponecháno Hollandsko a Italie. Vyjednavatelé rozešli se,²⁹⁰⁾ aniž co ujednali. Rakousko přistoupilo v koalici, a válka, která jediná mohla odstraniti tento veliký spor, počala znovu.

Císař měl jen dvě stě osmdesát tisíc mužů proti pěti stům dvaceti tisícům. Císař chtěl zatlačiti nepřitele za Labe a rozprášiti dle svého obyčeje tuto novou koalici rychlostí a silou svých ran. Zdálo se, že z počátku vítězství stojí při něm. Porazil u Drážďan spojence;²⁹¹⁾ ale porážky jeho generálů zmátly

²⁸⁹⁾ 28. února byla smlouva o spolek rusko-pruský podepsána v Kališi.

²⁹⁰⁾ Za příčinou vyjednávání dleli tehdy v Čechách kromě císaře Františka také ruský car Alexandr I. a pruský král Bedřich Vilém III. Na letohrádku Ratibořickém, známém z »Babičky« Boženy Němcové, navštívili v létě r. 1813 oba panovníci posledně zmínění tehdejší jeho držitelku Kuterinu Zabaňskou, babiččinu to »paní kněžnu«.

²⁹¹⁾ 26. a 27. srpna.

jeho plány. Macdonald byl poražen ve Slezsku, Ney u Berlína, Vandamme u Chlumu.²⁹²⁾ Nemoha postaviti meze nepříteli, který byl hotov zaplaviti ho se všech stran, Napoleon poskytl mu ještě příležitost k velké bitvě. Knížata z Rýnského spolku chopila se této chvíle, aby opustila císařství. Nesmírné střetnutí událo se mezi oběma vojsky u Lipska;²⁹³⁾ Sasové a Würtemberci přešli k nepříteli na samém bojišti. Toto odpadnutí a síla spojenců, kteří byli naučení vésti válku těsněji a obratněji, přinutily Napoleona k ústupu po třídním zápasu. Vojsko táhlo ve velkém zmatku k Rýnu, v jehož přechodu chtěli mu zabrániti Bavoři, kteří rovněž odpadli. Ale toto rozbilo je u Hanavy²⁹⁴⁾ a vrátilo se na císařskou radu 30. prosince 1813. Konec tohoto tažení byl tak neblahý jako výpravy předešlé. Francie byla ohrožena ve svých vlastních hranicích jako r. 1799; ale neměla téhož nadšení neodvislosti, a muž, který sesadil ji s jejích práv, shledal ji v této velké krisi neschopnou, aby ho podporovala a hájila. Odpyká se dříve či později zotročení národů.

Napoleon vrátil se do Paříže 9. listopadu 1813. Vymohl na senátu odvod tří set tisíc mužů a konal s největším zápalem přípravy k nové válce. Svolal zákonodárný sbor, aby si jej přidružil k společné obraně; sdělil s ním články, vztahující se k pražským vyjednáváním a žádal na něm nový a poslední pokus, aby slavně zajistil mír, který byl všeobecným přáním Francie. Ale sbor zákonodárný, dosud němý a poslušný, zvolil tuto chvíli, aby se postavil na odpor Napoleonovi.

²⁹²⁾ Macdonald poražen na Katzbachu ve Slezsku 26. srpna, Vandamme 30. srpna u Chlumu v Čechách, kdež i smrtelně raněn, a Ney u Dennevic 6. září.

²⁹³⁾ 16.—18. října.

²⁹⁴⁾ 29. října.

Byl stísněn obecnou únavou a octl se, aniž tomu chtěl, pod vlivem royalistické strany, která potají se bouřila od té doby co úpadek císařství povznesl opět její naděje. Komise, v které byli pp. Lainé, Raynouardt, Gallois, Flaugergues, Maine z Biranu, podala málo příznivou zprávu o postupu vlády, pozvedla hlas proti trvání války a žádala obnovení svobody. Toto přání, velmi spravedlivé v jiné době, bylo tehdy vhodné jen k tomu, aby usnadnilo nepřátelský vpád. Ačkoli zdálo se, že spojenci ukládají mír za cenu vyklizení Evropy, byli nakloněni k tomu, hnáti vítězství až do krajností. Napoleon, pohoršen jsa tímto neočekávaným a znepokojujícím odporem, rozpustil náhle zákonodárný sbor. Tento počátek odporu byl znamením k odpadáním vnitřním. Rozprostřevše se od Ruska po celém Německu, měla se rozšířiti od Německa po Itálii a Francii. Ale tentokráte jako dříve vše záviselo od štěstí války, kterou zima nedovedla oddáliti. Sem obrátil Napoleon všechny své naděje; odejel z Paříže dne 25. ledna, aby nastoupil toto nesmrtelné tažení.

Císařství bylo napadeno ve všech bodech. Rakúšané postupovali v Itálii; Angličané, kteří ve dvou posledních letech opanovali celý poloostrov, přešli Bidassoa pod generálem Wellingtonem a pronikli Pyrenejemi. Tři armády doléhaly na Francii na východě a na severu. Velká armáda spojenecká, čítající sto padesát tisíc mužů pod Švarcemberkem, pronikla Švýcarskem; Slezská o sto třiceti tisících mužů pod Blücherem přitáhla přes Frankfurt; a severní o sto tisíce mužů pod Bernadottem vnikla v Hollandsko a objevila se v Belgii. Nepřátelé nevšímali si pevných míst; naučení jsouce svým vítězem velké válce, táhli na sídelní město. Když Napoleon opustil Paříž, obě armády Švarcemberkova a Blücherova byly hotovy provésti své spojení v Cham-

pagni. Zbaven jsa opory národa, který setrval jako pozorovatel, Napoleon zůstal sám proti celému světu s hrstkou starých vojínů a se svým geniem, který ničeho neztratil ze své odvahy a mohutnosti. Jak krásné jest viděti ho v této chvíli ne již jako potlačovatele, ne již jako dobyvatele, ale kterak hájí píď za pídí novými vítězstvími půdu vlasti zároveň se svou říší a se svou slávou!

Táhl do Champagne proti oběma velkým nepřátelským armádám, Generál Maison měl zastaviti Bernadotta v Belgii; Augerau Rakušany u Lyonu; Soult Angličany na jižní hranici. Princ Eugen měl hájiti Itálii; a císařství, ač v samém středu napadeno, rozpínalo dosud svá dlouhá ramena až hluboko do Německa svými posádkami za Rýnem. Napoleon neztrácel nikterak naděje, že zažene mohutným nárazem vojska tyto nepřátele z Francie a že vnese své korouhve na cizí půdu. Postavil se obratně mezi Blüchera, který sestupoval po Marně, a Švarcenberka, který sestupoval po Seině; spěchal od jedné z těchto armád k druhé a porazil je obě. Blücher byl bit u Champ-Aubertu, u Montmiraile, u Château-Thierry, u Vauchampsu;²⁹⁵⁾ a když jeho armáda byla zničena, Napoleon vrátil se na Seinu, porazil na hlavu Rakušany u Montereau²⁹⁶⁾ a hnál je před sebou. Jeho myšlenky byly tak mohutné, jeho činnost tak veliká a jeho rány tak jisté, že zdálo se, že již již dosáhl úplného rozbití těchto dvou hrozných armád a že již již ničí s nimi koalici.

Ale, byl-li vítězem všude, kam zasáhl, nepřítel získal půdy všude, kde nebyl. Angličané vnikli do Bordeaux, kde jedna strana prohlásila se pro

²⁹⁵⁾ Srážky tyto udály se ve dnech 10., 11., 12. a 14. února.

²⁹⁶⁾ 18. února.

rodinu Bourbonů; Rakušané postupovali na Lyon: armáda nepřátelská, která operovala v Belgii, spojila se s troskami Blücherovy, která znovu se objevila za zády Napoleonovými. Zrada vnikala do jeho vlastní rodiny, a Murat napodobil právě chování Bernadotovo, přistupuje ke koalici. Velcí důstojníci císařství sloužili mu ještě, ale chabě, i nacházel zápal a věrnost hotovou ke každé zkoušce již jen u podřízených generálů a u svých neúnavných vojáků. Napoleon znovu táhl na Blüchera, který mu třikrát unikl: na levém břehu Marny, pomocí náhlého úrazu, který upevnil bařiny, do prostřed nichž se Prusové zapletli a kde měli zahynouti; na Aisně zradou Soissonu,²⁹⁷⁾ který otevřel jim cestu ve chvíli, kde neměli jediné cesty k uniknutí; u Laonu²⁹⁸⁾ chybou vévody Dubrovnického, který zabránil rozvinutí rozhodné bitvy, nechav se překvapiti nočním přepadením. Po tolika nehodách, které mátlý jeho plány, Napoleon špatně jsa podporován některými ze svých generálů a zaplaven koalicí, pojal odvážný úmysl obsaditi Saint-Dizier, aby uzavřel nepříteli východ z Francie. Tento odvážný pochod zarazil na chvíli spojence, jímž měl zabrániti veškerý ústup, ale nabádání jsouce lajným povzbuzováním, nestarajíce se o svá záda, postupovali na Paříž.

Toto veleměsto, jediné z hlavních měst pevniny, v které dosud nevnikli nepřátelé, vidělo rozlévat se na svých rovinách vojska celé Evropy a mělo podstoupiti obecné ponížení. Bylo zanecháno samo sobě. Císařovna, jež byla jmenována vladárkou několik měsíců před tím, právě je opustila a odebrala se do Blois. Napoleon byl daleko. Nebylo tu té

²⁹⁷⁾ Soissons padl v ruce Bülowa a Wintzingeroda 2. března.

²⁹⁸⁾ 7. března.

beznaděje a toho zanícení svobody, které jediné vedou národy k odporu, ježto válka nebyla již vedena s národy, ale s vládami, a císař soustředil veškeren obecný zájem sám v sobě a všechny obranné prostředky v řadovém vojsku. Únava byla veliká: jediný pocit pýchy, silně spravedlivé pýchy činil bolestnou blízkost cizáků a svíral veškerá srdce francouzská při pohledu na půdu vlasti, zaplavenou vojsky tak dlouho poráženými. Ale tento pocit nebyl dosti silný, aby celý národ zdvihl proti nepříteli, a pletichy strany royalistické, které se postavil v čelo princ z Beneventu, volaly jej do města. Přes to bili se 30. března pod hradbami pařížskými; ale 31. března otevřeny brány spojencům, kteří vstoupili tam po kapitulaci. Senát dovršil velikou zradu císaře, opouštěje svého bývalého pána; byl řízen panem Tayllerandem, který od nedávna byl v císařově nemilosti. Tento skoro obligátní činovník při každé krizi vládní moci právě se prohlásil proti ní. Jsa bez oddanosti té které straně, dosti velké lhostejnosti politické, předvídal zázračným bystrozrakem z daleka pád vlády, ustoupil v čas, a když nadešla vhodná chvíle k jejímu zničení, přispěl k němu svými prostředky, svým vlivem, svým jménem a vážností, o kterou pečoval, aby ji neztratil úplně. Byl pro revoluci za shromáždění ústavodárného, pro direktorium dne 18. fructidoru, pro konsulát 18. brumaire, pro císařství r. 1804, byl pro opětné dosazení rodiny královské r. 1814. Byl jakoby velkým obřadníkem vládní moci a on to byl, který, jak se zdálo, svrhoval a nastoloval rozličné vlády. Pod jeho vlivem senát jmenoval prozatímní vládu,²⁹⁹⁾ prohlásil Napoleona za svržena s trůnu, dědičné právo jeho rodiny za zrušeno, národ

²⁹⁹⁾ 1. dubna.

francouzský a armádu za sprostěny pout přísahy věrnosti. Prohlásil tyranem toho, jehož despotism usnadnil svým dlouhým pochlebováním.

Přes to Napoleon, nutkán jsa svým okolím, aby přispěl na pomoc sídelnímu městu, vzdal se svého pochodu na Saint-Dizier a spěchal v čele padesáti tisíc mužů, doufaje, že zabrání ještě nepříteli vniknouti do města. Ale při svém příchodu dne 1. dubna dověděl se o kapitulaci z předešlého dne, i stáhl se na Fontainebleau, kde zpraven byl o zradě senátu a o svém sesazení. A tu, vida, jak všechno kolem něho sklání se pod tíhou neštěstí, i lid, i senát, i generálové, i milci, rozhodl se vzdáti se trůnu ve prospěch svého syna. Poslal vévodu z Vincenzy, prince Moskevského, vévodu z Tarentu jako plnomocníky k spojeným panovníkům; měli přibrati cestou vévodu Dubrovnického, který kryl Fontainebleau v čele vojenského sboru.

Napoleon svými padesáti tisíci muži a svým pevným postavením mohl ještě vnutiti koalici vlád svého syna. Ale vévoda Dubrovnický opustil své místo, vyjednával s nepřítelem a nechal Fontainebleau nekrytý. Tu byl Napoleon nucen podrobiti se podmínkám spojenců: jejich nároky rostly s jejich mocí. V Praze ustupovali mu Hollandsko a Itálii; od Lipska nechávali mu císařství s hranicemi Alp a Rýna; po vpádu do Francie nabízeli mu v Châtillonu jediné panství bývalé monarchie, později zamítali vyjednávali s ním, aby jednali jen ve prospěch jeho syna; ale dnes, rozhodnutí jsouce zničiti vše, co zbývalo z revoluce a týkalo se Evropy, jeho výboje a jeho dynastie, přinutili Napoleona k naprostému vzdání trůnu. 11. dubna 1814 vzdal se za sebe a za své potomky francouzského a italského trůnu a dostal výměnou za své rozsáhlé panství,

jehož hranice prosíraly se ještě nedávno až k Balt-skému moři, malý ostrov Elbu. 20., rozloučiv se do-jemně se svými starými vojíny, odejel na své nové panství.

Tak padl muž, který po čtrnácte let sám jediný plnil svět. Jeho duch podnikavý a organizační, jeho mohutnost života a vůle, jeho láska ke slávě a nesmírná síla, kterou k používání do jeho rukou vložila revoluce, učinily z něho nejpodivuhodnějšího vojevůdce a velíkána v dějinách panovníků. Co by osud jiného učinilo neobyčejným, v jeho životě zůstává téměř nepovšimnuto. Vyšel ze tmy, povznesl se do nejvyšší řady, z prostého důstojníka dělostřelectva stal se vůdcem největšího z národů, opovážil se pojeti záměr světové monarchie a na chvíli ji uskutečnil. Dosáhnuv císařství svými vítězstvími, chtěl podrobili Evropu přispěním Francie, pokořiti Anglii přispěním Evropy, ovládaje jednu svým vojenským systemem, potlačuje druhou svoji pevninskou blokádou. Tento úmysl dařil se mu několik let, a od Lissabonu až k Moskvě podrobil národy i vládce svému rozkazu vůdcovskému a velikým závazkům, které předepsal. Ale takhle minul se s oprávcovským posláním z 18. brumairu. Prováděje na svůj vlastní účel moc, kterou dostal, napadáje svobodu lidu svými despotickými zřízeními, neodvislost států válkou, neuspokojil ani mínění ani zájmy lidstva; zanítil světová nepřátelství; národ odstoupil od něho; a když byl tak dlouho vítězil, když byl vztýčil své korouhve na našich hlavních městech, když byl po deset let šířil svou moc a získával každou bitvou království, jediná nehoda spojila celý svět proti němu, i podlehl a zakusil, jak nemožno je za našich dnů udržeti despotism.

Přes to Napoleon při všech neblahých výsledcích svého systemu dal podivuhodnou vzpruhu pevnině;

jeho armády nesly za sebou pokročilejší zvyky, myšlenky a vzdělanost Francie. Společnosti evropské byly otřeseny nad svými starými základy. Národové se směšovali častými styky; mosty vzklenuť nad pohraničními řekami, veliké česty zbudované středu Alp, Apennin, Pyrenejí, sblížily země; a Napoleon pro hmotnou stránku států učinil, co revoluce vykonala pro duši lidstva. Blokáda dovršila popud daný výboji; zdokonalila pevninský průmysl náhradou za anglický a nahradila obchod osádní výtěžky tovarů.³⁰⁰⁾ A tak Napoleon, zmítaje národy, přispěl k jejich vzdělanosti. Byl protirevolucionářem svým despotismem vzhledem k Francii; ale jeho dobytelský duch učinil z něho novotáře proti Evropě, v níž mnoho národů, které spaly v temnotách před jeho příchodem, žítí bude ze života, který jim přinesl. Ale v tomto Napoleon poslušen byl jen své přirozené povahy. Válka ho zrodila, válka byla jeho vášní, jeho rozkoší; panování jeho cílem; potřeboval ovládnouti svět, a okolnosti mu k tomu poskytlly příležitost, aby v tom našel svůj život.

Napoleon představoval pro Francii, jako pro Anglii jednu chvíli Cromwell, vládu vojenskou, která uplatňuje se vždy, kdykoli nějaká revoluce jest potlačena; tu mění pozvolna svůj ráz a stává se vojenskou z občanské, kterou byla z počátku. Ve Veliké Británii válka vnitřní nemísila se nikterak s válkou cizí následkem zeměpisné polohy země, která oddělovala ji od ostatních států; jakmile nepřátelé reformy byli přemoženi, vojsko přešlo z bojiště k vládě. Ježto jeho zakročení bylo předčasné, jeho předchůdce Cromwell našel ještě strany v celé bouři jejich vášní, v celém fanatismu jejich víry,

³⁰⁰⁾ V Čechách a na Moravě jmenovitě vznikly následkem blokády pevninské první cukrovary.

i namířil jediňe proti nim svou vojenskou vládu. Francouzská revoluce provedená na pevnině našla národy nakloněné svobodě a vládce spolčené obavou před osvobozením národů. Měla před sebou boj nejen s vnitřními, ale i vnějšími nepřáteli, a zatím co vojska zapuzovala Evropu, strany samy vzájemně se porážely ve shromážděních. Zakročení vojska událo se později; a Napoleon, setkávaje se se stranami poraženými a s přesvědčeními téměř již opuštěnými, dosáhl snadno od národa poslušnosti i obrátil vládu proti Evropě.

Tento rozdíl v postavení měl veliký vliv na chování a povahu těchto dvou neobyčejných mužů. Napoleon, maje po ruce nesmírnou sílu a nespornou moc, bezpečně oddal se svým velikým záměrům a úloze dobyvatele, kdežto Cromwell, postrádaje souhlasu lidu, k němuž vede únava, bez ustání napadán jsa stranami, byl nucen neutralisovati je jedny druhými a prokázati se až do konce vojenským diktátorem stran. Prvý užil svého ducha k podnikání, druhý k odporu; a tak měl první přímost a rozhodnost síly a druhý lstivost a pokrytectví poražené ctižádosti. Toto postavení mělo zničiti jejich panování. Všechny diktatury jsou dočasné, a jest nemožno, ať je kdo sebe větší a silnější, porobiti na dlouho strany nebo podmaniti na dlouho řadu království. A to mělo dříve či později cestou vnitřních piklů vésti k pádu Cromwellovu (kdyby byl déle žil), a cestou odboje Evropy k pádu Napoleonomu. Takový jest osud vládních mocí, které, ač zrozeny ze svobody, nejsou na ní založeny.

Právě v r. 1814 bylo zničeno císařství; revolučních stran nebylo již od 18. brumairu; všechny vlády tohoto politického období byly vyčerpány. Senát volal zpět starou královskou rodinu. Již tak málo oblíben jsa pro své předešlé otročení, zničil se ve

veřejném mínění vydáním ústavy dosli svobodomyšlné, která však v touže řadu stavěla příjmy senátorů a záruky národa. Hrabě d'Artois, který první opustil Francii, vrátil se tam první jako vrchní správce království. Dne 13. dubna podepsal smlouvu v Pařížskou, která zmenšila francouzské území na jeho meze z 1. ledna 1792 a kterou Belgie, Savojsko, Nizza, Ženeva, nesmírné vojenské zásoby nám byly odňaty. Ludvík XVIII. přišel v Calais 24. dubna a uspořádal slavnostní vjezd do Paříže 3. května 1814, vydav 2. května prohlášení Saint-Quenského, které posvěcovalo zásady repraesentativní vlády a kterému dne 2. června následovalo vyhlášení charty.

V této době počíná nová řada událostí. Rok 1814 byl mezníkem velkého hnutí, které dalo se po dvacet pět předešlých let. Revoluce byla politická, ježto vedena byla proti neobmezené moci dvora a privilegovaným z tříd; a vojenská, protože Evropa ji napadla. Reakce, která se tehdy prohlásila, zasáhla jenom císařství; vyvolala v Evropě koalici, ve Francii vedla k repraesentativní vládě: takové mělo býti její první období. Později způsobila svatou alianci proti národům a vládu jedné strany proti chartě. Tento zpětný pohyb musí míti svůj průběh i svůj konec. Nelze nadále vládnouti Francii způsobem trvalým, leč uspokojí-li se dvojí potřeba, která vtiskla jí do ruky zbraň revoluční. Jest jí třeba ve vládě skutečné politické svobody a ve společnosti hmotného blahobytu, k němuž vede neustále zdokonalovaný vývoj vzdělanosti.

Konec druhého svazku.

OBSAH.

DĚJINY REVOLUCE FRANCOUZSKE.

DÍL II.

(Od 2. června 1793 do r. 1814.)

(Od 2. června 1793 až do dubna 1794).

KAPITOLA OSMÁ.

Su

Povstání departementů proti 31. květnu; další nehody na hranicích. -- Montagnardi schválí ústavu a hned ji odloží, aby udrželi a upevnili vládu revoluční. -- Všeobecné povstání; zákon o podezřelých. -- Vítězství Montagnardův uvnitř a na hranicích. -- Smrt královny, dvacetidvou Girondinů atd. -- Výbor pro obecné blaho; jeho moc; jeho členové. -- Kalendář republikánský. -- Vítězové z 31. května se rozdvojí. -- Ultrarevoluční strana obecní rady neholi Hébertisté způsobí zrušení katolicismu a ustaví ctění rozumu; její boj s výborem obecného blaha; její porážka. -- Umírněná strana Hory neholi Dantonisté chce potlačit diktaturu revoluční a ustavit vládu zákonitou; její pád. -- Výbor obecného blaha zůstane jediným vítězem

Od smrti Dantonovy v dubnu 1794 až do
9. thermidoru (27. července 1794).

KAPITOLA DEVÁTÁ.

Str.

Zdvojení hrůzovlády; její příčina. — Soustavy demokracie; Saint-Just. — Moc Robespierrova. — Svátek Nejvyšší Bytosti. — Couthon přednese zákon z 22. prairialu, který znovu zřizuje tribunál revoluční; zmatky, boje, na to poslušnost konventu. — Činní členové výborů se rozdvojí: na jedné straně jen Robespierre, Saint-Just a Couthon; na druhé Billaud-Varennés, Collot-d'Herbois, Barrère a členové výboru obecné bezpečnosti. — Chování Robespierrovo; opustí výbory a spolehne na Jakobíny a obecní radu. — 8. thermidoru požádá o obnovení výborů; setká se s nezdarem. — Sezení z 9. thermidoru; Saint-Just obviní výbory; přerušen Tallienem; Billaud-Varennés napadne prudce Robespierra; všeobecné rozvášnění konventu proti triumvirům; jejich uvěznění. — Obecní rada se vzbouří a osvobodí vězně. — Nebezpečí a odvaha konventu; postaví buřiče mimo zákon. — Sekce se prohlásí pro něj. — Porážka a potrestání Robespierra a buřičů . . . 43

Od 9. thermidoru až do 1. prairialu roku III.
(20. května 1795), dohy vzbouření a porážky strany demokratické.

KAPITOLA DESÁTÁ.

Konvent po pádu Robespierrově. — Strana výborů, strana thermidoristů; její složení a její cíl. — Úpadek strany výborů. — Obvinění Lebona a Carrier. — Stav Paříže; Jakobíni a předměstí se prohlásí pro bývalé výbory, zlatá mládež a sekce pro thermidoristy. — Billaud-Varennés, Collot-d'Herbois, Barrère a Vadier dání v obžalobu. — Hnutí germinálové. — Vypovězení obžalovaných a několika Montagnardů, jejich stoupenců. — Povstání 1. prairialu. — Porážka strany demokratické; odzbrojení předměstí; nižší třída jest vyloučena z vlády, zbavena ústavy z r. 1793 a ztrácí svou hmotnou moc 74

Od 1. prairialu (20. května 1795) až do 4. brumairu roku IV. (26. října), ukončení konventu.

KAPITOLA JEDENÁCTÁ.

Str.

Období válečné od 1793 až do 1794. — Postavení vojsk ke zprávě o 9. thermidoru. — Dobyti Holandska; posice na Rýnu. — Basilejský mír s Pruskem; mír se Španělskem. — Přistání u Quiberonu. — Reakce opouští meze konventu a stane se royalistickou. — Vraždění revolucionářů na jihu. — Direktorská ústava z r. III. — Výnosy z fructidoru, které vyžadují nové volby dvou třetin konventu. — Rozvášnění royalistické strany v sekcích. — Její vzbouření. — Den 13. vendémiaire. — Jmenování výborů a direktorů. Konec konventu; jeho trvání, jeho ráz 100

VÝKONNÉ DIREKTORIUM.

Od dosazení direktoria dne 27. října 1795 až do státního převratu ze 17. fructidoru r. V. (4. září 1797).

KAPITOLA DVANÁCTÁ.

Přehled revoluce. — Její druhý ráz reorganisační; přechod od života veřejného k soukromému. — Pět direktorů; jejich práce uvnitř říše. — Upokojení kraje Vendée — Spiknutí Babeufovo; poslední porážka strany demagogické. — Plán válečné výpravy proti Rakousku; dobytí Italie generálem Bonapartem; smlouva v Campo-Formiu, uznání republiky francouzské s jejími vymoženostmi a s jejím okolím republik batavské, lombardské, ligurské, které jsou pokračováním její soustavy v Evropě. — Royalistické volby roku V. a jak změnilo postavení republiky. — Nový boj mezi stranou protirevoluční, jejímž sídlem byly rady, klub Clichy, salony, a mezi stranou konventu, zaujímající Direktorium, klub Salm a armádu. — Státní převrat z 18. fructidoru; strana z vendémiaire ještě jednou poražena . . .

123

Od 18. fructidoru roku V. (4. září 1797) až do 18. brumairu roku VIII. (9. listopadu 1799).

KAPITOLA TŘINÁCTÁ.

Str.

Direktorium vrátí se 18. fructidorem k vládě revoluční poněkud umírněné. — Všeobecný mír vyjímajíc s Anglií. Návrat Bonapartův do Paříže; výprava do Egypta. — Demokratické volby r. VI. zrušeny direktoriem dne 22. floréalu. — Druhá koalice; Rusko, Rakousko, Anglie napadnou republiku Itálii, Švýcarskem a Hollandskem; všeobecné porážky. — Demokratické volby 30. prairialu; rady vykonají odvetu a rozpustí staré direktorium. — Dvě strany v novém direktoriu a v radách: zumírněná republikánská strana a její vůdcové Sieyès, Roger, Ducos, rada starších; strana krajních republikánů a její vůdce Moulins, Gohier, rada pěti set a společnost Jízďárny. — Plány v různých směrech. — Maasénova vítězství ve Švýcarsku, Brunova v Hollandsku. — Bonaparte vrátí se z Egypta; dorozumí se se Sieyèsem a jeho stranou. — Dni 18. a 19. brumairu. — Konec vlády direktorské 158

KONSULÁT.

Od 18. brumairu (9. listopad 1799) až do 2. prosince 1804.

KAPITOLA ČTRNÁCTÁ.

Naděje rozličných stran po 18. brumairu. — Prozatímní vláda. — Ústava Sieyèsova; její znetvoření ústavou konsulskou z r. VIII. — Sestavení vlády; mírumilovné úmysly Bonapartovy. — Výprava do Itálie; vítězství u Marenga. — Obecný pokoj na kontinentě mírem Lunevillským, s Anglií mírem Amienským. — Smíření stran vnitřní prospěch Francie. — Clizádostivý způsob vlády prvního konsula, který zřídí znovu duchovenstvo ve státě konkordátem z r. 1801; utvoří vojenský rytířský řád: čestnou legii; doplní tento řád věcí doživotním konsulátem. — Obnovené nepřátelství s Anglií. — Spiknutí Georgea a Pichegrua. — Válka a pokusy royalistů poslouží

záminkou k ustavení císařství. — Napoleon Bonaparte, jmenován dědičným císařem, jest pomazán papežem dne 2. prosince 1804 v kostele Notre-Dame. — Pozvolné opouštění revoluce. — Pokrok neobmezené moci po čtyři léta konsulátu . . . 186

CÍSAŘSTVÍ.

Od zřízení císařství r. 1804 až do r. 1814.

KAPITOLA PATNÁCTÁ.

Povaha císařství. — Změna republik, utvořených direktoriem, v království. — Třetí koalice; dobytí Vídně; vítězství u Ulmu a Slavkova; mír Prešpurský; ustavení dvou království, Bavorského a Württemberského. — Rýnská konfederace. — Josef Napoleon jmenován králem neapolským, Ludvík Napoleon králem hollandským. — Čtvrtá koalice; bitva u Jeny, dobytí Berlína; vítězství u Jilovy a Friedlandu; mír Tylžský; monarchie pruská změněna na polovinu, dvě království, Saské a Westfalské, ustavena proti ní. — Westfalské dáno Jérómu Napoleonovi. — Vznikne velké císařství se svými podružnými královstvími, se svým švýcarským spolkem, se svými velkými lény; je zřízeno dle vzoru Karla Velikého. — Pevninská blokáda; Napoleon použije zastavení obchodu k ochromení Anglie, jako užil zbraní, aby podrobil pevninu. — Vpád do Portugal a Španělska; Josef Napoleon jmenován králem španělským; jeho zástupcem na trůně neapolském stanoven Murat. Obrát v událostech; národní povstání na poloostrově; náboženský boj papežův; obchodní odboj Hollandska. — Pátá koalice. — Vítězství u Wagramu; Vídeňský mír; sňatek Napoleonův s arcikněžnou Marií Ludvikou. — První pokus odporu selže; papež sesazen, Hollandsko připojeno k císařství a ve válce španělské úsilně pokračováno. — Rusko vzdá se pevninské soustavy; tažení z r. 1812; dobytí Moskvy; neblahý ústup. — Reakce proti moci Napoleonově; tažení z r. 1813; všeobecné odpaďání. Koalice celé Evropy; únava Francie; podivuhodné tažení z r. 1814. — Spojenci v Paříži; vzdání ve Fontainebleau; povaha Napoleonova; jeho úloha ve francouzské revoluci. Závěr 216

Rejstřík jmenný a věcný.

Vysvětlivky: I. 51. značí: díl I. str. 51.

II. pozn. 250 (nebo prostě: pozn. 250) [zkratka před cifrou] značí: díl II. pozn. dvěšřěpadesátá (nebo prostě pozn. dvěšřěpadesátá).

I. 225 pozn., (zkratka za cifrou) značí: díl I. poznámka na straně 225.

I. 73 a pozn., značí díl I., str. 73 a poznámka na téže straně.

de l'Abbaye, vojenské vězení v Paříži, I 51, 128. — Abukir, řeka v Egyptě; zničení franc. loďstva admirálem Nelsonem, II 175 a pozn. 250; vítězství Bonaparteovo nad ottomanskou armádou, pozn. 250. — Áchy, porážka Miaziňského, I 259. — Adda, II 141. — Adiže, II 167, 219.* — l'Admiral, tajemný útočník na Collota d'Herbois, II 46. — Aiguillon, ministr zahraničních zář. za Ludvíka XV., pozn. 76. — Aiguillette, toulonská tvrz, II 16, 127. — Aimé J. J., člen rady pěti set, odsouzen k deportaci, II 155. — Aisne, řeka, I 217, II 245; departement, II 58. — z Aix, biskup, I 113, 114. — Aix, město, krvavé odvety royalistů, II 108. — Ajaccio, rodišřě Napoleonovo, hlavní město Korsiky, pozn. 127. — Akkon, II pozn. 250. — z Alcudie, vévoda (viz Godoi), pozn. 105. — d'Alembert, matematik, pozn. 8. — Alessandria, město v Itálii, obsazena Bonapartem, II 141; II 196. — Alexandr I., ruský car, II 224, 225, 230, pozn. 290. — Alkmar, kapitulace vévody z Yorku, II pozn. 246. — Alpy, I 218, 257; II 195, 218, 225, 247, 249. — Alpská armáda, II 103, 105. — Alvinzi, generál, nástupce Wurmserův, II 142. — Alžběta, sestra Ludvíka XVI., I pozn. 62, 86; I str. 202. — Saint-Amand, I 265. — Amar, člen konventu a výboru obecně bezpečnosti, II 54, 62, 69, 75, 78, 93; člen povstaleckého výboru obecněho blaha, II 135; souzen, II 138. — Ambleteuse, II 219. — Američanů boj o svobodu, I 136; pozn. 8, 31, 154. — l'Ami du Peuple, list Maratův, I 228, 253; pozn. 93. — Amienská smlouva, II 199, 202, 207, 214, 223, 234. — Amsterdam dobyt, II 104. — André, Jean-Bon-Saint-André, člen výboru obecněho blaha, II 78;

odsouzen k deportaci, II 155. — Angers, dobyt Vendejskými, II 8; II 197. — Anglie, I pozn. 8; americké povstání za svobodu, I pozn. 31; kluby politické, I pozn. 35; horní sněmovna, I 89 a pozn. 39; 134, 135, 136, 137, 191; v koalici, 255—257; úmluvy s koalovanými, pozn. na str. I 256; příspěvní Vendejským, I 262, II 8, 9, 14; její náhončí, II 28; útulkem nepřátel republiky, II 104, 134, 145, 197; pokus Quiberonský, II 108, 109; II 132; chystá trojspolek, II 160, 161; II 162, 163; v II. koalici, II 165, 168, 172, 194, 197, 199, 200; v III. koalici, II 207, 218, 219; v pevnins. blokádě, II 225, 226, 227; v V. koalici, II 228, 229, 233; v VI. koalici, 241, 243, 244, 248, 249. — z Angoulême, vévoda Ludvík Antonín Bourbonský, II pozn. 132. — z Angoulême, vévodkyně Marie Teresie Charlotta, II pozn. 132. — Anjouská armáda, oddíl Vendejských, I 262. — Ankarström Jakub, I pozn. 61. — Ankona oddělena papeži, II 229. — Anna Rakouská, matka Ludvíka XIV., I pozn. 3. — Anselme, generál, I 218. — Anšpach odstoupen Pruskem, II 223. — Antiboul, Girondinský poslanec, popraven 31. října 1793, II 21. — d'Antichamp, vůdce Vendejských, II 197. — d'Antin, ulice, I 54. — Saint-Antoine, ulice a předměstí v Paříži, I 61, 62, 184, 196, 200; pozn. 3 a 29; sekce Saint-Antoine, II 91. — Antonelle, komisař zákonodárného shromáždění, I 206. — Antverpy dobyté Labourdonnaim, I 254; I 258, II 233, 240. — Apeniny, II 140, 249. — Apeninský departement připojen k Francii, II 218. — Aranda, hrabě, španělský ministr, I 191. — Arcis sur Aube, II 30, 33. — Arcola, vítězství Bonaparteovo nad Rakušany, II pozn. 217. — Ardenny, I 218. — Ardenneská arm., I 253. — d'Argente, generál, II 140. — Argenton dobyt Vendejskými, I 8. — Argonnes, I 215, 217, 253. — Arlon, II 101. — l'Arquebuse, I 58. — Arras stížen hrůzovládou diktátorské demokracie, II 9, 44, 79; zločiny Jos. Lebona, II 79—81. — Arsenál pařížský, I 60, 62. — z Artois, hrabě, pozdější král Karel X., mladší bratr Ludvíka XVI., I 44; vystěhuje se do Turína, I 72, 73; jeho sňatek, I 93, pozn. 40; pikle proti francouzské vládě, I 116, 139, 148; zbaven statků a práva k regentství, I 170; I 225 pozn., II pozn. 132, II 251. — Aspry, bitva u Asper, II pozn. 283. —

Asturský princ Ferdinand, II 227. — Aubiers, vítězství Vendejských, I 262. — Audoin, člen výboru obecné bezpečnosti, II 57. — Augerau, císařský maršál, II 151, 153, 213, 244. — Augsburg dobyt Morceauem, II 142; II pozn. 227; odňat Rakousku mírem Prešpurským, II 221. — Auguis, člen konventu, II 95, 96. — d'Aumont, vévoda, I 59. — Autunský biskup, I 122, 127. — Avignon, I 175, I pozn. 78. — Azincourt, I pozn. 50.

Baboeuf, vůdce demokratického spolku v Pantheonu, II 134; člen povstaleckého výboru obecného blaha, II 135; žurnalista, pozn. 204; odsouzení a smrt, 136—139. — Baccioccho Felix, korsický šlechtic, svak Bonaparteův, pak kníže z Piombino, II pozn. 265. — Baden, I 256 pozn. — Badské velkovévodství, II 209, 221. — Baile Moyse, člen výboru obecné bezpečnosti, II 79. — Bailleul, tribun, II 127, 198. — Bailly, předseda nár. shromáždění, I 45, 46; starosta Paříže, I 71, 72, 81, 140, 147, 150, 166; II 20. — Bancal des Issarts, I 68. — Bancal, člen konventu, v poselstvu k Dumouriezovi, které tento zajal a vydal Rakušánům, I 265, 266. — Barbé-Marbois, předseda rady starších, II 146, 147; odsouzen k deportaci, II 155; zpět povolán Bonapartem, II 197. — Barbaroux, člen konventu, I 228, 230, 233, 279; proskripce, I 281, II 4; smrt, II 23. — Barentin, strážce velké pečeti, I 35, 44. — Barnave, parlamentní rada, Jakobín, I 81, 82, 129, 143, 146, 159, 182, pozn. na str. 211. — Barrande Joachim, I pozn. 32. — Barras, člen konventu, pětičlenného výboru ob. blaha, vrch. velitel ozbr. moci, direktor, II 20, 69, 70, 75, 115, 117, 121, 150, 152, 161, 165, 168, 169, 171, 177, 179. — Barrère, člen konventu a výboru ob. blaha, I 232, 235, 242, 270, 275, 279; II 12, 13, 19, 24, 33—35, 45, 48, 56, 61, 66, 75, 76, 77—79, 81; odsouzen k deportaci, 91—93. — Barthélemy, vyslanec ve Švýcařích, direktor, II 147, 152, 155, 165. — Basilej, I 73, 177. — Basilejský mír, II 104, II pozn. 183, II 105, II pozn. 229, II 223. — la Basoche, I 58. — Bassano, vévodské velkoléno císařství franc., II 222. — Bastanské údolí, II 103. — Bastilla, I 61—65, 68, 121, 123. — Bavory, I 134, I pozn. 59, I 257, II 219, 221, 223, 237, 242. — Bazire, člen shrom. zákonodárného, I

160, II 46. — Batavská republika, II 104, 164, 199. — Bayard, člen rady pěti set, II 155. — Baylen, kapitulace gen. Duporta, II 229. — Bayon, II 228. — Bayonne, II 103. — Beaulieu, člen klubu Feuillantů, min. financí, I 182. — Beaulieu, generál, II 140—142, 144. — Beaupréau, vítězství Vendejských, I 262. — Beauvais, poslanec Girondinský, popraven, II 21. — Béarn, département, I 27. — Bedřich III., potom Bedřich I. Vilém, I 135 a pozn. 56. — Bedřich Vilém II., II 241 a pozn. 290. — Bedřich Veliký, I 135 a pozn. 56. — Belgie, I 137 a pozn. 59, I 175, 178, 218, 253, 254, 257—259, 263; II 19, 101, 103, 145, 160, 221, 243, 245, 251. — Belluno, vévodské velkoléno císařství francouzského, II 222. — Benátky, město, postoupeny Rakousku, II 160; království italskému, II 221. — Benátská republika, I 257; zrušena a dána Rakousku, II 144 a pozn. 221; rozdělena, II 160; odstoupena království italskému, II 221. — Bender, rakouský maršál, I 170. — Bénésech, ministr vnitř. záležitostí, II 150. — Beneventské knížectví, II 222. — z Beneventu, princ (Tayllerand), II 246. — Bentabole, člen konventu, II 62, 75, 88. — Berezina, II 239 a pozn. 288. — Berchiny, I 267. — Bergské velkovévodství, II 222. — Bergen, vítězství Bruneovo, II 172 a pozn. 246; II 175. — Bergoing, člen výboru, 12, I 281. — Berlín, obsazen armádou franc., II 226 a pozn. 275; II 170, 142. — Bern, II 163. — Bernadotte, ministr války, pak princ z Pontelowa, konečně král švédský, II 171—174 a pozn. 249; cis. maršál, II 213, 235 a pozn., 243, 245. — Veliký sv. Bernard, II 195. — Bernier, farář, vůdce Vendejských, II 197. — Berruyer, generál, II 16. — Berry, I pozn. 10. — Bertier, státní rada, II 204; císařský maršál, II 212, 213; kníže Neufchâtelský, II 222. — Berthier, synovec Poucontův, I 73. — Bertrand, člen výboru dvánácti, I 281. — de Besenval, baron, velitel pařížské armády, I 73. — Bessières, císařský maršál, II 213. — Beugnot, člen shrom. zákonodárného, I 159. — Beurnonville, generál, ministr války, I 216, 217, 260, 265, 266. — Bidassoa, II 243. — Bies-Bosch, I 259. — Bilbao obsazeno Monceyem, II 105. — Billaud-Varennes, člen ob. rady, výboru ob. blaha, I 210; II 24, 33, 34, 44, 48, 54, 57, 58, 62, 65, 66, 75, 76, 78, 79, 81—83; odsouzen k deportaci, 91—93. —

Biron, generál, I 178, 179, 206, 215, II 16. — Birotteau, Girondin, I 281. — de Blacons, markýz, I 75. — Blois, II 245. — Blain, člen rady pěti set, II 155. — Blücher, generál, jeho porážky, II 243—245. — Boileau, Girondin, popraven, II 21. — Bois-le-Duc, II 102. — Boissy z Anglas, člen konventu a jeho předseda, předseda nového výboru, člen rady pěti set, II 63, 75, 91, 96, 113, 118; odsouzen k deportaci, II 155. — Boloň připadne k republice Předalpské, II 144. — Bonaparte Jerôme, bratr Napoleonův, král westfálský, II 212, pozn. 264; II 225, 232, pozn. 282. — Bonaparte Josef, princ francouzský, král obojí Sicilie, král španělský, II 212, 222, 228, 229. — Bonaparte Lucien, předseda rady pěti set, II 173, 174, 181, 183, 184, 212; poznámka 248, 264. — Bonaparte Ludvík, princ francouzský, král holandský, II 212, 222, 234. — Bonaparte Napoleon, II 15 pozn., 106 pozn., II 117 a pozn. 193; II 132, 133, 161; výprava do Egypta a slavný návrat, 162, 174—177; N. B. a Lucien B., 173; státní převrat z 18. brumairu, II 177—185; od vrchního velitelství ozbr. moci až k doživotnímu konsulství, II 178, 187, 188, 192, 195—197, 200—207 (vnitřní politika); zahraniční politika, 206—207, 217, 218; 208, 209; postup k císařství, 210—214; králem Italie, 218; III. koalice, 219 až 223; IV. koalice, 223—226; výprava do Portugal. 227, 236; tažení pruské a polské, 224; výprava do Španěl, 227 až 232, 236; V. koalice a nový vzrůst moci a panství, II 232—235; válka ruská, 236—240; VI. koalice, 241—247; sesazen senátem, vzdá se trůnu, 246—248; charakteristika 248—250. — Bonchain, II 9. — Bonchamps, vůdce royalistický ve válce Vendejské, II 17. — Bonn opanován Jourdanem, II 102. — Bonnier, vyslanec, zavražděn v Rastadtě, II 165, 166, pozn. 235. — Bordeaux, I 105; účast na povstání departementů a pokoření, II 6, 8, 14, 20, 23; II 244. — Borghese, svak Napoleonův, kníže Guastalleský, II 222, pozn. 265. — Bormida, II 196. — Borne, člen rady pěti set, II 155. — Bouchar, inženýr. II pozn. 232. — Bouillé, markýz, I 92, 125, 126, 133, 139, 140, 142, 258. — Boulanger, spoluvinník Robespiercův, II 66. — Boulay z la Meurthe, člen rady pěti set, II 181. — Boulogne,

II 218, 219. — la Bourbe, II 68. — Bourboni, I 73 a pozn., 94 a pozn., 134 a pozn., 139; II 158, 171, 187. 209 a pozn., 227, 245. — Bourbotte, zástupce výboru ob. blaha v povst. Vendejském, II 17. — Léonard Bourdon, Montagnard, II 57, 90, 93. — Bourdon z Oise, člen výboru, rady pěti set, vrch. velitel ozbrojené moci, II 33, 52—57, 61, 64, 70, 72, 75, 113; odsouzen k deportaci, II 155. — Bourdon z Vatry, ministr námořnictví, II 171. — Bourges, I 270. — Bourignon, ministr policie, II 171. — Bourmont, vůdce rot bretoňských, II 197. — Bouvines, I 179 a pozn. — Boyer-Fronfrède, člen konventu, Girondin, I 268. — Braganzský dům, II 227, 228. — Branibory, I 135 a pozn. — Brasilie, II 227 a pozn. — Bréard, člen výboru ob. blaha, II 78. — Bréda, I 259, II 102. — Breisgau, I 171, II 221. — Bressuire, v moci Vendejských, I 262, II 8. — Brest ve federaci z 10. března, I 260; v povst. départementů II 8. — Bretagne, I 26, 105, 121, 128, 141 a pozn., 197, 200, 203, 204; II 4, 107 pozn., 109. — de Bretenil, baron, chef ministerstva Ludvíka XVI., I 52, 66. — Březnová pole, I 5 a pozn. — de Brienne Loménie, arcibiskup sénský, ministr financí, I 24—28, 30; II pozn. 127. — Brissot, vůdce Girondy, vedoucí člen ústavního výboru, I 147, 160, 163, pozn. 79; 189, 226, 235, 268, 281; popraven, II 21, 99. — de Broglie, maršál, min. Ludvíka XVI., I 52, 66. — Brothier, abbé, royalista, odsouzen k deportaci, II 139, 155. — Brune, generál, císařský maršál, II 163 a pozn., 172 a pozn., 175, 197, 213. — Brunette, pevnost, zničena Bonapartem, II 141. — Brunšvík, I 191, II 102, 225. — Brussel, obsazen Dumouriezem, I 254; zpět dobyt Rakušany, II 102. — Bruyès, velitel franc. loďstva, zničeného u Abukiru Nelsonem, II pozn. 250. — de Bry Jean, vyslanec v Rastadtě, II 165, 166. — Budišín, II 241. — Bülow, II pozn. 297. — Buonaparte Karel, II pozn. 127. — Bureau-de-Pusy, I 208. — Butte-des-Moulins, I 272. — Buzot, Girondin, uprchl proskripci a zhybnul sebevraždou, I 233, 281; II 4, 23.

Cabanis, člen rady pěti set, senátu, II 181, 198. — Cadix, II 236, 237. — Cadora, vévodské velkoléno císařství franc., II 222. — Cadoudal Jiří, vůdce bretoňských

rot, II 197, 208, pozn. 263. — Cadroy, člen rady pěti set, odšouzen k deportaci, II 155. — Caen, střed povstání départementů, II 14, 20, 45. — Cahier de Gerville, ministr vnitra, I 171. — Calais, II 188, 219, 251. — Calonne, intendant, vrch. dozorce nad financemi, I 22, 24, 28, 73, 139. — Calvados, département u La Manche, I 163; II 4, 7, 8, 13, 109. — Cambacérès, člen konventu, II 75; ministr spravedlnosti, II 171; druhý konsul Napoleonův, 193. — Cambon, člen výboru ob. blaha, I 274; II 24, 57, 62, 75, 93, 281. — Cambrai, II 80. — Camerina, II 229. — Campo-Formio, II 208, pozn. 290; 159, 165, 198, 207, 219, 221. — Cannes, archivář zákonodárského shrom., I 48, 155; člen konventu a poselstva k Dumouriezovi, II 265, 266. — Canclaux, generál, II 16. — Capetovci, I pozn. 2. — Caprara, kardinál, II 203. — Carnot Lazar Mikuláš, setník, vojenský organisátor, matematik, I. pozn. 110; II 19; člen výboru ob. blaha, II 24, 75, 79, 81; ministr války, II 101, 102, pozn. 179; direktorem, 121, 129, 132, 149, 150, 151, 152; unikne deportaci, I 155, 156, pozn. 227; II 165, 217. — Carra, Girondin, popraven, II 21. — Carrier, člen a zástupce výboru ob. blaha, II 44; ukrutnosti v Nantech, II 44, 79, 80—85. — la Carrière, člen rady pěti set, II 155. — Carrousel, náměstí v Paříži, I 199—204, 277, 280, II 69, 73, 96, 97, 118. — Carteaux, generál, II 14, 24, 118. — Cassel, II 18. — Cathelineau, vozičkář, vůdce Vendeských, I 262, II 18, 16. — Cauvilliers, generál, por. od Elbéa, I 262. — Cayenne, II 155. — Cazalès, I 79, 80. — Chaillot, I 55. — Châlier, nohsled Maratův, vůdce Jakobínů, obecní rady, sanskulottů, II 7. — Chabot z Allier, člen shrom. zákonodár., I 160, 183, 203; Montagnard, II 46, 54, 205. — Châlons, I 140, 142, 192, 215, 217, 218, pozn. 62. — Chambon, člen konventu, Girondin, I 281. — Chambonnas Scipio, Feuillant, ministr zahr. záležitostí, I 181. — Champ-Aubert, porážka Blücherova, II 244. — Champagne, I 215, II 243, 244. — Champion, ministr Ludvíka XVI., I 199—201. — Championnet, generál, prohlášení republiky parthenopské, II 167, 173. — Chantreine, rue — ulice v Paříži, II 178. — Chapelier, poslanec, v čele klubu z r. 1889, I 114, 129. — Charente-Inférieure, kraj, II 188. — Charenton, I 195. — Charette, nám. dů-

stojník, vůdce Vendejských, I 262, II 8; por. na ostr. Noirmontiers, II 17; popraven v Nantech, II 108. — Charleroi, II 101, 102. — Charleville, I 59, 60. — Charlier, člen konventu, II 62. — Chartresský biskup, I 75. — Chartresský vévoda Ludvík Filip, syn vévody Orleánského, I 263 a pozn. 107; králem, I 267. — Chartreux, I 60. — Chasle, Montagnard, I 93. — Château-Thierry, porážka Blücherova, II 244. — Château-Vieux, I 129. — Châtelet, stará pařížská věž, v níž konaly se městské soudy, I 59, 66, 75, 114, 117, 123, pozn. 33. — Châtillon, dvě porážky royalistů v povst. Vendejském, II 17; v moci Vendejských, I 262; II 247. — Châtillon, vůdce Vendejských, II 197. — Chaumette, polit. vůdce ob. rady, generální prokurátor pařížský, I 274; II 28, 34, 46. — Chauvelin, vyslanec franc. v Anglii, I 255. — Chazal, člen výboru ob. blaha, rady pěti set, tribunálu, II 155, 181, 198. — Chênc Populeux, I 215, 216. — Chénier André, básník, popraven, II pozn. 133. — Chénier, člen konventu, II 75, 88, 118, 119, pozn. 194. — Chérasqueské příměří, II 140. — Chlum, porážka Vaudammeova, II 242. — Cholet, vítězství Vendejských, I 262. — Chouan, pův. přezdívká Cottarea, náčelníka royalistických povstalců v Bretani, II pozn. 186. — Chouannerie, I pozn. 186. — Chouani, II 107, 109, 115, 134, 158. — Choudier, člen povstaleckého výboru ob. blaha, II 136. — Cincinnátův řád, I 53 a pozn. — la Cité, sekce, I 271. — Cinterská smlouva, II 229. — Clairfayt, generál, I 192, I 216; jeho porážky, II 101, 102. — Clavières, ministr financí, I 172, 181, 281; II 18. — Clermont-Tonnerre, poslanec, I 69, 80. — Clermontský biskup, I 114, 236. — Cléry, sluha Ludvíka XVI., I 241, 247. — Clèves odstoupeno Pruskem, II 223; jako velkovévodské léno dáno Muratovi, II 222. — Clichy, klub stoupenců rad, II 149. — Cloutz Anacharsis, vůdce ob. rady, ultrarevolucionář, II 28, 33, 34, 37, 39, 46. — Saint-Cloud, II 130, 177, 180, 183, 210, 212. — Clugny, intendant v San-Domingu, pak ministr financí, I 19. — z Cobenzolu, baron, I 175. — Cochon z Lapparentu, ministr policie, II 150, 155. — Coffinhal, místopředseda revolučního soudu, II 57, 68—71. — Colbert, I pozn. 5. — Colli, generál, II 140. — Collot d'Herbois, člen ob. rady.

výboru ob. bláha, I 210; II 20, 24, 33, 34, 49, 50, 54, 75, 78—81; odsouzen k deportaci, 91—93. — Colombel, člen pětičlenného výboru ob. blaha, II 116. — Compiègne, I 186, II 228. — Conciergerie, vězení v Paříži, I 214; II 41, 68, 72. — Condé, kraj, I 265, 266; II 9, 18. — z Condé, princ, I 8, 16, 44, 48, 72, 73, 116, 139, 161, 162, pozn. 3 a 74; II 132, 154. — Condorcet, poslanec Girondinský, I 160; II 10, 88; sebevražda 23. — Conegliano, velkovévodské léno císař. franc., II 222. — de Conti, princ, I 44, 73. — Corday Charlotte, vražednice Maratova, II 5, 6 a pozn. — Cordeliéri, klub, I 161 a pozn., 262, 271; II 28, 37, 57. — Cornudet, člen rady starších, II 178, 206. — Cornwallis, lord, I pozn. 30. — Cotterau, vůdce bretoňských rot, II pozn. 186. — Couchery, člen rady pěti set, II 155. — Courtrai, vítězství Pígegruovo, II 101, 102. — Couthon, člen zákonodárného shromáždění, výboru ob. blaha, I 157; II 20, 24, 33, 44, 51, 52, 57, 61, 67, 68, 71, 78, 79; popraven, 72. — Crépi-en-Valois, I 34. — „Crétois“, trosky Hory, II 92. — Croix-aux-Bois, I 215, 216. — Cromwell, II 65, 249, 250. — Curée, tribun, II 211. — Curtius, sochař, I 53. — Curych, II 172 a pozn., 224. — Custine, generál, I 206, 215, 218; II 9, 18, 19. — Čechy, I 171; II 233, 241, pozn. 282 a 300.

Dalmacie, odstoupena Rakousku, II 160; království italskému, II 221; velkovévodským lénem císař. francouzského, II 222; součástí království illyrského, II 233, pozn. 283. — Notre-Dame, I 33, II 203, 213. — Dampierre, generál, I 267, II 9. — Danican, generál, II 118. — Dánsko, I 257, II 226. — Danton, zakladatel klubu Cordeliérů, I 147, 160, 194, 203, 211 a pozn., 212, 213, 223, 251, 254, 272—277, 280, 282; II 11, 29, 33—41, 46, 54, 57, 66, 79. — Dantonisté, II 24, 29, 30, 35, 41—43, 48, 52, 56, 57, 63. — Darthé, spoluvinník Baboeufův, jeho sebevražda, II 138, 139. — Daunou, člen pětičlenného výboru ob. blaha, tribun, II 113, 116, 121, 198. — Dauphinée, I 26, 28, 34, 75, 102, 139. — Dauphinova ulice v Paříži, II 118. — Davout, císařský maršál, II 213. — Debey Jean, I 188. — Delacroix, ministr zahrani. zálež., II 150, 151. — Delahaye, člen rady pěti set, II 155. — Delassart, ministr

zahran. zál., I 167, 171, 172. — Delarue, člen rady pěti set, II 155. — Delaunay, guvernér Bastilly, I 62, 64, 66, 68. — Delbred, člen rady pěti set, II 181. — Delmas, generál, II 204. — Saint-Denis, I 52, 53, 61. — Desèze, obhájce Ludvíka XVI. před konventem, I 243, 244. — Desmolières, člen rady pěti set, II 155. — Desmoullins, demagog, žurnalista, člen konventu, I 52, 53, 147, 160, II 29—34; popraven, 39—41; 46, 54, 78, 88. — Diderot, filosof, II pozn. 8. — Dillon, generál, I 216, II 19. — Dinan, II 101. — Saint-Dizier, II 245, 247. — San-Domingo, I 19, II 105 a pozn., II 200 a pozn. — Dordrecht, I 259. — Dörnberg Vilém, westfálský plukovník, II 232 a pozn. — Dorogobuje, II 238. — Dormans, I 143 a pozn. — Doumère, člen rady pěti set, II 155. — Dossouville, ods. k deportaci, II 155. — Drážďany, II 237, 240, 241. — Drouet, pošt-mistr v Menehouldu, I 142 a pozn., 143; člen povstalec. výboru ob. blaha, II 136. — Dubois, kardinál, I pozn. 4. — Dubouchage, I 198. — Dubrovnický vévoda, II 245, 247. — Dubuisson, Jakobín, I 264. — sv. Ducha řád, II 159. — Duchastel, I 156. — Duchâtre, Girondin, II 21. — Ducos, Girondin, I 280, II 4, 21. — Dufrèse, II 66. — Dugommier, generál, II 103. — Duhoux, generál, II 118. — Dumolard, člen rady pěti set, II 155. — Dumont, člen konventu, II 75. — Dumas, poslanec, předseda soudu revolučního, člen rady starších, I 159, II 41, 66, 146, 155. — Dumouriez, ministr zahran. zál., generál etc., I 172—181, 191, 206, 215—218, 253, 254, 258, 259. 263—267, 276, 281; II 9, 18, 19, 102. — Dunaj, II 220, 233 a pozn. — Dunan, royalista, II 139, 155. — Dunkerque, I 177, II 9. — Duperret, Girondin, II 21. — Duphot, generál, II 163. — Duplain, v obecní radě, I 210. — Duplantier, člen rady pěti set, II 155. — Dupont z Nemours, člen konventu, II 246; generál, II 229. — Duprat, Girondin, II 21. — Duquesnoy, Montagnard, II 96, 99. — Durand z Maillana, II 64. — z Durforta, hrabě, Alfons, I 139. — Duroy, Montagnard, II 96, 98, 99. — Duranthon, ministr spravedlnosti, Girondin, I 172, 181, 182. — Dussaulx, Girondin, I 279, 280. — Duval, II 57. — Duveyrier, baron, I 162 a pozn.

de l'Échelle, ulice v Paříži, II 118. — Eckmühl, II 233 a pozn. — Égalité = Ludvík Filip věv. Orleánský, I 246 pozn. — Egypt, výprava Bonaparteova, II 161, 165, 174, 175, 190; pozn. 250, 257. — Eichstadtské knížectví, II 221. — Elba, II 199, 207, 248. — d'Elbée, royalistický vůdce ve válce Vendejské, I 262, II 17. — Elsasy, I 138, 139, 149, 171, 192. — Elysejská pole, I 55, 90, 191, II 152. — Saint-Emilionské jeskyně, II 23. — d'Enghien, arcivévoda, II 209 a pozn. — d'Entraigues, I 30 a pozn. — Épernay, I 143 a pozn. — Épremesuil, člen parlamentu, I 26, 39. — Erfurth, II 224, 230. — Esslinky, II 233 a pozn. — Eschassériaux, člen výb. ob. blaha, II 78. — Étaples, II 219. — Saint-Étienne, I 281. — Etruské království, II 199 pozn. — Ettenheim, II 209 a pozn. — Eugen, princ rakouský, II 244. — Eureský departement, II 4. — Évreux, II 4.

Fabre d'Églantine, poslanec, I 160, 194, II 29, 33, 46. — Falcký kurfiřt, I 256. — Famar, I 267, II 9. — Fargues, člen rady starších, II 178. — Fauchet, Girondin, I 279, II 21. — de Favras, markýz, I 116, 117. — la Fayette, markýz, Marie Joseph Paul, generál, I 207—210; místopředseda nár. shrom., vrchní velitel ozbr. moci, II 18, 58, 71 a pozn., 81, 87, 91, 95—99, 103, 117, 122, 126, 129, 130, 140, 142 pozn., 147—151, 166, 167, 178, 179, 182, 183, 186, 187, 191, 192, 195. — Feltre, velkovévodské léno císařství franc., II 222. — Féraud, II 70. — Ferdinand Karel Vilém, věv. brunšvický, I 192, 193 a pozn. — Ferdinand, arcikníže rakouský, II 219. — Ferdinand, princ Asturský, pak král F. VII., II 227, 228. — Ferdinand, král neapolský, II 221, 222. — Fériaud, poslanec, zavražděn v povst. i. prairiálu, II 95, 96, 98. — Fermond, II 119. — Ferrara, II 144. — Ferraud-Vaillant, odsouzen k deportaci, II 155. — de Ferrières, markýz, I 128, 141, 162. — Ferzen, hrabě, 142 pozn. — Feuillanti, klub mírných republikánů, I 144, 159 a pozn., 166, 181, 182, 191, 202; II 77. — Feydeau, divadlo, II 87, 107. — Figueras dobyt, II 105. — Filip VI. August, I 6 a pozn., 7. — Filip II., král španělský, I 134, 135 pozn. — Filip V., španělský král I 134 pozn. — Filipsburk, II 103. —

Filles-Saint-Thomas, sekce, I 191, 200, II 115, 117. — Flámové, I 254. — Flandry, I 26, 93—96, 139, 178, 216, 218, II 101, 102, 104. — Flaugergues, II 243. — Flesselles, starší pařížských kupců, I 58—60, 64—66, 68. — Fleuriot, starosta Paříže, II 54, 57, 67, 70. — Fleurus, vítězství Jourdanovo, II 102 a pozn. — de Fleury Joly, ministr financí, I 22 pozn. — Saint-Florent, vítězství Vendejských, I 262. — Fonfrède, Girondin, II 4, 21. — Fontaine-Grenelle, sekce, II 96. — Fontainebleau, II 227, 247. — Fouché, komisař výborů, ministr policie, II 20, 171, 173, 188, 193, 198. — Foulon, intendant, pak ministr Ludvíka XVI., I 52, 73. — Fouquier-Tinville, návladní revoluč. tribunálu, II 51, 76. — François, I 103. — Frankfurt, II 243. — František II., I 174, II 159 pozn., 223 a 241 pozn. — Františkánů klášter, I 196. — Fréjus, II 175. — Fréron, poslanec, Montagnard, II 14, 20, 54, 57, 62, 70, 82 a pozn., 96. — Friedland, porážka ruských vojáků, II 224 a pozn. — Fronda, I 7 a pozn., 14, 61 pozn. — Frotté, vůdce bretoňských rot, II 197. — Fuentarabie dobyta Monceyem, II 103. — Fulda, II 225. — Furland, velkovévodské léno cis. franc., II 222. — Furnes, II 18. — Fyon, člen povstalec. výboru ob. blaha, II 136.

la Galissonnière, ministr Ludvíka XV., I 52. — Gall, odsouzen k deportaci, II 155. — Gallois, II 243. — Gamon, člen konventu, II 118. — Ganieh, I 68. — Garat, ministr vnitra, I 272, II 198. — Gard, franc. pluk., II 138. — Gardien, Girondin, I 281, II 21. — Gaudin Emil, člen rady pěti set, II 181. — Gdansko, II pozn. 286. — Gensonné, Girondinský poslanec, člen ústav. výboru, I 160, 235, 281; II 4, 21. — dom Gerle, kartuzián, člen ústavodárn. shrom., II 55. — Saint-Germain, předměstí pařížské, II 115. — Gertruydenberg, I 259. — Gévaudane, vzpoura, I 163. — Girardin, I 195. — Gironda, I 117, 159, 160 a pozn., 164, 166, 167, 171—173, 175 a pozn., 179, 181, 183, 186, 189, 190, 194, 195, 205, 215, 220; boje s Horou a Jakobíny, 222—235, 240, 244—246, 251—253, 258, 260, 268, 269, 272, 273, 275—282; pronásledování a popravy Girondinů, II 3, 4, 19—23; II 18, 19, 24, 27, 30, 41, 42, 45, 46, 51, 54, 57, 59, 76, 86, 89, 91, 93, 99, 113, 155. — Givet, I 178, 253.

II 9. — Gjhat, II 238. — Gobet, II 46. — Godoï, I 255 a pozn., II 227, 228, 231. — Gohier, exministr spravedlnosti, direktor, II 168, 171, 177, 179. — Goislard, člen parlamentu, I 26. — Gomaire, člen výboru dvanácti, I 281. — Gonchon, I 183. — Gorsas, Girondin, I 281. — Goujon, Montagnard, II 98, 99. — Grand-Champ, porážka Cadoudalova, II 197. — Grandville, II 17. — Grandpré, I 215 až 217. — Grangeneuve, Girondin, I 157, 281. — de Grave, Girondin, ministr války, I 172. — Grenelleský tábor, II 136—138. — Grenville, lord, II 199. — de Grève, náměstí v Paříži, I 59, 65, II 70, 71. — Grisel, kapitán, II 136. — Guadet, Girondinský poslanec, I 157, 160, 187, 268, 270, 271, 281; II 4, 23, 99. — Guastalla, knížectví II 222. — Guffroi, II 57. — Gustav III., král švédský. I 138 a pozn., 162; 191. — Gustav V., král švédský, II 235 a pozn.

Haag dobyt, I 104. — Hagenau, II 102. — Haiti, I pozn. 184. — Halič, II 235. — Ham, zámek a státní vězení, II 93 a pozn. — Hamburk, I 173 pozn., II 235. — Hanava, II 242. — Hannover, I 139, 256 pozn., II 208, 223, 225. — Hansa, II 235. — la Harpe, vůdce odbojné sekce Lepelletier, II 115. — Hébert, ob. prokurátor, vůdce ob. rady, zástupce generál. prokurátora, zakladatel listu „Père Duchesne“, I 271, 274, II 28, 34, 37, 39, 47, 54, 75. — Hébertisti, 30, 35, 42. — Heidelberg, porážka Pichegruova, II 132. — Hélié, vůdce útoku na Bastillu, I 63, 65. — Helvetská republika, II 163, 164, 199. — Henriot, velitel sekce sanskulottů, vrchní velitel ozbr. moci, I 269, 274, 275, 277, 279, 280, II 37, 54, 57, 66—72, 97. — Hérault ze Séchelles, předseda konventu, I 272, 280, II 10, 24, 88. — Hessen-Cassel, I 256 pozn., II 225. — Hoche, generál, vrchní velitel vojsk, ministr války, II 18, 19, 101, 102, 109, 133, 134, 143, 149, 150, 174. — Hochelinden, vítězství Moreauovo, II 198. — Hohenlohe, princ, I 192, 216. — Holbach, I 16 pozn., II 27. — Hollandsko, I 10 pozn., 135 a pozn., 136, 209, 255, 256, II 102—104, 145, 146, pozn. 181. — Hondschoote, II 18. — Saint-Honoré, ulice v Paříži, I 53, 200, II 68, 118, 119. — Hood, anglický admirál, II 14. — Hooglède, vítězství Pichegruovo, II

102. — Hora viz Montagnardi. — Houchard, generál, II 18, 19. — Hugenoti, I 10 pozn. — Hulin, vůdce útoku na Bastillu, I 63. — Hume David, I 241 a pozn. — Huringues, I 177, 258. — Saint-Hurugues, markýz, I 183, 185.

Ibrahim, mamelucký emir, II 175 pozn. — Illyrské království, II 233 a pozn., 235, 238. — Illyrské ostrovy, II 160. — Imbert-Colomès, člen rady starších, II 154, 155. — Indie, II 162 a pozn. — l'Indivisibilité, sekce, II 118. — Infantky zahrada, II 118. — Inn, II 219. — Islettes, I 215, 216. — Isnard, Girondinský poslanec, předseda shrom., tribun, I 160, 164, 168, 186, 271, 272, 279; II 88, 83, 198. — Istrie, postoupěna Rakousku, II 160, království italskému, II 221; vévodské velkoléno cis. franc., II 222; II 233 pozn. — Italie, I 134, II 106, 140, 141, 146, 160, 161, 165—167, 172, 195, 217, 219, 221, 223, 229, 232, 241, 243, 244, 247. — des Italiens, boulevard v Paříži, II 107. — Italská arm., II 132, 140—143.

Jakobíni, I 128, 129, 145, 150, 160, 161 a pozn., 167, 172, 179, 182, 187, 196, 207, 224—226, 231, 233, 235, 237, 245, 252—254, 256, 259, 260, 264, 269, 271, 274, 281; II 7—9, 19, 33, 35, 59, 54—58, 62—69, 75, 76, 81—85, 91, 96 až 100, 106, 107, 171, 173, 178, 179. — Jan VI., portugalský, II 227 a pozn. — Jan, arcikníže rakouský, II 219. — Janov, II 144, 160, 195, 218, 219. — Janovský departement, II 218. — Jassy, mír, I 137. — Jean d'Acre, Saint-II 174, 176 a pozn. — Jemappes, I 254, 263 pozn., II 19. — Jena, II 224, 237, 240. — sv. Jenovefy chrám v Paříži, I 85 pozn. — Jezuitský řád, zrušen ve Francii, I 13. — Ježíšova společnost, klub royalistů, II 108. — Jihoslované, II 233 pozn. — Jílava, porážka ruských vojáků, II 224 a pozn. — Jindřich IV., I 10 pozn., 34, 69 a pozn. — Jízdní spolek, II 171, 174, 177. — Joly, ministr spravedlnosti, 196, 199—201 (viz Fleury). — Jordan Kamil, poslanec lyonský, II 148, 155. — Jorktown, I 71 pozn. — Josef II., I 93 a pozn., 135 a pozn., 137 a pozn., 202 pozn. — Josefina, císařovna, choť Napoleonova, II 213, 235. — Joubert, generál, dobyl Turinu, II 167; padl v bitvě

u Novi, II 172; 174. — Jourdan, generál, čís. maršál, II 18, 101, 102 a pozn., 131—133, 141, 142, 168, 185, 213. — Jourdan z Bouches-du-Rhône, II 155. — Jourdeuil, člen ob. rady, I 210. — „Journal de la République“, list Maratův, I 225 pozn. — Junot, II 229. — Saint-Just, poslanec, člen výboru ob. blaha, triumvir, I 238, 240; II 24, 33—37, 40, 46—48, 57—59, 63, 64, 67, 68, 71, 72, 78, 102.

Kališská smlouva, II 241. — Karel, arcikníže rakouský, vítěz u Wetzlara, II 142 a pozn., 143; vítěz nad Jourdanem, II 168; II 195 pozn., 219. — Karel I., Stuartovec, I 241 a pozn., 242, 256 pozn. — Karel IV., král španělský, vypuzen z trůnu, II 227, 228. — Karel VIII., král franc., I 6 pozn. — Karel X. = hrabě d'Artois, I 73 pozn. — Karel XIII., král švédský, II 235 a pozn. — Karmelitáni, klášter, vězení, I 214. — Kastilie, II 105. — Katalonie, I 139, II 103, 105. — Kateřina II., I 16 pozn., 135 a pozn., 137, 138 pozn. — Katzbach, II pozn. 292. — Kellermann, generál, čís. maršál, I 206, 215, 217, 219, II 14, 18, 132, 141, 213. — Kersaint, komisař zákonodárného shromáždění, I 206. — Kervelegan, Girondin, člen konventu, výboru dvanácti, I 281, II 23, 89, 95—97. — Kléber, generál, velitel armády východní v Egyptě, zavražděn v Kahiře, II 101, 175, 199 pozn. — Kliment VI., papež, I 175 pozn. — Koblenc, I 116, 125 a pozn., 139, 162, 174, 184, 192, 207, 219, 265, II 102. — Koburský princ, I 258, 273, II 18. — Kolín, dobyt Jourdanem, II 102. — Kolonnáda, I 89. — Korf, baron, 142, 143 a pozn. — Korfu, II 235. — Kordovské království, II 229. — Korsakov, generál, II 172, 195 pozn. — Kostnice, II 172. — Kounic, hrabě Václav Antonín, rakouský státník, I 12 pozn., 21 pozn., 171, 175.

Labe, II 241. — Labourdonnaie, Girondin, I 206, 215, 254. — Lachesnaye, zástupce Mandatův, I 199. — Lacaze, Girondin, popraven, II 21. — Lacoste, ministr námoř., 172, 181, 182. — Lacretelle, vůdce odbojné sekce Lepelletier, II 115. — Lacroix, člen konventu, Montagnard, I 279; II 29, 33, 39—41, 47, 54. — Lafond vůdce povsta-

leckých sekcí, II 118. — Lafont-Ladebas, odsouzen k deportaci, II 155. — Lainé, II 243. — Lajarre, ministr války, I 182. — Lally-Tollendal, poslanec, I 56, 80, 88, 89, 102, 182. — Laloi, člen výboru ob. blaha, II 78. — Lamarque, člen konventu, poselstva k Dumouriezovi, I 265, 266. — de Lambesc, princ, I 53, 54. — Lambrechts, člen senátu, II 198. — de Lamethové, bratři Karel a Alexandr, hrabata a generálové franc., členové ústavního shrom., I 81, 82, 117, 129, 144, 145 a pozn., 159, 182. — Lami, člen povstalec. výboru ob. blaha, II 136. — Lamoignon, strážce pečeti, I 26. — Languedoc, vzpoury, I 26, 105, 116. — Lanjuinais, Girondinský poslanec, později reakcionář, I 233, 278, 281; II 4, 23, 89, 113, 119, 198. — Lannes, generál, cí. maršál, vítězství u Montebella, II 196; 213. — Lanthénas, Girondinský poslanec, I 279. — Laon, II 245. — Laporte, poslanec, II 116. — Laprévelaye, vůdce bretoňských rot, II 197. — Lasource, Girondin, I 281, II 21 22. — Latour-Maubourg, poslanec, I 143, 208. — Saint-Laud, II 197. — Laumont, odsouzen k deportaci, II 155. — Lauter, II 102. — Lavalette, pobočník Bonaparteův, II 151. — Lavilheurnois, býv. parl. rada, royalista, II 139, 155. — Lavoisier Ant., obětí revolučního tribunálu, II 22 pozn. — Law, původce cedulové banky, I 11 pozn. — Saint-Lazare, ulice v Paříži, II 68. — Lebas, člen konventu, II 65—67, 71, 102. — Lebon, zastupce výboru ob. blaha, proslulý ukrutnostmi v Arrasu, II 44, 79—81. — Lebrun, ministr zahrani. zá., proskribován, I 281; člen rady starších, II 178; třetí konsul s Bonapartem, II 193. — Lech, II 142. — Léchelle, vrchní velitel ve válce s Vendée, II 17. — Leclerc, generál, II 185, 200 a pozn. — Lecointre, poslanec za Versailles, II 57, 61, 78—81, 93. — Lefèvre, generál, velitel stráže direktoria, cí. maršál, II 178, 184, 213. — Lefort, člen ob. rady, I 210. — Legendre, řezník, I 183; poslanec, II 39, 40, 54, 57, 70, 81, 95, 96. — Saint-Légier, II 87. — Lehardy, Girondinský poslanec, I 281, II 21. — Lemaitre, agent royal. výboru pařížského, II 114. — Lemarchand-Gomicourt, člen rady pěti set, II 155. — Lemercier, předseda rady starších, II 178. — Lemérier, člen rady pěti set, II 155. — Lenfant, člen ob. rady, I 210. — Lenoir-

Laroche; ministr policie, II 150. — Lenormantová viz vévodkyně Pompadourová. — Leopold I., I 135 pozn. — Leopold II., I 137 pozn., 136, 139, 174. — Lepelletier-Saint-Fargeau, poslanec, I 252. — Lepelletier, sekce, II 96, 115, 116, 120. — Lesage, Girondinský poslanec, I 281, II 23, 89. — Lescure, vůdce Vendejských, I 262, II 17. — Letourneur, v pětičlenném výboru ob. blaha, II 116; direktor, II 121, 129, 148. — Leyden, dobyt franc. voji, II 104. — z Liancourtu, vévoda, I 69, 70. — Lidský biskup, I 127. — Ligonnier, generál, I 262. — Ligurská republika, II 144, 145, 164, 199. — Lille, I 178, 218, 254, 265, II 101. — Lindet Robert, člen výboru jedenadvaceti, výboru ob. blaha, I 241, II 14, 24, 78. — Linglet, člen rady starších, II 182. — Lipsko, pohroma Napoleonova, II 242, 247. — Lissabon, II 227, 248. — Lodi, II 141. — de la Loi, ulice v Paříži, II 120. — Loire, I 234, 262. — Lombardsko, II 141, 145, 160, 196. — Londýnská smlouva, I 256 pozn. — Longwy, I 192, 212, 219. — Lotrinsko, I 192, 215. — Saint-Louis de la Culture, distrikt, I 62. — Louvain, I 259. — Louvet, Girondinský poslanec, I 230—233, 281, II 23, 88, 89. — Louvre, I 90, II 118. — Lubno, II 143, 145. — Lucká republika, II 218. — Lucemburk, I 219, II 102, 160. — Luckner, generál, I 170, 177, 179, 191, 208, 215, II 18. — Ludvík Svatý, kostel sv. L. v Paříži, I 33, 46, 49. — Ludvíka Svatého řád, II 159. — Ludvík Antonín Bourbonský, vévoda z Angoulême, nejstarší syn hraběte z Artois, II 21 pozn. — Ludvík Karel, syn Ludvíka XV., Ludvík XVII., II 14, 21 pozn.; viz Lžiludvík. — Ludvík Stanislav Xavier, nejstarší bratr krále Ludvíka XVI., I 164; = „Monsieur“, pozdější Ludvík XVIII., viz tato hesla. — Ludvík XI., I 6 pozn., 7. — Ludvík XIII., I 10 pozn. — Ludvík XIV., I 7—12, 53, 134; poznámky 3, 4, 5, 21, 29, II 184. — Ludvík XV., I 11 pozn., 12 a pozn., 17, 18, 182 pozn.; II 20. — Ludvíka XV. náměstí, I 53, 55, 72; II pozn. 197. — Ludvík XVI., I 12, 15 pozn., 17—40, 44—52, 61 pozn., 67—73, 76, 88—99, 116, 117, 119, 121—123, 129, 130, 139—148, 150—152, 156—162, 165—172, 176, 177, 180, 181, 185—189, 193, 195, 196, 199—205, 209, 118, 220, 222; jeho odsouzení a poprava, 235—252. — Ludvíka XVI. most v Paříži, II

118. — Ludvík XVII., II 14, 21 pozn. — Ludvík XVIII., I 73 pozn., 116 a pozn., 21 pozn.; viz „Ludvík Stanislav Xavier“ a „Monsieur“. — Lunéville, II 198, 219—221. — Lutich, I 254, 259. — Lützen, vítězství Napoleonovo, II 241. — Luxembourg, I 93, 205, 241, II 39, 112 a pozn., 127, 128, 161, 179. — la Luzerne, ministr Ludvíka XVI., I 52. — Lyon, I 116, 139; II 6—9, 14, 15, 19, 20, 44, 108, 244, 245. — Lžiludvík, II 21 pozn.

Maasská armáda, II 141, 143. — Mac-Cartin, člen rady pěti set, II 155. — Macdonald, druhý vůdce neapolské arm., poražen na Trebii, II 168, 242 a pozn. — Macerata odňata papeži, II 229. — Mack, generál, I 263, II 219, 220. — Madier, člen rady pěti set, II 155. — Madrid, II 228—230, 233. — Madridská smlouva, I 256 pozn., II 109. — Maestricht, I 259, II 102, 104. — Magnan, porážka Schérerova, II 167. — Maignet, zástupce výboru ob. blaha, II 44. — Mailh, okres, I 272. — Mailhe, poslanec, I 237—238, II 155. — Maillard, dobrovolník z Bastilly, vůdce Versailleských při útoku na královský zámek, I 95, 96; člen rady pěti set, II 155. — Maine z Biranu, II 243. — de Maintenon, paní, I 10 pozn. — Mainville, Girondinský poslanec, II 21. — de Maistre, I 206. — z Maistre-de-Champ, pluk, I 125. — Maison, generál, II 244. — Majaisk, II 238. — Malesherbes, ministr Ludvíka XVI., poslanec, I 18, 19; obhájce Ludvíka XVI. před konventem, I 243, 246, 247. — Mallet-Dupan, I 182; generál, II 239. — Malmesbury, lord, II 160. — Malo, velitel tábora grenelleského, II 138, 139. — Malouet, monarchista, I 182. — Malta, II 162. — Mal-tánští rytíři, II 159. — Mameluci, II 174 a pozn. — Manconseilská sekce, I 195. — Mandat, vrchní velitel nár. gard, I 197, 198. — Mannheim, II 103, 132. — Mans, II 8, 17. — Mantua, I 139, 176, 196, II 141. — Manuel, obecní prokurátor, I 200. — Marat Jean Pavel, poslanec, člen ob. rady, I 194, 210, 225 a pozn., 228—230, 251—253, 268—271, 274, 277, 280; II 5, 6, 80, 86, 87. — Marcé, generál, poražen od Stoffleta, I 262. — Saint-Marceau, předměstí pařížské, I 184; sekce II 91. — la Marche, hrabě, I pozn. 49. — Marchéna, literární klubista, II 107.

— Marengo, II 196, 199, 221. — Marie Anna Elisa, sestra Napoleonova, II 218 pozn. — Marie Annunciata Karolina, sestra Napoleonova, choť Muratova, II 222 pozn. — Marie Antonie, královna, choť Ludvíka XVI., I 21 a pozn., 49 pozn., 94, 96, 98, 99, 123, 137 pozn., 140—144, 167, 198—202, 247; II 20. — Marie Ludvíka, druhá choť Napoleonova, II 235, 245. — Marie Teresie Charlotta, vévodkyně z Angoulêmu, dcera Ludvíka XVI., II 21 pozn. — Marie, portugalská královna, II 227 pozn. — Marly, I 44 a pozn., 46. — Marseille, povstání royalistů, II 6—9, 14, 20, 23 pozn., 108. — Marseillané federovaní, I 191, 194—197, 200, 203, 204, 228. — Marseillaise, revoluční píseň, II 22, 23 pozn. — Martova galerie, II 180. — Martovo pole, I 52, 55, 60, 68, 120—123, 147, 148, 167, 183, 187, 207, 213; II 173. — Saint-Martin, ulice v Paříži, I 53. — Masséna, generál, císařský maršál, II 172 a pozn., 195 pozn., 213, 219, 236. — Matavon, přezdívká revolucionářů v Lyonu, II 108. — Mathieu, poslanec, I 159. — Maubeuge, I 182, II 18, 101. — Maulde, I 191. — de Maulevrier, hrabě, II 119. — Maupeou, kancléř, I 13, 26, 193. — Maurepas, ministr Ludvíka XVI., I 18, 21, 31. — Maury, abbé, poslanec, I 79, 80, 114, 115, 124. — Mazarin, kardinál, I 256. — Méaux, I 252. — Méda, žandarm, II 71. — Mélas, polní maršál, II 195, 196. — Melzy, vicepresident státní rady republiky předalpské, II 217. — Menehould, I 142, 143 pozn., 217. — Menin, II 101. — Menou, generál, II 116, 117. — Salle de Menus, I 34. — Merlin z Douai, poslanec, člen 5čl. výb. ob. blaha, direktor, II 52, 75, 89, 113, 116, 165, 168, 169. — Merlin z Thionville, poslanec, I 160, II 75, 77. — Mersan, člen rady pěti set, II 155. — Metty, I 215 pozn., 216, 92, 105, 126, 178, 192. — Meudon, II 152. — Mezières, I 178, 192. — Miaziniński, generál, I 259. — Míčovna (Jeu de Paume), I 46. — Miholov, II 238. — Milán, II 140, 141, 144, 160, 195, 218, 221. — Millesimo, II 140. — Miollis, generál, II 229. — Mirabeau, hr. Gabriel Honoré, politik, novinář, spisovatel, I 42 a pozn., 48 pozn., 51, 67, 69, 83—86, 96, 106, 107, 115, 117 a pozn., 118 a pozn., 123, 131, 141 pozn., 144, 145, 150, 211, 237. — Miranda, generál, I 259, II 255. — Mnichov, II 219, 220. — Močál,

klub členů konventu, I 224, 262, II 63. — Modena, II 144. — Mohuč, I 167, 218, 256, 258, 259, II 9, 103, 132. — Molleveau, člen výboru dvanácti, I 281. — de Molleville Bertrand, ministr námořnictva, I 166, 167, 171, 172. — Monarchický klub, I 129. — Moncey, generál, císařský maršál, II 103, 105, 213. — Mondovi, II 140. — Monestier, II 57. — Monmoro, vůdce anarchistů v ob. radě, II 37, 38. — Mons, I 178, 253, 254. — Monsieur, starší bratr Ludvíka XVI., Ludvík Stanislav Xavier, později Ludvík XVIII. (viz tato hesla), I 116 a pozn., 148, 170. — Montagnardi, členové a stoupenci klubu Montagne = Hora, I 222 až 235, 238—246, 251—253, 257, 258, 268, 270—281; II 3, 5, 10, 11, 14, 15, 16, 19, 20, 24, 25, 27, 29, 33, 34, 38, 44, 45, 51—66, 75, 83, 86, 87, 92, 93, 96—99, 101, 108, 113, 121, 136. — Montauban v povstání departementů, II 8. — Montebello, vítězství Francouzů nad Rakušany, II 196. — Montenotte, vítězství Napoleonovo, II 140. — Montereau, vítězství Napoleonovo nad Rakušany, II 244. — Montesquieu, I 15 pozn. — Montesquiou, generál, I 218. — Montgolfièrové, bratři, II 102, pozn. 179. — Montmiraile, porážka Blücherova, II 244. — Montmorin, ministr Ludvíka XVI., I 52, 140. — Montreuil, sekce, II 118. — Montmédy, I 140, 145, pozn. 65. — Morava, II 220, 249 pozn. — Morbihan, II 109, 134. — Morcan, generál, velitel rýnské armády, II 19, 101, 132, 133, 141 až 143, 154, 167, 195, 199, 208. — Moreau ze Saint-Méry, velitel při útoku na Bastillu, I 65. — Morgan, generál, II 155. — Morisson, poslanec, II 238. — Mortier, císařský maršál, II 213, 236. — Mosa, I 192, 216, 254, 258, 259; II 103, 104. — Moselleská armáda, II 9, 101, 102. — Mosela, I 179, 192. — Moskva, II 237—240, 248, pozn. 287. — Moulins, generál, direktor, II 169, 171, 177, 179. — Mounier, poslanec, I 56, 80, 88, 91, 102, 145, 182; náhončí Barrastův, II 171. — Mulgravi, toulonská tvrz, II 16 pozn. — Multánsko, II 225, 235. — Münster, II 225. — Muraire, člen rady starších, II 155. — Murat, Napoleonův svak, císařský maršál, vévoda bergský a clèveský, král neapolský, II 213, 222 a pozn., 228, 231, 245. — Murinais, člen rady starších, II 155.

Namur, I 178, 253, 254. — Nančy, biskup z Nančy, I 112; vzpoura v Nančy, I 125, 126. — Nantes, II 8, 16, 44, 80—84. — Nantský edikt, I 10. — Napoleon viz Bonaparte N. — Narbonne, ministr války, 170—173. — Naundorf Karel Vilém, hodinář, pseudo-Ludvík, II 22 pozn. — Neapol, I 134, 256 a pozn., 257, II 166, 167 a pozn., 199, 221—223. — Necker, ministr financí, I 18 až 24, 28—31, 34, 37, 38, 45, 48, 52—57, 71, 73, 74, 80, 88, 106, 124, 182. — Neerwinden, porážka Dumouriezova, I 263. — Nelson, anglický admirál, II 226. — Německo, I 134, 257; II 141, 146, 159 a pozn. — „Neodvislých“ klub, I 129. — Neufchâteau František, ministr vnitra, předseda senátu, II 150, 210. — Neufchâtel, odstoupen Pruskem, dán Berthierovi, II 222, 223. — Neuwied, II 141. — Ney, generál, císařský maršál, II 213, 236, 242 a pozn. — Saint-Nicaise, ulice v Paříži, II 197. — Nîmes v povstání departementů II 8. — Nimwegy, I 259. — z Nivernois, vévoda, II 116. — Nizozemí, I 134, 135 a pozn., 137 a pozn., 162, 171, 175, 192, 254; II 102. — Nizza, I 218; II 140, 160, 195, 196, 251. — de Noailles, vikomt, I 67, 75. — Noirmontiers, ostrov, II 17. — Noyons, I 51.

Odéon, II 116 pozn., 154. — Olivenza, dobytá Mas-sénou, II 236. — Olomouc, 208, 209 pozn. — Oporto, vzpoura Portugalců, II 229, 236. — Orange, II 44. — Orangerie, I 67; II 180, 184, 185. — Oranžský, princ Vilém, I 135 pozn., 104 pozn. — Oratorium, I 90. — Orleánský vév. Ludvík Filip Josef, I 11 pozn., 25, 34, 49 pozn., 86, 92, 97, 99 pozn., 103, 123, 246; II 20. — d'Ormesson, ministr financí, I 22 pozn., 68. — Ortenau, II 221. — Osselin, poslanec, I 227. — Ostrovno, vítězství Napoleonovo, II 238. — Ott, polní maršálek, II 195. — Saint-Ouen, I 52, II 251.

Pache, starosta Paříže, anarchista, I 269, 274; II 38, 54. — Pád, II 141. — Padua, vévodské velkoléno cis. franc., II 222. — de la Paix, princ, I 256 a pozn., viz Godoï. — Palais-Royal, královský palác v Paříži, I 49

pozn., 51, 52, 54, 58, 59, 66, 90, 91, 107; II 83, 107, 119. — Panis, vedoucí člen obecní rady, I 210, II 57, 52. — Panthéon, kupole chrámu sv. Jenovefy v Paříži, I 85 a pozn., 118 pozn.; II 6, 87, 171, 221. — Panthéon, spolek demokratů, II 134, 135. — Paoli, náčelník odboj-
ných Korsičanů, II 15 pozn. — Papež a revoluce, I 126, 175, 257; papež a Napoleon, II 144, 228, 229, 234. — Pa-
radis, člen rady pěti set, II 155. — Parma, I 134 a pozn., II 144. — Parrein, člen povstaleckého výboru ob. blaha, II 136. — Parthenopejská republika, II 167 a pozn. — Pařížská smlouva, II 104; 251. — Pasov, II 221. — Pasto-
ret, poslanec, člen rady pěti set, I 188, II 146, 155. — „Patriote français“, list Brissotův, I 147, 160. — Pa-
vel I., I pozn. 252. — Pavie, člen rady pěti set, II 155. — Pavlina, sestra Napoleonova, II 222 pozn. — Payan, národní návladní, II 54, 57, 67, 70. — Payne Thomas, v ústavním výboru, I 235. — Parma, vévodství, I 134 pozn.; II 199, 207. — Pelletier, nábreží v Paříži, I 66. — Péraldy, komisař zákonodárného shrom., I 206. — „Père-
Duchesne“, list Hébertův, I 271; II 28. — Pérignon, generál, II 105; císařský maršál, II 213. — Perpignan, II 103. — Péronne, I 116; II 101. — Pétiet, ministr války, II 150. — Pétion, Girondinský poslanec, starosta Paříže, v ústavním výboru, I 143, 145, 160, 167, 186, 190, 191, 194—198, 206, 226, 232, 235, 241, 268, 281; II 4, 23. — Petr I., II 237. — „Petits Pères“, prapor nár. gardy, I 200. — Petits-Suisses, pluk národní gardy, I 55. — Petrohrad, II 160. — Philippeaux, Montagnard, člen kon-
ventu, ob. rady, I 16, 29, 30, 39—41, 46. — Philippe-
ville, I 177. — Piacenza, II 141. — Pichegru, generál, II 18, 19, 101, 102, 104, 131, 132, 152, 153, 154, 197, 208 a pozn., 210. — Piemont, I 134, II 9, 14, 193, 106, 140, 141, 144, 196, 217, 219. — Pilnice, I 148 a pozn., 149 a pozn., 176. — Piombino, knížectví, II 199, 218 a pozn. — Piques, sekce, II 96. — Pitt starší, 136 a pozn. — Pitt mladší, I 255 a pozn., 256, II 160, 219. — Pius VI., I 108 a pozn., 175 a pozn. — Pius VII., II 202. — Poissonová Jeanne Antoinette, vév. Pompadourová, I 12 pozn. — Polecko, II 238. — de Polignac, hraběnka, I 39, 73. — Polissard, člen rady pěti set, II 155. —

Polsko, I 134—138, 175, 257; II 104 a pozn., 224, 225, 238. — Pompadourová, vévodkyně, viz Poissonová. — Poncelin, literární klubista, II 107. — Pont Neuf, most v Paříži, I 200, II 118. — Pont Royal, most v Paříži, I 200, II 119. — Pont Tournant, most v Paříži, 200, II 118. — Ponte Corvo, II 235 a pozn. — Popincourt, sekce, II 118. — Porentruy, I 174, II 160. — Porta (Vysoká), II 163, 165, 199. — du Portail, ministr války, I 167, 170. — Portalis, poslanec, II 146, 155, 197. — Portugaly, I 256 pozn., II 199, 229, 234, 236. — Poulain-Grandpré, člen výboru ob. blaha, II 155. — Praha, I 73 pozn., II 22 pozn., II 241, 247. — Praire-Montaud, člen rady pěti set, II 155. — Précý, markýz de Virieux, royalista, II 7. — Předalpská republika, II 144, 145, 164, 199, 217, 229. — Prešpurský mír, II 221. — Saint-Priest, ministr Ludvíka XVI., I 52. — Prieur z Marne, Montagnard, poslanec, II 5, 24, 75, 78, 96. — Prieur de la Côte d'Or, poslanec, II 24, 75. — Procitnutí Lidu, píseň zpívaná při pronásledování Jakobínů, II 107 a pozn. — Proudhon, člen rady pěti set, II 185. — Provence, I 26, 34, 195, II 195. — Provenneský hrabě, viz hesla: Ludvík Stanislav Xavier a Monsieur. — Prusko, I 134—136, 138, 139, 148, 149 a pozn., 162, 191, 192, 212, 216, 217, 218, 222, 253, 256—258; II 104, 165, 170, 223—225, 232, 233, 237, 240, 241, 245. — de Puisaye, markýz, royalista, II 8, 108, 109. — Puséguire, ministr Ludvíka XVI., I 52. — Pyreneje, I 257, II 103, 105, 243, 249.

Quatremère-Quincy, člen. rady pěti set, II 155. — Saint-Quentin, II 101. — Quesnay František, lékař, I 110 pozn. — le Quesnoy, II 18. — Quetinau, generál, I 262. — Quiberon, II 108. — Quinette, poslanec, I 265, 266; ministr vnitra, II 171. — Quinze-Vingt, sekce, I 196, II 118.

Rabaud-Saint-Étienne, Girondinský poslanec, II 23, 88. — Raffet, I 272. — Rakousko, I 134—139, 149 pozn., 162 a pozn., 170, 171, 174—177, 191, 192, 222, 236, 254, 256—259; II 101, 102, 131, 141—145, 159, 162—166, 173,

195—199, 219—223, 228, 230, 232, 233, 236, 237, 240—245. — Ramel, ministr financí, II 150; velitel stráže konventu, II 153, 155. — Ramolini Marie Laetitia, matka Napoleonova, II 15 pozn. — Ramond, poslanec, I 159. — Rastadtský kongres, II 159 a pozn., 165, 166. — Ratibořice, II 241 pozn. — Raynouardt, II 243. — Ré, ostrov, II 155. — Rebecqui, poslanec z Marseille, I 227, II 7, 8. — Saint-Régent, vykonavatel atentátu na Napoleona, II 197. — Régnier z la Meurthe, člen rady starších, II 178, 180. — Reichenbach, I 136 pozn. — Reinhardt, ministr zahraničních záležitostí, II 171. — Remeš, I 192, 215. — Renaudova Cécile a její atentát na Robespierrea, II 50. — Republiky divadlo, II 119. — Retz, kardinál, I 85 pozn. — La Réveillière-Lépeaux, Girondinský poslanec, direktor, I 279, II 23, 89, 121, 128—130, 150, 152, 165, 168, 169. — Revoluce, náměstí, I 248, II 72, 118, 121. — Rewbell, direktor, II 121, 127, 128, 129, 150, 152, 165, 168, 170. — Řezenský sněm, I 171, II 223. — Rhétel, I 216. — Rhône, II 108. — Richelieu, kardinál, I 8 pozn., 10 pozn., 23 pozn., 49 pozn. — Richelieu, ulice v Paříži, II 120. — Richepanse, generál, II 151, 152. — Richer-de-Serize, literární klubista, II 107. — Richer-Serizy, II 115. — Ridon, Girondin, I 281. — Řím, II 163, 164, 229. — Římský král, titul Napoleonova syna, II 236. — La Rivière, Henri, Girondinský poslanec, člen výboru dvanácti, I 281, II 23, 89, 96, 113, 155. — Rivoli, ulice v Paříži, I 203 pozn. — Roberjeot, vyslanec francouzský na kongresu rastadtském, zavražděn, II 166 a pozn. — Robespierre, demagog, člen a předseda konventu, výboru ob. blaha atd., I 145, 160, 194, 225—233, 238, 240, 251, 253, 268, 269, 274—277, 282; II 124, 28, 29, 33—41, 44—79, 81, 82, 86, 103, 121 pozn., 122. — Robespierre mladší, poslanec, II 66—71. — Saint-Roch, II 119. — Rochambeau, generál, I 170, 177—179, II 18. — Rochejaquelein, vůdce Vendejských, I 262, II 8. — de la Rochefoucauld, vévoda, poslanec, v čele klubu z r. 1889, I 57, 129, 186. — Roederer, městský syndik, I 184, 188, 199 a pozn., 201, 202. — Roera, řeka, I 254, 258, 259, II 102. — Roger-Ducos, direktor, II 169, 170, 179. — Rohanova ulice v Paříži, II 118. — Roland, ministr vnitra, Girondin,

I 172—174, 181; II 18, 23. — madame Rolandová, chot ministra Rolanda, I 173, 174, 181 pozn., II 23. — Romañ, II 144. — Romme, Montagnard, II 96, 98, 99. — Ron-sin, anarchista, II 28, 34, 37, 39, 54. — Rosas, pevnost, II 105. — Rossignol, člen povstaleckého výboru ob. blaha, II 16, 136. — de la Rouarie, markýz, royalista, I 262. — Rouen, I 105, 141 pozn., 187. — Rouget-de-l'Isle, autor Marseillaisy, II 22 pozn. — Rousseau, I 15 pozn., 86 pozn., 227 a pozn. — Rovère, Montagnard, poslanec, člen rady starších, II 54, 57. — Rovigo, vévodské velkoléno cis. franc., II 222. — Rovina, skupina poslanců, I 224, 235, 238, 240, 241, 251, 254. — Roztopčín, guvernér Moskvy, II 238 a pozn. — Ruamps, poslanec, II 52, 93. — Ruremond, II 258. — Rusko, I 135—138, 162, 191, 256 a pozn., 257; II 165, 168, 172, 199, 219—226, 230, 236—243. — Rýn, I 179, 192, 254, 257; II 102—104, 132, 141, 146, 159 pozn., 160. — Rýnská armáda, I 131, 141, 143, 177.

Sablons, II 116, 117. — Saladin, člen rady pěti set, II 113, 155. — de la Salle, markýz, I 59, 65. — Salles, Girondin, II 23. — Sahn, klub, II 142, 152, 171. — Sambra, II 101. — Sambro-Mosská armáda, II 102, 131, 132, 149. — Santerre, demagog, poslanec, velitel nár. gard, I 161, 183, 185, 198, 242, 248. — Sansculotti, I 174 a pozn., 185, 225, 252. — Sardinie, I 139, 162, 256 pozn., 257, II 166. — Sasko, I 218, II 225, 237, 242. — Sauce, městský prokurátor ve Varennes, I 143 pozn. — Saumur, I 212, II 8, 16. — Savenay, II 17, 133. — Savojsko, I 218, II 141, 160, 251. — Savona, II 234. — Schérer, generál, ministr války, II 132, 150, 167 a pozn. — Schmidt, rakouský generál, II 166 pozn. — Sebastiani, generál, II 236. — Sedan, I 178, 192. — Seine, I 121, 200, II 244. — Sérurier, císařský maršál, II 213. — Servan, generál, ministr války, I 172, 180, 181, 214, 216, II 18. — Sevilla, II 229, 236. — Sèvres, I 52. — Sicilie Obojí, I 256 a pozn. — Sieyès, poslanec, člen ústavního výboru, výboru ob. blaha, direktoria, konsul prozatímní vlády, I 22 pozn., 43, 48, 83, 84, 103, 129, 235; II 75, 88, 89, 92, 121, 155, 168, 170, 173, 177—180, 184, 187—193. — Silléry, Girondinský poslanec, II 21. — Siméon, člen rady pěti set, II 146, 155,

197. — Simon, II 21 pozn. — Skarpa, II 9. — Slavkov, II 22 — 224, 236, 237, 240. — Slezske, II 242, 243. — Společnost Slunce, klub royalistů, II 108. — Smolensk, II 238. — Soissons, I 51, 190, 192, 194, 195, II 245. — de Sombreuil, guverneur pařížský, I 60. — Somme, II 101, 102. — Sotin, ministr policie, II 150. — Soubrany, Montagnard, vrchní velitel ozbr. moci, II 96, 98, 99. — Souham, generál, II 101. — Soult, císařský maršál, II 213, 236, 246. — Spojené Provincie, I 259. — Spojené Státy, I pozn. 8, 14, 31. — Stenay, I 178. — Stofflet, vůdce Vendejských, I 262. — Strassburk, II 141. — Suard, žurnalista, II 155. — Suchet, generál, II 195, 196, 236. — Susa, pevnost, II 141. — Suvorov, generál, II 167 a pozn., 172, 195 a pozn. — Suzannet, vůdce Vendejských, II 197. — Svištovský mír, I 136—138. — Svornosti náměstí v Paříži, II 121. — Syrie, tažení Bonaparteovo, II 174, 176 pozn.

Šelda, I 254, II 104, 233. — Španěly, I 134 a pozn., 139, 162, 191, 256 a pozn., 257; II 14, 103—105, 165, 223, 226—232, 234, 240. — Špýrský biskup, I 167. — Švábsko, II 221. — Švarcenberg, rakouský generál, II 243, 244. — Švédsko, I 134, 137, 162, 191, 257, 229, 230, 235 a pozn., 241. — Švýcars, I 10 pozn., 135, 139, 257, II 161, 163, 168, 177, 195 a pozn., 207, 219, 222, 223, 243.

Tallien, Montagnard, II 14, 54, 57, 64—66, 120. — Talmont, vůdce Vendejských, I 262. — Talon, poslanec, I 237. — Tarascon, II 108. — z Tarentu, vévoda, II 247. — Target, poslanec, I 243. — Tayllerand, biskup autunský, I 108 a pozn.; ministr zahraničních zá., II 151, 171, 193; kníže beneventský, II 222, 246. — Templ, řádový dům rytířů Templářských, pak Svatojanských, pak státní vězení v Paříži, I 205, 209, 241—243, 265; II 86, 153. — Terst, II 235. — Terrier-Monteil, Feuillant, ministr vnitra, I 182. — Théâtre-Français, II 116 a pozn. — Theophilanthropie, II 130. — Théot Kateřina, II 55, 56. — Thibeaudeau, poslanec, II 75, 113, 120, 149. — Thion-

ville, 192. — Thirion, poslanec, II 62. — Thouars, II 8. — Thouret, poslanec, I 103, 152. — Thouvenot, plukovník, I 267. — Thuriot de la Rosière, Montagnard, člen a
 • předseda konventu, člen výboru ob. blaha, I 62, 275; II 56, 66, 78, 93. — Thurreau, generál, II 17. — Tirlémont, I 259. — Tirolý, II 141, 143, 219, 221, 232. — Toskána, II 106, 199. — Torres-Vedras, II 236. — Toulon, II 8, 14, 15, 20, 24, 117, 162. — Toulouse, I 105. — Tournai, I 178, 254. — Tourrellová, vévodkyně, I 142 pozn. — Tours, II 8. — Toussaint-Louverture, vůdce povstání černochů na Haiti, II 105 a pozn., 200 a pozn. — Trafalgar, II 226 pozn. — Trebie, II 168. — Treillard, člen výboru obecného blaha, direktor, II 78, 165, 168. — Trevír, I 167, 170, 218. — Treviso, vévodské velkoléno cis. franc., II 222. — „Tribun Lidu“, časopis Baboefův, II 134 pozn. — Tronçon-Ducoudray, literární klubista, II 107, 146, 155. — Tronchet, člen konventu, obhájce Ludvíka XVI., I 243. — Troyes, I 25. — Tuileries, I 54 a pozn., 55, 58, 61, 129, 141 pozn., 190, 197—203, 231, 236, 274, 276; II 69, 83, 91, 92, 117, 121, 159, 178, 179, 196, 198, 202, 204, 217. — Turecko, I 135, 136 pozn., 257, II 174 pozn. — Turgot, ministr Ludvíka XVI., I 18, 19, 20. — Turin, I 73, II 117 pozn., 140, 167. — Tylžský mír, II 224, 230, 235 pozn.

Ulm, II 142, 220. — Urbina, II 220. — Utrecht, II 104.

Vaadtsí, obyvatelé vaadts. kantonu ve Švýcařích, II 163. — Vaala, II 102. — Vadier, poslanec, člen výboru ob. bezpečnosti, povstaleckého výboru ob. blaha, II 54—57, 62, 66, 78, 79, 81, 91—93, 135, 138. — Valazé, Girondinský poslanec, I 280, 281, II 21, 22. — Valašsko, II 225. — Valence, generál, I 254. — Valenciennes, I 173, 253, 265; II 9, 8. — Valma, I 216, II 19. — Vandamme, generál, II 242. — Var, II 195. — Varennes, I 83 a pozn., 141—143 a pozn., 202 pozn., 242. — Varšavské velkovévodství, II 225. — Vaublanc, poslanec, I 159, 169, 195; II 115, 146, 155. — Vauchamps, porážka Blücherova,

II 244. — de la Vauguyon, vévoda, ministr Ludvíka XVI., I 52. — Vauvilliers, člen rady pěti set, II 155. — Venaissin, hrabství, I 175 a pozn., 178. — Vendée, I 161, 261—263, 270; II 8, 9, 16, 17, 30, 44 pozn., 81, 84, 103, 108, 109, 197. — Vendôme, soudní dvůr, II 137, 138. — Venloo, II 104. — Verdun, I 192, 212—216. — Vergniaud, Girondin, v čele ústav. výboru, předseda konventu, I 160, 184, 186, 188, 189, 203, 205, 235, 246, 260, 261, 268, 275, 276, 281; II 4, 21, 22, 88, 99. — Vernier, předseda konventu, II 95. — Vernon, porážka povstalců z Calvadosu, II 13. — Verona, II 142 pozn., 167 pozn. — Versailles, I 18, 23, 33, 50, 52, 56, 66, 67, 70, 91—100; II 23 pozn., 192. — Versailleský mír, I 22 pozn. — Viasma, II 238. — Vídeň, II 133, 220, 233—235. — Vienneský arcibiskup, předseda nár. shrom., I 57, 58. — Vienot, člen rady pěti set, II 155. — „Vieux Cordelier“, list Kamila Desmoulins, II 30—35. — Vigée, Girondin, člen výboru dvanácti, I 281, II 21. — Villa Réal, II 105. — Villaret-Joyeuse, člen rady pěti set, II 155. — Villate, porotce, II 56. — Ville Affranchie = Lyon, II 19. — Villers, člen výboru ob. blaha, II 155. — Villot, člen rady pěti set, II 152, 153, 155, 197. — Vilno, II 238. — Vincennes, I 129, II 209. — Saint-Vincent, vítězství Stoffletovo, I 262. — Vincent, anarchista, II 37, 38. — Vincenza, vév. velkoléno cis. franc., II 222, 247. — de Virieu, hrabě, I 75. — Vitebsk, II 238. — Vittoria, II 105. — Vizilleské shromáždění stavů z Dauphiné, II 28. — Voltaire, I 14 pozn., 16 pozn., 86 pozn. — Vouland, člen výboru obecné bezpečnosti, II 54, 57, 78, 79.

Wagram, II 233—236, 240. — Walcheren, II 233. — Washington, I 72, pozn. 8, 26, 31. — Watignies, vítězství Jourdanovo, II 18 pozn. — Weissenburg, I 177, II 102. — Wellington, II 229, 236, 243. — Westfálský mír, 169 a pozn. — Westfálské král., II 225, 232, 237. — Westermann, generál, II 29, 30, 39—41. — Wetzlar, vítězství arciknížete Karla, II 142 pozn. — Wimpfen, poslanec, royalista, I 68; generál vojska povstalých departementů, II 5, 13, 109. — Wintzingerod, II 245. — lord Whithworth, vyslanec Anglie, II 207. — Worms, I 139, 162, II 103. —

Wurmser, generál, II 102, 141, 142. — Württemberg, II 221, 224, 237, 242.

z Yorku, vévoda, generál, II 18, 168, 172 a pozn.

Znojmo, II 233 pozn. — Zurich, II 224. — Ženeva, II 163, 251.

Opravy

hrubších omylů tiskových.

V textu:

Díl I.

str.	řádek	misto	čti
52.	5. zdola	Občane není	Občané, není
56.	15. zdola	Lolly	Lally
73.	11. shora	z Bále	z Basileje
182.	18. shora	Lably-Tolendal	Lally-Tolendal
195.	4. shora	fdeerovaných	federovaných
203.	4. zdola	Marsellanům	Marseillanům
227.	3. zdola	Marseiltes	Marseille
237.	3. zdola	Lůdviku	Ludvíku
258.	10. shora	od Anvers	od Antverp
279.	7. zdola	Billande	Billaud
280.	2. zdola	Valezem	Valazéem
145.	2. shora	Monnierovi	Mounierovi

Díl II.

9.	17. shora	do Mosely	od Mosely-
33.	11. shora	šedesát tři	sedmdesát tři
51.	4. shora	»Lidé můj,	»Lide můj,
54.	13. shora	Roviërea	Rovërea
93.	9. shora	Léonard, Bourdon	Léonard Bourdon
114.	17. shora	rektoría	direktoría
110.	11. zdola	aby, kdo	aby bylo přesně vymezeno, kdo
117.	4. zdola	vedémiairu	vendémiairu
132.	1. zdola	Arbois	Artois
138.	11. zdola	Lebone	Lebon
160.	1. shora	ulbenský	Lubenský
160.	13. zdola	Belxii	Belgii
227.	10. zdola	arturský	asturský

V poznámkách:

Díl I.

str.	řádek	místo	čti
6.	17. zdola	Filipem VI. Augustem	Filipem II. Augustem
10.	14. zdola	zvých podaných	svých poddaných
10.	15. zdola	1585	1685
72.	1. zdola	násilnosti;	násilnosti,
86.	1. zdola	Rousseana	Rousseaua
110.	3. zdola	duchovenským	duchovenských
267.	14. zdola	diktátorské	direktorské

Díl II.

47.	1. zdola	dný	záhadný
-----	----------	-----	---------

